

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІНІҢ
ШЫРАҚБЕК ҚАБЫЛБАЕВ АТЫНДАҒЫ
ҚОСТАНАЙ АКАДЕМИЯСЫ

КОСТАНАЙСКАЯ АКАДЕМИЯ
МИНИСТЕРСТВА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ИМЕНИ ШРАКБЕКА КАБЫЛБАЕВА

ISSN 2306-451X

DOI:10.47450/2306-451X-2024-81-2

ҒЫЛЫМ НАУКА

2 (81) 2024

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Меншік иесі:

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің
Шырақбек Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

ISSN 2306-451X

№2 (81) 2024 ж., маусым

DOI: 10.47450/2306-451X-2024-81-2

ҒЫЛЫМ = НАУКА

Халықаралық ғылыми журнал
2002 жылғы наурыздан бастап шығады
Жарияланымдар тілі - қазақ, орыс, ағылшын

Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға арналған басылымдар тізіліміне (ҚР БҒМ БҒСБК 11.02.2021 ж. №2 ҚБП бұйрығы), «Ғылыми дәйексөздеудің ресейлік индексі» (РИНЦ) Ресей библиографиялық деректер базасына, Қазақстандық цитаталау базасына (ҚазБЦ) енгізілген

Бас редактор - Дәрменов А.Д., заң ғылымдарының кандидаты

Редакциялық кеңес құрамы:

Айтуарова А.Б., з.ғ.к., Смышляев А.С., философия докторы (PhD), Қалқаманұлы Д., философия докторы (PhD), Хақимов Е.М., философия докторы (PhD), Брылевский А.В., з.ғ.к., Кульжанова Г.Т., филос.ғ.к., доцент, Таукенова А.М., филол.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы:

Әбеуов Е.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (Астана қ.)
Әбіл Е.А., тарих ғылымдарының докторы, профессор (Астана қ.)
Әкімжанов Т.Қ., заң ғылымдарының докторы, профессор (Алматы қ.)
Борков В.Н., заң ғылымдарының докторы, доцент (РФ, Омбы қ.)
Джоробекова А.М., заң ғылымдарының докторы, профессор (Қырғыз Республикасы, Бішкек қ.)
Жалбуоров Е.Т., заң ғылымдарының докторы, профессор (Шымкент қ.)
Ким Н.П., педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Қолдыбаев С.А., философия ғылымдарының докторы, профессор
Панин Ю.И., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (РФ, Псков қ.)
Сейтжанов О.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (Қарағанды қ.)
Сқақов А.Б., заң ғылымдарының докторы, профессор (Астана қ.)
Татарян В.Г., заң ғылымдарының докторы, профессор (РФ, Мәскеу қ.)
Шынарбаев Б.К., заң ғылымдарының докторы, доцент

Журнал 2015 жылғы 12 наурызда Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінде тіркелді. N15156-Ж куәлік.
Алғашқы есепке алу уақыты мен нөмірі 2001 ж. 01.10, №2325-Ж.

Собственник:

**Костанайская академия
Министерства внутренних дел Республики Казахстан
имени Ширакбека Кабылбаева**

ISSN 2306-451X
N2 (81) 2024 г. июнь
DOI: 10.47450/2306-451X-2024-81-2

ҒЫЛЫМ - НАУКА
Международный научный журнал
Издается с марта 2002 года
Язык публикаций - казахский, русский, английский

Включен в перечень изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов научной деятельности по юридическим наукам (приказ ККСОН МОН РК №2 ДСП от 11.02.2021 г.), Российскую библиографическую базу данных «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ), Казахстанскую базу цитирования (КазБЦ)

Главный редактор - Дарменов А.Д., кандидат юридических наук

Состав редакционного совета:

Айтуарова А.Б., к.ю.н., Смышляев А.С., доктор философии (PhD),
Қалқаманұлы Д., доктор философии (PhD), Хакимов Е.М., доктор философии (PhD),
Брылевский А.В., к.ю.н., Кульжанова Г.Т., к.филос.н., доцент, Таукенова А.М., к.филол.н.

Состав редакционной коллегии:

Абеуов Е.Т., кандидат юридических наук, доцент (г. Астана)
Абиль Е.А., доктор исторических наук, профессор (г. Астана)
Акимжанов Т.К., доктор юридических наук, профессор (г. Алматы)
Борков В.Н., доктор юридических наук, доцент (РФ, г. Омск)
Джоробекова А.М., доктор юридических наук, профессор (Кыргызская Республика, г. Бишкек)
Жалбуров Е.Т., доктор юридических наук, профессор (г. Шымкент)
Ким Н.П., доктор педагогических наук, профессор
Колдыбаев С.А., доктор философских наук, профессор
Панин Ю.И., кандидат юридических наук, доцент (РФ, г. Псков)
Сейтжанов О.Т., кандидат юридических наук, доцент (г. Караганда)
Скаков А.Б., доктор юридических наук, профессор (г. Астана)
Татарян В.Г., доктор юридических наук, профессор (РФ, г. Москва)
Шнарбаев Б.К., доктор юридических наук, доцент

Зарегистрирован в Министерстве по инвестициям и развитию
Республики Казахстан 12 марта 2015 г. Свидетельство №15156-Ж.
Время и номер первичной постановки на учет №2325-Ж от 01.10.2001 г.

МАЗМҰНЫ = СОДЕРЖАНИЕ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ЗАҢДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ = АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
И ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Абенов Р.Т., Биекенов Н.А. Некоторые вопросы условий и причин краж, совершаемых на железнодорожном транспорте в Республике Казахстан..... 4

Айтимов Б.Ж., Ашимова Д.И., Чингаева Б.К. Аффект жағдайында жасалған адам өлтіруді – адам өлтірудің өзге түрлерінен ажыратудың маңызы..... 9

Акимжанов Е.С. Кибернасилие как форма домашнего насилия..... 16

Амангельды А.А., Дүсебаев Т.Т. Зияткерлік меншік саласындағы құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік..... 21

Баргаринова А.А., Рахметова З.А. Исследование правовых основ и разработка рекомендаций по совершенствованию юридической практики статьи 346 уголовного кодекса Республики Казахстан..... 29

Баргаринов А.Р., Баргаринова А.А. Поисково-исследовательский этап осмотра места происшествия по делам об экстремистских преступлениях транснационального характера в Республике Казахстан..... 34

Bachurin S.N., Musin K.S. Ramashov O.N. Public service as a constitutional and legal norm of state activity: concept, subject, essence and content..... 41

Биекенов Н.А., Қалқаманұлы М. Қазақстан Республикасында заңсыз қудалауды (сталкинг) қылмыстандырудың кейбір мәселелері туралы..... 46

Жумагулов Т.Б. Правовые проблемы внедрение цифровых технологий в области водной безопасности..... 52

Кегембаева Ж.А., Байсеитова А.Т., Алимova Э.А. Прогнозирование преступности в эпоху цифровых технологий..... 57

Кобландин К.Ж., Таскын Е.Т.*, Бимолданов Е.М. Субъекты государственной политики Республики Казахстан в области противодействия киберпреступности..... 63

Кобландин К.Ж., Таскын Е.Т.*, Бимолданов Е.М. Компетенции субъектов, осуществляющих пробацию в Республике Казахстан..... 69

Қалқаманұлы Д., Скаков А.Б. Прогрессивті жүйе бойынша өмір бойына бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындаудың кейбір мәселелері туралы..... 74

Медведева А.Н., Скаков А.Б. Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша қылмыстық жауаптылық пен жаза жүйесінің кейбір мәселелері туралы..... 79

Мухамеджанов Э.Б., Байжомартова К.А., Сағынбекова Г.М. Қазақстан Республикасындағы заң шығару бастамашылық субъектілері бойынша туындайтын кейбір мәселері..... 84

Муканов М.Р. Обеспечение эффективности исполнения наказания в виде общественных работ в Республике Казахстан..... 89

Рахметоллов А.К., Байғалиев А.Б. К отдельным вопросам реализации полномочий прокурора по защите прав предпринимателей в суде..... 94

Рустемова Г.Р., Байсеитова А.Т. О правовом статусе ребенка в уголовном законодательстве..... 101

Сакениова А.Б. Особенности криминалистической характеристики кибер-мошенничеств..... 106

Сатбаева Қ., Шошаева Л.С. Жасанды интеллекттің жұмысымен келтірілген зиян үшін жауапкершіліктің негіздері мен шарттары..... 113

Скаков А.Б., Шидемов А.Г. Қазақстанның қылмыстық-атқару заңнамасын одан әрі дамыту болашағы туралы..... 118

Скаков А.Б. Жасанды интеллектті енгізу арқылы ішкі істер органдары жүйесінде цифрлық жобаларды іске асыру..... 123

Таскын Е.Т., Кобландин К.Ж.*, Бимолданов Е.М. Сравнительный аспект профилактики деструктивного воздействия сети интернет в молодежной среде (Республика Казахстан и Российская Федерация)..... 127

Таскын Е.Т., Кобландин К.Ж.*, Бимолданов Е.М. Особенности пробации и пробационного контроля в отношении несовершеннолетнего в Республике Казахстан..... 133

Токсанова М.Б., Рахмет Е.Д. Внедрение проектного управления в систему органов внутренних дел..... 138

Шнарбаев Б.К. Качество производства по делам об уголовных проступках..... 144

Шнарбаев Б.К. Уголовные проступки и проблемы их реализации..... 151

КӘСПТІК ОҚЫТУ ЖӘНЕ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ БІЛІКТІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ДАЯРЛАУ =
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ПОДГОТОВКА КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СОТРУДНИКОВ
ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Баймуханов Е.М., Сатыбалды Л., Садуақасова А.Т. Актуальность метода «Case-study» в учебном процессе высших учебных заведений МВД Республики Казахстан..... 159

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ІЛІМНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ =
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

Бейсеев А.А. Динамика Российской системы управления в административно-правовом пространстве Букеевской Орды..... 165

ШЕТ ЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ = ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА РУБЕЖОМ

Baisseitova A.T. Different measures of criminal influence in the foreign countries legislation..... 171

Мамий А.Х. К вопросу о реализации принципа разумного срока уголовного судопроизводства при осуществлении предварительного следствия..... 175

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ = ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

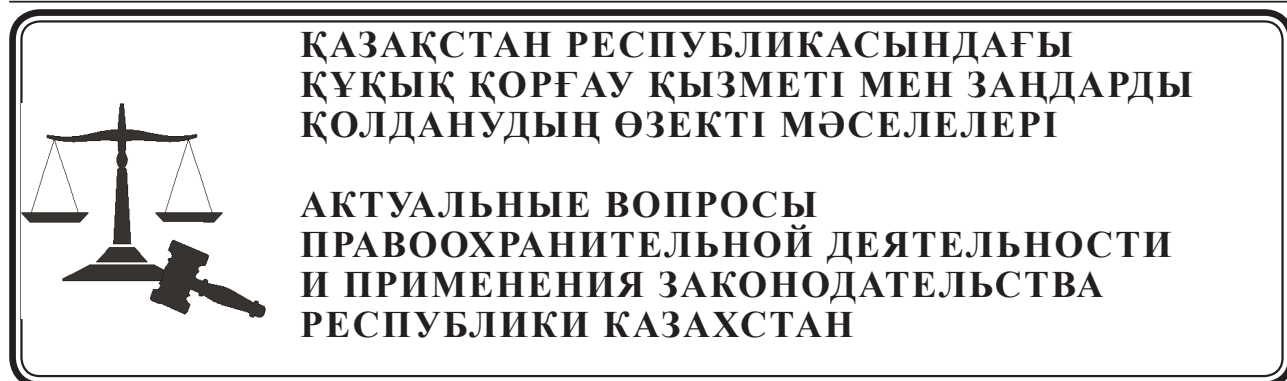
Асабаева А., Серімов Е. Полиция қызметіндегі бұқаралық ақпарат құралдары туралы бірер сөз..... 180

Қурумбаева А.Б. Специально-криминологическое предупреждение мошенничества, совершаемого с использованием информационных систем..... 185

Өмірзаққызы Б. Зорлық-зомбылық қылмыстарының кейбір ерекшеліктері қакында..... 190

Токжанов Е.Н., Баргаринов А.Р. Стеганография как один из важных вопросов в современном мире уголовного правосудия и идентификации осужденных лиц..... 194

Жарияланатын ғылыми мақалаларға қойылатын талаптар = Требования, предъявляемые к публикуемым статьям..... 199

УДК 343.973

DOI: 10.47450/2306-451X-2024-81-2-4-8

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УСЛОВИЙ И ПРИЧИН КРАЖ, СОВЕРШАЕМЫХ
НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

Р.Т. Абенов

магистр юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Н.А. Биекенов

доктор юридических наук, доцент

Администрация Президента Республики Казахстан, г. Астана

Аннотация. В статье авторы рассматривают один из немаловажных криминологических аспектов как причинность краж, совершаемых на железнодорожном транспорте, в частности ее социально-экономические детерминанты. Изучение данного вида причинности тайного хищения в рассматриваемой отрасли позволит разработать эффективные методы их предупреждения. Правоприменительная практика правоохранительных органов, а также социологический опрос свидетельствуют о том, что неблагоприятные социально-экономические проблемы, существующие в государстве, выступают одним из наиболее важных видов причинности, стимулирующей совершение тайного хищения не только в рассматриваемой отрасли, но и в целом во всех сферах жизнедеятельности. Безусловность практического значения данного вопроса определена отсутствием отечественного теоретического анализа в изучении детерминант краж, совершаемых в железнодорожной отрасли хозяйствования. В статье изложены статистические данные Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, результаты социологического опроса, проведенного авторами, которые позволяют сделать исчерпывающий вывод о том, что диссонансные явления в социально-экономических аспектах пагубно инспирируются на правопорядок в государстве, в том числе на объектах железнодорожного транспорта. Выводы авторов приводят к мысли о том, что нельзя полагаться лишь на деятельность правоохранительных органов и уголовно-правовые меры, также необходимо задействовать экономические, социальные, культурно-нравственные и иные способы, которыми располагают общество и государство. Вышеуказанные аспекты борьбы с преступностью могут быть использованы для разработки и осуществления эффективной профилактики краж на транспорте, что позволит обеспечить снижение, а в будущем ликвидацию обстоятельств, способствующих совершению краж в рассматриваемой отрасли хозяйствования.

Ключевые слова: причины, условия, кража, преступления, преступность, железнодорожный транспорт.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТЕМІР ЖОЛ КӨЛІГІНДЕ ЖАСАЛАТЫН
ҰРЛЫҚТЫҢ ШАРТТАРЫ МЕН СЕБЕПТЕРІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Р.Т. Абенов

заң ғылымдарының магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Н.А. Биекенов

заң ғылымдарының докторы, доцент

Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігі, Астана қ.

Аңдатпа. Мақалада авторлар маңызды криминологиялық аспектілердің бірі - теміржол көлігінде ұрлықтың себебі, атап айтқанда оның әлеуметтік-экономикалық детерминанттары ретінде қарастырады. Осы салада жасырын ұрлықтың себептілігін зерттеу олардың алдын алудың тиімді әдістерін жасауға мүмкіндік береді. Құқық қорғау органдарының құқық қолдану практикасы, сондай-ақ әлеуметтанулық сауалнама мемлекеттегі қолайсыз әлеуметтік-экономикалық проблемалар тек осы салада ғана емес, сонымен бірге өмірдің барлық салаларында жасырын ұрлық жасауды ынталандыратын себептіліктің маңызды түрлерінің бірі болып табылатындығын көрсетеді. Бұл мәселенің практикалық маңыздылығының шартсыздығы шаруашылық жүргізудің теміржол саласында жасалған ұрлықтың детерминанттарын зерттеуде отандық теориялық талдаудың болмауымен анықталады. Мақалада Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының статистикалық деректері, әлеуметтік-экономикалық аспектілердегі диссонанстық құбылыстар мемлекеттегі, оның ішінде теміржол көлігі объектілеріндегі құқықтық тәртіпке зиянды түрде инспекцияланады деген толық қорытынды жасауға

мүмкіндік беретін авторлар жүргізген әлеуметтанулық сауалнаманың нәтижелері баяндалған. Авторлардың тұжырымдары құқық қорғау органдарының қызметіне және қылмыстық-құқықтық шараларға ғана сенуге болмайтындығы туралы ойға әкеледі, сонымен қатар қоғам мен мемлекеттің экономикалық, әлеуметтік, мәдени-адамгершілік және басқа тәсілдерін қолдану қажет. Қылмысқа қарсы күрестің жоғарыда аталған аспектілері көліктегі ұрлықтың тиімді профилактикасын әзірлеу және жүзеге асыру үшін пайдаланылуы мүмкін, бұл қаралып отырған шаруашылық саласында ұрлық жасауға ықпал ететін мән-жайларды азайтуды, ал болашақта жоюды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: себептері, шарттары, ұрлық, қылмыс, қылмыс, теміржол көлігі.

SOME ISSUES OF CONDITIONS AND CAUSES OF THEFTS COMMITTED ON RAILWAY TRANSPORT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abenov R.T.

Master of Juridical Sciences

Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev

Biekenov N.A.

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor

Administration of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana

Annotation. In the article, the authors consider one of the important criminological aspects as the causality of thefts committed on railway transport, in particular its socio-economic determinants. The study of this type of causality of secret theft in the industry under consideration will allow us to develop effective methods of preventing them. The law enforcement practice of law enforcement agencies, as well as a sociological survey, indicates that unfavorable socio-economic problems existing in the state are one of the most important types of causality, stimulating the commission of secret theft not only in the industry under consideration, but also in general in all spheres of life. The unconditional practical significance of this issue is determined by the lack of domestic theoretical analysis in the study of the determinants of thefts committed in the railway industry. The article presents statistical data from the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, the results of a sociological survey conducted by the author, which allow us to draw an exhaustive conclusion that dissonant phenomena in socio-economic aspects are adversely inspired by the rule of law in the state, including at railway transport facilities. The authors' conclusions lead to the idea that one cannot rely only on the activities of law enforcement agencies and criminal law measures, it is also necessary to use economic, social, cultural, moral and other methods available to society and the state. The above-mentioned aspects of crime control can be used to develop and implement effective prevention of theft in transport, which will ensure the reduction and in the future elimination of circumstances contributing to the commission of theft in the industry under consideration.

Keywords: causes, conditions, theft, crimes, criminality, railway transport.

Введение

Одной из важных и в то же время сложных проблем криминологии являются вопросы причин и условий преступности. Рассматриваемая проблема не только теоретическая, но и практическая. В то же время нельзя вести борьбу с преступностью без изучения причин и условий, детерминирующих какое-либо преступное явление.

Прежде чем приступить к рассмотрению данного вопроса необходимо отметить, что в науке криминологии причины и условия понимаются как разные явления неотделимого социального комплекса. Эти детерминанты образуют целостную систему негативных процессов, происходящих в обществе, и способствующих совершению преступления. Здесь, на наш взгляд, Н.А. Стручков справедливо отметил: «...преступность лишь в основном, в конечном итоге обусловлена определенными причинами. Между тем действие этих причин зависит от целого ряда обстоятельств...» [1, с. 98-99].

Важным является то, что причины тесно взаимосвязаны с условием и понимаются одним общим явлением. Как полагала А.И. Долгова: «Условие — это то, что само по себе не порождает преступность или преступление, но влияет на процессы порождения, участвует в детерминации преступности» [2, с. 193]. Мнение цитируемого нами автора мы, несомненно, разделяем, так как условия образуют и обеспечивают развитие определенной среды, взаимодействующей с причиной и порождающей преступный результат.

В науке существуют различные подходы к исследованию причин и условий краж, совершаемых на транспорте. Научные труды таких авторов, как О.В. Ивушкина, Л.В. Новикова, О.Г. Фокин, В.В. Фомин и многих других, свидетельствуют о различных подходах к изучению данной проблемы.

На наш взгляд, можно по-разному подойти к изучению проблем причин и условий краж, совершаемых в исследуемой отрасли хозяйствования. Здесь нельзя не отметить, что в рассматриваемой отрасли причины и условия совершаемых краж характерны и для других сфер деятельности государства.

Между тем, учитывая особенность функционирования железнодорожного транспорта и процессов, происходящих в рассматриваемой отрасли, существует ряд специфических причин и условий возникновения преступности. Поэтому, по нашему мнению, следует разделить детерминанты краж, совершаемых на транспорте, на следующие группы:

1. Общие причины и условия, детерминирующие кражи на транспорте.
2. Непосредственные причины и условия, детерминирующие кражи на транспорте.

Общеизвестно, что тайное хищение является одним из самых распространенных видов совершаемых преступлений. Исходя из сказанного, можно отметить, что общие причины и условия рассматриваемого института порождены существующими неблагоприятными экономическими, политическими, социальными, нравственными проблемами в стране. Отдельные же детерминанты представляют собой результат организационно-хозяйственных и управленческих недостатков, а также виктимологического поведения части населения.

В этой связи интересны результаты проведенного нами анкетирования среди сотрудников ОВД и граждан. Так, анкетированные из числа сотрудников на вопрос: «Каковы общие причины краж на транспорте?» указали следующее: безработица - 46,6%; бедность - 39,1%; рост цен - 31,9%; отсутствие моральных ценностей и недостатки в воспитании - 21,8%; несовершенство уголовного законодательства - 9,4%; иные - 28,3%.

Аналогичное мнение высказали граждане, отметив следующие причины краж на транспорте: безработица - 26,3%; бедность - 26,3%; рост цен - 18,5%; отсутствие моральных ценностей, воспитания - 15,6%; поиски дополнительного заработка - 3%, иное - 13,4%.

Основная часть

Одним из важных детерминантов краж, совершаемых в исследуемой отрасли хозяйствования, являются социальные проблемы общества. Так, Ф. Энгельс писал: «Нищета предоставляет рабочему на выбор: медленно умирать с голоду, сразу покончить с собой или брать то, что ему требуется, где только возможно, то есть, попросту говоря, красть. И тут мы не должны удивляться, если большинство предпочитает воровство голодной смерти или самоубийству» [3, с. 348].

Одной из форм нищеты следует понимать бедность. По нашему мнению, рассматриваемая проблема является результатом как экономического прогресса, так и регресса страны. Однако бедность по своей природе социальна, так как отражает тот уровень жизни населения, который необходим для его существования.

Ю.М. Антонян писал: «Корыстная преступность в нашем обществе особенно порождается поляризацией доходов, нуждой и неустроенностью некоторых слоев населения, инфляцией и экономической нестабильностью. Эти факторы порождают в основном такие виды корыстной преступности, как мелкие и средние хищения чужого имущества, денег или иных ценностей» [4, с. 65].

Под сказанным следует понимать, что расслоение общества на такие страты, как бедные и богатые, приводит к социальной напряженности, выраженной в преступных деяниях, в том числе и на транспорте.

«Бедность как форма социального неравенства имеет три концепции: абсолютная, относительная и субъективная. При абсолютной бедности человек не имеет возможности удовлетворения собственных потребностей в одежде, еде и тепле. Здесь критерием рассматриваемой бедности выступает прожиточный минимум. Под относительной бедностью понимается невозможность поддержания человеком принятых в обществе стандартов жизни. Субъективная бедность определяется на основании субъективной оценки достигнутого уровня благосостояния населения» [5, с. 57].

В нашей стране используют абсолютную концепцию бедности. Статистика свидетельствует о том, что доля населения, имеющего доходы ниже величины прожиточного минимума, увеличилось в период с 2018 по 2023 годы (см. Табл. 1).

Таблица 1. - Сведения Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан о доли населения, имеющего доходы ниже величины прожиточного минимума [6].

Период	2018	2019	2020	2021	2022	2023
%	3,7	3,8	4,6	4,9	5,1	5,1

Тем самым, Казахстан имеет тенденцию к увеличению бедности населения. Сказанное обстоятельство порождает социальное неравенство между богатыми и бедными. При этом нарушается главный признак стабильности социальная справедливость в обществе.

Как справедливо отмечал Н. Г. Чернышевский, «... государство не может существовать только для ограждения безопасности частных лиц, оно должно сокращать уровень преступности, бороться с ее причинами... воровством обыкновенно занимаются люди, дошедшие до нищеты. Стало быть, если государство обязано ограждать безопасность, то оно обязано заботиться, чтоб никто не доходил до нищеты. Для этого следует принимать меры к устройству такого общественного порядка, при котором каждый человек имел бы некоторую собственность и находил бы всегда удобства зарабатывать безбедные средства для жизни честным трудом, а также нужно заботиться об отнятии привлекательности у пороков, доводящих до нищеты» [7, с. 48].

Здесь надо признать, что такие железнодорожные объекты, как вокзалы, перроны, парки, привлекают к себе внимание части населения, находящегося за чертой бедности. Здесь, учитывая кумулятивный фактор социального статуса преступника и предметов преступного посягательства в месте совершения краж, образуется причина и условие преступления.

Другим обстоятельством, порождающим преступность, являются, на наш взгляд, нравственные проблемы общества. Как отмечали некоторые авторы: «Причины преступности – как в наследии прошлого, так и в определенных проблемах и трудностях нашего развития, недостатках воспитательной работы, упущения правоохранительных и других государственных органов» [8, с. 6]. Здесь следует обратить внимание на воспитание, так как именно этот процесс формирует навыки взаимодействия с обществом. Принято считать, что основной фундамент такого процесса закладывается в семье. Так, Д.А. Шестаков: полагает, что «...неблагоприятное влияние семьи,

испытанное ребенком в детстве, может проявиться спустя многие года у каждого третьего взрослого преступника обнаруживается связь между преступными наклонностями и негативным влиянием, испытанным в семье [9, с. 58].

Здесь уместно привести результаты проведенного нами социального опроса. Так, на вопрос «Укажите, пожалуйста, какие нравственные причины, по Вашему мнению, способствуют совершению краж на объектах железнодорожного транспорта?» сотрудники ОВД ответили: отсутствие родительского контроля за поведением несовершеннолетних - 32,3%; упущения в воспитании несовершеннолетних - 18,3%; слабые морально-нравственные качества родителей - 19,4%; связь с субъектами с девиантным поведением - 11%; иные - 50,1% .

Как известно, семья является основной социальной ячейкой. В ней начинается и обуславливается нравственное развитие личности. Необходимо отметить тот факт, что многие преступники начинали совершать кражи на транспорте с подросткового возраста. С точки зрения социологии при формировании личности большую роль играют процессы «нормоинтериоризации» (прочное усвоение норм поведения), «социального наследования» (процесс обучения) и выработки правосознания. Родители и воспитатели, семья и школа, профессиональные коллективы и компании, равно как и политические организации (к примеру, молодежные) допускают упущения в нравственно-воспитательном процессе. Негативные процессы в современном обществе оказали влияние на институт семьи. Некоторые семьи либо не полноценны (в результате разводов), либо внутренне нравственно разрушены. Следует отметить, что дети из таких семей зачастую прогуливают занятия, а иногда бросают учебу, часто бродяжничают вблизи железнодорожных объектов.

Другим обстоятельством является отсутствие достаточного образования у родителей, что негативно отражается на нравственном развитии детей. У членов семьи часто совпадают интересы только в приобретении материальных благ, в потребительском растрачивании времени и в легковесных удовольствиях. В связи с этим у них отсутствуют совместные культурные, научные и технические интересы. При этом дети не хотят ни учиться, ни работать. Они предоставлены самим себе и остаются наедине с самим собой. На формирование личности несовершеннолетних, на наш взгляд, существенное влияние оказывают средства массовой информации. В этой связи, как нам представляется, государству следует установить цензуру с целью недопущения в массовое распространение чужденавистических взглядов, пропаганду однополых браков, сексуальных извращений, культа насилия и стяжательства.

Мы согласны с А. Гаджиевой, которая писала: «СМИ активно способствуют разрушению духовной сферы жизни общества в целом, порождают безнравственность, насилие, порнографию, воспитывают людей на идеалах вседозволенности» [10, с. 86].

Особое влияние на формирование личности оказывает интернет. Социальные сети в настоящее время охватывают большинство детей с раннего возраста. Их воздействие на несовершеннолетних может быть как положительным, так и отрицательным. В частности, при негативном влиянии социальных сетей дети неадекватно воспринимают окружающий мир, не могут принять взвешенные решения, попадают под психологическое воздействие других лиц, многие из которых страдают психическими или сексуальными расстройствами (например, педофилы). В результате у родителей исчезает авторитет в воспитании. Дети отчуждаются от семьи и от школы, начинают искать признание среди сверстников и старших подростков. Такие дети становятся трудными в воспитании и бедными в нравственном развитии. Многие из них получают «уличное» воспитание, как правило, часто в обществе подростков - деликвентов. Проведенное нами исследование позволило прийти к выводу о том, что данная категория несовершеннолетних, как правило, становится одним из соучастников уголовно наказуемых правонарушений, в том числе и на транспорте.

В рассмотренном нами ранее примере учащийся школы несовершеннолетний гр. Ш. в ходе опроса о причинах совершенной им кражи на объекте железнодорожного транспорта пояснил, что ему предложили стать соучастником преступления за компанию, чтобы повысить свой «авторитет» среди них. Из беседы следовало, что в семье ему мало уделялось внимания со стороны родителей, так как они были на работе [11].

Тем самым, отсутствие нравственного воспитания со стороны родителей, примыкание к уличной жизни, в том числе к деликвентным сверстникам, а также пагубное влияние социальных сетей разрывают связь с правильными жизненными ценностями, ориентациями, установками и детерминируют совершение преступлений.

Заключение

Подводя итоги рассмотренного нами вопроса, полагаем, что общими причинами и условиями, детерминирующими кражи на транспорте, следует понимать недостатки, допущенные в социально-экономической сфере государства, приведшие к социальным проблемам населения, выражающиеся в ее бедности, недостатке в нравственном воспитании детей и молодежи. Именно на указанные негативные аспекты общества и государства необходимо обратить внимание при создании системы профилактических мер для недопущения криминализации населения.

Безусловно, наше мнение небесспорно, но оно имеет право на существование, так как направлено на совершенствование действующих нормативных правовых актов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Стручков Н.А. Изучение обстоятельств, обуславливающих преступность в СССР // Советское государство и право. - М., 1971. - № 12. - С. 98-99.
- 2 Криминология: учебник для вузов / под общ. ред. А.И. Долговой. - М., 2005. - 339 с.
- 3 Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. - Т. 2. - С. 348-349.
- 4 Иншаков С.М. Зарубежная криминология: учебное пособие для вузов. - 2-е изд. - М.: Юнити-Дана, Закон и право, 2003. - 383 с.

- 5 Головинов О.Н. Состояние уровня бедности в мировой экономике // Вестник института экономических исследований. - 2018. - №4 (12). - 106 с.
- 6 Статистические данные Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-life/publications/> (дата обращения: 02.02.2024)
- 7 Чернышевский Н.Г. Экономическая деятельность и законодательство // Полн. собр. соч. / под общ. ред. М.М. Григорьяна. - М., 1950. - 48 с.
- 8 Рекунков А.М. О деятельности Прокуратуры СССР по надзору за исполнением требований советских законов об укреплении правопорядка, охране прав и законных интересов граждан (отчет на третьей сессии Верховного Совета СССР одиннадцатого созыва). // Правда. - 1985. - 4 июля.
- 9 Шестаков Д.А. Семейная криминология: семья – конфликт – преступление. - СПб., 1996. – 86 с.
- 10 Гаджиева А.А. Криминальная идеология, средства массовой информации и виктимизация населения // Преступность и культура. Криминологическая ассоциация. - М., 1999. - С. 110-111.
- 11 Архив Костанайской транспортной прокуратуры ЕРДР №187833031000014.

REFERENCES

- 1 Struchkov N. A. Izuchenie obstoyatel'stv, obuslovlivayushchih prestupnost' v SSSR // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. - М., 1971. - № 12. - С. 98-99.
- 2 Kriminologiya: uchebnik dlya vuzov / pod obshch. red. A.I. Dolgovoj. - М., 2005. - 339 s.
- 3 Marks K., Engel's F. Soch. 2-e izd. - Т. 2. - С. 348-349.
- 4 Inshakov S.M. Zarubezhnaya kriminologiya: uchebnoe posobie dlya vuzov. - 2-e izd. – М.: Yuniti-Dana, Zakon i pravo, 2003. - 383 s.
- 5 Golovinov O.N. Sostojanie urovnja bednosti v mirovoj jekonomike // Vestnik instituta jekonomicheskikh issledovaniy. - 2018. - №4 (12). - 106 s.
- 6 Statisticheskie dannye Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan // [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-life/publications/> (data obrashcheniya: 02.02.2024).
- 7 Chernyshevskij N.G. Ekonomicheskaya deyatel'nost' i zakonodatel'stvo // Poln. sobr. soch. / pod obshch. red. М.М. Grigor'yana. - М., 1950. - 48 s.
- 8 Rekunkov A.M. O deyatel'nosti Prokuratury SSSR po nadzoru za ispolneniem trebovanij sovetskih zakonov ob ukreplenii pravoporyadka, ohrane prav i zakonnyh interesov grazhdan (otchet na tret'ej sessii Verhovnogo Soveta SSSR odinnadcatogo sozyva) – Pravda. - 1985. - 4 iyulya.
- 9 Shestakov D.A. Semejnaya kriminologiya: sem'ya – konflikt – prestuplenie. - SPb., 1996. – 86 s.
- 10 Gadzhieva A.A. Kriminal'naya ideologiya, sredstva massovoj informacii i viktimizaciya naseleniya // Prestupnost' i kul'tura. Kriminologicheskaya associaciya. - М., 1999. - С. 110-111.
- 11 Arhiv Kostanajskoj transportnoj prokuratury ERDR №187833031000014.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ришат Талгатұлы Абенев - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ИІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы жедел-іздістіру қызметі кафедрасының оқытушысы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: risha13nur.1986@mail.ru.

Нұрлан Амангелдіұлы Биекенов – заң ғылымдарының докторы, доцент, Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігінің Қауіпсіздік және құқықтық тәртіп бөлімінің сектор меңгерушісі. Астана қ., Мәңгілік Ел, к., 6. E-mail: nbiekenov@mail.ru.

Абенев Ришат Талгатович - магистр юридических наук, преподаватель кафедры оперативно-розыскной деятельности Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: risha13nur.1986@mail.ru.

Биекенов Нурлан Амангелдинович – доктор юридических наук, доцент, заведующий сектором Отдела безопасности и правопорядка Администрации Президента Республики Казахстан. г. Астана ул. Мәңгілік Ел, 6. E-mail: nbiekenov@mail.ru.

Rishat Abenov - Master of Juridical Sciences, lecturer of the Department of Operational Investigative Activities of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Kostanay, Abai Ave., 11. E-mail: risha13nur.1986@mail.ru.

Nurlan Biekenov - Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Head of the Sector of the Security and Law Enforcement Department of the Presidential Administration of the Republic of Kazakhstan. Astana, Mangilik El str., 6. E-mail: nbiekenov@mail.ru.

АФФЕКТ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСАЛҒАН АДАМ ӨЛТІРУДІ – АДАМ ӨЛТІРУДІҢ ӨЗГЕ ТҮРЛЕРІНЕН АЖЫРАТУДЫҢ МАҢЫЗЫ**Б.Ж. Айтимов**

философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор

Б.К. Чингаева

заң ғылымдарының кандидаты

Д.И. Ашимова

заң ғылымдарының магистрі

I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.

Аннотация. Зерттеудің мақсаты Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚР ҚК) 101-бабына сәйкес аффект (жан күйзелісі) жағдайында жасалған адам өлтіруді ҚР ҚК-нің 99-бабы мен 102-бабында көзделген қасақана адам өлтіруден, сондай-ақ кінәнің екі нысанымен жасалатын қазаға ұшыратудан (ҚР ҚК-нің 106-бабы 3-тармағы, 112-бабы 2-тармағы) ажыратудың теориясы мен тәжірибесін зерттеу нәтижесінде нақты тәжірибелік ұсыныстар беру болып табылады. Мақала қылмыстық құқықтағы маңызды мәселелердің бірі - адам өлтіруді саралаудағы қылмыстық-құқықтық нормалардың өзара бәсекелестігі мәселесіне арналған. Адам өлтіру фактісі орын алған жағдайда оны саралаудың теориялық және тәжірибелік аспектілеріне, Қылмыстық кодексте қаралған нормаларды Қазақстанда қолданудың мәселелері, яғни сотқа дейінгі тергеп-тексеру мен сотта қарауда жіберілетін қателіктер қарастырылған. Бұл ретте авторлармен аффект жағдайында жасалған адам өлтіру қылмысын адам өлтірудің өзге түрлерінен ажыратуда осыған дейін қалыптасқан отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері, адам өлтіру бойынша соңғы жылдардағы статистика, сот және тергеу органдарының тәжірибесі және өмірді қылмыстық-құқықтық қорғаудың ұлттық заңнамадағы ерекшеліктері, оны тергеу органдары мен соттың қолдануы зерттелді. Ғылыми ізденісте зерттелетін негізгі мәліметтер ретінде адам өлтіруге байланысты статистикалық мәліметтер, қазақстандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектері, ҚР Қылмыстық кодексінің нормалары, ҚР Жоғарғы Сотының қаулылары, нақты істер бойынша сот практикасы және бұқаралық ақпарат құралдары (бұдан әрі – БАҚ) жарияланған әлеуметтік зерттеулердің нәтижелері алынды. Зерттеу барысында аталмыш қылмыстарды саралаудың қазіргі жағдайына тоқталып, қылмыстарды сотқа дейінгі тергеп-тексеру мен сотта қарауда ескерілуі тиіс тұстары анықталды және тиісті заңнамалық және әдістемелік ұсыныстар берілді. Талдау әдісін қолдана отырып адам өлтіру әрекеттерін саралаудың нақты тәжірибесі талданып, ол үшін жауаптылыққа тартудағы маңызды объективті және субъективті жақтарына анализ жасалды.

Түйін сөздер: адам өлтіру, аффект, жан күйзелісі, қажетті қорғаныс, абайсызда қазаға ұшырату, қылмыс, қылмыстың субъективтік жағы, кінәнің эмоционалды жағдайы, психиканы күйзелтетін ахуал

ВАЖНОСТЬ ОТЛИЧИЯ УБИЙСТВА, СОВЕРШЕННОГО В СОСТОЯНИИ АФФЕКТА, ОТ ИНЫХ ВИДОВ УБИЙСТВА**Айтимов Б.Ж.**

доктор философии (PhD), ассоциированный профессор

Чингаева Б.К.

кандидат юридических наук

Ашимова Д.И.

магистр юридических наук

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, Республика Казахстан, г. Талдықорған

Аннотация. Целью является исследовать теорию и практику отличия убийства, совершенного в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения (аффекта), в соответствии со статьей 101 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК) от умышленных преступлений, рассмотренных ст. 99 и ст. 102 УК РК, а также причинение смерти, совершенное по двум формам вины (п. 3 ст. 106, п. 2 ст. 112 УК РК) и по результатам исследования дать конкретные практические рекомендации. Статья посвящена одной из важнейших проблем уголовного права - взаимной конкуренции уголовно-правовых норм при квалификации убийств. Рассматриваются теоретические и практические аспекты квалификации убийства, вопросы применения норм Уголовного кодекса РК, ошибки, допустимые в досудебном расследовании и суде. При этом авторами рассмотрены труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам исследования отличия убийства, совершенного в состоянии аффекта от иных видов убийства, статистика последних лет по убийству, опыт судебных и органов следствия и особенности уголовно-правовых норм законодательства РК, его применение следственными органами и судом. В статье анализированы статистические данные, связанные с убийством, научные труды казахстанских и зарубежных ученых, нормы Уголовного кодекса РК, постановления Верховного Суда РК, судебная практика по конкретным делам и результаты социологических исследований, опубликованных в средствах массовой информации (далее – СМИ). В ходе исследования были выявлены моменты, которые должны быть учтены при досудебном расследовании и судебном рассмотрении преступлений, а также даны соответствующие законодательные и методические рекомендации. Проанализирован опыт квалификации убийств с использованием метода анализа, также важные объективные и субъективные стороны привлечения к ответственности за него.

Ключевые слова: убийство, аффект, душевное волнение, необходимая оборона, причинение смерти по неосторожности, преступление, субъективная сторона преступления, эмоциональное состояние виновного, психотравмирующая ситуация.

**THE IMPORTANCE OF DISTINGUISHING
A MURDER COMMITTED IN A STATE OF PASSION FROM OTHER TYPES OF MURDER**

Aitimov B.Zh.

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor

Chingaeva B.K.

Candidate of Juridical Sciences

Ashimova D.I.

Master of Juridical Sciences

Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Republic of Kazakhstan, Taldykorgan

Annotation. The objective of the research is to study both theory and practice of premeditated murder committed in a condition of suddenly arisen strong emotional excitement (affect) in accordance with Article 101 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan from Art. 99 and 102 and as well as causing death committed by two forms of guilt (p.3 of the Art.106, p.2 of Art.112 of the Criminal Code of the RK) and to give action oriented recommendations. The article is intended to one of the most important problems of criminal law - mutual competition of penal provisions in the classification process of murders. Theoretical and practical aspects of the qualification of murder, issues of application of the norms of Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, mistakes made during pre-trial investigation and court are considered. At the same time, the authors examined the works of various civil and foreign scientists on the study of the difference between murder, committed in a state of affect and other types of murder, statistics of recent years on murder, the experience of judicial and investigative bodies and peculiarities of the criminal law rules of the legislation of the Republic of Kazakhstan, its application by investigating authorities and the court. In the article analysed statistical data related to murder, scientific works of kazakh and foreign scientists, norms of Criminal code of the Republic of Kazakhstan, resolutions of the Supreme Court, judicial practice on specific cases and the results of sociological studies published in the media. In the course of study was identified points that should be taken into account during pre-trial and trial investigation, and also provided relevant legislative and methodological recommendations. Analysed experience of qualifying murders using the analysis method and important objective and subjective aspects of accountability for it.

Keywords: murder, affect, emotional excitement, self-defence, causing death by negligence, crime, subjective side of the crime, emotional state of the perpetrator, psychotraumatic situation.

Кіріспе

Өмір - бұл Қазақстан Республикасы Конституциясында бекітілген адамның негізгі құқығы. Кез келген мемлекеттің басты міндеті адам өмірін қорғау, осыған сәйкес кез келген осы құқықты бұзған кінәлі тұлға қатаң жазалануы тиіс. Алайда, Қазақстан Республикасының Конституциясы мен қылмыстық заңнамада бекітілген «әділеттілік» қағидатын да ұмытпауымыз қажет. 2014 жылдың 3 шілдесінде қабылданған ҚР ҚК-нің 52-бабы 1-тармағына сәйкес қылмыстық құқық бұзушылық жасауға кінәлі деп танылған адамға ҚР ҚК Ерекше бөлігінің тиісті баптарында белгіленген шектерде және Жалпы бөліктің ережелері ескеріле отырып, әділ жаза тағайындалады деп көрсетілген [1]. Мұны ары қарай тарқатар болсақ, қылмыс жасаған адамға тағайындалатын жаза және қылмыстық-құқықтық сипаттағы өзге де шаралар әділетті болуы, яғни қылмыстың сипаты мен қоғамға қауіптілік дәрежесіне оны жасаудың жағдайына, кінәлінің жеке тұлғасы ескеріле отырып тағайындалуы тиіс. Бұл қағида өзге адамның өміріне қол сұғушылық жасаған кінәлі тұлғаға қатысты да қолданылады. Адам өміріне қол сұғушылық жасаған қылмыс категориясында жеңілдетілген мән-жайлар деген ұғым қалыптасқан. Бұл жерде ерекше жағдайларда адам өлтіру туралы айтуға болады. Олардың арасында аффект жағдайында адам өлтіруге ерекше мән берілуі тиіс, оның аясында кінәлі тұлға ерекше психикалық жағдайда әрекет етеді, ал жәбірленуші кінәліні бұл іс-әрекетке итермелейді. Мақалада қарастырылған ғалымдардың зерттеулері, статистикалық материалдар мен БАҚ жарияланған адам өлтіру туралы материалдар зерттеудің өзектілігін айқындайды. Адам өлтіру қылмыстарының алдын алуда оның тарихи аспектілеріне тоқталудың өзі маңыздылығын айқындайды [2, б. 73-79].

Негізгі бөлім

Қазақстандық тәжірибеде адам өлтіруге қарағанда, аффект жағдайындағы адам өлтіру сирек кездесетін құбылыс. Аффект жағдайында адам өлтіру әдетте жаңалықтарға сотталушы әділетті жазадан құтылып кеткендей болып көрінген кезде жарияланады. Немесе, керісінше, сот көзге көрініп тұрған аффект жағдайын ескермей қатал жаза тағайындады деген негіздер болғанда жаңалықтарда көрініс табады. БАҚ өкілдерінің деректеріне сүйенсек, екінші жағдай көбінесе тұрмыстық зорлық-зомбылықпен байланысты болып келеді.

1-кесте. Адам өлтіру (қазаға ұшырату) қылмыстары бойынша тіркелген қылмыстық істердің даму статистикасы

Қылмыс түрлері	Жасалған қылмыстардың көрсеткіші		
	2019 жыл (қаңтар-қазан)	2020 жыл (қаңтар-қазан)	2021 жыл (қаңтар-қазан)
Адам өлтіру (99-бап)	144	112	109
Аффект жағдайында адам өлтіру (101-бап)	1	1	1
Абайсызда қазаға ұшырату (104-бап)	16	10	11
Денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру (106-бап, 3-бөлігі)	236	197	176
Қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде денсаулыққа ауыр зиян келтіру (112-бап, 2-бөлігі)	2	1	0

Осы тұрғыдан келгенде отандық статистика материалдарына сүйенсек, әйелдер қылмыстылығын саралай келе адам өлтіру қылмысы, аффект жағдайында адам өлтіруге қарағанда, 99 есе көп екенін байқауға болады. Статистиканы талдайтын болсақ, сотталған қазақстандық әйелдердің көпшілігі салқынқанды қасақана кісі өлтіруші, қасақана түрде адамның денсаулығына зиян келтіруші болып шығады. Халықаралық адам құқығын зерттейтін институттардың баяндамаларында қазақстандық сот төрелігінің осы тұстардағы қатаңдығы туралы жиі айтылып келеді [3]. Көп жағдайда оқиғаның қалай өрбігені, жасалған қылмыстың объективтік және субъективтік жақтары толық зерттеліп, бағаланбастан, іс бойынша ҚР ҚК-нің 99, 106-баптары бойынша қатал жазалар тағайындалып жатады. Бас бостандығын айыру мекемелеріндегі ҚР ҚК-нің 99-бабы немесе 106-бабы бойынша сотталған әйелдер берген сұхбаттарында олардың көпшілігі алкогольдік немесе есірткілік мас күйінде болған не үнемі қорлық көрсеткен агрессорлардан қорғанған деп көрсетеді [4]. Көп жағдайда зорлық-зомбылық көрсеткен, қорлау әрекеттерін жасаған немесе жүйелі түрде құқыққа қайшы не бейморальдық мінез-құлық көрсеткен жәбірленуші оқиға орнында қайтыс болса ҚР ҚК-нің 99-бабы бойынша адам өлтірді, сондай-ақ уақыт өте келе ауыр дене жарақатынан қайтыс болса, ҚР ҚК-нің 106-бабының 3-тармағы бойынша сараланады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде өз іс-әрекетіне жауап бере алмайтындай кенеттен туындаған қатты жан күйзелісі (аффект) жағдайында жасалған қылмыстардың 2 түрі қарастырылады. Біріншісі, ҚР ҚК-нің 101-бабы «Аффект жағдайында жасалған адам өлтіру», екіншісі - ҚР ҚК-нің 111-бабы «Аффект жағдайында денсаулыққа зиян келтіру».

Қылмыстық кодекске сәйкес аффект - «кенеттен туындаған қатты жан күйзелісі». Ол екі жағдайда туындауы мүмкін. Бірінші себеп, жәбірленуші тарапынан жасалған зорлық-зомбылыққа, қорлауға немесе ауыр балағаттауға не жәбірленушінің өзге де құқыққа қайшы немесе бейморальдық әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) кенеттен туындаған реакция. Екінші себеп, «жәбірленушінің жүйелі түрде құқыққа қайшы немесе бейморальдық мінез-құлқынан туындайтын ұзаққа созылған психиканы күйзелтетін ахуал» [5, б. 24-26].

Аффект жағдайында адам өлтіргені үшін шынайы бас бостандығынан айыру жазасы сирек тағайындалады, мұндай қылмыстар үшін бас бостандығын шектеу берілуі мүмкін, көп жағдайда шынайы өкінуіне байланысты босап жататын оқиғалар да кездеседі.

Өкінішке орай, көптеген тергеушілер аффект жағдайында жасалған адам өлтіру қылмыстарын ҚР ҚК-нің 99-бабы 1-тармағында көрсетілген қарапайым адам өлтіру ретінде саралап қате жіберіп жатады. Өздерінің айыптау қорытындыларында ғана олар кінәлінің ерекше эмоционалдық жағдайда болғанына сілтеме жасап қана қоя салады. Жоғарыда көрсетілген статистикалық мәліметтерден байқағанымыз, тұрмыстық зорлық-зомбылық нәтижесінде туындап жатқан қылмыстардың көпшілігі кінәлінің жәбірленуші тарапынан көрген зорлық-зомбылық, қорлау, ауыр балағаттау, құқыққа қайшы не бейморальдық іс-әрекеттері нәтижесінде туындағаны ескеріле бермейді. Ал, жалпы жүргізілген сауалнама әйелдер мен кәмелетке толмағандар арасында ҚР ҚК-нің 99-бабы 1-бөлігі бойынша сотталғандардың көпшілігі қатты жан күйзелісі жағдайында (соның ішінде ұзақ уақытқа созылған психиканы күйзелтетін ахуал) болғанын аңғару қиын емес [6]. Біздің пікірімізше, мұндай қате алдын ала тергеуді толық, сапалы жүргізуге уақыттың тапшылығы; соттағы істердің өтуінің сенімсіздігі; істің қайта тергеп-тексеруге қайтарылу қаупі; ауыр және аса ауыр қылмыстардың ашылуы мен тергелуі көрсеткіштерін жасанды көтеру; дәлелдеудің қиындығы; сапасыз заңгерлік дайындық және өзге де себептер.

Осы жағдайларды ескере отырып, алдын ала тергеуде саралау барысында жоғары тұрған инстанция кінәлінің жауапкершілігін жеңілдетеді, бастысы іс қайтып келмесе болды деген оймен, «жасанды» түрде қатаң жаза көзделетін норманы қарастыру жағдайлары жиі кездеседі.

Сот және сотқа дейінгі тергеп-тексеру тәжірибесін зерттеу нәтижесінде, адам өлтіруді саралау, олардың түрлерге бөлу мен өзге ұқсас құрамдардан ажырату көптеген қиындықтар туғызатыны белгілі болды. Мұндай жағдайлар көбінесе, адам өлтіру істерінде ауырлататын және жеңілдететін мән-жайлардың өзара бәсекелестігі жағдайында болып жатады. Соның ең алдыңғы қатарында ҚР ҚК-нің 99-бабы мен 101-баптарының құрамдары бойынша жоғарыдағыдай жағдайлар туындайды. Мысалы, аса қатыгездікпен адам өлтіру белгілері болған жағдайда оны заңдық бағалаудың екі түрлі пікірі туындайды. Оған сәйкес не бұл әрекет ҚР ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігі 5) тармақшасы немесе 101-бабы бойынша сараланады. Бұл жағдайдағы дұрыс саралау туралы мәселенің туындауы адам өлтіру тәсілінің өзара ұқсастығында. Теория мен тәжірибеде де аса қатігездік деп адамды өлтірер алдында жәбірленушіге қасақана түрде азап көрсету, ұрып-соғу немесе көптеген дене жарақатын салу арқылы ерекше жапа шектіру немесе ерекше қасірет шектіретін у беру, тірідей өртеу, тамақ пен су бермеу танылады. Сонымен бірге, аса қатыгездікпен адам өлтірудің белгісі ретінде жақын адамдардың көзінше өлтіру, яғни кінәлінің өз әрекеттерімен жәбірленушіге ерекше қасірет шектіргенін сезінуі табылады.

Сондай-ақ барлығымызға белгілі, ауырлататын мән-жайларда адам өлтіру мен аффект жағдайында адам өлтіруде де кінәлі жәбірленушіге әртүрлі құралдар мен қаруды қолданып көптеген дене жарақатын салады. Сондықтан да қылмыстың объективтік жағы біз айтып отырған екі қылмысты ажыратуға мүмкіндік бермейді. Көптеген криминолог ғалымдардың пікірімен келісе отырып, біз ҚР ҚК-нің 99-бабы мен 101-баптарының қылмыс құрамын ажырату олардың субъективтік жағының белгілеріне байланысты деп есептейміз [7, б. 87.].

Ауырлататын және жеңілдететін мән-жайлары бойынша арнайы нормалардың өзара бәсекелестігі бойынша мәселені шешуде, адам өлтіру аса қатыгездікпен немесе басқа адамдардың өміріне қауіпті тәсілмен жасалғанына қарамастан, егер ол қатты жан күйзелісі (аффект) жағдайында жасалған болса, ҚР ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің тармақтарымен саралануға жатпайды деген қорытындыға келдік. Заң шығарушы мұндай жағдайларда тұлғаның жауапкершілігін жеңілдететін мән-жайларға мән береді [8]. Оған сәйкес жәбірленушінің құқыққа қайшы іс-

әрекеттерінен туындаған қатты жан күйзелісі жағдайында (аффект) жасалған іс-әрекеттің қылмыстық-құқықтық және криминологиялық табиғатын мейлінше өзгертеді, сондықтан да саралауды анықтайтын белгілердің бірі болып табылады.

ҚР ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігі 5) тармақшасы бойынша «аса қатыгездікпен адам өлтіру» деп саралаудағы мән беретін жағдайлардың бірі кінәлінің өзге біреуді өлтіріп жатқандығы ғана емес, сонымен бірге оны жасаудың тәсілі, яғни кінәлі өзге біреудің өлгенін ғана емес, сонымен бірге өлтіру арқылы жәбірленушіге ерекше азап көрсетуді қалайтынын анықтау маңызды. Ерекше азап көрсетуді тілемеген болса, мұндай қылмысты аса қатыгездікпен жасалған деп есептеуге болмайды.

Аффект жағдайында адам өлтіру әдетте аса қатыгездікпен адам өлтіруден айырмашылығы алдын ала ойластырудың болмауынан көрінеді. Яғни қатты жан күйзелісі жағдайында қылмыс жасаған тұлғада қылмысты жасаудың тәсіліне деген психикалық қатынасы мүлдем болмайды. Яғни, оны жасаудың тәсілдерін алдын ала ойластырмайды (дайындалмайды). Аффект қылмыстың субъективтік жағының барлық белгілеріне ықпал ете отырып, қылмыскердің өз әрекеттерінің сапалық ерекшеліктерін сезінуге мүмкіндік бермейді. Кінәлі тұлға қатты күйзеліс жағдайында бола отырып, жәбірленушінің саналы түрде ерекше азап пен жапа шегуін тіледі деу қателік. Ал мұндай жағдай орын алғандығы белгілі болған жағдайда, қылмысты ҚР ҚК-нің 101-бабымен саралау мүмкіндігі жойылады.

Қазіргі уақытқа дейін белгісіз болған жайттардың бірі аффект жағдайында жасаған адам өлтіру сыбайлас қатысушылықпен жасалуы мүмкін бе? Көптеген мамандардың пікірінше, аффект жағдайында адам өлтіруде сыбайлас қатысушылықтың болуы мүмкін емес, себебі «аффект жағдайы – нақты бір адамның жеке дара психикалық жағдайы» [9]. Мұндай пікірмен келіспеуге де болады. Әрине, қатты жан күйзелісі – әрбір адамның жеке дара психикалық жағдайы, сондықтан аффектіленген қылмыстарды «күрделі сыбайлас қатысушылықпен жасау» мүмкін емес, алайда қарапайым қылмысқа қатысушылықта жасалу жағдайлары әлі де зерттеуді талап етеді. Айталық, азамат М. жүйелі түрде алкогольдік ішімдік ішіп келіп, өзімен бірге тұратын әйелі мен анасын ұрып-соғып, зорлық әрекеттерге барып жүрді. Мұндай жағдайда екеуінің де бойында аффект жағдайы бір мезгілде тууы мүмкін бе? Теориялық тұрғыда біз мүмкін деп санаймыз. Және біздің пікірімізбен келісетін ғалымдар да кездеседі. Алайда, біз зерттеген тәжірибелік мысалдарда мұндай жағдаяттар кездеспегенін ескерсек, бұл мәселе әрбір жекелеген жағдайға қатысты зерттеуді талап етеді.

Мысалы, сотталушы С. және К. достары М.-ге ауыр дене жарақаттарын келтіріп, соңында өлімге алып келеді. Сот тергеуі барысында олардың осы әрекеттерді жасар алдында қатты күйзелісте болғанын және жәбірленуші оларды үнемі қорлағаны, қорқытқаны белгілі болады. Нәтижесінде екеуі М.-ді өздерінің ізіне түсуін қойдыру үшін сыбағасын беруге шешім қабылдайды.

Жоғарыдағы жағдайда кінәлілердің берген жауабынан олардың алдын ала ойластырып адам өлтіргенін білуге болады. Әрекет «алдағы уақытқа» болжам жасау арқылы жасалғандығы себепті аффект жағдайын жоққа шығарады. Осы мысал аффект жағдайында адам өлтіруде сыбайлас қатысушылық кездеспеуі де мүмкін екенін не кездесе де өте сирек екенін көрсетеді.

Ең алдымен адам өлтіру қылмысын аффект жағдайында топпен жасалды деп шешпес бұрын, бір қатысушыда туындаған қатты жан күйзелісі жағдайы қалғандарына жылдам берілмейтіндігін білу қажет. Аффект әрбір қатысушыда туындамауы да мүмкін. Оның туындауы әрбір қатысушының жеке дара ерекшеліктеріне, жанжалды субъективті сезінуіне байланысты. Сондықтан, қатысушылықпен адам өлтіру болған жерде аффект белгілерінің болғандығы туралы туралы мәліметтер болуы әбден мүмкін және әрбір мұндай жағдайда сот-психологиялық, психиатриялық сараптама тағайындау қажет. Адам өлтірген барлық тұлғалар сараптамадан өткізуді қажет етеді.

ҚР ҚК-нің 101-бабымен және 99-бабы 1-бөлігін ажыратуда құқық қолданушыларда көптеген қиындықтар туындайтынын тәжірибе көрсетіп отыр. Тергеу қызметінің қызметкерлері ҚР ҚК-нің 101-бабы бойынша істі лажсыздан қозғайтынын айта кету керек және де 99-баптың белгілері болған жағдайда неғұрлым қатал жауаптылық ретінде осы норманы таңдайтынын да айта кету керек. Біз зерттеген қылмыстық істердің 75%-ға жуығында аффектке ұқсас белгілер болған. Оның ішінде, тек 10-15% ғана соттармен 101-бапқа қайта сараланған [10; 11]. Тәжірибедегі мұндай мәселелердің болуы, жоғарыда айтқанымыздай, тергеушілердің өзін-өз сақтандыруынан деп білеміз. Істі қайта тергеуге қайтармас үшін тергеушілер оны 99-баптың 1-тармағымен саралайды да, бұл көбіне сот шешімдерінің қателігіне алып келеді.

Төбелес немесе ұрыс-керіс нәтижесінде жасалған адам өлтіруді заңды бағалауда да қиындықтар туындап жатады. Жалпы ережеге сәйкес төбелес нәтижесінде туындаған адам өлтіру ауырлататын мән-жайлар болмаған жағдайда ҚР ҚК-нің 99-бабы 1-тармағымен сараланады. Алайда, мұндай адам өлтіру жағдайларында да жеңілдететін мән-жайлар болатынын ескеру қажет. Оларға сәйкес төбелес нәтижесінде жасалған адам өлтіру табан астында пайда болған қатты жан күйзелісі (аффект) жағдайында немесе қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде немесе құқыққа сыйымды қажетті қорғаныс шегінде болды ма деген мәселе мұқият қаралуға жатады. Сондықтан да ҚР ҚК-нің 101-бабы бойынша адам өлтіруді сараларда ҚР ҚК-нің 99-бабы 2-бөлігінде көрсетілген ауырлататын мән-жайлардың, қорғану эксцесі бар-жоғын немесе қорғанудың заң шеңберінде болғаны анықталуы қажет.

Өзара төбелес нәтижесінде аффекті қарапайым эмоционалды ашу-ызадан ажыратуға байланысты да қиындықтар кездеседі. Бұл жерде де құқық қорғау органдарының қызметкерлері жиі қателеседі. Мысалы, К. есімді азаматқа оның танысы П. келіп, пәтеріне кіргізуді талап етеді. Алайда К. пәтерге кіргізуге қарсы болады. Осы сәтте П. танысына соққы беріп, екеуі төбелеседі. Олардың ортақ таныстары мен ата-анасы екеуін ажыратып, нәтижесінде К.-ні пәтерге кіргізіп, төбелес тоқтайды. Алайда К. қанды жуып шайып, пышақты

алады да баспалдаққа шығып, онда отырған П.-ның кеудесіне сұғады. Қарастырып отырған жағдайларға мән берсек, К. өзінің алдын ала ойластырған ойын іске асырып, пышақты қолданғанын, ешқандай аффект жағдайы болмағанын көруге болады.

Осылайша, біз қарастырып отырған қылмыстарды ажыратудағы маңызды белгілердің бірі адам өлтіру уақытында аффекттің болуы саналады.

Алайда, қатты жан күйзелісіне (аффектке) тек қана жәбірленушінің құқыққа қайшы іс-әрекеттері болғанда ғана қылмыстық-құқықтық маңыз беріледі. Осыған байланысты төбелестің жәбірленуші тарапынан арандатудан пайда болғанын анықтау қажет. Сонымен бірге, егер төбелес немесе ұрыс-керіс кінәлі тарапынан болған арандату негізінде пайда болған жағдайларда аффект жағдайы туындады дегенмен де, оны қолдануға мүмкіндік жоқ екенін айта кету керек.

Аффект жағдайында жасалған адам өлтіру оқиғалық мәжбүрліктен, жәбірленушінің арандатушылық мінез-құлқынан туындайды. Қатты жан күйзелісі кінәлінің мінез-құлқына мейлінше ықпал ететін адам өлтіруге ерекше эмоционалды бояу береді. Көп жағдайда мұндағы кінәлінің әрекеттері мақсатқа сай сипатқа ие болмайды және соңғы нүктеге жақындаған сайын эмоционалды күйзеліс автоматты түрде екпінді сыртқа шыға бастайды.

Аффект қылмыстың мақсатына да өзіндік із қалдырады. Қатты жан күйзелісі жағдайында түпкілікті мақсат айқын көрініс таппайды, көп жағдайда ол тек әрекетпен жасалады. Аффект болмаған жағдайда төбелесте туындаған эмоционалды күйзелістер кінәлінің өз мінез-құлқының себебін және түпкі мақсатын оның толықтай сезінуіне кедергі келтірмейді.

Осылайша, жоғарыдағыларды қорытындылай келе, ҚР ҚК-нің 99-бабы мен 101-бабының құрамдарын ажыратуда қылмыс құрамының объективтік жағымен қатар, субъективтік жағына да аса мән берілуі қажет деп есептейміз. Қылмысты жасаудың себептерін, сондай-ақ ниеті мен мақсатын анықтау мен мұқият талдау – аффект жағдайында жасалған адам өлтіруді төбелес не ұрыс-керіс нәтижесінде жасалған адам өлтіруден ажыратудың ең маңызды алғышарттарының бірі.

Адам өлтіру қылмыстарын саралауда аса қиындық туғызатын тұстарының бірі қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде адам өлтіру мен аффект жағдайында адам өлтіруді ажыратуда туындайды. Профессор А.И. Рарогтың пайымдауынша, аффект бұл сыртқы қолайсыз жағдайлардан туындайтын адамның психикалық жағдайы және өзіне тән шектелген заңдық мәнге ие болады. Оның пікірінше, аффект қылмыстың субъективтік жағын емес, кінәлінің тұлғасын суреттейді [12]. Сонымен бірге, аффект қажетті қорғаныс шеңберінде де көрініс табуы мүмкін. Сондықтан тәжірибеде осындай жағдайлардағы әрекеттерді бағалауда қателіктер жіберіліп, қажетті қорғаныс шегіндегі әрекеттер ҚР ҚК-нің 101-бабымен саралануы мүмкін.

Жоғарыда айтқанымыздай, аффект жағдайында жасалған адам өлтіру қажетті қорғаныспен және де қорғаныс эксцессімен де ұқсас болып келеді. Оларды ұқсастыратын тұсы бастапқы кезеңдегі жәбірленушінің құқыққа қайшы мінез-құлқынан пайда болатын жағдай. Осы екі құрамда да қол сұғушылықтың қауіп болуы, табан астында кінәлінің жан күйзелісіне ұшырауы, жәбірленушінің жағымсыз мінез-құлқының бар болуы тән. Мұндай ұқсастықтар сот тарапынан қате бағалануы мүмкіндігі зор, айталық өзін-өзі қорғаушының әрекеттері қажетті қорғаныс жағдайында емес аффект жағдайында болып есептелуі мүмкін. Бұл адамды қылмыстық жауаптылықтан босатуға емес, оны қылмыс жасағаны үшін жауаптылыққа тартуға алып келуі мүмкін.

Екеуінің айырмашылықтарына келер болсақ, аффект жағдайында адам өлтіру, көбінесе жәбірленуші тарапынан зорлық-зомбылық әрекеттері аяқталғаннан кейін орын алады. Сонымен қатар, қажетті қорғаныс нақты және шынайы қоғамға қауіпті шабуыл болған жағдайда ғана қолданылатынын да естен шығармауымыз керек. Сондықтан, қажетті қорғаныс ҚР ҚК-нің 101-бабында көзделген қорлау, ауыр балағаттау, өзге де құқыққа қайшы мен бейморалдық іс-әрекеттер болған жағдайда қолданыла алмайды десек те болады. Қажетті қорғаныс жағдайы мұндай әрекеттерден туындай алмайды. Осының негізінде, ұқсас деп жәбірленуші тарапынан қол сұғушылық (зорлық-зомбылық әрекеттер) болған жағдайда ғана айта аламыз.

Жоғарыда айтқанымыздай, кінәліге қарсы зорлық-зомбылық іс-әрекеттері аяқталған, және қарсы әрекеттер өзін-өзі қорғау себептерінен емес, аффект жағдайы туындатқан қатты жан күйзелісінен туындаған болса адам өлтіру ҚР ҚК-нің 102-бабымен емес, 101-бабымен саралануға жатады. Аффект жағдайы мен қажетті қорғаныс жағдайы өзінің әлеуметтік және құқықтық мәні бойынша екі түрлі құбылыс.

Қорытынды

Аффект жағдайында жасалған адам өлтіру қылмыстарын өзге адам өлтіру қылмыстырамен ажыратудың теориясы мен тәжірибесін зерттей келе төмендегідей тұжырымдар мен ұсыныстарға келдік:

1. Аффект - бұл табан астында пайда болатын және бұл жағдайда кінәлі тұлға өз әрекеттерінің сипатын сезінбейтін немесе толық көлемде сезіне алмайтын адамның ерекше психикалық жағдайы. Құқықтық мәні бойынша аффект – бұл заңдық маңызы бар эмоционалды жағдайлардың жиынтығын анықтауға мүмкіндік беретін, құқық нормаларында белгіленген белгілі бір талаптарға сай ұғым. Аффект (қатты жан күйзелісі) жағдайы дегенде психологиялық факторларға байланысты тұлға өзінің әрекеттерінің сипатын толық көлемде түсінуге мүмкіндік бермейтін міндетті түрде адамда табан астында пайда болатын қысқа мерзімді психикалық жағдайы – физиологиялық аффект деп түсінуіміз қажет. Және де мұндай жағдайдың адамның психикалық науқасымен ешқандай байланысы жоқ. Аффект ұғымын біркелкі қолдану мақсатында ҚР Жоғары Сотының «Аффект жағдайында адам өлтірудің тәжірибесі» Қаулысын қабылдап, онда аффектке нақты ұғым беру ұсынылады.

2. Қылмыс құрамын өзге адам өлтіру қылмыстарынан ажыратудың басты ерекшелігі мұндағы жәбірленушінің қылмыс алдындағы ерекше мінез-құлқы. Яғни жәбірленуші адам өлтіру қылмысына кінәліні өзінің зорлық-

зомбылық көрсетуімен, қорлау не ауыр балағаттауымен, құқыққа қайшы өзге де әрекеттерімен, бейморалдық іс-әрекеттерімен итермелейді. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді, сот тергеуін жүргізуде анықтайтын мәселелердің ең бастысы да осы жәбірленушінің қылмысқа дейінгі мінез-құлқы болуы тиіс.

3. Субъективтік жағының басты ерекшелігі қылмыстың тікелей немесе жанама қасақаналықпен жасалуы, алайда қылмысқа дайындалу, оқталу сатыларының болмауымен ерекшеленеді, себебі қылмыстық ниет табан асты жәбірленушінің құқыққа қайшы әрекеттері мен бейморалдық іс-әрекеттері нәтижесінде туындаған қатты жан күйзелісінің (аффект) әсерінен пайда болады.

4. ҚР ҚК-нің 101-бабында қаралған қылмыс субъектісінің басты ерекшелігі оның жәбірленушінің тарапынан көрсетілген құқыққа қайшы әрекеттері мен бейморалдық іс-әрекеттерінің нәтижесінде туындайтын қатты жан күйзелісі (аффект) жағдайында болуы. Осыған сәйкес қылмыс субъектісін арнайы субъект деп есептейміз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні 06.01.2024 ж.).

2 Коржумбаева Т.М., Абдуллина С.Х. К вопросу о заказных убийствах: исторический аспект // Ғылым - Наука. – 2023. - №3. – С. 73-79. DOI: 10.47450/2306-451X-2023-78-3-73-78.

3 Доклад о ситуации с правами человека в Казахстане за 2020 год // <https://kz.usembassy.gov/ru/2020-country-reports-on-human-rights-practices-kazakhstan-ru/> (жүгінген күні 06.01.2024 ж.).

4 Козкина А. Аффект – не психическое расстройство. Он может быть у любого. Кого и как судят за убийства в состоянии «сильного душевного волнения» // <https://zona.media/article/2020/10/13/crime-of-passion> (жүгінген күні 06.01.2024 ж.).

5 Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық: Ерекше бөлік: оқулық. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – Б. 24-26.

6 Қазақстан Республикасының Жоғарғы сотының сайты // <http://office.sud.kz/forumTaldau/forum.xhtml?view=generalization&category=22&content=classes&article=1335> (жүгінген күні 06.01.2024 ж.).

7 Ибраев А.З. Криминология: учеб.-метод. пособие. – Костанай: КСТУ им. акад. З.Алдамжар, 2016. - С. 87.

8 Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы: ҚР Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы №1 нормативтік Қаулысы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P07000001S_ (жүгінген күні 06.01.2024 ж.).

9 Выстрел в голову: в Талдыкормане раскрыли убийство военнослужащего // <https://ru.sputnik.kz/20200204/taldykorgan-ubiystvo-voennosluzhaschiy-12733239.html> (жүгінген күні 06.01.2024 ж.).

10 Адам өлтіру қылмыстары бойынша істерді қарау сот практикасын қорыту // <http://office.sud.kz/forumTaldau/forum.xhtml?view=generalization&category=22&content=classes&article=1340> (жүгінген күні 06.01.2024 ж.).

11 Алматы облыстық ауданаралық мамандандырылған қылмыстық сотының материалдары. Сот архивінен. 6-бөлім, 571-іс.

12 Чугунов А.А. Ответственность за убийство, совершенное в состоянии аффекта: автореф. ... канд.юр. наук. – М., 2008.

REFERENCES

1 Kazakstan Respublikasynyn Kylmystyk kodeksi: Kazakstan Respublikasynyn 2014 zhylygy 3 shildedegi №226-V KRZ kodeksi // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (zhugingen kuni 06.01.2024 zh.).

2 Korzhumbaeva T.M., Abdullina S.Kh. K voprosu o zakaznykh ubiystvakh: istoricheskii aspekt // Gylım - Nauka. – 2023. - №3. –S. 73-79. DOI: 10.47450/2306-451X-2023-78-3-73-78.

2 Doklad o situatsii s pravami cheloveka v Kazakstane za 2020 god // <https://kz.usembassy.gov/ru/2020-country-reports-on-human-rights-practices-kazakhstan-ru/> (zhugingen kuni 06.01.2024 zh.).

3 Kozkina A. Affekt – ne psicheskoe rasstroistvo. On mozhet byt u lyubogo. Kogo i kak sudyat za ubijstva v sostoyanii «silnogo dushevnoogo volneniya» // <https://zona.media/article/2020/10/13/crime-of-passion> (zhugingen kuni 06.01.2024 zh.).

4 Agybaev A.N. Kylmystyk kuyk: Erekshe bolik: okulyk. – Almaty: Zheti Zhargy, 2015. – B. 24-26.

5 Kazakstan Respublikasynyn Zhogargy Sotynyn saity // <http://office.sud.kz/forumTaldau/forum.xhtml?view=generalization&category=22&content=classes&article=1335> (zhugingen kuni 06.01.2024 zh.).

6 Ibraev A.Z. Kriminologiya: uchebno-metodicheskoe posobie. – Kostanai: KSTU im. akad. Z.Aldamzhar, 2016. - S. 87.

7 Adamnyn omiri men densaulygyna karsy keibir kylmystyk kuyk buzushelektardy saralay turaly: KR Zhogargy Sotynyn 2007 zhylygy 11 mamyrdayy №1 Normativtik kaulysy // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P07000001S_ (zhugingen kuni 06.01.2024 zh.).

8 Vystrel v golovu: v Taldykorgane raskryli ubiystvo voennosluzhashchego // <https://ru.sputnik.kz/20200204/taldykorgan-ubiystvo-voennosluzhaschiy-12733239.html> (zhugingen kuni 06.01.2024 zh.).

9 Adam oltiru kylmystary boiynsha isterdi karau sot praktikasyn korytu // <http://office.sud.kz/forumTaldau/forum.xhtml?view=generalization&category=22&content=classes&article=1340> (zhugingen kuni 06.01.2024 zh.).

10 Almaty oblystyk audanaralyk mamandandyrylgan kylmystyk sotynyn materialdary. Sot arkhivinen. 6-bolim, 571-is.

11 Chugunov A.A. Otvetstvennost za ubiystvo, sovershennoe v sostoyanii : avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk. – M., 2008.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Болат Жолдасбекович Айтимов - философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті құқық және экономика жоғары мектебінің қауымдастырылған профессоры. Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ., Қаратал ш/а, 101-52. E-mail: bola_30081978@mail.ru.

Бахтыгуль Кененсарыевна Чингаева – заң ғылымдарының кандидаты, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті құқық және экономика жоғары мектебінің оқытушы-дәріскері. Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ., Бірлік ш/а, 26-30. E-mail: nauka_bk@mail.ru.

Динара Ибрагимовна Ашимова – заң ғылымдарының магистрі, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті құқық және экономика жоғары мектебінің оқытушы-дәріскері. Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ., Жастар ш/а, 198-15. E-mail: dinastie_galiktdk@mail.ru.

Айтимов Болат Жолдасбекович – доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, ассоциированный профессор высшей школы права и экономики Жетысуского университета им. И. Жансугурова. Республика Казахстан, г. Талдыкорган, мкр. Каратал, 101-52. E-mail: bola_30081978@mail.ru.

Чингаева Бахтыгуль Кененсарыевна – кандидат юридических наук, преподаватель-лектор высшей школы права и экономики Жетысуского университета им. И. Жансугурова. Республика Казахстан, г. Талдыкорган, мкр. Бирлик, 26-30. E-mail: nauka_bk@mail.ru.

Ашимова Динара Ибрагимовна – магистр юридических наук, преподаватель-лектор высшей школы права и экономики Жетысуского университета им. И. Жансугурова. Республика Казахстан, г. Талдыкорган, мкр. Жастар, 198-15. E-mail: dinastie_galiktdk@mail.ru.

Bolat Aitimov – Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Higher School of Law and Economics of Zhetysu University named after I. Zhansugurov. Republic of Kazakhstan, Taldykorgan, Karatal microdistrict, 101-52. E-mail: bola_30081978@mail.ru.

Baktygul Chingaeva – Candidate of Juridical Sciences, Lecturer at the Higher School of Law and Economics of Zhetysu University named after I. Zhansugurov. Republic of Kazakhstan, Taldykorgan, Birlik microdistrict, 26-30. E-mail: nauka_bk@mail.ru.

Dinara Ashimova – Master of Juridical Sciences, Lecturer at the Higher School of Law and Economics of Zhetysu University named after I. Zhansugurov. Republic of Kazakhstan, Taldykorgan, Zhastar microdistrict, 198-15. E-mail: dinastie_galiktdk@mail.ru.

КИБЕРНАСИЛИЕ КАК ФОРМА ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ**Е.С. Акимжанов**

кандидат юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Значимость исследования проблемы кибернасилия как формы домашнего насилия обусловлена повышением роли информационно-коммуникационных технологий в жизнедеятельности практически каждого современного человека. Плотное встраивание возможностей, которые предоставляет использование виртуального пространства, помимо позитивных результатов, связанных с фактическим стиранием границ и усилением доступности межличностного взаимодействия, влечет и негативные последствия. Связаны они прежде всего с возможностью посредством использования анонимизации, предоставляемой сетью Интернет, преследовать или запугивать, а также осуществлять иные действия агрессивного и/или унижительного характера, в том числе в отношении членов семьи (включая бывших).

В статье раскрываются особенности кибернасилия в качестве одной из форм домашнего насилия. Констатируется взаимосвязь интенсификации кибернасилия в условиях бурного развития информационно-коммуникационных технологий и увеличения общедоступности Интернета.

В целях исследования поставленной проблемы, установления специфики кибернасилия как формы домашнего насилия применены: методы анализа и синтеза, способствующие раскрытию содержательных элементов кибернасилия в системе домашнего насилия; функциональный, системно-структурный, формально-логический методы, позволяющие определить проблемные аспекты и перспективы повышения эффективности противодействия кибернасилию как форме домашнего насилия.

Обосновывается вывод о том, что с виртуализацией взаимодействия между субъектами увеличились случаи угроз и преследования в Интернете, что существенно осложняет борьбу с домашним насилием. Выявлены специфические характеристики кибернасилия, проявляющиеся в симбиозе психологического и/или сексуального насилия, которое осуществляется с применением информационно-коммуникационных технологий. Предложено для надлежащего реагирования на проявления исследуемого вида домашнего насилия дополнить ст. 4 Закона Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV «О профилактике бытового насилия» еще одной формой – кибернасилие.

Ключевые слова: кибернасилие, домашнее насилие, кибербуллинг, информационно-коммуникационные технологии, Интернет.

КИБЕРҚАУІПСІЗДІК ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ БІР ТҮРІ РЕТІНДЕ**Е.С. Акимжанов**

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың бір түрі ретінде кибернасилие мәселесін зерттеудің маңыздылығы іс жүзінде әрбір заманауи адамның өміріндегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың рөлінің артуына байланысты. Виртуалды кеңістікті пайдалану мүмкіндіктерінің тығыз ендірілуі, шекараларды нақты өшіруге және тұлғааралық қарым-қатынастың қол жетімділігін арттыруға байланысты оң нәтижелерден басқа, теріс салдарға әкеледі. Олар, ең алдымен, Интернет желісі ұсынатын анонимизацияны пайдалану, қудалау немесе қорқыту, сондай-ақ агрессивті және/немесе қорлайтын сипаттағы, оның ішінде отбасы мүшелеріне (бұрынғы мүшелерін қоса алғанда) қатысты өзге де әрекеттерді жүзеге асыру мүмкіндігімен байланысты.

Мақалада тұрмыстық зорлық-зомбылықтың бір түрі ретінде киберқорлықтың ерекшеліктері көрсетілген. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы және Интернетке қол жетімділіктің артуы жағдайында киберқорлықты күшейтудің өзара байланысы көрсетілген.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық нысаны ретінде киберқауіпсіздіктің ерекшелігін белгілеудің қойылған проблемасын зерттеу мақсатында: тұрмыстық зорлық-зомбылық жүйесіндегі киберқауіпсіздіктің мазмұндық элементтерін ашуға ықпал ететін талдау және синтездеу әдістері; тұрмыстық зорлық-зомбылық нысаны ретінде киберқауіпсіздікке қарсы іс-қимылдың тиімділігін арттырудың проблемалық аспектілері мен перспективаларын айқындауға мүмкіндік беретін функционалды, жүйелік-құрылымдық, формальды-логикалық әдістер қолданылды.

Интернеттегі қауіп-қатер мен қудалау жағдайлары субъектілер арасындағы өзара әрекеттесуді виртуалдандырумен өсті, бұл тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресті едәуір қиындатады деген тұжырым негізделген. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы жүзеге асырылатын психологиялық және/немесе жыныстық зорлық-зомбылықтың симбиозында көрінетін киберқорлықтың ерекше сипаттамалары анықталды. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың зерттелетін түрінің көріністеріне тиісінше ден қою үшін «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» 2009 жылғы 4 желтоқсандағы № 214-IV Қазақстан Республикасы Заңының 4-бабын тағы бір нысан - киберқорлықпен толықтыру ұсынылды.

Түйін сөздер: киберқауіпсіздік, тұрмыстық зорлық-зомбылық, кибербуллинг, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, Интернет.

CYBERVIOLENCE AS A FORM OF DOMESTIC VIOLENCE

Akimzhanov E.S.

Candidate of Juridical Sciences

Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyrbayev

Annotation. The importance of studying the problem of cyberviolence as a form of domestic violence is due to the increasing role of information and communication technologies in the life of almost every modern person. The dense embedding of the opportunities provided by the use of virtual space, in addition to the positive results associated with the actual blurring of boundaries and increased accessibility of interpersonal interaction, also entails negative consequences. They are primarily related to the possibility, through the use of anonymization provided by the Internet, to harass or intimidate, as well as to carry out other aggressive and/or humiliating actions, including against family members (including exes).

The article reveals the features of cyberbullying as one of the forms of domestic violence. The interrelation between the intensification of cyber violence in the context of the rapid development of information and communication technologies and the increase in the accessibility of the Internet is stated.

In order to study the problem of establishing the specifics of cyber violence as a form of domestic violence, the following methods were used: analysis and synthesis methods that contribute to the disclosure of the meaningful elements of cyber violence in the system of domestic violence; functional, systemic-structural, formal-logical methods that identify problematic aspects and prospects for improving the effectiveness of countering cyber violence as a form of domestic violence.

The conclusion is substantiated that with the virtualization of interaction between subjects, cases of threats and harassment on the Internet have increased, which significantly complicates the fight against domestic violence. The specific characteristics of cyber violence are revealed, manifested in a symbiosis of psychological and/or sexual violence, which is carried out using information and communication technologies. It is proposed to supplement the article for an appropriate response to the manifestations of the studied type of domestic violence. 4 of the Law of the Republic of Kazakhstan dated December 4, 2009 No. 214-IV "On the prevention of domestic violence", another form is cyberviolence.

Keywords: cyberviolence, domestic violence, cyberbullying, information and communication technologies, the Internet.

Введение

В современном мире домашнее насилие является одной из наиболее актуальных проблем общества, не нашедших унифицированного разрешения. Оно нарушает права и свободы человека, психологически и физически травмирует жертву, имеет негативные последствия для общества в целом. Для Республики Казахстан эта проблема касается не только физического, но и психологического, экономического и сексуального насилия. На современном этапе в связи с развитием информационно-коммуникационных технологий и увеличением использования Интернета появилась новая форма домашнего насилия – кибернасилие, что существенно усложнило борьбу с домашним насилием.

По результатам анализа юридической (М.А. Филатова, М.М. Breaux, М. Dragomir, Р. Tertereanu, А.М. Țîțu) и психологической (Е.С. Ефимова) литературы определяются характерные признаки кибернасилия в соотношении с домашним насилием.

Исследование практики Европейского Суда по правам человека (далее – ЕСПЧ) позволяет выявить возможные направления повышения эффективности кибернасилия с обоснованием перспектив совершенствования законодательства Республики Казахстан в обозначенной сфере.

Целью статьи является раскрытие содержания и выявление специфики кибернасилия как формы домашнего насилия, а также актуализация направлений противодействия кибернасилию с целью повышения эффективности противодействия домашнему насилию в целом.

Основная часть

В ст. 4 Закона Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV «О профилактике бытового насилия» [1] предусмотрены следующие формы домашнего насилия: физическое, психологическое, сексуальное и экономическое. Наряду с этим в научной литературе выделяют кибернасилие как самостоятельную форму домашнего насилия [2, с. 552], поскольку для его совершения используются специфические электронные средства связи и информационно-коммуникационные технологии. Оно может включать в себя распространение частных фото или видео без согласия жертвы, слежку за ней в Интернете, шантаж, кибербуллинг и прочее. Кибернасилие может быть особенно вредным, поскольку имеет длительные последствия для жертвы и ее психического здоровья, и может усиливать существующую ситуацию домашнего насилия.

Так, еще в 2018 году в докладе Совета ООН по правам человека по вопросам насилия в отношении женщин, его причин и последствий, о насилии в Интернете в отношении женщин и девушек указывалось, что в современную цифровую эпоху Интернет и информационно-коммуникационные технологии генерируют социальные цифровые пространства и трансформируют взаимодействие индивидов, что закономерно влияет и на применение обозначенных возможностей для насильственных проявлений по отношению к женщинам (а в целом – и к иным актуальным или бывшим членам семьи) [3].

Ученые определяют кибернасилие как:

– систематические умышленные действия со стороны лица или группы лиц (чаще подростков) с использованием информационно-коммуникационных средств, направленные против другого лица (лиц), характеризующиеся созданием враждебной, унижительной обстановки [4];

– «в широком смысле под ним можно понимать любые насильственные преступления, совершаемые с

использованием информационно-телекоммуникационных технологий, в узком – акт психического насилия, совершаемый в отношении отдельных лиц с использованием информации и телекоммуникационных технологий» [5, с. 51];

– цифровое измерение насилия, которое совершается, сопровождается или усугубляется частично или полностью с помощью информационно-коммуникационных технологий, таких как мобильные телефоны и смартфоны, Интернет, платформы социальных сетей или электронная почта, устройства для отслеживания геолокации, беспилотные летательные аппараты и устройства, не подключенные к Интернету записывающие устройства и искусственный интеллект и оказывают непропорциональное воздействие на жертву [6].

Комитет Конвенции о киберпреступности определяет кибернасилие как «использование компьютерных систем для причинения, содействия или угрозы насилия против личности, что приводит или может привести к физическому, сексуальному, психологическому или экономическому вреду, или страданиям и может включать в себя использование обстоятельств, характеристик или уязвимости личности» [7].

Кибернасилию как явлению присущи такие признаки: 1) выступает агрессивной формой насилия; 2) объектом кибернасилия могут быть как знакомые, так и незнакомые лица; 3) осуществляется с применением средств электронных коммуникаций; 4) имеет целью унижение человека, досаждение ему, провоцирование конфликтных ситуаций.

Также в научной литературе определяется, что кибернасилие предусматривает: отправку электронных писем, текстовых сообщений (SMS) или других мгновенных сообщений оскорбительного или угрожающего характера; размещение оскорбительных комментариев относительно лица в сети Интернет; распространение интимных фотографий или видеозаписей с помощью средств электронных коммуникаций [8].

Отдельно ученые выделяют кибербуллинг и определяют его как «буллинг, осуществляемый с применением средств электронных коммуникаций» [9, с. 65-66]; агрессия и жестокость с целью досады, унижения человека.

Формами кибербуллинга являются: харассмент или домогательства; социальное исключение; киберсталкинг или преследование с угрозой причинения вреда офлайн; флеминг или враждебные речевые выпады; клевета; публичное разоблачение конфиденциальной или компрометирующей информации; персонация или выдача себя за другое лицо; хеппи слэппинг или съемка проявлений буллинга; киберсексуальный буллинг.

Рассматривая вопрос кибернасилия представляется важным проанализировать решения ЕСПЧ по данному вопросу. Так, в деле «Бутуруга против Румынии» (2020 год) [10] суд впервые рассмотрел явление кибербуллинга как разновидность насилия в отношении женщин. В данном решении указано, что заявительница пожаловалась на насильственное поведение своего бывшего мужа в органы власти. Заявительница утверждала, что ее бывший муж неправомерно заходит на ее электронные аккаунты (например, фейсбук), без разрешения просматривает электронную почту, частную переписку, делает копии фото, видео и ее разговоров. Заявительница подала ходатайство об электронном обыске содержимого семейного компьютера, однако ей было отказано на основании, что вероятная информация, полученная в результате такого обыска, не касалась бы утверждаемых правонарушений, совершенных ее бывшим мужем. Следующая жалоба заявительницы тоже была отклонена без рассмотрения по существу. Как результат – мужчина получил административный штраф. Однако уголовное производство было прекращено из-за отсутствия общественной опасности деяния, ведь такое вмешательство в личную жизнь женщины не несет угрозу для нее. Кроме того, последняя инстанция пришла к выводу, что часть информации из соцсетей и так является общедоступной. Показательно, что органы власти вообще не рассматривали такие деяния в аспекте домашнего насилия.

В анализируемом решении ЕСПЧ отметил, что домашнее насилие не ограничивается только случаями физического насилия, но может предусматривать, наряду с другими формами, психологическое насилие или домогательства. Кибербуллинг может выражаться в различных формах: в нарушении права на частную жизнь, во вмешательстве в компьютер жертвы, в манипуляции информацией или изображениями, в том числе частного характера. Суд признал, что при расследовании дел о домашнем насилии, национальные органы власти могут принимать во внимание такие действия, как незаконное наблюдение за перепиской партнера, доступ к ней или ее сохранение. То есть в категорию домашнего насилия попадает и кибернаблюдение, которое часто осуществляется близким партнером лица.

При этом ЕСПЧ подчеркнул, что в случае расследования дел о домашнем насилии, следует применять комплексный подход. Подытоживая, кибернасилие признано одним из видов насилия в контексте ст.ст. 3, 8 Конвенции.

Еще одним важным решением по данному аспекту является решение ЕСПЧ по делу «Володина против России» (2021 г.) [11]. Заявительница жаловалась на отсутствие надлежащей защиты со стороны национальных органов от кибернасилия (публикация интимных фото без согласия, преследование и выдача себя за другое лицо), а также обеспечить проведение эффективного расследования этих действий.

Решение связано с предыдущим делом той же заявительницы ЕСПЧ «Володина против России» (2019 г.) [12] относительно домашнего насилия и ненадлежащей законодательной системы его противодействия. В решении 2019 г. ЕСПЧ признал наличие жестокого обращения (физического и психологического) с заявительницей со стороны ее бывшего партнера и установил нарушение ст. 3 Конвенции (запрет пыток, бесчеловечного и унижающего достоинство обращения). В деле 2021 г. заявительница жаловалась на отсутствие надлежащей защиты со стороны национальных органов именно от кибернасилия. Заявительница страдала от многочисленных кибератак со стороны своего бывшего партнера (взлом почтового ящика, установка фейковых профилей и т.д.).

ЕСПЧ отмечал, что государство несет одинаковые обязательства как по актам оффлайн, так и онлайн насилия. То есть государство обязано принять эффективные законы, предотвратить насилие и провести эффективное расследование насилия. Таким образом, ЕСПЧ признал, что насилие в интернете является формой насилия в отношении человека и то, что кибернасилие тесно связано с оффлайн насилием в жизни и является еще одним аспектом домашнего насилия. ЕСПЧ указал на обязанность государства защищать человека от кибернасилия. Соответственно, суд продолжил свою позицию, которую определил в решении «Бутуруга против Румынии» и признал кибернасилие как одну из форм домашнего насилия.

При этом важно заметить, что в 2022 г. Европейская комиссия приняла предложение, которое предусматривает необходимость выделения и реагирования на кибернасилие в отношении женщин [13].

Заключение

Принимая во внимание выявленные характеристики кибернасилия, целесообразным представляется вывод о симбиозе в нем психологического и/или сексуального насилия, реализуемого с использованием информационно-коммуникационных технологий, считаем, что для надлежащего реагирования на проявления такого противоправного поведения и в соответствии с практикой ЕСПЧ целесообразно дополнить ст. 4 Закона Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV «О профилактике бытового насилия» еще одной формой – кибернасилие.

При этом кибернасилие как форма домашнего насилия в соответствии с практикой ЕСПЧ, среди прочего, выражается в следующих действиях – взлом или вмешательство в использование профилей в социальных сетях и в иных ресурсах; выдача субъектом насилия себя за другое лицо, преимущественно – его жертву; наблюдение за жизнью жертвы с использованием онлайн-технологий и/или ее преследование; рассылка нежелательных сообщений (спама) с целью угроз и/или запугивания; распространение недостоверных сведений о жертве.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 О профилактике бытового насилия: Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV (с изм. и доп. по сост. на 01.07.2023 г.) // «Егемен Қазақстан». - 2009. - 12 желтоқсан.
- 2 Tertoreanu P., Dragomir M., Țițu A.M. Cyber Violence Form of Domestic Violence // International Conference «New Technologies, Development and Applications». – 2023. – P. 550-556.
- 3 Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences on online violence against women and girls from a human rights perspective (A/HRC/38/47) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/879/UNHRC_SpecRappVAW_OnlineViolence_EN_.pdf.
- 4 Breaux M.M. Domestic Violence and Cybervictimization: The Facts // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://dev.cjcenter.org/_files/cvi/October%202020%20Fact%20Sheet.pdf_1601995005.pdf.
- 5 Филатова М.А. Киберхарассмент: основания запрета по российскому и зарубежному уголовному законодательству // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 2020. – № 3. – С. 48-66.
- 6 The digital dimension of violence against women as addressed by the seven mechanisms of the EDVAW Platform // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/cedaw/statements/2022-12-02/EDVAW-Platform-thematic-paper-on-the-digital-dimension-of-VAW_English.pdf.
- 7 Mapping study on cyberviolence with recommendations adopted by the T-CY on 9 July 2018 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://tm.coe.int/t-cy-mapping-study-on-cyberviolence-final/1680a1307c>.
- 8 Combating Cyber Violence against Women and Girls // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/combating_cyber_violence_against_women_and_girls.pdf.
- 9 Ефимова Е.С. Кибербуллинг как проблема психопедагогика виртуальных сред // Успехи в химии и химической технологии. – 2014. – № 7. – С. 65-66.
- 10 Case of Buturugă v. Romania ((Application no. 56867/15) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: [https://hudoc.echr.coe.int/#{"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-201342"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{).
- 11 Case of Volodina v. Russia (No. 2) (Application no. 40419/19) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: [https://hudoc.echr.coe.int/#{"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-211794"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{).
- 12 Case of Volodina v. Russia (Application no. 41261/17) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: [https://hudoc.echr.coe.int/#{"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-194321"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{).
- 13 Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on combating violence against women and domestic violence // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022PC0105>.

REFERENCES

- 1 О профилактике бытового насилия: Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023 г.) // «Егемен Қазақстан». - 2009. - 12 желтоқсан.
- 2 Tertoreanu R., Dragomir M., Țițu A.M. Cyber Violence Form of Domestic Violence // International Conference «New Technologies, Development and Applications». – 2023. – R. 550-556.
- 3 Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences on online violence against women and girls from a human rights perspective (A/HRC/38/47) // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/879/UNHRC_SpecRappVAW_OnlineViolence_EN_.pdf.
- 4 Breaux M.M. Domestic Violence and Cybervictimization: The Facts // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://dev.cjcenter.org/_files/cvi/October%202020%20Fact%20Sheet.pdf_1601995005.pdf.

---

5 Filatova M.A. Kiberharassment: osnovaniya zapreta po rossijskomu i zarubezhnomu ugovnomu zakonodatel'stvu // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 11. Pravo. – 2020. – № 3. – S. 48-66.

6 The digital dimension of violence against women as addressed by the seven mechanisms of the EDVAW Platform // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/cedaw/statements/2022-12-02/EDVAW-Platform-thematic-paper-on-the-digital-dimension-of-VAW_English.pdf.

7 Mapping study on cyberviolence with recommendations adopted by the T-CY on 9 July 2018 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://rm.coe.int/t-cy-mapping-study-on-cyberviolence-final/1680a1307c>.

8 Combating Cyber Violence against Women and Girls // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/combating_cyber_violence_against_women_and_girls.pdf.

9 Efimova E.S. Kiberbulling kak problema psihopedagogiki virtual'nyh sred // Uspekhi v himii i himicheskoy tekhnologii. – 2014. – № 7. – S. 65-66.

10 Sase of Buturugă v. Romania ((Application no. 56867/15) // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: [https://hudoc.echr.coe.int/#{«tabview»:\[«document»\],«itemid»:\[«001-201342»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{«tabview»:[«document»],«itemid»:[«001-201342»]}).

11 Sase of Volodina v. Russia (No. 2) (Application no. 40419/19) // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: [https://hudoc.echr.coe.int/#{«tabview»:\[«document»\],«itemid»:\[«001-211794»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{«tabview»:[«document»],«itemid»:[«001-211794»]}).

12 Sase of Volodina v. Russia (Application no. 41261/17) // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: [https://hudoc.echr.coe.int/#{«tabview»:\[«document»\],«itemid»:\[«001-194321»\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{«tabview»:[«document»],«itemid»:[«001-194321»]}).

13 Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on combating violence against women and domestic violence // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022PC0105>.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ерик Серикович Акимжанов – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасы бастығының орынбасары, полиция подполковнигі. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: er.ema@bk.ru.

Акимжанов Ерик Серикович – кандидат юридических наук, заместитель начальника кафедры уголовного процесса и криминалистики Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш.Кабылбаева, подполковник полиции. Республика Казахстан, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: er.ema@bk.ru.

Erik Akimzhanov – Candidate of Juridical Sciences, Deputy Head of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybaev, Police Lieutenant Colonel. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai Ave., 11. E-mail: er.ema@bk.ru.

**ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН ӘКІМШІЛІК
ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК****А.А. Амангельды**

заң ғылымдарының докторы

Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы**Т.Т. Дүсебаев**

заң ғылымдарының кандидаты

Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Аннотация. Мақалада зияткерлік меншіктің қандай да бір аспектілерін реттейтін жария құқық нормалары талданған. Зияткерлік меншік құқығы азаматтық құқықтың кіші саласы бола тұра, жеке құқықтың нормаларынан ғана емес, сондай-ақ жария құқықтың нормаларынан тұрады, яғни заңнаманың кешенді саласы болып табылады. Зияткерлік меншік құқығы сондай-ақ қылмыстық заңнаманың, сонымен қатар әкімшілік құқықбұзушылық туралы заңнаманың нормаларымен реттеледі. Мақалада зияткерлік меншік саласындағы әкімшілік және қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша сот практикасы көрсетілген және талданған. Атап айтқанда, қылмыстық-құқықтық қорғау және авторлық құқықты қорғау тәжірибесі тергеушілік бойынша өзіндік ерекшелікке ие. Азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды, жұмыстар мен қызметтерді дараландыру құралдарын қылмыстық-құқықтық және әкімшілік-құқықтық қорғау және қорғау бойынша да осындай ерекшелік бар. Тауарларды, жұмыстарды және қызметтерді дараландыру құралдарын қорғау бойынша сот практикасы көрсеткендей, құқық иелері, әдетте, нақты залал мен жоғалған пайданы қамтитын шығын сомасын емес, контрафактілік тауардың құнына тең ақша қаражатының сомасын өтейді. Іс жүзінде жоғалған пайда сомасын құқық иелеріне тауарларды, жұмыстар мен қызметтерді дараландыру құралдарын дәлелдеу проблемалы болып табылады. Сонымен зияткерлік меншік құқығы өзінің мазмұны бойынша азаматтық құқықтың кіші саласы болып табылады, өйткені құқықтық реттеудің сол пәніне, әдісіне ие, ал нысаны бойынша зияткерлік меншік құқығы кешенді заңнама саласы болып табылады, өйткені ол жеке, сондай-ақ жария заңнаманың нормаларынан тұрады.

Түйін сөздер: зияткерлік меншік құқығы, заңнаманың күрделі саласы, жария құқық нормалары, әкімшілік жауапкершілік, қылмыстық жауапкершілік, құқық бұзушылық, қылмыс, жаза.

**АДМИНИСТРАТИВНАЯ И УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРАВОНАРУШЕНИЯ
В СФЕРЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ****Амангельды А.А.**

доктор юридических наук

Евразийская юридическая академия им. Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Дюсебаев Т.Т.

кандидат юридических наук

Евразийская юридическая академия им. Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы

Аннотация. В статье проанализированы нормы публичного права, регулирующие те или иные аспекты, касающиеся интеллектуальной собственности. Право интеллектуальной собственности, являясь подотраслью гражданского права, включает в себя не только нормы частного права, но и нормы публичного права, т.е. является комплексной отраслью законодательства. Право интеллектуальной собственности также регулируется нормами уголовного законодательства, а также законодательства об административных правонарушениях. В статье показана и проанализирована судебная практика по административным и уголовным правонарушениям в сфере интеллектуальной собственности. В частности, практика по уголовно-правовой защите и охране авторских прав имеет свою специфику по подследственности. Такая же особенность по подследственности существует и по уголовно-правовой и административно-правовой охране и защите средств индивидуализации участников гражданского оборота, товаров, работ и услуг. Как показывает судебная практика по защите и охране средств индивидуализации товаров, работ и услуг правообладателям, как правило, компенсируют сумму денежных средств равную стоимости контрафактного товара, а не сумму убытков, включающую реальный ущерб и упущенную выгоду. В связи с тем, что на практике сумму упущенной выгоды проблематично доказать правообладателям средств индивидуализации товаров, работ и услуг. Таким образом, право интеллектуальной собственности по содержанию является подотраслью гражданского права, т.к. имеет один и тот же предмет, метод правового регулирования, а по форме право интеллектуальной собственности является комплексной отраслью законодательства, т.к. включает в себя нормы и частного, и публичного законодательства.

Ключевые слова: право интеллектуальной собственности, комплексная отрасль законодательства, нормы публичного права, административная ответственность, уголовная ответственность, правонарушение, преступление, наказание.

ADMINISTRATIVE AND CRIMINAL LIABILITY FOR VIOLATIONS
IN THE FIELD OF INTELLECTUAL PROPERTY LAW

Amangeldy A.A.

Doctor of Juridical Sciences

Eurasian Law Academy named after D. Kunaev, Republic of Kazakhstan, Almaty
Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbolatov

Dyussebaev T.T.

Candidate of Juridical Sciences

Eurasian Law Academy named after D. Kunaev, Republic of Kazakhstan, Almaty

Annotation. The article analyzes the norms of public law that regulate certain aspects related to intellectual property. Intellectual property law, being a sub-branch of civil law, includes not only the norms of private law, but also the norms of public law, i.e. is a complex branch of legislation. The right of intellectual property is also regulated by the norms of criminal legislation, as well as legislation on administrative offenses. The article shows and analyzes judicial practice on administrative and criminal offenses in the field of intellectual property. In particular, the practice of criminal law protection and copyright protection has its own specifics on jurisdiction. The same feature of jurisdiction exists for criminal and administrative protection and protection of means of individualization of participants in civil turnover, goods, works and services. As the judicial practice on the protection and protection of means of individualization of goods, works and services shows, copyright holders are usually compensated with an amount of money equal to the value of counterfeit goods, and not the amount of losses, including real damage and lost profits. Due to the fact that in practice it is problematic to prove the amount of lost profits to the right holders of the means of individualization of goods, works and services. Thus, the intellectual property right in content is a sub-branch of civil law, because has the same subject, the method of legal regulation, and in terms of form, intellectual property law is a complex branch of legislation, because includes both private and public law.

Keywords: intellectual property law, complex branch of legislation, public law norms, administrative responsibility, criminal liability, offense, crime, punishment.

Кіріспе

Құқық салаларын бөлу екі өлшем негізінде жүзеге асады: құқықтық реттеу пәні мен құқықтық реттеу әдісі. Сонымен бірге бірде бір құқық саласы өз бетімен орын алмайды, құқық нормалары өзара тығыз байланыста болады. Зияткерлік меншік құқығында бұл жағдайдан қалыс емес, ол шығармашылық зияткерлік қызмет аясындағы қоғамдық қатынастардың құқықтық реттелуін қамтамасыз ете отырып, өзге құқық салаларымен өзара байланысады.

Зияткерлік меншік құқығы азаматтық құқықпен өзара байланыста.

Л.В. Щербачеваның жазуынша, азаматтық құқық пен оның кіші саласының – зияткерлік құқықтың арақатынасын және өзара байланысын жүйедегі үлкен көлемдегі созылып жатқан құқықтық қатынастардан байқауға болады. Азаматтық құқықта - бұл меншік қатынастары, басқа да заттық құқықтық қатынастар және т.б., ал зияткерлік құқықта – бұл ғылым, әдебиет пен өнер, өнертапқыштық, селекциялық жетістік және көптеген басқалары аясындағы авторлық құқықтық қатынастар. Зияткерлік құқықтың қатынастары және кіші салалары РФ Азаматтық кодексінің (бұдан әрі – АК) 1227-бабында келтірілген [1, б. 14-15]. Азаматтық құқық саласымен және зияткерлік құқық кіші саласымен реттелетін құқықтық қатынастарды талдау олардың пәндерінің арасында елеулі айырмашылықты анықтау мүмкінсіз деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді [1, б. 17].

Азаматтық құқық пен зияткерлік құқықтың пәні мүліктік қатынастар мен мүліктікпен байланысты емес жеке мүліктік емес қатынастар болып табылады, ал азаматтық құқық пен зияткерлік құқықтың әдісі диспозитивтік және императивтік әдістер болып табылады. Яғни Л.В. Щербачеваның қорытындысымен келісуге болады және сәйкесінше зияткерлік меншік құқығын азаматтық құқықтың кіші саласы ретінде тану қажет.

Өзімнің еңбектерімде біз бұл туралы бірнеше рет жазған болатынбыз және осы көзқарасты ұстанған болатынбыз [2; 3]. Зияткерлік меншік құқығы азаматтық құқықтың кіші саласы болып табылады, ал оның пәні мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастар болып табылады, олар зияткерлік меншік объектілерін жасаумен және пайдаланумен байланысты туындайтын аталған қатынастарды жүзеге асыру бойынша субъектілер арасында туындайды. Аталған қатынастарды құқықтық реттеу әдісі ретінде көп жағдайда диспозитивтік әдіс орын алады, алайда жалпы алғанда императивтік әдісті қолдануда жоққа шығарылмайды.

Л.В. Щербачева әділетті атап өткендей, зияткерлік құқықтағы диспозитивтік қағидасы азаматтық құқыққа да, зерттеліп жатқан оның кіші саласына да тән рұқсат беруші реттеуге байланысты императивтік нормаларда да орын алады, зияткерлік қатынастардың жеке баспен тығыз байланысты болғандықтан, олар адам ойы мен шығармашылығының тереңдегі негіздерін қозғайды және мемлекет тарапынан оларға араласуы қатаң түрде шектелуі қажет [1, б. 23].

Сондай-ақ азаматтық құқық пен зияткерлік меншік құқығының өзара байланысы субъективтік меншік құқығы ретінде зияткерлік меншік объектілеріне айрықша құқық азаматтық құқықтық объектілерінің бірі болып табылатындығында көрінеді. 2017 жылғы 27 ақпандағы № 49-VI «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне азаматтық, банктік заңнаманы жетілдіру және кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды жақсарту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен ҚР АК-нің 116-бабына өзгерістер енгізілді, оған сәйкес «зат» сөзі «мүлік» терминіне ауыстырылды, әрине бұл теориялық және тәжірибелік тұрғыдан өте маңызды, өйткені мүліктік құқықтар да, зияткерлік меншік объектілеріне айрықша құқықтар да айналымға қабілетті деп танылды.

Сонымен бірге ҚР АҚ-нің 14-бабына сәйкес азаматтың, өнертабыстарға, ғылым, әдебиет және өнер шығармаларына, интеллектуалдық қызметтің өзге де туындыларына интеллектуалдық меншік құқығы болуға; материалдық және моральдық зиянның орнын толтыруды талап етуге құқығы болады; басқа да мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтары болады. Бұдан туындайтыны, зияткерлік меншіктің субъективтік құқығы құқық субъектіліктің негізгі құқықтық құрамдас бөлігі азаматтың құқыққа қабілеттілігінің мазмұнын құрайды.

Нәтижелер мен талдаулар. Зияткерлік меншік құқығының жария құқық салаларымен өзара әрекетінің аспектілері, дәлірек айтқанда қылмыстық және әкімшілік құқықтармен өзара әрекеті жеке назарға лайық, өйткені зияткерлік меншік құқығы объектілеріне жеке мүліктік емес және мүліктік (айрықша) құқықтарды бұзғандығы үшін қылмыстық және әкімшілік жауаптылық қарастырылған.

Атап айтқанда ҚР Қылмыстық кодексінің (әрі қарай - ҚР ҚК) 198-бабы авторлық және (немесе) сабақтас құқықтарды бұзу түріндегі қылмыстың құрамын, ҚР ҚК-нің 199-бабы - өнертабыстарға, пайдалы модельдерге, өнеркәсіптік үлгілерге, селекциялық жетістіктерге немесе интегралдық микросхемалар топологияларына құқықтарды бұзуды, ҚР ҚК-нің 222-бабы – тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін, фирмалық атауын, тауар шығарылған жердің атауын немесе біртектес тауарларға немесе көрсетілетін қызметтерге арналған соларға ұқсас белгіленімдерді заңсыз пайдалануды қарастырған.

ҚР ҚК-нің 198-бабымен қарастырылған іс-әрекеттің қоғамға қауіптілігі оны жасау нәтижесінде шығарманың авторына немесе басқада оған құқық иеленушіге материалдық зиян келтіретін айрықша авторлық немесе сабақтас құқықтар бұзылады. Талданып жатқан іс-әрекеттің объектісі ҚР Конституциясымен, сондай-ақ 1996 жылдың 10 маусымындағы «Авторлық құқықтар және сабақтас құқықтар туралы» ҚР Заңымен кепіл берілген авторлық және сабақтас құқықтарды адам мен азаматтың жүзеге асыруы бойынша қоғамдық қатынастар болып табылады. Қылмыстың пәні ғылым, көркем, музыкалық немесе әдеби шығармалар және өзгелер болып табылады. Қарастырылып жатқан іс-әрекеттің объективтік жағы келесідей әрекеттерді жасаудан тұрады:

- 1) авторлықты иемденіп алу;
- 2) тең авторлыққа мәжбүрлеу;
- 3) авторлық және (немесе) сабақтас құқықтар объектілерін заңсыз пайдалану;
- 4) шығармалардың және (немесе) фонограммалардың контрафактілік даналарын өткізу мақсатында иемдену, сақтау, алып өту немесе дайындау [4].

Авторлықты иемденіп алу деп өз атымен (лақап атымен) толық немесе ішінара бөтеннің шығармасын шығара отырып, өзін автор деп тұлғаның жариялауын түсіну қажетті. Авторлықты иемденіп алу деп, сондай-ақ өзге авторлармен бірге жасалған шығармаларды тең авторлардың фамилияларын көрсетпестен шығару, өзінің еңбектерінде бөтеннің шығармасын авторға сілтеме жасаусыз пайдалану түсініледі. Тең авторлыққа мәжбүрлеу деп шығарманы жасауға қатыспаған кінәлі тұлғаны тең автор ретінде көрсетуіне автордың келісімін алу мақсатында оған әртүрлі тәсілдермен (корқыту, бопсалау немесе күш қолдану арқылы) ықпал етуді түсіну қажет. Авторлық және (немесе) сабақтас құқықтар объектілерін заңсыз пайдалану деп заңға қайшы бөтеннің шығармасын ойнату, тарату, импорттау, көрсету, аудару немесе жариялау, автордың келісімінсіз фонограммаларды, бағдарламаларды орындау немесе қою, сондай-ақ авторға толық немесе ішінара гонорар төлеусіз; автордың келісімінсіз заңға қайшы келетін өзгерістер, толықтырулар немесе қысқартулар енгізумен заңға қайшы шығармаларды жариялау, фонограммаларды, бағдарламаларды орындау немесе қою, автордың немесе оның құқықмирасқорларының келісімінсіз шығармаларды қайта шығару және т.б. түсіну қажет. Шығармалардың немесе фонограммалардың контрафактілік даналарын заңсыз иемдену деп сатып алуды, өзге тауарларға немесе заттарға алмастыру арқылы алуды, қарызды өтеу есебінде алуды немесе сыйға алуды, тауып алынғанды иемденуді түсіну қажет. Заңсыз сақтау деп шығармалардың және (немесе) фонограммалардың контрафактілік даналарының олардың сақталу орнына (өзінде, жасырын жер, үй-жай, көлік құралы және өзгеде орындар) және уақытына қарамастан кінәлінің иелігінде іс жүзінде орын алуымен байланысты кез келген қасақан әрекетті түсіну қажет. Заңсыз алып өту деп шығармалардың және (немесе) фонограммалардың контрафактілік даналарын бір орыннан басқа орынға, сондай-ақ бір елді-мекен шегінде беруді, жіберуді, тасмалдауды түсіну қажет. Бұл әрекеттердің барлығы өткізу мақсатында жасалуы тиіс, осы жерде өткізу деп бір тұлғаның иелігінен өзге тұлғалардың иеліктеріне шығармалардың және (немесе) фонограммалардың контрафактілік даналарын заңсыз берудің немесе сатудың кез келген тәсілдерін (сату, сыйға беру, қарызын өтеуге беру, айрбастау, қарызға беру және т.б.), сондай-ақ басқада тарату тәсілдерін түсіну қажет. Құрылымы бойынша талданып жатқан құрам материалдық болып табылады, өйткені оны қылмыстық жазаланатын және аяқталған іс-әрекет деп тану үшін олардың құқықтарына немесе заңды мүдделеріне айтарлықтай залал немесе елеулі зиян келтіру талап етіледі [4]. ҚР ҚК-нің 3-бабының 2-тармақшасында заңшығарушы 198 және 199-баптарындағы айтарлықтай залалды және айтарлықтай мөлшерді анықтаған - айлық есептік көрсеткіштен екі жүз есе асатын залал мөлшері немесе зияткерлік меншік объектілерін пайдалану құқықтарының құны не авторлық құқық және (немесе) сабақтас құқықтар объектілері даналарының немесе өнертабыстар, пайдалы модельдер, өнеркәсіптік үлгілер, селекциялық жетістіктер немесе интегралдық микросхемалар топологиялары қамтылған тауарлардың құны [5]. Қылмыстың салдары ретінде айтарлықтай залалмен келтірумен қатар жәбірленушінің құқықтарына немесе заңды мүдделеріне елеулі зиян келтіру қарастырылған. Елеулі зиян – бағалаушы санат. «Елеулі зиянның» белгілері заңда нақтыланбаған. Заң зиянды салдарды жалпылама нысанда анықтаған. ҚК-тің Ерекше бөлімінің 6-тарауына кіретін мұндай қылмыс құрылымы өте орынды, өйткені «... зиянды салдар әртүрлі болуы мүмкін және оларды заңда тізбектеуге мүмкіндік жоқ» [4]. Аталған іс-әрекеттің субъективтік жағы оның құрылымдық белгілері болып табылатын кінәнің тікелей қасақаналық нысанымен және мақсатымен сипатталады.

Кінәлі пайда табу мақсатында авторлық және сабақтас құқықтарды бұзып жатқандығын сезінеді және оларды бұзуды тілейді [4]. Қылмыс субъектісі ақыл-есі дұрыс, 16 жасқа толған жеке тұлға болып табылады. Саралаушы белгілері ретінде қылмыстық заң келесідей мән-жайларды таныған:

- 1) адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен;
- 2) ірі мөлшерде жасалған немесе ірі залал келтірген;
- 3) адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып жасаған іс-әрекеттер.

Авторлық және сабақтас құқықтарды бұзу адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен жасалған деп танылады, егер ол екі немесе оданда көп тұлғалармен алдын ала, яғни оны жасағанға дейін оны біріге отырып жүзеге асыру туралы келісе отырып жасалса [4]. ҚР ҚК-нің 3-бабының 38-тармақшасына сәйкес іс-әрекет ірі залал келтіріле отырып немесе ірі мөлшерде жасалды деп танылады, егер айлық есептік көрсеткіштен бір мың есе асатын залал мөлшері немесе зияткерлік меншік объектілерін пайдалану құқықтарының құны не авторлық құқық және (немесе) сабақтас құқықтар объектілері даналарының немесе өнертабыстар, пайдалы модельдер, өнеркәсіптік үлгілер, селекциялық жетістіктер немесе интегралдық микросхемалар топологиялары қамтылған тауарлардың құны болса [5]. Тұлға өзінің қызмет бабын пайдалана отырып авторлық және сабақтас құқықтарды бұзды деп өз құзыреті шегінде лауазымды тұлғамен жасалған, бірақ өзінің мазмұны бойынша сәйкес органның қызметінің мақсаттары мен міндеттеріне қасқана қайшы келетін әрекет танылады. Егер тұрақты, ұйымдасқан топ аталған қылмысты жасау үшін алдын ала бірігетін болса, қарастырылып жатқан іс-әрекет қылмыстық топпен жасалды деп танылады [4]. ҚР ҚК-нің 3-бабының 24-тармақшасына сәйкес қылмыстық топ – ұйымдасқан топ, қылмыстық ұйым, қылмыстық қоғамдастық, трансұлттық ұйымдасқан топ, трансұлттық қылмыстық ұйым, трансұлттық қылмыстық қоғамдастық, террористік топ, экстремистік топ, банда, заңсыз әскерилендірілген құралым [5].

ҚР ҚК-нің 198-бабымен қарастырылған авторлық және (немесе) сабақтас құқықтарды бұзу түріндегі қылмыс құрамы бойынша Қазақстан Республикасының құқық қолдану тәжірибесін қарастырайық.

2017 жылдың 15 қыркүйегінде К. қаласының О. аудандық соты ашық сот отырысында Қазақстан Республикасының ҚК-нің 198-бабының 3-тармағының 2-тармақшасымен қарастырылған қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп айыпталған азаматқа қатысты қылмыстық істі қарады. Сот сот отырысы кезінде азаматтың 2017 жылдың наурыз айында тұрақты түрде заңсыз пайда табу мақсатында авторлық және сабақтас құқықтарды бұзуға бағытталған қылмыстық ниетке бой алдырғанын, яғни «Авторлық және сабақтас құқықтар туралы» Қазақстан Республикасының Заңын айналып өте отырып, өткізу мақсатында авторлық және сабақтас құқықтардың объектілерінің контрафактілік даналарын дайындау, сақтау, алып өту түрінде авторлық және сабақтас құқық объектілерін заңсыз пайдаланғандығы анықтады. Азамат қылмыстық ниетін жүзеге асыра отырып, 2017 жылдың наурыз айында К. қаласының аумағында авторлық және сабақтас құқық объектілерін заңсыз пайдалану арқылы пайда табу мақсатында аудиовизуальды шығармаларды компакт дисктерге жазу үшін жеке компьютерін пайдаланған, сондай-ақ анықталмаған тұлғадан тағы да екі компьютер сатып алған. Әрі қарай азамат «Авторлық және сабақтас құқықтар туралы» Қазақстан Республикасының Заңын қасақана бұза отырып, аудиовизуальды шығармаларды көшіруге құқық иеленушінің келесімін алмастан, анықталған құрал жабдықтың көмегімен тергеумен анықталмаған көздерден ала отырып, әрі қарай оларды компакт дискілерге жазып, отандық және шетелдік фильмдер, өлеңдер және өзгеде шығармалар түріндегі аудиовизуальды шығармаларды бар компакт дисктер түрінде авторлық және сабақтас құқық объектілерінің контрафактілік даналарын дайындай бастаған. Осыдан кейін азамат принтерді пайдалана отырып жеке өзі аудиовизуальды шығармалардың атаулары бар этикеткаларды басып шығарған. Осыдан кейін азамат өзінің қылмыстық ниетін жүзеге асыру үшін жағдай жасап, 2017 жылдың наурыз айынан 2017 жылдың маусым айы аралығындағы кезеңде сауда орындарында сатушылар арқылы контрафактілік өнімдерді сатқан. 2017 жылдың 20 шілдесіндегі №2982 сарапшының қорытындысына сәйкес зерттеуге ұсынылған жүйелік блоктар CD-DVD форматындағы компакт дискілерге жазба жүргізудің техникалық мүмкіндіктеріне ие. 2017 жылдың 24 тамызындағы №3226/10.1 сот-тауар тану сараптамасының қорытындысына сәйкес ұсынылған 699 дана DVD-R дискілерінде ҚР аумағындағы құқық иеленушілер туралы ақпарат және қазақстандық құқық иеленушілерді қорғаудың белгілері жоқ. «Қазақстандық авторлық қоғам» Республикалық қоғамдық бірлестіктің жауабына сәйкес азаматтың әрекетімен келтірілген зиянның сомасы 2 060 000 теңгені құраған. Қылмыстық істі қарау нәтижесі бойынша сот Қазақстан Республикасының ҚК-нің 198-бабының 3-тармағының 2-тармақшасымен қарастырылған қылмыстық құқықбұзушылықты жасауда кінәлі деп танып, 2 (екі) жыл мерзімге пробациялық бақылау белгілеумен, жергілікті атқарушы органдармен анықталатын орындарда 100 (жүз) сағатқа мәжбүрлі еңбекке тартумен, 2 (екі) жыл мерзімге бас бостандығын шектеу түріндегі жаза тағайындады [6].

ҚР ҚК-нің 222-бабында тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін, фирмалық атауын, тауар шығарылған жердің атауын немесе біртектес тауарларға немесе көрсетілетін қызметтерге арналған соларға ұқсас белгіленімдерді заңсыз пайдаланғандығы үшін қылмыстық жауаптылық қарастырылған.

Тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін, фирмалық атауын, тауар шығарылған жердің атауын немесе біртектес тауарларға немесе көрсетілетін қызметтерге арналған соларға ұқсас белгіленімдерді заңсыз пайдаланудың қоғамға қауіптілігі оны жасау нәтижесінде біздің мемлекетіміздің экономикасына айтарлықтай зиян келтірілуден тұрады. Қылмыс объектісі тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін және тауар шығарылған жердің атауын тіркеумен, құқықтық қорғаумен және пайдаланумен байланысты туындайтын қоғамдық қатынастар болып табылады. ҚР ҚК-нің 222-бабының 1-тармағы бойынша қылмыстың заты тауар белгісі, қызмет көрсету белгісі, тауар шығарылған жердің атауы немесе біртектес тауарларға немесе көрсетілетін қызметтерге арналған соларға ұқсас

белгіленімдер болып табылады. ҚР ҚК-нің 222-бабының 2-тармағы бойынша қылмыстың заты ескертпе таңбалау болып табылады. Тауар белгісі - бұл нарық тілінің қажетті элементі. Өйткені сатып алушы үшін тауардың жалпы құны оның құнынан, оны іздеу бойынша сатып алушының шығыстарынан қалыптасады, фирманың пайдасы да анық: таңба бейнелейтін коммерциялық беделі жоғары болған сайын және жағымды түсінік қалыптастыратын сауда белгісі бар фирманың тұтынушылар саны көбейген сайын, ондай фирма үлкен табысқа жетеді, ол жоғары бағада көп тауар сататын болады, сәйкесінше тауарлар туралы ақпарат іздеу бойынша кететін шығысты азайту арқылы үнемдей алатын тұтынушыға қолайлы болады. ҚР ҚК-нің 222-бабының 1-тармағымен қарастырылған қылмыстың объективтік жағы бөтеннің тауар белгісін, тауар шығарылған жердің атауын немесе біртектес тауарларға немесе көрсетілетін қызметтерге арналған соларға ұқсас белгіленімдерді заңсыз (иесінің келісімінсіз) пайдаланудан тұрады. ҚР ҚК-нің 222-бабының 2-тармағымен қарастырылған іс-әрекет ҚР-да тіркелмеген тауар белгісіне, қызмет көрсету белгісіне, тауардың географиялық шыққан жеріне немесе тауар шығарылған жердің атауына қатысты ескертпе таңбалауды заңсыз пайдаланудан тұрады. Тауар белгісін, немесе біртектес тауарларға арналған соларға ұқсас белгіленімдерді заңсыз пайдалану деп оны белгінің иесінің рұқсатысыз пайдалану түсініледі. Тауар шығарылған жердің атауына немесе соларға ұқсас белгіленімдерді пайдалану, егер тауардың шыққан шынайы орны көрсетілгендігіне немесе атауында аудармасы не «имитация», «тегі, түрі» сөздерінің үйлесімі және т.б. қолданылғандығына қарамастан, куәлік жоқ болған жағдайда, егер тауардың шығу жеріне және тауардың ерекше қасиеттеріне қатысты тұтынушыны жаңылыстыруға жол беретін ұқсас белгілемелер пайдаланылған жағдайда заңсыз болып табылады. Ескертпе таңбалау ҚР тіркелмеген тауар белгісіне, қызмет көрсету белгісіне, тауардың географиялық шыққан жеріне немесе тауар шығарылған жердің атауына қатысты қолданылмайды. ҚР ҚК-нің 222-бабының 1 және 2-тармақтары бойынша бірнеше (екі немесе оданда көп) рет аталған әрекеттерді жасаған сәттен бастап немесе түсінігі ҚР ҚК-нің 3-бабында ашылған ірі мөлшерде зиян келтірген сәттен бастап қылмыс аяқталды деп саналады. Қылмыстың субъектісі – жалпы, қылмыс жасаған сәтте 16 жасқа толған жеке тұлға. Талданып жатқан қылмыстың субъективтік жағы қарастырылып жатқан қылмыс құрамының құрылымына қарай тікелей, сондай-ақ жанама нысандаға қасақаналықтан тұрады. Бірнеше рет пайдаланған жағдайда тікелей қасақаналық орын алса, ірі мөлшерде зиян келтірген кезде тікелей қасақаналықта, жанама қасақаналықта орын алады [3].

ҚР ҚК-нің 222-бабымен қарастырылған құрам бойынша құқық қолдану тәжірибесін қарастырамыз.

2018 жылдың 10 мамырында А. қаласының А. аудандық соты А. қаласының базарларында әрі қарай сату мақсатында «АУ» соялық тұздықты дайындау және құю үшін ғаламтор арқылы құрал-жабдық сатып алған азаматқа қатысты қылмыстық істі қарады. Жалға алған үйінің жер төлесінде азамат концентрацияланған ингредиенттерден соялық тұздықты дайындау бойынша цехті жабдықтаған, ол «АУ» тауар белгісімен логотипі бар пластик бөтелкелеріне оларды құйып, «АУ» соялық тұздықтың этикеткаларын жабыстыру арқылы, мыс ҚХР жасалған өнім сияқты бірегейлік сипат бере отырып, А. қаласының азаматтарын шатастыра келе, базар орындарының иелеріне аталған өнімді жеткізе бастаған. 2018 жылдың 8 ақпанында А. қаласы бойынша МКД Экономикалық тергеу қызметінің қызметкерлері базар аумағында жедел-іздістіру іс-шараларын жүргізу кезінде №29018926 вагонның ішінен саны 6864 бөтелкені құрайтын «АУ» тауар белгісімен соялық тұздықты тауып, оларды алған, жүк көлігінің жүргізушісімен жеткізілген «АУ» атауымен 4800 бөтелкеден тұратын соялық тұздықты тауып, оларды алған. Іс үшін маңызы бар заттай дәлелдемелерді, дәлірек айтқанда жоғарыда аталған тауарларды анықтау, алу және тіркеу мақсатында тінту жүргізілген, оның нәтижесінде «АУ» атауымен 33 744 бөтелкеден тұратын соялық тұздық, 930000 дана қақпаққа арналған этикетка, 14 400 пластикалық бөтелке, 672 672 бөтелке қақпағы, 1800 дана «АУ» тауар белгісімен қорап (гофраыдыс), сондай-ақ «АУ» соялық тұздығын дайындау және құю үшін арналған құрал-жабдық (миксер, құю үшін арналған станок, этикетканы термиялық желімдеу станогы) табылған. Осы арқылы А. қаласы бойынша МКД Экономикалық тергеу қызметімен азаматта табылған «АУ» атауымен соялық тұздық контрафактілік өнімді дайындау, сақтау, сату үшін ұсыну және сату фактісі анықталған және жолы кесілген.

Қазақстан Республикасының аумағында «ДК К» ЖШС 23.05.2012 жылғы (29, 30 және 35 МКТУ сыныптары) артықшылығы бар және 23.05.2022 жылға дейінгі қорғау мерзімі бар 17.04.2014 жылғы № 44205 ұлттық куәлік бойынша «АУ» тұздық тауар белгісінің иесі болып табылады. Сондай-ақ, «ДК К» ЖШС 20.08.2014 жылғы (5, 29, 30, 35 және 43 МКТУ сыныптары) артықшылығы бар және 20.08.2024 жылға дейінгі қорғау мерзімі бар 29.06.2015 жылғы № 48815 ұлттық куәлік бойынша көп түсті этикетка түріндегі «АУ» аралас тауар белгісінің иесі болып табылады және 20.08.2014 жылғы (5, 21, 29, 30, 35, 39 және 43 МКТУ сыныптары) артықшылығы бар және 20.08.2024 жылға дейінгі қорғау мерзімі бар 18.09.2015 жылғы № 49615 ұлттық куәлік бойынша 3D бөтелке түріндегі «АУ» көлемді тауар белгісінің иесі болып табылады. Сонымен «ДК К» ЖШС сөз, этикетка және 3D бөтелке түріндегі «АУ» 3 тауар белгісінің иесі болып табылады, олардың әр біреуі Қазақстанда соялық тұздық түріндегі тауарға қатысты қорғалады.

Сот Қазақстан Республикасының ҚК-нің 222-бабының 1-тармағымен қарастырылған қылмысты жасауда кінәлі деп танып, оған аталған бап бойынша 50 айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде, яғни 120 250 (жүз жиырма мың екі жүз елу) теңге мөлшерінде айыппұл тағайындады. Ал 12 714 240 теңге мөлшерінде келтірілген материалдық зиянды өтеттіру туралы жәбірленуші «ДК К» ЖШС-нің өкілінің қойған азаматтық талабын қанағаттандырудан бас тартты. Сотталған азаматтан сот сараптамасы органдарында жүргізілген сараптамаға кеткен 56 174 (елу алты мың жүз жетпіс төрт) теңге көлеміндегі шығысты қосқанда іс жүргізушілік шығысты мемлекет пайдасына өндірілсін. Заттай дәлелдемелер: тергеу әрекеттері жазылған DVD-дискті қылмыстық істің сақталу мерзімінің

барлық кезеңіне қылмыстық істе сақтау, 45 408 бөтелке, 930 000 дана қақпақтағы этикеткалар, 524 172 дана бөтелкедегі этикеткалар, 14 400 пластикалық бөтелкелер, 672 672 бөтелке қақпағы, 1800 дана «АУ» тауар белгісімен қорап (гофраыдыс) үкім заңды күшіне енгеннен кейін жойылсын [7].

2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының кодексімен (әрі қарай – ҚР ӘҚБтК) 158-бабында тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін, тауар шығарылған жердің атауын немесе фирмалық атауды заңсыз пайдаланғандығы үшін санкция қарастырылған.

ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабына сәйкес құқық бұзушыны әкімшілік жауаптылыққа тарту, егер құқық бұзушының әрекетінде қылмыстық жазаланатын іс-әрекеттің белгілері жоқ болған кезде ғана жүзеге асады. Әйтпесе құқық бұзушылар – жеке тұлғалар немесе заңды тұлғаның лауазымды тұлғалары ҚК-нің нормаларына сәйкес тауар белгісін заңсыз пайдаланғаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылады. Осыған байланысты бөтеннің тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін, тауар шығарылған жердің атауын немесе фирмалық атауын заңсыз пайдалану бойынша тұлғаның құқыққа қайшы іс-әрекеті о бастан құқыққорғау органдарымен онда қылмыстық құқық бұзушылық белгілерінің және оны жасаған тұлғаны қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін негіздің бар немесе жоқ екендігі тексерілуі тиіс. ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабымен қарастырылған құқық бұзушылықтың тектік объектісі ҚР заңнамасымен белгіленген және мемлекетпен қорғалатын Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру тәртібі болып табылады. ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабымен қарастырылған құқық бұзушылықтың тікелей объектісі ҚР заңнамасымен белгіленген және мемлекетпен қорғалатын ҚР аумағында тауарларды, жұмыстарды, қызметтерді өткізген кезде тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін, тауар шығарылған жердің атауын немесе фирмалық атауын пайдалану тәртібі болып табылады. ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабымен қарастырылған құқық бұзушылықтың субъектісі өзінің кәсіпкерлік қызметінде бөтеннің тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін, тауар шығарылған жердің атауын немесе фирмалық атауын заңсыз пайдаланушы кәсіпкерлік қызмет субъектілері – жеке тұлғалар және заңды тұлғалар болып табылады. ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабымен қарастырылған құқыққа қайшы іс-әрекеттің субъективтік жағы құқықбұзушы - жеке тұлғалар үшін қасақаналық немесе абайсыздық нысанындағы кінәмен сипатталады. Тұлғаның кінәсі онымен жасалған құқыққа қайшы іс-әрекетке және оның зиянды салдарына деген оның психикалық қатынасы бойынша анықталады. Субъектісі заңды тұлға болып табылатын құқық бұзушылықтардың субъективтік жағы жеке тұлғаларға қатысты ғана әкімшілік жауаптылыққа тартудың шарты ретінде кінәні анықтау туралы заңнамалық талаптың орын алуына байланысты анықталуға жатпайды. Әкімшілік жауаптылық туралы ҚР заңнамасы бойынша заңды тұлғалар олар жасаған ӘҚБтК-те осы іс-әрекетті жасаған заңды тұлғаның лауазымды тұлғасының кінәсін ескерусіз, әкімшілік жауаптылық белгіленген құқыққа қайшы әрекет немесе әрекетсіздік фактісі үшін ғана әкімшілік жауаптылыққа тартылады. ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабымен қарастырылған құқық бұзушылықтың объективтік жағы тұлғамен жасалатын құқыққа қайшы (жеке тұлғалар үшін кінәлі) әрекетпен сипатталады, ол бөтеннің тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін немесе тауар шығарылған жердің атауын немесе біртектес тауарларға немесе көрсетілетін қызметтерге арналған, оларға айырғысыз дәрежеге дейін ұқсас белгілемелерді заңсыз пайдалану, сондай-ақ бөтен фирмалық атауды заңсыз пайдаланудан көрінеді [8].

«Тауар таңбалары, қызмет көрсету таңбалары және тауар шығарылған жерлердің атаулары туралы» ҚР Заңының 1-бабының 9)-тармақшасына сәйкес тауар белгісін немесе тауар шығарылған жердің атауын пайдалану деп тауар белгісінің иесі (құқық иеленуші) немесе тауар шығарылған жердің атауын қорғалатын тауарларда және қызметтер көрсету кезінде олардың қаптамаларында орналастыру, тауар белгісінің иесі (құқық иеленуші) немесе тауар шығарылған жердің атауының белгілемесі бар тауарды жасау, қолдану, әкелу, сақтау, сатуға ұсыну, сату, маңдайшажазуларда, жарнамада, баспа өнімінде немесе өзге де іскерлік құжаттамада қолдану, сондай-ақ оларды айналымға өзгеше енгізу түсініледі. Сәйкесінше, егер тауар белгісін (қызметтер көрсету белгісін), тауар шығарылған жердің атауын немесе фирмалық атауды пайдаланушы тұлға оны тауар белгісінің (қызметтер көрсету белгісінің), тауар шығарылған жердің атауының немесе фирмалық атаудың иесінің (құқық иеленушінің) келісімінсіз және оны ескертусіз, сондай-ақ қандай да бір заңды негіздерсіз және құқық белгілеуші құжаттарды тиісті түрде рәсімдеусіз жасайтын болса, мұндай пайдалану заңсыз деп танылады.

Түсінік беріліп жатқан нормада тікелей көрсетілуіне байланысты тауар белгісіне айрықша құқықтың сарқылуына байланысты тауар белгісін пайдалану жағдайы құқық бұзушылық болып табылмайды.

ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабымен қарастырылған құқық бұзушылық құқық бұзушымен келесідей жағдайда жасалды деп саналады:

1) өзінің тауарларында және өзінің қызметін көрсету кезінде немесе өзінің қаптамаларында бөтеннің тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін немесе бөтеннің тауар шығарылған жердің атауын заңсыз орналастырса;

2) бөтеннің тауар белгісін (қызмет көрсету белгісін) немесе тауар шығарылған жердің бөтен атауын заңсыз белгілей отырып, тауарды дайындауды, қолдануды, әкелуді, сақтауды, сатуға ұсынуды, сатуды заңсыз жүзеге асырса;

3) сол сияқты оларды өз маңдайшаларында, жарнамаларында, баспа өнімдерінде немесе өзге де іскерлік құжаттарда заңсыз қолданса не өзгеше түрде оларды айналымға заңсыз енгізе.

ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабымен қарастырылған әкімшілік құқық бұзушылық құрамы формальды болып табылады. Оны жасағаны үшін әкімшілік жауаптылыққа тарту үшін құқық бұзушымен мемлекетке, ұйымға немесе азаматқа материалдық зиян келтіргендігі фактісін анықтау талап етілмейді. ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабымен қарастырылған құқық бұзушылықты жасағаны үшін айыппұл түріндегі әкімшілік жазалау белгіленген. ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабымен қарастырылған құқық бұзушылық жасағаны үшін айыппұлдың мөлшері құқық бұзушының құқықтық мәртебесіне

қарай теңдестірілген болып табылады, ал егер құқықбұзушы кәсіпкерліктің субъектісі болып табылса, онда кәсіпкерліктің субъектісінің қай санатына жататындығына қарай теңдестіріледі. Аталған жағдайға байланысты құқық бұзушының әкімшілік жауаптылыққа тартатын орган тұлғаны жауаптылыққа тартар алдында мұндай тұлғаның құқықтық жағдайын және оның кәсіпкерліктің қай санатына жататындығын алдын ала анықтап алуы тиіс [8]. Тұлғаның құқықтық жағдайына және кәсіпкерліктің қай санаты екендігіне қарай, айыппұл мөлшері құрайды: жеке тұлғаларға – 20 АЕК, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне немесе коммерциялық емес ұйымдарға – 30 АЕК, орта кәсіпкерлік субъектілеріне – 40 АЕК, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне - 80 АЕК мөлшерінде [9]. Сондай-ақ түсінік беріліп жатқан баппен қарастырылған құқық бұзушылық жасағаны үшін жаза ретінде осы баптың санкциясында тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін немесе тауар шығарылған жердің атауын немесе біртектес тауарларға немесе көрсетілетін қызметтерге арналған, оларға айырғысыз дәрежеге дейін ұқсас белгілемелерді заңсыз бейнелейтін (мұндай жағдайлар орын алатын болса) тауарларды тәркілеу қарастырылған. Тәркілеу айыппұлмен қатар тағайындалатын міндетті жаза болып табылады және жазаны тағайындаушы органның өз қарауы бойынша қолданылуға жатпайды. Түсінік беріліп жатқан баптың ескертпесінде қарастырылған жалпы ереже бойынша тәркіленген контрафактілік тауарлар ҚР ӘҚБтК-нің 795-бабымен қарастырылған тәртіпте жойылуға жатады. Бұл жалпы ережеден ерекшелік ретінде ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабына берілген ескертпеге сәйкес тәркіленген тауарлар мұндай тауарларды айналымға енгізу қоғамдық мүдделер үшін қажет болатын және Қазақстан Республикасының тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы заңнамасының талаптарын бұзбайтын жағдайларды атап кету қажет. Бұл жерде тәркіленген тауарларды айналымға енгізудің шарты ретінде тауардан және оның қаптамасынан заңсыз пайдаланылатын тауар белгісін немесе оған айырғысыз дәрежеге дейін ұқсас белгілемені алдын ала алып тастау қарастырылған. Түсінік беріліп жатқан бап бойынша әкімшілік жазалау шараларын құқықбұзушыға тек қана сот салады, өйткені жасағандығы үшін заңмен тәркілеу түріндегі санкция қарастырылған, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс сотпен қаралады. Түсінік беріліп жатқан баппен қарастырылған әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамаларды жасауға мемлекеттік кіріс органдарының және әділет органдарының лауазымды тұлғалары құқылы [8].

ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабында қарастырылған құрам бойынша құқық қолдану тәжірибесін қарастырамыз.

А. облысының А. аудандық соты 2021 жылдың 9 маусымында «SAL» Жауапкершілігі шектеулі серіктестікке қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарады. Сот талқылауы барысында анықталғандай, 2021 жылдың 25 мамырындағы әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамаға сәйкес 2021 жылдың 24 сәуірінде кедендік бақылауды жүзеге асыру кезінде, дәлірек айтсақ, контейнерді тексеру кезінде алушы «SAL» ЖШС-нің мекен-жайына бара жатқан, тауарларға декларация бойынша «ішкі тұтыну үшін шығару» процедурасы бойынша тіркелген «саны 5 жүк орнын құрайтын (20 дана), нетто салмағы 6,8 килограмды, брутто салмағы 7 килограмды құрайтын, «ТА» маркалы картон қаптамаға оралған «ТА» маркалы жеңіл көлік құралдары үшін арналған тежегіш қалыптар түріндегі декларацияланбаған тауарлар табылды. Бұл Қазақстан Республикасының аумағында «ТА» тауар белгісін құқық иеленушісінің зияткерлік меншік құқығын бұзу белгілерінің орын алғандығын көрсетеді. Осы арқылы «SAL» ЖШС-мен тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін, тауар шығарылған жердің атауын немесе фирмалық атауды заңсыз пайдаланудан тұратын Еуразиялық экономикалық одақтың кедендік заңнамасы бұзылды, осы арқылы ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабымен жауаптылық белгіленген әкімшілік құқық бұзушылық жасады. Аталған әкімшілік құқық бұзушылық ісін қарау нәтижесінде сот «SAL» ЖШС, ҚР ӘҚБтК-нің 158-бабымен қарастырылған құқық бұзушылық жасауда кінәлі деген және оған аталған бап бойынша әкімшілік құқық бұзушылық жасаудың тікелей заты болып табылатын тауарларды тәркілеумен 87510 (сексен жеті мың бес жүз он) теңге көлемінде айыппұл түріндегі әкімшілік жаза тағайындайтын қаулы шығарды. Ұсталған тауарлар: ««саны 5 жүк орнын құрайтын (20 дана), салмағы нетто 6,8 килограмды, брутто салмағы 7 килограмды құрайтын, «ТА» маркалы картон қаптамаға оралған «ТА» маркалы жеңіл көлік құралдары үшін арналған тежегіш қалыптар түріндегі тауарларды – мемлекеттің кірісіне тәркіленді [10].

Қорытынды

Зияткерлік меншік құқығы басқа құқық салаларымен және заңнамалармен байланыссыз орын алмайды, керісінше ол жеке, жария құқық салаларымен және заңнамалармен тығыз байланыста болады, және бұл қисынды, өйткені ол бүтіндей құқық жүйесінің бір бөлігі болып табылады. Зияткерлік меншік құқығы идеалды объектілерді құқықтық реттеумен де байланысты, ол өзінің үдемелі дамуын жалғастыруда, оның болашағы зор, өйткені ол өзге жеке және жария құқық (заңнама) салаларын, кіші салаларын және институттарын негіздеуге қабілетті, әсіресе оның индустриализация және жаһандану жағдайында ғылыми-техникалық нәтижелердің ролінің белсенді дамуы мен өсуі жағдайында болашағы зор.

Зияткерлік меншік саласындағы құқық бұзушылықтарды табысты ашу үшін құқық қорғау органдары аталған салада біліктілігін арттыруы, сондай-ақ отандық және шетелдік құқық иеленушілермен және уәкілетті мемлекеттік органдармен, атап айтқанда ҚР Әділет министрлігімен өзара іс-қимыл жасауы қажет. Зияткерлік меншік саласындағы құқық бұзушылықтардың аумақтан тыс сипатқа ие болуына байланысты құқық қорғау органдарына шет елдердің құқық қорғау органдарының әріптестерімен және Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымымен өзара іс-қимыл жасау ұсынылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Щербачева Л.В. Гражданско-правовая регламентация интеллектуальной собственности в России на современном этапе: монография. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2014. – 143 с.

2 Амангельды А.А. Право интеллектуальной собственности в системе гражданского права: монография. –

Алматы: Интерлигал, 2012 – 240 с.

3 Амангельды А.А. Проблемы права интеллектуальной собственности Республики Казахстан на современном этапе: монография. – Алматы: Интерлигал, 2015. – 404 с.

4 Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан (Особенная часть) / Борчашвили И.Ш., доктор юридических наук, профессор, академик Академии естественных наук Республики Казахстан, заслуженный работник МВД Республики Казахстан // [Электрондық ресурс] - Кіру режимі: https://zakon.uchet.kz/rus/docs/T9700167_1_#z96 25.08.2022.

5 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі // [Электрондық ресурс] - Кіру режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575294#activate_doc=2

6 Іс № 3570-17-00-1/267 ҮКІМ [Электрондық ресурс] // BESTPROFI ақпараттық жүйесі Opensud.kz.

7 Іс 1-124/2018 ҮКІМ [Электрондық ресурс] // BESTPROFI ақпараттық жүйесі Opensud.kz.

8 Порохов Е.В. Комментарий к статье 158 КоАП РК // [Электрондық ресурс] - Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T2000000005> 25.08.2022.

9 Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі // [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577100#activate_doc=2

10 Іс №1934-21-00-3/238 Жарлық [Электрондық ресурс] // BESTPROFI ақпараттық жүйесі Opensud.kz.

REFERENCES

1 Shcherbacheva L.V. Grazhdansko-pravovaya reglamentatsiya intellektual'noy sobstvennosti v Rossii na sovremennom etape: monografiya. – M.: YUNITI-DANA: Zakon i pravo, 2014. – 143 s.

2 Amangel'dy A.A. Pravo intellektual'noy sobstvennosti v sisteme grazhdanskogo prava: monografiya. – Алматы: Interligal, 2012 – 240 s.

3 Amangel'dy A.A. Problemy prava intellektual'noy sobstvennosti Respubliki Kazakhstan na sovremennom etape: monografiya. – Алматы: Interligal, 2015. – 404 s.

4 Borchashvili I.Sh. Kommentariy k Ugolovnomu Kodeksu Respubliki Kazakhstan (Osobennaya chast') | Borchashvili I.SH., doktor yuridicheskikh nauk, professor, akademik Akademii yestestvennykh nauk Respubliki Kazakhstan, zasluzhennyy rabotnik MVD Respubliki Kazakhstan // [Elektrondyk resurs] - Kiru rejimi: https://zakon.uchet.kz/rus/docs/T9700167_1_#z96 25.08.2022.

5 Kazakhstan Respublikasynyn Kylmystyk kodeksi // [Elektrondyk resurs] - Kiru rejimi: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575294#activate_doc=2

6 Is № 3570-17-00-1/267 UKIM [Elektrondyk resurs] // BESTPROFI aqparattyk juiesı Opensud.kz.

7 Is 1-124/2018 UKIM [Elektrondyk resurs] // BESTPROFI aqparattyk juiesı Opensud.kz.

8 Porohov E.V. Komentari k state 158 KoAP RK // [Elektrondyk resurs] - Kiru rejimi: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T2000000005> 25.08.2022.

9 Kazakhstan Respublikasynyn Akimshilik kukyk buzushylyk turaly kodeksi // [Elektrondyk resurs] - Kiru rejimi: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577100#activate_doc=2k.

10 Is №1934-21-00-3/238 Jarlyk [Elektrondyk resurs] // - BESTPROFI aqparattyq juiesı Opensud.kz.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Айжан Амангельдықызы Амангельды - заң ғылымдарының докторы, Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының профессоры, Қазақстан Республикасы ИІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы Ғылыми-зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің ғылыми және ғылыми-техникалық қызметтің аккредиттелген сарапшысы. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к., 29. E-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru.

Дүсебаев Талғат Тұрашұлы - заң ғылымдарының кандидаты, Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының қылмыстық-құқықтық пәндер және құқық қолдану кафедрасының доценті, тәрбие жұмысы және әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Курманғазы к., 107. E-mail: dussebaev-talगत@bk.ru

Амангельды Айжан Амангельдықызы - доктор юридических наук, профессор кафедры гражданско-правовых дисциплин Евразийской юридической академии им. Д.А. Кунаева, научный сотрудник Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, аккредитованный субъект научной и научной-технической деятельности Министерства науки и высшего образования РК. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова 29. E-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru.

Дүсебаев Талғат Турашевич - кандидат юридических наук, доцент кафедры уголовно-правовых дисциплин и правоохранительной деятельности Евразийской юридической академии им. Д.А. Кунаева, проректор по воспитательной работе и социально-культурному развитию. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Курмангазы 107. E-mail: dussebaev-talगत@bk.ru.

Aizhan Amangeldy - Doctor of Juridical Sciences, Professor of the Department of Civil Law Disciplines of the Eurasian Law Academy named after D. Kunaev, researcher of the Research Center of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, accredited expert of scientific and scientific and technical activities of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan. Almaty, St. Utepov, 29. E-mail: aizhan_amangeldy@mail.ru.

Talगत Dyussebaev - Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of Criminal Law Disciplines and Law Enforcement of the Eurasian Law Academy named after D. Kunaev, Vice-rector for Educational Work and Socio-cultural development. Republic of Kazakhstan, Almaty, st. Kurmangazy 107. E-mail: dussebaev-talगत@bk.ru.

**ИССЛЕДОВАНИЕ ПРАВОВЫХ ОСНОВ И РАЗРАБОТКА РЕКОМЕНДАЦИЙ
ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ СТАТЬИ 346 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

А.А. Баргаринова

кандидат юридических наук

З.А. Рахметова

магистр права

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Актуальность темы исследования не вызывает сомнений по причине ежедневных жертв среди населения, возникающих в результате нарушения уголовно-правовых запретов лицами, управляющими транспортными средствами. Транспортное средство само по себе является источником повышенной опасности, в единстве с лицом, им управляющим под воздействием психоактивных веществ, представляет собой угрозу общественной безопасности. Общественная безопасность в свою очередь является составной частью национальной безопасности Республики Казахстан. Снижение уровня законности и правопорядка в стране вследствие устойчивого игнорирования решения суда лицами, первично лишенными права управления транспортными средствами, кроме того добровольно находящимися под воздействием психоактивных веществ, в совокупности с другими факторами выступают триггерами дестабилизации общественных отношений.

В Республике Казахстан, ответственность за управление транспортным средством лицом, лишенным права управления транспортными средствами и находящимся в состоянии алкогольного, наркотического и (или) токсикоманического опьянения, а равно передача управления транспортным средством такому лицу или допуск к управлению транспортным средством такого лица предусмотрена статьей 346 Уголовного кодекса Республики Казахстан. Глубокое изучение применения статьи 346 Уголовного кодекса Республики Казахстан вызвано практической необходимостью урегулирования проблем, связанных с отказом правонарушителя от прохождения медицинского освидетельствования в целях установления факта нахождения лица под воздействием психоактивных веществ, в конечном итоге имеющего возможность уклонения от уголовной ответственности. С целью выработки предложений и рекомендаций, направленных на совершенствование законодательства Республики Казахстан, в интересах защиты общественных отношений, жизни, здоровья граждан и собственности от преступных посягательств лиц, подпадающих под действие статьи 346 Уголовного кодекса Республики Казахстан, предстоит подойти к теоретическому осмыслению законодательных конструкций, регламентирующих порядок привлечения к ответственности виновных лиц.

Ключевые слова: водитель, психоактивные вещества, состояние опьянения, вменяемость, транспортное средство, медицинское освидетельствование, принудительные меры медицинского характера.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ КОДЕКСІНІҢ 346-БАБЫНЫҢ
ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІН ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ЗАҢ ПРАКТИКАСЫН ЖЕТІЛДІРУ ЖӨНІНДЕГІ
ҰСЫНЫМДАРДЫ ӘЗІРЛЕУ**

А.А. Баргаринова

заң ғылымдарының кандидаты

З.А. Рахметова

құқық магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Зерттеу тақырыбының өзектілігі көлік құралдарын басқаратын адамдардың қылмыстық-құқықтық тыйымдарды бұзуы нәтижесінде туындайтын халықарасында күнделікті құрбан болуға байланысты күмән тудырмайды. Көлік құралының өзі жоғары қауіптің көзі болып табылады, оның үстіне психоактивті заттарды қабылдаған басқарушы адам қоғамдық қауіпсіздікке қауіп төндіреді. Қоғамдық қауіпсіздік өз кезегінде Қазақстан Республикасы ұлттық қауіпсіздігінің құрамдас бөлігі болып табылады. Елдегі заңдылық пен құқықтық тәртіп деңгейінің төмендеуі, көлік құралдарын басқару құқығынан бірінші кезекте айырылған адамдардың сот шешімін тұрақты түрде елемеуіне байланысты, сонымен қатар психоактивті заттардың әсерінен ерікті түрде басқа факторлармен бірге қоғамдық қатынастарды тұрақсыз дандырудың триггерлері болып табылады.

Қазақстан Республикасында көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған және алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның көлік құралын басқаруы не көлік құралын басқаруды осындай адамға беру, сол сияқты осындай адамның көлік құралын басқаруына лауазымды адамның немесе көлік құралы меншік иесінің не иеленушісінің жол беруі үшін жауапкершілік ҚР ҚК-нің 346-бабында көзделген. ҚР ҚК-нің 346-бабының қолданылуын терең зерделеу, сайып келгенде, қылмыстық жауаптылықтан жалтару мүмкіндігі бар адамның психоактивті заттардың әсерінен болу фактісін анықтау мақсатында құқық бұзушының медициналық куәландырудан өтуден бас тартуына байланысты проблемаларды реттеудің практикалық қажеттілігінен туындайды. Қоғамдық қатынастарды, азаматтардың өмірін, денсаулығын және меншігін ҚР ҚК-нің 346-бабының күшіне енетін адамдардың қылмыстық қол сұғушылықтарынан қорғау мүддесінде Қазақстан Республикасының заңнамасын жетілдіруге бағытталған ұсыныстар мен ұсынымдар әзірлеу мақсатында кінәлі адамдарды жауапқа тарту тәртібін реттейтін заңнамалық конструкцияларды теориялық тұрғыдан түсіну керек.

Түйін сөздер: жүргізуші, психоактивті заттар, масаң күйі, есі дұрыс, көлік құралы, медициналық куәландыру, медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары.

**RESEARCH OF LEGAL BASES AND DEVELOPMENT OF RECOMMENDATIONS
ON IMPROVEMENT OF LEGAL PRACTICE OF ARTICLE 346 OF THE CRIMINAL CODE
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Bargarinova A.A.
Candidate of Juridical Sciences

Rakhmetova Z.A.
Master in Law

Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh.Kabybayev

Annotation. The relevance of the research topic is beyond doubt due to the daily casualties among the population resulting from violations of criminal law prohibitions by persons driving vehicles. The vehicle itself is a source of increased danger, in unity with the person driving it, under the influence of psychoactive substances, it poses a threat to public safety. Public security, in turn, is an integral part of the national security of the Republic of Kazakhstan. A decrease in the level of law and order in the country, due to the sustained disregard of the court's decision by persons primarily deprived of the right to drive vehicles, in addition, voluntarily under the influence of psychoactive substances, in combination with other factors, act as triggers for the destabilization of public relations.

In the Republic of Kazakhstan, responsibility for driving a vehicle by a person deprived of the right to drive vehicles and being in a state of alcoholic, narcotic and (or) toxic intoxication, as well as the transfer of control of a vehicle to such a person or admission to driving a vehicle of such a person is provided for in Article 346 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. An in-depth study of the application of article 346 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is caused by the practical need to resolve problems related to the offender's refusal to undergo a medical examination in order to establish the fact that a person is under the influence of psychoactive substances, ultimately having the opportunity to evade criminal liability. In order to develop proposals and recommendations aimed at improving the legislation of the Republic of Kazakhstan, in the interests of protecting public relations, life, health of citizens and property from criminal encroachments of persons subject to Article 346 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, it is necessary to approach a theoretical understanding of legislative structures regulating the procedure for bringing perpetrators to justice.

Keywords: driver, psychoactive substances, state of intoxication, sanity, vehicle, medical examination, compulsory medical measures.

Введение

Из диспозиции рассматриваемой статьи следует, что под лицом, управляющим транспортным средством, понимается именно водитель. Исходя из смысла пунктов 25, 28 статьи 1 Закона Республики Казахстан от 17 апреля 2014 г. «О дорожном движении», следует, что водителем признается лицо, управляющее транспортным средством, то есть устройством, предназначенным для перевозки по дорогам людей, грузов или оборудования, установленного на нем [1].

Следовательно, априори для управления транспортным средством водитель должен быть управомочен Министерством внутренних дел Республики Казахстан путем прохождения обучения правилам дорожного движения и практическому процессу вождения, а также предоставления соответствующих документов с последующей сдачей экзаменов через специализированные отделы НАО «Государственная корпорация «Правительство для граждан» (СпецЦОНЫ). Документом, подтверждающим право допуска к участию в дорожном движении, служит удостоверение на право управления транспортным средством.

Основная часть

Субъектом рассматриваемого преступления признается лицо, достигшее 16-летнего возраста, вменяемое, во-первых, лишенное права управления транспортными средствами, находящееся в состоянии алкогольного, наркотического и (или) токсикоманического опьянения, в совокупности этих обстоятельств, управляющее транспортным средством; во-вторых, должностное лицо, собственник или владелец транспортного средства, допустивший передачу транспортного средства вышеописанному лицу.

Установление возраста привлечения к уголовной ответственности за совершение преступления, предусмотренного ст. 346 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК) представляется вполне логичным. Данное обстоятельство обусловлено юридическим фактом авторизации права на управление транспортным средством в Республике Казахстан (далее – РК). Так, согласно п. 2 ст. 74 Закона РК «О дорожном движении», условием для получения права на управление транспортным средством является достижение лицом шестнадцати лет.

Вторым значимым критерием, определяющим наличие состава уголовного правонарушения, является признак вменяемости. Рассмотрение взаимосвязи природы вменяемости и состояния опьянения в теории уголовного права рассматривается с разных позиций.

Фундаментальным кросс-коэффициентом оценки состояния вменяемости является единство сознания и действий, следствием которого является принятие решения и координация его реализации. Интерес представляет мнение Н.Г. Иванова о том, что «состояние опьянения есть разновидность аномального состояния субъекта, при котором процессы возбуждения и торможения приведены в дисгармонию» [2, с. 203]. Представляется, что для реализации «принципа вины» как «способности лица к осознанному волевому поведению» [3, с. 76] психическое состояние лица, находящегося в состоянии опьянения в момент совершения преступления, нуждается в серьезном осмыслении. Кроме того, как было отмечено, вменяемость является признаком субъекта преступления.

Как известно, для признания лица невменяемым необходимо наличие двух обязательных критериев: медицинского и юридического. При этом в статье 16 УК РК содержатся условия в виде хронического психического заболевания,

временного психического расстройства, слабоумия или иного болезненного состояния присущего психике лица, которые образуют медицинский критерий невменяемости.

Юридический критерий невменяемости образуют интеллектуальный и волевой признаки. Интеллектуальный признак заключается в неспособности лица осознавать общественно-опасный характер своих действий. Причем применительно к ч. 1 ст. 346 УК РК понятие общественной опасности употребляется в номинальном значении, т.е. лицу достаточно лишь в общих чертах осознавать противоправный характер своих действий [4, с. 244]. При этом факт неосведомленности лица об уголовно-правовом запрете, исходя из древнего принципа юридической презумпции «Ignorantia juris non excusat» [5, с. 673] в дословном переводе указанного изречения, не является основанием для освобождения от ответственности.

Волевой признак в теории еще характеризуется как мотивационно-волевой, состоит в стремлении наступления или ненаступления общественно опасных последствий. Волевой признак в невменяемом состоянии выражается в неспособности лица регулировать свое поведение и руководить своими действиями. Примером волевого признака может быть абстинентный синдром или «ломка», «белая горячка», т.е. физические и психические страдания лица вследствие отсутствия возможности употребления алкоголя или наркотических веществ, при котором будучи в состоянии зависимости человек не в силах справиться с непреодолимым влечением незамедлительно получить дозу и совершает для этого преступление.

В юридическом критерии достаточно установления одного (интеллектуального или волевого) признака, который в совокупности с медицинским критерием образует состояние невменяемости.

Вопрос о состоянии невменяемости вследствие нахождения лица в состоянии опьянения возникает неспроста. Психическое расстройство в пределах вменяемости может служить основанием для применения наряду с основным видом наказания принудительных мер медицинского характера. Статья 17 УК РК содержит такое понятие, как психическое расстройство, не исключающее вменяемости, которое также может учитываться судом как смягчающее обстоятельство.

Возникает оксюморон, психические расстройства, входящие в перечень Международной классификации болезни (МКБ-10), вызванные вследствие употребления психоактивных веществ и способствовавшие дисфункциональному поведению, предполагают неконтролируемые поступки со стороны лица, не исключающие вменяемости. Допустим, что при этом в действиях лица отсутствует волевой признак юридического критерия, но интеллектуальный при всем при этом усматривается. Однако наличие у лица психической патологии (расстройства) образует медицинский критерий невменяемости, предусмотренный ст. 16 УК РК. Априори, вменяемость предполагает отсутствие невменяемости, при этом формулировка «психическое расстройство, не исключающее вменяемости», представляется не совсем удачной по вышеуказанным основаниям.

Интерес представляет мнение Н.С. Таганцева, который указывал, что такие пограничные состояния «не могут рассматриваться как особый вид или даже особый оттенок вменяемости, так как в этом отношении существует только двоякая возможность: или признать, что в данном случае существует условия, устраняющие вменяемость, или установить, что таковые отсутствуют. В первом случае виновный освобождается от ответственности, во втором — подлежит наказанию; признать какое-либо третье, посредствующее состояние мы не можем ни теоретически, ни практически» [6, с. 154].

Здесь необходимо внести разъясняющую ремарку. Так, в соответствии с п. 2 ч. 2 Правил проведения медицинского освидетельствования для установления факта употребления психоактивного вещества и состояния опьянения (приложение 3 к приказу Министра здравоохранения Республики Казахстан от 25 ноября 2020 года) под состоянием опьянения понимается «состояние, возникающее вследствие острой интоксикации ПАВ и характеризующееся комплексом психических, поведенческих, вегетативных и соматоневрологических расстройств» [7].

В п. 5 ч.2 комментируемых Правил к психоактивным веществам (далее - ПАВ) относятся вещества синтетического или природного происхождения (алкоголь, наркотические средства, психотропные вещества, их аналоги, другие одурманивающие вещества), которые при однократном приеме оказывают воздействие на психические и физические функции, поведение человека, а при длительном употреблении вызывают психическую и физическую зависимость.

Заключение

Таким образом, на наш взгляд, статью 18 УК РК «Уголовная ответственность лиц, совершивших уголовное правонарушение в состоянии опьянения» предлагается изложить в следующей редакции:

1. Лицо, совершившее уголовное правонарушение вследствие употребления психоактивных веществ не освобождается от уголовной ответственности.

2. Освобождается от уголовной ответственности лицо, совершившее преступление в состоянии опьянения вследствие острой или патологической интоксикации психоактивными веществами, следствием которого явились психические и поведенческие расстройства, в силу которых лицо не могло осознавать фактический характер и общественную опасность своих действий (бездействия) либо руководить ими.

3. Совершение преступления под воздействием психоактивных веществ учитывается судом при назначении наказания и может служить основанием для назначения принудительных мер медицинского характера.

Практически целесообразным в качестве специальной превенции видится применение к лицам, лишенным права управления и тем не менее управляющим транспортным средством под воздействием ПАВ, принудительных мер медицинского характера (далее - ПММХ), в порядке статьи 91 УК РК. В п. 3 ст. 91 УК РК основание применения ПММХ предусмотрено для лиц, совершивших уголовное правонарушение и страдающих психическими расстройствами, не исключающими вменяемости.

Однако, ввиду вышеперечисленной аргументации, предлагается отказаться от указанной формулировки. В п. 4 рассматриваемой статьи применение ПММХ распространяется на лиц, совершивших уголовное правонарушение и признанных нуждающимися в лечении от психических, поведенческих расстройств (заболеваний), связанных с употреблением психоактивных веществ. Однако, лицо будучи во вменяемом состоянии, находящееся под воздействием ПАВ, при отсутствии указанных заболеваний не подпадает под действие указанного пункта настоящей статьи. Ввиду этого предлагается ввести дополнительное основание для применения принудительных мер медицинского характера и дополнить часть 1 статьи 91 УК РК «Основания применения принудительных мер медицинского характера» пунктом «б» следующего содержания: «б) совершившим преступление под воздействием психоактивных веществ».

Немаловажным фактором в борьбе с транспортными уголовными правонарушениями выступают уголовно-правовые нормы. Интересы защиты общества от аварий и катастроф обуславливают необходимость постоянного их совершенствования и приведения в соответствие с нуждами следственной и судебной практики [8, с. 81]. Так, Глава 14 УК РК 2014 года сконструирована с учетом степени общественной опасности, содержит уголовные проступки и преступления и насчитывает диапазон правонарушений, предусмотренных ст.ст. 344-360 УК РК. Напомним, что лейтмотивом нашего исследования выступает статья 346 УК РК.

В томе 3 Комментария к Уголовному кодексу Республики Казахстан под редакцией И.Ш. Борчашвили в статье 344 транспортные уголовные правонарушения, аккумулированные в главе 14 УК РК, трактуются как предусмотренные уголовным законодательством общественно опасные деяния, посягающие на нормальное функционирование (движение и эксплуатацию) железнодорожного, автомобильного, водного, воздушного и магистрального трубопроводного транспорта, причинившие вред жизни, здоровью граждан либо ущерб имущественного, организационного, морального характера [9, с. 264]. В этом же Комментарии аргументируется, что степень ущерба, причиняемого по неосторожности транспортными уголовными правонарушениями, сопоставима с материальным ущербом, причиняемым в результате совершения умышленных уголовных правонарушений.

Лицо, находящееся под воздействием ПАВ, в результате добровольного употребления, по нашему мнению, посягает на группу общественных отношений, складывающихся в сферах обеспечения условий для жизнедеятельности людей, реализации их прав и интересов, функционирования общественных и государственных институтов, поддержания общественного порядка, производства различного рода работ и обращения с источниками повышенной опасности, к которым непосредственно относятся транспортные средства.

Таким образом, полагаем целесообразным рассмотреть вопрос о переносе статьи 346 УК РК из Главы 14 УК РК «Транспортные уголовные правонарушения» в Главу 10 Особенной части УК РК «Уголовные правонарушения против общественной безопасности».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об утверждении Правил дорожного движения, Основных положений по допуску транспортных средств к эксплуатации, перечня оперативных и специальных служб, транспорт которых подлежит оборудованию специальными световыми и звуковыми сигналами и окраске по специальным цветографическим схемам: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 30 июня 2023 года № 534. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 1 июля 2023 года № 33003 [Электронный ресурс] // ИПС «Адилет» (дата обращения: 09.02.2024 г.).

2 Иванов Н.Г. Аномальный субъект преступления: пробл. уголов. ответственности: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по юрид. спец. / Н.Г. Иванов. - М.: Закон и право: ЮНИТИ, 1998. - 221 с.

3 Спасенников Б. Вменяемость как категория уголовного права // Уголовное право. - 2003. - № 2. - 76 с.

4 Ткаченко А.А. Судебная психиатрия: консультирование адвокатов / А.А. Ткаченко. - М.: Логос, 2006. - 503 с.

5 Henry Campbell Black. Black's Law Dictionary. — St. Paul, Minn. : West Group, 2001. - 673 p.

6 Таганцев Н.С. (1843-1923). Русское уголовное право [Текст]: лекции : часть Общая: [в 2 т.] / Н.С. Казанцев; [сост. и отв. ред. Н. И. Загородников]. - М.: Наука, 1994. - 419 с.

7 Правила проведения медицинского освидетельствования для установления факта употребления психоактивного вещества и состояния опьянения (приложение 3 к приказу Министра здравоохранения Республики Казахстан от 25 ноября 2020 года) [Электронный ресурс] // ИПС «Адилет» (дата обращения: 09.02.2024 г.).

8 Бакишев К.А. Система транспортных правонарушений в новом УК Республики Казахстан // Lexgussica. -2015. - № 4. - С. 81-88.

9 Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть. - Алматы: Жеті-Жарғы, 2021. - Т. 3. - 952 с.

REFERENCES

1 Ob utverzhenii Pravil dorozhnogo dvizhenija, Osnovnyh polozhenij po dopusku transportnyh sredstv k jekspluatácii, perechnja operativnyh i special'nyh sluzhb, transport kotoryh podlezhit oborudovaniju special'nymi svetovymi i zvukovymi signalami i okraske po special'nym cvetograficheskim shemam: prikaz Ministra vnutrennih del Respubliki Kazahstan ot 30 ijunja 2023 goda № 534. Zaregistririvan v Ministerstve justicii Respubliki Kazahstan 1 ijulja 2023 goda № 33003 [Elektronnyj resurs] // IPS «Adilet» (data obrashhenija: 09.02.2024 g.).

2 Ivanov N.G. Anomal'nyj sub#ekt prestuplenija: probl. ugovov. otvetstvennosti: ucheb. posobie dlja studentov vuzov, obuchajushhihsja po jurid. spec. / N.G. Ivanov. - M.: Zakon i pravo: JuNITI, 1998. - 221 s.

3 Spasennikov B. Vmenjaemost' kak kategorija ugovnogo prava // Uголовное право. - 2003. - № 2. - 76 s.

4 Tkachenko A.A. Sudebnaja psihiatrija: konsul'tirovanie advokatov / A.A. Tkachenko. - M.: Logos, 2006. - 503 s.

5 Henry Campbell Black. Black's Law Dictionary. — St. Paul, Minn. : West Group, 2001. - 673 r.

6 Tagancev N.S. (1843-1923). Russkoe ugovnoe pravo [Tekst]: lekcii : chast' Obshhaja: [v 2 t.] / N.S. Kazancev; [sost. i otv. red. N. I. Zagorodnikov]. - M.: Nauka, 1994. - 419 s.

7 Pravila provedenija medicinskogo osvidetel'stvovanija dlja ustanovlenija fakta upotreblenija psihoaktivnogo veshhestva i sostojanija op'janenija (prilozhenie 3 k prikazu Ministra zdravooхранenija Respubliki Kazahstan ot 25 nojabrja 2020 goda) [Elektronnyj resurs] // IPS «Adilet» (data obrashhenija: 09.02.2024 g.).

8 Bakishev K.A. Sistema transportnyh pravonarushenij v novom UK Respubliki Kazahstan // Lexrussica. -2015. - № 4. - S. 81-88.

9 Borchashvili I.Sh. Kommentarij k Uголовnomu kodeksu Respubliki Kazahstan. Osobennaya chast. - Almaty: Zheti-Zhargy, 2021. - T. 3. - 952 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Александра Анатольевна Баргаринова - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы, полиция майоры. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: aleksa.babich@inbox.ru.

Зульфия Амангелдіқызы Рахметова - құқық магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының оқытушысы, полиция подполковнигі. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: zulfiya.rakhmetova.84@mail.ru.

Баргаринова Александра Анатольевна – кандидат юридических наук, начальник отдела организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, майор полиции. Республика Казахстан, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: aleksa.babich@inbox.ru.

Рахметова Зульфия Амангельдиновна – магистр права, преподаватель кафедры уголовного права и криминологии Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, подполковник полиции. Республика Казахстан, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: zulfiya.rakhmetova.84@mail.ru.

Alexandra Bargarinova – Candidate of Juridical Sciences, Head of the Department of Organization of Scientific Research and Editorial Publishing Work of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, Police Major. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: aleksa.babich@inbox.ru.

Zulfiya Rakhmetova – Master in Law, Lecturer at the Department of Criminal Law and Criminology of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, Police Lieutenant Colonel. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: zulfiya.rakhmetova.84@mail.ru.

**ПОИСКОВО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЭТАП ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПО ДЕЛАМ
ОБ ЭКСТРЕМИСТСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА
В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

А.Р. Баргаринов

кандидат юридических наук

А.А. Баргаринова

кандидат юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш.Кабылбаева

Аннотация. В научной статье рассматриваются вопросы второго (рабочего) этапа осмотра места происшествия по делам об экстремистских преступлениях транснационального характера. Являясь одним из ключевых этапов в расследовании преступления, по сбору доказательственной информации, благодаря эффективно выбранной тактике лица, осуществляющего следственное действие, достигается максимальная результативность осмотра места происшествия. Экстремизм вследствие цифровой трансформации в современном мире приобретает планетарные масштабы, беспрепятственно распространяя свои деструктивные идеи сквозь пространство и время. Следовательно, процесс расследования данной категории преступлений предъявляет особые требования к подготовке специалистов по выявлению, исследованию и закреплению доказательств, аккумулируемых в ходе досудебного расследования. Переход преступной деятельности в информационное поле актуализирует применение высокотехнологичных и инновационных способов противостояния радикальной идеологии. Тематические примеры преступных актов, совершенных путем использования информационно-коммуникационных технологий, свидетельствуют о необходимости разработки методических рекомендаций производства и технического сопровождения процесса расследования экстремистских преступлений. Фрагментарно авторами затрагиваются проблемы фиксации доказательств по данной категории уголовных дел. Основные шаги и действия на месте осмотра места происшествия, как правило, выступают залогом успешного завершения этапа досудебного расследования. В этой связи важным остается следование выверенному алгоритму, разработанному в рамках подготовительного этапа расследования. Кроме того, в статье рассматриваются особенности зарубежного опыта производства следственных действий с электронными носителями информации и возможность его экстраполяции на законодательство Республики Казахстан. Выработка действенного процессуального механизма, связанного с извлечением информации по информационно-коммуникационным сетям в ходе осмотра места происшествия, предполагает обеспечение своевременной сохранности цифровой криминалистически значимой информации.

Ключевые слова: экстремизм, осмотр места происшествия, беспилотные летательные аппараты, материальные следы, досудебное расследование, информационно-коммуникационное оборудование, цифровая информация.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТРАНСҰЛТТЫҚ СИПАТТАҒЫ ЭКСТРЕМИСТІК
ҚЫЛМЫСТАР ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША ОҚИҒА ОРНЫН ТЕКСЕРУДІҢ
ІЗДЕСТІРУ-ЗЕРТТЕУ КЕЗЕҢІ**

А.Р. Баргаринов

заң ғылымдарының кандидаты

А.А. Баргаринова

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Андатпа. Ғылыми мақалада трансұлттық сипаттағы экстремистік қылмыстар туралы істер бойынша оқиға орнын тексерудің екінші (жұмыс) кезеңінің мәселелері қарастырылады. Қылмысты тергеудің негізгі кезеңдерінің бірі бола отырып, дәлелдемелік ақпарат жинау, тергеу әрекетін жүзеге асыратын адамның тиімді таңдалған тактикасының арқасында оқиға болған жерді тексерудің максималды нәтижелілігіне қол жеткізіледі. Қазіргі әлемде цифрлық трансформация нәтижесінде экстремизм өзінің жойқын идеяларын кеңістік пен уақыт арқылы кедергісіз тарата отырып, планетарлық пропорцияларға ие болады. Демек, қылмыстардың осы санатын тергеу процесі сотқа дейінгі тергеу барысында жинақталған дәлелдемелерді анықтау, зерттеу және бекіту бойынша мамандарды даярлауға ерекше талаптар қояды. Қылмыстық әрекеттің ақпараттық өріске ауысуы радикалды идеологияға қарсы тұрудың жоғары технологиялық және инновациялық әдістерін қолдануды өзектендіреді. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану жолымен жасалған қылмыстық актілердің тақырыптық мысалдары экстремистік қылмыстарды тергеу процесін техникалық сүйемелдеу және өндірістің әдістемелік ұсынымдарын әзірлеу қажеттігін айғақтайды. Авторлар қылмыстық істердің осы санаты бойынша дәлелдемелерді бекіту мәселелерін үзінді түрде қозғайды. Оқиға орнын тексеру орнындағы негізгі қадамдар мен іс-әрекеттер, әдетте, сотқа дейінгі тергеу кезеңінің сәтті аяқталуының кепілі болып табылады. Осыған байланысты тергеудің дайындық кезеңінде жасалған тексерілген алгоритмді ұстану маңызды болып қала береді. Бұдан басқа, мақалада электрондық ақпарат тасығыштармен тергеу әрекеттерін жүргізудің шетелдік тәжірибесінің ерекшеліктері және оны Қазақстан Республикасының заңнамасына экстраполяциялау мүмкіндігі қарастырылады. Оқиға орнын тексеру барысында ақпараттық-коммуникациялық желілер бойынша ақпарат алуға байланысты пәрменді іс жүргізу тетігін әзірлеу цифрлық криминастикалық маңызды ақпараттың уақтылы сақталуын қамтамасыз етуді көздейді.

Түйін сөздер: экстремизм, оқиға орнын тексеру, ұшқышсыз ұшу аппараттары, материалдық іздер, сотқа дейінгі тергеу-тексеру, ақпараттық-коммуникациялық жабдық, цифрлық ақпарат.

**SEARCH AND INVESTIGATION STAGE OF THE CRIME SCENE EXAMINATION IN CASES OF
EXTRMIST CRIMES OF A TRANSNATIONAL NATURE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Bargarinov A.R.

Candidate of Juridical Sciences

Bargarinova A.A.

Candidate of Juridical Sciences

Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev

Annotation. The scientific article examines the issues of the second (working) stage of the inspection of the scene of an incident in cases of extremist crimes of a transnational nature. Being one of the key stages in the investigation of a crime, the collection of evidentiary information, thanks to the effectively chosen tactics of the person carrying out the investigative action, the maximum effectiveness of the inspection of the scene is achieved. Extremism, as a result of digital transformation in the modern world, acquires planetary proportions, freely spreading its destructive ideas through space and time. Consequently, the process of investigating this category of crimes places special requirements on the training of specialists in identifying, researching and consolidating evidence accumulated during the pre-trial investigation. The transition of criminal activity into the information field actualizes the use of high-tech and innovative ways to confront radical ideology. Thematic examples of criminal acts committed through the use of information and communication technologies indicate the need to develop methodological recommendations for the production and technical support of the process of investigating extremist crimes. The authors touch upon the problems of fixing evidence in this category of criminal cases in fragments. The main steps and actions at the scene of the accident inspection, as a rule, are the key to the successful completion of the pre-trial investigation stage. In this regard, it remains important to follow the verified algorithm developed as part of the preparatory stage of the investigation. In addition, the article examines the features of foreign experience in the production of investigative actions with electronic media and the possibility of its extrapolation to the legislation of the Republic of Kazakhstan. The development of an effective procedural mechanism related to the extraction of information via information and communication networks during the inspection of the scene of the incident involves ensuring the timely preservation of digital criminally significant information.

Keywords: extremism, inspection of the scene, unmanned aerial vehicles, material traces, pre-trial investigation, information and communication equipment, digital information.

Введение

Вторая стадия подготовительных действий начинается непосредственно с момента прибытия на место осмотра. Предварительно, на первоначальном этапе должны быть решены организационные вопросы, касающиеся подготовки к осмотру (подготовительный этап рассмотрен автором в предыдущей публикации - *прим. автора*).

Основная часть

В современных условиях актуальность приобретают все более прагматичные способы производства визуального осмотра, главным образом - осмотра места происшествия на открытой местности, при помощи беспилотных летательных аппаратов (далее - БПЛА) - разнообразных по конструкции мультикоптерных дронов, беспилотников с неподвижным крылом, беспилотных вертолетов, гибридных дронов и т.д. В зависимости от сенсорного оборудования, мониторинга, сложности конструкции БПЛА могут охватывать различные по площади доступные и ограниченные периметры. Использование автономных технических средств наземного ориентирования и летательной навигации, оснащенных системой видеонаблюдения и другими телеметрическими системами, позволяет оператору получить высокой точности данные аэрофиксации в форматах 2D и 3D, проведение измерений, скоростную обработку, анализ и передачу данных [1, с. 37].

Чем больше подобных беспилотных авиационных систем в гражданском обороте и выше частота появления в воздушном пространстве Республики Казахстан, тем закономерное их использование правоохранительными органами, что в свою очередь не исключает спектр возникающих бюрократических процедур в связи с эксплуатацией [2] и использованием воздушного пространства [3].

Актуализирует создание и расширение технопарка БПЛА в правоохранительных целях прогрессирующая тенденция криминальной активности международных экстремистских и террористических организаций [4]. В связи с обострением геополитической обстановки, обусловленной вооруженными конфликтами на Ближнем Востоке, Украине, Афганистане, использование БПЛА конфронтирующими сторонами наглядно демонстрирует глубину и актуальность проблемы их применения в экстремистских и террористических целях, включая возможность транспортировки взрывчатых и химических отравляющих веществ. Например, с 24 февраля 2022 года в Российской Федерации власти регионов сообщали об атаках или появлении беспилотников 511 раз. Самая масштабная атака произошла 30 августа 2023 года [5].

Бесконтактным способом экстремистской атаки с использованием автономных технических устройств совершено покушение в отношении Президента Венесуэлы Николаса Мадуро летом 2018 г., свидетельствующее о возможности доставки взрывных устройств и их поражающих элементов при помощи беспилотников (DJI Matrice 600) [6].

Известны случаи, когда беспилотные летательные аппараты использовались для поражения хорошо защищенных государственных объектов. В частности, 3 мая 2023 года Кремль атаковали два дрона [7]. В марте 2019 г. за несанкционированный запуск дрона над зданием Министерства обороны Республики Казахстан были задержаны два человека, ввиду того, что полеты беспилотников над объектами обороны являются действиями, нарушающими Закон РК «Об использовании воздушного пространства Республики Казахстан и деятельности авиации» (ст.ст.

31 и 33), а также ст. 563 КРКоАП [8].

На целесообразность применения беспилотных летательных аппаратов сотрудниками специальных служб обратили внимание в Парламенте Республики Казахстан, отметив их практичность в труднодоступных местах: на границе, в горной или лесистой местности [9]. Именно с учетом таких характеристик, на наш взгляд, использование беспилотных летательных аппаратов может качественным образом усовершенствовать процесс подготовки к осмотру места происшествия (предварительное исследование местности позволит составить представление о ней и надлежащим образом подготовить участников осмотра и техническое оснащение), так и непосредственно сам процесс осмотра – за счет возможности представить его масштабы в разнообразных ракурсах, а также многофакторного обследования труднодоступных или опасных объектов.

Однако, как было отмечено, использование беспилотных летательных аппаратов регламентировано не для всех категорий сотрудников правоохранительных органов. Представляется, что первопричины действующего механизма производства осмотра без соответствующих автономных технических средств заключаются в отсутствии технической оснащенности оперативно-криминалистических управлений летательными аппаратами, неимение у сотрудников рассматриваемых подразделений компетенции в использовании данных технических средств, а также методических рекомендаций, содержащих алгоритм эксплуатации и механизм вовлечения результатов в орбиту досудебного производства. В связи с этим достаточно необходимым видится разработка методических рекомендаций по применению наземных и летательных автономных технических средств видеонаблюдения в рамках производства досудебного расследования, а также повышение профессиональной компетентности технического специалиста по фотовидеофиксации следственного действия и эксплуатации данных технических средств. Факт использования автономных технических средств, оснащенных системой видеонаблюдения в рамках осмотра места происшествия, должен быть удостоверен в протоколе осмотра по аналогии с информацией об использовании иных научно-технических средств фиксации, а фото-, видеозапечатление – надлежащим образом приобщаться к материалам уголовного дела.

Зарубежный опыт свидетельствует, что современные высокотехнологичные беспилотные аппараты все интенсивнее используются правоохранительными органами как в рамках осмотра места происшествия, так и производства поисковых мероприятий, в случаях, когда предполагается, что лица, совершившие преступление, не успели скрыться, либо оставили улики [10].

Одной из важнейших задач осмотра места происшествия выступает обнаружение материальных следов события, поскольку очевидно, что «осмотр места преступления может быть полезным при расследовании лишь тогда, когда производящий его работник хорошо знает, какие следы можно обнаружить в каждом отдельном случае, как их искать, как изъять, какие по ним можно сделать выводы и как ими уличить преступника» [11, с. 3-4].

Следует отметить тот факт, что следовая картина места происшествия в зависимости от вида преступления экстремистского характера обладает различной спецификой. Как показывает практика, при совершении экстремистского преступления транснационального характера с использованием телекоммуникационной сети Интернет осмотр места происшествия возможен только в случае его физического размещения на территории Республики Казахстан (78% от общего числа осмотров мест происшествий).

В случаях задержания лица при совершении преступления экстремистского характера (массовые беспорядки, террористический акт, открытые призывы и т.д.) в процессе осмотра места происшествия обнаруживается наибольшее количество материальных следов преступления.

По делам о преступлениях экстремистского характера, по результатам осмотра места происшествия практически необходимым является установление фактических данных, свидетельствующих о:

- дислоцировании членов транснационального экстремистского сообщества (организации) в данном месте, следов способа реализации преступных действий;
- экстремистском характере преступления, отношении к экстремистской организации;
- степени организованности преступной деятельности, ориентации на месте события, предшествующей подготовке к преступлению, и т.д.;
- мотивации действий, направленности преступного умысла и полноте его реализации;
- вооружении, применении орудий и средств преступления;
- локализации и степени повреждений потерпевших, разрушении окружающей обстановки;
- наличии негативных обстоятельств, противоречивых явлений, инсценировок;
- действиях по пресечению преступления экстремистского характера и их отражении в обстановке.

По нашему мнению, наличие совокупности перечня представленных необходимых данных позволит оценить обстановку места происшествия в максимально полном объеме, достоверно смоделировать событие и оценить суть происшедшего преступного деяния, что позволит определить алгоритм первоначальных следственных действий, необходимых для расследования преступления.

Практика свидетельствует о дополнительных возможностях доказывания, предоставляемых законодательством Республики Казахстан, которые позволяют осуществлять негласные проникновение и (или) обследование места путем проникновения в жилое, служебное, производственное помещения, здание, сооружение, хранилище, транспортное средство или участок местности, при необходимости с их обследованием (ст. 247 УПК РК).

Как правило, место распространения информационных материалов, содержащих призывы к деятельности экстремистского характера путем использования информационно-коммуникационных технологий, в подавляющем большинстве является и местонахождением оборудования необходимого для этих действий. В подобных случаях

в процессе осмотра места происшествия устанавливаются следующие обстоятельства: право собственности и целевое назначение помещения; постоянно или временно проживающие, или использующие помещение лица; основные технические характеристики компьютерного оборудования и телекоммуникационных каналов. Однако последующее исследование информационного содержимого технического оборудования производится посредством *осмотра предметов*, в рамках которого и осуществляется поиск, сохранение и фиксация цифровых следов. Вместе с тем при производстве такого осмотра требуется соблюдение соответствующих мер, обеспечивающих снятие следов рук на следокопировальную пленку и исключающих возможность их уничтожения.

В этой связи следует обратить внимание на положительный опыт Российской Федерации и рассмотреть возможность его экстраполяции на законодательство Республики Казахстан, где по аналогии со ст. 164.1 УПК РФ «Особенности изъятия электронных носителей информации и копирования с них информации при производстве следственных действий» целесообразно предусмотреть особенности работы с электронными носителями информации и получения цифровой информации в рамках производства следственных действий.

Анализ следственной практики расследования транснациональных преступлений экстремистского характера в Республике Казахстан показывает, что для достижения этих целей следователь может использовать комплекс негласных следственных действий, в частности, *негласное снятие информации с компьютеров, серверов и других устройств*, предназначенных для сбора, обработки, накопления и хранения информации (ст. 245 УПК РК), которое предполагает использование специальных научно-технических средств (или) компьютерных программ для получения информации с компьютеров, серверов и других устройств, предназначенных для сбора, обработки, накопления и хранения информации, производимое при необходимости путем негласного проникновения и обследования.

Практика выявления и расследования преступлений экстремистского характера, совершаемых посредством использования информационно-телекоммуникационных систем, актуализирует проблему выявления и фиксации соответствующей криминалистически значимой информации. Интернет-пространство предают преступному деянию транснациональный характер, при этом создавая коллизию между интересами государства и международным правом. Она обуславливается объективными сложностями установления пользователей соответствующего оборудования, особенно с учетом повсеместного сетевого доступа к открытым системам компьютерных сетей посредством телекоммуникации и большого числа сетевых ресурсов и серверов, находящихся за пределами национальной юрисдикции Республики Казахстан.

Наглядный в этом отношении пример: в ходе проведения оперативно-розыскных мероприятий, были установлены Интернет-страницы в социальной сети «ВКонтакте» под логинами «А... Н...» и «А... А...», где в общем доступе были размещены видеоролики о военных операциях на территории Сирии и Ирака с призывами присоединиться к международной террористической организации «ДАИШ». Было произведено копирование и снятие информации со страниц в социальной сети «ВКонтакте» под логинами «А... Н...» и «А... А...» в рамках соответствующего негласного следственного действия. В процессе расследования уголовного дела установлено, что данные аккаунты принадлежат Т. Согласно комплексному заключению экспертов, в представленной для исследования видеозаписи «Стрелы единобожников.avi» со страницы «А...А...» социальной сети «ВКонтакте» имеются признаки возбуждения религиозной розни [12, с.146].

В виду того, что экстремистские преступления транснационального характера характеризуются высоким уровнем конспирации деятельности, в случаях, связанных с использованием информационно-коммуникационных технологий, членами преступных организаций предусматриваются способы безвозвратного удаления соответствующих данных передаваемых с помощью таких носителей, а также полного уничтожения следов подобных манипуляций. Как отмечает А.Н. Колычева, особое значение, в связи с этим приобретает возможность использования программного обеспечения для восстановления удаленной, модифицированной, поврежденной информации с носителей информации (R-Studio, EASYUSFileRecovery, OntrackEasyRecovery и др.) [13, с. 126].

Вместе с тем, независимо от вида следственного действия, имеющего целью получение цифровой криминалистически значимой информации из памяти электронных накопителей соответствующих технических устройств, все они в качестве составляющих предполагают следующие действия:

- внешний осмотр технических и периферийных устройств (при их наличии) с целью выявления материальных следов преступления;
- диагностика программного обеспечения и памяти технических устройств.

Заключение

Представляется, что с учетом специфики работы с телекоммуникационным оборудованием практически необходимым усматривается участие специалиста соответствующего профиля. Общие вопросы осмотра компьютерной техники и телекоммуникационного оборудования, связанные с обнаружением материальных следов-отображений [14, с. 158; 15, с. 16], а также поиском и изъятием интересующей следствие информации, содержащейся в памяти устройств и на удаленных серверах [16, с. 57-58; 17; 18], довольно широко исследованы в научной литературе. При этом с учетом прогрессирующего развития вычислительных и телекоммуникационных технологий необходимо регулярно обновлять их и модернизировать с целью усовершенствования.

Следует обозначить тот факт, что кадровый состав правоохранительных органов обладает низким уровнем адаптации к использованию информационно-коммуникационных технологий. Существует парадокс необходимости повышения эффективности работы за счет использования новых цифровых возможностей и реальным отсутствием физической возможности их освоения с учетом аврала в повседневной служебной деятельности. На актуальность

данной проблемы уже обратили внимание российские ученые. Так, Е.Р. Россинская предложила расширить информационно-компьютерную составляющую в подготовке будущих следователей и дознавателей [19, с. 35-36]. Представляется целесообразным в рамках курсов повышения квалификации «Совершенствование деятельности следственных подразделений по расследованию преступлений в условиях цифровизации, работе с цифровыми следами преступлений» разработать программу по освоению и совершенствованию навыков в сфере компьютерных и информационно-телекоммуникационных технологий. Особое внимание в рамках предложенного форсированного обучения надлежит акцентировать на развитие навыков аналитической оценки ситуации, выявлении, фиксации и изъятии цифровых следов преступления.

Вторым значимым аспектом, представляющим несомненный интерес в рамках расследования преступлений экстремистского характера в Республике Казахстан, считаем предложение Е.Р. Россинской, касающееся закрепления в уголовно-процессуальном законодательстве следственного действия - наложение ареста на локальную вычислительную сеть, «... с целью обеспечения минимального изменения состояния информационных ресурсов ЛВС, а также предупреждения несанкционированного доступа при производстве предварительного следствия» [20, с. 73]. Принимая во внимание тот факт, что в ряде зарубежных стран (Бельгия, США и др.) существует положительная практика применения аналогичного законодательства, следует презюмировать потенциальную возможность максимального сохранения цифровых следов преступления, которые оперативно уничтожаются и модифицируются, что в свою очередь, на наш взгляд, существенно повысит эффективность работы с цифровой криминалистически значимой информацией.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Хаметов Р.С. Автономная система навигации и ориентирования беспилотных летательных аппаратов для полётов в городе: задачи и требования функционирования / Р.С. Хаметов, Я.А. Темник, П.Е. Шведов, В.К. Исламов. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 45 (231). — С. 37-42 // <https://moluch.ru/archive/231/53568/> (дата обращения: 29.11.2023).
- 2 Об утверждении правил эксплуатации беспилотных летательных аппаратов в воздушном пространстве Республики Казахстан: приказ и.о. министра индустрии и инфраструктурного развития РК от 31.12.2020 №706, зарегистрирован в Минюсте РК 05.01.2021 №22031 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000022031> (дата обращения 29.11.2023).
- 3 О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства Республики Казахстан от 12 мая 2011 года № 506 «Об утверждении Правил использования воздушного пространства Республики Казахстан и внесении изменения в постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2010 года № 1525 и о признании утратившими силу некоторых решений Правительства Республики Казахстан»: постановление Правительства Республики Казахстан от 13 апреля 2023 года № 294 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000022031> (дата обращения 29.11.2023).
- 4 Для Казахстана особое значение имеет ситуация в Центральной Азии – эксперт // <https://www.zakon.kz/5074117-dlya-kazahstana-osoboe-znachenie-imeet.html> (дата обращения 30.11.2023).
- 5 Число атак беспилотников на российские регионы превысило 500 // <https://www.rbc.ru/politics/31/08/2023/64e5fe5e9a7947958ce0f656?from=copy> (дата обращения 30.11.2023).
- 6 Покушение на Николаса Мадуро // <https://kurl.ru/ubLVn> (дата обращения 30.11.2023).
- 7 Атака беспилотников на Кремль. Главное. Два беспилотника атаковали Кремль в ночь на 3 мая // <https://www.rbc.ru/politics/04/05/2023/645271039a79471dac0116a8?from=copy> (Дата обращения 30.11.2023).
- 8 Какую опасность для общества представляют дроны // https://www.inform.kz/ru/kakuyu-opasnost-dlya-obschestva-predstavlyayut-drony_a3592545 (дата обращения 01.12.2023).
- 9 КНБ намерен закупить 105 беспилотников для охраны госграницы Казахстана // <https://www.nur.kz/1860799-105-bespilotnikov-zakupit- knb-dla-ohrany-gosgranicy-kazahstana.html> (дата обращения 01.12.2023).
- 10 Terrence O'Brien; Zach Honig; Christopher A Trout; Brad Molen. Hawk - eyed police seize drone flown over Wimbledon. Engadget HD, (2015 - 06 - 29T08:55:00.000Z Seong - Hun Seo; Byung - Hyun Lee; Sung - HyuckIm; Gyu - In Jee. Effect of Spoofing on Unmanned Aerial Vehicle using Counterfeited GPS Signal. Journal of Positioning, Navigation, and Timing, v4 n2 (2015); Radin, D. S., Swazek, P. F., Seals, K. C., & Hartnett, R. J. 2015, GNSS Spoof Detection Based on Pseudoranges from Multiple Receivers, Proceedings of the 2015 International Technical Meeting of The Institute of Navigation, Dana Point, CA, 26 - 28 January 2015.
- 11 Комаринец Б.М., Шевченко Б.И. Руководство по осмотру места преступления. Кн. 1. - М., 1938.
- 12 Баргаринов А.Р. Расследование транснациональных преступлений экстремистского характера (по материалам Республики Казахстан): монография. - Тула: Изд-во ТулГУ, 2023. - 184 с.
- 13 Колычева А.Н. Фиксация доказательственной информации, хранящейся на ресурсах сети интернет: дис. ... канд.юрид. наук. - М., 2019. - 199 с.
- 14 Вехов В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения и раскрытия. - М., 1996. - 182 с.
- 15 Яковлев А.Н. Теоретические и методические основы экспертного исследования документов на машинных магнитных носителях информации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Саратов, 2000. - 24 с. 16.
- 16 Быстряков Е.Н., Иванов А.Н., Климов В.А. Расследование компьютерных преступлений / под ред. д.ю.н., проф. В.И. Комиссарова. - Саратов: СГАП, 2000. - 109 с.
- 17 Рогозин В.Ю. Особенности подготовки и производства отдельных следственных действий при расследовании

преступлений в сфере компьютерной информации: лекция. – Волгоград: ВА МВД РФ, 2001.

18 Гаврилин Ю.В. Расследование неправомерного доступа к компьютерной информации. - М., 2001.

19 Россинская Е.Р. Проблемы использования специальных знаний в судебном исследовании компьютерных преступлений в условиях цифровизации // Вестник университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА) №5, 2019. - С. 31-44.

20 Россинская Е.Р. Использование специальных знаний по новому УПК России // Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. Проблемы практической реализации. – Краснодар: Кубанский государственный университет, 2002. - С. 73.

REFERENCES

1 Hametov R.S. Avtonomnaja sistema navigacii i orientirovanija bespilotnyh letatel'nyh apparatov dlja poljotov v gorode: zadachi i trebovanija funkcionirovanija / R.S. Hametov, Ja.A. Temnik, P.E. Shvedov, V.K. Islamov. — Tekst: neposredstvennyj // Molodoj uchenyj. — 2018. — № 45 (231). — S. 37-42 // <https://moluch.ru/archive/231/53568/> (data obrashhenija: 29.11.2023).

2 Ob utverzhenii pravil jekspluatacii bespilotnyh letatel'nyh apparatov v vozdušnom prostranstve Respubliki Kazahstan: prikaz i.o. ministra industrii i infrastruktornogo razvitija RK ot 31.12.2020 №706, zaregistririvan v Minjuste RK 05.01.2021 №22031 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000022031> (data obrashhenija 29.11.2023).

3 O vnesenii izmenenij i dopolnenij v postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 12 maja 2011 goda № 506 «Ob utverzhenii Pravil ispol'zovanija vozdušnogo prostranstva Respubliki Kazahstan i vnesenii izmenenija v postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 31 dekabrya 2010 goda № 1525 i o priznanii utrativshimi silu nekotoryh reshenij Pravitel'stva Respubliki Kazahstan»: postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 13 aprelja 2023 goda № 294 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000022031> (data obrashhenija 29.11.2023).

4 Dlja Kazahstana osoboe znachenie imeet situacija v Central'noj Azii – jekspert // <https://www.zakon.kz/5074117-dlya-kazahstana-osoboe-znachenie-imeet.html> (data obrashhenija 30.11.2023).

5 Chislo atak bespilotnikov na rossijskie regiony prevysilo 500 // <https://www.rbc.ru/politics/31/08/2023/64e5fe5e9a7947958ce0f656?from=copy> (data obrashhenija 30.11.2023).

6 Pokushenie na Nikolasa Maduro // <https://kurl.ru/ubLVn> (data obrashhenija 30.11.2023).

7 Ataka bespilotnikov na Kreml'. Glavnoe. Dva bespilotnika atakovali Kreml' v noč' na 3 maja // <https://www.rbc.ru/politics/04/05/2023/645271039a79471dac0116a8?from=copy> (Data obrashhenija 30.11.2023).

8 Kakuju opasnost' dlja obshhestva predstavljajut drony // https://www.inform.kz/ru/kakuyu-opasnost-dlya-obschestva-predstavlyajut-drony_a3592545 (data obrashhenija 01.12.2023).

9 KNB nameren zakupit' 105 bespilotnikov dlja ohrany gosgranicy Kazahstana // <https://www.nur.kz/1860799-105-bespilotnikov-zakupit-knb-dla-ohrany-gosgranicy-kazahstana.html> (data obrashhenija 01.12.2023).

10 Terrence O'Brien; Zach Honig; Christopher A Trout; Brad Molen. Hawk - eyed police seize drone flown over Wimbledon. Engadget HD, (2015 - 06 - 29T08:55:00.000Z Seong - Hun Seo; Byung - Hyun Lee; Sung - HyuckIm; Gyu - In Jee. Effect of Spoofing on Unmanned Aerial Vehicle using Counterfeited GPS Signal. Journal of Positioning, Navigation, and Timing, v4 n2 (2015); Radin, D. S., Swaszek, P. F., Seals, K. C., & Hartnett, R. J. 2015, GNSS Spoof Detection Based on Pseudoranges from Multiple Receivers, Proceedings of the 2015 International Technical Meeting of The Institute of Navigation, Dana Point, CA, 26 - 28 January 2015.

11 Komarinec B.M., Shevchenko B.I. Rukovodstvo po osmotru mesta prestuplenija. Kn. 1. - M., 1938.

12 Bargarinov A.R. Rassledovanie transnacional'nyh prestuplenij jekstremistskogo haraktera (po materialam Respubliki Kazahstan): monografija. - Tula: Izd-vo TulGU, 2023. - 184 s.

13 Kolycheva A.N. Fiksacija dokazatel'stvennoj informacii, hranjashhejsja na resursah seti internet: dis. ... kand. jurid. nauk. – M., 2019. – 199 s.

14 Vehov V.B. Komp'juternye prestuplenija: sposoby sovershenija i raskrytija. - M., 1996. - 182 s.

15 Jakovlev A.N. Teoreticheskie i metodicheskie osnovy jekspertnogo issledovanija dokumentov na mashinnyh magnitnyh nositeljah informacii: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. - Saratov, 2000. - 24 s. 16.

16 Bystrjakov E.N., Ivanov A.N., Klimov V.A. Rassledovanie komp'juternyh prestuplenij / pod red. d.ju.n., prof. V.I. Komissarova. - Saratov: SGAP, 2000. - 109 s.

17 Rogozin V.Ju. Osobennosti podgotovki i proizvodstva otdel'nyh sledstvennyh dejstvij pri rassledovanii prestuplenij v sfere komp'juternoj informacii: lekcija. – Volgograd: VA MVD RF, 2001.

18 Gavrilin Ju.V. Rassledovanie nepravomernogo dostupa k komp'juternoj informacii. - M., 2001.

19 Rossinskaja E.R. Problemy ispol'zovanija special'nyh znaniy v sudebnom issledovanii komp'juternyh prestuplenij v uslovijah cifrovizacii // Vestnik universiteta imeni O.E. Kutafina (MGJuA) №5, 2019. - S. 31-44.

20 Rossinskaja E.R. Ispol'zovanie special'nyh znaniy po novomu UPK Rossii // Uголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. Проблемы практической реализации. – Краснодар: Кубанский государственный университет, 2002. - S. 73.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Аслан Рамазанович Баргаринов – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының жедел-іздістіру қызметі кафедрасының бастығы, полиция подполковнигі. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: pradik111777@mail.ru.

Александра Анатольевна Баргаринова - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы, полиция майоры. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: aleksa.babich@inbox.ru.

Баргаринов Аслан Рамазанович - кандидат юридических наук, начальник кафедры оперативно-розыскной деятельности Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, подполковник полиции. Республика Казахстан, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: pradik111777@mail.ru.

Баргаринова Александра Анатольевна - кандидат юридических наук, начальник отдела организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, майор полиции. Республика Казахстан, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: aleksa.babich@inbox.ru.

Aslan Bargarinov - Candidate of Juridical Sciences, Head of the Department of Operational Investigative Activities of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev, Police Lieutenant Colonel. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai Ave, 11. E-mail: pradik111777@mail.ru.

Alexandra Bargarinova - Candidate of Juridical Sciences, Head of the Department of Organization of Scientific Research and Editorial Publishing Work of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev, Police Major. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: aleksa.babich@inbox.ru.

**PUBLIC SERVICE AS A CONSTITUTIONAL AND LEGAL NORM OF STATE ACTIVITY:
CONCEPT, SUBJECT, ESSENCE AND CONTENT****S.N. Bachurin**

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent)

K.S. Musin

Doctor of Philosophy (PhD)

Karaganda University named after academician E.A. Buketov, Republic of Kazakhstan, Karaganda

O.N. Ramashov

Master in Law

Auezov South Kazakhstan University, Republic of Kazakhstan, Shymkent

Annatation. For the first time in the article, the constitutional and legal institution "public service system" is considered in a systematic, comprehensive and simplified form. In the article, the authors formulate conclusions of theoretical and practical value on the need to consolidate the constitutional and legal responsibility of civil servants, especially those holding senior government positions, and draws conclusions aimed at improving the civil service system. An innovative strategy and conceptual model of modernization of the civil service system in the Republic of Kazakhstan are proposed, a number of amendments and additions to the current legislation have been developed. The relevance of the article is also determined by the fact that the civil service is a natural and effective reserve for the socio-economic development of any state. The issues of violation of legislation by civil servants, corruption among civil servants, modern problems of legal and moral education in the training of personnel and their passage through public service are considered, as well as factors of development of the civil service system in the country are identified and analyzed, the author's approach to improving legislation in the field of development of institutions of the civil service system is presented.

The understanding of public administration should be interpreted not in a narrow sense, as the activities of the state apparatus, occurring exclusively in the sphere of executive power, but more broadly, as the controlling influence of the state in various spheres of life. public life. Otherwise, the activities of civil servants of representative, judicial and other bodies that do not belong to the executive branch remain outside the scope of this concept; it is of a public nature, carried out in the interests of the whole society (synthesis of the interests of citizens, various social groups, organizations).

Keywords: Constitution, state, civil service, civil servant, law, norm.

**МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ МЕМЛЕКЕТ ҚЫЗМЕТІНІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ
НОРМАСЫ РЕТІНДЕ: ТҮСІНІГІ, МӘНІ, МӘНІ, МАЗМҰНЫ**

С.Н. Бачурин

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)

Қ.С. Мусин

философия докторы (PhD)

Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

О.Н. Рамашов

заң ғылымдарының магистрі

М.О. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

Андатпа. Мақалада алғаш рет «мемлекеттік қызмет жүйесі» жүйеленген, кешенді, жалпыланған түрде конституциялық-құқықтық және институционалдық талдаудың институттар мен зерттеу қатынастардың құқықтық категорияларды қарастырылады. Автор мақалада мемлекеттік қызметшілердің, әсіресе жоғары мемлекеттік лауазымды адамдардың конституциялық-құқықтық жауапкершілігін нақты бекіту қажеттілігі және зерттеуде қазақстандық мемлекеттік қызмет жүйесін оңтайландыру үшін теориялық және практикалық маңызы бар қорытындылар ұсынылады. Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызмет жүйесін жаңғыртудың инновациялық стратегиясы мен тұжырымдамалық моделі ұсынылды, қолданыстағы заңнамаға бірқатар өзгерістер мен толықтырулар әзірленді. Мақаланың өзектілігі мемлекеттік қызмет кез-келген мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуының табиғи және тиімді резерві болып табылатындығымен де анықталады. Мемлекеттік қызметшілердің заңды бұзуы, мемлекеттік қызметшілер арасындағы сыбайлас жемқорлық кадрларды даярлау және олардың мемлекеттік қызметті өткеру ісінде құқықтық және адамгершілік тәрбиенің қазіргі проблемалары туралы мәселелер қарастырылады, сондай ақ еліміздегі мемлекеттік қызмет жүйесінің даму факторлары анықталды және талдау жүргізіліп мемлекеттік қызмет жүйесінің институттарын дамыту саласындағы заңнаманы жаңғыртуға авторлық көзқарас ұсынылды.

Мемлекеттік басқаруды тек қана атқарушы билік саласында болатын мемлекеттік аппараттың қызметі ретінде тар мағынада емес, кеңірек айтқанда, мемлекеттің өмірдің, қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларындағы бақылаушы ықпалы ретінде түсіндіру керек. Олай болмаған жағдайда, атқарушы билікке жатпайтын өкілді, сот және өзге де органдардың мемлекеттік қызметшілерінің қызметі осы тұжырымдамадан тыс қалады; ол бүкіл қоғамның мүддесі үшін жүзеге асырылатын қоғамдық (азаматтардың, әртүрлі әлеуметтік топтардың, ұйымдардың мүдделерінің синтезі) сипатқа ие.

Түйін сөздер: Конституция, мемлекет, мемлекеттік қызмет, мемлекеттік қызметкер, құқық, норма.

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА КАК КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВАЯ НОРМА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ГОСУДАРСТВА: ПОНЯТИЕ, ПРЕДМЕТ, СУЩНОСТЬ, СОДЕРЖАНИЕ**

С.Н. Бачурин

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)

К.С. Мусин

доктор философии (PhD)

Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, Республика Казахстан, г. Караганда

О.Н. Рамашов

магистр права

Южно-Казахстанский университет им. М.О. Ауэзова, Республика Казахстан, г. Шымкент

Аннотация. В статье впервые в системной, комплексной и обобщенной форме рассматривается конституционно-правовой институт «система государственной службы». В статье автором сформулированы имеющие теоретическую и практическую ценность выводы о необходимости закрепления конституционно-правовой ответственности государственных служащих, в особенности лиц, занимающих высшие государственные должности, сделаны выводы, направленные на совершенствование системы государственной службы. Предложена инновационная стратегия и концептуальная модель модернизации системы государственной службы в Республике Казахстан, разработан ряд изменений и дополнений в действующее законодательство. Актуальность статьи также определяется тем, что государственная служба является естественным и эффективным резервом социально-экономического развития любого государства. Рассмотрены вопросы нарушения законодательства государственными служащими, коррупции среди государственных служащих, современных проблемах правового и нравственного воспитания в деле подготовки кадров и прохождения ими государственной службы, а также выявлены и проанализированы факторы развития системы государственной службы в стране, представлен авторский подход к совершенствованию законодательства в области развития институтов системы государственной службы. Понимание государственного управления следует трактовать не в узком смысле, как деятельность государственного аппарата, происходящую исключительно в сфере исполнительной власти, а шире, как управляющее влияние государства в различных сферах жизнедеятельности общественной жизни. В противном случае деятельность государственных служащих представительных, судебных и иных органов, не принадлежащих к исполнительной власти, остается за пределами этого понятия; она носит публичный характер, осуществляется в интересах всего общества (синтез интересов граждан, различных социальных групп, организаций).

Ключевые слова: Конституция, государство, государственная служба, государственный служащий, право, норма.

Introduction

The effective activity of the state in terms of the socio-economic development of the country depends to a great extent on the state of the human resources potential of the state apparatus and the civil servants working in it. In this regard, as well as in order to prevent the bureaucratization of the apparatus of state authorities and public administration bodies and its separation from the people, the Constitution of the Republic of Kazakhstan enshrined the right of citizens to access public service, which established that «Citizens of the Republic have an equal right to access to public service». According to art. 1 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan «The Republic of Kazakhstan asserts itself as a democratic, secular, legal and social state, the highest values of which are a person, his life, rights and freedoms» [1].

Methods and materials

Scientific and methodological foundations of general and particular research methods of scientific cognition: normative-logical, historical, comparative-legal, analytical, synthesizing, systemic-legal, etc. In the course of the research work, an analysis of theoretical materials was carried out that make it possible to draw theoretical conclusions about public service.

The main part

The concept of «legal state» means «the concentration of all state powers in the system of state institutions created on the basis of law» [2, p. 17]. And the implementation of all state powers in the system of state institutions of the Republic of Kazakhstan is carried out by civil servants. The system of state institutions of public authorities of the Republic of Kazakhstan includes: representative bodies at all levels of government (at the central - Parliament and local – maslikhats), judicial bodies, government, ministries, state committees, state agencies, regional and district government bodies, local government bodies operating in villages and cities, etc. It is well known that the successful development of the state depends on the activities of public authorities, public administration and local self-government, and the effective activities of civil servants.

In the context of the transit period of the development of Kazakhstan's statehood and the formation of civil society, the need to create an effective and efficient system of public administration and public service is becoming increasingly urgent. In Kazakhstan, the reform of the civil service is one of the priorities of administrative reforms in the country's public administration system. The strategy of administrative reform proceeds from the fact that society and the state are called upon to solve the tasks of ensuring the interests and needs of citizens, to provide them with high-quality public services in accordance with the register of public services [2, p. 18].

In this section of the study, we will consider the basic terms and concepts related to public service in order to clarify the legal hierarchy of words, taking into account the semantic shades of their meaning. Let's consider the theoretical foundations of public service, since to date there is still a problem of legal definition of a number of key, basic concepts in this area. One of the most important and difficult is the question of defining the concept of «public service».

In the scientific field, public service is considered as a complex, multidimensional state-socio-political phenomenon, one of the main foundations of the constitutional system of any democratic, legal and social state, including the Republic of Kazakhstan. It is in this context that the problems of public service have become the subject of study for the first time in the domestic legal science of Kazakhstan. It should be noted that public service in the modern democratic and social world is recognized as a fundamental constitutional principle of respect for human and civil rights and freedoms, the formation and functioning of institutions of the system of state power, public authorities and public administration.

In modern conditions, the civil service is the most important tool for providing high-quality public services to the population, through a system of personnel work, a worldwide computer system, and affects all spheres of human activity. This is a special activity of civil servants who interact with government agencies, legal entities and individuals, etc. Issues and problems of public service, implementation and development, legal regulation are relevant not only in Kazakhstan, but also around the world in the new modern conditions.

In general, we will consider such basic concepts and approaches as: service, civil service, management, public administration, recruitment, placement of civil service personnel, rotation, etc. It should be noted that there are a lot of terms and concepts related to public service, but most of them are still not definitively defined in their functional purpose, and moreover are not properly fixed in domestic legislative acts, various branches of law.

In this work, the task of a detailed study of the essence and significance of most of the concepts mentioned above is not set. They have been revealed to varying degrees by both domestic and foreign scientists. In this regard, we will use the most well-established, generally accepted definitions of them. In this case, we will focus on the legal aspects of the content of these terms and concepts, reflecting the essential features of the civil service system, its theoretical foundations in relation to the practice of forming its legislative framework.

Today, human civilization is moving to a new stage of its development – the information society, increasing the role of information, information technology, knowledge, and high-speed information processes. This stage of social development is characterized by such phenomena as civil servants and e-government, electronic social networks that arise when accessing information, using information technologies, and providing high-quality public services to the population.

There are still no relevant studies in Russian legal science in which a comprehensive and systematic analysis of the features and problems of legal regulation of public service would be carried out.

The problems of public service today are among the most difficult in legal science, and the works of both domestic and foreign authors are devoted to this topic in certain aspects. Especially in terms of the correlation of terminology between public service, public administration, and the definition of terms. To date, there is no common understanding of the definition of «civil servant» by domestic and foreign scientists.

Thus, the Law of the Republic of Kazakhstan «On Civil Service in the Republic of Kazakhstan» establishes that - «a civil servant is a citizen of the Republic of Kazakhstan who, in accordance with the procedure established by the legislation of the Republic of Kazakhstan, holds a public position paid from the republican or local budgets or from the funds of the National Bank of the Republic of Kazakhstan and exercises official powers in order to implement tasks and the functions of the state». Administrative civil servant is «a civil servant who carries out his activities on a permanent or elected professional basis, except in cases provided for by the laws of the Republic of Kazakhstan and acts of the President of the Republic of Kazakhstan». The category of an administrative public position is «a set of administrative public positions with relevant qualification requirements (article 1)» [3].

In the Code of Ethics of Civil Servants of the Republic of Kazakhstan (Rules of Official ethics of civil servants), it is established that – «Public service is an expression of special trust on the part of society and the state and places high demands on the moral and ethical appearance of civil servants. The Society expects that civil servants will invest all their strength, knowledge and experience in their professional activities, impartially and honestly serve their Homeland – the Republic of Kazakhstan» [4].

We agree with the opinion of G.M. Shamarova and N.M. Kurshieva, who believe that «The effectiveness of the functioning of public authorities and local self-government is determined by the organization of the state and municipal apparatus, the quality of their managerial personnel» [5, p. 4].

So, in our opinion, first of all, it is necessary to consider the definition of «service» in the context of what it carries a specific historical load, has a different concept and content, and then consider the category of «public service».

Thus, in V.I. Dahl's dictionary it is indicated that «service» is a type of activity or work related to such value concepts as in the name of life for others, usefulness to society, willingness to do this work, etc. [6].

A.Z. Turisbek believes that the service refers to the professional activity of a certain circle of persons exercising the powers of state bodies, public and other social structures, in terms of organizing their execution and practical implementation [7].

The term service, as a concept, has many meanings, E.S. Myrzaev believes, citing the following generalized concepts: service is a type of social activity of people; service is a special job, occupation and place of work of an employee; service is characterized by a specific attitude to a particular case, etc. [8, p. 157].

Returning to the concept of «public service», we note that V.V. Ivanovsky, for example, in those distant years, defined public service as «a free contract, from which follows a unilateral public-obligation attitude of private individuals to the bearer of public authority, for the sake of fulfilling the will of the latter».

In turn, O. Eichelman defined public service as «the performance by a person, by his own consent and by appointment by a government authority, of a permanent position, on staff or above staff, with certain duties in public administration

institutions and official responsibility, combined with receiving salaries, seniority of ranks, insignia and pensions». We are impressed by this point of view of O. Eichelman, especially in terms of the interconnectedness of the civil service with public administration bodies.

It should be noted that in the scientific literature there are other definitions of public service, in various interpretations and editions. Thus, S.A. Alymkulova formulated the definition of the concept of «state civil service», which, in her opinion, means «a public institution for the practical implementation of the tasks and functions of the state carried out through a special type of professional official (labor) activity», the content of which is the provision of public services, ensuring the execution of the powers of state bodies and persons replacing government positions.

A.Z. Turisbek in her work «Public service in the Republic of Kazakhstan: problems of theory and practice» presented an updated author's definition of the concept «public service, which means, in her opinion, ... should be considered as a public, professional, paid from public funds activity of persons holding positions in state bodies, carried out in accordance with the law in accordance with the procedure through the exercise of official powers and aimed at fulfilling the tasks and functions of the state, as well as the systematization and signs of this concept».

Conclusion

Summing up the results of the study of this section, we note that the analysis of the definitions given by various authors allows us to identify the following specific features of public service: the main instrument of public administration; a type of public service; activities carried out in the interests of society, the state; activities of social subjects of law (civil servants); activities requiring professionalism and competence, carried out constantly, continuously for a fee (fee); a special type of work activity financed from the funds of the relevant state budgets; activities of a security nature; service in public authorities, public administration bodies of the country. The main structural elements of the civil service are: professional activity in public authorities, public administration bodies; availability of competence, functions and powers, official duties; public service activities; compliance with ethics; constitutional and legal responsibility.

Based on the analysis of the various definitions presented above, we came to the conclusion that - «public service» – this is a public, professional official activity of citizens of the Republic of Kazakhstan, who are hired by a public authority on the basis of the principle of meritocracy to a public position, to fill a public position, and which is carried out in accordance with the procedure established by law, in the presence of professionalism and competence, paid from public funds, strictly observing laws and other legal acts and bearing constitutional and legal responsibility for their violation in accordance with the procedure established by law. A civil servant is the main instrument of public administration, which means a complex process of implementation at a high-quality and effective level by public authorities of constitutional and legal guarantees of citizens of Kazakhstan for high-quality public services. It should be noted that the high requirements that the Law on Public Service imposes on citizens, in our opinion, are explained by the fact that not casual, but competent, highly professional civil servants who are able to realize their responsibility to the people for performing appropriate functions and powers should work in public authorities and public administration.

We agree with the opinion of A.Z. Turisbek, who points out the following signs of public service: «Public service is carried out in the field of public administration, i.e. activities not directly related to the production of material and spiritual goods, the provision of social services to the population». At the same time, the very understanding of public administration should be interpreted not in a narrow sense as the activity of the state apparatus, which takes place exclusively in the sphere of executive power, but more broadly as the governing influence of the state in various areas of public life. Otherwise, the activities of civil servants of representative, judicial and other bodies not belonging to the executive branch of government remain outside this concept; They are public in nature, carried out in the interests of the whole society (synthesis of the interests of citizens, various social groups, organizations); public service to a certain extent is also political in nature, since it is aimed at the implementation of tasks and the functions of the state, because the state itself is the basis of the political system of society; it is paid exclusively from the state budget; it is carried out by civil servants - persons who fill full-time positions in government agencies, as a rule, on a permanent basis; public service requires the availability of appropriate professional knowledge, skills and work experience, which implies the establishment of certain qualification requirements and conditions for persons applying for and filling public positions, as well as the continuous improvement of such knowledge and skills throughout the career of a civil servant; the presence of a certain amount of authority among civil servants, including the right to issue mandatory acts not only for subordinates, but also for other individuals and legal entities; Public service is carried out strictly on a legal basis, i.e. the methods of filling public positions, tasks, powers, and the procedure for the activities of civil servants are usually determined by law.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Конституция Республики Казахстан: принята 30 августа 1995 года (с изм. и доп. по сост. на 19.09.2022 года) // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029. 20.01.2023.
- 2 Сапарғалиев Г.С. О политических государственных служащих / Г.С.Сапарғалиев // Правовая реформа в Казахстане. – 2002. – № 1. – С. 17-20.
- 3 О государственной службе: Закон Республики Казахстан от 23 июля 1999 года № 453 // Ведомости Парламента РК. – 1999. - № 21. – Ст. 773.
- 4 Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан (Правила служебной этики государственных служащих): утвержден Указом Президента РК от 29 декабря 2015 года № 153.

- 5 Шамарова Г.М., Куршиева Н.М. Государственная и муниципальная служба: [Текст]. – М.: ИНФРА-М, 2016. – С. 4-5.
- 6 Даль В. Толковый словарь. – М., 1955. – 699 с.
- 7 Турисбек А.З. Государственная служба в Республике Казахстан: проблемы теории и практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук [Электронный ресурс]. – М. 2012. –59 с. – Режим доступа: <http://lav.edu.ru>.
- 8 Мырзаев Е.С. Государственная служба: особенности профессиональной деятельности и нормативно-правовые ценности // Наука и жизнь Казахстана. - 2017. - № 6 (52). – С. 156-161.

REFERENCES

- 1 Konstitucija Respubliki Kazahstan: prinjata 30 avgusta 1995 goda (s izm. i dop. po sost. na 19.09.2022 goda) // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029. 20.01.2023.
- 2 Sapargaliev G.S. O politicheskikh gosudarstvennykh sluzhashhih / G.S.Sapargaliev // Pravovaja reforma v Kazahstane. – 2002. – № 1. – S. 17-20.
- 3 O gosudarstvennoj sluzhbe: Zakon Respubliki Kazahstan ot 23 ijulja 1999 goda № 453 // Vedomosti Parlamenta RK. – 1999. - № 21. – St. 773.
- 4 Jetcheskij kodeks gosudarstvennykh sluzhashhih Respubliki Kazahstan (Pravila sluzhebnoj jetiki gosudarstvennykh sluzhashhih): utverzhen Ukazom Prezidenta RK ot 29 dekabnja 2015 goda № 153.
- 5 Shamarova G.M., Kurshieva N.M. Gosudarstvennaja i municipal'naja sluzhba: [Tekst]. – М.: INFRA-М, 2016. – S. 4-5.
- 6 Dal' V. Tolkovij slovar'. – М., 1955. – 699 s.
- 7 Turisbek A.Z. Gosudarstvennaja sluzhba v Respublike Kazahstan: problemy teorii i praktiki: avtoref. dis. ... d-ra jurid. nauk [Elektronnyj resurs]. – М. 2012. –59 s. – Rezhim dostupa: <http://lav.edu.ru>.
- 8 Myrzaev E.S. Gosudarstvennaja sluzhba: osobennosti professional'noj deyatel'nosti i normativno-pravovye cennosti. // Nauka i zhizn' Kazahstana. - 2017. - № 6 (52). – S. 156-161.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Сергей Николаевич Бачурин – заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің қылмыстық құқық, процесс және криминалистика кафедрасының профессоры. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Университетская к-сі, 28. E-mail: bachurin_s@mail.ru.

Қуат Саниязданович Мусин - философия докторы (PhD), Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Университетінің мемлекет және құқық теориясымен тарихы кафедрасының профессоры. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Университетская к-сі, 28. E-mail: mkuat80@mail.ru.

Олжас Нармамбекович Рамашов – заң ғылымдарының магистрі, М.О. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы. Қазақстан Республикасы, Шымкент қ., Тәуке хан к-сі, 7. E-mail: r.olgas@mail.ru.

Бачурин Сергей Николаевич – кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), профессор кафедры уголовного права, процесса и криминалистики Карагандинского университета им. академика Е.А. Букетова. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28. E-mail: bachurin_s@mail.ru.

Мусин Куат Саниязданович - доктор философии (PhD), профессор кафедры теории и истории государства и права Карагандинского университета им. академика Е.А. Букетова. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28. E-mail: mkuat80@mail.ru.

Рамашов Олжас Нармамбекович – магистр права, преподаватель кафедры государственно-правовых дисциплин Южно-Казахстанского университета им. М.О. Ауэзова. Республика Казахстан, г. Шымкент, ул. Тауке хана, 7. E-mail: r.olgas@mail.ru.

Sergey Bachurin – Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent), Professor of the Department of Criminal Law, Procedure and Criminalistics of the Karaganda University named after academician E.A. Buketov, Republic of Kazakhstan, Karaganda, Universitetskaya st., 28. E-mail: bachurin_s@mail.ru.

Kuat Musin - Doctor of Philosophy (PhD), Professor of the Department of Theory and History of State and Law, Buketov Karaganda University. Republic of Kazakhstan, Karaganda, Universitetskaya st., 28. Republic of Kazakhstan, Karaganda. E-mail: mkuat80@mail.ru.

Olzhas Ramashov – Master in Law, lecturer at the Department of State and Legal Disciplines, Auevov South Kazakhstan University. Republic of Kazakhstan, Shymkent, Tauke Khan str., 7. E-mail: r.olgas@mail.ru.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЗАҢСЫЗ ҚУДАЛАУДЫ (СТАЛКИНГ)
ҚЫЛМЫСТАНДЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ****Н.А. Биекенов**заң ғылымдарының докторы, доцент
Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігі, Астана қ.**М. Қалқаманұлы**заң ғылымдарының магистрі
Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Жеке тұлғаға қарсы қылмыстың қазіргі құрылымында зорлық-зомбылықтың физикалық нысанынан психикалық нысанға көшу үрдісі байқалады. Бұған біздің қоғамда пайда болған көптеген шағымдардың мониторингі және қазіргі қылмыстық заңнаманың талдауы дәлел бола алады. Мұндай құқық бұзушылықтардың өсуіне техникалық прогресс және Интернет желісінде жүзеге асырылатын виртуалды байланыс құралдарының дамуы ықпал етеді. Жеке адамға қарсы қол сұғушылыққа қарсы күрес Қазақстан Республикасының қылмыстық саясатының негізгі бағыты болып табылады. Бүгінгі таңда заңсыз қудалау (сталкинг) азаматтардың қауіпсіздігіне елеулі қауіп төндіреді, сонымен бірге Қазақстан азаматтары мұндай құбылыстан заңды түрде қорғалмайды.

Мақалада қазақстандық қылмыстық заңнамадағы сталкингті криминализациялау мәселелері зерттеледі, сондай-ақ сталкингті заңнамалық реттеу және қоғамдық қауіп төндіретін осы құбылыстың таралуы мәселелері қаралады. Сталкинг - қудалау, жәбірленушіні күзету, қажетсіз қоңыраулар, хаттар, сыйлықтар, хабарламалар, Интернет арқылы қудалау, жеке тұлға туралы ақпаратты шығару, жәбірленушіге психологиялық әсер ету, ыңғайсыздық, стресс, қорқыныш сезімін ояту мақсатында жеке адам туралы деректерді пайдалану сияқты жүйелі әрекеттердің жиынтығы. Заңсыз қудалауға қылмыстық-құқықтық тыйым әлемнің көптеген елдерінде қолданылады, мысалы Германия, Польша, АҚШ, Ұлыбритания, Канада, Австралия, Үндістан және т.б. шет елдердің заң шығарушылары азаматтардың қажеттіліктеріне жауап береді және қоғамдағы жағдайдың мониторингі мен талдауына сүйене отырып, қолданыстағы заңнамаға өзгерістер енгізу арқылы шешім қабылдайды, девиантты мінез-құлыққа және деформацияға ұшараған жеке тұлғаның мүдделерін қорғауды құқықтық қамтамасыз ету арқылы жауап береді.

Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне жүргізілген талдау нәтижесінде қолданыстағы заңнама заңсыз қудалаудың құрбандарын толықтай қорғай алмайды деген тұжырымдар айқындалды. Авторлар Қазақстан Республикасында сталкинг үшін қылмыстық жауаптылықты енгізу қажеттілігінің пайдасына ұсыныстар береді. Сталкингтің әлеуметтік қауіп зор, өйткені оның нәтижесінде физикалық немесе психикалық зиян келтіріледі, бұл жағдайда объект адамның денсаулығы, ал кейбір жағдайларда адамның өмірі болып табылады.

Түйін сөздер: қудалау, кибершабуыл, сталкинг, заманауи технологиялар, жеке деректерді заңсыз жинау немесе тарату, қудалау құрбандарының құқықтары мен бостандықтарын қорғау, ақпараттық-телекоммуникациялық желілер, Интернет, киберсталкерлер, киберсталкинг.

**О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ КРИМИНАЛИЗАЦИИ НЕЗАКОННОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ
(СТАЛКИНГА) В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН****Биекенов Н.А.**доктор юридических наук, доцент
Администрация Президента Республики Казахстан, г. Астана**Қалқаманұлы М.**магистр юридических наук
Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В современной структуре преступности против личности наблюдается тенденции перехода от физических форм насилия к психическим. Об этом свидетельствует мониторинг многочисленных жалоб, появившихся в нашем обществе, и анализ современного уголовного законодательства. Росту таких правонарушений способствуют технический прогресс и развитие виртуальных средств связи, осуществляемых в сети Интернет. Борьба с посягательствами против личности является основным направлением уголовной политики Республики Казахстан. На сегодняшний день незаконное преследование (сталкинг) представляет собой серьезную угрозу для безопасности граждан, в то же время юридически граждане Казахстана не защищены от подобного явления.

В статье исследуются проблемы криминализации сталкинга в казахстанском уголовном законодательстве, а также рассмотрены вопросы законодательного регулирования сталкинга и распространение данного явления, представляющего общественную опасность. Сталкинг – совокупность систематических действий, таких как слежка, подкарауливание жертвы, нежелательные звонки, письма, подарки, сообщения, преследование с помощью сети Интернет, выведывание информации о личности, использование данных о человеке с целью оказать психологическое воздействие на жертву, причинить дискомфорт, стресс, внушить чувство страха. Уголовно-правовой запрет на незаконное преследование действует во многих странах мира, например, Германии, Польше, США, Великобритании, Канаде, Австралии, Индии и пр. Законодатели зарубежных стран реагируют на потребности граждан и принимают решения, внося изменения в действующее законодательство, основываясь на мониторинге и анализе ситуации, складывающейся в обществе, отвечая на деформацию и отклоняющееся поведение правовым обеспечением защиты интересов личности.

В результате проведенного анализа законодательных актов Республики Казахстан сформулированы выводы о том, что действующее законодательство в полной мере не способно защитить жертв преследования. Авторами представлены предложения

в пользу необходимости введения уголовной ответственности за stalking в Республике Казахстан. Общественная опасность stalkingа налицо, т.к. в результате причиняется физический или психический вред, в этом случае объектом выступает здоровье человека, а в отдельных случаях – и жизнь человека.

Ключевые слова: преследование, киберпреследование, stalking, современные технологии, незаконный сбор или распространение личных данных, защита прав и свобод жертв преследования информационно-телекоммуникационные сети Интернет, киберсталкеры, киберсталкинг.

ABOUT SOME PROBLEMS OF CRIMINALIZATION ILLEGAL HARASSMENT (STALKING) IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Biekenov N.A.

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor

Administration of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana

Kalkamanuly M.

Master of Juridical Sciences

Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev

Annotation. In the modern structure of crime against the individual, there is a tendency to move from physical to mental forms of violence. This is evidenced by the monitoring of numerous complaints that have appeared in our society and the analysis of modern criminal legislation. The growth of such offenses is facilitated by technological progress and the development of virtual means of communication carried out on the Internet. The fight against attacks against the person is the main direction of the criminal policy of the Republic of Kazakhstan. To date, illegal harassment (stalking) poses a serious threat to the safety of citizens, at the same time, citizens of Kazakhstan are not legally protected from such a phenomenon.

The article examines the problems of criminalization of stalking in the Kazakh criminal legislation, as well as the issues of legislative regulation of stalking and the spread of this phenomenon, which poses a public danger. Stalking is a set of systematic actions such as surveillance, lying in wait for the victim, unwanted calls, letters, gifts, messages, harassment via the Internet, finding out information about a person, using data about a person in order to have a psychological effect on the victim, cause discomfort, stress, and instill a sense of fear. The criminal law prohibition on unlawful prosecution is in force in many countries of the world, for example, Germany, Poland, the USA, Great Britain, Canada, Australia, India, etc. Legislators of foreign countries respond to the needs of citizens and make decisions by amending the current legislation, based on monitoring and analyzing the situation in society, responding to deformation and deviant behavior by providing legal protection for the interests of the individual.

As a result of the analysis of the legislative acts of the Republic of Kazakhstan, conclusions have been formulated that the current legislation is not fully capable of protecting victims of persecution. The authors present proposals in favor of the need to introduce criminal liability for stalking in the Republic of Kazakhstan. The public danger of stalking on a person, because as a result, physical or mental harm is caused, in this case, the object is human health, and in some cases, human life.

Keywords: harassment, cybercrime, stalking, modern technologies, illegal collection or dissemination of personal data, protection of the rights and freedoms of victims of harassment, information and telecommunications networks, cyberstalkers, cyberstalking.

Кіріспе

Жеке тұлғаға қарсы қылмыстың қазіргі құрылымында зорлық-зомбылықтың физикалық нысанынан психикалық нысанға көшу үрдісі байқалады. Бұған біздің қоғамда пайда болған шағымдар, бұқаралық ақпарат құралдарының мониторингі, қоғамдық пікір тенденциялары дәлел бола алады. Мұндай құқық бұзушылықтардың өсуіне техникалық прогресс және интернет желісінде жүзеге асырылатын виртуалды байланыс құралдарының дамуы ықпал етеді. Бұл негізде қылмыстық-құқықтық ғылым әлі жеткілікті зерттелмеген адамға қауіпті психикалық әсердің жаңа түрлері пайда болады. Адамға қатысты психикалық зорлық-зомбылықтың осындай қауіпті түрлері мысалдарының бірі бұл stalking.

Мемлекет басшысы өзінің Жолдауы мен үндеулерінде бұл мәселені бірнеше рет атап өткен [1].

Конституция мен халықаралық нормалар кез келген жағдайда адам мен азаматтың емін-еркіндік және абсолютті құқықтарын дәйекті түрде қорғайтынына қарамастан, әлем елдерінің жартысынан көбінде заңсыз қудалау (сталкинг) фактілерін тіркеудің өсуі байқалады. Бүгінгі таңда бұл мәселе біздің мемлекетіміз үшін де жаңа емес.

Негізгі бөлім

«Stalking» термині ағылшын тіліндегі «To stalk» етістігінен шыққан, ол «жасырын» дегенді білдіреді. Ғылымда «Stalking» терминін жеке жыныстық қызығушылыққа негізделген қасақана қудалауды сипаттау үшін бірінші болып 1921 жылы француз психиатры Гаэтон Гасян де Клерамбо «Махаббат психозы» трактатында қолданған [2].

Жалпы, stalkingті виртуалды және шынайы әлемдегі деп екі түрге бөліп қарастыруға болады, сондай-ақ ол белсенді және пассивті түрде көрінуі мүмкін, ал ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялардың дамуымен stalkingтің ең көп тараған түрі – Интернет кеңістігінде жеке тұлғаның ақпараттық қауіпсіздігіне төнетін қауіптердің бірі ретінде танылған жеке адамның немесе топтың қудалауы, аңдып жүруі – киберсталкинг болды.

Заңсыз қудалау үздіксіз қоңырау шалулардан, әлеуметтік желілердегі және мессенджерлердегі хабарламалардан, компьютерлік ақпаратқа заңсыз қол жеткізуден, қокан-лоқы жасаудан, қорлаудан, жыныстық сипаттағы әрекеттерге (мысалы, жәбірленушінің келісімінсіз сексуалдық сипаттағы материалдарды Интернет желісінде орналастыру) мәжбүрлеуден, порнографиялық сипаттағы заттарды қоса алғанда, жасырын сыйлықтар жіберуден, мүлікті бүлдіру немесе жарамсыз етуден, үйдің немесе жұмыстың жанында күтуден, тұрғын үйге заңсыз кіруден және т.б. әрекеттерден көрінуі мүмкін.

Сталкерлерді бірнеше топқа бөлуге болады: 1) бұрынғы жұбайлары, сыныптастары, әріптестері, жұмыс берушілері, клиенттері құрбан болатын кек алу себептерін басшылыққа алатын тұрмыстық маньяктар; 2) өздерінің кумирлерін қуып жүрген жанкүйерлер, олар әдетте белгілі тұлғалар ретінде әрекет етеді; 3) жыртқыштар (эротомандар), олар қудалау объектісімен жыныстық қатынасқа түседі.

Шет елдерде сталкинг үшін жауаптылықты реттеудің дербес тәжірибесі қалыптасып үлгерді. Қылмыстық – құқықтық тыйым ерекше назар аударуға тұрарлық, заңсыз қудалау әлемнің көптеген елдерінде, мысалы: АҚШ, Германия, Польша, Канада және т.б., және оны жасаған адамдар қатаң жазаға тартылады (айыппұл, қоғамдық жұмысқа тарту, бас бостандығынан айыру).

Сталкингті қылмыс ретінде заңдастырған бірінші АҚШ штаты Калифорния болып табылады. 1990 жылы осы штаттың Қылмыстық кодексінде «басқа адамға қасақана, қаскүнемдік және қайталанатын қудалау мен бопсалау» үшін жауаптылық енгізілді [3].

Германияда сталкинг үшін қылмыстық жауаптылық 2007 жылы енгізілді. ГФР Қылмыстық кодексінің 238-бабына сәйкес, өкілеттігі жоқ бола тұра басқа адамды қудалау, бірнеше рет:

- 1) басқа адаммен физикалық жақындыққа ұмтылу (physical proximity);
- 2) телекоммуникациялар немесе өзге де байланыс құралдары арқылы не үшінші тұлғалар арқылы басқа адаммен байланыс орнатуға тырысу;
- 3) басқа адамның дербес деректерін:
  - а) осы адам үшін тауарларға немесе көрсетілетін қызметтерге тапсырыс беру;
  - б) үшінші тұлғалардың осы адаммен байланысқа түсуге шақыру мақсатында заңсыз пайдалану;
  - 4) басқа адамға, оның туыстарының біріне немесе жақын адамына өміріне немесе физикалық қол сұғылмаушылығына, денсаулығына немесе бостандығына зиян келтірумен қорқыту;
- 5) осы адамның, оның туыстарының бірінің немесе оған жақын басқа адамның бейнесін тарату немесе көпшіліктің назарына жеткізу;
- 6) осы адамның авторлығына еліктеу арқылы қорлау немесе қоғамдық пікірге теріс әсер етуге арналған контентті тарату немесе көпшілікке жеткізу арқылы басқа адамның өмір салтын айтарлықтай шектеу сталкингке жатады. Аталған әрекеттерді жасағаны үшін айыппұл немесе үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жауаптылық көзделген.

Аса ауыр жағдайларда сталкинг үш айдан бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жазаға әкеп соқтырады. Әдетте қылмыскер:

- 1) қылмыс жасау арқылы жәбірленушінің, оның туысының немесе басқа жақын адамының денсаулығына зиян келтіргенде,
- 2) жәбірленушіні, туысын немесе өзіне жақын өзге де адамды өз іс-әрекеті салдарынан өлім қаупіне немесе денсаулығына елеулі зиян келтіруге ұшыратқанда,
- 3) кем дегенде алты ай ішінде қылмысты құрайтын көптеген әрекеттерді жасау арқылы жәбірленушіні қудалағанда,
- 4) цифрлық форматта басқа адамдарды аңду мақсатымен компьютерлік бағдарламаны қолданғанда,
- 5) құқық бұзушылықты құрайтын әрекеттердің бірінің нәтижесінде алынған суретті пайдаланғанда,
- 6) құқық бұзушылықты құрайтын әрекеттердің бірінен алынған контентті пайдаланғанда,
- 7) қылмыскер 21 жастан асқан, ал жәбірленуші 16 жасқа толмаған кезде ауыр жағдай орын алады.

Егер жәбірленуші, жәбірленушінің туысы немесе басқа жақын адамы қайтыс болса, кінәліні бір жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айырумен жазалайды.

1993 жылы Канаданың Қылмыстық кодексінде зорлық-зомбылық жасау қатері (264.1-бап), мәжбүрлеу (423-бап) сияқты қылмыстармен қатар 264-бапта қудалау бекітілді. Канаданың Қылмыстық кодексінің 264-бабына сәйкес, бірде-бір адамның басқа адамның қудаланатынын немесе абайсызда басқа адамды қудалауға ұшырататынын, басқа адамның өз қауіпсіздігі немесе олар білетін біреудің қауіпсіздігі үшін қорқынышын тудыратын әрекеттерді сезіне отырып заңды өкілеттіктерсіз жасауға құқығы жоқ.

Тыйым салынған әрекеттерге мыналар жатады:

- а) басқа адамды немесе оған таныс адамды бірнеше рет бір жерден екінші жерге баруын аңду;
- б) тікелей немесе жанама түрде басқа адаммен немесе оған таныс адаммен бірнеше рет сөйлесу;
- в) басқа адам немесе оның кез-келген танысы тұратын тұрғын үйді немесе жұмыс істейтін, бизнес жүргізетін немесе кездейсоқ болатын жерді қоршау немесе бақылау;
- г) басқа адамға немесе оның отбасының кез келген мүшесіне бағытталған қауіпті мінез-құлық.

Көрсетілген әрекеттерді жасағаны үшін адам 10 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2012 жылы Польша Стамбул конвенциясына сәйкес қудалауды жеке қылмыстық құқық бұзушылық ретінде енгізді. Қылмыстық кодекстің 190а-бабында адамның немесе оның жақын туыстарының жеке өміріне қолсұғылмаушылықты елеулі түрде бұзатын немесе қауіп-қатердің негізделген сезімін тудыратын іс-әрекеттер үшін қылмыстық жауаптылық, 6 айдан 8 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы көзделеді [4].

Алайда, Қазақстанның қылмыстық заңнамасында сталкинг сияқты қылмыстық құқық бұзушылықтың ұғымы мен дербес құрамы жоқ. Заңда мұндай мінез-құлыққа тыйым салудың болмауы ықтимал құрбандарға қосымша қауіп төндіріп, қажетінше қорғай алмайды. Осыған байланысты киберсталкингтің кең таралған түрлерін қоса алғанда, оның барлық нысандарында қудалау үшін жауаптылық белгілеу (цифрлық бақылау және қадағалау, жеке хат-хабарларды оқу, сөйлесулерді тыңдау, гаджетке тыңшылық бағдарламаларды орнату, GPS трекерлері мен

бақылау камераларын пайдалану және т.б.) адам құқықтары мен бостандықтары бұзылуының осы айтарлықтай белсенді профилактикасына және алдын алуға белсенді ықпал етеді, осылайша, құрбан болуы мүмкін адамдар үшін салдардың жиілігі мен ауырлығын төмендетуге көмектеседі.

Қудалау үшін қылмыстық жауаптылық енгізудің басты себебі – бұл әрекеттің қоғамдық қауіптілігі.

Сталкингтің қоғамдық қауіптілігі қудалаудың алдамшылығында, онда ауыр және аса ауыр қылмыстар жасаудың нақты мүмкіндігі жасырынған және қудалаушының жәбірленушіге психикалық зақым келтіруінен (*өміріне, денсаулығына деген қорқыныш, алаңдаушылық сезімін ояту және т.б.*) байқалады.

Сталкинг зардап шеккендерге үлкен қауіп төндіреді, оларға стресс, қорқыныш және тіпті психологиялық азап әкеледі.

Әдетте, қудалау қорқытумен, қудаланушының ар-намысы мен қадір-қасиетін кемсіту, қорлау және оған үнемі жала жабумен қатар жүреді. Тұрақты қорқыныш пен күйзелісте өмір сүру психикалық жайсыздыққа ғана емес, сонымен қатар физикалық шаршауға, сондай-ақ психологпен кеңесу, депрессия мен стрестің әртүрлі препараттарын сатып алу және тіпті мәжбүрлі демалыс сияқты қаржылық шығындарға әкелуі мүмкін.

Сонымен қатар, сталкинг физикалық зорлық-зомбылық, зорлау, денсаулыққа зиян келтіру және тіпті мүлікке зиян келтіру сияқты одан да ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін. Ұзақ мерзімді қудалау, әсіресе қудалаушының талаптарын орындаудан бас тартқан кезде, қудаланған адаммен жеке есеп айырысумен, жеке тұлғаға және мүлікке қарсы ауыр және аса ауыр қылмыстар жасаумен аяқталуы мүмкін.

Сталкингтің объектісі – жеке тұлға және психологиялық денсаулық.

Жәбірленуші әйелдер де, ерлер де, оның ішінде жас балалар мен кәмелетке толмағандар да болуы мүмкін.

Құқық бұзушылықтың объективті жағы адамның еркіне қарсы байланыс орнатуға және оның ізіне түсуге бағытталған әрекеттерден байқалатын адамды заңсыз қудалаудан тұрады.

Құқық бұзушылық субъектісі қудалау объектісі қаламаса да назарын аударту үшін, сондай-ақ өзінің өзге де қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында әрекет етеді.

Заңсыз қудалау сталкингтің келесі түрлерін қамтуы мүмкін:

- ақпарат жинау: әлеуметтік желілерді, жабық көздерден алынған мәліметтерді талдау, зардап шеккен адамның байланыс ортасын сұрау, хат-хабарлар мен хабарламаларды бақылау;

- ақпаратты ұрлау: пошта жәшігін, әлеуметтік желілердегі аккаунттарды, мессенджерлерді бұзу, хат алмасуға, құжаттарға және т. б. құпия қол жеткізуді қамтамасыз ететін қосымшалар мен бағдарламаларды пайдалану;

- жәбірленушіні техникалық құралдарды қолданумен немесе қолданбай қадағалау: бейнебақылау, тыңдау, GPS-ізіне түсу және т.б.;

- қорқыту, троллинг;

- жеке қарым-қатынасты таңу, қарауылдау, көңіл бөлумен және сыйлықтармен террор жасау.

Осылайша, елеулі зиян адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын бұзу, елеулі залал келтіру; жәбірленушіде өмірлік қиын жағдайдың туындауы, келтірілген зиянның маңыздылығын көрсететін өзге де салдарлардан көрінеді.

Объективті жағынан сталкинг қорқыту (*115-бап*), сексуалдық тиісу (*123-бап*), қорлау (*131-бап*), жеке өмірге қол сұғылмаушылықты бұзу (*147-бап*), ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе телекоммуникациялар желісіне құқыққа сыйымсыз қол жеткізу (*205-бап*) сияқты қылмыстық құқық бұзушылықтармен және ұсақ бұзақылық (*ӘҚБтК 434-бабы*), отбасылық-тұрмыстық қатынастар аясындағы құқыққа қарсы әрекеттер (*ӘҚБтК 73-бабы*), қоғамдық орындарда тиісу (*ӘҚБтК 449-бабы*) сияқты әкімшілік құқық бұзушылықтармен жанасады [5].

Алайда, аталған баптарды бөлек алса, өзінің дәйекті әрекеттерімен жәбірленушіні өз еркіне бағындыруға тырысатын, оған алаңдаушылық, үмітсіздік және қорқыныш сезімін ұялататын қудалаушының іс-әрекетінің ішкі мәнін көрсетпейді.

Субъективті жағы тікелей қасақаналық ниетпен сипатталады. Кінәлі адам өзінің заңсыз әрекеттер жасағанын түсінеді, қоғамдық қауіпті салдардың басталуын болжайды және оны қалайды.

Халықаралық практиканы талдауға сүйене отырып, субъект жеке жақтырмау, төзбеу, көре алмаушылық, қызғаныш, кек алу нәтижесінде пайда болатын өшпенділік қатынастарға байланысты сталкинг жасайды деп пайымдаймыз. Кінәлі адамның өзге адамды басқару, жәбірленушінің еркіне қарсы өзінің қасында болуын, назарын немесе қарым-қатынасын таңуға ұмтылатын объективті қызығушылығы, беймаза ойлары мен қалауы туындайды. Қылмыс субъектісі – 16 жасқа толған, есі дұрыс адам.

Қорытынды

Қазақстан Республикасының жағдайында заңсыз қудалау (сталкинг) туралы норманы имплементациялау арқылы Қылмыстық кодекске келесідей редакцияда ұсынылатын 115-1-бапты енгізу қажеттілігі пісіп-жетілді деп санаймыз:

«115-1-бап. Тұлғаны заңсыз қудалау (сталкинг)

1. Қасақана қудалау, яғни жеке адамның (немесе топтың) басқа адамның еркіне қарсы, жүйелі түрде назар аударуы, тікелей немесе жанама байланыстар орнатуға, физикалық жақындыққа деген талпыныстардан көрінеді, тұлғаны қадағалау, жеке деректерді дұрыс пайдаланбау, қоңырау шалу, пошта арқылы және әлеуметтік хабарламалар жіберу, сондай-ақ зорлық-зомбылықпен немесе оны қолдану қауіпімен ұштаспайтын кез келген тәсілдермен және құралдармен жасалған өзге де іс-әрекеттер, егер бұл әрекеттер адамның қауіпсіздігіне және (немесе) жақындарының қауіпсіздігіне мән-жайлармен негізделген қорқыныш тудырып және (немесе) әдеттегі өмір салтына елеулі зиян келтірсе

- жүз жиырма айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не жүз жиырма сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға жазаланады, не отыз тәулікке дейінгі мерзімге қамауға алуға жазаланады.

2. Зорлық-зомбылықпен не оны қолдану қатерімен, не цифрлық технологияларды қолдана отырып жасалған дәл сол әрекет (әңгімелесулерді тыңдау, гаджетке шпиондық бағдарламаларды орнату, GPS-трекерлер мен бақылау камераларын пайдалану және т.б.)

- үш мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарымен не сол мөлшерде немесе екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеу немесе сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады».

Қылмыстық кодексте баптың өзі мұндай әрекеттің кейбір сталкерлерде жасалуына жол бермейді, өйткені олардың кейбір түрлері үшін заңнамалық тыйымның болуы жеткілікті.

Сонымен қатар, сталкингті жеке-жария сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарға жатқызу, сондай-ақ ішкі істер органдарының тергеулігін айқындау орынды деп пайымдаймыз [6].

Іс жүзінде құқық қорғау органдары жәбірленушіге белгілі бір зардаптар туындаған кезде ғана көмек көрсетеді, егер сталкер жәбірленушіге зорлық-зомбылық көрсеткен болса және оның әрекетін ҚР ҚК-нің қолданыстағы баптары бойынша саралауға болады. Ал кейбір жағдайларда қайтыс болғаннан кейін, егер мұндай салдарға сталкердің әрекеттері себеп болса.

Бұдан басқа, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне сталкинг нормасын енгізуден басқа, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының кодексіне әкімшілік деликт енгізуді қажет деп санаймыз, бұл учаскелік полиция инспекторларына сталкерлерге қатысты профилактикалық істерді (бақылау, қадағалу істерін) кейіннен құра отырып, азаматтардың өтініштеріне уақтылы ден қоюға, сондай-ақ осы санаттағы есеп элементте тұрған адамдарды профилактикалық есепке қоюды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде Қазақстанда сталкингті криминализациялауға (қылмыстындыруға) кедергі келтіретін негізгі проблемаларды бөліп көрсету қажет:

- жеке және отбасылық өмірге араласпаудың заңнамалық саясаты;
- сталкинг құрбандарын құқықтық қорғаудың тиімді құралдарының болмауы;
- мұндай әрекеттерді дәлелдеудің қиындығы, осыған байланысты мұндай норма «қолданылмай» қалуы мүмкін, ал сталкерді жауапқа тарту екі талай;
- сталкингтің кейбір нысандары Қазақстанның қылмыстық заңында көрініс тапты және жаңа баптың енгізілуі нормалардың қайшылығына (коллизияларына) әкелуі мүмкін.

Осыған байланысты, заңнаманың осы кезеңінде қасақана қудалау үшін әкімшілік және қылмыстық жауаптылықты енгізу мүмкін, бірақ практикалық іске асыру тұрғысынан қиын деп санаймыз. Нормалардың қолданылуы үшін заң шығарушыға оны белгіленген тәртіппен қабылдау жеткіліксіз, нормаларды мемлекеттік органдар: соттар, полиция, прокуратура қызметтері іс жүзінде қолдану керек.

Қазіргі заманғы сын – қатерлер мен қауіп-қатерлер тұрғысынан, оның ішінде IT-технологияларды пайдалана отырып, жасанды интеллектті қылмыстық мақсаттарда қолдану үшін жауаптылықты көздейтін құқық бұзушылықтың жекелеген құрамын енгізу арқылы қылмыстық заңнаманы тұрақты негізде жетілдіру қажет. Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық – құқықтық саясаты жеке тұлғаның қауіпсіздігін, оның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге бағытталғанын атап өту қажет мұндай әрекеттерге қарсы тұру қоғамның барлық мүшелерінің қауіпсіздігі мен әл-ауқатын қамтамасыз ету үшін маңызды қадам және мемлекеттің басымдығы болып табылады [7].

Осылайша, сталкинг үшін, оның ішінде отбасылық-тұрмыстық салада қылмыстық жауаптылық белгілеу ықтимал құрбандарды физикалық әсерге немесе айқын қауіп-қатерге әлі көшпеген, бірақ қудаланушыларға қатысты жеке бас бостандығы мен қауіпсіздігіне қол сұғудың онша қауіпті емес нысандарын мақсатты түрде жасайтын қудалаушылардан қорғауға мүмкіндік береді деп пайымдаймыз.

Сталкингті заңға енгізе отырып, біз осы құбылыспен күресудің құқықтық негіздерін құрастырып, оны анықтау және ескерту (алдын алу) әдістерін дамытуға негіз жасаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам: Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы // [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>.

2 Клерамбо Г.Г. Психический автоматизм / Г.Г. Клерамбо. – М.: Издательский дом «Городец», 2018. – С. 102–104.

3 California Penal Code / California Legislative Information // [Электронный ресурс] — Кіру режимі: <https://leginfo.ca.gov/faces/codesTOCSelected.xhtml?tocCode= PEN&tocTitle=+Penal+Code+-+PEN>.

4 Барышева К.А. Преследование как новый вид уголовно-наказуемого деяния / К.А. Барышева // Пробелы в российском законодательстве. — 2016. — № 8. — С. 178–183.

5 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ кодексі // [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K140000226>.

6 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ кодексі // [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K140000231>.

7 Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы:

Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы // [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674>.

REFERENCES

- 1 Adiletti memleket. Birtutas ult. Berekeli kogam: Memleket basshysy Kasym-Zhomart Tokaevtyn 2022 zhylygy 1 kyrkujektegi Kazakhstan halkyna Zholdaу // [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakhstan-halkyna-zholdaу-181416>.
- 2 Klerambo G.G. Psihicheskij avtomatizm / G.G. Klerambo. – М.: Izdatel'skij dom «Gorodec», 2018. – S. 102–104.
- 3 California Penal Code / California Legislative Information // [Elektronnyj resurs] — Kіru rezhimi: <https://leginfo.ca.gov/faces/codesTOCSelected.xhtml?tocCode= PEN&tocTitle=+Penal+Code+-+PEN>.
- 4 Barysheva K.A. Presledovanie kak novyj vid ugovovno-nakazuemogo dejaniya / K.A. Barysheva // Probely v rossijskom zakonodatel'stve. — 2016. — № 8. — S. 178–183.
- 5 Kazakhstan Respublikasynyn Kylmystyk kodeksi: Kazakhstan Respublikasynyn 2014 zhylygy 3 shildedegi № 226-V KRZ kodeksi // [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.
- 6 Kazakhstan Respublikasynyn Kylmystyk-procestik kodeksi: Kazakhstan Respublikasynyn 2014 zhylygy 4 shildedegi № 231-V KRZ kodeksi // [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>.
- 7 Kazakhstan Respublikasynyn kukytyk sajasatynyn 2030 zhylygy dejingi tuzhyrymdamasyn bekitu turaly: Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin 2021 zhylygy 15 kazandagy № 674 Zharlygy // [Elektronдық resurs] — Kіru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Нұрлан Амангелдіұлы Биекенов – заң ғылымдарының докторы, доцент, Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігінің Қауіпсіздік және құқықтық тәртіп бөлімінің сектор меңгерушісі. Қазақстан Республикасы, Астана қ., Мәңгілік Ел, к., 6. E-mail: nbiekenov@mail.ru.

Мадияр Қалқаманұлы – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының аға оқытушысы, полиция майоры. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ. Абай даңғ., 11. E-mail: Madi-sun01@mail.ru.

Биекенов Нурлан Амангелдинович – доктор юридических наук, доцент, заведующий сектором Отдела безопасности и правопорядка Администрации Президента Республики Казахстан. г. Астана, ул. Мәңгілік Ел, 6. E-mail: nbiekenov@mail.ru.

Қалқаманұлы Мадияр - магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры уголовного права и организации исполнения наказания Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, майор полиции. Республика Казахстан, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: Madi-sun01@mail.ru.

Nurlan Biekenov - Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Head of the Sector of the Security and Law Enforcement Department of the Presidential Administration of the Republic of Kazakhstan. Astana, Mangilik El str., 6. E-mail: nbiekenov@mail.ru.

Madiyar Kalkamanuly - Master of Juridical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Criminal Law and Organization of Punishment Execution of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, Police Major. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai Ave., 11. E-mail: Madi-sun01@mail.ru.

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБЛАСТИ ВОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Т.Б. Жумагулов

доктор философии (PhD)

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, Республика Казахстан, г. Талдыкорган

Аннотация. Внедрение цифровых технологий в область водной безопасности сопровождается рядом правовых проблем. Эти проблемы включают в себя отсутствие четкого нормативного регулирования, неопределенность в вопросах конфиденциальности и защиты данных, неопределенность в области ответственности за возможные сбои систем, а также требование уточнения правил кибербезопасности. Проблемы также касаются вопросов бюджетирования, финансирования и соответствия экологическим стандартам. Решение этих проблем требует разработки четкого законодательства, гармонизации существующих норм с цифровыми требованиями, а также обеспечения прозрачности и доступности цифровых технологий для всех слоев общества.

Дополнительно правовые аспекты внедрения цифровых технологий в область водной безопасности также включают в себя вызовы в области защиты персональных данных и обеспечения прозрачности в использовании таких данных. Отсутствие четких правил по вопросам кибербезопасности может подвергнуть системы риску кибератак и утечек информации, требуя укрепления законодательства в этой сфере.

Кроме того, проблемы могут возникнуть в области обязанностей и ответственности за поддержание и обновление цифровых систем водной безопасности. Это требует уточнения правовых механизмов для определения степени ответственности различных участников в случае сбоев или неполадок.

Важным вопросом также является обеспечение доступности и равенства при внедрении цифровых технологий, чтобы избежать создания цифрового неравенства и гарантировать, что все граждане имеют равный доступ к выгодам цифровизации в области водной безопасности.

Таким образом, успешное решение этих правовых проблем требует комплексного и согласованного подхода со стороны законодателей, экспертов и общественности для создания эффективного и безопасного юридического фреймворка для цифровизации водной безопасности.

Ключевые слова: водная безопасность, цифровые технологии, цифровизация, кибербезопасность.

СУ ҚАУІПСІЗДІГІ САЛАСЫНДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Т.Б. Жумагулов

философия докторы (PhD)

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.

Аңдатпа. Су қауіпсіздігі саласында цифрлық технологияларды енгізу бірқатар құқықтық мәселелермен қатар жүреді. Бұл қиындықтарға нормативтік нақтылықтың жоктығы, құпиялылық пен деректерді қорғауға қатысты белгісіздік, ықтимал жүйе ақаулары үшін жауапкершіліктің белгісіздігі және нақтыланған киберқауіпсіздік ережелеріне қойылатын талаптар кіреді. Сондай-ақ, мәселелер бюджеттеу, қаржыландыру және қоршаған ортаны қорғау мәселелерін қамтиды. Бұл мәселелерді шешу нақты заңнаманы әзірлеуді, қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерді цифрлық талаптармен үйлестіруді, қоғамның барлық топтары үшін цифрлық технологиялардың ашықтығы мен қолжетімділігін қамтамасыз етуді талап етеді.

Сонымен қатар, су қауіпсіздігі саласындағы цифрлық технологияларды енгізудің құқықтық аспектілеріне жеке деректерді қорғау және мұндай деректерді пайдаланудың ашықтығын қамтамасыз ету саласындағы қиындықтар да кіреді. Киберқауіпсіздік мәселелері бойынша нақты ережелердің болмауы жүйелерді кибершабуылдар мен ақпараттың ағып кету қаупіне ұшыратуы мүмкін, бұл саладағы заңнаманы күшейтуді талап етеді.

Сонымен қатар, сандық су қауіпсіздігі жүйелерін қолдау және жаңарту бойынша міндеттер мен жауапкершіліктер саласында қиындықтар туындауы мүмкін. Бұл сәтсіздіктер немесе ақаулар кезінде әртүрлі қатысушылардың жауапкершілігінің көлемін анықтаудың құқықтық тетіктерін нақтылауды талап етеді.

Цифрлық технологияларды енгізуде қолжетімділік пен теңдікті қамтамасыз ету де цифрлық теңсіздікті тудырмау және барлық азаматтардың цифрландырудың су қауіпсіздігі артықшылықтарына тең қолжетімділігін қамтамасыз ету үшін маңызды мәселе болып табылады.

Осылайша, осы құқықтық міндеттерді сәтті шешу су қауіпсіздігін цифрландыру үшін тиімді және қауіпсіз құқықтық базаны құру үшін заң шығарушылардан, сарапшылардан және жұртшылықтан кешенді және үйлестірілген көзқарасты талап етеді.

Түйін сөздер: су қауіпсіздігі, цифрлық технологиялар, цифрландыру, киберқауіпсіздік.

LEGAL PROBLEMS OF INTRODUCING DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF WATER SECURITY

Zhumagulov T.

PhD

Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Republic of Kazakhstan, Taldykorgan

Annotation. The introduction of digital technologies in the field of water security is accompanied by a number of legal problems. These challenges include a lack of regulatory clarity, uncertainty about privacy and data protection, uncertainty about

liability for possible system failures, and demands for clarified cybersecurity regulations. Issues also include budgeting, financing and environmental compliance. Solving these problems requires developing clear legislation, harmonizing existing regulations with digital requirements, and ensuring transparency and accessibility of digital technologies for all segments of society.

Additionally, the legal aspects of the introduction of digital technologies in the field of water security also include challenges in the field of protecting personal data and ensuring transparency in the use of such data. The lack of clear rules on cybersecurity issues can expose systems to the risk of cyber attacks and information leaks, requiring strengthened legislation in this area.

Additionally, challenges may arise in the area of duties and responsibilities for maintaining and updating digital water security systems. This requires clarification of legal mechanisms to determine the extent of responsibility of various participants in the event of failures or malfunctions.

Ensuring accessibility and equity in the adoption of digital technologies is also an important issue to avoid creating digital inequalities and ensure that all citizens have equal access to the water security benefits of digitalization.

Thus, successfully addressing these legal challenges requires a comprehensive and coordinated approach from legislators, experts and the public to create an effective and secure legal framework for the digitalization of water security.

Keywords: water security, digital technologies, digitalization, cybersecurity.

Введение

Цифровые технологии стремительно развиваются и находят все большее применение в различных областях, включая водную безопасность. Водная безопасность включает в себя управление водными ресурсами, защиту от наводнений, обеспечение чистоты питьевой воды и мониторинг водных объектов. Внедрение цифровых технологий, таких как Интернет вещей (IoT), большие данные, искусственный интеллект (ИИ) и блокчейн, обещает улучшить эффективность и точность управления водными ресурсами. Однако, несмотря на очевидные преимущества, существует множество правовых проблем, связанных с их внедрением.

В современном мире вода – это такой же ценный ресурс, как и полезные ископаемые. Учитывая изменения мирового климата, бережное отношение и эффективное ее использование становятся важнее, чем когда-либо ранее. Именно поэтому развитию этой сферы уделяется особое внимание.

«Водные ресурсы имеют для нашей страны не менее важное значение, чем нефть, газ или металлы. Считаю, что эффективным развитием водохозяйственной системы должно заниматься самостоятельное ведомство», – сказал Глава государства.

Основная часть

1 сентября 2023 года Президент РК Касым-Жомарт Токаев своим Указом создал Министерство водных ресурсов и ирригации, который даст новый импульс развитию водной безопасности Республики Казахстана [1].

В целом, цифровизацию можно понимать как концепцию или процесс. В первом случае цифровизация выступает идеей развития экономики за счет автоматизирования процесса производства. Во втором – представляет собой шаги, необходимые для осуществления перехода к новой эпохе, к цифровой экономике, путем использования конкретных технологий и изобретений [2, с. 177].

В 2023 году был разработан проект Водного кодекса. Основные вопросы документа - безопасность гидротехнических сооружений, орошения и дренажа, водоснабжения и водоотведения. Цель принятие Кодекса – сохранить водно-ресурсный потенциал Казахстана.

Также была разработана Концепция развития системы управления водными ресурсами на 2024-2030 годы. Она позволит увеличить площади орошаемых сельхозземель до 2,2 млн гектаров, довести удельный вес водосберегающих технологий до 40%, снизить потери поливной воды при транспортировке до 15%.

Для планомерного развития водной безопасности также был разработан Комплексный план развития водного хозяйства РК на 2024-2030 годы. Его реализация позволит увеличить объем водных ресурсов страны на 3,7 кубокилометров, снизить потери поливной воды и увеличить ее объем на 3 кубокилометра, обеспечить водой 41 населенный пункт с населением более 55 тысяч человек, а также снизить зависимость Казахстана по поступлению воды от соседних государств на 25%.

В обеспечении охраны вод, наряду с правовым, существенное значение имеют технический и организационный аспекты, их согласованность между собой, а также факт, что правовое регулирование отношений по использованию и охране вод от загрязнения должно учитывать существующие технологии [3].

Вода не знает границ. Для совместного использования этого жизненно важного ресурса, являющегося необходимым условием экономического благополучия целых регионов, необходимо трансграничное сотрудничество. Более трех миллиардов человек для удовлетворения своих потребностей пользуются трансграничными речными бассейнами, однако в отношении 60% от 310 трансграничных речных бассейнов мира отсутствуют механизмы разрешения споров. Ожидается, что и без того высокие риски, связанные с изменением климата и загрязнением окружающей среды во многих трансграничных бассейнах, будут только расти [4].

Цифровизация в области водной безопасности предоставляет возможность не только улучшить технические аспекты, но и изменить подход к управлению водными ресурсами, делая его более эффективным и устойчивым.

Внедрение цифровых технологий в область водной безопасности может принести не только повышение уровня безопасности, но и ряд дополнительных преимуществ:

Раннее обнаружение угроз и аварий: цифровые системы мониторинга могут обнаруживать потенциальные угрозы или сбои в системах в режиме реального времени, что позволяет оперативно реагировать и предотвращать чрезвычайные ситуации.

Оптимизация управления ресурсами: системы управления на основе данных позволяют более эффективно использовать водные ресурсы, оптимизировать расход воды и энергии, что в конечном итоге может привести к

экономии ресурсов.

Улучшение качества воды: цифровые технологии позволяют более точно контролировать качество воды, а также быстро реагировать на изменения, такие как загрязнения или колебания уровня химических веществ, что важно для обеспечения безопасности питьевой воды.

Снижение затрат на обслуживание: автоматизированные системы позволяют более эффективно проводить обслуживание оборудования и инфраструктуры, предсказывать неисправности и предотвращать аварии, что снижает расходы на ремонт и замену.

Увеличение прозрачности и отчетности: цифровые технологии предоставляют более подробную информацию о состоянии систем водоснабжения и водоочистки. Это повышает прозрачность и отчетность перед управленческими органами, регуляторами и общественностью.

Интеграция с системами управления кризисами: цифровые системы могут быть интегрированы с системами предупреждения и управления кризисами, обеспечивая быстрый обмен информацией и скоординированный ответ на чрезвычайные ситуации.

Развитие инноваций и исследований: внедрение цифровых технологий стимулирует инновационные разработки в области водной безопасности, способствуя прогрессу в исследованиях и технологическом развитии.

Улучшение общественного участия: с цифровыми технологиями можно создавать механизмы для взаимодействия с общественностью, предоставлять информацию о качестве воды, а также получать обратную связь от граждан, что способствует повышению общественной заинтересованности в вопросах водной безопасности.

Внедрение цифровых технологий в области водной безопасности может столкнуться с различными правовыми проблемами. Вот некоторые из возможных аспектов, которые могут вызвать юридические вопросы:

Конфиденциальность данных: сбор и обработка данных о водных системах, включая информацию о качестве воды, может столкнуться с вопросами конфиденциальности. Необходимо разработать правила для защиты персональных данных и обеспечения безопасности информации.

Ответственность за ошибки системы: если автоматизированные системы обнаружения и реагирования на угрозы водной безопасности допускают ошибки или неправильные интерпретации, вопросы могут возникнуть относительно ответственности за потенциальные негативные последствия.

Нормативное регулирование: отсутствие четкого нормативного регулирования для цифровых технологий в области водной безопасности может создавать проблемы. Необходимо разработать стандарты и правила для обеспечения безопасности и эффективности использования технологий.

Вопросы владения данными: в случае использования облачных решений или совместного использования данных между различными участниками системы водной безопасности, может возникнуть вопрос о владении и контроле над этими данными.

Законодательство об энергосбережении: некоторые цифровые технологии, такие как системы мониторинга и управления, могут потреблять дополнительные энергетические ресурсы. Вопросы энергосбережения и соответствия законодательству об устойчивости могут возникнуть при внедрении таких технологий.

Нормативные требования к кибербезопасности: с увеличением зависимости от цифровых систем возрастает и риск кибератак. Следовательно, важно обеспечить соответствие цифровых технологий в области водной безопасности нормативам по кибербезопасности.

Соблюдение законодательства о защите окружающей среды: внедрение новых технологий может повлиять на окружающую среду. Необходимо учитывать законы и нормативы, регулирующие воздействие на природу и водные ресурсы.

Решение этих правовых вопросов требует тесного взаимодействия между правительственными органами, законодателями, бизнес-сообществом и экспертами в области цифровых технологий и водной безопасности.

Цифровизация водной безопасности в Республике Казахстан сегодня сталкивается с рядом экономических проблем. Необходимо определить некоторые из них:

Хотя мы не обладаем последней информацией, предоставляем общий обзор потенциальных экономических проблем, с которыми может столкнуться процесс цифровизации в области водной безопасности в Республике Казахстан:

1. Реализация цифровых проектов в сфере водной безопасности может требовать значительных инвестиций в новое оборудование, программное обеспечение и обучение персонала. Ограниченные бюджеты или отсутствие финансирования могут замедлить процесс внедрения.

2. Оценка экономической эффективности и окупаемости цифровых решений может быть сложной задачей. Органы управления могут беспокоиться о том, насколько быстро они увидят результаты и как они переведутся в экономический выигрыш.

3. Разработка, внедрение и обслуживание цифровых технологий требует наличия квалифицированных специалистов. Недостаток кадров с соответствующим опытом может стать преградой для успешной реализации проектов.

4. В случае, если существующая инфраструктура или системы управления водными ресурсами несовместимы с новыми цифровыми технологиями, может потребоваться дополнительная адаптация или модернизация, что может быть связано с дополнительными расходами.

5. Отсутствие эффективного сотрудничества между разными организациями и ведомствами, ответственными за водные ресурсы, может замедлить внедрение цифровых решений.

6. Защита цифровых систем от кибератак и обеспечение безопасности данных являются ключевыми вопросами. Недостаточные меры безопасности могут создать риск утечки конфиденциальной информации или вмешательства в работу систем.

7. Неполные или отсутствующие нормативные рамки для цифровых технологий в сфере водной безопасности могут создавать юридические неопределенности и затруднять внедрение новых решений.

Для преодоления этих проблем важно, чтобы государственные органы, предприятия и общество работали сообща, уделяя внимание эффективному планированию, бюджетированию, обучению персонала и обеспечению поддержки в разработке соответствующего законодательства и нормативов.

Внедрение цифровых технологий в область водной безопасности в Республике Казахстан может сталкиваться с различными правовыми проблемами. Некоторые из них могут включать в себя:

Отсутствие законодательства: недостаток конкретных законов и нормативов, регулирующих использование цифровых технологий в области водной безопасности, может создавать правовую неопределенность и затруднять внедрение новых решений.

Конфиденциальность данных: с увеличением объемов собираемых и обрабатываемых данных возникают вопросы конфиденциальности. Необходимо разработать надежные механизмы защиты данных и соответствовать существующему законодательству о персональных данных.

Кибербезопасность: в связи с ростом использования цифровых технологий важно обеспечивать высокий уровень кибербезопасности. Отсутствие четких правил и стандартов в этой области может повысить риск кибератак и утечек данных.

Вопросы ответственности: определение ответственности за возможные сбои в цифровых системах, ошибки в интерпретации данных или недостатки в работе алгоритмов может быть сложным. Необходимо уточнить правовые аспекты ответственности за подобные ситуации.

Нормативы по энергосбережению: в случае использования цифровых технологий, потребляющих электроэнергию, может возникнуть необходимость соответствия нормативам по энергосбережению и устойчивости.

Гармонизация существующего законодательства: внедрение цифровых технологий требует гармонизации существующего законодательства в сфере водных ресурсов с новыми требованиями и нормами.

Обеспечение доступа и равенства: важно гарантировать, что цифровые технологии используются с учетом интересов всех слоев населения и регионов, предотвращая цифровое неравенство.

Соблюдение экологических норм: внедрение цифровых решений должно соответствовать экологическим стандартам, чтобы избежать негативного воздействия на природу.

Для успешной цифровизации водной безопасности важно активно работать над разработкой и совершенствованием соответствующего законодательства, учитывая специфику страны и ее потребности в области водных ресурсов.

Заключение

Внедрение цифровых технологий в области водной безопасности сопряжено с рядом правовых проблем, которые требуют внимания и решения. Некоторые из основных аспектов, подлежащих уточнению и разрешению, включают в себя:

Нормативное регулирование: необходимость разработки и утверждения четкого нормативного регулирования для цифровых технологий в сфере водной безопасности. Это включает в себя создание законов и стандартов, регламентирующих сбор, обработку, хранение и защиту данных.

Конфиденциальность данных и защита персональной информации: разработка механизмов для обеспечения конфиденциальности данных и соблюдения законов о защите персональных данных при использовании цифровых технологий.

Кибербезопасность: создание законодательства, направленного на обеспечение высокого уровня кибербезопасности цифровых систем водной безопасности, включая защиту от кибератак и утечек информации.

Ответственность и обязанности: уточнение правовых аспектов ответственности за возможные ошибки в алгоритмах, недостоверную информацию и действия, связанные с цифровыми технологиями в области водной безопасности.

Финансовые аспекты и финансирование: разработка механизмов финансирования для поддержки внедрения цифровых технологий, а также уточнение вопросов бюджетирования и оценки эффективности затрат.

Соблюдение экологических и энергетических норм: создание нормативов, обеспечивающих соблюдение экологических стандартов и энергосберегающих требований при использовании цифровых технологий в водной сфере.

Обеспечение доступа и равенства: разработка политик, направленных на обеспечение доступа ко всем выгодам цифровизации водной безопасности для всех слоев общества и регионов.

Эффективное решение этих правовых вопросов требует сотрудничества между государственными органами, предприятиями, общественностью и экспертами в области цифровых технологий и водной безопасности. Комплексный и прозрачный подход к разработке и внедрению законодательства поможет сделать процесс цифровизации в этой области более эффективным и безопасным.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Экономический курс Справедливого Казахстана: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана 1 сентября 2023 г. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/>

K23002023_1.

2 Зубарев А.Е. Цифровая экономика как форма проявления закономерностей развития новой экономики / Е.А. Зубарев // Вестник Тихоокеанского государственного университета. – 2017. – № 4 (47). – С. 177–181.

3 Колбасов О.С. Водное законодательства в СССР. - М.: Юрид.лит., 1972. - С. 186.

4 Водные ресурсы // [Электронный ресурс] - Режим доступа: www.vsemirnyjbank.org/ru/topic/water/overview

REFERENCES

1 Ekonomicheskij kurs Spravedlivogo Kazahstana: Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana 1sentyabrya 2023 g. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K23002023_1.

2 Zubarev A.E. Cifrovaya ekonomika kak forma proyavleniya zakonornostej razvitiya novoj ekonomiki / E.A. Zubarev // Vestnik Tihookeanskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2017. – № 4 (47). – С. 177–181.

3 Kolbasov O.S. Vodnoe zakonodatel'stva v SSSR. - M.: Yurid.lit., 1972. - S. 186.

4 Vodnye resursy // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: www.vsemirnyjbank.org/ru/topic/water/overview

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Тимур Байжуманович Жумагулов - философия докторы (PhD), І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті. Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ., Ілияс Жансүгіров к-сі, 187а. E-mail: zhumagulov.timur@mail.ru.

Жумагулов Тимур Байжуманович - доктор философии (PhD), Жетысуский университет им. И. Жансугурова. Республика Казахстан, г. Талдықорған, ул. И. Жансугурова, 187 а. E-mail: zhumagulov.timur@mail.ru.

Timur Zhumagulov – PhD, Zhetysu University named after I. Zhansugurov. Republic of Kazakhstan, TalDYkorgan, I. Zhansugurov str., 187 A. E-mail: zhumagulov.timur@mail.ru.

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ПРЕСТУПНОСТИ В ЭПОХУ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**Ж.А. Кегембаева**

доктор юридических наук, профессор

Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана,
Республика Казахстан, г. Алматы**А.Т. Байсеитова**

доктор юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)

Э.А. Алимова

доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент)

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. В статье рассматриваются новые тенденции в сфере прогнозирования и предупреждения преступности. При этом подчеркивается преобразующее влияние цифровых технологий на деятельность правоохранительных органов. В эпоху Big data (Больших данных) и огромных вычислительных мощностей стало возможным проведение прогнозирования преступной деятельности с гораздо большей точностью и эффективностью, чем раньше. В центре внимания исследователей сегодня оказались различные цифровые инструменты и методики, включая аналитику больших данных, мониторинг социальных сетей и алгоритмы распознавания образов. В работе также рассматриваются проблемы этики и конфиденциальности, возникающие при использовании таких передовых технологий. В частности, обсуждается вопрос соблюдения баланса между обеспечением общественной безопасности и защитой прав личности, предлагаются меры, позволяющие этическое использование данных. Авторами представлен обзор тематических исследований зарубежных стран, демонстрирующих практическое применение и эффективность этих цифровых стратегий в реальных сценариях. В работе использован широкий круг современных источников специальной литературы, охватывающий область криминологии, правоохранительной деятельности, информационных технологий. Особое внимание уделено изучению и анализу статистических данных о преступности, материалов деятельности органов внутренних дел, научных исследований по вопросам прогнозирования преступности. В целом, основной целью статьи является выявление того, как современные технологии, включая компьютерные программы, искусственный интеллект и анализ больших данных, могут быть использованы для улучшения точности и эффективности прогнозирования преступности в стране. При этом, помимо определения позитивных моментов использования цифровых технологий, были также выявлены определенные риски и проблемы, связанные с приватностью данных, возможностью возникновения предвзятости в алгоритмах и необходимостью установления четких этических и правовых рамок для использования цифровых технологий. Таким образом, статья представляет обзор новых тенденций и будущих задач в области прогнозирования преступности, а также обоснование рекомендаций по минимизации имеющихся рисков.

Ключевые слова: прогнозирование преступности, цифровые технологии, аналитика данных, большие данные, искусственный интеллект, правоохранительные органы.

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ДӘУІРІНДЕГІ ҚЫЛМЫСТЫ БОЛЖАУ**Ж.А. Кегембаева**

заң ғылымдарының докторы, профессор

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.**Ә.Т. Байсеитова**

заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (доцент)

Ә.Ә. Әлімова

философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор (доцент),

Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Мақалада қылмысты болжау және алдын алу саласындағы жаңа тенденциялар қарастырылады. Авторлар цифрлық технологиялардың құқық қорғау органдарының қызметіне трансформациялық әсерін атап көрсетеді. Big Data (үлкен деректер) және үлкен есептеу қуаты дәуірінде қылмыстық әрекетті болжау бұрынғыға қарағанда әлдеқайда дәлдік пен тиімділікпен мүмкін болды. Бүгінгі таңда зерттеушілердің назары әртүрлі сандық құралдар мен әдістерге, соның ішінде үлкен деректерді талдауға, әлеуметтік медиа мониторингін және үлгіні тану алгоритмдеріне аударылды. Сондай-ақ, жұмыста осындай озық технологияларды қолдану кезінде туындайтын этика мен құпиялылық мәселелері қарастырылады. Атап айтқанда, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мен жеке адамның құқықтарын қорғау арасындағы тепе-теңдікті сақтау мәселесі талқыланады, деректерді этикалық пайдалануға мүмкіндік беретін шаралар ұсынылады. Авторлар нақты сценарийлерде осы цифрлық стратегиялардың практикалық қолданылуы мен тиімділігін көрсететін шет елдердің жағдайлық зерттеулеріне шолу жасайды. Жұмыста криминология, құқық қорғау қызметі, ақпараттық технологиялар саласын қамтитын арнайы әдебиеттің заманауи көздерінің кең ауқымы пайдаланылды. Қылмыс туралы статистикалық деректерді, ішкі істер органдары қызметінің материалдарын, қылмысты болжау мәселелері бойынша ғылыми зерттеулерді зерделеуге және талдауға ерекше назар аударылды. Тұтастай алғанда, мақаланың негізгі мақсаты - компьютерлік бағдарламаларды, жасанды интеллектті және үлкен деректерді талдауды қоса алғанда, заманауи технологияларды елдегі қылмысты болжаудың дәлдігі мен тиімділігін жақсарту үшін қалай пайдалануға болатынын анықтау. Бұл ретте, цифрлық технологияларды пайдаланудың оң сәттерін анықтаумен қатар, деректердің құпиялылығына, алгоритмдерде біржақтылықтың туындау мүмкіндігіне және цифрлық технологияларды пайдалану үшін нақты этикалық және құқықтық негіздерді белгілеу қажеттілігіне байланысты белгілі бір тәуекелдер мен проблемалар

анықталды. Осылайша, мақалада қылмысты болжау саласындағы жаңа тенденциялар мен болашақ міндеттерге шолу, сондай-ақ бар тәуекелдерді азайту бойынша ұсыныстарды негіздеу ұсынылады.

Түйін сөздер: қылмысты болжау, цифрлық технологиялар, деректерді талдау, үлкен деректер, жасанды интеллект, құқық қорғау органдары.

CRIME FORECASTING IN THE ERA DIGITAL TECHNOLOGIES

Kegembayeva Zh.A.

Doctor of Juridical Sciences, Professor

Kazakh University of International Relations and World Languages named after Abylai Khan,
Republic of Kazakhstan, Almaty

Bayseitova A.T.

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor

Alimova E. A.

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor

Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

Annotation. The article discusses new trends in the field of forecasting and crime prevention. The authors emphasize the transformative impact of digital technologies on the activities of law enforcement agencies. In the era of Big Data and huge computing power, it has become possible to predict criminal activity with much greater accuracy and efficiency than before. Researchers are now focusing on various digital tools and techniques, including big data analytics, social media monitoring, and image recognition algorithms. The paper also examines the issues of ethics and confidentiality that arise when using such advanced technologies. In particular, the issue of maintaining a balance between ensuring public safety and protecting individual rights is discussed, and measures are proposed to allow the ethical use of data. The authors present an overview of case studies from foreign countries demonstrating the practical application and effectiveness of these digital strategies in real-world scenarios. The work uses a wide range of modern sources of specialized literature covering the field of criminology, law enforcement, and information technology. Special attention is paid to the study and analysis of statistical data on crime, materials of the activities of internal affairs agencies, scientific research on crime forecasting. In general, the main purpose of the article is to identify how modern technologies, including computer programs, artificial intelligence and big data analysis, can be used to improve the accuracy and effectiveness of crime forecasting in the country. At the same time, in addition to identifying the positive aspects of the use of digital technologies, certain risks and problems related to data privacy, the possibility of bias in algorithms and the need to establish a clear ethical and legal framework for the use of digital technologies were also identified. Thus, the article provides an overview of new trends and future challenges in the field of crime forecasting, as well as substantiation of recommendations for minimizing existing risks.

Keywords: crime forecasting, digital technologies, data analytics, big data, artificial intelligence, law enforcement agencies.

Введение

Прогнозирование преступлений всегда являлось актуальным направлением деятельности правоохранительных органов, поскольку без него невозможно добиться значимых результатов в противодействии преступности. В условиях повсеместного цифрового развития методы криминологического прогнозирования неизбежно претерпевают трансформацию, связанную с внедрением инновационных инфокоммуникационных технологий. Широкое использование цифровых инструментов в правоохранительной деятельности, с одной стороны, открывает новые горизонты в анализе и предотвращении преступлений, а, с другой, – порождает ряд новых проблем правового и этического характера. Интеграция больших данных, искусственного интеллекта, алгоритмов машинного анализа существенно повышает прогностические возможности правоохранительных органов. При этом информация может собираться из разнообразных источников, которые включают в себя не только данные центров оперативного управления полиции, агентурные сведения и материалы других служб и подразделений, но также и социальные сети, средства массовой информации. Очевидно, что широкое распространение таких технологий влечет правовые риски, связанные с вопросами конфиденциальности информации, права на частную жизнь. Реальным представляется также риск ошибок машинного алгоритма. Соответственно, необходим научный анализ проблем, нацеленный на понимание потенциала и ограничений цифровых технологий в контексте правоохранительной деятельности, поиск путей и способов, с помощью которых можно минимизировать возможные негативные последствия.

Основная часть

Глубокое понимание социальных, экономических и психологических факторов, влияющих на преступность, является ключевым аспектом эффективной правоохранительной деятельности, требующим междисциплинарного подхода, включая знания из области криминологии, социологии, психологии и экономики. Должны быть учтены культурные, исторические и иные особенности региона, в котором работают правоохранительные органы, поскольку это также может существенно влиять на характер и динамику преступности.

Как правило, внимание правоохранительных органов сфокусировано непосредственно на преступной деятельности, в которую входят подготовка, совершение преступного деяния, а также противодействие его раскрытию и расследованию. Именно наличие такого объекта обуславливает информационный характер деятельности по расследованию преступлений, ее заточенность под проблему преодоления информационных барьеров, представляющих собой полное либо частичное отсутствие сведений об обстоятельствах, подлежащих доказыванию, а также источниках получения подобных сведений [2, с. 66].

Наиболее важные характеристики преступности учитываются в правовой статистике, являющейся ключевым инструментом для изучения и понимания правовой деликтности и ее динамики. Правовая статистика, собираемая специализированным органом – Комитетом по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, предоставляет данные не только о видах и количестве совершенных уголовных и административных правонарушений, но и о результатах расследования и судебного разбирательства, что позволяет оценить эффективность деятельности правоохранительных органов и судебной системы. Кроме того, статистика позволяет составить объективный портрет типичного субъекта правонарушения, выявить сопутствующие условия совершения противоправного деяния и другие моменты, позволяющие сформировать целостную картину преступности.

Имея на руках статистические данные, можно с помощью различных математических моделей сделать среднесрочные прогнозы различных данных на будущее. Эти возможности успешно используются при прогнозировании различных видов правонарушений как административных, так и уголовных. Например, С.Д. Шарипханов, К.Ж. Раимбеков, А.Б. Кусаинов предлагают модель прогнозирования количества ДТП, основанную на математическом анализе статистических данных с проведением предварительного логарифмирования, что, по мнению исследователей, позволяет обеспечить достаточно хорошую точность среднесрочного прогноза [3, с. 36]. М.А. Арыстанбеков в своих работах говорит о следственном прогнозировании, которое базируется на понимании криминалистической характеристики определенного типа преступлений, к которому относится расследуемое дело. Оно также учитывает общие тенденции ситуационного развития расследования, психологическую характеристику подозреваемых, обвиняемых и других вовлеченных лиц. При этом оно обычно осуществляется не только на профессиональном уровне, но и на уровне житейского опыта и здравого смысла и носит интуитивно-эмпирический характер [4, с. 16].

Следственное прогнозирование фокусируется на конкретном расследовании. Оно включает в себя анализ обстоятельств дела, психологическую характеристику подозреваемых и обвиняемых, а также прогнозирование возможных сценариев развития событий в ходе расследования. Цель следственного прогнозирования – определить наиболее вероятные направления расследования, установить связи между фактами и доказательствами, а также предвидеть действия подозреваемых и их возможные попытки избежать ответственности. Это помогает следователям эффективно планировать и проводить следственные действия. Следственное, экспертно-криминалистическое, оперативно-розыскное – это все отдельные виды практического криминалистического прогнозирования, которое нельзя путать с криминологическим прогнозированием [5, с. 73]. При этом надо отметить, что криминалистическое прогнозирование взаимосвязано с криминологическим прогнозированием, поскольку также направлено на предотвращение и расследование преступлений, но с разными акцентами и методами.

Криминологическое прогнозирование охватывает более широкий спектр исследований. Оно направлено на анализ тенденций преступности, выявление причин и условий, способствующих преступной деятельности, и разработку мер по их предотвращению. Криминологическое прогнозирование использует статистические данные, социологические и психологические исследования для создания моделей преступного поведения и оценки эффективности профилактических мер.

Цель криминологического прогнозирования – предоставить правоохранительным органам и законодательным структурам информацию для разработки стратегий и программ по снижению уровня преступности. Как отмечается в специальной литературе, долгосрочные прогнозы помогают формировать уголовную политику и определять ключевые направления в противодействии преступности. Среднесрочные прогнозы служат основой для разработки программ, профилактических мер и планов деятельности правоохранительных органов. Краткосрочные же криминологические прогнозы нацелены на организацию ежедневной профилактической работы на уровне отдельных административно-территориальных единиц [6, с. 62].

При этом для прогнозирования преступности и явлений, связанных с ней, основное место отводится трем методам, обычно указываемым в академических учебниках: экстраполяции, моделированию и экспертным оценкам [7, с. 229].

Наиболее часто применяется метод экстраполяции, в основе которой лежит получение информации о будущем какого-либо объекта на основе данных, относящихся к его прошлому и настоящему. Метод криминологического моделирования основан на создании статистических и динамических моделей, с помощью которых стремятся максимально полно и информативно описать динамику преступности во времени, учитывая взаимодействие ключевых факторов, оказывающих на нее влияние. В случае экспертного прогноза модель строится на основе логического анализа и отражает интуитивное понимание экспертом закономерностей развития объекта и его связей с внешними факторами. Без такой модели эксперт вряд ли сможет дать обоснованную оценку будущему развитию объекта.

Сегодня интеграция научных исследований в практику правоохранительной деятельности требует тесного взаимодействия между учеными и практиками. Создание совместных научно-исследовательских центров, разработка совместных программ и проектов может способствовать более эффективному использованию научных знаний в борьбе с преступностью. Эффективная правоохранительная деятельность должна быть продуманной, осуществляемой в соответствии с научно обоснованными и проработанными планами, учитывающими различные факторы и условия. Проработка оперативных и стратегических планов деятельности правоохранительных органов на основе научно обоснованного прогнозирования является важнейшим условием получения реально значимых результатов в предупреждении и расследовании преступлений. Только такой подход позволяет не только реагировать на совершенные правонарушения, но и предвидеть потенциальные угрозы, анализируя

текущие тенденции и определяя возможные риски.

В этом контексте цифровизация криминологического прогнозирования преступности становится ключевым фактором усовершенствования системы правоохранительной деятельности. Внедрение современных информационных технологий и аналитических инструментов позволяет существенно повысить точность и оперативность прогнозов, обеспечивая более эффективное предупреждение и противодействие преступности. Использование больших данных, машинного обучения и искусственного интеллекта в анализе криминологической информации открывает новые горизонты для идентификации закономерностей и трендов в динамике преступности. Кроме того, цифровые технологии способствуют улучшению взаимодействия между различными правоохранительными и исследовательскими учреждениями, облегчая обмен данными и знаниями. Таким образом, цифровизация криминологического прогнозирования является не только трендом современности, но и необходимым условием для повышения эффективности борьбы с преступностью в XXI веке.

В контексте анализа отечественного опыта в области прогнозирования преступности, можно отметить, что Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан начал использовать программное обеспечение Oracle BI. Эта автоматизированная информационная система «Интегрированная аналитическая составляющая информационных систем КПСиСУ ГП РК», основываясь на показателях, полученных из анализа уголовно-правовой статистики и данных Комитета по статистике, формирует прогнозы по трем группам преступлений. Однако одним из основных недостатков этого программного обеспечения является его ограниченность данными, предоставляемыми Комитетом по статистике, и отсутствие анализа криминологических факторов, влияющих на преступность. В отношении международного опыта в прогнозировании преступности стоит отметить последние достижения в области компьютерных технологий. К примеру, компания IBM в настоящее время приступает к новому этапу тестирования своего прогнозирующего программного обеспечения Criminal Reduction Utilising Statistical History (CRUSH), которое способно предсказывать место и время возможных будущих преступлений [8, с. 57-58].

Цифровые технологии используются сегодня во всем мире для анализа статистических данных о преступности. Поскольку это по-настоящему большие данные – Big Data – их анализ невозможен без алгоритмов машинного обучения, построенных на фундаментальной идее дерева решений [9, с. 194; 10, с. 27].

Можно говорить о том, что цифровизация правоохранительной деятельности требует от сотрудников органов внутренних дел новых компетенций, связанных с владением современными методами программирования, работы с технологиями искусственного интеллекта и машинного обучения.

Машинное обучение (ML) представляет собой область научных исследований, входящую в широкий спектр искусственного интеллекта. Эта область науки развивается на протяжении нескольких десятилетий и направлена на удовлетворение потребностей практики в ситуациях, когда точная математическая модель задачи недоступна или слишком сложна. В рамках машинного обучения изучаются алгоритмы, способные самостоятельно адаптироваться и выявлять закономерности в предоставленных данных. Ключевые области исследований включают методы кластеризации, классификации и регрессии. В результате разработчики программного обеспечения получают доступ к методам обработки данных, которые имитируют некоторые аспекты человеческого интеллекта [11, с. 12].

Однако, на наш взгляд, нецелесообразно полностью переобучать правоохранителей на программистов. Технические вузы должны готовить квалифицированных специалистов в области программирования, в то время как ведомственные учреждения образования должны сосредоточиться на своей специфике. Важно, чтобы сотрудники правоохранительных органов обладали навыками работы с готовыми информационными системами, понимали их возможности и могли эффективно применять их в своей деятельности. Такой подход позволит сочетать технические инновации с практическим опытом и спецификой работы правоохранительных органов, что, в конечном итоге, улучшит качество и эффективность прогнозирования и предупреждения преступлений.

Заключение

В заключение можно сделать вывод, что прогнозирование преступности в эпоху цифровых технологий значительно трансформировалось, предоставляя правоохранительным органам более мощные и эффективные инструменты для предупреждения правонарушений. Системы больших данных, машинное обучение, искусственный интеллект и геопространственный анализ позволяют анализировать огромные объемы информации, выявлять закономерности и тенденции, а также предсказывать потенциальные угрозы с высокой степенью точности. В итоге использование цифровых технологий в прогнозировании преступности способствует более рациональному распределению ресурсов правоохранительных органов, позволяя им сосредоточить усилия на наиболее уязвимых участках и в критические временные периоды. Это приводит к повышению эффективности профилактических мер и снижению уровня преступности.

Несомненно, руководство органов внутренних дел должно уделять большое внимание обучению сотрудников, их подготовке к работе с новыми технологиями. Однако, более перспективным направлением представляется создание по инициативе МВД специализированных междисциплинарных команд экспертов в области программирования и криминологической аналитики. Тесное сотрудничество с технологическими компаниями, научными институтами для разработки и внедрения передовых технологий в области прогнозирования преступности позволит не только повысить эффективность работы органов внутренних дел, но и обеспечить более глубокое понимание преступных процессов и тенденций. Создание таких команд будет способствовать интеграции научных подходов и практического опыта, что в конечном итоге приведет к более обоснованным и эффективным стратегиям в

области обеспечения общественной безопасности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Коржумбаева Т.М. Криминалистически значимая информация, используемая в выявлении, предупреждении и пресечении уголовных правонарушений // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2019. – № 4(61). – С. 61-68.
- 2 Шарипханов С.Д., Раимбеков К.Ж., Кусаинов А.Б. Прогноз дорожно-транспортных происшествий статистическим методом // Ғылым – Наука. – 2017. – № 4. – С. 31-37.
- 3 Арыстанбеков М.А. Криминалистическое прогнозирование процесса расследования преступлений // Актуальные проблемы современности. – 2016. – № 1(11). – С. 13-18.
- 4 Яблоков П.П. Криминалистика. – М.: Юрайт, 2015. – 303 с.
- 5 Казбекова А.Б. Вопросы криминологического прогнозирования террористических и экстремистских преступлений // Вестник Академии правоохранительных органов при ГП РК. – 2017. – № 2. – С. 64-73.
- 6 Анфиногенов В.А. Криминологическое прогнозирование и его роль в профилактике преступлений // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2019. – №2. – С. 62-64.
- 7 Криминология: учебник для вузов / под ред. В.Д. Малкова. – М.: Юстицинформ, 2011. – 544 с.
- 8 Прогнозирование развития криминальной ситуации в Республике Казахстан: монография / под ред. Н.Р. Ахметзакирова. – Астана: Академия правоохранительных органов при ГП РК, 2017. – 172 с.
- 9 Niyonzima I., Ahishakiye E., Taremwa D. Crime Prediction Using Decision Trees Classification Algorithm // International Journal of Computer and Information Technology. – 2017. – Vol. 6. – Pp. 188-195.
- 10 Wang Hui, Wang Jing and Zheng Tao. Analysis of decision tree classification algorithm based on attribute reduction and application in criminal behavior: International Conference on Computer Research and Development. – Shanghai, 2011. – Pp. 27-30. doi: 10.1109/ICCRD.2011.5763966.
- 11 Мухамедиев Р.И., Амиргалиев Е.Н. Введение в машинное обучение: учебник. – Алматы, 2022. – 252 с.

REFERENCES

- 1 Korzhumbayeva T.M. Kriminalisticheski znachimaya informatsiya, ispol'zuyemaya v vyyavlenii, preduprezhdenii i presechenii ugovolnykh pravonarusheniy // Uchenyye trudy Almatinskoy akademii MVD Respubliki Kazakhstan. – 2019. – № 4(61). – S. 61-68.
- 2 Sharipkhanov S.D., Raimbekov K.ZH., Kusainov A.B. Prognoz dorozhno-transportnykh proissheshtviy statisticheskim metodom // Gylym – Nauka. – 2017. – № 4. – S. 31-37.
- 3 Arystanbekov M.A. Kriminalisticheskoye prognozirovaniye protsessa rassledovaniya prestupleniy // Aktual'nyye problemy sovremennosti. – 2016. – № 1(11). – S. 13-18.
- 4 Yablokov P.P. Kriminalistika. – M.: Yurayt, 2015. – 303 s.
- 5 Kazbekova A.B. Voprosy kriminologicheskogo prognozirovaniya terroristicheskikh i ekstremistskikh prestupleniy // Vestnik Akademii pravookhranitel'nykh organov pri GP RK. – 2017. – № 2. – S. 64-73.
- 6 Anfinogenov V.A. Kriminologicheskoye prognozirovaniye i yego rol' v profilaktike prestupleniy // Gumanitarnyye, sotsial'no-ekonomicheskiye i obshchestvennyye nauki. – 2019. – №2. – S. 62-64.
- 7 Kriminologiya: uchebnik dlya vuzov / pod red. V.D. Malkova. – M.: Yustitsinform, 2011. – 544 s.
- 8 Prognozirovaniye razvitiya kriminal'noy situatsii v Respublike Kazakhstan: monografiya / pod red. N.R. Akhmetzakirova. – Astana: Akademiya pravookhranitel'nykh organov pri GP RK, 2017. – 172 s.
- 9 Niyonzima I., Ahishakiye E., Taremwa D. Crime Prediction Using Decision Trees Classification Algorithm // International Journal of Computer and Information Technology. – 2017. – Vol. 6. – Pp. 188-195.
- 10 Wang Hui, Wang Jing and Zheng Tao. Analysis of decision tree classification algorithm based on attribute reduction and application in criminal behavior: International Conference on Computer Research and Development. – Shanghai, 2011. – Pp. 27-30. doi: 10.1109/ICCRD.2011.5763966.
- 11 Mukhamediyev R.I., Amirgaliyev Ye.N. Vvedeniye v mashinnoye obucheniye: uchebnik. – Almaty, 2022. – 252 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Жанар Аманжанқызы Кегембаева – заң ғылымдарының докторы, профессор, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің Халықаралық құқық кафедрасының профессоры. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Мұратбаев к-сі, 200. E-mail: Kегембаева@mail.ru.

Әлия Темірханқызы Байсеитова – заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бастығы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: baliya76@mail.ru.

Эльвира Әбдікапбарқызы Әлімова – философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор (доцент), М. Есболатов атындағы Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясы Ғылыми кеңесінің ғылыми хатшысы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к., 29. E-mail: elvira.alimova.77@mail.ru.

Кегембаева Жанар Аманжановна – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры международного права Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200. E-mail: Kegembaeva@mail.ru.

Байсеитова Алия Темирхановна – доктор юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), начальник факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: baliya76@mail.ru.

Алимова Эльвира Абдикапбаровна – доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент), ученый секретарь Ученого совета Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: elvira.alimova.77@mail.ru.

Zhanar Kegembayeva – Doctor of Juridical Sciences, Professor; Professor of the Department of International Law of the Kazakh University of International Relations and World Languages named after Abylai Khan. Republic of Kazakhstan, Almaty, Muratbayev str., 200. E-mail: Kegembaeva@mail.ru.

Aliya Bayseitova – Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Head of the Faculty of Postgraduate Education of the Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Police Colonel. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов str. 29. E-mail: baliya76@mail.ru.

Elvira Alimova – Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Academic Secretary of the Academic Council of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Police Colonel. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов str. 29. E-mail: elvira.alimova.77@mail.ru.

**СУБЪЕКТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
В ОБЛАСТИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ****К.Ж. Кобландин**

магистр юридических наук

Е.Т. Тасқын*

доктор философии (PhD)

Е.М. Бимолдановкандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)
Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. В современных реалиях дня информация в жизни социума представляет собой один из самых ценных ресурсов. Безусловным становится, что в Интернете мы находим множество различной информации, которая представляет для человека весомое значение, определяющую роль играет для организаций, компаний и даже целых стран. Иными словами информация, которая способна изменить будущее, судьбы и жизни людей. Поэтому сегодня закономерно возникает вопрос об охране такого рода информации, об использовании для этого всех возможных форм защиты. Дело в том, что в данное время ни государства, ни компании, ни пользователи не используют большинство доступных способов информационной защиты.

Известно, что вопросами поиска оптимальных мер в области предупреждения киберпреступности занимаются в основном правоохранительные органы Республики Казахстан. Кроме того, на практическом уровне мы наблюдаем в последние годы высокий уровень активности субъектов и в целом государства в принятии международных и национальных документов, которые имеют свое направление в сторону противодействия киберпреступности. Такое обстоятельство связывается с повышением количества преступлений в обозначенной сфере, в особенности кибертерроризма.

В предлагаемой статье проводится анализ текущего состояния киберпреступлений, которые совершаются в современных условиях. Авторы раскрывают определение понятия мошенничества и интернет-мошенничества, ссылаясь на нормативные правовые акты Республики Казахстан и ведущих специалистов в области права.

В материалах статьи обозначены субъекты государственной политики в области противодействия интернет-мошенничеству. На фоне происходящих преобразований в обществе показаны проблемные вопросы и приоритеты взаимодействия ключевых субъектов государственной политики Республики Казахстан в области противодействия киберпреступлениям.

Особое внимание уделено вопросам международного сотрудничества компетентных государственных органов в борьбе с киберпреступлениями. Поскольку изучение зарубежного опыта и практическое применение международных стандартов в обозначенной области способствует решению проблем с интернет-мошенничеством.

Ключевые слова: технологический прогресс, киберпреступность, компьютерное мошенничество, информационные технологии, информационная безопасность, правоохранительные органы, прокуратура, следователь, межведомственное взаимодействие, противодействие киберпреступлениям, правовое поле, международное сотрудничество.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТЫНЫҢ КИБЕРҚЫЛМЫСТЫҚҚА
ҚАРСЫ САЛАСЫНДАҒЫ СУБЪЕКТІЛЕРІ****К.Ж. Кобландин**

заң ғылымдарының магистрі

Е. Тасқын*

философия докторы (PhD)

Е.М. Бимолдановзаң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)
Қазақстан Республикасы ИИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Қазіргі таңда қоғам өміріндегі ақпарат ең құнды ресурстардың бірі болып табылады. Интернетте біз адамдар үшін маңызды мағынаны білдіретін, ұйымдар, компаниялар және тіпті бүкіл елдер үшін шешуші рөл атқаратын көптеген түрлі ақпаратты табатынымыз сөзсіз. Басқаша айтқанда, адамдардың болашағын, тағдыры мен өмірін өзгерте алатын ақпарат. Сондықтан, бүгінде мұндай ақпаратты қорғау, бұл үшін қорғаудың барлық мүмкін формаларын қолдану туралы мәселе туындайды. Қазіргі уақытта мемлекет те, компания да, пайдаланушылар да ақпараттық қорғаудың қол жетімді әдістерінің көпшілігін пайдаланбайды.

Киберқылмыстың алдын алу саласындағы оңтайлы шараларды іздеу мәселелерімен негізінен Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдары айналысатыны белгілі. Сонымен қатар, практикалық деңгейде біз соңғы жылдары киберқылмысқа қарсы іс-қимыл бағытына ие халықаралық және Ұлттық құжаттарды қабылдауда субъектілер мен жалпы мемлекеттің белсенділігінің жоғары деңгейін байқадық. Мұндай жағдай белгіленген саладағы, әсіресе кибертерроризмдегі, қылмыстар санының артуымен байланысты.

Ұсынылған мақалада бүгінгі күнде жасалатын киберқылмыстардың қазіргі жағдайына талдау жасалады. Авторлар Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілеріне және құқық саласындағы жетекші мамандарға сілтеме жасай отырып, алаяқтық және интернет-алаяқтық ұғымының анықтамасын ашады.

Мақала материалдарында интернет-алаяқтыққа қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекеттік саясат субъектілері көрсетілген. Қоғамда болып жатқан өзгерістер аясында киберқылмыстарға қарсы іс-қимыл саласындағы Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі субъектілерінің өзара іс-қимылының проблемалық мәселелері мен басымдықтары көрсетілген.

Киберқылмыстарға қарсы күресте құзыретті мемлекеттік органдардың халықаралық ынтымақтастығы мәселелеріне ерекше

назар аударылды. Шетелдік тәжірибені зерттеу және белгіленген салада халықаралық стандарттарды практикалық қолдану интернет-алаяқтық мәселелерін шешуге ықпал етеді.

Түйін сөздер: технологиялық прогресс, киберқылмыс, компьютерлік алаяқтық, ақпараттық технологиялар, ақпараттық қауіпсіздік, құқық қорғау органдары, прокуратура, тергеуші, ведомстволаралық өзара іс-қимыл, киберқылмысқа қарсы іс-қимыл, құқықтық өріс, халықаралық ынтымақтастық.

SUBJECTS OF STATE POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE FIELD OF COUNTERING CYBER CRIME

Koblandin K.J.

Master of Juridical Sciences

Taskyn Ye.*

Doctor of Philosophy (PhD)

Bimoldanov Ye.M.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent)

Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov

Annotation. In the modern realities of the day, information in the life of society is one of the most valuable resources. It becomes undeniable that on the Internet we find a lot of different information that is of great importance to a person, plays a decisive role for organizations, companies and even entire countries. In other words, information that can change the future, destinies and lives of people. Therefore, today the question naturally arises about the protection of this kind of information, about using all possible forms of protection for this. The fact is that at this time neither states, nor companies, nor users use most of the available methods of information protection.

It is known that the law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan are mainly engaged in the search for optimal measures in the field of cybercrime prevention. In addition, at the practical level, in recent years we have observed a high level of activity of subjects and the state as a whole in adopting international and national documents that have their own direction towards countering cybercrime. This circumstance is associated with an increase in the number of crimes in the designated area, especially cyberterrorism.

The proposed article analyzes the current state of cybercrimes that are committed in modern conditions. The authors reveals the definition of fraud and Internet fraud, referring to the regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan and leading experts in the field of law.

The materials of the article identify the subjects of state policy in the field of countering Internet fraud. Against the background of ongoing transformations in society, problematic issues and priorities of interaction between key subjects of the state policy of the Republic of Kazakhstan in the field of countering cybercrime are shown.

Special attention is paid to the issues of international cooperation of competent state bodies in the fight against cybercrime. Since the study of foreign experience and the practical application of international standards in the designated area contributes to solving problems with Internet fraud.

Keywords: technological progress, cybercrime, computer fraud, information technology, information security, law enforcement agencies, prosecutor's office, investigator, interdepartmental interaction, countering cybercrime, legal framework, international cooperation.

Введение

Современные условия века информационных технологий проникли и охватили практически все сферы жизнедеятельности мирового сообщества. На сегодняшний день, человеку трудно представляется окружающая действительность без компьютера, смартфона, ноутбука и других видов гаджетов.

Вышеобозначенные преобразования приводят модернизированный социум к социально-экономическому совершенствованию, к возникновению инновационных технологий и к необходимости обработки, хранения, распространения огромного потока информации. Поэтому сегодня мы живем в «информационном» обществе, что говорит о технологическом прогрессе, о высоких достижениях в информационно-телекоммуникационной сфере социума. Так, по мнению американского профессора У. Мартина, информационное общество предстает перед нами в качестве развитого постиндустриального общества, которое возникло в 60-70 годах прошлого столетия, где ключевым фактором являются информационные технологии, применяемые в производстве, учреждениях, системе образования и быту [1].

Основная часть

В жизнедеятельности человека вопросы информационных технологий за короткое количество времени стали неотъемлемой частью всех сфер деятельности каждого индивида. Вместе с тем следует отметить, что с развитием информационных технологий, повсеместно распространяется понятие цифрового мошенничества, которое наиболее часто осуществляется с использованием телефонной связи, сети Интернет, иными словами - киберпреступления. Как отмечает российский ученый Е. Бондарь, «незаконная преступная деятельность, основной целью которой является неправомерное использование компьютерных технологий, компьютерной сети или сетевого устройства, называется киберпреступлением» [2].

Согласно аналитическим наблюдениям, человек принимает активное участие в развитии информационных технологий, что закономерно приводит к ежегодному росту количества преступлений в рассматриваемой сфере. Примером тому может служить то, что в условиях стремительного развития инновационных технологий и недостаточной финансовой грамотности граждан случаи интернет-мошенничества в Республике Казахстан выросли с 29,2 тысячи в 2018 году до 43,4 тысяч в 2022 году, т.е. за пять лет произошел 40-кратный рост таковых

правонарушений (с 517 в 2018 году до 20,5 тысяч в 2022 году) [3].

Несомненно, что такой вид уголовного преступления наносит колоссальный ущерб национальной безопасности Республики Казахстан. Поэтому в условиях реализации правозащитной политики Президент Касым-Жомарт Токаев в своем Послании народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана» акцентирует внимание на необходимости принятия действенных мер по противодействию общественно опасному интернет-мошенничеству [4].

Поскольку мошенничество сильно эволюционировало, сегодня острой проблемой встает вопрос противодействия киберпреступности силами субъектов государственной политики Республики Казахстан. Прежде всего важно отметить, что государственная политика Республики Казахстан в области противодействия интернет-мошенничеству должна опираться на взаимное сотрудничество всех субъектов и проводиться в правовом поле, не противоречащем действующему законодательству. Так, согласно статье 190 «Мошенничество» Уголовного кодекса Республики Казахстан, граждане за такой вид преступления привлекаются к уголовной ответственности, поскольку речь идет о хищении чужого имущества или приобретении права на чужое имущество путем обмана или злоупотребления доверием [5]. Говоря об интернет-мошенничестве, здесь речь идет о преступлениях, совершаемые в интернет пространстве. **К субъектам** государственной политики в области противодействия интернет-мошенничеству в Республике Казахстан относят компетентные и уполномоченные государственные органы - Комитет национальной безопасности, Министерство внутренних дел, Министерство иностранных дел, органы прокуратуры, исполнительные органы всех уровней, неправительственный сектор, финансовые учреждения, средства массовой информации, организации образования, общественные организации. В рамках противодействия интернет-мошенничеству приоритетным выступает проведение на государственном уровне совместной практической деятельности с целью предотвращения появления новых видов и способов правонарушений в обозначенной сфере. Считаем необходимым отметить, что межведомственную координацию по обеспечению общественной безопасности в области интернет-мошенничества продолжают осуществлять органы внутренних дел [6].

В свете государственной политики в настоящее время реализуется ведомственная Программа по противодействию киберпреступлениям. Согласно нормативному документу, регламентируется практическая деятельность мер профилактического характера, взаимодействие с государственными органами на всех уровнях страны [7]. В целях минимизации преступлений в области информационных технологий Генеральной прокуратурой Республики Казахстан разработана дорожная карта, которая предусматривает внедрение цифровых технологий, совершенствование действующих нормативных документов. На систематической основе проводится комплекс взаимодействующих мер, которые направлены на широкое освещение обозначенной ситуации с интернет-мошенничеством, незаконной деятельностью финансовых пирамид и аналогичных им организаций в средствах массовой информации [8].

Совместно с одним из субъектов Агентством по регулированию и развитию финансового рынка заключен меморандум по обмену информацией о незаконных онлайн-кредитах в обществе. Для борьбы с преступлениями в сфере информационных технологий в структуре министерства внутренних дел функционирует Национальный координационный центр информационной безопасности, который обеспечивает защиту информационных ресурсов государственных органов и критически важной информационной инфраструктуры Республики от кибератак и киберинцидентов [9]. Такой опыт межведомственного взаимодействия позволяет постепенно снижать уровень киберпреступности в социуме.

В ходе реализации целей государственной политики в области противодействия интернет-мошенничеству в Северо-Казахстанской области управление криминальной полиции разработало программу по противодействию киберпреступности на 2023-2025 годы. В рамках реализации программы в управлении полиции города Петропавловска разработали пилотный проект «Киберпол», в который вошли сотрудники следствия и криминальной полиции [10]. Учитывая разнородность функций субъектов государственной политики в области противодействия киберпреступности, специфика обозначенного проекта сводится к межведомственному взаимодействию таких фигур, как следователь, криминалист и оперативный сотрудник [11].

В рамках противодействия киберпреступности важную роль играет разъяснительная работа внутри общества. Так, на систематической основе проводится постоянная пропаганда повышения уровня грамотности всех слоев населения через средства массовой информации. В целях искоренения проблемы распространения киберпреступлений Республика Казахстан ведет активную международную политику в области противодействия интернет-мошенничеству. Так, государствами Содружества Независимых Государств подписано Соглашение о сотрудничестве в борьбе с преступлениями в сфере информационных технологий, которое создает условия для правовых основ сотрудничества, определяет компетентные государственные органы и порядок их взаимодействия.

На основе вышеизложенного, можно утверждать, что органы власти Республики Казахстан упорно следят за киберпреступностью и активно способствуют противодействию обозначенному виду преступлений. Однако значительные проблемы в практической деятельности государственных органов и недочеты остаются в этой сфере.

Проблемы и пути решения

Выделим основные проблемы противодействия интернет-мошенничеству:

1. Отсутствие должного уровня межотраслевого партнерства и солидарности, которые способствуют понижению эффективности противодействия вызовам и угрозам киберпреступлений в Казахстане:

- необходимо выработать алгоритмы межведомственного взаимодействия на государственном уровне, в том числе с финансовыми организациями по проведению системной аналитической работы, обеспечивающей оценку скрытых угроз и управление киберрисками, а также выработку стратегических мер по предупреждению новых

ВЫЗОВОВ;

- в целях решения проблемы взаимодействия автоматизированного обмена информацией, совместного расследования и координации действий, исключающих бюрократические процедуры, банкам второго уровня необходимо установить эффективные каналы связи с правоохранительными структурами, обеспечивающие оперативность раскрытия интернет-мошенничества;

- для успешного противодействия мошенничеству важно использовать юридические меры и санкции. Это включает сотрудничество с правоохранительными органами для привлечения виновных к уголовной ответственности, а также применение гражданско-правовых средств для возмещения ущерба, причиненного банку и его клиентам;

- полиции совместно с соответствующими организациями (психологические центры, финансовые организации) необходимо обеспечить функционирование качественной системы помощи для лиц, которые явились жертвами преступлений. Работу в данном направлении важно построить на систематической основе в виде оказания консультаций, психологической помощи и реабилитации, компенсации и возмещения расходов (межведомственное взаимодействие).

Успешной реализации этих мер будет способствовать развитие цифровой криминалистики, улучшение ресурсного оснащения подразделений по борьбе с киберпреступностью Министерства внутренних дел современными цифровыми инструментами, а также расширенные возможности повышения уровня профессиональных компетенций.

2. Изучая вопросы государственной политики в области противодействия интернет-мошенничеству, важно подчеркнуть значение международного взаимодействия. Поскольку, киберпреступность в современных условиях смыкает границы расследования, предполагается принятие совместных действий стран на международном уровне:

- считаем важным разработку и принятие Организацией Объединенных Наций конвенции ООН о противодействии киберпреступности и конвенции ООН о международной информационной безопасности. Международным нормативным правовым актам необходимо предусматривать альтернативный механизм осуществления правосудия за совершение указанных деяний как национальным судом, так и Международным уголовным судом;

- считаем необходимым выработать согласованные меры противодействия преступлениям в сфере информационных технологий (обнаружение и идентификация нарушителя, который совершил интернет-мошенничество, получение доступа к содержанию передаваемых сообщений, международное сотрудничество в области сбора доказательств). Кроме того, неотъемлемой частью выступает вопрос помощи сотруднику правоохранительных органов из одной страны в доступе к компьютеру в другой стране для получения доказательств, налаживания сотрудничества между государственными органами и соответствующими заинтересованными представителями.

3. Серьезной проблемой в противодействии интернет – мошенничеству выступает дефицит квалифицированных кадров в области аналитики данных в сфере криминологии:

- в рамках межведомственного взаимодействия государственным органам необходимо на систематической основе организовывать практические курсы повышения квалификации для сотрудников правоохранительных органов (полицейских, следователей, работников судов), которые работают в сфере информационных технологий;

- необходима работа государственной структуры, специальных отделений, которая объединит все заинтересованные органы и привлечет лучших специалистов из числа правоохранительных органов, IT специалистов и экспертов в области кибербезопасности, которые обладают специальными познаниями и навыками. Это позволит в дальнейшем взаимодействовать с государственными органами, финансовыми организациями и другими заинтересованными юридическими лицами и делиться приобретенными знаниями;

- в системе ведомственного образования следует организовать полноценный регулярный факультет повышения квалификации для заинтересованных субъектов противодействия киберпреступности. Регулярно обновляемые комплексные знания правоохранительных и специальных органов будут способствовать эффективному противодействию киберпреступлений, что приведет к снижению числа совершаемых IT-преступлений.

4. Существенной проблемой является отсутствие ответственных за утечку персональных данных. Обращая внимание на Закон «О персональных данных и их защите», ответственность за утечку персональных данных предусмотрена только штрафом [12], в связи с чем:

- считаем целесообразным создание специального государственного органа по обеспечению кибербезопасности в Республике Казахстан, которая была бы подотчетна Президенту Республики Казахстан. Полагаем, что в государственных структурах нужен отдельный орган, который будет курировать все процессы, связанные с персональными данными всего населения.

5. Одним из ключевых вопросов остается взаимодействие объектов и субъектов - государственных органов с гражданским обществом в противодействии интернет-мошенничеству:

- считаем важным продолжить в противодействии интернет-мошенничеству повышение цифровой, правовой и финансовой грамотности населения, запуск в СМИ, социальных сетях и мессенджерах таргетированной рекламы предупредительного характера.

На основе вышеизложенного, обозначенные проблемы сводятся к низкому уровню взаимодействия субъектов государственной политики в области противодействия интернет-мошенничеству. Поэтому крайне необходимо выстроить стратегические приоритеты в области противодействия интернет-мошенничеству.

Заключение

В результате изучения вопросов противодействия интернет-мошенничеству можно сделать несколько важнейших выводов и сформулировать некоторые предложения по уменьшению распространения киберпреступности в обществе. Субъекты государственной политики в противодействии интернет-мошенничеству должны развивать

совместные доверительные киберотношения и ключевой упор сделать на повышение уровня проведения профилактических мероприятий с населением, информируя о последствиях, кибергиgiene и способах совершения кибермошенничества, повышая компьютерную и правовую грамотность.

В условиях реализации совместной государственной политики субъектов в области противодействия интернет-мошенничеству необходимо наладить обмен опытом между государствами. С научно-исследовательской позиции необходимым выступает проведение анализа эффективности принимаемых мер по профилактике и противодействию киберпреступности среди населения, где системообразующим является реализация научно-исследовательской работы по теме межведомственного взаимодействия субъектов государственной политики Республики Казахстан в области противодействия интернет-мошенничеству.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Теория постиндустриального и информационного общества и его основные представители // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://wiki1.pskovedu.ru> (дата обращения: 27.10.2020).
- 2 Бондарь Е.О. Киберпреступность как новая криминальная угроза // Вестник Московского университета МВД России. - 2020. - С. 18.
- 3 Об утверждении Плана мероприятий по реализации Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана») до 2022 года: постановление Правительства от 28.10.2017 г. № 676 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000676>.
- 4 Экономический курс Справедливого Казахстана: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskij-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588>.
- 5 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
- 6 О национальной безопасности Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/security_council/national_security/zakon-respubliki-kazahstan-o-nacionalnoy-bezopasnosti-respubliki-kazahstan.
- 7 МВД сообщило о росте киберпреступлений в Казахстане. 26 апреля 2021 // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://kz.kursiv.media/2021-04-26/mvd-soobschilo-o-rote-kiberprestupleniy-v-kazahstane/>.
- 8 Генеральная прокуратура и НПП «Атамекен» подписали Дорожную карту о совместном сотрудничестве. 12 марта 2021 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://zhaik.su/1287/generalnaya-prokuratura-i-npp-atameken-podpisali-dorozhnyuyu-karta-o-sovmestnom-sotrudnichestve>.
- 9 В 2022 году будет принята новая редакция концепции «Киберщит Казахстана» 31 марта 2022 г. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://kz.kursiv.media/2022-03-31/v-2022-godu-budet-prinyata-novaya-redakciya-konceptcii-kibershhit-kazahstana/>.
- 10 Программа по противодействию киберпреступности разработали в СКО. 24 Май 2023 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://www.inform.kz/ru/programmu-po-protivodeystviyu-kiberprestupnosti-razrabotali-v-sko_a4070736.
- 11 Проект «CyberPol» показывает результаты. 18 апреля 2023 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/press/news/details/539602?lang=ru>.
- 12 О персональных данных и их защите: Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года N 94-V // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000094#z66>.

REFERENCES

- 1 Teoriya postindustrial'nogo i informacionnogo obshchestva i ego osnovnye predstaviteli // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <http://wiki1.pskovedu.ru> (data obrashcheniya: 27.10.2020).
- 2 Bondar' E.O. Kiberprestupnost' kak novaya kriminal'naya ugroza // Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii. - 2020. - S. 18.
- 3 Ob utverzhenii Plana meropriyatij po realizacii Konceptcii kiberbezopasnosti («Kibershchit Kazahstana») do 2022 goda: Postanovlenie Pravitel'stva ot 28.10.2017 g. № 676 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000676>.
- 4 Ekonomicheskij kurs Spravedlivogo Kazahstana: Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskij-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588>.
- 5 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan: Kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V ZRK // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
- 6 O nacional'noj bezopasnosti Respubliki Kazahstan: Zakon Respubliki Kazahstan // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://www.akorda.kz/ru/security_council/national_security/zakon-respubliki-kazahstan-o-nacionalnoy-bezopasnosti-respubliki-kazahstan.
- 7 MVD soobshchilo o roste kiberprestuplenij v Kazahstane. 26 aprelya 2021 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://kz.kursiv.media/2021-04-26/mvd-soobschilo-o-rote-kiberprestupleniy-v-kazahstane/>.
- 8 General'naya prokuratura i NPP «Atameken» podpisali Dorozhnyuyu karta o sovmestnom sotrudnichestve. 12 marta 2021 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://zhaik.su/1287/generalnaya-prokuratura-i-npp-atameken-podpisali-dorozhnyuyu-karta-o-sovmestnom-sotrudnichestve>.

podpisali-dorozhnuyu-karta-o-sovmestnom-sotrudnichestve.

9 V 2022 godu budet prinyata novaya redakciya koncepcii «Kibershchit Kazahstana». 31 marta 2022g. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://kz.kursiv.media/2022-03-31/v-2022-godu-budet-prinyata-novaya-redakciya-koncepcii-kibershhit-kazahstana/>.

10 Programmu po protivodejstviyu kiberprestupnosti razrabotali v SKO. 24 Maj 2023 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://www.inform.kz/ru/programmu-po-protivodeystviyu-kiberprestupnosti-razrabotali-v-sko_a4070736.

11 Proekt «CyberPol» pokazyvaet rezul'taty. 18 aprelya 2023 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/press/news/details/539602?lang=ru>.

12 O personal'nyh dannyh i ih zashchite: Zakon Respubliki Kazahstan ot 21 maya 2013 goda N 94-V // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000094#z66>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Калижан Женисбекович Кобландин - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ПІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru.

Ернар Тасқын* - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ПІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, полиция подполковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: taskyn_ernar@mail.ru.

Ержан Малаевич Бимолданов - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақстан Республикасы ПІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: malaev_05@mail.ru.

Кобландин Калижан Женисбекович - магистр юридических наук, Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru.

Тасқын Ернар* - доктор философии (PhD), Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, подполковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: taskyn_ernar@mail.ru.

Бимолданов Ержан Малаевич - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: malaev_05@mail.ru.

Kalizhan Koblandin - Master of Juridical Sciences, Almaty Academy of MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, Police Colonel. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов street, 29. E-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru.

Yernar Taskyn* - Doctor of Philosophy (PhD), Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, Lieutenant Colonel of Police. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов street, 29. E-mail: taskyn_ernar@mail.ru.

Yerzhan Bimoldanov - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent), Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, Police Colonel. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов street, 29. E-mail: malaev_05@mail.ru.

КОМПЕТЕНЦИИ СУБЪЕКТОВ, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИХ ПРОБАЦИЮ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**К.Ж. Кобландин**

магистр юридических наук

Е.Т. Тасқын*

доктор философии (PhD)

Е.М. Бимолдановкандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)
Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. Общеизвестно, что в мировой практике служба пробации как институт прошел значительный исторический путь развития. Изначально на основе классического условного осуждения в качестве правового института служба пробации преобразовалась в важнейшую альтернативу наказания в виде лишения свободы. Сегодня служба пробации представляет собой системную модель ресоциализации правонарушителей, самостоятельный метод воздействия на преступников с использованием различных социальных технологий. Более того, на сегодняшний день служба пробации представляет собой специфический институт, который является основой среди всех субъектов, осуществляющих пробацию в Республике Казахстан.

Главным образом в научной статье представлены компетенции субъектов, которые осуществляют пробацию в Республике Казахстан. Обозначены основные нормативные правовые акты Республики Казахстан, которые регламентируют деятельность государственных органов, органов внутренних дел, местных исполнительных органов, службы пробации, граждан, общественных объединений Республики Казахстан, осуществляющих пробационную деятельность. В соответствии с международными стандартами на законодательном уровне проанализированы вопросы осуществления пробации, которые сводятся к оказанию социально-правовой помощи осужденных, состоящих на учете службы пробации.

Авторами обозначены основные проблемы деятельности субъектов, среди которых выделены вопросы межведомственного взаимодействия субъектов. В частности, вопросы заключаются в отсутствии четкого алгоритма взаимодействия, прав и обязанностей субъектов, системы отчетности о проделанной работе. Поэтому предлагается правовое закрепление форм межведомственного взаимодействия в сфере пробации, критериев оценки его эффективности, системы учета полученных результатов. Потому как вопросы ресоциализации осужденных являются приоритетными в ходе осуществления своих компетенций субъектов службы пробации Республики Казахстан.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная система, субъекты, служба пробации, органы исполнительной власти, социально-правовая помощь, осужденные, взаимодействие, нормативные правовые акты, подучетное лицо, ресоциализация.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ПРОБАЦИЯНЫ ЖҮРГІЗЕТІН СУБЪЕКТІЛЕРДІҢ ҚҰЗЫРЕТТЕРІ**К.Ж. Кобландин**

заң ғылымдарының магистрі

Е. Тасқын*

философия докторы (PhD)

Е.М. Бимолдановзаң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)
Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Әлемдік тәжірибеде пробация қызметі институт ретінде айтарлықтай тарихи даму жолынан өткені белгілі. Бастапқыда пробация қызметі құқықтық институт ретінде классикалық шартты айыптау негізінде бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның маңызды баламасына айналды. Бүгінгі таңда пробация қызметі - бұл құқық бұзушыларды қайта әлеуметтендірудің жүйелік моделі, әртүрлі әлеуметтік технологияларды қолдана отырып, қылмыскерлерге әсер етудің тәуелсіз әдісі. Сонымен қатар, бүгінгі күні пробация қызметі Қазақстан Республикасында пробацияны жүзеге асыратын барлық субъектілер арасында негіз болып табылатын ерекше институт болып табылады.

Негізінен, ғылыми мақалада Қазақстан Республикасына пробацияны жүзеге асыратын субъектілердің құзыреттері ұсынылған. Пробация қызметін жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың, ішкі істер органдарының, жергілікті атқарушы органдардың, пробация қызметінің, азаматтардың, Қазақстан Республикасының қоғамдық бірлестіктерінің қызметін реттейтін Қазақстан Республикасының негізгі нормативтік құқықтық актілері белгіленді. Халықаралық стандарттарға сәйкес пробация қызметінің есебінде тұрған сотталғандарға әлеуметтік-құқықтық көмек көрсетуге қысқартылатын пробацияны жүзеге асыру мәселелері заңнамалық деңгейде талданды.

Авторлар субъектілер қызметінің негізгі проблемаларын белгіледі, олардың арасында субъектілердің ведомствоаралық өзара іс-қимыл мәселелері атап өтілді. Атап айтқанда, мәселелер өзара іс-қимылдың нақты алгоритмінің, субъектілердің құқықтары мен міндеттерінің, атқарылған жұмыс туралы есеп беру жүйесінің болмауы болып табылады. Сондықтан пробация саласындағы ведомствоаралық өзара іс-қимыл нысандарын, оның тиімділігін бағалау критерийлерін, алынған нәтижелерді есепке алу жүйесін құқықтық бекіту ұсынылады. Себебі, сотталғандарды қайта әлеуметтендіру мәселелері Қазақстан Республикасының пробация қызметі субъектілерінің өз құзыреттерін жүзеге асыру барысында басым болып табылады.

Түйін сөздер: қылмыстық-атқару жүйесі, субъектілер, пробация қызметі, атқарушы билік органдары, әлеуметтік-құқықтық көмек, сотталғандар, өзара іс-қимыл, нормативтік құқықтық актілер, есепке алынатын тұлға, қайта әлеуметтендіру.

COMPETENCIES OF ENTITIES CARRYING OUT PROBATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Koblandin K.J.
Master of Juridical Sciences
Taskyn Ye.*
Doctor of Philosophy (PhD)
Ye.M. Bimoldanov
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent)
Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov

Annotation. It is well known that in world practice, the probation service as an institution has passed a significant historical path of development. Initially, on the basis of the classic conditional sentence as a legal institution, the probation service was transformed into the most important alternative to punishment in the form of imprisonment. Today, the probation service is a systematic model of the re-socialization of offenders, an independent method of influencing criminals using various social technologies. Moreover, today the probation service is a specific institution, which is the basis among all subjects engaged in probation in the Republic of Kazakhstan.

Mainly, the scientific article presents the competencies of the subjects who carry out probation in the Republic of Kazakhstan. The main regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan are outlined, which regulate the activities of state bodies, internal affairs bodies, local executive bodies, probation services, citizens, public associations of the Republic of Kazakhstan engaged in probation activities. In accordance with international standards, the issues of probation implementation have been analyzed at the legislative level, which are reduced to providing social and legal assistance to convicts registered with the probation service.

The authors identify the main problems of the subjects' activities, among which the issues of interdepartmental interaction of subjects are highlighted. In particular, the issues are the lack of a clear algorithm for interaction, the rights and obligations of subjects, and a system for reporting on the work done. Therefore, it is proposed to legally consolidate the forms of interdepartmental cooperation in the field of probation, criteria for evaluating its effectiveness, and a system for recording the results obtained. Because, the issues of resocialization of convicts are a priority in the course of exercising their competencies of the subjects of the probation service of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: penal enforcement system, subjects, probation service, executive authorities, social and legal assistance, convicts, interaction, regulatory legal acts, registered person, re-socialization.

Введение

Как известно, одним из основных направлений правовой политики Республики Казахстан является сокращение численности преступников и расширение применения приговоров, которые не направлены на заключение под стражу. Соответственно, неотъемлемой частью уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан в рамках проводимой гуманизации выступает постепенная минимизация сферы применения пенитенциарной репрессии путем расширения условий освобождения от уголовного наказания. Здесь на первый план выходит институт probation, который в Казахстане прошел успешный путь становления. Поэтому в рамках предмета нашего исследования выделяется аспект компетенций субъектов, осуществляющих probation в Республике Казахстан.

В обозначенном контексте ключевую роль играют Основные критерии, пункт 81 которых гласит, что государственные органы, которые способствуют социально-правовой помощи осужденным, должны обеспечить необходимыми документами, факторы трудоустройства, услугами, которые позволят добраться до места постоянного жительства [1].

Основная часть

На сегодняшний день реализация широкого спектра различных по своему содержанию прогрессивных элементов в уголовно-исполнительной сфере способствует вполне ощутимым фактическим показателям по сокращению количества лиц, находящихся в условиях заточения. Так, исследователями профилактический институт представлен в качестве альтернативы уголовному наказанию. Здесь обозначенный институт рассматривается через профилактическую деятельность с осужденными, подучетными службе probation, средство социальной адаптации подучетных лиц. Поэтому к основным задачам probation относится обеспечение необходимыми бытовыми условиями поднадзорных, что реализуется посредством компетенций субъектов, регламентированными правом Республики Казахстан.

Уголовно-исполнительное нормотворчество Республики Казахстан регулирует полномочия субъектов, которые осуществляют probation. Так, нормы статьи 16 «Компетенция уполномоченного органа в сфере уголовно-исполнительной деятельности» закрепляют полномочия органов в уголовно-исполнительных вопросах [2]. К основным уголовно-исполнительным полномочиям обозначенного органа относится утверждение и реализация основных социально-бытовых вопросов.

К субъектам, осуществляющим probation, относятся и исполнительные органы на местах, деятельность которых регулирует Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан. Положения статьи 18 «Компетенция местных исполнительных органов» регламентируют решение отдельных вопросов, которые затрагивают все стороны общественной жизнедеятельности [2]. Среди них установлены аспекты трудоустройства, необходимой бытовой, медицинской и образовательной поддержки.

Безусловным является тот факт, что Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан регламентирует профилактическую деятельность. Так, нормы статьи 22 «Полномочия службы probation» координируют практическую деятельность института probation [2]. Особенности законодательного документа заключаются в том, что probation

как один из субъектов «ведет лиц, в отношении которых установлены профилактические проверки, интерпретирует отличительные признаки исполнения наказания, определяет специфичность реализации профилактического наблюдения и привлечения к ответственности за нарушение порядка пребывания под надзором, регулирует ход бытового содействия, анализирует условия жизни лица, физическое благополучие, квалификационную подготовку и профессиональной деятельности, осуществляет другие функции, которые обеспечиваются отечественным правом» (ст. 22) [2].

Необходимо отметить, что вопросы компетенций субъектов, которые осуществляют контроль в Республике Казахстан, регламентирует Закон Республики Казахстан «О пробации». В частности, согласно положениям статьи 7 «Субъекты, осуществляющие пробацию», профилактическими субъектами выступают государственные органы, которые характеризуются согласованными обязанностями в русле правового поля Казахстана о профилактическом надзоре, а также все заинтересованные стороны [3].

Закономерным в урегулировании проблем, которые касаются практической стороны института пробации, выступает взаимовыгодное сотрудничество со всеми заинтересованными государственными и негосударственными учреждениями согласно юридическим нормам Республики Казахстан.

Вместе с тем Закон Республики Казахстан «О пробации» отводит особое место компетенциям Министерства внутренних дел. Так, согласно норме статьи 8 «Компетенция органов внутренних дел», к полномочиям относят реализацию национального регулирования вопросов профилактики, государственного надзора, установление основных путей на уровне досудебной пробации, организацию психосоциального тестирования человека, алгоритма разработки досудебного доклада, реализацию важных назначений, которые определяются нормативными правовыми актами Казахстана [3]. Другими словами, компетенциями полиции выступает комплекс мероприятий, согласно стандартам которых нацелены на сторону осуществления профилактики в Казахстане.

Более того, вектор деятельности правоохранительных органов согласно установленным юридическим порядкам в Республике Казахстан направлен на реализацию комплекса профилактических мер, которые содействуют распространению проступков в подучетной среде.

Институт пробации как часть пенитенциарной системы осуществляет целенаправленные и закономерные назначения в ходе отбывания сроков уголовного наказания в контакте с социальными элементами. В частности, положения статьи 9 «Полномочия службы пробации» регулируют ведение широкого спектра работ с подучетными гражданами.

В процессе реализации ключевых проблем института пробации особое значение отводят исполнительным органам на местах. Так, положения статьи 10 «Компетенция местных исполнительных органов» Закона Республики Казахстан «О пробации» гласит, что исполнительные органы на местах согласно отечественному законодательству решают вопросы поддержки подучетных граждан, способствуя общественному приспособлению и реинтеграции [3].

В процессе принятия решения относительно дальнейшей жизни подучетного гражданина основополагающим аспектом выступает чувство социальной защищенности. Справедливо заметим, «что обозначенный фронт деятельности института профилактики организовывается систематически и имеет перспективные эффекты» [4].

В ходе реализации основных пробационных вопросов добровольное содействие могут оказывать граждане, общественные организации. Об этом обстоятельстве констатируется положение, согласно которому происходит содействие в оказании социально-правовой помощи для подучетных граждан [3, статья 11]. Безусловным становится такой факт, что лица, которые участвуют в реализации профилактики, не могут распространять служебную информацию. Кроме того, в соответствии с отечественным правом, иными обязательствами Республики Казахстан международные неправительственные организации правомочны оказывать содействие пробации.

Как было отмечено выше, межведомственное взаимодействие в решении основополагающих вопросов пробации выполняет фундаментальную роль. Например, в своей совместной работе Отдел занятости и социальных программ Тoleбийского района в вопросах обеспечения социально-ориентированных услуг осуществляет перспективную национальную стратегию. Здесь выделяются функция разработки соответствующих документов по вопросам обеспечения квот рабочих мест в отношении подучетных лиц, координации организационных вопросов, обеспечения специфической общественной помощью граждан, которые состоят на учете у института пробации [5].

В целом, взаимодействие субъектов пенитенциарной системы обеспечивается компетентными сторонами. Здесь координируется деятельность заинтересованных учреждений, разрабатывается методика проведения психосоциального тестирования личности подозреваемого, обвиняемого на стадии досудебной пробации.

Проблемы и пути решения

Вместе с тем необходимо признать, что в ходе реализации своих компетенций субъекты, осуществляющие пробацию в Республике Казахстан, испытывают некоторые трудности. Среди основных проблемных вопросов в компетенциях субъектов, осуществляющих пробацию в Республике Казахстан, становится очевидной проблема взаимодействия всех заинтересованных субъектов обозначенного поля. Заметим, что принятие Закона Республики Казахстан «О пробации», регламентирующего вопросы взаимодействия службы пробации с иными субъектами, не привело к формированию качественно организованного механизма сотрудничества. Следует отметить, что сегодня на законодательном уровне обозначен основной список функциональных обязанностей субъектов пробации. Однако остается открытым вопрос содержания коммуникативных правоохранительных контактов. Несмотря на то, что нормативные правовые акты содержат предписания, согласно которым осуществляется взаимодействие, однако отсутствует четко выверенный алгоритм взаимодействия, прав и обязанностей всех сторон, системы отчетности о проделанной работе. Обстоятельства осложняются отсутствием правового закрепления форм

межведомственного взаимодействия в сфере пробации, критериев оценки его эффективности, системы учета полученных результатов. Поэтому нарушаются требования о взаимодействии и последовательности в действиях с исполнительными органами, что негативно влияет на качество работы службы пробации Республики Казахстан.

На основе вышеизложенного считаем, что взаимодействие службы пробации с исполнительными органами власти необходимо устанавливать на более высокий и качественный уровень, что в перспективе оптимизирует работу сотрудников службы пробации и будет способствовать концентрации всего алгоритма взаимодействия.

Заключение

Таким образом, действующие нормативные правовые акты Республики Казахстан закрепляют только отдельные моменты, которые не затрагивают вопросы взаимодействия института пробации с другими субъектами, деятельность которых направляется в сторону профилактики. Поэтому оказание необходимой поддержки подчетным гражданам происходит в значительном количестве частных случаев взаимодействия с местными исполнительными органами. Поскольку основным вектором необходимой поддержки в адрес поднадзорным пробации граждан выступает предоставление всех общественно значимых аспектов помощи.

Полагаем, в целях полноценной реализации механизма взаимодействия между всеми субъектами необходимо внести отдельные дополнения в действующие нормативные правовые акты Республики Казахстан, которые будут четко определять алгоритм действий субъектов взаимодействия, осуществляющих пробацию. Более того, основополагающим фактором должен выступить вопрос координации всего процесса оказания социально-правовой помощи лицам, находящимся на учете службы пробации. В рамках данного взаимодействия служба пробации должна быть представлена в качестве инициатора соответствующей деятельности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Минимальные стандартные правила обращения с заключенными: приняты на первом Конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 30 августа 1955 г., одобрены Экономическим и Социальным Советом на 994-ом пленарном заседании 31 июля 1957 года // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O5700000001>.

2 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>.

3 О пробации: Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 года № 38-VI ЗРК // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000038>.

4 Оказание социально-правовой помощи осужденным 23.05.2023 // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://zanmedia.kz/%d0%be%d0%ba%d0%b0%d0%b7%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d0%b5-%d1%81%d0%be%d1%86%d0%b8%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%be-%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%be%d0%b2%d0%be%d0%b9-%d0%bf%d0%be%d0%bc%d0%be%d1%89%d0%b8-%d0%be/103097/>.

5 Занятость и социальное обеспечение. 07 апреля 2020 г. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/turkestan-tolebi-audany/press/article/details/8421?lang=ru>.

REFERENCES

1 Minimal'nye standartnye pravila obrashcheniya s zaklyuchennymi: Prinyaty na pervom Kongresse OON po preduprezhdeniyu prestupnosti i obrashcheniyu s pravonarushitelyami 30 avgusta 1955 g., odobreny Ekonomicheskim i Social'nym Sovetom na 994-om plenarnom zasedanii 31 iyulya 1957 goda // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O5700000001>.

2 Ugolovno-ispolnitel'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: Kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 iyulya 2014 goda № 234-V ZRK // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>.

3 O probacii: Zakon Respubliki Kazahstan ot 30 dekabrya 2016 goda № 38-VI ZRK // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000038>.

4 Okazanie social'no-pravovoj pomoshchi osuzhdennym 23.05.2023 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://zanmedia.kz/%d0%be%d0%ba%d0%b0%d0%b7%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d0%b5-%d1%81%d0%be%d1%86%d0%b8%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%be-%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%be%d0%b2%d0%be%d0%b9-%d0%bf%d0%be%d0%bc%d0%be%d1%89%d0%b8-%d0%be/103097/>.

5 Zanyatost' i social'noe obespechenie. 07 aprelya 2020 g. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://www.gov.kz/memleket/entities/turkestan-tolebi-audany/press/article/details/8421?lang=ru>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Калижан Женисбекович Кобландин - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru.

Ернар Тасқын* - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, полиция подполковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: taskyn_ernar@mail.ru.

Ержан Малаевич Бимолданов - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: malaev_05@mail.ru.

Кобландин Калижан Женисбекович - магистр юридических наук, Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru.

Таскын Ернар* - доктор философии (PhD), Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, подполковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: taskyn_ernar@mail.ru.

Бимолданов Ержан Малаевич - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: malaev_05@mail.ru.

Kalizhan Koblandin - Master of Juridical Sciences, Almaty Academy of MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, Police Colonel. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов street, 29. E-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru.

Yernar Taskyn* - Doctor of Philosophy (PhD), Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, Lieutenant Colonel of Police. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов street, 29. E-mail: taskyn_ernar@mail.ru.

Yerzhan Bimoldanov - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent), Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, Police Colonel. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов street, 29. E-mail: malaev_05@mail.ru.

ПРОГРЕССИВТІ ЖҮЙЕ БОЙЫНША ӨМІР БОЙЫНА БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУ ТҮРІНДЕГІ ЖАЗАНЫ ОРЫНДАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ**Д. Қалқаманұлы**

философия докторы (PhD)

А.Б. Скаков

заң ғылымдарының докторы, профессор

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аннотация. Осы ғылыми мақалада қылмыстық саясатты ізгілендіру бағытында жүргізілген қайта құру сұрақтары қарастырылады. Бас бостандығынан айыру осы уақытқа дейін сот ең көп тағайындайтын жаза түрі болып қала береді. Жазаны орындау тиімді әдіс бойынша – прогрессивті жүйе бойынша жүзеге асырылады. Бұл әдіс қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесінің құқық қолдану қызметінде кеңінен қолданылады, бірақ оның тұжырымдамасы заңнамада жоқ. Авторлар сонымен қатар бас бостандығынан айырудың төрт түрі туралы айтады: қысқа мерзімді, орта мерзімді, ұзақ мерзімді және мәңгілік. Олардың барлығы прогрессивті жүйе бойынша орындалады. Өмір бойы бас бостандығынан айыруға сәйкес келетін мерзімсіз бас бостандығынан айыруға ерекше назар аударылады. Ол бұрын өлім жазасына балама ретінде қолданылған айрықша жаза. Сондай-ақ, авторлар пробация ретінде сотталғандарды қайта әлеуметтендіруге ықпал ететін осындай маңызды институтқа тоқталды. Әрине, бұл жағдай болашақта айтарлықтай әлеуетке ие. Пробацияның бұл түрі қылмыстың ерте алдын алуды қамтамасыз етеді және жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің қауіпсіздігін тиімді қамтамасыз етуге ықпал етеді. Сондай-ақ, авторлардың айтуынша, жазаларды тағайындау кезінде сот үкімінде оларды өтеудің белгілі бір мерзімі (сағаттармен, айлармен, жылдармен) көрсетілетін мерзімді және мерзімсіз болып жіктейміз. Осы жіктеу кезінде соңғысына (мерзімсіз – авторлардың ескертпесі) айыппұл, арнаулы, әскери немесе құрметті атақтан, сыныптық шеннен және мемлекеттік наградалардан айыру, өмір бойына бас бостандығынан айыру, өлім жазасы жатқызылуы тиіс. Сонымен қатар, өмір бойы бас бостандығынан айыру мүлдем жоқ. 25 жыл өтеген кезде сотталған адам шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуға құқылы.

Түйін сөздер: бас бостандығынан айыру, прогрессивті жүйе, жазаны орындау, бас бостандығынан айыру түрлері, сотталғандарды пробациялау, шартты түрде мерзімінен бұрын босату, жазаны ауыстыру институты, сотталғандарды қайта әлеуметтендіру.

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ПОЖИЗНЕННОГО ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ ПО ПРОГРЕССИВНОЙ СИСТЕМЕ**Д. Қалқаманұлы**

доктор философии (PhD)

А.Б. Скаков

доктор юридических наук, профессор

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В настоящей научной статье рассматриваются вопросы о проведенном преобразовании в уголовной политике в сторону её гуманизации. Лишение свободы остается до настоящего времени наиболее часто назначаемым судом видом наказания. Исполнение наказания осуществляется по эффективному способу – по прогрессивной системе. Данный метод широко применяется в правоприменительной деятельности уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы, но её понятие в законодательстве отсутствует. Авторы также рассматривают четыре вида лишения свободы: краткосрочное, среднесрочное, долгосрочное и бессрочное. Все они исполняются по прогрессивной системе. Обращается отдельное внимание на бессрочное лишение свободы, которому соответствует пожизненное лишение свободы. Ранее оно применялось в качестве альтернативы исключительной мере наказания - смертной казни. Также авторы остановились на таком важном институте, способствующем ресоциализации осужденных, как пробация. Без сомнения, данное обстоятельство в перспективе имеет значительный потенциал. Данный вид пробации обеспечит раннюю профилактику преступлений и будет способствовать эффективному обеспечению безопасности личности, общества и государства. Также, по словам авторов, при назначении наказаний в приговоре суда они классифицируют их как периодические и бессрочные, в которых указывается определенный срок их отбывания (в часах, месяцах, годах). При данной классификации к последнему должны быть отнесены штраф, лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина и государственных наград, пожизненное лишение свободы, смертная казнь. Кроме того, практически нет пожизненного заключения. При отбытии 25 лет осужденный имеет право на условно-досрочное освобождение.

Ключевые слова: лишение свободы, прогрессивная система, исполнение наказания, виды лишения свободы, пробация осужденных, условно-досрочное освобождение, институт замены наказания, ресоциализация осужденных.

ON SOME ISSUES OF EXECUTION OF PUNISHMENT IN THE FORM OF LIFE IMPRISONMENT UNDER THE PROGRESSIVE SYSTEM

Kalkamanuly D.

Doctor of Philosophy (PhD)

Skakov A.B.

Doctor of Juridical Sciences, Professor

Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev

Annotation. This scientific article talks about the transformation in criminal policy towards its humanization. Deprivation of liberty remains to date the most privately imposed type of punishment by the court. The execution of punishment is carried out in an effective way according to a progressive system. This method is widely used in the law enforcement activities of the penal enforcement (penitentiary) system, but its concept is absent in the legislation. The authors also talk about four types of imprisonment: short-term, medium-term, long-term and indefinite. All of them are executed according to a progressive system. We paid special attention to each of them on indefinite imprisonment, which corresponds to life imprisonment. Previously, it was used as an alternative to the death penalty, an exceptional measure of punishment. The authors are focused on such an important institution that promotes the re-socialization of convicts as probation. Without a doubt, this circumstance has significant potential in the future. This type of probation will provide early prevention of crimes and will contribute to the effective security of the individual, society and the state. Also, according to the authors, when imposing sentences, we classify them as periodic and indefinite, indicating in the court verdict a certain period of their serving (in hours, months, years). In this classification, the latter (indefinite – authors' note) must be attributed a fine, deprivation of a special, military or honorary rank, class rank and state awards, life imprisonment, death penalty. At the same time, there is no life imprisonment at all. Upon serving 25 years, the convicted person has the right to parole.

Keywords: deprivation of liberty, progressive system, execution of punishment, types of imprisonment, probation of convicts, parole, institution of punishment substitution, resocialization of convicts.

Кіріспе

Қылмыстық саясатта оны ізгілендіру бағытында жүргізілген өзгерістерге қарамастан, бас бостандығынан айыру осы уақытқа дейін сот ең жиі тағайындаған жаза түрі болып қала береді. Қазіргі уақытта Қазақстанның пенитенциарлық мекемелерінде 35000-нан астам сотталған ұсталады.

Негізгі бөлім

Зерттелетін жаза түрін орындау ең тиімді әдіс – прогрессивті жүйе бойынша жүзеге асырылады. Өкінішке орай, бұл әдіс қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесінің құқық қолдану қызметінде кеңінен қолданылғанына қарамастан, заңнамада оның тұжырымдамасы жоқ. Әрине, бұл жағдай оның құқықтық табиғатын, сондай-ақ құрамдас элементтерін біркелкі түсіндіруге теріс әсер етеді. Осыған байланысты, біз бас бостандығынан айыруды орындаудың прогрессивті жүйесін авторлық тұрғыдан түсінуді ұсынамыз: «прогрессивті жүйе қылмыстық және қылмыстық-атқару құқығының кешенді салааралық институты болып табылады, оның ішінде бірнеше дербес институттар бар, оларды қолдану барысында сотталушының құқықтық жағдайы оның түзелу дәрежесіне не оның құқықтарының кеңеюіне, не шектелуіне қарай өзгереді». Оның элементтеріне (құқықтық институттарына) мыналар жатады: а) бір түзеу мекемесінің шегінде ұстау шарттарын өзгерту институты; б) түзеу мекемесінің басқа түріне ауыстыру арқылы ұстау шарттарын өзгерту институты; в) жазаны ауыстыру институты; г) шартты түрде мерзімінен бұрын босату институты. Аталған институттарды қолдану сотталғандардың мінез-құлқына тікелей байланысты. Өзге де құқықтық институттар (толассыз қозғалу; жүкті әйелдер мен жас балалары бар әйелдерді босату; босатулар және т.б.), әдетте, бас бостандығынан айыру кезінде сотталғандардың мінез-құлқымен емес, олардың ғимараттар мен құрылыстарға шаруашылық қызмет көрсету үшін қажетті мамандықтардың болуымен, биологиялық ерекшеліктерімен және т. б. байланысты, оларды прогрессивті жүйе институттарына жатқызуға болмайды.

Қылмыстық құқық теориясынан бас бостандығынан айырудың төрт түрі белгілі: қысқа мерзімді, орта мерзімді, ұзақ мерзімді және мерзімсіз. Олардың барлығы прогрессивті жүйе бойынша орындалады. Мұнда, біздің ойымызша, біз көп ұзамай бас бостандығынан айыру түрлеріне тоқталсақ, өмір бойы бас бостандығынан айыруға сәйкес келетін мерзімсіз бас бостандығынан айыруға бөлек назар аудару керек. Ол бұрын айрықша жаза - өлім жазасына балама ретінде қолданылған. Бірақ өлім жазасының жойылуына байланысты заң шығарушы өмір бойына бас бостандығынан айырудың құқықтық мәртебесін анықтаған жоқ, бұл ғалымдар арасында дау туғызады, сонымен қатар сотталғандардың жазаның осы түріне шағымдарының Конституциялық сотына ағынын тудырады. Осы мақаланың авторлары кіретін бірқатар ғалымдар, егер өлім жазасы жақында жойылса, өмір бойына бас бостандығынан айыруды оның ең қатал түрі ретінде бас бостандығынан айыру үшін «жаза сатысында» тұруы керек тәуелсіз түрге айналдырған жөн деп санайды. Біз айтқан ұсыныс мынадай мән-жайларға негізделеді: 1) өлім жазасы жойылған кезде оның баламасы - өмір бойына бас бостандығынан айыру, ол қалды, ол соттың құқық қолдану қызметінде белсенді қолданылады, сотталғандардың белгілі бір саны бар (1-кестені қараңыз); 2) жаза жүйесінде қысқа мерзімді (қамауға алу), орта мерзімді және ұзақ мерзімді бас бостандығынан айыру (бас бостандығынан айыру) бар және өмір бойы бас бостандығынан айыру да жазаның дербес түрі болып табылады.

1-кесте. - Мекемелер бөлінісінде бас бостандығынан айыруға сотталғандардың саны [1]

Жыл	№ 39 мекеме (Жетіқара)	№41 мекеме (Арқалық)	БАРЛЫҒЫ
2018	134	11	145
2019	135	10	145
2020	141	6	147
2021	164	6	170
2022	175	8	183
2023	179	8	187

Өлім жазасын жою туралы айтатын болсақ, біздің ойымызша, осы процестің кезеңдеріне тоқталу қажет. Басында республикада өлім жазасына мораторий енгізілді. 2003 жылғы 17 желтоқсанда Қазақстан Республикасының бірінші Президенті Н.Ә. Назарбаев оны жою туралы мәселе шешілгенге дейін өлім жазасына кесілетін үкімдерді орындауға мерзімсіз мораторий енгізу туралы жариялады. Жарлық 2004 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енді. Балама жаза ретінде өмір бойына бас бостандығынан айыру енгізілді. 2021 жылғы 2 қаңтарда Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж. Тоқаев «өлім жазасын жоюға бағытталған Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге екінші Факультативтік хаттаманы ратификациялау туралы» Заңға қол қойды. Аталған хаттама 1989 жылы 15 желтоқсанда Нью-Йорктегі Біррікен Ұлттар Ұйымы (әрі қарай - БҰҰ) Бас Ассамблеясында қабылданды. Біздің республика хаттамаға бір ескертпемен қосылды (соғыс уақытында өлім жазасын қолдануды көздейді). Осылайша, Қазақстан Республикасы бейбіт уақытта өлім жазасын қолданудан бас тартты. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өлім жазасын жою мәселесі бойынша өзгерістер мен толықтыру енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының өзі 2021 жылғы 29 желтоқсанда № 89-VII ҚРЗ қабылданды.

Сондай-ақ, жазаларды тағайындау кезінде сот үкімінде оларды өтеудің белгілі бір мерзімі (сағаттармен, айлармен, жылдармен) көрсетілетін мерзімді және мерзімсіз болып жіктеледі [1]. Осы жіктеу кезінде соңғысына (мерзімсіз – *авторлардың ескертпесі*) айыппұл, арнаулы, әскери немесе құрметті атақтан, сыныптық шеннен және мемлекеттік наградалардан айыру, өмір бойына бас бостандығынан айыру, өлім жазасы жатқызылуы тиіс. Сонымен қатар, өмір бойы бас бостандығынан айыру мүлдем жоқ. 25 жыл өтеген кезде сотталған адам шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуға құқылы.

Жоғарыда атап өткеніміздей, қылмыстық жазаны сот жазаны тағайындаудың жалпы принциптеріне сүйене отырып, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің (әрі қарай - ҚК) 52-бабы, яғни жасалған қылмыстың қоғамдық қауіптілік дәрежесін және оны жасаған адамның жеке басын ескере отырып анықтайды.

Әрбір жаза қылмыстық-атқару заңнамасына қатаң сәйкес орындалуы тиіс.

Мәселен, мысалы, бас бостандығынан айыру түріндегі қылмыстық жазаны түрлері заңда көзделген пенитенциарлық мекемелер орындайды: қауіпсіздігі барынша төмен мекемелер; орташа қауіпсіз мекемелер; кәмелетке толмағандарды ұстауға арналған орташа қауіпсіз мекемелер; қауіпсіздігі барынша жоғары мекемелер; төтенше қауіпсіз мекемелер; толық қауіпсіз мекемелер; қауіпсіздігі аралас мекемелер [1].

Мекемелерді режим түрлері бойынша бөлу бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындалуын саралайды, бұл сотталғандарды түзеу және сотталғандар тарапынан да, басқа адамдар тарапынан да жаңа қылмыстардың жасалуының алдын алу мақсатында бас бостандығынан айыру орындарында жүргізілетін жазалау-тәрбие процесін ұйымдастыруда үлкен маңызға ие. мекемелер болып табылады сот. ҚР ҚК-нің 46-бабының 5-бөлімінде:

«5. Бас бостандығынан айыруды өтеу тағайындалады:

4) қылмыстардың қауіпті қайталануы кезінде, сондай-ақ өмір бойына бас бостандығынан айыруға сотталған адамдарға - төтенше қауіпсіздіктің қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелерінде қолданылады.

Бас бостандығынан айыруды өтеуге арналған үкімдер жиынтығы кезінде жиынтыққа кіретін үкімдердің бірі белгілеген мекеменің неғұрлым қатаң түрі айқындалады».

Сотталғандарды пробация ретінде қайта әлеуметтендіруге ықпал ететін осындай маңызды институт туралы айта отырып, оның Қазақстанда ертерек сатысында – сотқа дейінгі сатыда іске асырылғанын айтуға болады. Әрине, бұл жағдай болашақта айтарлықтай әлеуетке ие. Пробацияның бұл түрі қылмыстың ерте алдын алуды қамтамасыз етеді және жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің қауіпсіздігін тиімді қамтамасыз етуге ықпал етеді. Сонымен қатар, қазіргі уақытта сотқа дейінгі пробация тиісті мемлекеттік қаржыландырудың болмауына байланысты іс жүзінде әрекет етпейтінін атап өткен жөн. Болашақта қолайлы экономикалық жағдайда пробацияның бұл түрі қылмыспен күресудің алдын алу шараларының тиімділігін едәуір арттырады деп ойлаймыз.

Пробацияны қолданудың тағы бір маңызды мәселесі бар, оны тоқтатуға болмайды, өйткені оның теориялық қана емес, практикалық маңызы да бар. Бұл өмір бойына бас бостандығынан айыруды, бұрын өлім жазасына балама ретінде орындауды білдіреді. Мәселен, ҚР ҚК-нің 72-бабы 6-бөліміне сәйкес: «6. Сот тағайындаған өмір бойына бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан адам, егер сот бұл жазаны одан әрі өтеуді қажет етпейтінін және іс жүзінде кемінде жиырма бес жыл бас бостандығынан айыруды өтегенін мойындаса, шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуы мүмкін. Егер сот тағайындаған өмір бойына бас бостандығынан айыруды өтеп жүрген адам іс жүргізу келісімінің барлық талаптарын орындаған жағдайда, ол кемінде он бес жыл бас бостандығынан айыруды нақты өтегеннен кейін шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуы мүмкін». Осылайша, қолданыстағы

қылмыстық заңнамаға сәйкес өмір бойына бас бостандығынан айыруға сотталған алты адам 2024 жылы мерзімнен бұрын шығуға құқылы. Бұл санаттағы адамдардың саны біртіндеп артады. Алайда, прогрессивті жүйе институтын қолдану процесі шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуы мүмкін, бұл заңнамада реттелмеген. Онда жай ғана мерзімнен бұрын шығуға құқығы басталғанға дейін бір жыл бұрын онымен пробациялық жұмыс жүргізілуі керек екендігі атап өтіледі. Мәселен, Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 30 желтоқсандағы № 38 – VI ҚРЗ «Пробация туралы» Заңының 16-бабының 3-бөлігінде: «жазасын өтегенге дейін бір жыл қалған бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеп жатқан сотталушыға қатысты қайта әлеуметтендіруді қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесі мекемесінің әкімшілігі әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету нысанында жүзеге асырады». Бір жылға созылатын әлеуметтік оңалту өмір бойына бас бостандығынан айыруға сотталғандар үшін жеткілікті емес сияқты. Бес жыл бас бостандығынан айырылғаннан кейін қылмыскердің жеке басының деградациясы (жойылуы – *авторлардың ескертпесі*) болатыны белгілі. Біздің жағдайда, 24 жыл бас бостандығынан айыру жазасын өтеу кезінде сотталушының жеке басын әлеуметтік оңалту туралы әрең айтуға болады. Осыған байланысты біз мыналарды ұсынамыз [2]:

1) әлеуметтік оңалту сотталған адам оқшауланған кезден бастап жүргізілуге тиіс. Бұл ұлттық заңнамаға сәйкес келеді. Мәселен, «Пробация туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 16-бабының 2-бөлігінде: «сотталғанды қайта әлеуметтендіру ол Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару заңнамасының талаптарына сәйкес қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесі мекемесіне келген сәттен бастап жүзеге асырылады» делінген;

2) өмір бойына сотталған адам оны ұсыну үшін кемінде бес жыл жеңілдік шарттарында болуға тиіс. Көрсетілген мерзім ішінде пробациялық бақылауда және қадағалауда болған кезде мекеме әкімшілігі жартылай бостандық жағдайында сотталған адамның жеке басын жан-жақты зерттейді және осы адамға қатысты мерзімнен бұрын шығуға институтын қолдану мүмкіндігінде бекітіледі;

3) сотталғандардың көрсетілген санатына қатысты шартты түрде мерзімінен бұрын босату институтын қолданған кезде соңғысы өмір бойына бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеуден босатылады, алайда бұрын сотталғандардың аса ауыр қылмыс жасағандығына байланысты пробациялық бақылау өмір бойы белгіленуге тиіс. Бұл ретте, пробацияның барлық түрлерінің үздіксіздігі мен сабақтастығын қамтамасыз ету мақсатында пробация қызметіне қайта әлеуметтендіру процесін жүзеге асыруды міндеттеу қажет. Осыған байланысты, Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексінің (әрі қарай - ҚР ҚАК) 169-бабының 1-бөлігінде полицияны өзіне тән емес функцияны - пробациялық бақылауды орындаудан босатып, өзгерістер енгізуі тиіс. Бұл жағдайда ҚР ҚАК-нің 169-бабының 1-бөлігі мынадай редакцияда жазылсын: «жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамның мінез-құлқын бақылауды қылмыстық-атқару қызметі саласындағы уәкілетті орган айқындайтын тәртіппен оның тұрғылықты жері бойынша қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесінің пробация қызметінің қызметкерлері жүзеге асырады».

Жоғарыда айтылған ұсыныспен қатар, әкімшілік қадағалаудың болуы орынсыз деген қорытынды жасау орынды. Пробациялық бақылау оның функцияларын толығымен қайталайды. Бірыңғай органда – пробация қызметінде әкімшілік қадағалауды қоса алғанда, барлық міндеттерді біріктіру бас бостандығынан айыруды өтеген адамдарды тиімді қайта әлеуметтендіруді толық қамтамасыз етеді.

Бұл жерде «Пробация туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, біздің ойымызша, кемшіліктерден, олқылықтардан және қайшылықтардан айырылмағанын атап өткен жөн. Осыған байланысты мыналарды қарастыру қажет:

1) сотқа дейінгі пробация күдіктілер мен айыпталушыларға ғана емес, сондай-ақ қоғамға жат өмір салтын ұстанатын куәгерлерге (маскүнемдер, нашакорлар, жезөкшелер және т.б.) қатысты жүргізілуі тиіс. Егер осы нақты іс бойынша олар куәгер деп танылса, бірақ басқалары олардың өмір салтына байланысты қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін. Олар ықтимал қылмыскерлер де, қылмыс құрбандары да болуы мүмкін;

2) үкімдік пробация қылмыстық заңнамада көзделген жазаларға (айыппұл, қоғамдық жұмыстар, түзеу жұмыстары, бас бостандығын шектеу, қамауға алу, бас бостандығынан айыру) сотталған адамға қатысты қолданылуы тиіс. Бұл ретте олар прогрессивті жүйе бойынша орындалады [3];

3) пенитенциарлық пробацияны пробация қызметі пенитенциарлық мекемелердің тәрбие бөлімшелері жүргізетін тәрбие жұмысымен қатар іске асыруы тиіс;

4) пенитенциарлықтан кейінгі пробация қылмыстық сот ісін жүргізу саласында болған және сот тағайындаған жазасын өтеген адамдардың барлық санаттарына қатысты қолданылады.

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандар бізге келесі қорытындыларды жасауға мүмкіндік береді:

1. Өмір бойына бас бостандығынан айыру жазаның тәуелсіз түрі болуы керек. Бұл ретте оның екі түрі болуы тиіс: шартты түрде мерзімінен бұрын босату құқығымен өмір бойы бас бостандығынан айыру және шартты түрде мерзімінен бұрын босату құқығынсыз өмір бойы бас бостандығынан айыру;

2. Өмір бойы бас бостандығынан айыруды орындау сотталғандардың мінез-құлқына байланысты ұстау шарттары өзгерген кезде прогрессивті жүйе бойынша жүзеге асырылуға тиіс.

3. Сотталғандардың оң мінез-құлқын бағалау құқық бұзушы сотталғандарды ұстау шарттарының санына сәйкес келуі тиіс.

4. Өмір бойы бас бостандығынан айыруға сотталған адамға шартты түрде мерзімінен бұрын босату институтын қолдану ол 20 жыл бас бостандығынан айыруды өтеген кезде мүмкін болады, оның соңғы 5 жылы жеңілдік жағдайында, яғни пенитенциарлық мекеменің сыртында арнайы жатақханада болуы керек. Жеңілдік шарттары ретінде қоныс колонияларын (қауіпсіздігі барынша төмен мекемелерін) қолдануға болады.

5. Негізгі ықпал ету шараларымен қатар (режим, еңбек, тәрбие жұмысы және т.б.) өмір бойы бас бостандығынан айыруға сотталғандарды әлеуметтендіру, бейімдеу және оңалту мақсатында пробациялық бақылау шаралары белсенді қолданылуы тиіс. Сотталғандардың осы санаты шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған кезде пробациялық бақылау өмір бойы белгіленеді.

6. Пробацияның барлық түрлерін тек пробация қызметі орындауы керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ кодексі.

2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V ҚРЗ кодексі.

3 Курс уголовного права. Общая часть / под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. - М., 1999. - Т. 2. - С. 28-29,

REFERENCES

1 Kazakhstan Respublikasynyn Kymystyk kodeksi: Kazakhstan Respublikasynyn 2014 zhylygy 3 shildedegi № 226-V KRZ kodeksi.

2 Kazakhstan Respublikasynyn Kymystyk-atkaru kodeksi: Kazakhstan Respublikasynyn 2014 zhylygy 5 shildedegi № 234-V KRZ kodeksi.

3 Kurs ugolovnoho prava. Obshhaja chast' / pod red. N.F. Kuznecovoj i I.M. Tjazhkovoj. - M., 1999. - T. 2. - S. 28-29,

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР/ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Данияр Қалқаманұлы - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясының жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы, полиция подполковнигі. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., Абай данғ., 11. E-mail: Dkalkamanuly@mail.ru.

Айдархан Байдекович Скаков - заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., Абай данғ., 11. E-mail: aidarkan@mail.ru.

Қалқаманұлы Данияр – доктор философии (PhD), начальник кафедры общеюридических дисциплин Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, подполковник полиции. Республика Казахстан, г. Костанай пр. Абая, 11. E-mail: Dkalkamanuly@mail.ru.

Скаков Айдаркан Байдекович – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного права и криминологии Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. Республика Казахстан, г. Костанай пр. Абая, 11. E-mail: aidarkan@mail.ru.

Daniyar Kalkamanuly - Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of General Legal Disciplines of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, police Lieutenant Colonel. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai Ave., 11. E-mail: Dkalkamanuly@mail.ru.

Aidarkan Skakov – Doctor of Juridical Sciences, Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai Ave., 11. E-mail: aidarkan@mail.ru.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ ПЕН ЖАЗА ЖҮЙЕСІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ**А.Н. Медведева**

заң ғылымдарының магистрі

А.Б.Скаков

заң ғылымдарының докторы, профессор

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Бұл ғылыми мақалада авторлар Қазақстан мен Ресейдің қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық-атқару заңнамасына жаза түрлері, оларды тағайындау және қолданыстағы заңнамаға сәйкес орындау саласындағы шағын талдау жүргізді. Ғылыми мақалада авторлар заңды тұлғалардың тікелей қылмыстық жауапкершілігін белгілеу қажеттілігін дәл негіздейді. Елдерді одан әрі үдемелі дамыту мақсатында бас бостандығынан айыруға балама жазаларды кеңінен қолдану, қылмыстық сот ісін жүргізу саласында қалған адамдарды әлеуметтік бейімдеу және оңалту жүйесін дамыту жолымен «түрме тұрғындарын» одан әрі нақты қысқарту стратегиясы қолданылды. Авторлар ұсыныс ретінде қылмыстық-атқару жазасының барлық түрлерін орындауды (өтеуді) көздейтін заң жобасын әзірлеуді көреді. Екіншіден, авторлардың пікірінше, жаңа құқықтық институт – қылмыстық теріс қылық дұрыс қолданысқа енгізілмеген, бұл елдің қылмыстық саясатын ізгілендіру бағытында дамытудың үдемелі үрдісін бұзды. Ғылыми мақалада Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексімен шешілмеген тағы бір маңызды мәселе - бұрынғы заңнамадан өткен құқықтық нормалардың сақталуы болып тұр. Атап айтқанда, заңда жазалардың түрлері ғана емес, сонымен бірге қылмыстық-атқару заңнамасын реттеудің мәні болып табылатын олардың жекелеген түрлерін орындау тетігі де сақталған. Осы кезде біз бас бостандығын шектеуді, шартты түрде соттауды, қамауға алуды, шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды және т. б. орындау ережелері айтылады.

Түйін сөздер: қылмыстық саясаттың қазіргі жағдайы, қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық-атқару заңнамасы, ұлттық қауіпсіздік, құқық қорғау органдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу, қылмыстардың алдын алу, қылмыстық теріс қылық, әкімшілік құқық бұзушылық.

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И СИСТЕМЫ НАКАЗАНИЙ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Медведева А.Н.

магистр юридических наук

Скаков А.Б.

доктор юридических наук, профессор

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В данной научной статье авторами проведен небольшой анализ уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства Казахстана и России в сфере видов наказания, их назначения и исполнения согласно действующему законодательству. В научной статье авторами точно обосновывается необходимость установления непосредственной уголовной ответственности юридических лиц. В целях дальнейшего поступательного развития стран поддерживается стратегия дальнейшего реального сокращения «тюремного населения» путем широкого применения наказаний, альтернативных лишению свободы, развитие системы социальной адаптации и реабилитации лиц, оказавшихся в сфере уголовного судопроизводства. Авторами в качестве предложения видится разработать законопроект, предусматривающий исполнение (отбывание) всех видов уголовных наказаний уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системой Казахстана и России. Во-вторых, по мнению авторов, новый правовой институт – уголовный проступок - не был должным образом введен в действие, что нарушило поступательную тенденцию развития уголовной политики страны в направлении гуманизации. Еще одним важным вопросом, не решенным в научной статье новым Уголовным кодексом Республики Казахстан, является соблюдение правовых норм, прошедших прежде законодательство. В частности, в законе сохраняются не только виды наказаний, но и механизм исполнения отдельных их видов, являющийся предметом регулирования уголовно-исполнительного законодательства. На этом этапе мы упоминаем правила исполнения ограничений свободы, условного осуждения, ареста, условно-досрочного освобождения и т.д.

Ключевые слова: современное состояние уголовной политики, внесение изменений и дополнений в уголовное, уголовно-процессуальное и уголовно-исполнительное законодательство, национальная безопасность, правоохранительные органы, профилактика преступлений, уголовный проступок, административное правонарушение.

**ON SOME PROBLEMS OF CRIMINAL LIABILITY AND THE SYSTEM OF PENALTIES
UNDER THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Medvedeva A.N.

Master of Juridical Sciences

Skakov A.B.

Doctor of Juridical Sciences, Professor

Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyrbayev

Annotation. In this scientific article, the authors conducted a brief analysis of the criminal, criminal procedure and penal enforcement legislation of Kazakhstan and Russia in the field of types of punishment, their appointment and execution in accordance with current legislation. The authors precisely substantiate the need to establish the direct criminal liability of legal entities. In order to further the progressive development of the countries, the strategy of further real reduction of the «prison population» is supported through the widespread use of alternative punishments to imprisonment, the development of a system of social adaptation and rehabilitation of persons caught in the field of criminal justice. The authors see as proposals to develop a draft law providing for the execution (serving) of all types of criminal penalties by the penal enforcement (penitentiary) system of Kazakhstan and Russia. Secondly, the author's thought states that a new legal institution – criminal misconduct – was not put into proper use, which violated the progressive trend of the development of the country's criminal policy in the direction of humanization. In the scientific article, another important issue that is not resolved by the new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is compliance with legal norms that have passed previous legislation. In particular, the law preserves not only the types of punishments, but also the mechanism for the execution of certain types of them, which is the subject of regulation of criminal executive legislation. At this point, we are talking about the rules for the execution of restriction of Liberty, parole, arrest, parole, etc.

Keywords: current state of criminal policy, amendments and additions to criminal, criminal procedure and penal enforcement legislation, national security, law enforcement agencies, crime prevention, criminal misconduct, administrative offense.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы іске асырып жатқан қылмыстық саясаттың қазіргі жай-күйі елдің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында қылмыстық, қылмыстық-процестік және қылмыстық-атқару заңнамасына түбегейлі өзгерістер енгізудің және құқық қорғау органдарының құқық қолдану қызметінің тиімділігін арттырудың шұғыл қажеттілігі туралы ойға алып келеді. Мәселен, Қылмыстық кодексте қамтылған қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудың құқықтық регламенті қазіргі заманғы қылмыс түрлерінің алдын алуда сенімді заңнамалық негіз бола алмайды. Және бұл таңқаларлық емес. Осы нормативтік құқықтық акт әлі заңды күшіне енбей, елеулі өзгерістерге ұшырады және қазіргі уақытта оған 1000-нан астам түзетулер мен толықтырулар енгізілді.

Негізгі бөлім

Іс жүзінде жаңа кодекс құрылды. Бұл факт аталған Заң мемлекеттің мүддесі үшін емес, құқық қорғау жүйесінің жекелеген органдарының ведомстволық қажеттіліктері үшін жан-жақты пысықтаусыз қабылданғанын көрсетеді. Сонымен қатар, заң шығарушы қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін жазаны қатаңдату елдегі қылмыс деңгейінің төмендеуін қамтамасыз етеді, қылмыстық сот ісін жүргізу саласында қалған адамдарды түзетуге ықпал етеді және адамның, қоғамның және мемлекеттің қылмыстық қол сұғушылықтан қауіпсіздігін арттырады деп қате сеніп, қабілетсіздігін көрсетті [1].

Біздің Қазақстанның Қылмыстық кодексіндегі кейбір кемшіліктерге тоқталғымыз келеді.

Біріншіден, біздің ойымызша, бас бостандығынан айыру мерзімі негізсіз ұлғайды, оның максималды ұзақтығы 25 жыл, ал үкімдер жиынтығы бойынша – 30 жыл. Сонымен қатар, кеңестік қылмыстық заң бойынша бас бостандығынан айырудың ең ұзақ мерзімі - 15 жыл. Яғни, аталған жаза мерзімінің екі есеге ұлғаюы байқалады. Бұл жерде елдің жүргізіліп жатқан қылмыстық саясатында гуманизм принципі қайда көрінеді деген орынды сұрақ туындайды.

Екіншіден, жаңа құқықтық институт – қылмыстық теріс қылық - дұрыс қолданысқа енгізілмеген, бұл елдің қылмыстық саясатын ізгілендіру бағытында дамытудың үдемелі үрдісін бұзды деп ойлаймыз. Қазақстан жүргізіп отырған қылмыстық саясаттың осы стратегиялық мақсатына қол жеткізудің орнына біз кері процесті байқаймыз: әкімшілік құқық бұзушылық санатынан олар қылмыстық теріс қылықтарға айналады, олардың қоғамдық қауіптілігі едәуір артады. Яғни, жиырма жылға жуық уақыт ішінде заң шығарушының, ғалымдардың, құқық қолданушылардың қоғамдық қауіптілігі жоғары емес жекелеген қылмыстарды қылмыссыздандыру жөніндегі еңбегі бекер болды. Біздің ойымызша, қылмыстық теріс қылық институтын мұндай қолдану ұлттық қылмыстық заңнаманы қатаңдатуға, қылмыстық жауаптылыққа тартылған адамдар санының ұлғаюына және қылмыстың алдын алуға, қоғамның қауіпсіздігін арттыруға және сауықтыруға ықпал етпейтін басқа да жағымсыз салдарға әкеп соғады. Біздің терең сеніміміз бойынша, бұрын қылмыссыздандырылған қылмыстық құқық бұзушылықтарды әкімшілік заңнаманың қолданылу саласында қалдыру қажет болды. Сонымен бірге, ауыр және аса ауыр қылмыстардың құрамын саралап, олардың кейбірін орташа немесе тіпті аз ауырлықтағы санатқа ауыстыру керек. Бұл ретте, Қазақстанның жаңа Қылмыстық кодексінде қылмыстық теріс қылықтар болып табылатын құқық бұзушылықтардың қолданылуын құқықтық өрісінде сақтай отырып, Әкімшілік және Әкімшілік-іс жүргізу кодекстерін құру жолымен әкімшілік заңнаманы одан әрі дамыту қажет болар еді. Өз ойымызды қорытындылай келе, ресейлік заң шығарушыларды қылмыстық теріс қылықтарды заңды айналымға енгізудің теріс қазақстандық тәжірибесін зерделеуге шақырғымыз келеді.

Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексімен шешілмеген тағы бір маңызды мәселе - бұрынғы

заңнамадан өткен құқықтық нормалардың сақталуы. Атап айтқанда, заңда жазалардың түрлері ғана емес, сонымен бірге қылмыстық-атқару заңнамасын реттеудің мәні болып табылатын олардың жекелеген түрлерін орындау тетігі де сақталған. Мұнда біз бас бостандығын шектеуді, шартты түрде соттауды, қамауға алуды, шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды және т. б. орындау ережелерін айтамыз. Бұл новеллаларды Қылмыстық-атқару кодексіне көшірмеу заң шығарушының осы мәселеге қайта оралуына әкеледі. Мүмкін, осы Заңда осы заңды оқиғаны шешу керек шығар. Өйткені, ҚР Қылмыстық кодексінің көптеген новеллаларының құқықтық мазмұны оларды орындау кезінде ашылады. Осылайша, Қылмыстық кодекстің 44-бабының 2-тармағына сәйкес пробациялық бақылау кезінде сотталғандардың белгілі бір міндеттері сот шешімімен ғана белгіленеді. Ал егер сот сотталғандардың міндеттерін анықтамаса. Содан кейін ол пробация аясынан шығады, өйткені шектеу түріндегі жазаны орындайтын орган бостандық, шартты түрде соттау, шартты түрде мерзімінен бұрын босату және т.б. міндеттер тізімін өзі белгілей алмайды. Мүмкін, осы органға (пробация қызметіне) сотталушының жеке басын, жасалған қылмыстың ауырлығын және т. б. ескере отырып, оның міндеттерінің шеңберін анықтау құқығын бекіту керек шығар.

Жоғарыда айтылғандар қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық-атқару сипатындағы құқықтық институттарды Қылмыстық кодекстен Қылмыстық іс жүргізу және Қылмыстық-атқару кодекстеріне көшіру туралы ұсыныс енгізуге мүмкіндік береді. Мәселен, жазалау жүйелері, түзеу мекемелерінің түрлері, жазаларды орындау, бас бостандығынан айыруға балама (айыппұл, қоғамдық жұмыстар және т.б.), шартты түрде соттау институты, шартты түрде мерзімінен бұрын босату институты Қылмыстық кодекстен Қылмыстық-атқару кодексіне ауыстырылуы керек. Осы ұсынысты іске асыру кезінде біз мыналарды аламыз: көрсетілген заңнамалар арасындағы қайшылықтарды жоямыз; бланкеттік нормалардың санын едәуір қысқартамыз; негізгі: қылмыстардың саралануын орындау үшін өзіне тән емес функцияны құқықтық регламенттеуден босату арқылы қылмыстық заңнаманың тиімділігін арттырамыз.

Заң шығарушы шешуі керек төртінші мәселе - жазаның жекелеген түрлерінің орындалуын материалдық қамтамасыз ету. Мысалы, осы уақытқа дейін қамауды орындау механизмі анықталмаған. Жазаның бұл түрі қайда орындалады? Оларды орындау үшін қаржы бар ма? Тергеу изоляторларында, изоляторларда, қабылдағыштар деп аталатын қамауды орындау туралы ұсыныс физикалық мүмкін емес. Ал жаза түрлерінің тізіміне қамауға алу, бас бостандығын шектеу, түзету жұмыстары және т.б. кіреді, оларды қаржыландыру болмауына байланысты орындау мүмкін емес деген тиісті сұрақ туындайды. Сонымен қатар, жазаның жекелеген түрлерін орындау іс жүзінде бірдей (бас бостандығын шектеу және түзету жұмыстары – *автордың ескертпесі*), бұл оларды заңнамаға енгізудің орынсыздығы туралы ойларға әкеледі. Мүмкін, бұл мәселеде Германияның тәжірибесін ескеріп, жазаның тек үш түрін қалдыру керек: айыппұл, қоғамдық жұмыстарға тарту және бас бостандығынан айыру.

Өлім жазасын алып тастауға келетін болсақ, мұнда бәрі бірдей анық емес. Біздің терең сеніміміз бойынша, ең қатал экономикалық дағдарыс, жұмыссыздық, пандемия және т.б. жағдайында өлім жазасын жою мерзімінен бұрын. Тек өлім жазасы айрықша жаза ретінде қылмыстың алдын алудың ең тиімді әлеуетіне ие. Өлім жазасына кесілуден қорқу қылмыскерлерді ауыр және аса ауыр қылмыстар жасаудан сақтайды.

Жалпы жазалау жүйесі туралы айтатын болсақ, олардың кейбіреулері орындаудың құқықтық табиғаты бойынша бірдей екенін атап өткен жөн. Біз түзету және бостандықты шектеу туралы айтып отырмыз. Ғалымдар түзеу орталықтарында бостандықты шектеуді орындауды көздеді. Алайда, осы мекемелердің құрылысын қаржыландырудың болмауына байланысты заң шығарушы тұрғылықты жері бойынша бостандықты шектеуді орындау туралы шешім қабылдады, бұл түзету жұмыстарын өтеуге толық сәйкес келеді. Біздің ойымызша, егер мемлекет зерттелетін жазаны тиісінше орындай алмаса, онда ол одан бас тартуы керек. Айтпақшы, Германияда жаза жүйесі айыппұлдан, қоғамдық жұмыстардан және бас бостандығынан айырудан тұрады. Мүмкін біз әлемдегі үшінші экономикамен ең қуатты еуропалық мемлекеттің тәжірибесіне жүгінуіміз керек шығар.

Қылмыстық заңнамада жоғарыда аталғандардан басқа, оларды реформалауды талап ететін құқықтық институттар бар. Бұл жерде қылмыстардың қайталануы, қажетті қорғаныс шектері, педофилия, сыбайлас жемқорлық және т.б. біздің терең сеніміміз бойынша қылмыстардың қайталануы сот жазасын тағайындау кезінде емес, оны орындау кезінде ескерілуі керек. Рецидив құқық бұзушыларды қайта әлеуметтендіру процесін жүзеге асыратын пенитенциарлық мекемелер мен өзге де құқық қорғау органдарының тәрбие және өзге де жұмысында неке ретінде қарастырылуы тиіс. Қажетті қорғаныс шегіне келетін болсақ, оны жою керек деген пікір айтқымыз келеді. Зерттелетін институт заңға бағынатын азаматқа өзінің азаматтық ұстанымын білдіруге және қылмыстық шабуылдарға белсенді түрде қарсы тұруға және жолын кесуге жол бермейді. Егер мемлекет жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің қауіпсіздігін толық қамтамасыз ете алмаса, онда ол адамға құқық беріп, жасалған қылмысқа қарсы тұру үшін тиісті заңды жағдайлар жасауы керек деп ойлайды.

Педофилияны халықтың денсаулығына нақты қауіп ретінде қарастыра отырып, кінәлінің өлім жазасы түріндегі қылмыстық жауапкершілігі қарастырылуы керек. Химиялық кастрация және ұзақ мерзімге бас бостандығынан айыру балалардың жыныстық қылмыстардан тиімді қауіпсіздігін қамтамасыз етпейді. Сонымен қатар, педофилдер, ғылыми зерттеулерге сәйкес, ерте жаста өздері қол сұғушылықтың нысаны болған. Зұлымдық жамандықты тудырады.

Сыбайлас жемқорлыққа келетін болсақ, оған тиімді қарсы іс-қимылды қамтамасыз ету үшін қылмыстық заңнамаға барлық лауазымды емес, жеке және заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығын көздейтін жаңа ұйғарым енгізу қажет. Осыған байланысты біз келесі анықтаманы ұсынамыз: «Сыбайлас жемқорлық – бұл мемлекеттік функцияларды орындайтын адамдардың, оларға теңестірілген адамдардың мемлекеттік билікті теріс

пайдалануынан, сондай-ақ кәсіпкерліктің мемлекеттік емес секторында жұмыс істейтін адамдардың, үкіметтік емес және халықаралық ұйымдардың өкілдерінің және мүлікті, құқықтарды заңсыз алу үшін өзге де қатынастарда тұрған өзге де адамдардың өз міндеттерін бұзуынан көрінетін ұйымдасқан қылмыс нысандарының бірі оған, оның ішінде мүліктік емес сипаттағы қызметтерге немесе жеңілдіктерге не аталған тұлғалардың, сондай-ақ заңды тұлғалардың осындай мүліктерді беруіне, оған құқықтар, қызметтер немесе жеңілдіктер, оның ішінде мүліктік емес сипаттағы жеңілдіктер».

Құқық қорғау органдарының құқық қолдану практикасының тиімділігін арттыру туралы айта отырып, Ішкі істер министрлігінің көптеген функцияларды орындайтын және қызметкерлердің саны бойынша ең үлкен орган ретіндегі қызметіне тоқталайық.

Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының барлық профилактикалық қызметі (қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген құрамы бойынша – Ұлттық қауіпсіздік органдары – *автордың ескертпесі*) қол жеткізілген оң нәтижелерді одан әрі бекіту, сондай-ақ мемлекеттің заң шығарушы және атқарушы органдарының экономикалық қылмысқа ықпал ету мақсатында тұжырымдамалық, заңнамалық және ұйымдастырушылық-басқарушылық сипаттағы жаңа стратегиялық шешімдер қабылдауы қажеттігі туралы ойға алып келеді.

Алға қойылған міндеттерге қол жеткізу үшін ішкі істер және ұлттық қауіпсіздік органдары қылмыстық заңнамада нормативтік айқындалған қылмыстық мінез-құлық түрлерінің және сондай-ақ ықтимал қоғамдық қауіпті болып табылатын, бірақ бірқатар себептерге байланысты аталған заңнамада әлі көрініс таппаған әрекеттердің (атап айтқанда, заңды тұлғалардың қылмыстық жауапкершілігі-автордың ескертпесі) сәйкестігін бағалауды ұйымдастыруға және ұдайы жүргізуге тиіс. Құқық теориясында бұл жағдайлар Заңның кемшіліктері деп аталады және заңмен реттелмеген (және сол арқылы мемлекет қорғамайды – *автордың ескертпесі*) қоғамдық қатынастар болып табылады. Екінші жағынан, кейде қылмыстық-құқықтық норманың болуынан (негізінен тыйым салу сипаты – *автордың ескертпесі*) қоғамдық қатынастардың одан әрі дамуына кедергі келтіретін жағдайлар туындайды.

Жоғарыда айтылғандар Қазақстанның әлемнің өркениетті елдерінің әлемдік қоғамдастығына кірігуі және әлеуметтік-экономикалық дамудағы оң жетістіктермен қатар белгілі бір жағымсыз салдарға әкеп соғатын экономикалық өмірдің жаһандануы жағдайында одан да зор мәнге ие болуда. Атап айтқанда, олар ұлттық қылмыстық ұйымдардың күш-жігерін біріктіруге және оларды артық пайда табу үшін жандандыруға ықпал етті. Нәтижесінде трансұлттық ұйымдасқан қылмыс іс жүзінде Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігіне ғана емес, бүкіл адамзатқа өзінің ауқымы бойынша да, жойқын әсері бойынша да негізгі нақты қауіпке айналды. Мемлекеттердің әлеуметтік, экономикалық және өзге де дамуына қауіп төндіретін үнемі өсіп келе жатқан қылмыстық күштер, олардың бірінші кезекте дамушы елдер мен өтпелі экономикасы бар елдердің экономикалық қауіпсіздігіне нұқсан келтіруге бағытталуы трансұлттық ұйымдасқан қылмыстың деструктивті қызметінің негізгі бағыттары болып табылады [2].

Трансұлттық және ұлттық ұйымдасқан қылмыстан туындайтын елдің экономикалық қауіпсіздігіне төнетін қатердің ауқымын түсіне отырып, ішкі істер және ұлттық қауіпсіздік органдарының басшылары онымен күресті күшейту туралы шешім қабылдады. Қойылған міндеттерді іске асыру аталған органдардың профилактикалық қызметін жетілдіру кезінде, сондай-ақ жедел мүдделі объектілерге қатысты агенттік-жедел іс-шараларды белсенді іске асыру кезінде мүмкін болады. Ұлттық және трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қатысты агенттік-жедел іс-шараларды ұйымдастыру және іске асыру кезінде құқық қорғау органдары өз құзыреттері шеңберінде мынадай мән-жайларды ескеруі тиіс:

1. «Көлеңкелі» экономикаға, адам саудасына, қару-жаракқа, есірткіге, жезөкшелікке және т.б. негізделген ұлттық және трансұлттық ұйымдасқан қылмыстың үлкен қаржылық мүмкіндіктері бар. Бұл сома американдық федералды бюджетке тең [3, б. 24]. Үлкен қаржылық ресурстарға ие ұйымдасқан қылмыс, атап айтқанда, экономика саласындағы кез-келген мәселелерді оның мүдделерін қолдайтын жемқор мемлекеттік шенеуніктердің көмегімен шеше алады.

2. Қазақстан Республикасы сыбайлас жемқорлық деңгейі жоғары мемлекеттер қатарына жатады. Бұған жыл сайын Transparency International (TI) беделді ұйымы есептейтін сараптамалық бағалау түріндегі растау бар. Қазақстан сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексінің 2,1 балын жинап, «дәрежелер туралы кестенің» төменгі бөлігінде, 163-тен 155-орынды иеленді.

Сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мақсатында әлеуметтік, құқықтық және өзге де сипаттағы барлық профилактикалық шаралар қолданылуы тиіс. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлықтың әлеуметтік қауіптілігінің артуын ескере отырып, жоғары жазалаушы әсері бар қылмыстық-құқықтық алдын алу шараларына басымдық берілуге тиіс.

3. Мемлекеттік билік пен басқару органдарында (атқарушы, заң шығарушы және сот тармақтары) сыбайлас жемқорлықтың таралуы ерекше алаңдаушылық туғызады. Сонымен қатар, билік органдарындағы бұл әлеуметтік зұлымдық жүйелі сипатқа ие болды, бұл қылмыстық қауымдастықтардың ұйымдасуының жоғары дәрежесін және Қазақстанның мемлекеттік мүдделеріне нұқсан келтіре отырып, белгілі бір ұлттық және шетелдік кәсіпкерлердің мүдделерін қолдау бойынша үлкен мүмкіндіктерді көрсетеді.

Сыбайлас жемқорлық жүйелеріне қатысатын лауазымды тұлғаларға келетін болсақ, олардың ішкі істер және ұлттық қауіпсіздік органдарымен ынтымақтастығы үшін осы конфиденттерге қатысты қылмыстық қудалауды тоқтату тиімді ынталандыру болып табылады. Бұл жағдайда осы адамдар ұсынған мәліметтердің пайдалылығы олар жасаған қылмыстың себептік зиянынан жоғары болуы керек [4].

Қорытынды

Занды тұлғаларға қатысты қолданылуы мүмкін қылмыстық жазаларға келетін болсақ, Қазақстан Республикасы ҚК-нің 40-бабына санкциялардың мынадай түрлерін көздейтін өзгерістер енгізу қажет:

- а) айыппұл;
- б) белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру;
- в) мүлікті тәркілеу;

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, аталған және өзге де проблемаларды шешу елдің үдемелі дамуын, адамның, қоғамның және мемлекеттің құқыққа қарсы қол сұғушылықтардан тиімді қауіпсіздігін қамтамасыз ететінін атап өткен жөн.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Демидов Ю.Н. Проблемы борьбы с преступностью в социально-бюджетной сфере: монография. – М., Издательство «Щит-М», 2004. – 438 с.
- 2 Воронин Ю.А. Транснациональная организованная преступность. - Екатеринбург, 1997.
- 3 Репецкая А.Л. Транснациональная организованная преступность: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. – М.: РГБ, 2005.
- 4 Скаков А. Б., Жалмагамбетов А. М. Борьба с транснациональной организованной преступностью: история, практические аспекты, криминологические и организационно-правовые аспекты: научный обзор / под общей редакцией генерал-майора К. Р. Абдыказымова. - Астана: НИИ КНБ РК, 2005.

REFERENCES

- 1 Demidov Ju.N. Problemy bor'by s prestupnost'ju v social'no-bjudzhetnoj sfere: monografija. – М., Izdatel'stvo «Shhit-M», 2004. – 438 s.
- 2 Voronin Ju.A. Transnacional'naja organizovannaja prestupnost'. - Ekaterinburg, 1997.
- 3 Repeckaja A.L. Transnacional'naja organizovannaja prestupnost': dis. ... d-ra jurid. nauk: 12.00.08. – М.: RGB, 2005.
- 4 Skakov A. B., Zhalmagambetov A. M. Bor'ba s transnacional'noj organizovannoj prestupnost'ju: istorija, prakticheskie aspekty, kriminologicheskie i organizacionno-pravovye aspekty: nauchnyj obzor / pod obshej redakciej general-majora K. R. Abdykazyмова. - Astana: NII KNB RK, 2005.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР/ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Анна Николаевна Медведева – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: anya_mart12_2013@mail.ru.

Айдархан Байдекович Скаков - заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: aidarkan@mail.ru.

Медведева Анна Николаевна – магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры административно-правовых дисциплин Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, подполковник полиции. Республика Казахстан, г. Костанай, пр. Абая 11. E-mail: anya_mart12_2013@mail.ru.

Скаков Айдаркан Байдекович – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного права и криминологии Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. Република Казахстан, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: aidarkan@mail.ru.

Anna Medvedeva – Master of Juridical Sciences, Senior lecturer of the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, police lieutenant colonel. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: anya_mart12_2013@mail.ru.

Aidarkan Skakov – Doctor of Juridical Sciences, Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: aidarkan@mail.ru.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЗАҢ ШЫҒАРУ БАСТАМАШЫЛЫҚ СУБЪЕКТІЛЕРІ
БОЙЫНША ТУЫНДАЙТЫН КЕЙБІР МӘСЕЛЕРІ****Э.Б. Мұхамеджанов**

заң ғылымдарының докторы, профессор

Қ.А. Байжомартова

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Г.М. Сағынбекова

заң ғылымдарының докторы

Алматы қ. Мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотының судьясы, Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Мақала елдегі заң шығару процесін жетілдіру бойынша талдау мен ұсыныстарға арналған. Негізгі назар заң шығару бастамасына құқығы бар субъектілер шеңберін кеңейту туралы ұсынысқа аударылады. Авторлар демократиялық принциптердің маңыздылығын және азаматтардың заң шығару процесіне тікелей қатысуын баса көрсете отырып, биліктің негізгі көзі ретінде халықты осы шеңберге қосу қажеттілігін негіздейді. Сонымен қатар, мақала Парламент Мәжілісінде өз өкілдері жоқ кәсіптік одақтар мен саяси партиялар сияқты қоғамдық бірлестіктер де заң шығару бастамасының субъектілері қатарына қосылуы керек деген идеяны алға тартады. Бұл ұсыныс азаматтық қоғамның ролін нығайтуға және заңнаманы қалыптастыру процесінде әртүрлі әлеуметтік топтардың өкілдігін арттыруға бағытталған. Авторлар Қазақстандағы заңнамалық бастама саласындағы істердің ағымдағы жағдайын егжей-тегжейлі талдайды, заңнамалық ұсынысқа құқығы бар субъектілер шеңберінің шектелуіне назар аударады және бұл шеңбердің кеңеюі халықтың әртүрлі топтарының мүдделерін неғұрлым толық және жан-жақты есепке алуға ықпал ететінін атап көрсетеді. Бұл баптың мақсаты Қазақстандағы заңнамалық бастаманың қолданыстағы тетіктерін талдау ғана емес, сонымен қатар бұл процесі неғұрлым ашық және демократиялық ете алатын нақты ұсыныстар әзірлеу болып табылады. Сонымен, субъектілердің кең ауқымы, соның ішінде азаматтар мен түрлі қоғамдық бірлестіктер заң шығару процесін байыта алады, теңдестірілген және тиімді заңдардың дамуына ықпал етеді. Ұсынылған өзгерістер азаматтық белсенділікті арттыруға және заң шығарушылардың қоғам алдындағы жауапкершілік деңгейін арттыруға бағытталған. Бұл өз кезегінде халықтың заң шығарушы билікке деген сенімін арттыруға және елдің құқықтық жүйесін нығайтуға әкелуі тиіс. Авторлар мұндай тәсіл Қазақстанның барлық азаматтарының мүдделерін көрсететін және қорғайтын неғұрлым тұрақты және әділ қоғам құруға ықпал ететінін атап көрсетеді. Осылайша, мақала заңнамалық процесі демократияландыру және қазіргі Қазақстандағы қоғамдық институттардың ролі туралы пікірталасқа елеулі үлес қосады.

Түйін сөздер: заң шығару бастамашылығы, заң шығару процесі, заң шығару бастамашылық субъектілері, Парламент, Мәжіліс.

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ, КАСАЮЩИЕСЯ СУБЪЕКТОВ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ИНИЦИАТИВЫ
В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

Мухамеджанов Э.Б.

доктор юридических наук, профессор

Байжомартова К.А.

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор

Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана,

Республика Казахстан, г. Алматы

Сағынбекова Г.М.

доктор юридических наук

судья специализированного межрайонного экономического суда г. Алматы, Республика Казахстан

Аннотация. Статья посвящена анализу и предложениям по усовершенствованию законодательного процесса в стране. Основной акцент сделан на предложении расширения круга субъектов, имеющих право на законодательную инициативу. Авторы обосновывают необходимость включения в этот круг "народа" как основного источника власти, подчеркивая значимость демократических принципов и прямого участия граждан в законотворческом процессе. В дополнение статья выдвигает идею о том, что общественные объединения, такие как профессиональные союзы и политические партии, не имеющие своих представителей в Мажилесе Парламента, также должны быть включены в число субъектов законодательной инициативы. Это предложение направлено на укрепление роли гражданского общества и повышение представительности различных социальных групп в процессе формирования законодательства. Авторы подробно анализируют текущее положение дел в сфере законодательной инициативы в Казахстане, обращают внимание на ограниченность круга субъектов, имеющих право на законодательное предложение, и подчеркивают, что расширение этого круга может способствовать более полному и всестороннему учету интересов различных слоев населения. Целью данной статьи является не только анализ существующих механизмов законодательной инициативы в Казахстане, но и выработка конкретных предложений, которые могли бы сделать этот процесс более открытым и демократичным. Так, более широкий круг субъектов, включая граждан и различные общественные объединения, может обогатить законотворческий процесс, способствуя разработке более сбалансированных и эффективных законов. Предлагаемые изменения ориентированы на усиление гражданской активности и повышение уровня ответственности законодателей перед обществом. Это, в свою очередь, должно привести к повышению доверия населения к законодательной власти и укреплению правовой системы страны. Авторы подчеркивают, что такой подход будет способствовать созданию более стабильного и справедливого общества, где законы отражают и защищают интересы всех граждан Казахстана. Таким образом, статья вносит значимый вклад в дискуссию о демократизации законодательного процесса и роли общественных институтов в современном Казахстане.

Ключевые слова: законодательная инициатива, законодательный процесс, субъекты законодательной инициативы, Парламент, Мажилис.

**SOME ISSUES RELATED TO THE SUBJECTS OF LEGISLATIVE INITIATIVE
IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Mukhamedzhanov E.B.

Doctor of Juridical Sciences, Professor

Baizhomartova K.A.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor

Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages, Republic of Kazakhstan, Almaty
Sagynbekova G.M.

Doctor of Juridical Sciences

Judge of the Specialized Interdistrict Economic Court of Almaty, Republic of Kazakhstan

Annotation. The article is devoted to the analysis and proposals for improving the legislative process in the country. The main focus is on the proposal to expand the range of subjects entitled to legislative initiative. The authors substantiate the need to include the "people" as the main source of power in this circle, emphasizing the importance of democratic principles and direct participation of citizens in the legislative process. In addition, the article puts forward the idea that public associations such as trade unions and political parties that do not have their representatives in the Mazhilis of Parliament should also be included among the subjects of legislative initiative. This proposal is aimed at strengthening the role of civil society and increasing the representativeness of various social groups in the process of forming legislation. The authors analyze in detail the current state of affairs in the field of legislative initiative in Kazakhstan, draw attention to the limited range of subjects entitled to legislative proposals, and emphasize that expanding this circle can contribute to a more complete and comprehensive consideration of the interests of various segments of the population. The purpose of this article is not only to analyze the existing mechanisms of legislative initiative in Kazakhstan, but also to develop specific proposals that could make this process more open and democratic. Thus, a wider range of actors, including citizens and various public associations, can enrich the legislative process, contributing to the development of more balanced and effective laws. The proposed changes are aimed at strengthening civic engagement and increasing the level of responsibility of legislators to society. This, in turn, should lead to increased public confidence in the legislature and strengthen the country's legal system. The authors emphasize that such an approach will contribute to the creation of a more stable and fair society, where laws reflect and protect the interests of all citizens of Kazakhstan. Thus, the article makes a significant contribution to the discussion on the democratization of the legislative process and the role of public institutions in modern Kazakhstan.

Keywords: legislative initiative, legislative process, subjects of legislative initiative, Parliament, Majilis.

Кіріспе

2022 жылғы қаңтар айындағы Қазақстандағы оқиғалар саяси, экономикалық және құқықтық реформалардың сериясын бастай отырып, ел тарихындағы бетбұрыс кезеңі болды. Елдің әлеуметтік және құқықтық жанаруына бағытталған бұл реформалар тиісті заңдарды әзірлеуді және қабылдауды, елдің қазіргі заңнамасына өзгерістер мен толықтырулар енгізуді талап етеді. Бұған мемлекеттің демократиялық негіздерін нығайту қажеттігін және заңнаманы өзгермелі қоғамдық және саяси жағдайларға бейімдеудің маңыздылығын атап өтіп, 2022 жылғы маусым мен қыркүйекте елімізде жүргізілген конституциялық реформа дәлел болып табылады.

Негізгі бөлім

Заң шығару қызметінің қарқындылығы мен көлемінің кеңеюі азаматтық қоғам институттары мен азаматтардың жекелеген топтарының назарын аударды. Қоғамның заң шығарушылыққа деген қызығушылығын ҚР Парламенті қабылдайтын заңдар арқылы Президент пен депутаттардың сайлау алды уәделерінің іске асырылуы ғана емес, сонымен бірге олардың қоғамның үміттеріне қаншалықты сәйкес келетіндігі де түсіндіруге болады. Бүгінде бұл алшақтықты заң шығару процесі арқылы қысқарту қажет.

Заң шығару процесі заң шығару процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, ол заң шығарудың барлық сипаттамаларына ие [1].

Егер құқық шығару тек заңдарды ғана емес, сонымен қатар басқа да заңға тәуелді актілерді, мысалы, Президенттің Жарлықтарын, Үкімет қаулыларын, Конституциялық Сот пен Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларын және т.б. әзірлеу және қабылдау рәсімдерін біріктірсе, онда **заң шығару процесі** тек заңдарды әзірлеу және қабылдау процесі болып табылады.

Заң шығару процесі, кез-келген басқа процесс сияқты, бірнеше дәйекті кезеңдерден өтеді. Бұл кезеңдер заң шығару бастамасынан басталып, заң жобасын әзірлеуден оны Парламентке ұсынуға дейін барлығын, тіпті содан кейінгі заңды талқылау, қабылдау және ақырында жариялауды да қамтиды.

Парламент қабылдайтын заңдардың сапасы негізінен заң шығару процесін мұқият ұйымдастыруға байланысты екенін ескеру маңызды.

Заңнамалық процесі қарастыру әсіресе соңғы конституциялық реформалар аясында өзекті болып табылады. Осы реформалардың нәтижесінде заң шығарушы билікті жүзеге асыратын жоғары өкілді органның құрылымында өзгерістер болды, яғни Парламент Мәжілісі мен Сенатын қалыптастырудың жаңа тәртібі бекітілді. Бұдан басқа, заңнамалық процеске өзгерістер енгізілді (ҚР Конституциясының 53, 54, 61-баптары, 62-бабының 5-тармағы), бұл қосымша назар аударуды және терең ғылыми зерттеулерді талап етеді [2].

Біздің ойымызша, бұл түзетулер мұқият назар аударуды және байыпты ғылыми зерттеулерді қажет етеді, өйткені заңнамалық процесінің ұсынылған моделі бұрынғыға қарағанда даулы болып көрінеді. Айта кету керек,

процестің бұрынғы моделі де жетілмеген болған [3].

Заңнамалық процестің қазіргі моделінде басты назарды келесі аспектілер тартады:

Ең алдымен, заңнамалық процестің бірінші кезеңінде, жоғарыда айтылғандай, заңнамалық бастама тұрады. Бұл бастама Парламентке жаңа заң қабылдау немесе қолданыстағы заңдарды өзгерту және толықтыру туралы ұсыныстарды қамтитын заң жобасын ұсыну мүмкіндігін анықтайды. ҚР Конституциясының 61-бабының 1-тармағына сәйкес, заң шығару бастамасы құқығы Республика Президентіне, Парламент депутаттарына және Үкіметке тиесілі және ол тек Мәжілісте іске асырылады [2].

Заң шығару бастамасы құқығын бөлудің бұл жүйесі көптеген елдерге, соның ішінде Қазақстанға да тән. Алайда, кейбір мемлекеттерде заңнамалық бастама құқығы бар адамдар тобы ҚР Конституциясында анықталғаннан әлдеқайда кең.

Заңнамалық процестің қазіргі моделі тек мемлекеттік биліктің үш негізгі субъектісінен шығатын бастамаларға бағытталғанын атап өту маңызды. Заң шығару бастамасы құқығын іске асыру кезінде белгіленген рәсімдерді сақтау қажеттілігін ескере отырып, бұл тәсілдің өзіндік қисыны бар. Мұндай тәртіп заң жобасын заңды түрде дұрыс ресімдеуді, барлық қажетті ілеспе құжаттар мен келісімдердің болуын көздейді, әрине, бұл тиісті мемлекеттік органның білікті мамандарының қатысуымен ғана мүмкін болады.

Алайда, заңнамалық бастаманы іске асырудың бұл тәртібі толықтай демократиялық емес деп саналуы мүмкін, өйткені ол заң шығару бастамасының құқығын тек мемлекеттік органдармен шектейді. Бұл халық биліктің негізгі көзі болғанына қарамастан, кәсіподақтар, Парламентте ұсынылмаған саяси партиялар және басқа топтар сияқты субъектілердің заң шығару процесіне қатысу мүмкіндігін жоққа шығарады.

Сондай-ақ, субъектілердің шектеулі тобының қолында заң шығару бастамасы құқығының шоғырлануы заңдар тек осы субъектілердің мүдделері негізінде, қоғамдық мүдделердің кең спектрін ескермей, әзірленетін жағдайға әкелуі мүмкін.

Халық, кәсіподақтар және саяси партиялар сияқты Парламент Мәжілісіне өкілдері кірмейтін топтарды қоса алғанда, заң шығару бастамасына құқығы бар субъектілер тобын кеңейтуге мүмкіндік беретін ҚР Конституциясының 61-бабының 1-тармағына өзгерістер енгізу жағдайды жақсартуға ықпал етуі мүмкін деп санаймыз.

Қарсыластарымыз халық заң шығару бастамасына құқығы бар барлық субъектілердің қызметіне ықпал ету арқылы белгілі бір дәрежеде заң шығару бастамасына қатысады деп айтуы мүмкін. Бұл қатысу қоғамдық және сараптамалық ұйымдардың, Парламент депутаттарының қызметіне тарту арқылы, сондай-ақ жұртшылықтың талаптары тыңдалып, заң жобаларында көрініс тапқан кезде орын алады. Бірақ, осы жанама ерік-жігерге қарамастан, халық және басқа аталған топтар заң шығару бастамасының толыққанды субъектілеріне айналмайды. Заң тұрғысынан халық немесе ұйымдасқан азаматтар топтары мен Парламенттің (заң шығарушы орган ретінде) арасында тікелей құқықтық қатынастар пайда болмайды, яғни Парламент тарапынан осы топтардан келетін заң жобаларын қарау және қабылдау міндеттемесі бекітілмеген. Бұл Парламенттің осы акторлар ұсынған бастамаларға қатысты процедуралық әрекеттерді қарау және орындау заңды міндеті туындаған кезде қажетті процедуралық қатынастардың жоқтығын көрсетеді.

Қарсыластардың халықты немесе оның өкілдерінің ұйымдасқан тобын заң шығару бастамасы субъектілерінің қатарынан шығару туралы тағы бір айталатыны - бұл құқықты республикалық референдум арқылы жүзеге асыра алады деген дәлел [4, б. 30]. Біздің ойымызша, бұл тұжырыммен келісу қиын. «Республикалық референдум туралы» Конституциялық заңда біз кем дегенде 200 мың азаматтың қандай да бір заң бойынша республикалық референдум өткізу туралы бастамасы туралы айта аламыз, бірақ бұл жағдайда да заң шығару бастамасы туралы емес, нақты заң жобасын мақұлдау немесе мақұлдамау туралы мәселеге дауыс беруді ғана білдіреді [5].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, егер болашақта халықтың заң шығару бастамасы туралы ұсыныс ҚР Конституциясының 61-бабының 1-тармағында бекітілсе, онда мұндай шешім тікелей халықтық биліктің нақты кепілі болар еді деп айтуға болады. Бұл халықтың билікпен тығыз байланысын тудырады, ал халыққа өзін мемлекетті басқару ісіне қатысушы ретінде сезінуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, халыққа заң шығару бастамасы құқығын беру Парламентке нақты қоғамдық қажеттілігі бар, сондай-ақ қоғамның жекелеген әлеуметтік топтарының мүдделерін ескеретін неғұрлым өзекті заңдар қабылдауға мүмкіндік береді [6, б. 119].

Тағы бір айтып кететін жайт, ҚР Конституциясының 61-бабы 2-тармағының мазмұнынан Президенттің, Парламент депутаттарының және Үкіметтің заңнамалық бастамасы заң жобасын енгізу арқылы Мәжілісте іске асырылып жатқандығы көрінеді [2].

Жоғарыда біз заң жобасын енгізу рәсімі техникалық жағынан күрделі ғана емес, сонымен бірге шығынды сипатта болатынын атап өттік.

Егер заң шығару бастамасының кезеңі заң жобасын дайындаудан басталады деп есептесек [7], онда бұл процес келесі әрекеттерді қамтиды. Ең алдымен, заң жобасының бастамашысы жұмыс тобын құруы керек. Кейде мұндай топқа жоғары жалақы алатын мамандар, заңгерлер, сарапшылар кіреді. Мұндай топтың мүшелері, әдетте, жобалық жұмысты ақылы негізде жүзеге асырады. Осы кезеңдегі жұмыс тобы мүшелерінің қызметі заң жобасының тұжырымдамасын әзірлеуді, жобаның бастапқы нұсқасын жасауды, оны талқылауды, пысықтауды және келісуді қамтиды. Мұның бәрі шығын материалдарын сатып алуды, конференцияларға арналған үй-жайларды жалға алуды және т.б. материалдық шығындарды талап етеді. Жекелеген заң жобалары бойынша басқа мемлекеттердің тәжірибесін зерделеу мақсатында шетелдік ыссапарлар қажет, бұл да елеулі қаржылық шығындарға айналады. Әрине, заң жобасын әзірлеумен байланысты мұндай материалдық шығындар жоғарыда аталған заң шығару

бастамашылық субъектілеріне қол жетімді, бірақ олар халық немесе кәсіподақтар мен саяси партиялар сияқты заң шығару бастама субъектілері үшін шындыққа жанаспауы мүмкін.

Осыған байланысты құқық теориясында заң шығару бастамасы Парламентке заң жобаларын енгізу арқылы ғана емес, сонымен қатар **заңнамалық ұсыныс** түрінде де жүзеге асырылатынына назар аударғымыз келеді. Осының негізінде болашақта ҚР Конституциясының 61-бабында **ұсыныс нысанында көрсетілген заң шығару бастамасы** сияқты заңнамалық бастаманы іске асырудың осы түрін де көздеу қажет деп санаймыз.

Мұндай ұсыныс заң шығару бастамасының субъектілері ретінде танылатын халықтан, кәсіподақтардан немесе саяси партиялардан туындап, Парламент Мәжілісінің қарауына заң жобасымен салыстырғанда жеңілдетілген рәсімдер бойынша қабылдануы мүмкін, бірақ құқықтық салдары бірдей болуы тиіс - Комитетте немесе Мәжілістің жалпы отырысында талқылау кезінде заңнамалық ұсыныс қабылданбауы немесе қолдалуы мүмкін. Заңнамалық ұсынысты мақұлдау туралы шешім қабылданған жағдайда, ол бойынша тиісті заң жобасы әзірленуі тиіс.

Басқаша айтқанда, заңнамалық ұсыныс арқылы оны енгізген субъект заңды әзірлеу (қабылдау) туралы идеяны алға тартады, ал тиісті парламенттік комитет заң жобасын әзірлеу бойынша жұмысты бастайды, содан кейін ол депутаттық бастама тәртібімен Парламент Мәжілісіне енгізіледі.

Мұнда қарсыластар әр түрлі объективті себептерге байланысты депутаттық корпустың заң жобаларын дайындауға мүмкіндіктері жоқ екенін бірден байқайды. Бұған келісуіміз керек, бірақ Парламент дамымайды не өз қызметін жүзеге асырудың жаңа формаларын іздемейді, деп айта алмаймыз. Мұндай заң жобаларын әзірлеуді Парламент жанындағы Заңнама институтына беру немесе осындай жобаларды әзірлеуге тапсырыс беру арқылы тендерге негізделген үшінші тарап заң фирмаларына беру аталған мәселенің шешімі болуы мүмкін. Мұндай тапсырыстар қаржылық күшейтуді қажет ететіндігін ескере отырып, мұндай жобаларды қаржыландыру Парламент бюджетіндегі шығыстардың арнайы бабымен қамтамасыз етілуі тиіс.

Мұндай тапсырыстар қаржылық қолдауды қажет ететіндігін ескере отырып, осы жобаларды қаржыландыру Парламент бюджетіндегі шығыстардың арнайы бабымен қамтамасыз етілуі тиіс.

Мәселенің мұндай шешімі заң шығару процесінде Үкіметтің үстемдігі сияқты проблеманы бір уақытта шешуге мүмкіндік береді деп санаймыз. Тәжірибе көрсеткендей, заң шығару бастамасының үш субъектісінің ішінде – Президент, Парламент депутаттары және Үкімет, соңғысы ғана заң жобаларын дайындауға және ұсынуға кең мүмкіндіктеріне ие.

Келесі көтерілетін мәселе – ҚР Конституциясының 3-бабының 4-тармағына сәйкес, біздің елімізде билікті заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөлу қағидаты негізінде мемлекеттік билік органдарын құрудың жалпы теориялық ереже жүзеге асырылған [2]. Құқық теориясында билікті ұйымдастырудың мұндай жүйесі Парламенттің құзыретіне жататын сұрақтардың тізімін анықтайтын қоғамдық қатынастарды реттеудің өзіндік, қатаң белгіленген саласы бар екенін көрсетеді, сондықтан заң шығару құзыреті басқа органдарға берілмеуі керек. Парламенттің айрықша қарауына жататын мәселелер ҚР Конституциясының 61-бабының 3-тармағында бекітілген [2]. Осыған байланысты, ҚР Конституциясының 61-бабы 3-тармағының үшінші бөлігінде бекітілген ережені жақын арада қайта қарау қажет деп санаймыз, онда Үкіметке жедел ден қою мақсатында болса да, Парламенттің айрықша құзыретіне жататын барлық мәселелер бойынша заң күші бар уақытша нормативтік құқықтық актілерді өзінің жауапкершілігімен қабылдау құқығы берілген.

Бұл ереже, біздің ойымызша, ҚР Конституциясының 3-бабының 4-тармағында бекітілген билікті бөлу қағидатына ғана емес, сонымен қатар ҚР Конституциясының 61-бабының 2-тармағының екінші бөлігіне де қайшы келеді. Атап айтқанда, заң шығарушы осы нормада өмірге және денсаулыққа қауіп төндіретін жағдайларға жедел ден қою мақсатында Үкіметтің заң шығару бастамасы тәртібімен енгізілген заң жобаларын және т.б. Парламент дереу оның Палаталарының бірлескен отырысында қарауға тиіс екенін тікелей көрсетеді [2].

Егер Парламент Үкімет енгізген заң жобаларын дереу қарауға міндетті болса, онда атқарушы органға өкілетті заң шығару құқығын берудің мәні неде деген сұрақ туындайды. Заң шығарушының Үкіметке осындай құқық беру туралы идеясының пайда болуын шетелдік тәжірибені қабылдаумен түсіндіруге болады. Бұл тәжірибе Францияда, Румынияда, Швейцарияда және т. б. Елдерде орын алған.

Біздің жағдайымыздағы мұндай заң шығарудың қауіптілігі – оның ситуативті сипатында және адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын бұзулуы, сондай-ақ басқа да ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін.

Бұл жерде туындайтын сұрақ: егер Парламент кейіннен Үкімет қабылдаған заң күші бар уақытша нормативтік құқықтық актіні растамаса, бұл жағдайда Үкімет мүшелерінің жауапкершілігі қалай шешіледі?

Егер біз тағы да Францияның шетелдік тәжірибесін қарастырсақ, онда Министрлер Кеңесі заң шығарушылар берген өкілеттіктерді орындау үшін ордонанстарды қабылдайды, оларды Парламентте қайта бекіту бойынша талап қойылмаған. Ордонанстар Парламент берген өкілеттік мерзімі аяқталғаннан кейін өз қолданысын тоқтатады. Мұндай ордонанстарға Премьер-министр емес, Франция президенті қол қояды (1958 жылғы Франция Конституциясының 38-бабы) [8].

Қорытынды

Қорытындылай келе, бұл мақалада терең зерттеуді қажет ететін заңнамалық процестің жалпы мәселелері ғана көтерілген. Заң шығару процесінің проблемалық мәселелерін шешу бойынша авторлар ұсынған ұсыныстар мен пайымдаулар субъективті болып табылады және тәжірибемен талқылау-тексеруді талап етеді.

Осы тақырып бойынша зерттеулердің маңыздылығы тек академиялық қызығушылықпен ғана емес, сонымен бірге заң шығару процесінің ашықтығын, демократиялығы мен тиімділігін қамтамасыз ету қажеттілігімен де байланысты. Осылайша, заң шығарушылар, академиялық қауымдастық және қоғам арасындағы диалог болашақта

теңдестірілген және инклюзивті заң шығару процесін қалыптастыру үшін жалғасуы керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. – М.: Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, 2011. – С. 296.
- 2 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
- 3 Мухамеджанов Ә.Б. О законодательном процессе и проблемах законодательной инициативы в Республике Казахстан // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32443788&pos=6;-108#pos=6;-108.
- 4 Ахметова К.С. Правовая природа и виды референдумов в зарубежных странах и Республике Казахстан // *Ғылым – Наука*. – 2018. – № 1. – С. 29-35.
- 5 Республикалық референдум туралы: Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 2 қарашадағы №2592 Конституциялық заңы // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002592_
- 6 Ivanova K. Electronic Legislative Initiative as a Tool to Improve Citizens' Public Activity in Cyberspace: Common Issues in the BRICS Countries, Europe and the Russian Federation // *BRICS Law Journal*. – 2019. – 6(1). – Pp. 102–126.
- 7 Колдаева Н.П. Законодательная инициатива как правовой институт // *Сов. государство и право*. – 1970. – №9. – С.123.
- 8 La Constitution de la Cinquième République, 1958 // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://archive.org/details/laconstitutionde0000unse>.

REFERENCES

- 1 Matuzov N.I., Mal'ko A.V. Teoriya gosudarstva i prava. – M.: Rossiyskaya akademiya narodnogo khozyaystva i gosudarstvennoy sluzhby pri Prezidente RF, 2011. – S. 296.
- 2 Kazakstan Respublikasynyn Konstitutsiiasy: 1995 zhylygy 30 tamyzda kabyldangan // [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
- 3 Mukhamedzhanov E.B. O zakonodatel'nom protsesse i problemakh zakonodatel'noy initsiativy v Respublike Kazakhstan // [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32443788&pos=6;-108#pos=6;-108.
- 4 Akhmetova K.S. Pravovaya priroda i vidy referendumov v zarubezhnykh stranakh i Respublike Kazakhstan // *Gylım – Nauka*. – 2018. – № 1. – S. 29-35.
- 5 Respublikalyk referendum turaly: Kazakstan Respublikasynyn 1995 zhylygy 2 karashadagy №2592 Konstitutsiialyk zany // [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002592_
- 6 Ivanova K. Electronic Legislative Initiative as a Tool to Improve Citizens' Public Activity in Cyberspace: Common Issues in the BRICS Countries, Europe and the Russian Federation // *BRICS Law Journal*. – 2019. – 6(1). – Rr. 102–126.
- 7 Koldayeva N.P. Zakonodatel'naya initsiativa kak pravovoy institut // *Sov. gosudarstvo i pravo*. – 1970. – №9. – S. 123.
- 8 La Constitution de la Cinquième République, 1958 // [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <https://archive.org/details/laconstitutionde0000unse>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Эдуард Булатович Мухамеджанов – заң ғылымдарының докторы, профессор, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және Әлем тілдері университеті Халықаралық құқық кафедрасының профессоры. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Мұратбаев к-сі, 200. E-mail: ebm-58@mail.ru.

Қарлығаш Асылжомартовна Байжомартова – заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор. Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және Әлем тілдері университеті Халықаралық құқық кафедрасының меңгерушісі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Мұратбаев к-сі, 200. E-mail: kba-73@mail.ru.

Гүлнар Мейірханқызы Сағынбекова – заң ғылымдарының докторы, Алматы қ. Мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотының судьясы. Алматы, Қазақстан. E-mail: gulnar.s007@mail.ru.

Мухамеджанов Эдуард Булатович – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры Международного права Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200. E-mail: ebm-58@mail.ru.

Байжомартова Карлығаш Асылжомартовна – кандидат юридических наук, ассоциированный профессор. заведующая кафедрой Международного права Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200. E-mail: kba-73@mail.ru.

Сағынбекова Гүлнар Мейірхановна – доктор юридических наук, судья специализированного межрайонного экономического суда г. Алматы. Республика Казахстан, г. Алматы. E-mail: gulnar.s007@mail.ru.

Eduard Mukhamedzhanov – Doctor of Juridical Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law of the Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages. Republic of Kazakhstan, Almaty, Muratbayev str. 200. E-mail: ebm-58@mail.ru.

Karlygash Baizhomartova – Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of International Law of the Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages. Republic of Kazakhstan, Almaty, Muratbayev str. 200. E-mail: kba-73@mail.ru.

Gulnar Sagynbekova – Doctor of Juridical Sciences, Judge of the specialized Interdistrict Economic Court of Almaty. Republic of Kazakhstan, Almaty. E-mail: gulnar.s007@mail.ru.

**ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ
В ВИДЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ РАБОТ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН****М.Р. Муканов**доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент)
Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос эффективности исполнения наказания в виде общественных работ в Республике Казахстан как одной из альтернативных мер наиболее строгого наказания - лишения свободы. Результаты общих усилий всех правоохранительных органов страны в борьбе с преступностью в значительной степени зависят от того, насколько эффективно исполняется назначенное наказание. В ходе исследования выделена проблема, которая снижает эффективность рассматриваемого наказания, когда лицо, которому назначено привлечение к общественным работам, уклоняется от исполнения наказания, скрываясь от службы пробации, освобождают от наказания в судебном порядке в связи с истечением срока давности обвинительного приговора суда, после чего в отношении него заканчивается и пробационный контроль. Если обвинительный приговор не выполняется в течение длительного времени, то его исполнение становится бесполезным с точки зрения как специального, так и общего предупреждения. В связи с этим становится нецелесообразным применение назначенного ранее наказания при наличии установленных ст. 77 УК РК условиях. Это позволяет представителю службы пробации подать суду представление с просьбой о снятии его с учета и освобождении от назначенного наказания, которое, как правило, суд удовлетворяет. Однако судебная практика демонстрирует отсутствие единообразия в подходах - решения об освобождении от отбывания наказания в виде общественных работ в связи с истечением сроков давности обвинительного приговора суда принимаются по усмотрению суда. В связи с чем складывается неоднородная судебная практика, не способствующая эффективности данного альтернативного лишению свободы вида наказания и реализации принципа неотвратимости наказания. Для решения выявленной проблемы сформулировано предложение о внесении изменения в уголовный закон Республики Казахстан, которое, как представляется, не позволит избежать назначенного наказания.

Ключевые слова: альтернативные меры, общественные работы, служба пробации, гуманизация, срок давности, эффективность, наказание, обвинительный приговор, неотвратимость наказания, ответственность.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚОҒАМДЫҚ ЖҰМЫСТАР ТҮРІНДЕГІ ЖАЗАНЫ
ОРЫНДАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ****М.Р. Муканов**философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор (доцент)
Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Андатпа. Мақалада Қазақстан Республикасында қоғамдық жұмыстар түріндегі жазаны орындаудың тиімділігі, неғұрлым қатаң жазалаудың баламалы шараларының бірі - бас бостандығынан айыру мәселесі қарастырылған. Елдің барлық құқық қорғау органдарының қылмысқа қарсы күрестегі жалпы күш-жігерінің нәтижелері көбінесе тағайындалған жазаның қаншалықты тиімді орындалатынына байланысты. Зерттеу барысында қарастырылып отырған жазаның тиімділігін төмендететін мәселе анықталды. Ол қоғамдық жұмыстарға тарту тағайындалған адам пробация қызметінен жасырынып, жазаны орындаудан жалтарған кезде, соттың айыптау үкімінің ескіру мерзімінің өтуіне байланысты сот тәртібімен жазадан босатылып, содан кейін оған қатысты пробациялық бақылаудың аяқталуы. Егер айыптау үкімі ұзақ уақыт бойы орындалмаса, онда оны орындау арнайы және жалпы ескерту тұрғысынан пайдасыз болады. Осыған байланысты ҚР ҚК-нің 77-бабында белгіленген шарттар болған кезде бұрын тағайындалған жазаны қолдану орынсыз болып отыр. Бұл пробация өкіліне сотқа оны есептен шығару және әдетте сот қанағаттандыратын тағайындалған жазадан босату туралы өтініш білдіруге мүмкіндік береді. Алайда, сот практикасы тәсілдерде біркелкіліктің жоқтығын көрсетеді - соттың айыптау үкімінің ескіру мерзімінің өтуіне байланысты қоғамдық жұмыстар түріндегі жазаны өтеуден босату туралы шешімдер соттың қалауы бойынша қабылданады. Осыған байланысты жаза түрінен бас бостандығынан айырудың және жазаның бұлтартпастығы қағидатын іске асырудың тиімділігіне ықпал етпейтін біртекті емес сот практикасы қалыптасуда. Анықталған проблеманы шешу үшін, Қазақстан Республикасының қылмыстық заңына, біздің ойымызша, тағайындалған жазадан құтылуға мүмкіндік бермейтін өзгеріс енгізу туралы ұсыныс тұжырымдалды.

Түйін сөздер: баламалы шаралар, қоғамдық жұмыстар, пробация қызметі, ізгілендіру, ескіру мерзімі, тиімділігі, жазасы, айыптау үкімі, жазаның сөзсіздігі, жауапкершілік.

**ENSURING THE EFFECTIVENESS OF THE EXECUTION OF PUNISHMENT
IN THE FORM OF COMMUNITY SERVICE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN****Mukanov M.R.**Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor (Docent)
Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev

Annotation. The article considers the issue of the effectiveness of the execution of punishment in the form of community service in the Republic of Kazakhstan, as one of the alternative measures of the most severe punishment - imprisonment. The results of the joint efforts of all law enforcement agencies in the country in the fight against crime largely depend on how effectively the prescribed punishment is carried out. The study highlights a problem that reduces the effectiveness of the punishment in question.

This is when a person who has been assigned to community service evades punishment by hiding from the probation service, is released from punishment in court due to the expiration of the statute of limitations of the court's conviction, after which probation control ends with respect to him. If a conviction is not carried out for a long time, then its execution becomes useless from the point of view of both a special and general warning. In this regard, it becomes impractical to apply the previously imposed punishment in the presence of the conditions established by Article 77 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. This allows a representative of the probation service to shake hands with the court with a request to remove him from the register and release him from the imposed punishment, which, as a rule, the court satisfies. However, judicial practice demonstrates a lack of uniformity in approaches - decisions on release from serving a sentence in the form of community service in connection with the expiration of the statute of limitations of a court conviction are made at the discretion of the court. In this regard, there is a heterogeneous judicial practice that does not contribute to the effectiveness of this type of punishment alternative to imprisonment and the implementation of the principle of inevitability of punishment. To solve the identified problem, a proposal has been formulated to amend the criminal law of the Republic of Kazakhstan, which, it seems, will not allow avoiding the punishment imposed.

Keywords: alternative measures, community service, probation service, humanization, statute of limitations, effectiveness, punishment, conviction, inevitability of punishment, responsibility.

Введение

На сегодняшний день благодаря гуманизации и развитию уголовного законодательства решаются экономические и социальные проблемы, которые возникали в ответ на жесткую уголовную политику. В связи с этим логичными являются дальнейшие поиски решений по повышению эффективности альтернативных мер наиболее строгого наказания - лишения свободы.

Из основных альтернативных видов наказания, не связанных с лишением свободы, наиболее востребованным и получившим высокую международную правовую оценку, является привлечение к общественным работам. Это именно тот правовой механизм, который объединяет основную цель любого наказания - реабилитацию нарушителя через выполнение общественно полезного труда, который приносит пользу обществу и способствует экономии государственных средств.

Для отправления преступников в тюрьмы требуются значительные затраты из государственного бюджета, которые в основном направлены на обеспечение жизни заключенных. Однако, если преступники не будут изолированы от общества, то использование альтернативных уголовно-правовых мер позволит экономить бюджетные средства и направлять их на более значимые и полезные социальные потребности граждан страны.

Для продвижения вперед и достижения постепенного развития страны принимается стратегия сокращения количества заключенных в тюрьмах путем широкого использования альтернативных мер, не связанных с лишением свободы [1, с. 96]. Интерес к таким видам наказаний особенно возрос после принятия Закона РК «О пробации» [2], поскольку именно служба пробации должна регулярно контролировать поведение осужденных, не изолированных от общества, чтобы гарантировать соблюдение законности и обеспечить безопасность общества через процесс ресоциализации осужденных. Иными словами, обеспечивать эффективность исполнения наказания в целом и общественных работ в частности.

Основная часть

Согласно ст. 43 УК РК [3], общественные работы представляют собой привлечение осужденного к бесплатному общественно полезному труду, не требующему определенной квалификации и направленному на благо общества. Такой труд не требует специальной квалификации и может включать задания, связанные с:

- улучшением и очисткой территорий;
- вырубкой деревьев и кустарников, обрезкой веток;
- посадкой и прополкой саженцев деревьев, кустарников и растений, не являющихся цветами;
- улучшением и очисткой территорий автобусных остановок;
- помощью в благоустройстве тротуаров и дорожных путей;
- покраской элементов дорожного благоустройства;
- очисткой недоступных для дорожной техники мест;
- улучшением спортивных и детских площадок и др.

Несмотря на видимую мягкость, общественные работы как вид наказания сопровождаются рядом правовых ограничений для осужденного. Он обязан строго следовать индивидуальному плану отбывания наказания и воздерживаться от совершения противоправных действий, поскольку это может привести к лишению свободы в соответствии с законом. Основные обязанности осужденных, выполняющих наказание в виде общественных работ, включают в себя следующее:

- соблюдение установленного порядка и условий отбывания наказания в соответствии с законодательством РК;
- выполнение работ, организуемых местными исполнительными органами, в общественных местах;
- в случае изменения места жительства по каким-либо причинам, осужденный обязан письменно уведомить сотрудников службы пробации о данном обстоятельстве;
- регулярное явление в службу пробации один раз в месяц для регистрации и участия в профилактической беседе;
- в период исполнения наказания в виде общественных работ осужденному запрещено покидать территорию РК.

Представляется, что во время исполнения этого наказания следует использовать любые виды работ, если они соответствуют способностям правонарушителя и несут общественную полезность, значимость и ценность. Положительные эмоции, обусловленные осознанием того, что выполняемый труд способен помочь людям, решить их текущие проблемы, возможно переживание осужденными нравственных трансформаций, а также их

взглядов и ценностей.

Что касается других целей наказания, например, цели специального предупреждения, то они могут быть достигнуты путем обеспечения того, чтобы осужденный в свободное от работы или учебы в соответствующем учреждении время лишился возможности совершить другое правонарушение или имел минимальная возможность сделать это. Точно так же наказание в виде участия в общественных работах может служить цели общего сдерживания, поскольку оно действует как сдерживающий фактор для части «нестабильных» лиц, которых отпугивает перспектива работать без вознаграждения в течение значительного периода времени [4].

За организацию проведения общественных работ ответственны местные исполнительные органы, за надзор за исполнением назначенного наказания – служба пробации [5, с. 146]. Основной принцип пробации заключается в использовании альтернативных видов наказания, не связанных с лишением свободы, и применении в отношении преступников мер, направленных на их исправление, коррекцию поведения и адаптацию к обществу путем предоставления социальной и другой помощи.

Одной из таких мер являются и воспитательно-профилактические беседы, которые должны проходить с осужденными как минимум один раз в месяц. Если же осужденный уклоняется от пробационного контроля и исполнения наказания, скрываясь, то служба пробация наделена правом на осуществление первоначальных розыскных мероприятий.

И здесь следует отметить существующую проблему, когда осужденного, приговоренного к общественным работам и уклоняющегося от исполнения наказания, скрываясь, в судебном порядке освобождают от наказания в связи с истечением срока давности обвинительного приговора суда, после чего в отношении него заканчивается и пробационный контроль. Так, осужденный за уголовный проступок может быть снят с учета службы пробации уже через год.

В целом, судебная практика свидетельствует о складывающейся парадоксальной ситуации. Так, в соответствии со ст. 77 УИК РК [6], возможно освобождение от отбывания наказания в случае истечения срока давности обвинительного приговора, если он не был приведен в исполнение в установленные сроки, зависящие от тяжести совершенного преступления.

Есть множество причин, по которым обвинительный приговор может не быть исполнен, включая небрежную работу канцелярии суда, органов, отвечающих за отбывание наказания, или осуществляющих доставку осужденных в уголовно-исполнительные учреждения, и так далее. Однако чаще всего обвинительный приговор остается невыполненным из-за уклонения осужденного от отбывания наказания.

При этом согласно ч. 3 ст. 77 УИК РК, если осужденный уклоняется от отбывания наказания, то течение срока давности по преступлению приостанавливается. Однако, если обвинительный приговор не выполняется в течение длительного времени, то его исполнение становится бесполезным с точки зрения как специального, так и общего предупреждения [7, с. 48].

В связи с этим становится нецелесообразным применение назначенного ранее наказания при наличии установленных ст. 77 УК РК условий. Это позволяет представителю службы пробации подать суду представление с просьбой о снятии его с учета и освобождении от назначенного наказания, которое, как правило, суд удовлетворяет.

К примеру, приговором Турарского районного суда Жамбылской области от 11 января 2016 г. осужденный Кобиняков Л.А. был признан виновным в совершении уголовного проступка по ч. 2 ст. 296 УК РК и привлечен к 180 часам общественных работ. Но приговор не исполнялся более трех лет, поскольку осужденный исчез, находился в розыске, но поисковые мероприятия не дали положительных результатов.

В связи с этим представитель районной службы пробации в 2022 г. подал представление об освобождении от отбывания наказания в связи с истечением срока давности обвинительного приговора суда в отношении осужденного Кобинякова Л.А. Сторона защиты согласна с предложением службы пробации. Суд, выслушав представителя службы пробации, мнение защитника, заключение прокурора с просьбой удовлетворить предложение, руководствуясь ст. 77 УК РК, ст.ст. 476-483 УПК РК [8], пришел к выводу о том, что рекомендация Турарской районной службы пробации об освобождении от наказания в виде привлечения к общественным работам в связи с истечением срока давности приговора осужденного Кобинякова Л. А. подлежит удовлетворению [9].

Такая ситуация, как представляется, не способствует эффективности данного альтернативного вида наказания, не связанного с лишением свободы. Полагаем, при формальном и неэффективном исполнении наказания имеются риски использования такой схемы в качестве своего рода легального ухода от ответственности.

Более верным видится постановление Мендыкаринского районного суда Костанайской области от 5 октября 2021 г. № 3956-21-00-2-2м/53, в котором отказано в удовлетворении представления начальника отдела службы пробации Мендыкаринского района об освобождении от отбывания наказания в виде общественных работ в связи с истечением срока давности обвинительного приговора суда в отношении осужденного Лухвич В.В. Основанием стало положение п. 4 ст. 478 УПК РК, согласно которому рассмотрение судом вопроса об освобождении от отбывания наказания в связи с истечением сроков давности обвинительного приговора суда невозможно без участия осужденного. Тогда как в ходе судебного разбирательства судом достоверно установлено, что с 2016 г. по настоящее время местонахождение осужденного неизвестно и участие осужденного Лухвич В.В. в рассмотрении представления невозможно [10].

Таким образом, требуется изменение сложившейся неоднозначной ситуации, когда решения об освобождении от отбывания наказания в виде общественных работ в частности в связи с истечением сроков давности обвинительного приговора суда принимаются по усмотрению суда. В связи с чем складывается неоднородная

судебная практика, не способствующая эффективности данного альтернативного лишению свободы вида наказания.

Полагаем, что для решения выявленной проблемы следует внести определенные законодательные изменения. В частности, представляется целесообразным исключить ч. 2 из ст. 77 УК РК и убрать из ч. 1 указанной статьи условие: «если обвинительный приговор не был приведен в исполнение».

Заключение

Совершенствование в целом процесса борьбы с преступностью, очевидно, имеет неразрывную связь с повышением эффективности применяемых в отношении правонарушителей мер воздействия. В качестве основной цели выступает обеспечение неотвратимости наказания, либерализации и гуманизации уголовной политики, достижение справедливости и рационального использования ресурсов уголовно-правовой системы, а также правильное разграничение и индивидуализация ответственности и наказания за совершенные преступления. Для успешного выполнения ширококомандных задач отечественной уголовной политики необходимо уделять большое внимание повышению эффективности наказания, которое назначается в судебном порядке.

В ходе проведенного исследования выделена одна из проблем исполнения наказания в виде общественных работ, которая связана с освобождением от наказания в связи с истечением срока давности обвинительного приговора, когда лицо уклоняется от него, вследствие чего невозможно исполнить обвинительный приговор. Это, в свою очередь, позволяет службе пробации подавать соответствующие представления и, в случае их удовлетворения, снимать таких лиц со своего учета. Как показывает практика, судебные решения в этом вопросе не отличаются единообразием.

Полагаем, что для решения выявленной проблемы следует внести определенные законодательные изменения. В частности, представляется целесообразным исключить ч. 2 из ст. 77 УК РК и убрать из ч. 1 указанной статьи условие: «если обвинительный приговор не был приведен в исполнение», и изложить в следующей редакции:

«1. Лицо, осужденное за уголовное правонарушение, освобождается от отбывания наказания, если со дня вступления обвинительного приговора в законную силу истекли следующие сроки:».

В таком случае, даже если лицо, которое привлечено к общественным работам за совершение уголовного проступка или преступления, уклоняется от отбывания наказания, то течение срока будет приостановлено в соответствии с ч. 3 ст. 77 УК РК. Тем самым, осужденный, которому суд назначил в качестве наказания привлечение к общественным работам, будет понимать, что даже, если он будет скрываться от правоохранительных органов, ему придется отбыть назначенное ему наказание при обнаружении либо, когда будет вынужден явиться с повинной. Это, как представляется, обеспечит реализацию принципа неотвратимости наказания и будет способствовать повышению эффективности его исполнения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Скаков А.Б. Современные требования к уголовной политике, проводимой Казахстаном и Россией // Вестник Кузбасского института. – 2022. – № 3 (52). – С. 96-105.
- 2 О пробации: Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 г. № 38-VI ЗРК // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000038/z38_1.htm (дата обращения 17.01.2024 г.).
- 3 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 23.12.2023 г.) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения 17.01.2024 г.).
- 4 Свиридов А. Разговор об альтернативах лишению свободы в Казахстане // <https://bureau.kz/novosti/razgovor-ob-alternativah/> (дата обращения 17.01.2024 г.).
- 5 Есмагамбетова Г.Т. Проблемы законодательной регламентации понятия приговорной пробации в Республике Казахстан // Фылым-Наука. – 2022. – № 4 (75). – С. 141-148.
- 6 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. № 234-V ЗРК (с изм. и доп. по сост. на 01.07.2023 г.) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (дата обращения 17.01.2024 г.).
- 7 Аралбаев С.С. Освобождение от уголовной ответственности и наказания: учебно-методическое пособие. – Костанай: КРУ им. А. Байтурсынова, 2021. – 91 с.
- 8 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2024 г.) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения 17.01.2024 г.).
- 9 Жамбыл облысы Тұрар Рысқұлов аудандық сотының 2022 жылғы 13 желтоқсандағы қаулысы № 3150-22-00-2-2м/50 ic // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://zhmb.sud.kz/rus/sub/tryskulov> (дата обращения 17.01.2024 г.).
- 10 Постановление Мендыкаринского районного суда Костанайской области от 5 октября 2021 г. № 3956-21-00-2-2м/53 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://kst.sud.kz/rus/sub/mendykara> (дата обращения 17.01.2024 г.).

REFERENCES

- 1 Skakov A.B. Sovremennyye trebovaniya k ugolovnoy politike, provodimoy Kazahstanom i Rossiej // Vestnik Kuzbasskogo instituta. – 2022. – № 3 (52). – S. 96-105.
- 2 O probacii: Zakon Respubliki Kazahstan ot 30 dekabrya 2016 g. № 38-VI ZRK // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000038/z38_1.htm (data obrashcheniya 17.01.2024 g.).

3 Uголовnyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 g. № 226-V (s izm. i dop. po sost. na 12.09.2023 g.) // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (data obrashcheniya 17.01.2024 g.).

4 Sviridov A. Razgovor ob al'ternativah lisheniya svobody v Kazahstane // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://bureau.kz/novosti/razgovor-ob-alternativah/> (data obrashcheniya 17.01.2024 g.).

5 Esmagambetova G.T. Problemy zakonodatel'noj reglamentacii ponyatiya prigovornoj probacii v Respublike Kazahstan // Fylym-Nauka. – 2022. – № 4 (75). – S. 141-148.

6 Uголовno-ispolnitel'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 iyulya 2014 g. № 234-V ZRK (s izm. i dop. po sost. na 01.07.2023 g.) // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (data obrashcheniya 17.01.2024 g.).

7 Aralbaev S.S. Osvobozhdenie ot ugolovnoj otvetstvennosti i nakazaniya: uchebno-metodicheskoe posobie. – Kostanaj: KRU im. A. Bajtursynova, 2021. – 91s.

8 Uголовno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan 4 iyulya 2014 g. № 231-V ZRK (s izm. i dop. po sost. na 16.11.2023 g.) // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (data obrashcheniya 17.01.2024 g.).

9 Zhambyl oblysy Turar Ryskulov audandyk sotynyn 2022 zhylygy 13 zheltoksandagy kaulysy № 3150-22-00-2-2m/50 is // [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <https://zhmb.sud.kz/rus/sub/trykulov> (data obrashcheniya 17.01.2024 g.).

10 Postanovlenie Mendykarsinskogo rajonnogo suda Kostanajskoj oblasti ot 5 oktyabrya 2021 g. № 3956-21-00-2-2m/53 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://kst.sud.kz/rus/sub/mendykara> (data obrashcheniya 17.01.2024 g.).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Малик Рсбаевич Муканов - философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық-атқару құқығы кафедрасының бастығы. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: alikh8385@mail.ru.

Муканов Малик Рсбаевич - доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент), начальник кафедры уголовно-исполнительного права Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. Республика Казахстан, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: alikh8385@mail.ru.

Malik Mukanov – Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor (Docent), Head of the Department of Penal Enforcement Law of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybaev. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: alikh8385@mail.ru.

**К ОТДЕЛЬНЫМ ВОПРОСАМ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛНОМОЧИЙ ПРОКУРОРА
ПО ЗАЩИТЕ ПРАВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ В СУДЕ****А.К. Рахметоллов**

доктор философии (PhD)

А.Б. Байғалиев

доктор философии (PhD)

Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Астана

Аннотация. В статье с использованием эмпирических материалов рассматриваются вопросы реализации полномочий прокурора по защите прав предпринимателей. Основным предмет исследования составили научные труды, нормативные правовые акты, обобщения, статистические сведения уполномоченных органов, практические примеры.

Учитывая установленные пределы по изложению материала, в исследовании раскрываются отдельные аспекты деятельности прокуратуры как «ядра» всей правоохранительной службы.

В методологическую основу проведенной работы заложены формально-логический, ретроспективный, функциональный, сравнительно-правовой анализы, которые позволили донести конкретные проблемные аспекты из правоприменительной деятельности об особенностях принятия прокурором мер реагирования по фактам нарушения прав, свобод и законных интересов субъектов предпринимательской деятельности.

Авторами уделяется особое внимание пробелам и коллизиям между нормами Конституции, Конституционного закона «О прокуратуре», Административного процедурно-процессуального, Гражданского процессуального кодексов, Кодекса об административных правонарушениях и Нормативного постановления Верховного Суда по вопросам применения судами его отдельных норм.

По итогам исследования авторы резюмируют необходимость дальнейшего изучения вопросов защиты прав предпринимателей и предлагают конструктивные пути, которые необходимы для разрешения сложившейся ситуации: пересмотреть практику, ограничивающую полномочие прокурора на судебную защиту прав предпринимателей; раскрыть категорию «вмешательство в предпринимательскую деятельность» и нормативно закрепить перечень «иных» обстоятельств, при которых прокурор вправе обратиться с иском, заявлением в суд; предусмотреть приостановление течения срока наложения административного взыскания за оставление без рассмотрения либо непринятие мер по акту надзора.

Приведенные в работе проблемные аспекты не являются исчерпывающими и определяют вектор дальнейших исследований, ориентированных на поддержку и защиту прав добросовестных предпринимателей.

Ключевые слова: прокурор, предприниматель, суд, защита, акт надзора, ответственность, иск, заявление, вмешательство, иные обстоятельства.

**СОТТА КӘСІПКЕРЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ЖӨНІНДЕГІ ПРОКУРОРДЫҢ
ӨКІЛЕТТІКТЕРІН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ЖЕКЕЛЕГЕН МӘСЕЛЕЛЕРІНЕ****А.Қ. Рахметоллов**

философия докторы (PhD)

Ә.Б. Байғалиев

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Астана қ.

Аңдатпа. Мақалада прокурордың кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау жөніндегі өкілеттіктерін іске асыру мәселелері қарастырылады. Зерттеудің негізгі пәні ғылыми еңбектер, нормативтік құқықтық актілер, жалпылау, уәкілетті органдардың статистикалық мәліметтері, практикалық мысалдар болды.

Материалды баяндау бойынша белгіленген шектеулерді ескере отырып, зерттеуде бүкіл құқық қорғау қызметінің «өзегі» ретінде прокуратура қызметінің жекелеген аспектілері ашылады.

Жүргізілген жұмыстың әдіснамалық негізіне құқық қолдану қызметінен нақты проблемалық аспектілерді прокурордың кәсіпкерлік қызмет субъектілерінің құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін бұзу фактілері бойынша ден қою шараларын қабылдау ерекшеліктері туралы жеткізуге мүмкіндік беретін формальды-логикалық, ретроспективті, функционалдық, салыстырмалы-құқықтық талдаулар қаланды.

Авторлар Конституцияның, «Прокуратура туралы» Конституциялық заңның, Әкімшілік рәсімдік-процестік, Азаматтық іс жүргізу кодекстерінің, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің және Жоғарғы Соттың соттардың оның жекелеген нормаларын қолдануы мәселелері жөніндегі нормативтік қаулысының нормалары арасындағы олқылықтар мен қайшылықтарға ерекше назар аударады.

Зерттеу қорытындысы бойынша авторлар кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау мәселелерін одан әрі зерделеу қажеттілігін қорытындылайды және қалыптасқан жағдайды шешу үшін қажетті сындарлы жолдарды ұсынады: прокурордың кәсіпкерлердің құқықтарын сотта қорғауға өкілеттігін шектейтін практиканы қайта қарау; «кәсіпкерлік қызметке араласу» санатын ашу және прокурор талап-арызбен жүгінуге құқылы «өзге» мән-жайлардың тізбесін нормативтік бекіту. сотқа арызбен; қараусыз қалғаны не қадағалау актісі бойынша шаралар қолданбағаны үшін әкімшілік жаза қолдану мерзімінің өтуін тоқтата тұру көзделген.

Жұмыста келтірілген проблемалық аспектілер толық емес және адал кәсіпкерлердің құқықтарын қолдауға және қорғауға бағытталған әрі қарайғы зерттеулердің векторын анықтайды.

Түйін сөздер: прокурор, кәсіпкер, сот, қорғау, қадағалау актісі, жауапкершілік, талап қою, арыз, араласу, өзге де мән-жайлар.

**ON CERTAIN ISSUES OF THE IMPLEMENTATION OF THE PROSECUTOR'S POWERS
TO PROTECT THE RIGHTS OF ENTREPRENEURS IN COURT**

Rakhmetollov A.K.

Doctor of Philosophy (PhD)

Baigaliev A.B.

Doctor of Philosophy (PhD)

Law Enforcement Academy Under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Astana

Annotation. The article uses empirical data to evaluate the implementation of the prosecutor's powers to protect the rights of entrepreneurs. The main subject of the study included scientific papers, normative legal acts, generalizations, statistical information of authorized bodies, and practical examples.

Taking into account the established limits on the presentation of the material, the study reveals certain aspects of the prosecutor's office's activities as the "core" of the entire law enforcement service.

The methodological approach used includes formal-logical, retrospective, functional, comparative legal analyses, which made it possible to convey specific problematic aspects of law enforcement activities about the specifics of the prosecutor's response to violations of the rights, freedoms and legitimate interests of business entities.

The authors pay special attention to gaps and conflicts between the norms of the Constitution, the Constitutional Law «On the Prosecutor's Office», the Administrative Procedural and Process-Related, Civil Procedure Codes, the Code of Administrative Offenses and the normative resolution of the Supreme Court on the application of its individual norms by courts.

Based on the results of the study, the authors emphasize the need for further study of the issues of protecting the rights of entrepreneurs and suggest constructive ways that are necessary to resolve the current situation: to review the practice limiting the prosecutor's authority to judicial protection of the rights of entrepreneurs; to disclose the category of «interference in entrepreneurial activity» and to normalize the list of «other» circumstances in which the prosecutor has the right to file a claim, a statement to the court; to provide the suspension of the imposed duration of an administrative penalty for leaving without consideration or failure to take measures under the act of supervision.

The problematic aspects presented in the work are not exhaustive and determine the vector of further research aimed at supporting and protecting the rights of bona fide entrepreneurs.

Keywords: prosecutor, entrepreneur, court, protection, act of supervision, responsibility, claim, statement, intervention, other circumstances.

Введение

На протяжении последних десятилетий, в эпоху становления и последующего развития отечественной рыночной экономики, одним из краеугольных камней, который вызывает различные дискуссии в научной, законотворческой и правоприменительной деятельности, является обеспечение защиты прав добросовестных предпринимателей.

Социальная и экономическая важность предпринимательства никем не оспаривается. Данный институт можно охарактеризовать как общественный пласт, один из главных «приводных» элементов государственного механизма, который создает благоприятные условия для жизнедеятельности и прогрессивного развития социума (внедряются современные технологии, создаются новые рабочие места и удобства для населения, с учетом актуальных тенденций обновляется инфраструктура, административно-территориальные единицы оснащаются необходимыми средствами, в бюджет государства поступают налоги и другие обязательные платежи).

В действующей правовой системе Республики Казахстан провозглашена гарантия для граждан на свободу осуществления предпринимательской деятельности, в рамках которой сформирован устоявшийся пакет нормативных правовых актов, предусмотрены соответствующие институты, ориентированные на регулирование общественных отношений в исследуемом секторе.

В рамках исполнения поручений Главы государства Касым-Жомарта Кемелевича Токаева в настоящее время наблюдаются положительные изменения по расширению административным аппаратом границ привлечения иностранных инвестиций в национальную экономику [1], что требует постоянного поддержания высокого имиджа государственной власти, доверия инвесторов относительно надежности и защищенности их собственности.

По сведениям Организации экономического сотрудничества и развития, для успешного экономического развития требуется уверенность в том, что инвестиции защищены от возможных хищнических действий со стороны органов государственной власти, что государственные субсидии и другие меры поддержки не будут слепо искажать конкуренцию, а исполнение контрактов может быть истребовано в справедливом суде. Правовая определенность является фактором, который может позволить компаниям осуществлять долгосрочное планирование, а это та временная перспектива, которая необходима для реализации полноценной корпоративной стратегии [2, с. 57].

Согласно отчетной информации Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам, в Республике Казахстан в 2022 году инвестиции в основной капитал за счет всех источников финансирования составили 15 251,1 миллиарда тенге, увеличившись по сравнению с предыдущим годом на 9,2% (в сопоставимых ценах) [3].

По нашему мнению, уровень доверия инвесторов к государственной власти зависит от множества факторов, в том числе от справедливости административных актов, решений, действий (бездействия) государственных органов, должностных лиц.

Согласно официальным сведениям Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан (далее – Комитет), только в 2023 году в суды первой инстанции поступило

30 521 дело об оспаривании решений, действий (бездействия) административных органов, должностных лиц (в 2022 году – 28 774), из них 9 098 дел с участием субъектов малого и среднего предпринимательства (в 2022 году – 8 331), 155 – по инвестиционным спорам (в 2022 году – 119) [4].

Информация за более ранний период не приведена по причине введения Административного процессуального кодекса Республики Казахстан в действие (далее – АПК) с 1 июля 2021 года.

К сожалению, но указанная статистика является лишь «вершиной айсберга», который также включает в себя самостоятельные процедуры обжалования таких решений, действий (бездействия) в самих административных органах, вышестоящим должностным лицам. К примеру, в соответствии с отчетными сведениями Комитета, только в 2023 году во все государственные административные органы поступило 3 326 029 обращений, сообщений, запросов, откликов и предложений, из них по 1 204 642 принят благоприятный административный акт, по 147 890 – обременяющий административный акт [4].

Учитывая имеющиеся технические ограничения, обусловленные фактическими возможностями функционального отчета Комитета, сегментировать указанные сведения на более подробную информацию, с выделением отдельных субъектов, количества поступивших жалоб и принятых решений по ним, не представляется возможным.

В целом, затрагивая данный аспект общественных отношений, полагаем необходимым обратить внимание на имеющиеся коллизии в правоприменительной деятельности, которые предопределяют уровень доверия инвесторов к государственной власти.

В ходе исследования путем применения формально-логического, ретроспективного, функционального, сравнительно-правового анализов изучены труды как отечественных, так и зарубежных ученых, нормативно-правовая литература, эмпирические сведения и аналитические данные уполномоченных органов, размещенные в открытом доступе.

Основная часть

Как всем известно, в статье 300 Предпринимательского кодекса Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V предусмотрены определенные формы защиты прав предпринимателей, в частности: судебная защита, арбитраж, медиация, Уполномоченный по защите прав предпринимателей Казахстана, омбудсмен, переговоры, претензионный и иной порядок, предусмотренный законами Республики Казахстан.

В предыдущих наших трудах мы затрагивали вопрос расширения указанной нормы такими субъектами, как «правоохранительные органы» (органы прокуратуры, внутренних дел, государственной противопожарной службы, антикоррупционная служба и служба экономических расследований), которые ежедневно сталкиваются с вопросами защиты прав предпринимателей.

Принимая во внимание установленные пределы по изложению материала, в рамках настоящего исследования предлагаем остановиться на деятельности органов прокуратуры.

Являясь высшим надзорным органом и «ядром» всей правоохранительной системы, в исследуемой сфере общественных отношений прокуратура выполняет основной функциональный объем, связанный с обеспечением защиты прав предпринимателей.

Тесно сотрудничая с Национальной палатой предпринимателей «Атамекен», прокуратура ежегодно разрабатывает дорожные карты, предусматривающие ряд мероприятий, необходимых для улучшения условий ведения предпринимательской деятельности, проводит соответствующие проверки, анализы, заседания координационных советов.

В подпункте 5) пункта 2 статьи 18, подпункте 3) пункта 1 статьи 24 и пункте 4 статьи 26 Конституционного закона Республики Казахстан «О прокуратуре» предусмотрено, что органы прокуратуры уполномочены рассматривать обращения, вправе незамедлительно истребовать материалы и проводить проверки по вопросам соблюдения законности для защиты прав, свобод и законных интересов субъектов частного предпринимательства по фактам вмешательства в их деятельность со стороны государственных, местных представительных и исполнительных органов, органов местного самоуправления, учреждений, их должностных лиц, иных организаций независимо от формы собственности [5].

В контексте проводимых реформ Президент Республики Казахстан К.-Ж.К. Токаев особую роль отводит органам прокуратуры, которые должны обращать внимание на факты нарушения закона. По этой причине Глава государства на совещании по вопросам социально-экономического развития страны, проведенном 19 апреля 2023 года, отметил: «Считаю необходимым за каждым значимым инвестиционным проектом закрепить сопровождение со стороны сотрудников прокуратуры. Это позволит наладить систему коллективной ответственности и освободит госслужащих от опасений принять неправильное решение. Такая мера должна повысить эффективность работы по привлечению инвестиций и послужит гарантией безопасности инвестиций иностранных предпринимателей. Считаю, что все это будет способствовать улучшению инвестиционного климата в нашей стране» [6].

Как результат, к концу 2023 года на мониторинг прокуроров взято более 900 инвестиционных проектов, разрешены проблемные вопросы 41 инвестора [7].

К числу проблем, которые доводят бизнес до стадии закрытия и не зависят от форс-мажорных обстоятельств, на наш взгляд, относятся пробелы законодательства, бюрократия, административное давление и коррупция.

Например, при обнаружении нарушений со стороны государственных органов, отдельные субъекты предпринимательства не могут самостоятельно обратиться за защитой нарушенных прав, опасаясь дальнейшего административного давления, создания умышленных барьеров по заключенным контрактам в рамках государственных закупок.

В таких случаях действующим законодательством предусмотрены случаи, когда прокурор имеет право

защитить интересы лица, чьи права нарушены.

Из содержания подпункта 2 пункта 6 отраслевой Инструкции по организации прокурорского надзора следует, что прокуроры вступают в процесс по гражданским и административным делам, когда требуется защита общественных интересов и/или административный акт, административное действие (бездействие) может ограничить права, свободы и законные интересы неограниченного круга лиц или лиц, которые в силу физических, психических и иных обстоятельств не могут самостоятельно осуществлять защиту своих прав, свобод и законных интересов [8].

Более того, в подпункте 1) пункта 3 статьи 31 АППК [9] и подпункте 1) пункта 3 статьи 54 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан (далее – ГПК) [10] закреплено право прокурора обратиться с иском, заявлением в суд для восстановления нарушенных прав и интересов лиц, которые в силу физических, психических и иных обстоятельств не могут самостоятельно осуществлять их защиту.

Несмотря на императивность вышеуказанных норм законодательства, правоприменительная практика показывает, что в настоящее время складывается ситуация, при которой судебные органы ограничивают полномочия прокуроров в реализации права по защите лиц, которые в силу иных обстоятельств не могут обеспечить свою защиту.

Основная причина - в действующем законодательстве нормативно не раскрывается категория «иные обстоятельства».

В данном контексте мы разделяем мнение С.А. Ералиной и А.С. Ногайбаевой, которые полагают, что сущность и границы административного судопроизводства, а также неопределенность ряда дел об административных правонарушениях, являются актуальной проблемой [11, с. 41].

Суды отказывают органам прокуратуры в подаче исков, заявлений в интересах предпринимателей, чьи права ущемлены, мотивируя тем, что основания, предусмотренные статьей 31 АППК, являются исчерпывающими и расширительному толкованию не подлежат.

По этой причине, риски административного воздействия государственных органов на субъектов предпринимательской деятельности, которые затрудняют самостоятельную защиту, подачу предпринимателями соответствующих исков, судебные органы считают голословными, основанными на субъективном рассуждении, и не относят их к иным обстоятельствам, служащим для предъявления иска прокурором.

Указанная проблема усложняется тем, что зачастую до подачи иска в суд органами прокуратуры принимаются меры реагирования по защите прав предпринимателей путем внесения актов надзора в государственные органы, должностным лицам.

Не соглашаясь с позицией прокурора, поднадзорные органы отклоняют акты надзора либо оставляют их без рассмотрения.

В таком случае, согласно пункту 2 статьи 39 Конституционного закона Республики Казахстан «О прокуратуре» прокурор обращается с заявлением в суд о признании актов, решений и действий (бездействия) органов и должностных лиц незаконным» [5]. Аналогичная норма содержалась в пункте 2 статьи 30 утратившего силу Закона Республики Казахстан «О прокуратуре» от 30 июня 2017 года № 81-VI.

Однако, при обращении прокурора с таким заявлением в суд, материалы возвращаются прокурору как не подлежащие рассмотрению в судебном порядке ввиду его предъявления лицом, не имеющим полномочий.

Полагаем, что данная правоприменительная практика противоречит не только действующему законодательству, но и зарубежному опыту.

К примеру, в Республике Беларусь прокурор при установлении нарушений законодательства в зависимости от их характера в пределах своей компетенции обращается в суд с заявлениями (исками) в защиту прав и законных интересов граждан, в том числе индивидуальных предпринимателей, и организаций, общественных и государственных интересов [12].

Наряду с указанным, судебные органы при разрешении вопроса о принятии в производство иска прокурора по факту отклонения либо оставления без рассмотрения представления, внесенного в интересах предпринимателя на незаконные акты, решения и действия (бездействие) органов и должностных лиц, возвращают материалы по причине установленного ограничения в пункте 5 статьи 31 АППК, которое противоречит пункту 2 статьи 39 Конституционного закона «О прокуратуре».

Согласно иерархии нормативных правовых актов конституционные законы находятся на ступень выше по сравнению с кодексами и соответственно имеют большую юридическую силу.

Между тем, в пункте 5 статьи 31 АППК закреплено, что прокурор только в случае отклонения административным органом, должностным лицом протеста на не соответствующие закону административный акт, а также на административное действие (бездействие) обращается с иском в суд [9].

Мы разделяем мнение Галиева Ф.Ф., который полагает, что органы прокуратуры обязаны контролировать фактическое устранение нарушений законов и принципиально реагировать на неисполнение требований прокурора, сформулированных в представлении. Вопрос о правовых средствах реагирования, направленных на немедленное устранение нарушений закона, до настоящего времени остается злободневным [13, с. 83].

Таким образом, имеется коллизия между пунктом 2 статьи 31 Конституционного закона «О прокуратуре» и пунктом 5 статьи 31 АППК, которая требует разрешения, приведения норм в единообразие.

Исследуемый вопрос является актуальным и по ряду иных проблемных аспектов.

Как уже ранее указывалось, органы прокуратуры проводят проверки в интересах субъектов частного предпринимательства по фактам вмешательства в их деятельность государственных и иных органов, должностных лиц.

Согласно пункту 4 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 6 октября 2017

года №7, незаконное вмешательство должностных лиц государственных органов может выражаться в превышении власти или злоупотреблении должностными полномочиями, сопровождаться вынесением акта, дачей поручения либо совершением другого действия, которые впоследствии признаны незаконными в установленном порядке [14].

Отсутствие в действующем законодательстве единообразного понимания, что является вмешательством, создает предпосылки для формирования негативных прецедентов, ограничивающих право прокурора по защите субъектов предпринимательской деятельности.

Другим проблемным аспектом являются нормативные коллизии, согласно которым прокурор априори не может обратиться с иском, заявлением в суд для защиты прав, свобод и законных интересов субъектов микро-, малого и среднего предпринимательства.

Данное обстоятельство обусловлено имеющимся противоречием между подпунктом 1 и абзацем 2 части 3 статьи 54 ГПК.

В частности, подпункт 1 части 3 статьи 54 ГПК не ограничивает право прокурора в обращении с иском, заявлением в суд для восстановления нарушенных прав и защиты интересов предпринимателей, которые в силу иных обстоятельств не могут самостоятельно осуществлять их защиту.

В другом случае, а именно в абзаце 2 части 3 этой же нормы, законодатель четко прописывает, что прокурор вправе обратиться в суд для восстановления нарушенных прав и защиты интересов только субъектов крупного предпринимательства, в том числе банков, получавших государственную поддержку [10].

Указанное свидетельствует об имеющейся коллизии, которая способствует дискриминации предпринимателей в нарушение пункта 2 статьи 14 Конституции Республики Казахстан по мотивам масштабности категорий ведения бизнеса, из расчета среднегодовой численности работников и среднегодового дохода предпринимателя.

Отдельного внимания требует вопрос привлечения к административной ответственности субъектов, допустивших нарушение прав предпринимателей.

Исследуя данный вопрос сквозь призму судебного процесса, обусловленного отклонением акта прокурорского надзора либо оставлением его без рассмотрения, открытым остается вопрос возбуждения дела об административном правонарушении по статье 664 Кодекса Республики Казахстан «Об административных правонарушениях» (далее – КоАП) по факту оставления должностным лицом без рассмотрения представления прокурора либо непринятия мер к устранению в нем нарушений закона, а равно несвоевременного ответа на него.

Согласно частям 1 и 5 статьи 62 КоАП, лицо не подлежит привлечению к административной ответственности по истечении двух месяцев со дня совершения административного правонарушения.

Течение срока наложения административного взыскания за административное правонарушение приостанавливается с момента назначения экспертизы, на период рассмотрения актов прокурорского надзора и реагирования, вынесения определения о приводе лица, в отношении которого ведется производство по делу, а также направления дела в суд или должностному лицу государственного органа, уполномоченному рассматривать дела об административных правонарушениях [15].

Однако, в данном случае остается неучтенным вопрос приостановления сроков давности по привлечению к административной ответственности лиц, которые оставили без рассмотрения либо не приняли меры по нарушениям, указанным в акте надзора прокурора.

Заключение

Рассмотренные в настоящей работе проблемы не являются исчерпывающими, но в определенной степени формируют имидж государственной власти, определяют уровень доверия к ней как иностранных инвесторов, так и отечественных субъектов предпринимательской деятельности.

На основании изложенного, предлагаем:

- внести соответствующие поправки в пункт 5 статьи 31 АППК и пересмотреть правоприменительную судебную практику, ограничивающую полномочия прокурора по защите прав субъектов предпринимательской деятельности;
- исходя из степени общественной опасности принимаемых актов (решений), совершаемых государственными и иными органами, должностными лицами, действий (бездействия), раскрыть категории «вмешательство», «незаконное вмешательство»;
- определить и нормативно закрепить перечень иных обстоятельств, при которых прокурор вправе обратиться с иском, заявлением в суд для защиты прав, свобод и законных интересов предпринимателей;
- исключить пробелы в действующем законодательстве, при которых коллизии норм способствуют дискриминации предпринимателей;
- часть 5 статьи 62 КоАП привести в соответствие с пунктом 4 статьи 32 Конституционного закона Республики Казахстан «О прокуратуре», предусмотрев приостановление течения срока наложения административного взыскания за оставление без рассмотрения либо непринятие мер к устранению нарушений, указанных в акте надзора, до окончательного принятия судом решения в порядке пункта 2 статьи 39 Конституционного закона «О прокуратуре».

Трудности, с которыми сталкиваются предприниматели, требуют постоянного осмысления, принятия конструктивных решений, ориентированных на создание условий для поддержки и развития добросовестного, законного бизнеса, что предопределяет необходимость проведения дальнейших исследований в рассматриваемой сфере общественных отношений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Уроки «трагического января»: единство общества – гарантия независимости: выступление Главы государства К.К. Токаева на заседании Мажилиса Парламента Республики Казахстан // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kk-tokaeva-na-zasedanii-mazhilisa-parlamenta-respubliki-kazahstan-1104414>.
- 2 Добропорядочность бизнеса в Восточной Европе и Центральной Азии // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.oecd.org/corruption/acn/Business-Integrity-in-Eastern-Europe-and-Central-Asia-RUS.pdf>.
- 3 Об инвестиционной деятельности в Республике Казахстан // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-invest/publications/5216/>.
- 4 Статистические отчеты // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>.
- 5 О прокуратуре: Конституционный закон Республики Казахстан // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000155>.
- 6 Совещание по вопросам развития страны с участием Токаева – текстовая трансляция // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.zakon.kz/sobytiia/6390839-soveshchanie-po-voprosam-razvitiya-strany-s-uchastiem-tokaeva--tekstovaya-translyatsiya.html>.
- 7 Глава государства принял Генерального прокурора Берика Асыллова // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-generalnogo-prokurora-berika-asylova-13105156>.
- 8 О некоторых вопросах организации прокурорского надзора: приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 17 января 2023 года № 32 // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300031753>
- 9 Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>
- 10 Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>
- 11 Ералина С.А., Ногайбаева А.С. Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан как правовое обеспечение административной реформы // Международный научный журнал «Ғылым – Наука». – Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева. - 2018. - №4(59). – С. 39-45.
- 12 О прокуратуре Республики Беларусь: Закон Республики Беларусь от 8 мая 2007 года № 220-3 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H10700220>.
- 13 Галиев Ф.Ф. Представление прокурора как форма реагирования на нарушение закона // Правовое государство: теория и практика. - 2013. - №1 (31). – С. 79-83.
- 14 О некоторых вопросах применения судами норм Особенной части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 6 октября 2017 года № 7 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P170000007S>.
- 15 Об административных правонарушениях: Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>.

REFERENCES

- 1 Uroki «tragicheskogo janvarja»: edinstvo obshhestva – garantija nezavisimosti: vystuplenie Glavy gosudarstva K.K. Tokaeva na zasedanii Mazhilisa Parlamenta Respubliki Kazahstan // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kk-tokaeva-na-zasedanii-mazhilisa-parlamenta-respubliki-kazahstan-1104414>.
- 2 Dobroporjadocnost' biznesa v Vostochnoj Evrope i Central'noj Azii // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <http://www.oecd.org/corruption/acn/Business-Integrity-in-Eastern-Europe-and-Central-Asia-RUS.pdf>.
- 3 Ob investicionnoj dejatel'nosti v Respublike Kazahstan // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-invest/publications/5216/>.
- 4 Statisticheskie otchety // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>.
- 5 O prokurature: Konstitucionnyj zakon Respubliki Kazahstan // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000155>.
- 6 Soveshhanie po voprosam razvitija strany s uchastiem Tokaeva – tekstovaja transljacija // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://www.zakon.kz/sobytiia/6390839-soveshchanie-po-voprosam-razvitiya-strany-s-uchastiem-tokaeva--tekstovaya-translyatsiya.html>.
- 7 Glava gosudarstva prinjal General'nogo prokurora Berika Asylova // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-generalnogo-prokurora-berika-asylova-13105156>.
- 8 O nekotoryh voprosah organizacii prokurorskogo nadzora: Prikaz General'nogo Prokurora Respubliki Kazahstan ot 17 janvarja 2023 goda № 32 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300031753>.
- 9 Administrativnyj procedurno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>.
- 10 Grazhdanskij processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>
- 11 Eralina S.A., Nogajbaeva A.S. Administrativnyj procedurno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan kak pravovoe obespechenie administrativnoj reformy // Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal «Ғылым – Наука». – Kstanajskaja

akademija MVD RK im. Sh. Kabyldaeva. - 2018. - №4(59). – S. 39-45.

12 O prokurature Respubliki Belarus': Zakon Respubliki Belarus' ot 8 maja 2007 goda № 220-Z // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H10700220>.

13 Galiev F.F. Predstavlenie prokurora kak forma reagirovaniya na narushenie zakona // Pravovoe gosudarstvo: teoriya i praktika. - 2013. - №1 (31). – S. 79-83.

14. O nekotoryh voprosah primeneniya sudami norm Osobennoj chasti Kodeksa Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarushenijah: Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 6 oktjabrja 2017 goda № 7 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P170000007S>.

15. Ob administrativnyh pravonarushenijah: Kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 ijulja 2014 goda № 235-V // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Асқар Қанатұлы Рахметоллов - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық орғау органдары академиясы Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институты жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы. Астана қ., Республика к-сі, 94. E-mail: askar-step87@mail.ru.

Әлібек Болатұлы Байғалиев - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық орғау органдары академиясы Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институты жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы. Астана қ., Республика к-сі, 94. E-mail: baigaliev_009@mail.ru.

Рахметоллов Асқар Канатович - доктор философии (PhD), старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Астана, ул. Республика, 94. E-mail: askar-step87@mail.ru.

Байғалиев Алибек Болатович – доктор философии (PhD), старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин Института послевузовского образования Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Астана, ул. Республика, 94. E-mail: baigaliev_009@mail.ru.

Askar Rakhmetollov - Doctor of Philosophy (PhD), Senior lecturer of the Department of General Legal Disciplines Institutes of Postgraduate Education Law Enforcement Academy Under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan. Astana, Republic str.94. E-mail: askar-step87@mail.ru.

Alibek Baigaliev - Doctor of Philosophy (PhD), Senior lecturer of the Department of General Legal Disciplines Institutes of Postgraduate Education Law Enforcement Academy Under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan. Astana, Republic str.94. E-mail: baigaliev_009@mail.ru.

О ПРАВОВОМ СТАТУСЕ РЕБЕНКА В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ¹**Г.Р. Рустемова**

доктор юридических наук, профессор

А.Т. Байсеитова

доктор юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова

Аннотация. Охрана и защита прав детей являлись во все времена актуальными и приоритетными направлениями в политике любого государства. Рассматривая правовое положение детей, однозначно, что, в первую очередь, мы анализируем основной закон страны. Ведь от отношения государства к детям и женщинам судят о цивилизованности общества и его прогрессе. Нормы международного права в сфере охраны и защиты прав и законных интересов детей со стороны общества и государства содержатся в конституционном законодательстве большинства стран, будучи имплементированных в тексты. Однако не все вопросы относительно неродившихся детей решены в законодательствах стран.

Конвенции ООН и ряд других региональных международных актов прямо или косвенно признают право эмбриона (плода) на жизнь. Согласно Конституции Республики Казахстан, право на жизнь принадлежит каждому от рождения (ч. 1 ст. 15). В Республике Казахстан законодатель обошел стороной вопрос о правовом статусе неродившегося ребенка.

В действующем законодательстве страны не признается за эмбрионом (плодом), неродившимся ребенком, соответствующее право, уголовным же законодательством жизнь ребенка подлежит защите с момента рождения, а охрана жизни эмбриона (плода) возможна только косвенно, в связи с охраной материнства, жизни и здоровья беременной женщины. Отдельно право на жизнь эмбриона (плода) в рамках Уголовного кодекса РК не защищается и не охраняется.

В статье рассмотрен правовой статус детей в уголовном законодательстве различных стран. Некоторые положения импонируют авторам и могут быть использованы в национальном уголовном законодательстве.

Ключевые слова: Республика Казахстан, Конституция, ребенок, дети, уголовное законодательство, правовой статус, зарубежные страны, сравнительный анализ, эмбрион, плод.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАДАҒЫ БАЛАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ**Г.Р. Рустемова**

заң ғылымдарының докторы, профессор

Ә.Т. Байсейітова

заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (доцент)

Қазақстан Республикасы ИІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Андатпа. Кез келген елдің саясатында актуалды және басты бағыт болып балаларды қорғау және сақтау табылады. Балалардың құқықтық мәртебесін қарастыра отырып, ең бірінші кезекте біз елдің негізгі заңын талдаймыз. Себебі мемлекеттің балалар мен әйелдерге деген көзқарасынан қоғамның өркениеті мен оның ілгерілеуі бағаланады.

Қоғам мен мемлекет тарапынан балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау және сақтау саласындағы халықаралық құқық нормалары көптеген елдердің конституциялық заңнамасында мәтінге имплементацияланып, қамтылған. Дегенмен, елдердің заңнамаларында туылмаған балаларға қатысты барлық мәселелері қарастырылмаған.

БҰҰ конвенциялары және басқа да аймақтық халықаралық актілер тікелей немесе жанама түрде эмбрионның (ұрықтың) өмір сүру құқығын мойындайды. Қазақстан Республикасының Конституциясы бойынша өмір сүру құқығы туғаннан бастап әркімге тиесілі (15-баптың 1-бөлігі). Қазақстан Республикасында заң шығарушы орган туылмаған баланың құқықтық мәртебесі туралы сұраққа мән бермеген.

Біздің елдің қазіргі заңнамасында эмбрионға (ұрыққа), туылмаған балаға тиісті құқық танылмайды, бірақ қылмыстық заң бойынша баланың өмірі туған кезден бастап қорғалуы тиіс, ал эмбрионның (ұрықтың) өмірін қорғалуы тек жанама түрде ғана мүмкін, ол жүкті әйелдің өмірі мен денсаулығын қорғаумен байланысты. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіне сай эмбрионның (ұрықтың) өмір сүру құқығы бөлек сақталмайды және қорғалмайды.

Мақалада бірнеше елдердегі қылмыстық заңнамасындағы балалардың құқықтық мәртебесі қарастырылған. Кейбір ережелер авторларға ұнайды және ұлттық қылмыстық заңнамада қолданылуы мүмкін.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, Конституция, бала, балалар, қылмыстық заңнама, құқықтық мәртебесі, шет елдері, салыстырмалы талдау, эмбрион, баланың ұрығы.

¹Научная статья подготовлена в рамках программно-целевого финансирования по научным и (или) научно-техническим программам на 2023-2025 годы, направленная на реализацию проекта «Программа поддержки и реабилитации детей-жертв насилия: практическое внедрение сети ресурсных модульных центров», финансируемого Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (ИРН BR 27882414).

THE LEGAL STATUS OF A CHILD IN CRIMINAL LAW

Rustemova G.

Doctor of Juridical Sciences, Professor

Bayseitova A.T.

Doctor of Juridical Sciences, associate Professor

Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M.E. Esbulatov

Annotation. Protection of children's rights have always been urgent and priority areas in the policy of any state. Considering the legal status of children, it is clear that first of all we analyze the basic law of the country. After all, the civility of a society and its progress are judged from the attitude of the state towards children and women.

The norms of international law in the field of protection and defense of the rights and legitimate interests of children by society and the state are contained in the constitutional legislation of most countries, being implicit in the texts. However not all issues regarding unborn children are resolved in the laws of countries.

UN conventions and a number of other regional international acts directly or indirectly recognize the right of the embryo (fetus) to life. According to the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the right to life belongs to every one from birth (Part 1, Article 15). In the Republic of Kazakhstan, the legislator ignored the issue of the legal status of the unborn child.

The current legislation of the country does not recognize an embryo's right to life. Criminal law protects the life of a child from the moment of birth. The protection of an embryo's life is possible in directly, in connection with the protection of motherhood, life and health of the pregnant woman. Separately, an embryo's right to life is not protected with in the frame work of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

The article considers the legal status of children in the criminal legislation of various countries. Some provisions appeal to the authors and can be used in the national criminal legislation.

Keywords: Republic of Kazakhstan, Constitution, child, children, criminal legislation, legal status, foreign countries, comparative analysis, embryo, fetus.

Введение

Конституция страны есть гарант прав и свобод человека и гражданина, охраняет и защищает эти и другие блага. Однако заметим, что в разных государствах права и интересы детей гарантируются в разном объёме.

Нормы Конституции страны являются юридической базой и для уголовного законодательства. Рассмотрим наше уголовное законодательство после анализа некоторых конституций государств мира.

Например, термины «охрана» и «защита» четкое своё обозначение получили в Конституции Испании, чего нет в нашем основном законе [1]. Оно имплементировало положения Всеобщей декларации прав человека 1948 г. и др. международных актов.

В других же основных законах, как, например, в Китайской Народной Республике в ст. 25 отмечено: «Государство распространяет *планирование* рождаемости, чтобы привести рост населения в соответствие с планами экономического и социального развития»; далее: «Супруги – муж и жена – обязаны осуществлять планирование рождаемости» (ч. 2 ст. 49) [2] (курсив наш – Г.Р.).

В Польше можно найти в тексте Конституции ПНР словосочетания в отношении детей, как «... каждый имеет право требовать от органов публичной власти защиты ребёнка *от насилия, жестокости, эксплуатации и деморализации*» (ст. 25) [3] (курсив наш – Г.Р.).

Конституционное же законодательство стран СНГ в сфере регулирования правового статуса детей не менее содержательно. В Основном законе некоторых стран предусмотрена отдельная глава, посвященная правам детей, что означает особое отношение государства к охране и защите прав и законных интересов детей.

Все государства рассматривают правовой статус брака и семьи, отцовства и материнства, а также детей, особый правовой статус детей закреплен в Республике Армения (ст. 37) [4], о жестоком обращении или унижения идет речь в Республике Беларусь (ст. 32) [5], о детях инвалидах и сиротах, внебрачных детях находим в Основном законе Молдовы (ст.ст. 49-50) и Таджикистана (ст. 34), Узбекистана (ст. 64-65) [6; 7; 8].

Конституция Республики Казахстан в ст. 27 [9] провозглашает, что брак и семья, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства. При этом заботу о детях и их воспитание определяет как естественное право и обязанность родителей. В ней речь не идет о детях инвалидах и сиротах, внебрачных детях, о жестоком обращении и унижении.

В отличие от законодательства предыдущих стран, Конституция Украины, на наш взгляд, достаточно широко охватывает регулирование вопросов, связанных с правовым статусом ребенка (ст. ст. 24, 51). И, наконец, ст. 52 её закрепляет следующее: «Дети равны в своих правах независимо от происхождения, а также от того, рождены они *в браке или вне его*. Какое бы то ни было *насилие над ребенком и его эксплуатация* преследуются по закону» [10] (курсив наш – Г.Р.).

В целом положения, закрепляющие основы правового статуса детей в конституциях зарубежных стран и стран СНГ, основаны на 63 нормах международного права.

Однако в вышеперечисленных законах не находим норм о правовом статусе не родившегося ребенка (эмбриона, плода), что необходимо для уголовного законодательства. Это связано с правом на жизнь, считать ли его объектом права или субъектом права. Ниже выразим нашу точку зрения.

Основная часть

Среди теоретиков и практиков в сфере уголовного права отсутствует единое мнение по поводу того, стоит

ли в аспекте совершенствования законодательства в области защиты прав человека в первую очередь его права на жизнь, охранять внутриутробное развитие плода (эмбриона) и посягательство на него [11, с. 52; 12, с. 23].

Проблема правового положения неродившегося человека (эмбриона, плода) вызывает до сих пор дискуссии как в отечественной, так и в зарубежной научной среде. Не исключено, что лишение основного права на жизнь человека может быть и от рук самого близкого для него человека – его матери, которая зачала и вынашивает. Понятия «плод» и «эмбрион» не юридические, а медицинские, их мы применяем в законодательстве.

Единообразное значение имеет конец жизни, о ней мы подробно останавливались в своих работах [13], другие авторы также едины во мнении [12].

Оба термина «плод» и «эмбрион» означают зачатый и растущий человеческий организм на разных стадиях развития, но между ними имеются также и отличия.

Медицинская же наука определяет формирующийся организм человека в утробе матери до конца восьмой недели с момента зачатия как *эмбрион* (др.-греч. εμβρυον – зародыш), а внутриутробно развивающийся организм человека – с девятой недели до двадцати двух недель (до рождения) – *плод*.

Сам же термин «*ребенок*» в медицине используется с двадцати двух недель при условии живорождения. С точки зрения права эти три понятия входят в определение ребенка, которое содержится ст. 1 Закона Республики Казахстан от 8 августа 2002 г. №345 «О правах ребенка». Так, ребенок – это физическое лицо до достижения им возраста восемнадцати лет (совершеннолетия). Нижний порог возраста в законе не находим, отсутствует. В Конвенции о правах ребенка, принятой 20 ноября 1989 года, также сказано, что ребенком является каждое человеческое существо до достижения 18-летнего возраста. Поэтому понятия «эмбрион», «плод» и «ребенок» правильно объединять термином «*дети*».

Во Франции жизнь ребенка начинает защищаться законами через 10 недель после зачатия, в Дании – после 12 недель, в Швеции – после 20. Во многих странах жизнь ребенка юридически защищена только после рождения. Это относится и к нашей стране.

Проблема правового статуса плода и эмбриона в основном связана с решением вопроса о моменте возникновения гражданской правосубъектности – с рождения или с момента зачатия ребенка.

В настоящее время в науке выделяются три подхода по определению начала человеческой жизни, его охраны и защиты в законодательном порядке: абсолютистский, либеральный и умеренный. Сторонники абсолютистской позиции рассматривают эмбрион как человеческое существо. Считаем это мнение наиболее верным. «Более сложное и дискуссионное в науке – это *правильное определение момента её начала*, от которого зависит решение вопроса о наличии посягательства на жизнь человека», – отмечал видный отечественный криминолог профессор С.К. Журсимбаев [12].

УК Республики Казахстан выделяет ст. 319 «Незаконное проведение искусственного прерывания беременности», другими словами аборт самым прямым образом воздействует на репродуктивное здоровье женщины и жизнь эмбриона, плода, это уголовное правонарушение априори является двуобъектным. Незаконное проведение искусственного прерывания беременности (аборт) – один из тех немногих составов в уголовном законе, где обязательно требуется согласие потерпевшей на причинение вреда ее здоровью. Известно несколько способов прерывания беременности: медикаментозный, вакуум-экспирация и инструментальный аборт. Все они требуют строгого контроля со стороны врачей и соблюдения последними всех установленных правил.

Аборт – это убийство зачатого эмбриона человека, здесь всё зависит от срока беременности. Но ясно одно – зачатый до сих пор никак не защищен законом! Об этом подробно излагалось в юридической литературе [14].

«Искусственное прерывание беременности – это умерщвление плода до наступления родов, а не умерщвление рождающегося или родившегося, но не начавшего дышать ребенка. Умерщвление рождающегося или родившегося ребенка, безусловно, посягает на его жизнь» [15; 16]. В данном случае разграничение статуса плода и статуса ребенка совершенно справедливо, с этим следует согласиться. Более подробно в литературе изложены мнения по этому спорному вопросу [17].

Убийство женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности, является отягчающим обстоятельством, а прерывание же беременности в результате преступного деяния считается причинением тяжкого вреда здоровью.

Вопрос о начале жизни «ребенка» на законодательном уровне различными государствами решается по-разному. Казахское законодательство, хотя и не признает за эмбрионом (плодом) самостоятельной правосубъектности, но все же имеет правовые нормы, обеспечивающие признание и охрану некоторых имущественных прав, а также жизни и здоровья нерождённых детей в специальных случаях.

Заключение

Таким образом, обобщая вышеизложенное и исходя из положений действующего уголовного законодательства, полагаем, что крайне необходимы соответствующие изменения, которые бы защитили права человека с момента зачатия, а не от рождения.

В настоящее время эмбрион (плод) человека имеет неопределенное положение в праве, что свидетельствует о необходимости принятия нормативного правового акта, определяющего правовой статус эмбрионов и дающего ответ на многие спорные вопросы теории и практики. Это касается и уголовно-правовой охраны жизни человеческого эмбриона (плода). Поэтому представляется необходимым и актуальным создание эффективного правового механизма защиты жизни «будущего» ребенка с учетом репродуктивных прав его родителей. В УК Республики Казахстан предусмотреть ответственность за посягательство на жизнь эмбриона (плода) человека,

а также за осуществление незаконных и наиболее опасных манипуляций с человеческим эмбрионом (плодом).

Целесообразно ввести закон, охраняющий жизнь нерожденного ребенка, который охраняет также здоровье и жизнь женщины-матери. Как выше указывалось, некоторые страны в нормах основного закона страны это закрепляют, например, в Конституции Венгерской Республики закреплено положение о том, что жизнь человека начинается с момента зачатия [18].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Испанская Конституция от 27 декабря 1978 г. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1019890.
- 2 Конституция Китайской Народной Республики от 4 декабря 1982 г. // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://chinalaw.center/constitutional_law/china_constitution_revised_2018_russian.
- 3 Конституция Республики Польша от 2 апреля 1997 г. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://legalns.com/download/books/cons/poland.pdf>.
- 4 Конституция Республики Армения от 5 июня 1995 г. (В редакции Законов Республики Армения от 27.11.2005 г., 06.12.2015 г.; Поправки в Конституцию Республики Армения от 22.06.2020 г.) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2950.
- 5 Конституция Республики Беларусь от 24 декабря 1996 г. (с изм. и доп., принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г., 17 октября 2004 г. и 27 февраля 2022 г.) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye_dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus.
- 6 Конституция Республики Молдова от 29 июля 1994 г. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.presedinte.md/rus/constitution>.
- 7 Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 г. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.qst.tj>.
- 8 Конституция Республики Узбекистан от 8 декабря 1992 г. (с изм. и доп. по сост. на 01.05.2023 г.) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30433237.
- 9 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. (с изм. и доп. по сост. на 19.09.2022 г.) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029.
- 10 Конституция Украины от 28 июня 1996 года № 254к/96-ВР (с изм. и доп. по сост. на 03.09.2019 г.) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30391155.
- 11 Айкумбеков Н.Р. Медицинский эксперимент и уголовное право // Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. - 2018. - Т. 18. - № 3. - С. 52–55.
- 12 Журсимбаев С. Право на жизнь: момент определения начала // Закон и время. - 2013. - № 1. - С. 23–27.
- 13 Рустемова Г.Р. Проблемы совершенствования борьбы с преступлениями в сфере медицинского обслуживания населения: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – Бишкек, 2003. - 54 с.
- 14 Попова А.Н. Незаконное производство аборта // Молодой учёный. - Апрель 2017. - №15 (149). - С. 293-296.
- 15 Гнатик Е.Н., Сокова Е.А. Этический и юридический статус плодизгнания: история и современное состояние проблемы // Вестник РУДН. Серия: Юридические науки. - 2015. - № 4. - С. 64-74.
- 16 Гребенников В.В. Еще не родившийся ребенок: его правовой статус и объем его прав // Вестник РУДН. Серия: Юридические науки. - 2015. - № 4. - С. 82-85.
- 17 Минаева М.М. Уголовно-правовая охрана жизни ребенка до и после рождения по законодательству России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2012. – 27 с.
- 18 Конституция Венгерской Республики от 25 апреля 2011 г. // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://legalns.com/download/books/cons/hungary.pdf>.

REFERENCES

- 1 Ispanskaja Konstitucija ot 27 dekabrja 1978 g. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1019890.
- 2 Konstitucija Kitajskoj Narodnoj Respubliki ot 4 dekabrja 1982 g. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://chinalaw.center/constitutional_law/china_constitution_revised_2018_russian.
- 3 Konstitucija Respubliki Pol'sha ot 2 aprelja 1997 g. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://legalns.com/download/books/cons/poland.pdf>.
- 4 Konstitucija Respubliki Armenija ot 5 ijunja 1995 g. (V redakcii Zakonov Respubliki Armenija ot 27.11.2005 g., 06.12.2015 g.; Popravki v Konstituciju Respubliki Armenija ot 22.06.2020 g.) // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2950.
- 5 Konstitucija Respubliki Belarus' ot 24 dekabrja 1996 g. (s izm. i dop., prinjatymi na republikanskih referendumah 24 nojabrja 1996 g., 17 oktjabrja 2004 g. i 27 fevralja 2022 g.) // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye_dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus.
- 6 Konstitucija Respubliki Moldova ot 29 ijulja 1994 g. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <http://www.presedinte.md/rus/constitution>.
- 7 Konstitucija Respubliki Tadzhiqistan ot 6 nojabrja 1994 g. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <http://www.qst.tj>.
- 8 Konstitucija Respubliki Uzbekistan ot 8 dekabrja 1992 g. (s izm. i dop. po sost. na 01.05.2023 g.) // [Elektronnyj

resurs] - Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30433237.

9 Konstitucija Respubliki Kazahstan ot 30 avgusta 1995 g. (s izm. i dop. po sost. na 19.09.2022 g.) // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029.

10 Konstitucija Ukrainy ot 28 ijunja 1996 goda № 254k/96-VR (s izm. i dop. po sost. na 03.09.2019 g.) // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30391155.

11 Ajkumbekov N.R. Medicinskij jeksperiment i ugovnoe pravo // Vestnik Kyrgyzsko-Rossijskogo Slavjanskogo universiteta. - 2018. - T. 18. - № 3. - S. 52–55.

12 Zhursimbaev S. Pravo na zhizn': moment opredelenija nachala // Zakon i vremja. - 2013. - № 1. - S. 23–27.

13 Rustemova G.R. Problemy sovershenstvovanija bor'by s prestuplenijami v sfere medicinskogo obsluzhivanija naselenija: avtoref. dis. ... dokt. jurid. nauk. – Bishkek, 2003. - 54 s.

14 Popova A.N. Nezakonnoe proizvodstvo aborta // Molodoj uchjonyj. - April' 2017. - №15 (149). - S. 293-296.

15 Gnatik E.N., Sokova E.A. Jetcheskij i juridicheskiy status plodoizgnanija: istorija i sovremennoe sostojanie problemy // Vestnik RUDN. Serija: Juridicheskie nauki. - 2015. - № 4. - S. 64-74.

16 Grebennikov V.V. Eshhe ne rodivshijsja rebenok: ego pravovoj status i ob#em ego prav // Vestnik RUDN. Serija: Juridicheskie nauki. - 2015. - № 4. - S. 82-85.

17 Minaeva M.M. Ugolovno-pravovaja ohrana zhizni rebenka do i posle rozhdenija po zakonodatel'stvu Rossii: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. – M., 2012. – 27 s.

18 Konstitucija Vengerskoj Respubliki ot 25 aprelja 2011 g. // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://legalns.com/download/books/cons/hungary.pdf>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МƏЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Гауһар Рүстембекқызы Рүстемова – заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы құқық қорғау қызметін басқару кафедрасының профессоры. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: g.rustemova@mail.ru.

Əлия Темірханқызы Байсейітова – заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бастығы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Н. Назарбаев даңғ., 262 үй. E-mail: baliya76@mail.ru.

Рүстемова Гауһар Рүстембековна – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры управления правоохранительной деятельностью Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: g.rustemova@mail.ru.

Байсейитова Алия Темирхановна - доктор юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), начальник факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, пр. Н. Назарбаева, д. 262. E-mail: baliya76@mail.ru.

Gauhar Rustemova – Doctor of Juridical Sciences, Professor, Professor of the Department of Law Enforcement Management Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов str., 29. E-mail: g.rustemova@mail.ru.

Aliya Bayseitova - Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Head of the Faculty of Postgraduate Education of the Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Police Colonel. Republic of Kazakhstan, Almaty, N. Nazarbayev av., 262. E-mail: baliya76@mail.ru.

ОСОБЕННОСТИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ КИБЕР-МОШЕННИЧЕСТВ**А.Б. Сакенова**доктор философии (PhD), кандидат юридических наук
Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. В статье рассматриваются авторские позиции ученых-криминалистов относительно элементов криминалистической характеристики в целом и элементов криминалистической характеристики кибер-преступлений, в том числе кибер-мошенничества. Для достижения поставленных задач при подготовке научной статьи использовалась совокупность общих и специальных методов научного познания, применение которых позволило всесторонне проанализировать объект исследования: диалектический, аналитический, метод сравнения, метод анализа и синтеза, систематизации и обобщения.

Актуальность избранной тематики подтверждается представленной статистической информацией о регистрации рассматриваемых видов уголовных правонарушений в период с 2018 по 2023 гг., среди которых главенствующее место занимают факты кибер-мошенничества, и анализом выступлений Президента Республики Казахстан К.-Ж. Токаева, который неоднократно обращал внимание на проблему интернет-хищений. На основе анализа научной литературы и с учетом действующей правоприменительной практики предлагается авторское разделение элементов криминалистической характеристики кибер-мошенничества на основные и факультативные. Авторская позиция связана с тем, что в контексте текущих исследований важно подчеркнуть динамичное развитие методов кибер-мошенничества. Данный процесс характеризуется постоянным появлением новых форм кибератак, интеграцией прогрессивных технологий, а также использованием усовершенствованных вредоносных программ. Кроме того, наблюдается расширение спектра фишинговых интернет-ресурсов, часто с уникальной спецификацией доменных имен, что затрудняет их немедленное опознание, особенно когда домен принадлежит иностранной юрисдикции. Акцентируется внимание на использование возможностей международного сотрудничества и обязательное участие специалиста при расследовании кибермошенничества. В заключение автор предлагает внесение изменений в действующее уголовно-процессуальное законодательство, в целях его совершенствования.

Ключевые слова: киберпреступность, кибер-мошенничество, преступление, криминалистическая характеристика, способ совершения преступления, слеодообразование, интернет ресурсы.

КИБЕР АЛАЯҚТЫҚТЫҢ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**А.Б. Сакенова**философия докторы (PhD), заң ғылымдарының кандидаты
Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аннотация. Мақалада криминалист ғалымдардың жалпы криминаликалық сипаттаманың элементтеріне және киберқылмыстардың, соның ішінде кибер алаяқтықтың криминаликалық сипаттамасының элементтеріне қатысты авторлық ұстанымдары қарастырылады. Қойылған міндеттерге қол жеткізу үшін ғылыми мақаланы дайындау кезінде ғылыми танымның жалпы және арнайы әдістерінің жиынтығы қолданылды. Диалектикалық, аналитикалық, салыстыру әдістерін, талдау және синтез әдісін, жүйелеу және жалпылау әдістерін қолдану зерттеу объектісін жан-жақты талдауға мүмкіндік берді. Таңдалған тақырыптың өзектілігі 2018-2023 жылдар аралығында қаралатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың түрлерін тіркеу туралы ұсынылған статистикалық ақпаратпен расталады, олардың арасында кибер алаяқтық фактілері және интернет-ұрлық мәселесіне бірнеше рет назар аударған Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж. Тоқаевтың сөздерін талдау басым орын алады. Ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде және қолданыстағы құқық қолдану практикасын ескере отырып, кибер алаяқтықтың криминаликалық сипаттамасының элементтерін негізгі және факультативті деп авторлық бөлу ұсынылады. Авторлық ұстаным ағымдағы зерттеулер контекстінде кибер алаяқтық әдістерінің динамикалық дамуын атап өту маңызды екендігімен байланысты. Бұл процесс кибершабуылдардың жаңа формаларының үнемі пайда болуымен, прогрессивті технологиялардың интеграциясымен, сондай-ақ жетілдірілген зиянды бағдарламаларды қолданумен сипатталады. Сонымен қатар, фишингтік интернет-ресурстардың кеңеюі байқалады, көбінесе домендік атаулардың бірегей спецификациясы бар, бұл оларды дереу анықтауды қиындатады, әсіресе домен шетелдік юрисдикцияға тиесілі болған кезде. Халықаралық ынтымақтастық мүмкіндіктерін пайдалануға және кибер алаяқтықты тергеу кезінде маманның міндетті түрде қатысуына назар аударылады. Қорытындылай келе, автор оны жетілдіру мақсатында қолданыстағы қылмыстық процесстік заңнамасына өзгерістер енгізуді ұсынады.

Түйін сөздер: киберқылмыс, кибер алаяқтық, қылмыс, криминаликалық сипаттама, қылмыс жасау тәсілі, іздерін қалыптастыру, интернет ресурстар.

FEATURES OF THE FORENSIC CHARACTERISTICS OF CYBER FRAUD**Sakenova A.B.**Doctor of Philosophy (PhD), Candidate of Juridical Sciences
Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The article considers the author's positions of criminalists regarding the elements of criminalistic characterization in general and the elements of criminalistic characterization of cybercrime, including cyber fraud. In order to achieve the set objectives, in the preparation of the scientific article used a set of general and special methods of scientific knowledge, the use of which allowed a comprehensive analysis of the object of study: dialectical, analytical, method of comparison, method of analysis and synthesis, systematization and generalization. The relevance of the selected topic is confirmed by the statistical information on

the registration of the considered types of criminal offenses in the period from 2018 to 2023, among which the facts of cyber-fraud are predominant, and by the analysis of the speeches of the President of the Republic of Kazakhstan K. J. Tokayev, who repeatedly drew attention to the problem of Internet thefts. Based on the analysis of scientific literature and taking into account the current law enforcement practice, the author's division of elements of criminalistic characterization of cyber-fraud into basic and optional is proposed. The author's position is related to the fact that in the context of current research, it is important to emphasize the dynamic development of cyber fraud methods. This process is characterized by the constant emergence of new forms of cyberattacks, the integration of advanced technologies, and the use of advanced malware. In addition, there is an expanding range of phishing Internet resources, often with unique domain name specifications that make it difficult to immediately identify them, especially when the domain belongs to a foreign jurisdiction. The author emphasizes the use of international cooperation and the mandatory participation of a specialist in the investigation of cyberfraud. In conclusion, the author proposes amendments to the current criminal procedural legislation in order to improve it.

Keywords: cybercrime, cyberfraud, crime, criminalistic characterization, method of committing a crime, trace formation, Internet resources.

Введение

В XXI веке технологические инновации оказывают значительное влияние на различные аспекты глобальной человеческой деятельности. При этом эра универсальной компьютеризации, характерная для настоящего периода, способствует ускоренному росту киберпреступности. Данное явление заметно не только для Республики Казахстан, но и для всего мира, что подчеркивает универсальность и глобальность вызовов, связанных с кибербезопасностью.

Проведенный анализ статистической информации о регистрации уголовных правонарушений показывает, что всего за период с 2018 по 2023 гг. в Республике Казахстан было зарегистрировано 527 уголовно наказуемых деяний в сфере информатизации и связи (Глава 7 УПК РК) и 86257 фактов интернет-мошенничеств [1].

В этой связи вопросы рассмотрения особенностей криминалистической характеристики кибермошенничеств на сегодняшний день представляются весьма актуальными.

Кроме того, актуальность избранной тематики подтверждается тем, что еще в 2022 году в своем Послании народу Казахстана Президент К.-Ж. Токаев обращал внимание на необходимость борьбы с мошенничествами, совершенными посредством сети интернет [2].

В январе 2024 года на расширенном заседании коллегии Министерства внутренних дел РК Президент нашей страны поручил поставить заслон киберпреступности и интернет-мошенничеству [3]. Вместе с тем отметим, что для того, чтобы бороться с преступностью, вне зависимости от вида совершаемого уголовно наказуемого деяния, важную роль имеет понимание его криминалистической характеристики.

В криминалистической литературе понятие криминалистической характеристики рассматривали такие ученые-правоведы, как Р.С. Белкин [4], А.Н. Колесниченко [5], Л.А. Сергеев [6], Л.Я. Драпкин [7], Г.А. Густов [8] и др.

Исследованием криминалистической характеристики киберпреступлений занимались такие исследователи, как В.В. Крылов [9], Н.Д. Аскольская [10], И.В. Романов [11], АА. Протасевич и Л.П. Зверьянская [12] и др.

В ходе аналитического изучения литературных источников было выявлено, что количество научных работ, посвященных рассмотрению особенностей криминалистической характеристики интернет-мошенничеств, не так много [13; 14], что также подтверждает актуальность проводимого исследования.

Основная часть

В первую очередь для того, чтобы определить особенности криминалистической характеристики кибермошенничеств, необходимо установить сущность и основные элементы такой категории как криминалистическая характеристика.

Для достижения поставленных задач, при подготовке данной научной статьи нами использовалась совокупность общих и специальных методов научного познания, применение которых позволило всесторонне проанализировать объект исследования: диалектический, аналитический, метод сравнения, метод анализа и синтеза, систематизации и обобщения.

В академическом обсуждении сущности и структуры криминалистической характеристики преступлений ученые приходят к разногласию относительно её ключевой роли в формировании как общих, так и специфических методов расследования различных категорий преступлений.

Каждое преступление является уникальным событием, обладающим набором специфических характеристик и отличительных особенностей, которые необходимо учитывать при разработке методов его обнаружения, раскрытия и расследования. В отличие от уголовно-правовой и криминологической характеристик, которые фокусируются на измерении распространенности и динамики преступлений, а также на оценке их общественной опасности, криминалистическая характеристика направлена на повышение эффективности расследования уголовных правонарушений.

Ниже рассмотрим несколько точек зрения ученых-криминалистов относительно понятия «криминалистическая характеристика» для более точного уяснения её сущности.

С.В. Винокуров описывает криминалистическую характеристику как систематизированный комплекс типовых признаков, характерных для определенной категории преступлений. Данная характеристика, разработанная на основе научных принципов, предназначена для анализа механизма образования следов и определения первостепенных задач, стоящих перед следствием [15, с. 104].

По мнению большинства ученых-криминалистов, криминалистическая характеристика преступлений определяется как интегрированная система информации, содержащая ключевые криминалистически значимые аспекты определенного типа преступлений. Такая система отражает закономерные взаимосвязи между различными

признаками и играет центральную роль в формировании и проверке следственных гипотез, а также в решении задач, связанных с расследованием [16, с. 30].

На наш взгляд, все вышеуказанные определения не отражают ясности в элементах криминалистической характеристики и представляют общее понимание о ней.

Вместе с тем, нам импонирует мнение Л.А. Сергеева, касающееся детализации составляющих криминалистической характеристики. Автор акцентирует внимание на следующих элементах: методы совершения преступления, условия и характеристика среды, в которой они осуществляются, особенности ситуации, факторы, связанные с прямым объектом преступного деяния, характеристики субъекта, а также субъективные аспекты преступления [5, с. 127].

В рамках научного дискурса интересным представляется понятие Ш.Т. Джуманова, который интерпретирует криминалистическую характеристику как комплекс информации об общественно опасном деянии, способствующий оперативному и всестороннему его раскрытию. В контексте данного определения автор особое внимание уделяет следующим элементам:

- детальные характеристики способа, механизма и условий, в которых было совершено преступление;
- индивидуальные особенности личности преступника;
- совокупность данных о материальных следах и последствиях преступления;
- способы и средства нелегальной связи соучастников преступления [17].

В современной зарубежной научной литературе акцентируется внимание на необходимости улучшения методов расследования киберпреступлений. Исследователи подчеркивают проблему недостаточной безопасности в киберпространстве, что ставит в приоритет разработку более эффективных стратегий и технологий для борьбы с киберугрозами [18; 19]. Отметим, что зарубежные правоохранительные органы не испытывают таких сложностей в расследовании киберпреступлений, какие имеются в Республике Казахстан. Данные сложности в значительной мере обусловлены ограничениями в существующей правоприменительной практике и комплексностью процедур, связанных с изъятием доказательств в цифровом формате, таких как электронные сообщения, страницы и сайты. Кроме того, недостаточная квалификация органов расследования в области работы с данными специфическими видами доказательственной информации дополнительно усложняет процесс расследования.

Для преодоления вышеуказанных проблем нужно обратить внимание на элементы криминалистической характеристики кибермошенничеств, чтобы понять, с чего в первую очередь необходимо начинать расследование и на какие элементы больше всего следует обращать внимание.

Отметим, что элементы, формирующие криминалистическую характеристику различных категорий (или групп) преступлений, демонстрируют разнообразные уровни значимости и взаимосвязей. В некоторых случаях определенные элементы обладают высокой криминалистической значимостью, тогда как в других их значимость может снижаться. С точки зрения научного подхода интеграция изменяющегося набора элементов в определение криминалистической характеристики преступлений может привести к неоправданному усложнению понимания её сущности.

В этой связи считаем целесообразным, что для каждого отдельного вида уголовного правонарушения необходима своя конструкция элементов криминалистической характеристики, которые следует разделять на основные и факультативные.

Данное обстоятельство связано с тем, что в условиях повсеместного распространения информационных технологий особенно важным при раскрытии и расследовании кибермошенничеств является установление способа его совершения или способа подготовки к нему (использование специальных программ, гаджетов, создание интернет-сайтов, телеграмм-каналов и т.д.).

Высказанная авторская позиция связана с тем, что способы совершения кибермошенничеств не стоят на месте, совершенствуясь практически с каждым днем: появляются новые виды кибератак, квантовой компьютерной техники [20, с. 154], используются новые вредоносные программы, фишинговые интернет-сайты имеют специфику в виде домена, редко поддающегося моментальному распознаванию (к примеру, относится к другой стране). В современных исследованиях киберпреступности наблюдается тенденция, согласно которой значительное количество мошенничеств в интернете, связанных с оформлением кредитов и займов на граждан, а также с хищением банковских средств, осуществляется международными преступниками. Данные лица часто являются членами транснациональных организованных преступных группировок, которые функционируют по модели «Call-центров». Отличительной чертой таких группировок является их географическое разнообразие: они могут базироваться как в странах ближнего, так и дальнего зарубежья.

В этой связи, на наш взгляд, в целях успешного достижения раскрытия и расследования преступлений рассматриваемого вида важно не только незамедлительно обращаться к помощи специалиста, но и необходимым является совершенствование тесного международного сотрудничества.

Возвращаясь к исследованию термина «криминалистическая характеристика», рассмотрим авторские позиции ученых, исследовавших криминалистическую характеристику компьютерных преступлений.

Так, В.Б. Вехов акцентирует внимание на ряде ключевых элементов криминалистической характеристики компьютерных преступлений, выделяя важность информации, касающейся личности нарушителя, мотивы и цели его преступного поведения, характерные способы осуществления преступления, место, где оно происходит, а также характеристики потерпевшей стороны [21, с. 112].

В рамках научного исследования элементов криминалистической характеристики киберпреступлений

Л.П. Зверьянская выделяет: методы, используемые при совершении преступлений; характеристики следов, оставляемых в процессе их осуществления; детали обстановки, включая место и время совершения преступления; характеристики личности преступника, особенности объекта, на который направлено преступное действие [22].

Другие авторы, в криминалистической характеристике преступлений в сфере компьютерной информации выделяют следующие элементы: личность и мотивацию преступника, место, время и способ совершения преступления [23].

Однако относительно такого элемента, как «обстановка совершения преступления», мы бы хотели высказать позицию о том, что в виду совершенствования способов киберпреступлений, в том числе кибермошенничеств, данный элемент является больше факультативным, нежели основным, поскольку интернет-пространство позволяет совершать рассматриваемый вид уголовно наказуемых деяний с любой точки мира, и уже только после установления определенного места могут производиться следственные действия в виде осмотра, выемки, обыска и т.д.

Аналогичную позицию высказываем и относительно мотивации преступных деяний. Мотив преступления можно выяснить лишь после того, как будет установлено подозреваемое лицо, и в случаях, если кибер-мошенничество совершено за пределами Республики Казахстан, данный процесс может быть значительно затруднен. В этой связи, на наш взгляд, на первоначальном этапе расследования кибермошенничеств необходимо обращать внимание на основные элементы криминалистической характеристики, а уже в последующем – на факультативные.

Так, на основе анализа литературы и правоприменительной практики по уголовным делам, расследуемым по фактам совершения кибермошенничеств, предлагаем в качестве основных элементов криминалистической характеристики относить:

- способ подготовки к совершению уголовного правонарушения;
- способ совершения уголовного правонарушения;
- сведения о предмете преступного посягательства;
- совокупность данных о материальных следах и последствиях преступления;
- сведения о личности потерпевших.

Данные признаки мы выделяем в качестве основных, поскольку их можно установить незамедлительно при помощи информации, поступившей от потерпевшего, от предоставленных им данных, хранящихся в собственном электронном устройстве.

В качестве факультативных мы выделяем следующие признаки:

- особенности личности лица, совершившего деяние;
- условия, в которых совершаются преступления, и особенности места совершения уголовного правонарушения;
- сведения о мотивах и целях совершения уголовно наказуемого деяния;
- способы и средства связи соучастников преступления и др.

Данные элементы мы считаем факультативными, поскольку криминалистически значимая информация о них поступает в процессе расследования на протяжении длительного времени, и нецелесообразно на них акцентировать внимание в первую очередь.

Также хотим обратить внимание, что установив основные признаки криминалистической характеристики, органы расследования должны незамедлительно обратиться к специалисту (для правильного сбора доказательственной информации с электронных устройств, определения способа совершения уголовно наказуемого деяния и т.д.), и, как было указано выше, использовать возможности международного сотрудничества, регламентированные Разделом 12 УПК РК.

Относительно специалиста хотим обратить внимание на то, что в УПК РК указывается, что методы и средства, используемые при раскрытии и расследовании преступлений должны быть законными. Так, в соответствии с п. 5 ч. 3 ст. 80, специалист с разрешения органа, ведущего уголовный процесс, вправе при оказании содействия в собирании, исследовании и оценке доказательств применять научно-технические средства. При этом ст. 126 УПК РК указывает, что применение научно-технических средств признается допустимым, если они прямо предусмотрены законом или не противоречат его нормам и принципам.

Но нередко, для получения криминалистически значимой информации, которая зашифрована, необходимо использование специальных программ, которые зачастую, характеризуются как вредоносные программы, т.е. программы, с помощью которых наносится вред программному устройству. Но в том числе данные программы могут использоваться и в целом для эксплуатации программируемого устройства, службы или сети.

В рамках киберпреступной деятельности злоумышленники часто прибегают к использованию вредоносного программного обеспечения для сбора данных. Целью таких действий является извлечение финансовой выгоды путем несанкционированного доступа к личной и финансовой информации потерпевших.

В свою очередь, органы внутренних дел могут использовать данные программы для взлома компьютерных и иных электронных устройств преступников в целях получения информации, значимой для расследуемого события.

Заключение

На основе анализа литературы и правоприменительной практики по уголовным делам, расследуемым по фактам совершения кибермошенничеств, предложена авторская классификация основных и факультативных элементов криминалистической характеристики рассматриваемого вида преступного деяния. Кроме того, в целях совершенствования действующего процессуального законодательства целесообразным считаем внести изменения в ст. 126 УПК РК, добавив ч. 5 следующего содержания: «В ходе раскрытия и расследования преступлений, совершенных с использованием информационных технологий (киберпреступления), специалист уполномочен

использовать специальные вредоносные программы с целью сбора доказательственной информации с электронных устройств».

С учетом текущей динамической ситуации в области киберпреступности существует острая необходимость в разработке и применении инновационных, нетрадиционных и, возможно, нестандартных подходов для эффективного решения проблемы борьбы с киберпреступлениями. В этой связи хотим подчеркнуть то обстоятельство, что при борьбе с кибермошенничеством эффективным является применение методов, которыми пользуются сами преступники (использование вредоносных программ), но использовать данные методы следует исключительно во благо целям уголовного процесса для достижения успешного результата расследования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Официальный портал органов правовой статистики и специальных отчетов Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан // Отчет №1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 30.01.2024).

2 Справедливое Государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2022 года // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.

3 Касым-Жомарт Токаев: Воры и бандиты должны сидеть в тюрьме // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.zakon.kz/sobytiia/6421580-tokaev-vory-i-bandity-dolzny-sidet-v-tyurme.html>.

4 Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. - М., 2001. - 240 с.

5 Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Харьков, 1967. - 28 с.

6 Сергеев Л.А. Криминалистика. - М.: Изд-во МГУ, 1971. - 425 с.

7 Драпкин Л.Я., Карагодин В.Н. Криминалистика. - М.: Проспект, 2007. - 890 с.

8 Густов Г.А. Понятие и виды криминалистической характеристики преступлений // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. трудов - М., 1984. – 174 с.

9 Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления. - М.: «ИНФРА-М – НОРМА», 1997. - 285 с.

10 Аскольская Н.Д. Специфика криминалистической характеристики киберпреступлений // Закон и право. - 2019. - №8 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-kriminalisticheskoy-harakteristiki-kiberprestupleniy> (дата обращения: 29.01.2024).

11 Романов И.В. Личность и способы совершения киберпреступлений как элементы криминалистической характеристики // Преступность в СНГ: проблемы предупреждения и раскрытия преступлений. - 2018. - С. 279-280.

12 Протасевич А.А., Зверьянская Л.П. Интернет-пространство как элемент криминалистической характеристики киберпреступлений // Азиатско-Тихоокеанский регион: экономика, политика, право. - 2012. - №3 (27) // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/internet-prostranstvo-kak-element-kriminalisticheskoy-harakteristiki-kiberprestupleniy> (дата обращения: 29.01.2024).

13 Голятина С.М., Ковальченко А.А. Некоторые элементы криминалистической характеристики хищений электронных денежных средств // Вестник Волгоградской академии МВД России. - 2019. - N 2 (49). - С. 73-77.

14 Маилян А.В. К проблеме криминалистической характеристики предмета и способа совершения мошенничества с использованием информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» // Право и государство: теория и практика. - 2019. - №1 (169) // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-probleme-kriminalisticheskoy-harakteristiki-predmeta-i-sposoba-soversheniya-moshennichestva-s-ispolzovaniem> (дата обращения: 29.01.2024).

15 Винокуров С.И. Криминалистическая характеристика преступления, ее содержание и роль в построении методики расследования конкретного вида преступлений // Методика расследования преступлений. Общие положения: материалы научно-практической конференции (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). - М., 1976. – 714 с.

16 Бахин В.П., Гончаренко В.И., Клименко Н.И., Колесниченко А.Н. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений: учебник. - Киев: Вища шк., 1988. - 405 с.

17 Джуманов Ш.Т. Криминалистика: учебник. – Ташкент: Академия МВД Республики Узбекистан, 2017 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://be5.biz/pravo/k052/23.html>.

18 Richet J.L. How Cybercriminal Communities Grow and Change: A study of communities Engaged in advertising fraud // Technological Forecasting and Social Change. - 2022. - Vol. 174 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121282>.

19 Chang L.Y.C., Grabosky P. Cybercrime and Establishing a Secure Cyberworld // The Handbook of Security. L.: Palgrave Macmillan, - 2014. - P. 321-339 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://doi.org/10.1007/978-1-349-67284-4_15.

20 Байгелов Е.С., Байгалиев А.Б. Организационно-правовые аспекты расследования уголовных дел в электронном формате // Гылым - Наука. – 2023. - №4 (79). - С. 148-155.

21 Вехов В.Б. Криминалистическая характеристика компьютерных преступлений и совершенствование практики их расследования и предупреждения // Указатель деп. рукописей № 17. – М.: ГИЦ МВД РФ. 22.01.1998. № 637 ДД. – 206 с.

22 Зверьянская Л.П. Современные проблемы исследования криминалистических особенностей киберпреступлений

// Приоритетные научные направления: от теории к практике. - 2015. - №15 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-problemy-issledovaniya-kriminalisticheskikh-osobennostey-kiberprestupleniy> (дата обращения: 29.01.2024).

23 Киселев А.С., Горбунова К. А. Особенности криминалистической характеристики преступлений в сфере компьютерной информации // Актуальные проблемы государства и права. - 2023. - №27 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-kriminalisticheskoy-harakteristiki-prestupleniy-v-sfere-kompyuternoy-informatsii> (дата обращения: 29.01.2024).

REFERENCES

1 Oficial'nyj portal organov pravovoj statistiki i special'nyh otchjotov General'noj Prokuratury Respubliki Kazahstan // Otchet №1-M «O zaregistrovannyh ugovnyh pravonarushenijah» // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (data obrashhenija: 30.01.2024).

2 Spravedlivoe Gosudarstvo. Edinaja nacija. Blagopoluchnoe obshhestvo: Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana. 1 sentjabrja 2022 goda // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.

3 Kasym-Zhomart Tokaev: Vory i bandity dolzhny sidet' v tjur'me // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://www.zakon.kz/sobytiia/6421580-tokaev-vory-i-bandity-dolzhny-sidet-v-tyurme.html>.

4 Belkin R.S. Kriminalistika: problemy segodnjashnego dnja. Zlobodnevnye voprosy rossijskoj kriminalistiki. - M., 2001. - 240 с.

5 Kolesnichenko A.N. Nauchnye i pravovye osnovy rassledovanija otdel'nyh vidov prestuplenij: avtoref. dis. ... d-ra jurid. nauk. — Har'kov, 1967. - 28 s.

6 Sergeev L.A. Kriminalistika. - M.: Izd-vo MGU, 1971. - 425 s.

7 Drapkin L.Ja., Karagodin V.N. Kriminalistika. - M.: Prospekt, 2007. - 890 s.

8 Gustov G.A. Ponjatie i vidy kriminalisticheskoy harakteristiki prestuplenij // Kriminalisticheskaja harakteristika prestuplenij: sb. nauch. trudov - M., 1984. – 174 s.

9 Krylov V.V. Informacionnye komp'juternye prestuplenija. - M.: «INFRA-M – NORMA», 1997. - 285 s.

10 Askol'skaja N.D. Specifika kriminalisticheskoy harakteristiki kiberprestuplenij // Zakon i pravo. - 2019. - №8 // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-kriminalisticheskoy-harakteristiki-kiberprestupleniy> (data obrashhenija: 29.01.2024).

11 Romanov I.V. Lichnost' i sposoby sovershenija kiberprestuplenij kak jelementy kriminalisticheskoy harakteristiki // Prestupnost' v SNG: problemy preduprezhdenija i raskrytija prestuplenij. - 2018. - S. 279-280.

12 Protasevich A.A., Zverjanskaja L.P. Internet-prostranstvo kak jelement kriminalisticheskoy harakteristiki kiberprestuplenij // Aziatsko-Tihookeanskiy region: jekonomika, politika, pravo. - 2012. - №3 (27) // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/internet-prostranstvo-kak-element-kriminalisticheskoy-harakteristiki-kiberprestupleniy> (data obrashhenija: 29.01.2024).

13 Goljatina S.M., Koval'chenko A.A. Nekotorye jelementy kriminalisticheskoy harakteristiki hishhenij jelektronnyh denezhnyh sredstv // Vestnik Volgogradskoj akademii MVD Rossii. - 2019. - N 2 (49). - S. 73-77.

14 Mailjan A.V. K probleme kriminalisticheskoy harakteristiki predmeta i sposoba sovershenija moshennichestva s ispol'zovaniem informacionnotelekmuunikacionnoj seti «Internet» // Pravo i gosudarstvo: teorija i praktika. - 2019. - №1 (169) // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-probleme-kriminalisticheskoy-harakteristiki-predmeta-i-sposoba-soversheniya-moshennichestva-s-ispolzovaniem> (data obrashhenija: 29.01.2024).

15 Vinokurov S.I. Kriminalisticheskaja harakteristika prestuplenija, ee sodержanie i rol' v postroenii metodiki rassledovanija konkretnogo vida prestuplenij // Metodika rassledovanija prestuplenij. Obshhie polozhenija: materialy nauchno-prakticheskoy konferencii (g. Odessa, nojabr' 1976 g.). - M., 1976. – 714 s.

16 Bahin V.P., Goncharenko V.I., Klimenko N.I., Kolesnichenko A.N. Sovetskaja kriminalistika. Metodika rassledovanija otdel'nyh vidov prestuplenij: uchebnyk. - Kiev: Vishha shk., 1988. - 405 с.

17 Dzhumanov Sh.T. Kriminalistika: uchebnyk. – Tashkent: Akademija MVD Respubliki Uzbekistan, 2017 // [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://be5.biz/pravo/k052/23.html>.

18 Richet J.L. How Cybercriminal Communities Grow and Change: A study of communities Engaged in advertising fraud // Technological Forecasting and Social Change. - 2022. - Vol. 174 // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121282>.

19 Chang L.Y.C., Grabosky P. Cybercrime and Establishing a Secure Cyberworld // The Handbook of Security. L.: Palgrave Macmillan, - 2014. - P. 321-339 // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: https://doi.org/10.1007/978-1-349-67284-4_15.

20 Bajgelov E.S., Bajgaliev A.B. Organizacionno-pravovye aspekty rassledovanija ugovnyh del v jelektronnom formate // Ėylym - Nauka. – 2023. - №4 (79). - S. 148-155.

21 Vehov V.B. Kriminalisticheskaja harakteristika komp'juternyh prestuplenij i sovershenstvovanie praktiki ih rassledovanija i preduprezhdenija // Ukazatel' dep. rukopisej № 17. – M.: GIC MVD RF. 22.01.1998. № 637 DD. – 206 s.

22 Zverjanskaja L.P. Sovremennye problemy issledovanija kriminalisticheskikh osobennostej kiberprestuplenij // Prioritetnye nauchnye napravlenija: ot teorii k praktike. - 2015. - №15 // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-problemy-issledovaniya-kriminalisticheskikh-osobennostey-kiberprestupleniy> (data obrashhenija: 29.01.2024).

23 Kiselev A.S., Gorbunova K. A. Osobennosti kriminalisticheskoy harakteristiki prestuplenij v sfere komp'yuternoj informacii // Aktual'nye problemy gosudarstva i prava. - 2023. - №27 // [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-kriminalisticheskoy-harakteristiki-prestupleniy-v-sfere-kompyuternoy-informatsii> (data obrashhenija: 29.01.2024).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Әсемгүл Болатқызы Сәкенова - философия докторы (PhD), заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының криминалистика кафедрасы бастығының орынбасары, полиция подполковнигі. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Ермеков к-сі, 124. E-mail: assemgul_s@mail.ru.

Сакенова Асемгуль Болатовна - доктор философии (PhD), кандидат юридических наук, заместитель начальника кафедры криминалистики Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, подполковник полиции. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: assemgul_s@mail.ru.

Asemgul Sakenova - Doctor of Philosophy (PhD), Candidate of Juridical Sciences, Deputy Head of the Department of Criminalistics of the Karaganda Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Police Lieutenant Colonel. Republic of Kazakhstan, Karaganda, Ermekov st., 124. E-mail: assemgul_s@mail.ru.

**ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ЖҰМЫСЫМЕН КЕЛТІРІЛГЕНГЕН ЗИЯН ҮШІН
ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ НЕГІЗДЕРІ МЕН ШАРТТАРЫ****Қ. Сатбаева**

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Л.С. Шошаева

юриспруденция магистрі

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

Аңдатпа. Жасанды интеллекттің қатысуымен құқықтық қатынастардың пайда болуы, жасанды интеллект жүйелерінің қарқынды дамуы, осы технологиялардың автономиясы және мүмкін еместігі жасанды интеллектті құқықтық қатынастар субъектісі деп тану, оны келтірілген залал үшін жауапқа тарту үшін, жасанды интеллект қызметінің нәтижесі болып табылатын залал үшін жауапқа тартылатын субъектілерді анықтау қажеттілігі туралы мәселені қалыптастырды. Осы мақаланың мақсаты жасанды интеллект қызметінің нәтижесі болып табылатын залал үшін жауапкершіліктің шарттары мен негіздерін анықтау болып табылады.

ЖИ құру және қолдану саласындағы нормативтік белгіленген қауіпсіздік талаптарын және басқа да қағидаттарды сақтамағаны үшін, сондай-ақ автономды жасанды интеллект қызметінің құқыққа қайшы (әсіресе қоғамдық қауіпті) салдары үшін адам жауапты болуға тиіс. Жасанды интеллекттің өзін-өзі оқыту, имитациялау және адамнан жылдамдық, дәлдік және ойлау операцияларының көлемінде асып түсу қабілеті адамның санасына, өзін-өзі тануына және интеллектісіне мүлдем тең емес.

Мақала жазу барысында жасанды интеллект технологияларын әзірлеу мен қолданудың теориялық және практикалық тәжірибесін зерделеу, сондай-ақ жасанды интеллекттің қатысуымен құқықтық қатынастардағы деликтік міндеттемелері саласындағы шетелдік тәжірибені зерделеу процесінде қол жеткізілді.

Деликтік міндеттемелердің туындауы контекстінде жасанды интеллектпен қатынастарды құқықтық реттеу жөніндегі ұсыныстар, атап айтқанда – жасанды интеллект технологияларын әзірлеу және қолдану жөніндегі қызмет үшін мамандандырылған экономикалық қызмет түрлерінің классификаторын енгізу, сақтандырудың мамандандырылған қорын құру, жасанды интеллект жүйелерін мемлекеттік тіркеу баяндалған.

Қасақана зиян келтіру, немқұрайлылық және қатаң жауапкершілік доктринасы сияқты жауапкершіліктің ықтимал негіздерін талдау ұсынылған.

Түйін сөздер: жасанды интеллект, заңды жауапкершілік, құқықтарды саналы түрде жүзеге асыру және міндеттерді орындау, негізделген тәуекел, азаматтық жауапкершілік, кінә дәрежесі, зиянды қызмет, кәсіби қызмет, жауапсыздық.

**ОСНОВАНИЯ И УСЛОВИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА УЩЕРБ,
ПРИЧИНЕННЫЙ РАБОТОЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА**

Сатбаева К.

кандидат юридических наук, доцент

Шошаева Л.С.

магистр юриспруденции

Карагандинский университет Казпотребсоюза, Республика Казахстан, г. Караганда

Аннотация. Возникновение правоотношений с участием искусственного интеллекта, интенсивное развитие систем искусственного интеллекта, автономия и невозможность использования этих технологий сформировали вопрос о необходимости признания искусственного интеллекта субъектом правоотношений, привлечения его к ответственности за причиненный ущерб, выявления субъектов, привлекаемых к ответственности за ущерб, являющийся результатом деятельности искусственного интеллекта.

Целью данной статьи является определение условий и оснований ответственности за ущерб, являющийся результатом деятельности искусственного интеллекта. Лицо должно нести ответственность за несоблюдение нормативно установленных требований безопасности и других принципов в области создания и применения ИИ (искусственный интеллект), а также за противоправные (особенно общественно опасные) последствия деятельности автономного искусственного интеллекта. Способность искусственного интеллекта к самообучению, моделированию и превосходству над человеком в объеме скоростных, точных и мыслительных операций совершенно не равна человеческому сознанию, самосознанию и интеллекту.

В процессе написания статьи было достигнуто изучение теоретического и практического опыта разработки и применения технологий искусственного интеллекта, а также изучение зарубежного опыта в области деликтных обязательств в правоотношениях с участием искусственного интеллекта. В контексте возникновения деликтных обязательств изложены предложения по правовому регулированию отношений с искусственным интеллектом, в частности – внедрение специализированных классификаторов видов экономической деятельности для деятельности по разработке и применению технологий искусственного интеллекта, создание специализированного фонда страхования, государственная регистрация систем искусственного интеллекта. Представлен анализ возможных основ ответственности, таких как преднамеренное причинение вреда, халатность и доктрина строгой ответственности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, юридическая ответственность, сознательное осуществление прав и выполнение обязанностей, обоснованный риск, гражданская ответственность, степень вины, вредная деятельность, профессиональная деятельность, безответственность.

**GROUNDINGS AND CONDITIONS OF LIABILITY FOR DAMAGE
CAUSED BY THE WORK OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE**

Satbayeva K.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor

Shoshaeva L.S.

Master of Jurisprudence

Karaganda University of Kazpotrebooyuz, Republic of Kazakhstan, Karaganda

Annotation. The emergence of legal relations involving artificial intelligence, the intensive development of artificial intelligence systems, autonomy and the inability to use these technologies have formed the question of the need to recognize artificial intelligence as a subject of legal relations, to hold it accountable for the damage caused, to identify subjects held accountable for damage resulting from the activities of artificial intelligence.

The purpose of this article is to determine the conditions and grounds for liability for damage resulting from the activities of artificial intelligence. A person should be responsible for non-compliance with regulatory safety requirements and other principles in the field of creation and application of AI, as well as for illegal (especially socially dangerous) consequences of the activities of autonomous artificial intelligence.

The ability of artificial intelligence for self-learning, modeling and superiority over humans in the volume of high-speed, accurate and mental operations is absolutely not equal to human consciousness, self-awareness and intelligence.

In the process of writing the article, the study of theoretical and practical experience in the development and application of artificial intelligence technologies was achieved, as well as the study of foreign experience in the field of tort obligations in legal relations involving artificial intelligence. In the context of the emergence of tort obligations, proposals for the legal regulation of relations with artificial intelligence are outlined, in particular, the introduction of specialized EDMS for the development and application of artificial intelligence technologies, the creation of a specialized insurance fund, and the state registration of artificial intelligence systems.

The analysis of possible bases of liability, such as intentional harm, negligence and the doctrine of strict liability, is presented.

Keywords: artificial intelligence, legal responsibility, conscious exercise of rights and performance of duties, reasonable risk, civil liability, degree of guilt, harmful activity, professional activity, irresponsibility.

Кіріспе

Жаңашыл технологиялар біздің өміріміздің ажырамас бір бөлігіне айналды - ірі компаниялар үлкен деректерді тиімдірек өңдеу үшін жасанды интеллект жүйелерін (бұдан әрі – ЖИ) белсенді түрде енгізуде, жолдарда дронды автомобильдер, «ақылды» зауыттарда – өнеркәсіптік роботтар пайда болады (мұнда және одан әрі робот жасанды интеллект технологиясымен жабдықталған «ақылды робот» деп түсініледі).

Жасанды интеллектіні нормативтік тұрғыда реттеу қажеттілігін мемлекет басшысы Қ.-Ж. Тоқаев Digital Bridge форумындағы баяндамасында айтып өтті. Мемлекет басшысының айтуы бойынша, біз озық әлемдік тәжірибеге сай келетін, нарықтың қажеттілігі мен азаматтардың мүддесін ескеретін, құқықтық тұрғыдан реттейтін заманауи база әзірлеу ісін жеделдетуіміз керек. Құқықтық шарттар халықаралық компаниялардың біздің нарыққа келуін ынталандыруы қажет. Жалпы, жасанды интеллект құралдарын адамдардың күнделікті өміріне кіріктіру оңай нәтиже емес. Бұл ретте олардың құқықтары мен бостандықтары бұзылмауы тиіс [1].

Сонымен қатар, мұндай технологияларды құқықтық салаға енгізу мәселесі өткір болып тұр. Жасанды интеллект жүйелерінің таралуына байланысты туындайтын негізгі проблемалардың ішінде дербес деректерді қорғау, жасанды интеллекттің заңды тұлғасы, автономды режимде жасанды интеллект құрған зияткерлік қызмет нәтижелерін қорғаудың құқықтық режимі, сондай-ақ жасанды интеллект келтірген зиян үшін жауапкершілік мәселесі бар.

Жасанды интеллект (ЖИ) қызметінен келтірілген зиян үшін жауапкершілік саласындағы зерттеулер мен әзірлемелерге құқық, этика, және технологияны жатқызуға болады.

Міне, осы салаға ғылыми жаңалық әкелетін бірнеше аспектілер:

1. Заңнаманың эволюциясы: жасанды интеллект технологиясының дамуымен жаңа құқықтық мәселелер туындайды, мысалы, автономды жүйелер, роботтар және машиналық оқыту алгоритмдері. Заңнаманы жаңа технологиялық мүмкіндіктерге сәйкестендіруге бағытталған зерттеулер зиян үшін жауапкершілік саласына айтарлықтай үлес қосуы мүмкін.

2. Жасанды интеллект этикасының принциптері: әділеттілік, ашықтық және қауіпсіздік принциптерін қоса алғанда, жасанды интеллекттің дамуы мен қолданылуына басшылық ететін этикалық принциптерді дамыту да маңызды болуы мүмкін. Бұл принциптер жасанды интеллекттің өз әрекеттері үшін қалай және қашан жауапқа тартылатынына әсер етуі мүмкін.

3. Зерттеудің техникалық аспектілері: медицина, автономды көлік құралдары және қаржы нарықтары сияқты әртүрлі салаларда ЖИ қолданумен байланысты тәуекелдерді бағалау мен басқарудың техникалық әдістері мен құралдарын әзірлеуге қатысты зерттеулер де жаңа білім әкелуі мүмкін.

4. Оқыту және білім беру: жасанды жүйелерді қалай оқыту керектігін түсінуді кеңейту шешім қабылдау кезінде этикалық және құқықтық нормаларды ескеру зерттеу объектісіне айналуы мүмкін. Бұл техникалық әдістерді әзірлеуді де, ЖИ мамандары үшін білім беру бағдарламаларын құруды да қамтуы мүмкін.

5. Практикалық жағдайлар және талдау: жасанды интеллект зиян келтірген практикалық жағдайларды зерттеу және мұндай жағдайларда жауапкершілік тетіктерін талдау заң шығарушылар мен қоғамдық ұйымдарға ұсыныстар жасауға көмектеседі. Осы бағыттардағы зерттеулер жасанды интеллект қызметінен келтірілген зиян

үшін жауапкершіліктің неғұрлым тиімді және әділ тетіктерін жасауға көмектеседі.

Негізгі бөлім

Қазақстанда, көптеген басқа елдердегідей, жасанды интеллектті құқықтық реттеу мәселелері өзекті бола түсуде. Соңғы жылдары Қазақстан үкіметі ЖИ технологияларының орнықты және жауапты дамуын қамтамасыз ететін заңнаманы қабылдаудың маңыздылығын мойындады.

Қазіргі кезде 120-дан астам ел бұл мәселені шешу үшін әртүрлі заңнамалық акті қабылдаған. Өз кезегінде, Қазақстанда ЖИ-ді құқықтық реттеу қажеттілігі туралы алғаш рет 2021 жылы 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасында айтылды [2].

Атап айтқанда, ЖИ технологиялары мен робототехниканы реттеуді қабылдау қажеттілігін анықтайтын кем дегенде екі фактор бар екендігі анықталды:

1) ЖИ және роботтар келтірген зиян үшін жауапкершілікті бөлу мәселелерін шешу;

2) ЖИ қатысуымен жасалған туындыларға зияткерлік меншік құқығының тиесілігін айқындау проблемасын шешу.

Бұл мақала барысында жасанды интеллектімен келтірілген зиян үшін жауапкершілік мәселелері қарастырылады.

Жасанды интеллект әдетте күшті (немесе жалпы ЖИ - general AI) және әлсіз (немесе тар – Narrow AI) болып бөлінеді [3, б. 35].

Негізгі критерий - бұл ЖИ бар қабілет шеңбері. Сонымен, әлсіз жасанды интеллект тек бір типтегі тапсырмалардың шектеулі шеңберін орындай алады – олар алғашқы жасанды интеллект модельдері, XX ғасырдың аяғындағы әйгілі суперкомпьютерлер – Deep Thought, Deep Junior және тіпті әлем чемпионы Гарри Каспаровты жеңген Deep Blue. Дауыстық көмекшілер мен чатботтар, өзін-өзі басқаратын көліктер мен дрондар әлсіз жасанды интеллекттің мысалдары болып табылады.

Күшті жасанды интеллект бірнеше түрлі тапсырмаларды орындауға қабілетті – жақын арада мұндай мәртебеге ғарышта қозғалу және «өз денесін» басқару дағдыларын ғана емес, сонымен қатар NLP (табиғи тілді өңдеу) технологияларын, сөйлеу синтезін, кескінді тану дағдыларын игеретін сервистік роботтар ие бола алады деп болжануда. Бұл тұрғыда американдық заң шығарушының көзқарасы қызықты - басқалардың арасында жасанды интеллект Тьюринг тестінен өтуге қабілетті жүйе ретінде анықталады, яғни адам сияқты әрекет етуге, табиғи тілді өңдеуге, пайымдауға және оқуға қабілетті. Өкінішке орай немесе бақытымызға орай, бірақ бүгінгі күнге дейін мұндай технологиялар жоқ [4, б. 63].

Жасанды интеллекттің табиғатын түсіну үшін маңызды тағы бір сипаттама – ЖИ оқыту үлгілері. Қазіргі заманғы жасанды интеллект технологияларының көпшілігі берілген алгоритмдермен көптеген деректерді өңдеу және тірі биологиялық организмдердің миында пайда болатын табиғиға ұқсас нейрондық желілерді құру арқылы оқытылады. Машиналық оқыту немесе жасанды интеллекттің өзін-өзі оқытуы бөлек бөлінеді, онда технология өз алгоритмдерін құру арқылы жаңа білімді дербес қалыптастырады.

Жоғарыда айтылғандай, контексте туындайтын жеке сұрақ ЖИ технологияларын реттеу, оның заңды тұлғасын (немесе құқықтық мәртебесін) анықтау болып табылады. Біз бүгінгі күні жасанды интеллектке тәуелсіз құқық субъектісі мәртебесін беру мерзімінен бұрын деп санаймыз. Ерік автономиясының, мүліктік оқшауланудың және дербестіктің болмауы жасанды интеллект құқық объектісі болуы керек деген тезисті растайды.

Бұл жағдайда автономды режимде жұмыс істейтін жасанды интеллект технологиялары келтірген зиян үшін жауапкершілікке тартылатын субъектіні анықтауда белгілі бір қиындықтар туындайды.

Әрекет етуші көптеген тәсілдердің ішінде жалпы құқық елдеріне ғана емес, сонымен қатар кодификацияланған азаматтық құқық елдеріне де ортақ үш негізгі тәсілді бөліп көрсетуге болады. Олар деликттік міндеттемесінің пайда болуына негізделген:

1) қасақана зиян келтіру;

2) немқұрайлылықтан туындайтын міндеттемелер;

3) қатаң жауапкершілік доктринасы.

Қасақана зиян келтірілген жағдайда жауапкершілікті азаматтық-құқықтық сипаттағы құқық бұзушылықты тікелей жасаған адамға жүктеу көзделеді. Мұндай тұлға жасанды интеллектті тікелей басқарған жасанды интеллект операторы немесе жасанды интеллект оның «заңсыз» мінез-құлқында көрсетілген қателіктермен жасалған болса, жасанды интеллект жасаушы бола алады.

Немқұрайлылықтан туындаған зиян үшін адам өзіне байланысты барлық сақтық шараларын қолданған кезде ақылға қонымды тексеру сияқты категорияны басшылыққа алған жөн, бірақ күтпеген жағдайларда зиян келтірілді.

Бұл жағдайда жауапкершіліктің ықтимал субъектілері:

1) ЖИ операторы, егер ол ЖИ басқарған болса (немесе басқармаған болса, бірақ оның қызметін бақылауға тиіс болса) және бұл ретте абайсыздық немесе немқұрайлылық салдарынан зиян келтіруге жол берген болса;

2) ЖИ әзірлеушісі – егер ЖИ оқыту процесінде абайсызда қателіктер жіберілді, бұл жүйенің ақаулығына әкелді.

Айта кететін мәселе, жасанды интеллект жасанды интеллекттен күтілетін мінез-құлық туралы нақты түсініктің болмауына байланысты ақылға қонымды тексерудің қалыптасқан құқықтық және әлеуметтік стандарттарына қарсы тұрады - адам кез-келген жағдайда оның абсолютті әлеуметтік қауіптілігін болжап, жағымсыз салдарды болжауға міндетті деп санау керек пе? Бұл сұрақ та өз шешімін әлі тапқан жоқ.

Қатаң жауапкершілік доктринасы адамның қатысу дәрежесіне немесе кінәсіне қарамастан келтірілген зиян үшін жауап беретін жағдайды білдіреді – мысалы, сатушының сапалы емес тауарды сатқаны үшін жауапкершілігі немесе жұмыс берушінің қызметкердің іс-әрекеті үшін жауапкершілігі. Мұндай жауапкершілік ЖИ жүйесінің

иесіне немесе сатушыға жүктелуі мүмкін (ҚР Азаматтық кодексінің 948-бабына сәйкес) [5].

Бұл жерде роботтың бастапқыда ақаулы болғанын немесе жұмыс нәтижесінде болғанын дәлелдеу маңызды.

Жасанды интеллектті әзірлеу және қолдану саласында кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын тұлғалар үшін арнайы экономикалық қызмет түрлерінің жалпы жіктеуішіні енгізу ұтымды болып табылады.

Бұл ЖИ технологияларын пайдаланатын кәсіпкерлік субъектілеріне белгілі бір мемлекеттік бақылауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бұл жағдайда мүдделер тепе-теңдігін сақтау және, мысалы, нәтижесінде пайда болған әсерді болдырмау үшін ЖИ акторларына жауапкершіліктің тым ауыр ауыртпалығын салмау маңызды.

Жасанды интеллект қызметінің нәтижесінде пайда болған зиянды өтеу үшін қаражаты пайдаланылатын мамандандырылған сақтандыру қорларын құру да перспективалы болып көрінеді. Қордың бюджеті ЖИ акторларының сақтандыру жарналары арқылы қалыптастырылатын еді [6, б. 102].

Жасанды интеллектті құқықтық бақылаудың тағы бір мүмкін элементі-жасанды интеллект жүйелерін мемлекеттік тіркеу. Жасанды интеллект әзірлеушілері, иелері, сатушылары және операторлары туралы ақпаратты қамтитын тізілімнің болуы жасанды интеллекттің «өмірлік циклі», келтірілген залал үшін кім жауап беруі керек екенін бақылауға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Зерттеу негізінде келесі тұжырымдар жасауға болады:

1. ЖИ әрекеттерінен келтірілген зиян үшін жауапкершілік субъектісі ретінде осы объектіні пайдалануды жүзеге асыратын және одан пайда алатын тұлға танылуы керек.

2. Жасанды интеллект өзінің құқықтық табиғаты бойынша компьютерлік технологияны қолдану нәтижесінде пайда болған объект болып табылады. Жасанды интеллект ерекшеліктері бар бағдарламалық өнімді заңды түрде пайдаланатын адам осындай пайдалану процесінде пайда болған объектілерге құқықтардың бастапқы субъектісі ретінде танылуы тиіс.

3. Көрсетілген мән-жайлар қазіргі уақытта жасанды интеллект қызметінің нәтижесінде келтірілген залал үшін жауапкершілікті кез келген жағдайда адам азаматтық құқықтық қатынастардың негізгі субъектісі ретінде көтеруі керек екенін анық көрсетеді, бұл сонымен қатар қасақана зиян келтіру теориясын, абайсыздық доктринасын немесе қатаң жауапкершілік доктринасын зерттеу нәтижелерімен расталады.

4. Сондай-ақ жасанды интеллект жүйелерін әзірлеу және қолдану жөніндегі, оның ішінде экономикалық қызмет түрлерінің классификаторын Қазақстанда енгізу немесе ЖИ жүйелерін мемлекеттік тіркеу жолымен қызметті ұқыпты мемлекеттік реттеу объективті түрде қажет. Жасанды интеллектпен технологиялардың айналымын мемлекеттік реттеу қажеттілігі қазірдің өзінде өте қажет, өйткені жасанды интеллект кәсіпкерлік қызметте өз орнын тапты.

Шынында да, жасанды интеллект қызметінен келтірілген зиян үшін жауапкершілік мәселесін шешуге арналған нақты ұсыныстар өте құнды болуы мүмкін. Осы мақаланы қорытындылай келе мынадай бірнеше мүмкін ұсыныстарды атап өтеміз:

1. Нормативтік құжаттарды әзірлеу: жасанды интеллект әрекеттері үшін жауапкершілікті белгілейтін мамандандырылған заңдар мен стандарттарды әзірлеу қажет. Бұл құжаттар ЖИ технологиясының ерекшеліктерін, этика мен әділеттілік принциптерін ескеруі керек.

2. Анықтамалар мен критерийлерді нақтылау: жасанды интеллекттің келтірілген зиян үшін қашан және қандай жағдайда жауапты болуы мүмкін екенін анықтайтын нақты критерийлерді анықтау маңызды. Бұл жүйенің автономия деңгейі, оның оқу және бейімделу қабілеті және адамның оны бақылау дәрежесі сияқты аспектілерді қамтуы мүмкін.

3. Өтемақы тетіктерін құру: жасанды интеллект әрекетінен зардап шеккендерге өтемақы тетіктерін құру қажет. Бұл қамтуы мүмкін сақтандыру, зиянды өтеуге арналған қорлар, немесе шығындарды өтеуді қамтамасыз етудің басқа тәсілдері.

4. Ашықтық және есеп беру: жасанды интеллект әрекеттері мен олардың салдары туралы ашықтықты қамтамасыз ету маңызды. ЖИ әзірлейтін және қолданатын компаниялар мен ұйымдар өздерінің жүйелері мен тәуекелдерді бағалау туралы ақпарат беруі керек.

5. Тәуелсіз қадағалау органдарын құру: жасанды интеллекттің қолданылуын қадағалайтын және залал туралы шағымдарды қарастыратын тәуелсіз қадағалау органдарын құру пайдалы болуы мүмкін. Бұл органдар зиянды өтеу туралы шешім қабылдауға және құқық бұзушыларға айыппұл салуға құқылы болуы мүмкін.

6. Халықаралық ынтымақтастық: жасанды интеллект технологиясының жаһандық сипатын ескере отырып, жауапкершіліктің жалпы нормалары мен стандарттарын әзірлеу үшін елдер арасындағы ынтымақтастық маңызды. Бұл нұсқаулар тиімдірек және әділ болатын жасанды интеллект қызметі келтірген зиян үшін жауапкершілік жүйесін әзірлеуге негіз бола алады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Жасанды интеллектіні нормативтік тұрғыда реттеу қажет – Тоқаев // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kz.kursiv.media/kk/2023-10-12/mtzh-zhasandy-intellekt/amp/>

2 Қазақстан Республикасының Құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы.

3 Симонова В., Сеитова А., Аубакир Ж. Правовое регулирование искусственного интеллекта в Казахстане и за рубежом // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32145977&pos=6;

106#pos=6;-106.

4 Либерман И.В., Полупан К.Л., Корягин С.И., Клачек П.М. Основы искусственного интеллекта: учебное пособие. - Калининград, 2018.

5 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі: Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 01 шілдедегі №409 кодексі (2022 жылғы 05 қаңтардағы жағдай бойынша өзгерістер және толықтырулармен) // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K990000409> (қарау мерзімі: 07. 02. 2024).

6 Лаптев В.А. Понятие искусственного интеллекта и юридическая ответственность за его работу // Право. Журнал Высшей школы экономики. - 2019. - № 2. - С. 79-102.

7 Шошаева Л.С. Авторлық құқық саласындағы дауларды қараудың кейбір мәселелері // Вестник КЭУ: экономика, философия, педагогика, юриспруденция. - Караганда: изд-во КарУК. - 2022. - № 3 (66). – С. 113.

REFERENCES

1 Jasandy intelektini normativtik tūrğyda retteu qajet – Toqaeв // [Elektronnyi resurs] – Rejim dostupa: <https://kz.kursiv.media/kk/2023-10-12/mtzh-zhasandy-intellekt/amp/>

2 Kazakhstan Respublikasynyn Kukykytk saiasatynyn 2030 jylga deyingi tujyrymdamasyn bekitu turaly: Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin 2021 jylgy 15 kazandagy № 674 Jarlygy.

3 Simonova V., Seitova A., Aubakir J. Pravovoe regulirovanie iskustvennogo intelekta v Kazahstane i za rubejom // [Elektronnyi resurs] – Rejim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32145977&pos=6;-106#pos=6;-106.

4 Liberman İ.V., Polupan K.L., Korägin S.İ., Klachek P.M. Osnovy iskustvennogo intelekta: uchebnoe posobie. - Kaliningrad, 2018.

5 Kazakhstan Respublikasynyn Azamattyq kodeksi: 1999 jylgy 01 shildedegi №409 kodeksi (2022 jylgy 05 kantardagy jagdai boiynsha ozgerister jane tolyqtyrularmen) // [Elektronnyi resurs] – Rejim dostupa: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K990000409> (qarau merzimi: 07. 02.2024).

6 Laptev V.A. Ponjatie iskustvennogo intelekta i iuridicheskaiа otvetstvenost za ego rabotu // Pravo. Jurnal Vysshei shkoly ekonomiki. - 2019. - № 2. - S. 79-102.

7 Shoshaeva L.S. Avtorlyk kuyk salasyndagy daulardy karaudyn keibir maseleleri // Vestnik KJeU: jekonomika, filosofija, pedagogika, jurisprudencija. - Karaganda: izd-vo KarUK. - 2022. - № 3 (66). – S. 113.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ/ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Куралай Сатбаева – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының доценті. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ, Академическая көш, 9. E-mail: abylai1996@mail.ru.

Лаура Санабековна Шошаева – юриспруденция магистрі, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая көш, 9. E-mail: keukonf2012@mail.ru.

Сатбаева Куралай – кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры правового регулирования экономических отношений Карагандинского университета Казпотребсоюза. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: abylai1996@mail.ru.

Шошаева Лаура Санабековна - магистр юриспруденции, старший преподаватель кафедры правового регулирования экономических отношений Карагандинского университета Казпотребсоюза. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: keukonf2012@mail.ru.

Kuralay Satbaeva – Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of legal regulation of economic relations of the Karaganda University Kazpotrebsoyuz. Republic Of Kazakhstan, Karaganda, st. Academic, 9. E-mail: abylai1996@mail.ru.

Laura Shoshaeva - Master of Jurisprudence, Senior Lecturer at the Department of Legal Regulation of Economic Relations of the Karaganda University of Kazpotrebsoyuz. Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str., 9. E-mail: keukonf2012@mail.ru.

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЗАҢНАМАСЫН ОДАН
ӘРІ ДАМУЫТ БОЛАШАҒЫ ТУРАЛЫ****А.Б. Скаков**

заң ғылымдарының докторы, профессор

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

А.Г. Шидемов

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Андатпа. Ғылыми мақалада авторлармен қылмыстық жазаның негізгі түрлерінің орындалуын құқықтық реттеуді қарастырады. Олар қылмыстық-атқару заңнамасына кірмейтін басқа да нормативтік құқықтық актілермен реттелетін жекелеген қылмыстық жазаларды іске асыру. Қамауға алу ретінде іс жүргізу жолын кесу шарасын орындау сияқты маңызды практикалық маңызы бар теориялық мәселелер. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасына сәйкес қамауға алу бұлтартпау шарасын сайлау тәртібі. Тергеу-қамауға алынғандардың құқықтық жағдайы, олардың конституциялық құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету тәртібі. Қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесінің құрылымы. Оларға қатысты әкімшілік қадағалау белгіленген түзеу мекемелерінен босатылған адамдар үшін пробация қызметінің қызметі. Қадағалаушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, кешенді тәрбие процесін жүзеге асыруды қамтамасыз ететін пробация қызметінің әкімшілік қадағалауды орындауы. Әкімшілік қадағалауды пробациялық бақылаумен үйлестіру. Әкімшілік қадағалау институтын постпенитенциарлық пробацияға айналдыра алатын пробация қызметінің жұмыс ауқымын кеңейту. Сонымен авторлардың ойынша, оқшаулау орындарында азаматтарды ұстауды құқықтық реттеуді қамтамасыз ететін қылмыстық-атқару заңнамасында аталған мекемелерде тергеу-қамауға алынғандардың құқықтық жағдайын реттеу де қамтылмаған. Тергеу изоляторлары (аралас қауіпсіздік мекемелері) құрылымдық жағынан қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесіне кіретінін назарға ала отырып, тергеу-қамауға алынғандардың құқықтық жағдайын регламенттеуді жаңа Қылмыстық-атқару кодексінің қолданылу аясына енгізу ұсынылады.

Түйін сөздер: қылмыстық жазаның түрлері, қылмыстық атқару заңнамасы, пробация қызметінің қызметі, бұлтартпау шарасын таңдау тәртібі.

**О ПЕРСПЕКТИВАХ ДАЛЬНЕЙШЕГО РАЗВИТИЯ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

Скаков А.Б.

доктор юридических наук, профессор

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Шидемов А.Г.

доктор философии PhD

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. В научной статье авторами рассматривается правовое регулирование исполнения основных видов уголовных наказаний. Реализация отдельных уголовных наказаний, которые регламентируются другими нормативными правовыми актами, не входящими в уголовно-исполнительное законодательство. Вопросы теоретических проблем, имеющие важное практическое значение, такие как исполнение процессуальной меры пресечения как арест. Порядок избрания меры пресечения – ареста согласно уголовно-процессуальному законодательству. Правовое положение следственно-арестованных, порядок обеспечения их конституционных прав, свобод и законных интересов. Структура уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы. Деятельность службы пробации для лиц, освобожденных из исправительных учреждений, в отношении которых установлен административный надзор. Исполнение административного надзора службой пробации, которая обеспечит реализацию комплексного воспитательного процесса с учетом индивидуальных особенностей личности поднадзорного. Сочетание административного надзора с пробационным контролем. Расширение спектра работы службы пробации, которые могут преобразовать институт административного надзора в постпенитенциарную пробацию. Кроме того, уголовно-исполнительное законодательство, обеспечивающее правовое регулирование содержания граждан в местах изоляции, не включает и регулирование правового положения следственно-арестованных в указанных учреждениях. Принимая во внимание, что следственные изоляторы (учреждения смешанной безопасности) структурно входят в уголовно-исполнительную (пенитенциарную) систему, предлагается ввести в сферу действия нового Уголовно-исполнительного кодекса регламентацию правового положения следственно-арестованных.

Ключевые слова: виды уголовных наказаний, уголовно исполнительное законодательство, деятельность службы пробации, порядок избрания меры пресечения.

ON THE PROSPECTS FOR FURTHER DEVELOPMENT OF PENAL ENFORCEMENT LEGISLATION
IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Skakov A.B.

Doctor of Juridical Sciences, Professor

Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev

Shidemov A.G.

Doctor of Philosophy (PhD)

Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

Annotation. In the scientific article, the author examines the legal regulation of the execution of the main types of criminal penalties. The implementation of certain criminal penalties that are regulated by other normative legal acts that are not included in the penal enforcement legislation. Questions of theoretical problems of great practical importance, such as the execution of a procedural preventive measure such as arrest. The procedure for choosing a preventive measure – arrest in accordance with the criminal procedure legislation. The legal status of the arrested persons, the procedure for ensuring their constitutional rights, freedoms and legitimate interests. The structure of the penal enforcement (penitentiary) system. The activities of the probation service for persons released from correctional institutions, in respect of which administrative supervision is established. The execution of administrative supervision by the probation service, which will ensure the implementation of a comprehensive educational process taking into account the individual characteristics of the supervised person. Combination of administrative supervision with probation control. Expanding the range of work of the probation service, which can transform the institution of administrative supervision into post-penitentiary probation. Thus, according to the authors, the criminal executive legislation, which provides for legal regulation of the detention of citizens in places of isolation, does not include the regulation of the legal status of investigative detainees in these institutions. Taking into account the fact that pre-trial detention centers (institutions of mixed security) are structurally included in the penitentiary (penitentiary) system, it is proposed to include the regulation of the legal status of investigative detainees in the scope of the new Penal Code.

Keywords: types of criminal penalties, penal enforcement legislation, activities of the probation service, the procedure for choosing a preventive measure.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі қылмыстық жазалардың негізгі түрлерінің орындалуын құқықтық реттеуді жүзеге асырады. Сонымен қатар, жекелеген қылмыстық жазаларды іске асыру қылмыстық-атқару заңнамасына кірмейтін басқа да нормативтік құқықтық актілермен (мысалы, айыппұл, қоғамдық жұмыстар және т.б.) реттеледі [1].

Негізгі бөлім

Аукымды практикалық маңызы бар тағы бір күрделі теориялық мәселе - қамауға алу сияқты процедуралық бұлтартпау шарасын орындау. Бұл жерде қылмыстық іс жүргізу заңнамасында қамауға алу бұлтартпау шарасын сайлау тәртібі реттелетінін атап өткен жөн. Алайда, осы іс жүргізу шарасын орындаудың өзі, сондай-ақ тергеу-қамауға алынғандардың құқықтық жағдайы, олардың конституциялық құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету тәртібі ұлттық заңнамада көрініс таппады. Бұл құқықтық аспектілер оны одан әрі жетілдіру кезінде Қылмыстық-атқару кодексінде көрсетілуі керек деп ойлайды. Бұл ереже тұтқындауды орындайтын органның, аралас қауіпсіздік мекемесінің (Ресейдегі тергеу изоляторы – *автордың ескертпесі*) қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесінің құрылымына үйлесімді түрде енуіне байланысты. Көрсетілген мән-жай бұлтартпау (қамауға алу) шарасының орындалуын құқықтық реттеуді жүктеу, сондай-ақ Қылмыстық-атқару кодексіне тергеу-қамауға алынғандардың құқықтық мәртебесін қамтамасыз ету үшін елеулі негіз болып табылады [2].

Жоғарыда келтірілген негіздер мәжбүрлеп ұстау орындарындағы (мысалы, қабылдағыш-таратқыштардағы, уақытша ұстау изоляторларындағы) адамдардың басқа санаттарына жатқызылуы тиіс. Бұл жағдайда, сондай-ақ қамауға алу сияқты, мәжбүрлеп оқшаулауды орындау қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесіне жүктелуі керек.

Бұдан басқа, Қылмыстық-атқару кодексіне қоғамнан уақытша оқшаулауды жүзеге асыратын арнаулы мекемелердің жұмыс істеуі туралы нормаларды енгізу қылмыстық құқық қатарына қылмыстық теріс қылық ұғымын енгізген Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі тұлғасынан, бұл «адамдарды қоғамнан уақытша оқшаулауды қамтамасыз ететін арнаулы мекемелерде ұстаудың тәртібі мен шарттары туралы» Заңның ұқсас бірігуін білдіреді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, біздің ойымызша, Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексіне мынадай ережелерді енгізу әділ болатынын атап өткен жөн.

1. Жаңа Кодексті дайындау кезінде Қазақстан Республикасының 2020-2030 жылдарға арналған құқықтық саясат тұжырымдамасының жобасында көрсетілген қазіргі заманғы қылмыстық саясаттың мынадай бағыттарын ұстану керек:

- қылмыстық-атқару сипаты бар құқықтық институттарды қылмыстық заңнама қызмет саласынан Қылмыстық-атқару кодексіне көшіру (жаза түрлері, пенитенциарлық мекемелер түрлерінің жүйесі, бас бостандығынан айыруға балама жазаларды орындау, шартты түрде соттау институты, шартты түрде мерзімінен бұрын босату институты және т. б.);

- бас бостандығынан айыруға байланысты емес қылмыстық жазаларды қолдану аясын кеңейту, сондай-ақ жекелеген санкциялардан бас бостандығынан айыру түріндегі жазаларды алып тастау не бас бостандығынан

айырудың ең жоғары мерзімдерін азайту;

- кәмелетке толмағандарға, олардың құқықтары мен заңды мүдделеріне қол сұғатын қылмыстар үшін; ұйымдасқан қылмыстық топтың немесе қылмыстық қоғамдастықтың құрамында жасалған қылмыстар үшін; қылмыстар қайталанған кезде қылмыстық жауаптылықты күшейту;

- қылмыстық кодекстің бір ауырлық санатына жатқызылған баптарының санкцияларындағы жазалардың пропорционалдылығын және олардың жазаның әділдігі қағидатына сәйкестігін белгілеу;

- қылмыстық жазаға балама мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын енгізу;

- өлім жазасын қолдану аясын біртіндеп тарылту бағытын жалғастыру [3].

2. Жаңа Кодексте оны реттеу нысанасын кеңейту қажет. Мемлекеттік билік органдары мен сотталғандардың өзара қарым-қатынасын регламенттейтін дәстүрлі құқық нормаларынан басқа, құқықтың қаралатын саласына мыналарды: күдіктілердің, айыпталушылардың, сотталғандардың және мәжбүрлеп ұстау орындарындағы өзге де адамдардың құқықтық жағдайын, олардың жеке қауіпсіздігін, сотталғандардың ар-ождан бостандығын, сотталғандардың өтініштерін қарау тәртібін, өз құқықтары мен құқықтарын қорғау мүмкіндігін қамтамасыз ететін нормалары тиісті заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен негізделген.

БҰҰ Тұтқындарымен қарым-қатынастың ең төменгі стандартты ережелеріне сәйкес (Нельсон Мандела ережелері, 2015 ж.) қылмыстар мен басқа да құқық бұзушылықтар жасағаны үшін мемлекет қоғамнан оқшауланған адамдардың құқықтық жағдайы, олар қандай құқық саласының нормалары негізінде осындай деп танылғанына қарамастан, бірдей болып табылады. Дәл осындай тәсіл Біріккен Ұлттар Ұйымының кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігін жүзеге асыруға қатысты ең төменгі стандартты ережелерінде де бекітілген (Пекин ережелері, 1985) [4].

Қазіргі уақытта мемлекет қоғамнан оқшауланған адамдардың құқықтық жағдайын реттейтін қоғамдық қатынастар, ҚР ҚПК-нен басқа, 1999 жылғы 30 наурыздағы «Қоғамнан уақытша оқшаулауды қамтамасыз ететін арнайы мекемелерде адамдарды ұстаудың тәртібі мен шарттары туралы» Қазақстан Республикасының Заңында да көзделеді [5]. Аталған құжатқа сәйкес арнайы мекемелер тергеу изоляторы (аралас қауіпсіздік мекемелері), уақытша ұстау изоляторы, қабылдағыш-таратушы, арнайы қабылдағыш деп танылады. Бұл арнайы мекемелерде адамдар әкімшілік және қылмыстық іс жүргізу заңнамасының негізінде болады.

Бұл жерде құқық теориясында аталған саланы реттейтін нормалардың құқықтық табиғаты толық анық емес екенін атап өткен жөн. Қылмыстық іс жүргізу құқығында қамауға алуды бұлтартпау шарасы ретінде қолдануға қатысты нормалар бар, бірақ құқықтың бұл саласы тергеу изоляторларында (аралас қауіпсіздік мекемелерінде) қамауға алынғандардың болу тәртібі мен шарттарына қатысты мәселелерге мүлдем қызығушылық танытпайды. Сондықтан бұл қоғамдық қатынастар «Адамдарды қоғамнан уақытша оқшаулауды қамтамасыз ететін арнайы мекемелерде ұстау тәртібі мен шарттары туралы» Заңмен реттеледі. Сонымен қатар, оқшаулау орындарында азаматтарды ұстауды құқықтық реттеуді қамтамасыз ететін қылмыстық-атқару заңнамасында аталған мекемелерде тергеу-қамауға алынғандардың құқықтық жағдайын реттеу де қамтылмаған. Тергеу изоляторлары (аралас қауіпсіздік мекемелері) құрылымдық жағынан қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесіне кіретінін назарға ала отырып, тергеу-қамауға алынғандардың құқықтық жағдайын регламенттеуді жаңа Қылмыстық-атқару кодексінің қолданылу аясына енгізу ұсынылады.

3. Қылмыстық-атқару заңнамасы жазаның негізгі мақсаттарының іске асырылуын тиімді қамтамасыз етуге, сотталғандарды түзеу, оларды қайта тәрбиелеу және олардың жаңа қылмыстар жасауына жол бермеу үшін қолайлы жағдайлар жасауға тиіс.

Бұл ретте мемлекет қызметінің басым бағыты адамның құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету болып табылатынын есте ұстаған жөн. Бұл талап қазақстандық және ресейлік қоғамның бір бөлігін құрайтын сотталғандарға да қолданылады. Сондықтан мәжбүрлеу шараларымен қатар сотталғандарға әсер етудің өзге де тәсілдері заңнамада көзделген. Солардың бірі - жазаны өтеу процесінде прогрессивті жүйені іске асыру арқылы сотталғандардың құқықтық бағынышты мінез-құлқын ынталандыру. Прогрессивті жүйе - бұл бірнеше дербес институттарды қамтитын қылмыстық және қылмыстық-атқару құқығының кешенді салааралық институты, оның қолдану барысында сотталғандардың құқықтық жағдайы оның түзелу дәрежесіне қарай оның құқықтарының кеңеюіне немесе көлемін шектеуге қарай өзгереді.

Қылмыстық-атқару заңнамасының репрессивтілігін төмендету, оның жазаның негізгі мақсаттарын іске асыру мүмкіндіктерін қамтамасыз ету мақсатында түзеу мекемелерінен мерзімінен бұрын босату институтын түзеу жолына берік тұрған (яғни түзету дәрежесінің 6-на жеткен) сотталғандарға қатысты қолдану үшін сақталуы қажет шарттарды кеңейту қажет.

Мұнда өткен ғасырдың 80-жылдарының соңында жүргізілген Бүкілодақтық Шымкент экспериментінің оң тәжірибесін, сондай-ақ Қазақстанның 2014 жылғы Қылмыстық-атқару кодексінің қолданылуын ескере отырып, біз прогрессивті жүйе институттарын қолдануды бас бостандығынан айыруға балама жазаларға да таратуды ұсынамыз.

Қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесінің органына – пробация қызметіне ерекше назар аударылуға тиіс. Қазіргі уақытта бар сияқты оның элементтерін ғана емес, пробацияның кешенді қызметін енгізу қажет деп санаймыз. Ол үшін қылмыстық-атқару инспекциясының функцияларынан басқа пробация қызметіне мынадай функцияларды беру керек: 1) айыпталушыны сотқа міндетті сипаты бар, айыпталушының жеке басы туралы арнайы баяндама, жазаның түрі мен мерзімі және түзеу мекемесінің түрі туралы сотқа ұсынымдар бере отырып, сотқа дейінгі сүйемелдеу; 2) қылмыс құрбанын кінәлімен татуластыру процесін ұйымдастыру; 3) шартты түрде

сотталғандарды ғана емес, сондай-ақ шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдарды және қылмыстық сот ісін жүргізу саласында қалған адамдардың басқа да санаттарын бақылау. Шартты түрде мерзімінен бұрын босату, біздің ойымызша, жазадан толық босатуды білдірмейтінін есте ұстаған жөн. Шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамға пробациялық бақылау жүргізілуі, тәрбие жұмысы жүргізілуі, оның әлеуметтік оңалтуына және бейімделуіне көмек көрсетілуі тиіс. Сонымен қатар, пробация қызметіне мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты пайдалану арқылы өз қызметін толықтыру үшін үкіметтік емес сектордың мүмкіндіктерін пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз ете отырып, нақты жұмыс істейтін құралдар беру қажет.

Пробация қызметінің қызмет саласына оларға қатысты әкімшілік қадағалау белгіленген түзеу мекемелерінен босатылған адамдар да кіруге тиіс. Пробация қызметінің әкімшілік қадағалауды орындауы қадағалаушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, кешенді тәрбие процесін іске асыруды қамтамасыз етеді. Әкімшілік қадағалауды пробациялық бақылаумен ұштастыру, біздің терең сеніміміз бойынша, пенитенциардан кейінгі профилактикада оң нәтиже береді. Жалпы, пробация қызметінің жұмыс ауқымының кеңеюіне байланысты әкімшілік қадағалау институтын пенитенциардан кейінгі пробацияға айналдыру мәселесін қарастыру қажет.

Қорытынды

Жоғарыда көрсетілген және басқа да міндеттерді іске асыру мақсатында мемлекеттің қылмыстық-атқару саясатын дамыту тұжырымдамасын қабылдау қажет, бұл:

- ұзақ мерзімді перспектива шеңберінде пенитенциарлық салада мемлекеттік саясатты қалыптастыру және заң жүзінде ресімдеу;

- ел Президентіне тікелей бағынатын жазаларды орындау және пробация агенттігін құру;

- бас бостандығынан айыруға, қылмыстық-атқару заңнамасын ізгілендіруге, қылмыстық жазаларды өтеу, оның ішінде бас бостандығынан айыру шарттарын ізгілендіруге байланысты емес жазаларды сапалы дамыту және кеңейтілген қолдану арқылы қылмыстық жазаларды орындау жүйесін жетілдіру, сондай-ақ қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесін халықаралық стандарттардың талаптарына елеулі түрде жақындату;

- сотталғандардың құқықтық жағдайын қорғау кепілдіктерін одан әрі дамытуды, оның ішінде адам құқықтарын сақтау жөніндегі, сондай-ақ сотталғандармен қарым-қатынас жөніндегі халықаралық құжаттардың нормаларын іске асыру жолымен қамтамасыз ету;

- елдің қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесінің мекемелері мен органдарын материалдық-техникалық жаратқандыруды (қайта орналастыруды) арттыру;

- жазалардың орындалуын саралау және даралау бойынша қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесінің қызметін жетілдіру;

- жазаларды неғұрлым тиімді орындау, тәрбие жұмысын жүргізу және шартты түрде сотталған және жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдарды бақылауды жүзеге асыру, сотталғандарға олардың әлеуметтік бейімделуіне және оңалтуына көмек көрсету үшін халықаралық стандарттардың талаптарына сәйкес келетін қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесінің жаңа мекемелері мен органдарын құру;

- қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесі персоналын даярлаудың, қайта даярлаудың және біліктілігін арттырудың тиімді жүйесін құру және олардың әлеуметтік қорғалуын арттырудың пәрменді тетіктерін әзірлеу;

- криминогендік процестердің мемлекеттегі экономика мен әлеуметтік тұрақтылыққа теріс әсерін барынша азайту, сондай-ақ қылмыстардың алдын алу жөніндегі қызметті жетілдіру;

- мемлекеттің қылмыстық-атқару саясатын іске асыру саласында халықаралық және ұлттық үкіметтік емес ұйымдармен және азаматтық қоғамның өзге де институттарымен одан әрі өзара іс-қимылды дамыту;

- қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесінің қызметін ғылыми қамтамасыз етуді құру;

- қоғамдағы әлеуметтік шиеленіс деңгейін төмендетуге ықпал ететін қылмыстар санын қысқарту.

Осылайша, елдің қылмыстық саясатының мазмұнын айқындауға ұсынылған тәсіл жаңа қылмыстық-атқару заңнамасын әзірлеуге және елдегі тиісті құқықтық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша құқық қорғау органдары мен жалпы қоғамның алдында тұрған көптеген міндеттерді ойдағыдай шешуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Грушин Ф.В., Павлова Л.В. Уголовно-исполнительная система: современное состояние и возможные направления развития // Ведомости уголовно-исполнительной системы. - 2023. - № 4. - С. 43-48.

2 Никитина Т.Н. Совершенствование нормативно-правовой основы деятельности уголовно-исполнительных инспекций // Сборник материалов V Всероссийского совершенствования начальников уголовно-исполнительных инспекций территориальных органов ФСИН России. - Казань, 2014. - С. 24-29.

3 Қазақстан Республикасының Құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы.

4 Біріккен Ұлттар Ұйымының Кәметке толмағандарға сот төрелігін орындауға қатысты минималды стандартты ережелер («Пекин ережелері»): БҰҰ-ның Бас Ассамблея Бұрыштамасымен 1985 ж. 10 желтоқсан айында қабылданған.

5 Адамдарды қоғамнан уақытша оқшаулауды қамтамасыз ететін арнаулы мекемелерде, арнаулы үй-жайларда ұстау тәртібі мен шарттары туралы: Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 30 наурыздағы N 353-І Заңы.

REFERENCES

- 1 Grushin F.V., Pavlova L.V. Uголовно-исполнитель'naja sistema: sovremennoe sostojanie i vozmozhnye napravlenija razvitija // Vedomosti uголовно-исполнитель'noj sistemy. - 2023. - № 4. - S. 43-48.
- 2 Nikitina T.N. Sovershenstvovanie normativno-pravovoj osnovy dejatel'nosti uголовно-исполнитель'nyh inspekcij // Sbornik materialov V Vserossijskogo sovershenstvovanija nachal'nikov uголовно исполнител'nyh inspekcii territorial'nyh organov FSIN Rossii.- Kazan', 2014. - S. 24-29.
- 3 Kazakhstan Respublikasynyn Kukykytk sajasatynyn 2030 zhyлга dejingi tuzhyrymdamasyn bekitu turaly: Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin 2021 zhyлgy 15 kazandagy № 674 Zharlygy.
- 4 Birikken Ulttar Ujymynyn Kameletke tolmagandarga sot toreligin oryndauga katysty minimaldy standartty erezheler («Pekin erezheleri»): BUU-nyн Bas Assambleja Burysh tamasy men 1985 zh. 10 zheltoksan alynda kabyldangan.
- 5 Adamdardy kogamnan uakytsha okshaulaudy kam tamasyz etetin arnauлы mekemelerde, arnauлы yj-zhajlarda ustau tartibi men sharttary turaly: Kazakhstan Respublikasynyn 1999 zhyлgy 30 nauryzdagy N 353-I Zany.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Айдархан Байдекович Скаков - заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы ИМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры. Қазақстан Республикасы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: aidarkan@mail.ru.

Азамат Гарифуллаевич Шидемов - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы Ғылыми-зерттеу орталығының бөлімше бастығы, полиция майоры. Қазақстан Республикасы, Қайназар а, Суықтөбе, 109 үй. E-mail: Sh_azem@mail.ru.

Скаков Айдаркан Байдекович – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного права и криминологии Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. Республика Казахстан, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: aidarkan@mail.ru.

Азамат Гарифуллаевич Шидемов – доктор философии (PhD), начальник отделения Научно-исследовательского центра Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, майор полиции. Республика Казахстан, п. Кайназар, ул. Суықтөбе, 109. E-mail: Sh_azem@mail.ru.

Aidarkan Skakov – Doctor of Juridical Sciences, Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: aidarkan@mail.ru.

Azamat Shidemov - Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of the Scientific Research Center of the Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Police Major. Republic of Kazakhstan, Kainazar, Suiktobe str. 109. E-mail: Sh_azem@mail.ru.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТИ ЕНГІЗУ АРҚЫЛЫ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ ЖҮЙЕСІНДЕ ЦИФРЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫ ІСКЕ АСЫРУ**А.Б. Скаков**

заң ғылымдарының докторы, профессор

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аннотация. Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар ғылым мен техниканың түрлі салаларына, оның ішінде құқық қорғау саласына да белсенді енгізілуде. Мақалада автор ішкі істер органдарының алдына қойылған міндеттерді шешу үшін цифрлық жобаларды енгізу перспективаларын зерттеуге тырысты. Автор жасанды интеллект мүмкіндіктерін полиция қызметіне біріктіру туралы өзінің көзқарасын алға тартты, сонымен бірге олардың профилактикалық және болжамды функцияларын жақсарту. Жасанды интеллект мүмкіндіктерін сәтті пайдалану үшін автор оны елдегі қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету үшін пайдалану мүмкіндігін негіздеді.

Жасанды интеллектті пайдалану әкімшілік және қылмыстық құқық бұзушылықтардың барлық жаңа нысандарын анықтауға, алдын алуға және жолын кесуге бағытталған болжамды-талдамалық қызмет мысалында қарастырылады. Ішкі істер органдары қызметкерлерінің өздері осындай технологияларды пайдалануға мүдделі болуы тиіс деген тұжырым негізделді, өйткені олар келіп түсетін ақпараттың үлкен массивін талдауға, тексеру іс-шараларына, құқық бұзушылықты дайындап жатқан немесе жасап қойған адамдарды анықтауға, оларды «ыстық іздер» бойынша ұстауға, сондай-ақ азаматтардың меншігін қорғауға қызметтік уақыт шығындарын азайтуға көмектеседі, ұйымдар және т. б. Алайда, жоғарыда аталған міндеттерді тиімді орындау үшін Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің жүйесінде ең қуатты заманауи технологиялар мен техникалық құралдар пайдаланылуға тиіс.

Жасанды интеллекттің осындай айқын оң қасиеттеріне қарамастан, автор құқық қорғау қызметін теңдестіру керек деген бірқатар дәлелдер келтірді, цифрлық технологиялар оларды енгізуге байланысты тәуекелдерді азайту үшін адам ресурстарымен теңестірілуі керек.

Түйін сөздер: цифрлық технологиялар, жасанды интеллект, цифрландыру, жобалар, интеграция, стратегия, қылыс.

РЕАЛИЗАЦИЯ ЦИФРОВЫХ ПРОЕКТОВ В СИСТЕМЕ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА**Скаков А.Б.**

доктор юридических наук, профессор

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Современные информационные технологии активно внедряются в различные отрасли науки и техники, в том числе и в правоохранительную сферу. В статье автор предпринял попытку исследовать перспективы внедрения цифровых проектов для решения задач, поставленных перед органами внутренних дел. Автор изложил собственное видение по интеграции возможностей искусственного интеллекта в полицейскую деятельность, преследуя при этом цель улучшения профилактической и предиктивной их функции. Для успешной реализации использования возможностей искусственного интеллекта, автором обоснована возможность его использования для обеспечения общественной безопасности и общественного порядка в стране.

Использование искусственного интеллекта рассматривается на примере прогностическо-аналитической деятельности, направленной на выявление, предупреждение и пресечение все новых форм совершения административных и уголовных правонарушений. Обосновывается вывод о том, что сами сотрудники органов внутренних дел должны быть заинтересованы в использовании таких технологий, так как они помогут уменьшить затраты служебного времени на анализ большого массива поступающей информации, досмотровые мероприятия, выявление лиц, подготавливающих или уже совершивших правонарушение, их задержание по «горячим следам», а также охрану собственности граждан, организаций и т.д. Однако для эффективного выполнения вышеперечисленных задач, в системе Министерства внутренних дел Республики Казахстан должны использоваться самые мощные современные технологии и технические средства.

Несмотря на столь очевидные положительные свойства искусственного интеллекта, автор сформулировал ряд доводов в пользу того, что правоохранительная деятельность должна быть сбалансирована, цифровые технологии должны идти вровень с человеческими ресурсами для снижения рисков, связанных с их внедрением.

Ключевые слова: цифрлық технологиялар, жасанды интеллект, цифрландыру, жобалар, интеграция, стратегия, қылмыс.

IMPLEMENTATION OF DIGITAL PROJECTS IN THE SYSTEM OF INTERNAL AFFAIRS BODIES THROUGH THE INTRODUCTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE**Skakov A.B.**

Doctor of Juridical Sciences, Professor

Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev

Annotation. Modern information technologies are actively involved in various fields of science and technology, including in the law-abiding sphere. In the article, the author decided to explore the prospects for the introduction of digital projects for the resolution of tasks, which were transferred to the internal affairs bodies. The author has created its own vision for the integration of scientific intelligence in police activity, which is aimed at improving preventive and predictive their functions. For the successful implementation of the use of the ability of research intelligence, the author has the opportunity to ensure its use of Public Security

and public order in the country.

The use of research intelligence is considered on the example of prognostic and analytical activities, directed at identification, prevention and presumption of all new forms of improvement of administrative and administrative law. It is announced that some co-workers of internal affairs bodies should be interested in the use of such technologies, as they will help to reduce the number of employees at the analysis of a large array of supporting information, dossier measures, the release of persons «we are preparing or improving the law, their support for» «the day of the week», as well as the protection of citizens < rights, organizations, etc. » One way to effectively implement high-tech tasks in the system of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan is to use the most modern technologies and technical means.

At the table, the author has informed a number of countries in the use of such products, which law enforcement activities should be balanced, digital technologies should be used by people's resources to reduce risks, linked to them «no,» he said.

Keywords: digital technologies, artificial intelligence, digitalization, projects, integration, strategy, crime.

Кіріспе

Цифрлық технологиялар дәуірінде жасанды интеллектті енгізу көптеген мемлекеттік органдар мен ұйымдардың жұмысында төңкеріс жасады, бұл өмірдің әртүрлі салаларында тиімділік пен өнімділіктің артуына әкелді. Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі (бұдан әрі - ҚР ИМ) елдегі қоғамдық қауіпсіздік пен құқықтық тәртіп үшін жауапты ведомство ретінде жасанды интеллектті қызметтік қызметке интеграциялаудан айтарлықтай пайда көреді. Қазірдің өзінде бүкіл әлемде жасанды интеллект ішкі істер мен полиция қызметін өзгерту қабілетін көрсетті. Жасанды интеллект құралдары - болжамды аналитикадан бет-әлпетті тануға дейін-көптеген елдердің ішкі қауіпсіздігінде кең таралуда, олардың табыс тарихы біздің елімізді жасанды интеллект интеграциясы жолында ілгерілету үшін құнды сабақтар береді.

Негізгі бөлім

2024 жылғы сәуірде Ғылым және технологиялар жөніндегі ұлттық кеңестің отырысында сөз сөйлеген Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «...ғылыми-техникалық прогресс жаһандық экономиканың келбеті мен адамдардың өмір салтын тез өзгертіп отыр. Кеше фантастикалық болып көрінген технологиялар бүгінде шындыққа айналуда. Бұл жағдайда біз үшін елдің технологиялық және ғылыми-инновациялық егемендігін нығайту үшін барлық мүмкіндіктерді пайдалану маңызды» [1].

Жоғарыда айтылғандар ішкі істер органдарының жедел-қызметтік қызметінде жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалануды егжей-тегжейлі талдауды, сондай-ақ оны сауатты және тиімді енгізуге бағытталған ұсыныстарды әзірлеуді талап етеді.

Жасанды интеллекттің әлеуеті зор және Біз жаңа технологиялық революцияның алдында тұрғандықтан, біздің ұжымдық жауапкершілігіміз оны ортақ игілікке бағыттау болып табылады.

Қазақстандық ғалым Е.П. Шульгиннің пікірінше, «...құқық қорғау қызметін цифрландыру Қазақстан Республикасының заңнамасында қажетті «құқықтық өрістің» болуына қарамастан, оны қоғамдық мойындағаннан кейін ғана дербес сегментке бөлінді» [2, 67 б.].

Жасанды интеллектке негізделген болжамды аналитика қылмыстың ықтимал ошақтарын болжау және ресурстарды тиімді бөлу үшін тарихи қылмыс деректерін, демографиялық ақпаратты және басқа да тиісті айнымалыларды пайдалана алады. Тәуекел деңгейі жоғары аймақтарды анықтай отырып, Құқық қорғау органдары қызметкерлерді белсенді түрде тарта алады және алдын алу шараларын қолдана алады, бұл ақыр соңында қылмыстық әрекеттерді тежейді және қоғамдық қауіпсіздікті арттырады. ҚР ИМ жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалана отырып, құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша өз мүмкіндіктерін едәуір жақсартады, өйткені профилактикалық полиция қызметі математикалық, болжамдық, талдамалық әрекеттерді қолдануға жатады. Сонымен қатар, тәртіп сақшыларының бұл жұмыс әдістері полицияның сервистік модельге көшуіне байланысты ерекше өзекті.

Жасанды интеллект жүйелері үлкен көлемдегі деректерді өңдей алады: қылмыс туралы хабарламалардан әлеуметтік желілердегі жазбаларға дейін, бұл адамдарға қарағанда әлдеқайда жылдам. Аналитикалық адамдарға бірден көрінбейтін заңдылықтар мен корреляцияларды анықтау арқылы жасанды интеллект қылмыстардың қай жерде болатынын, оларды кім жасай алатынын және қашан болуы мүмкін екенін болжауға көмектеседі.

Қазірдің өзінде ҚР ИМ жедел-қызметтік қызметке жасанды интеллект енгізу бойынша жұмысты бастады. Осылайша, Интернет кеңістігінде есірткі құралдарының таралуы сияқты заңсыз контентті жабу үшін есірткі бизнесіне қарсы күрес бөлімшелері әлеуметтік желілер мен сайттар арқылы есірткінің таралу фактілерін автоматты түрде анықтауға мүмкіндік беретін «Аргус», «Айрис», «Тритон» сияқты тиісті құралдармен қамтамасыз етіледі. Сондай-ақ, «Кибернадзор» жүйесі сайттарды онлайн режимінде бұғаттауды қамтамасыз етеді [3].

Жасанды интеллект мүмкіндіктерінің бірі-кезекші бөлімдердің қызметкерлері, жедел басқару орталықтарының операторлары қылмыстық әрекетке тартылған адамдарды анықтау үшін пайдалана алатын тұлғаны тану жүйесі. Болжалды полициямен интеграцияланған кезде бұл технология күдікті адамдарды бақылауға және олардың қылмыс жасауына жол бермеуге көмектеседі.

Бұл бағытта жасанды интеллектті енгізудің белгілі бір қадамдары да байқалады. Мысалы, Қазақстан Республикасындағы патрульдік автомобильдер «Sergek Group» қоғамдық және жол қауіпсіздігі жүйесімен интеграцияланатын жасанды интеллектісі бар аппараттық-бағдарламалық кешенмен жабдықталған. ИМ өкілдері атап өткендей, камералар мен жасанды интеллект көмегімен кешен машиналар ағынындағы Көлік құралдарын анықтайды, мемлекеттік нөмірді таниды және алименттер мен салықтар, сақтандыру базалары, белгіленбеген жалған нөмірлер мен бағдарлар бойынша бұзушылар мен борышкерлердің базалары бойынша тексереді. Сонымен қатар, оның функциясы жақын арада пайда болады, мысалы, жылдамдық режимінен асып кету, дұрыс емес тұрақ

және таңбалау режимін бұзу [4].

Алайда, жасанды интеллект жүйелері өздерінің болжамдарының нақты негіздемесін қамтамасыз ететін етіп жасалуы керек, бұл полицияның ашықтығы мен есептілігін арттыруы мүмкін. Бұл, әсіресе, адамның шешім қабылдау процесіне тән болуы мүмкін біржақтылықтың алдын алуға келгенде өте маңызды.

ҚР ПМ-де жасанды интеллекттің ерекше тартымды қолдануларының бірі ресурстарды бөлуді және басқаруды оңтайландыру болып табылады. Осылайша, құқық қорғау органдары қылмыс жасау қаупі жоғары аудандарға назар аудара отырып, өз қызметкерлерін тиімдірек бөле алады.

Жасанды интеллекттің сәтті интеграциясы технологиялық, ұйымдастырушылық және этикалық ойларды ескеретін кешенді стратегияны қажет етеді. Оларға мыналар жатады:

- технологиялық жол картасын әзірлеу. Жасанды интеллект бастамаларының басымдықтарын анықтау үшін нақты технологиялық жол картасы қажет. Ол ағымдағы мүмкіндіктерді бағалауды, әсер ету әлеуеті жоғары аймақтарды анықтауды және іске асыру мерзімдерін қамтуы керек;

- деректер инфрақұрылымын құру. Тиімді жасанды интеллект жүйесі жоғары сапалы деректерге сүйенеді. ҚР ПМ жасанды интеллект қосымшалары үшін деректердің дәлдігін, қауіпсіздігін және қолжетімділігін қамтамасыз ету үшін деректерді жинау және басқару инфрақұрылымына инвестиция салуы тиіс;

- құқықтық және этикалық негіздер. Жасанды интеллектті енгізу интеллектті пайдалануды реттеу үшін сенімді құқықтық және этикалық негіз құруды талап етеді. Бұл негіз деректердің құпиялылығына, алгоритмдердің ашықтығына және азаматтардың құқықтарын заңсыз пайдалану мен қорғаудың алдын алу үшін есеп беруге қатысты болуы керек. Адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарға сәйкестікті қамтамасыз ете отырып, жасанды интеллект технологияларын қамту үшін ұлттық заңнаманы қайта қарау және жаңарту қажет;

- сектораралық ынтымақтастық. Мемлекеттік органдар, жеке сектор және халықаралық ұйымдар арасындағы ынтымақтастық білім алмасуға және озық тәжірибені дамытуға ықпал етуі мүмкін. Серіктестіктер сонымен қатар жасанды интеллекттің озық технологияларына және ел ішінде қол жетімді болмауы мүмкін сараптамалық білімге қол жеткізуге көмектеседі;

- пилоттық жобалар. Интеллект қосымшаларының өміршеңдігін тексеру үшін пилоттық жобалар бүкіл ел бойынша енгізілмес бұрын жүргізілуі керек. Бұл жобалар технологияның тиімділігін бағалауға, ықтимал мәселелерді анықтауға және мүдделі тараптардың пікірлерін жинауға мүмкіндік береді;

- персоналды дамыту. Жасанды интеллект интеграциясында адам факторы өте маңызды. Қызметкерлердің интеллект жүйелерімен жұмыс істеу үшін қажетті дағдылары болуы үшін оқыту бағдарламаларын әзірлеу керек. Бұл тек техникалық дағдыларды ғана емес, сонымен қатар жасанды интеллекттің олардың рөлдері мен міндеттеріне әсерін түсінуді де қамтиды;

- кейс-стади және халықаралық тәжірибе. Халықаралық мысалдарды зерделеу Қазақстан үшін құнды ақпарат бере алады. Мысалы, Лос-Анджелес полиция департаменті қылмыстың ыстық нүктелерін болжайтын полицияны болжау құралы PredPol пайдаланады. Ұлыбританияда national data analytics Solution (NDAS) жобасы жасанды интеллект арқылы қылмыстарды болжауға және алдын алуға бағытталған. Сингапурдың HomeTeam ғылым және технологиялар агенттігі (НТХ) қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін жасанды интеллект негізінде шешімдер әзірледі [5].

Бұл мысалдар жасанды интеллектті қолданудың әртүрлілігін және жергілікті жағдайларды ескеретін жеке тәсілдің маңыздылығын көрсетеді.

Жасанды интеллект интеграциясының артықшылықтары Елеулі болғанымен, жасанды интеллект өнімділігін барынша арттыру үшін ҚР ПМ ескеруі тиіс бірқатар проблемаларды бөліп көрсету қажет. Оларға мыналар жатады:

1. Құпиялылық және этика. Мемлекеттік қызметтерде жасанды интеллектті қолдану құпиялылық пен этика мәселелерін, әсіресе деректерді бақылау мен өңдеуге қатысты мәселелерді көтереді. Министрлік жасанды интеллект жүйелерінің қоғамдық сенім мен жеке құқықтарды қорғау үшін заңнамалық негіздер мен этикалық стандарттарға сәйкестігін қамтамасыз етуі керек.

2. Инфрақұрылым және инвестициялар. Жасанды интеллектті енгізу инфрақұрылым мен технологияға айтарлықтай инвестицияларды қажет етеді. Үкімет жасанды интеллект жүйелерін әзірлеуге және оларға қызмет көрсетуге, сондай-ақ қызметкерлерді соңғы технологиялармен жұмыс істеуге үйретуге ресурстар бөлуі керек.

Қорытынды

Ішкі істер органдарындағы жасанды интеллекттің болашағы-бұл жана технологияларды енгізу ғана емес, сонымен қатар ұйымдық мәдениет пен процестерді өзгерту. ҚР ПМ жасанды интеллекттің қоғамға әсерін үздіксіз оқытуды, бейімдеуді және этикалық тұрғыдан қарауды ынталандыратын орта құруға тиіс. Түпкі мақсат-ішкі істер органдарының қауіпсіз, тиімді және мөлдір экожүйесін құру.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қ.-Ж.К. Тоқаев Қазақстанда AI дамыту және суперкомпьютер құру туралы айтты // [Электрондық ресурс] Режим доступа: // <https://www.nur.kz/technologies/software/2083760-tokaev-vyskazalsya-o-razviti-i-i-sozdani-i-superkomputera-v-kazahstane> (өтініш берілген күні 01.04.2024 жыл).

2 Шульгин Е.П. Трансформация правоохранительной деятельности Республики Казахстан в условиях развития цифровых технологий // Вестник Уфимского юридического института МВД России. - 2022. - № 4 (98). – С. 64-71.

3 Для выявления и блокирования наркосайтов будет использоваться искусственный интеллект – М. Ахметжанов // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://primeminister.kz/ru/news/dlya-vyyavleniya-i-blokirovaniya->

---

narkosaytov-budet-ispolzovatsya-iskusstvennyu-intellekt-m-akhmetzhanov-23423 (өтініш берілген күні 10.04.2024 год).

4. Камеры с ИИ установили на патрульных авто в еще одном городе Казахстана // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kameryi-ii-ustanovili-patrualnyih-avto-esche-odnom-gorode-519425/ (өтініш берілген күні 10.02.2024 год).

5. Программное обеспечение для прогнозирования преступности «принято 14 полицейскими силами Великобритании» // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://eng-news.ru/Crime-prediction-software-adopted-by-14-UK-police-forces/> (өтініш берілген күні 02.04.2024 год).

REFERENCES

1 K.-Zh.K. Tokaev Қазақстанда AI damytu zhane superkomp'yuter kuru turaly ajtty // [Elektronnyk resurs] - Kiru rezhimi: // <https://www.nur.kz/technologies/software/2083760-tokaev-vyskazalsya-o-razviti-ii-i-sozdani-ii-superkompyutera-v-kazahstane> (otinish berilgen kuni 01.04.2024 zhyl).

2 Shul'gin E.P. Transformatsiya pravoohranitel'noj dejatel'nosti Respubliki Kazahstan v usloviyah razvitiya cifrovyyh tehnologiy // Vestnik Ufimskogo juridicheskogo instituta MVD Rossii. - 2022. - № 4 (98). – S. 64-71.

3 Dlja vyjavleniya i blokirovaniya narkosajtov budet ispol'zovat'sya iskusstvennyj intellekt – M. Ahmetzhanov // [Elektronnyj resurs] – Kiru rezhimi: <https://primeminister.kz/ru/news/dlya-vyyavleniya-i-blokirovaniya-narkosaytov-budet-ispolzovatsya-iskusstvennyu-intellekt-m-akhmetzhanov-23423> (otinish berilgen kuni 10.04.2024 god).

4 Kamery s II ustanovili na patrol'nyh avto v eshhe odnom gorode Kazahstana // [Elektronnyk resurs] - Kiru rezhimi: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kameryi-ii-ustanovili-patrualnyih-avto-esche-odnom-gorode-519425/ (otinish berilgen kuni 10.02.2024 god).

5 Programmnoe obespechenie dlja prognozirovaniya prestupnosti «prinjato 14 policejskimi silami Velikobritanii» // [Elektronnyk resurs] - Kiru rezhimi: <https://eng-news.ru/Crime-prediction-software-adopted-by-14-UK-police-forces/> (otinish berilgen kuni 02.04.2024 god).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Айдархан Байдекович Скаков - заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры. Қазақстан Республикасы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: aidarkan@mail.ru.

Скаков Айдаркан Байдекович – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного права и криминологии Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. Республика Казахстан, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: aidarkan@mail.ru.

Aidarkan Skakov – Doctor of Juridical Sciences, Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: aidarkan@mail.ru.

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ ПРОФИЛАКТИКИ ДЕСТРУКТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ
СЕТИ ИНТЕРНЕТ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ
(РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И РОССИЙСКАЯ ФЕДЕРАЦИЯ)**

Е.Т. Тасқын

доктор философии (PhD)

К.Ж. Кобландин*

магистр юридических наук

Е.М. Бимолданов

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)
Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. Технологичное развитие информационно-коммуникационных технологий, в частности сети Интернет, способствует совершенствованию функционирования общественных и государственных институтов. Очевидным сегодня становится тот факт, что сеть Интернет превратилась в основной канал коммуникации в обществе. Более того, здесь человек может удовлетворить широкий спектр своих потребностей и получить новые навыки, умения, общение, развлечение, совершение различных покупок, обмен опытом и знаниями в том числе.

Вместе с тем, как и в любой другой социальной среде, сеть Интернет может приносить последствия и негативного характера. Так, в условиях глобализации инновационных технологий сегодня молодое поколение находится в таком пространстве, где наблюдается рост деструктивных воздействий при помощи информационных ресурсов сети Интернет. На сегодняшний день практические исследователи наблюдают и указывают на наличие деструктивных аспектов, которые связаны с информационным воздействием, распространением различных манипуляционных технологий и рисков, с одной стороны, и формированием у молодежи серьезных форм зависимости от Интернета с другой. Следует подчеркнуть, что наиболее уязвимым объектом для информационного воздействия является молодежь.

На основе сложившейся ситуации актуализируется задача по изучению информационного воздействия, форм и технологий распространения, а также профилактика воздействия Интернета на молодого человека. При этом особое внимание необходимо обратить на профилактические мероприятия. Потому как профилактика рисков, в том числе преступлений, совершаемых в отношении молодого поколения с помощью информационных технологий, представляет собой важную научную и социальную проблему. Поэтому предметом нашего исследования выступает профилактика деструктивного воздействия сети Интернет в молодежной среде.

В научной статье представлен сравнительный аспект профилактики деструктивного воздействия сети Интернет в молодежной среде Республики Казахстан и Российской Федерации. Поскольку институт профилактики выступает теоретическим и практическим вкладом в противодействие деструктивному разрушению молодежной субкультуры.

Ключевые слова: молодежная среда, молодежная субкультура, деструктивное воздействие, социальные сети, информационная среда, девиантное поведение, информационная безопасность, профилактика.

**ЖАСТАР ОРТАСЫНДАҒЫ ИНТЕРНЕТ ЖЕЛІСІНІҢ ДЕСТРУКТИВТІ ӘСЕРІНІҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ
САЛЫСТЫРМАЛЫ АСПЕКТІСІ (ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫ)**

Е. Тасқын

философия докторы (PhD)

К.Ж. Кобландин*

заң ғылымдарының магистрі

Е.М. Бимолданов

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)
Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, атап айтқанда Интернет желісін технологиялық дамыту қоғамдық және мемлекеттік институттардың жұмыс істеуін жетілдіруге ықпал етеді. Интернет желісі қоғамдағы негізгі байланыс арнасына айналғаны бүгінде айқын болып отыр. Сонымен қатар, мұнда адам өз қажеттіліктерінің кең ауқымын және жана дағдыларды, қарым-қатынасты, ойын-сауықты, әртүрлі сатып алуларды, соның ішінде тәжірибе мен білім алмасуды қанағаттандыра алады.

Сонымен қатар, кез-келген басқа әлеуметтік орта сияқты, Интернет желісі де теріс әсер етуі мүмкін. Осылайша, инновациялық технологиялардың жаһандануы жағдайында бүгінде жас ұрпақ Интернет желісінің ақпараттық ресурстарының көмегімен деструктивті әсерлердің өсуі байқалатын кеңістікте өмір сүруде.

Бүгінгі таңда практикалық зерттеушілер ақпараттық әсерге, бір жағынан әртүрлі манипуляциялық технологиялар мен тәуекелдердің таралуына және екінші жағынан жастардың Интернетке тәуелділіктің ауыр түрлерінің қалыптасуына байланысты деструктивті аспектілердің болуын бақылайды және көрсетеді. Ақпараттық әсер етудің ең осал нысаны жастар екенін атап өткен жөн.

Қалыптасқан жағдай негізінде ақпараттық әсерді, тарату нысандары мен технологияларын зерттеу, сондай-ақ Интернеттің жас адамға әсерін болдырмау міндеті өзекті болып отыр. Бұл ретте профилактикалық іс-шараларға ерекше назар аудару қажет. Себебі, тәуекелдердің, оның ішінде ақпараттық технологиялардың көмегімен жас ұрпаққа жасалатын қылмыстардың алдын алу маңызды ғылыми және әлеуметтік проблема болып табылады. Сондықтан, біздің зерттеуіміздің тақырыбы жастар ортасында Интернет желісінің деструктивті әсерінің алдын алу болып табылады.

Ғылыми мақалада Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының жастар ортасында Интернет желісінің деструктивті

әсерінің алдын алудың салыстырмалы аспектісі келтірілген. Өйткені, алдын алу институты жастар субмәдениетінің деструктивті жойылуына қарсы іс-қимылға теориялық және практикалық үлес ретінде әрекет етеді.

Түйін сөздер: жастар ортасы, жастар субмәдениеті, деструктивті әсер, әлеуметтік желілер, ақпараттық орта, девиантты мінез-құлық, ақпараттық қауіпсіздік, алдын алу.

COMPARATIVE ASPECT OF PREVENTION OF THE DESTRUCTIVE IMPACT OF THE INTERNET IN YOUTH ENVIRONMENT (REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND RUSSIAN FEDERATION)

Koblandin K.J.

Master of Juridical Sciences

Taskyn Ye.*

Doctor of Philosophy (PhD)

Bimoldanov Ye.M.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent)

Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov

Annotation. Technological development of information and communication technologies, in particular the Internet, contribute to improving the functioning of public and state institutions. It is becoming obvious today that the Internet has become the main channel of communication in society. Moreover, here a person can satisfy a wide range of their needs and gain new skills, skills, communication, entertainment, making various purchases, sharing experience and knowledge, among other things.

At the same time, like any other social environment, the Internet can bring negative consequences. Thus, in the context of the globalization of innovative technologies, today the younger generation is in a space where there is an increase in destructive influences with the help of information resources on the Internet. Today, practical researchers observe and point out the presence of destructive aspects that are associated with information impact, the spread of various manipulative technologies and risks, on the one hand, and the formation of serious forms of dependence on the Internet among young people, on the other. It should be emphasized that the most vulnerable target for information impact is the youth.

Based on the current situation, the task of studying the information impact, forms and technologies of dissemination, as well as preventing the impact of the Internet on a young person, is being actualized. At the same time, special attention should be paid to preventive measures. Because the prevention of risks, including crimes committed against the younger generation with the help of information technology, is an important scientific and social problem.

Therefore, the subject of our research is the prevention of the destructive effects of the Internet among young people.

The scientific article presents a comparative aspect of the prevention of the destructive effects of the Internet in the youth environment of the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation. Since the Institute of Prevention acts as a theoretical and practical contribution to countering the destructive destruction of the youth subculture.

Keywords: youth environment, youth subculture, destructive impact, social networks, information environment, deviant behavior, information security, prevention.

Введение

Модернизированная жизнь нынешнего человека ярко представлена информационными технологиями. Несомненно, что в условиях глобализации Интернет можно назвать одним из самых значительных изобретений человечества, с помощью которого открываются широкие возможности по созданию, хранению, обмену и получению знаний. Вместе с тем развитие новейших интернет-технологий оказывает и отрицательное воздействие, которое связывается с угрозами деструктивных информационных воздействий по отношению к молодежи. Исследователь А. Анисимова справедливо отмечает, что «Интернет, представляющий собой глобальную децентрализованную систему многоаспектных информационно-телекоммуникационных корреляций, оказывает как положительное, так и негативное влияние на личность, способствуя и созиданию, и разрушительному воздействию на нравственные и иные ценности» [1]. Так, перед обществом нарастает вопрос столкновения молодежи с различными проблемами в Интернете, которые провоцируют деструктивное поведение молодого человека и могут приводить к формированию асоциального поведения, что вызывает определенные опасения внутри социума.

Основная часть

Безусловно, что сеть Интернет в настоящее время представляет особую значимость, посредством которой молодежь получает важную информацию, и у нее появляются новые возможности. Однако молодое поколение выступает самым уязвимым звеном в социуме по отношению к деструкции. Так, исследователь Е. Кузнецова отмечает, что сети Интернет имеют криминогенный характер и представляют угрозу для здоровья и развития молодежи, пропагандируют агрессию, кибербуллинг [2]. Согласно исследованиям экспертов, именно при помощи сети Интернет молодежь привлекают к участию в неправомерных мероприятиях, которые сводятся к терроризму, экстремизму, девиации сексуального характера, склонению к самоубийству, наркопотреблению, кибербуллингу [3].

В целях профилактики деструктивного воздействия сети Интернет на молодежь Республика Казахстан за годы независимости разработала комплексную стратегию для самореализации молодежного крыла страны. В этом ключе главную роль играют качественные социально-экономические условия развития молодежи, которые сформированы на законодательном уровне. Сегодня молодежная политика в Казахстане является составной частью внутренней социально-правовой политики страны. Поэтому, обозначенная когорта находится под защитой государства [4].

В решении вопросов профилактики деструктивного воздействия сети Интернет среди молодого поколения Казахстана стратегическую роль играют международные правовые акты, которые способствуют установлению

права молодого человека на доступ к информации и определяют важность его защиты от неблагоприятной информации. Среди них Конвенция о правах ребенка, Международный пакт о гражданских и политических правах, Конвенция Совета Европы о киберпреступности [5; 6; 7].

Противодействие влиянию Интернета на молодое поколение в Казахстане организовано в русле совместных и скоординированных мер всех государственных органов и общественных организаций, решительных шагов по ограждению молодой субкультуры от воздействия информационной сети. Следует выделить, что в первую очередь налаженный механизм межведомственного взаимодействия государственных органов по мониторингу и правовой оценке контента интернет-ресурсов и ссылок строится на основе Правил взаимодействия государственных органов по вопросам соблюдения требований законодательства Республики Казахстан в сетях телекоммуникаций, утвержденных приказом министра информации и общественного развития от 27 сентября 2022 года № 409 [8].

Примечательно, что особое внимание сегодня уделяется проблемам приверженности молодежи к радикальным течениям и низкому уровню правосознания. В частности, исследователь С. Фридинский упоминает, что у молодых людей отсутствуют четкие жизненные ориентации, социальная нестабильность порождает потенциальную опасность вовлечения большинства из них в преступления экстремистской направленности [9].

В настоящее время, согласно действующему уголовному законодательству Республики Казахстан, правоохранные органы анализируют социальные сети с целью выявления возможного участия молодежи в неправомерных организациях и экстремистской деятельности. Так, по результатам работы в 2021 году заблокировано более 220 тысяч ссылок деструктивного контента. В результате этого сейчас достаточно оперативно удается решать вопрос с удалением противоправного контента в социальных сетях. В рамках межведомственного взаимодействия, совместно с местными исполнительными органами разрабатываются контрпропагандистские материалы, которые продвигаются в медиaproстранстве. Здесь, с целью профилактики религиозного экстремизма в молодежной среде реализуется проект комикса «Meigman». Активно ведется и адресная работа по отведению казахстанских интернет-пользователей от источников деструктивной религиозной пропаганды в социальных сетях [10].

В целях повышения эффективности профилактических мер, противодействия распространению негативной информации проводится мониторинг информационного пространства и реализуется система «Автоматизированный мониторинг национального информационного пространства». Для организации координации взаимодействия между центральными, местными, правоохранными и специальными государственными органами по своевременному выявлению в сети Интернет деструктивных материалов эффективно работает информационная система «Кибернадзор».

Вместе с тем в целях профилактики деструктивного воздействия сети Интернет среди молодежи необходимо обратить внимание на использование сервиса контроля доступа к персональным данным, который предназначен для предоставления доступа к личным данным после получения соответствующего согласия со стороны гражданина. В рамках противодействия деструктивным проявлениям в сети Интернет в адрес молодого человека и не только сервис направлен на защиту персональных данных гражданина от несанкционированного доступа или распространения его личных данных [11]. Такие условия предотвращают киберриски деструктивного воздействия посредством сети Интернет на молодое поколение и общество в целом.

Реалии сегодняшнего дня способствуют укреплению международного сотрудничества Республики Казахстан в борьбе с деструктивным воздействием сети Интернет в молодежной среде. В ходе обозначенной векторной политики государством ратифицировано ряд конвенций о борьбе с терроризмом, который распространяется посредством Интернета. Одной из них является Душанбинская декларация в рамках Шанхайской организации сотрудничества [12].

Поскольку всемирная сеть Интернет является одним из средств негативного воздействия на молодое поколение, считается необходимым исследование практического опыта других стран. Справедливо отметим практический опыт Российской Федерации, которая распространение сети Интернет среди молодежной субкультуры так же ассоциирует с деструктивными рисками. Так, деструктивное воздействие информационных ресурсов Интернет, как и в Казахстане, видится в нарушениях здоровья молодого человека, в нанесении невосполнимого ущерба.

Одним из ключевых направлений в профилактике деструктивного воздействия сети Интернет в молодежной среде считается коннект родителя с молодым человеком, подростком. К профилактическим методам деструктивного воздействия сети Интернет в молодежной среде исследователи относят информационно-просветительскую работу, которая заключается в разъяснении принципов грамотного информационного потребления.

Одной из наиболее серьезных проблем среди молодежи, как и в Республике Казахстан, является распространение экстремизма и навязывание идеологии экстремистского характера посредством социальных сетей. Поэтому профилактика такого вида деструкции в Российской Федерации, как и в Казахстане, занимает ведущее место в борьбе с проблемой. Согласно Федеральному Закону №114-ФЗ «О противодействии экстремистской деятельности» Российской Федерации выделяются признаки экстремизма - стремление к насильственному изменению основ конституционного строя, возбуждение расовой, религиозной, национальной или иной социальной неприязни, восхваление и пропаганда терроризма, фашизма и национализма, которые отслеживаются в интернете [13]. Здесь нельзя не согласиться с мнением исследователя Е. Кубякина, который отмечает, что причины участия молодежи в экстремистских объединениях через Интернет видятся в конфликтных ситуациях в семье, девиантном поведении родителей, неудовлетворенности в потребности самореализации и эмоциональной неустойчивости [14].

Сегодня для противодействия деструктивным тенденциям, связанным с распространением идеологии экстремизма среди молодежи, реализуется Комплексный план противодействия идеологии терроризма в Российской Федерации.

Национальный центр информационного противодействия терроризму и экстремизму в сети Интернет проводит ежедневный мониторинг интернет среды, что позволяет своевременно отслеживать материалы определенной тематики, оперативно удалять или блокировать к ним доступ.

Ключевую роль в решении проблемы деструктивного воздействия сети Интернет на молодежную среду также играет вопрос межведомственного взаимодействия субъектов профилактики, среди которых правоохранительные органы, образовательные учреждения средней и высшей школы, общественные организации, другие заинтересованные структуры. В ходе решения вопроса особое значение отводится развитию кадрового потенциала системы образования, разработке и реализации программ повышения квалификации и профессиональной переподготовки всех категорий специалистов в области профилактики для осуществления профилактической деятельности на качественно новом уровне.

На сегодняшний день, с целью профилактики деструктивного воздействия Интернета в молодежной среде, в России реализована государственная программа «Безопасный интернет», в рамках которой создан Центр безопасного интернета [15]. Представленный институт реализует мероприятия по снижению уровня киберугроз в социуме, в особенности экстремистской направленности.

В целях повышения эффективности профилактики деструктивного воздействия Интернета на молодых людей в России проводятся региональные мероприятия. Так, необходимо упомянуть программу «Профилактика безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних в Кемеровской области - Кузбассе на 2021–2023 годы» [16], где отмечено, что особой проблемой является использование информационных технологий для совершения антиобщественных актов против уязвимой категории социума молодежи.

Таким образом, на сегодняшний день все субъекты профилактики Российской Федерации совместно проводят целенаправленную деятельность, которая направлена на профилактику деструктивного влияния сети Интернет в молодежной среде.

Проблемы и пути решения

По итогам комплексного исследования необходимо отметить, что сложившаяся ситуация распространения деструктивного воздействия сети Интернет в молодежной среде возрастает и усугубляется с каждым годом. Как оказалось, первостепенной трудностью выступает работа по предотвращению распространения интернет-сайтов террористических и экстремистских организаций. В качестве одной из текущих проблем следует упомянуть сложность закрытия сайтов, расположенных на серверах зарубежных государств. В связи с такими обстоятельствами, полагаем, что соседним государствам:

- первоочередно необходимо выработать контридеологию, которая будет состоять из выделения и опровержения идеологических постулатов террористической организации, распространения информации о реалиях жизни на подконтрольных террористам территориях;

- приоритетной должна выступать разъяснительно-профилактическая деятельность среди молодежи, поскольку широкое распространение террористических идеологий наблюдается именно в Интернете;

- требуется разработка правового механизма противодействия в области административного и уголовного права с учетом текущей криминогенной ситуации и мониторинга сети Интернет;

- наиболее эффективным инструментом противодействия является уголовная репрессия, но ее воздействие на информационную среду крайне ограничено. Потому как Интернет действует благодаря глобальным принципам построения, поэтому построение системы информационной безопасности осложнено невозможностью применения радикальных мер ограничения;

- усилить уровень совместного выявления угроз со стороны террористических организаций путем осуществления мониторинга интернет-пространства, создание онлайн-регулятора, способного штрафовать компании, которые не смогли вовремя изъять и удалить экстремистский контент.

На основе вышеизложенного считаем, что компетентным органам необходимо вектор профилактических мероприятий направить на минимизацию факторов риска, связанных с деструктивным воздействием на молодых людей в сети Интернет. Государственно важно, чтобы образовательные организации продолжили повышение у молодого поколения уровня медиаграмотности, для чего необходимо разработать программы образовательных учреждений. Здесь же закономерным считается обратить внимание на укрепление гражданского иммунитета, противодействие экстремизму в сети Интернет среди молодых людей, где следует объединить усилия государства, общества, всех заинтересованных структур.

Заключение

Следовательно, необходимо усилить практико-ориентированный подход к профилактике деструктивного воздействия Интернета на молодежь, который будет способствовать взаимодействию сотрудников всех компетентных органов обозначенных государств. В связи с динамикой криминогенного воздействия Интернета на молодого человека важна выработка национальной модели профилактики деструктивного воздействия Интернета. Вместе с тем в разработке государственных программ по профилактике деструктивного воздействия сети Интернет на молодежь стратегически важным становится совершенствование международного сотрудничества правоохранительных органов Республики Казахстан и Российской Федерации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Анисимова А.С. К вопросу о понятии сети «Интернет» в теории права и законодательстве // Юридическая наука. – 2015. – № 4. – С. 5–8.

2 Кузнецова Е.В. Предупреждение делинквентного поведения несовершеннолетних, продуцируемого контентом сети интернет: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Курск, 2019. - 25 с.

3 Цифровая гигиена: молодежь в сети // [Электронный ресурс] – Режим доступа: [https:// saizyral.rtyva.ru/wpcontent/uploads/ 2019/04/Method_posobie.pdf](https://saizyral.rtyva.ru/wpcontent/uploads/2019/04/Method_posobie.pdf).

4 Об утверждении Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан на 2023-2029 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 247 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000247#z42>.

5 Конвенция о правах ребенка: одобрена Генеральной Ассамблеей ООН 20.11.1989 г. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http:// www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW).

6 Международный пакт о гражданских и политических правах: принят 16.12.1966 Резолюцией 2200 (XXI) на 1496-м пленарном заседании Генеральной Ассамблеи ООН // [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http:// www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW).

7 Конвенция о преступности в сфере компьютерной информации ETS № 185 (Будапешт, 23 ноября 2001) // [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http://www.consultant.ru/ document/cons_doc_LAW](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW).

8 Об утверждении Правил взаимодействия государственных органов по вопросам соблюдения в сетях телекоммуникаций требований законодательства Республики Казахстан: приказ Министра информации и общественного развития Республики Казахстан от 27 сентября 2022 года № 409 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/G22JB000409>.

9 Фридинский С.Н. Молодежный экстремизм как особо опасная форма проявления экстремистской деятельности // Юридический мир. - 2008. - № 6. - С. 19.

10 В каких социальных сетях действуют деструктивные религиозные организации, рассказали в МИОР РК 20.06.2022 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kazislam.kz/v-kakih-social-nyh-setyah-dejstvuyut-destruktivnye-religioznye-organizacii-rasskazali-v-mior-rk/>.

11 Об утверждении Правил функционирования государственного сервиса контроля доступа к персональным данным: приказ Министра цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан от 29 апреля 2022 года № 144/НК. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 7 мая 2022 года № 27963 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200027963>.

12 Душанбинская декларация глав государств – членов ШОС // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.sectesco.org/RU123/show.asp?id=895>.

12 О противодействии экстремистской деятельности: Федеральный закон от 25 июля 2002 г. N 114-ФЗ // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://base.garant.ru/12127578/>.

14 Кубякин Е.О. Молодежный экстремизм в сети Интернет как социальная проблема // Историческая и социально-образовательная мысль. - 2011. - № 4.

15 Центр безопасного интернета России // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.saferunet.ru>.

16 Об утверждении комплексной программы «Профилактика безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних в Кемеровской области – Кузбассе» на 2021–2023 г.г.: постановление Правительства Кемеровской области – Кузбасса от 2 февраля 2021 г. № 44 // Электронный фонд правовых и нормативно-технических документов: сайт. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://docs.cntd.ru/document/574613686>.

REFERENCES

1 Anisimova A.S. K voprosu o ponjatii seti «Internet» v teorii prava i zakonodatel'stve // Juridicheskaja nauka. – 2015. – № 4. – S. 5–8.

2 Kuznecova E.V. Preduprezhdenie delinkventnogo povedenija nesovershennoletnih, produciruemogo kontentom seti internet: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. - Kursk, 2019. - 25 s.

3 Cifrovaja gigiena: molodezh' v seti // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: [https:// saizyral.rtyva.ru/wpcontent/uploads/ 2019/04/Method_posobie.pdf](https://saizyral.rtyva.ru/wpcontent/uploads/2019/04/Method_posobie.pdf).

4 Ob utverzhenii Konceptii gosudarstvennoj molodezhnoj politiki Respubliki Kazahstan na 2023-2029 gody: postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 28 marta 2023 goda № 247 // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000247#z42>.

5 Konvencija o pravah rebenka: odobrena General'noj Assambleej OON 20.11.1989 g. // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: [http:// www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW).

6 Mezhdunarodnyj pakt o grazhdanskih i politicheskikh pravah: prinjat 16.12.1966 Rezoluciej 2200 (XXI) na 1496-m plenarnom zasedanii General'noj Assamblei OON // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: [http:// www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW).

7 Konvencija o prestupnosti v sfere komp'juternoj informacii ETS № 185 (Budapesht, 23 nojabrja 2001) // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: [http://www.consultant.ru/ document/cons_doc_LAW](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW).

8 Ob utverzhenii Pravil vzaimodejstvia gosudarstvennyh organov po voprosam sobljudenija v setjah telekommunikacij trebovanij zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan: prikaz Ministra informacii i obshhestvennogo razvitija Respubliki Kazahstan ot 27 sentjabrja 2022 goda № 409 // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/G22JB000409>.

9 Fridinskij S.N. Molodezhnyj jekstremizm kak osobopasnaja forma projavlenija jekstremistskoj dejatel'nosti // Juridicheskij mir. - 2008. - № 6. - S. 19.

10 V kakih social'nyh setjah dejstvujut destruktivnye religioznye organizacii, rasskazali v MIOR RK 20.06.2022 // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://kazislam.kz/v-kakih-social-nyh-setyah-dejstvuyut-destruktivnye-religioznye-organizacii-rasskazali-v-mior-rk/>.

11 Ob utverzhdenii Pravil funkcionirovanija gosudarstvennogo servisa kontrolja dostupa k personal'nym dannym: prikaz Ministra cifrovogo razvitija, innovacij i ajerokosmicheskoj promyshlennosti Respubliki Kazahstan ot 29 aprelja 2022 goda № 144/NK. Zaregistririvan v Ministerstve justicii Respubliki Kazahstan 7 maja 2022 goda № 27963 // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200027963>.

12 Dushanbinskaja deklaracija glav gosudarstv – chlenov ShOS // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <http://www.sectso.org/RU123/shov.asp?id=895>.

12 O protivodejstvii jekstremistskoj dejatel'nosti: Federal'nyj zakon ot 25 ijulja 2002 g. N 114-FZ // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://base.garant.ru/12127578/>.

14 Kubjakin E.O. Molodezhnyj jekstremizm v seti Internet kak social'naja problema // Istoricheskaja i social'no-obrazovatel'naja mysl'. - 2011. - № 4.

15 Centr bezopasnogo interneta Rossii // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <http://www.saferunet.ru>.

16 Ob utverzhdenii kompleksnoj programmy «Profilaktika beznadzornosti i pravonarushenij nesovershennoletnih v Kemerovskoj oblasti – Kuzbasse» na 2021–2023 g.g.: postanovlenie Pravitel'stva Kemerovskoj oblasti – Kuzbassa ot 2 fevralja 2021 g. № 44 // Elektronnyj fond pravovyh i normativno-tehnicheskikh dokumentov: sajt. // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://docs.entd.ru/document/574613686>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ернар Тасқын - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, полиция подполковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: taskyn_ernar@mail.ru.

Калижан Женисбекович Кобландин* - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru.

Ержан Малаевич Бимолданов - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: malaev_05@mail.ru.

Тасқын Ернар - доктор философии (PhD), Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, подполковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: taskyn_ernar@mail.ru.

Кобландин Калижан Женисбекович* - магистр юридических наук, Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru.

Бимолданов Ержан Малаевич - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: malaev_05@mail.ru.

Yernar Taskyn - Doctor of Philosophy (PhD), Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, Lieutenant Colonel of Police. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов street, 29. E-mail: taskyn_ernar@mail.ru.

Kalizhan Koblandin* - master of juridical sciences, Almaty Academy of MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, Police Colonel. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов street, 29. E-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru.

Yerzhan Bimoldanov - candidate of juridical sciences, Associate Professor (Docent), Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, Police Colonel. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов street, 29. E-mail: malaev_05@mail.ru.

**ОСОБЕННОСТИ ПРОБАЦИИ И ПРОБАЦИОННОГО КОНТРОЛЯ В ОТНОШЕНИИ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН****Е.Т. Тасқын**

доктор философии (PhD)

К.Ж. Кобландин*

магистр юридических наук

Е.М. Бимолдановкандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)
Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. Пробация представляет собой систему ресоциализации лиц, совершивших преступления, и, вследствие своей невысокой общественной опасности, находящихся на свободе. Ресоциализация обеспечивается в условиях осуществления пробационного, государственного и общественного контроля посредством деятельности специализированного государственного органа национальной службы пробации и ее структурных подразделений с участием представителей гражданского общества общественных объединений, фондов, религиозных организаций, учреждений образования и науки, а также физических лиц, привлекаемых на договорной и иной основе.

Целью пробации является содействие посткриминальной интеграции правонарушителей в общество, предупреждение совершения ими новых преступлений и обеспечение безопасности общества, его защита от преступлений и их общественноопасных последствий.

Институт пробации Республики Казахстан приобретает важное социально-политическое значение для общества. Поскольку исполнение пробации происходит в отношении различных категорий осужденных, где учитывается пол, возраст, социальный статус - образование, профессия, трудозанятость и другое. Решающую роль имеет обеспечение пробации и пробационного контроля в отношении несовершеннолетних правонарушителей.

В предлагаемой научной статье рассматриваются особенности пробации и пробационного контроля в отношении несовершеннолетнего в Республике Казахстан. Авторы проводят анализ практической деятельности службы пробации и пробационного контроля в отношении молодых людей, которые совершили правонарушения. На основе нормативных правовых актов государство констатирует важность не только выявления преступных посягательств, надлежащего исполнения принятых по ним судебных решений, но и создания необходимых условий для социальной реабилитации и адаптации несовершеннолетних лиц, оказавшихся в сфере уголовного судопроизводства. Ключевая роль в реализации пробации и пробационного контроля в отношении несовершеннолетнего отводится взаимодействию службы пробации с государственными органами, где осуществляется деятельность по оказанию социальной помощи указанной категории лиц в обеспечении жилищем, трудоустройством и реализации других мероприятий профилактической направленности. Рассматриваются проблемы и пути решения вопросов пробационного контроля.

Ключевые слова: уголовно-исполнительное законодательство, уголовное наказание, пробация, пробационный контроль, несовершеннолетний, ресоциализация, интеграция, профилактика, воспитательное воздействие, местные исполнительные органы.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРҒА ҚАТЫСТЫ ПРОБАЦИЯ
ЖӘНЕ ПРОБАЦИЯ БАҚЫЛАУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Е. Тасқын

философия докторы (PhD)

К.Ж. Кобландин*

заң ғылымдарының магистрі

Е.М. Бимолданов

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)
Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Пробация - бұл қылмыс жасаған және қоғамдық қауіптілігі төмен, бостандықтағы адамдарды қайта әлеуметтендіру жүйесі. Қайта әлеуметтендіру қоғамдық бірлестіктердің, қорлардың, діни ұйымдардың, білім және ғылым мекемелерінің, сондай-ақ шарттық және өзге де негізде тартылатын жеке тұлғалардың азаматтық қоғам өкілдерінің қатысуымен ұлттық пробация қызметінің мамандандырылған мемлекеттік органы мен оның құрылымдық бөлімшелерінің қызметі арқылы пробациялық, мемлекеттік және қоғамдық бақылауды жүзеге асыру жағдайында қамтамасыз етіледі.

Пробацияның мақсаты құқық бұзушылардың қоғамға қылмыстан кейінгі ықпалдасуына жәрдемдесу, олардың жаңа қылмыстар жасауының алдын алу және қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз ету, оны қылмыстардан және олардың қоғамдық қауіпті сақдаларынан қорғау болып табылады.

Пробацияны орындау сотталғандардың жынысы, жасы, әлеуметтік мәртебесі - білімі, кәсібі, жұмыспен қамтылуы және т.б. ескерілетін әртүрлі санаттарына қатысты орын алатындықтан, Қазақстан Республикасының пробация институты қоғам үшін маңызды әлеуметтік-саяси мәнге ие болады. Кәмелетке толмаған құқық бұзушыларға қатысты пробация мен пробациялық бақылауды қамтамасыз ету өте маңызды.

Ұсынылған ғылыми мақалада Қазақстан Республикасындағы кәмелетке толмағанға қатысты пробация және пробациялық бақылау ерекшеліктері қарастырылады. Авторлар пробация және пробациялық бақылау қызметінің құқық бұзушылық жасаған жастарға қатысты практикалық қызметіне талдау жүргізеді. Нормативтік құқықтық актілердің негізінде мемлекет қылмыстық қол сұғушылықтарды анықтаудың, олар бойынша қабылданған сот шешімдерін тиісінше орындаудың ғана емес, сондай-ақ

қылмыстық сот ісін жүргізу саласында қалған кәмелетке толмаған адамдарды әлеуметтік оңалту және бейімдеу үшін қажетті жағдайлар жасаудың маңыздылығын айтады. Кәмелетке толмағанға қатысты пробация мен пробациялық бақылауды іске асырудағы түйінді рөл пробация қызметінің мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылына беріледі, онда аталған санаттағы адамдарға тұрғын үймен, жұмысқа орналастырумен және профилактикалық бағыттағы басқа да іс-шараларды іске асыруда әлеуметтік көмек көрсету жөніндегі қызмет жүзеге асырылады. Пробациялық бақылау мәселелерін шешу жолдары мен мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: қылмыстық-атқару заңнамасы, қылмыстық жаза, пробация, пробациялық бақылау, кәмелетке толмаған, қайта әлеуметтену, интеграция, алдын алу, тәрбиелік ықпал ету, жергілікті атқарушы органдар.

FEATURES OF PROBATION AND PROBATION CONTROL IN RELATION TO MINORS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Koblandin K.J.

master of juridical sciences

Taskyn Ye.*

Doctor of Philosophy (PhD)

Bimoldanov Ye.M.

candidate of juridical sciences, Associate Professor (Docent)

Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov

Annotation. Probation is a system of re-socialization of persons who have committed crimes and, due to their low public danger, are at large. Resocialization is ensured in the context of probation, state and public control through the activities of a specialized state body of the national probation service and its structural divisions with the participation of representatives of civil society, public associations, foundations, religious organizations, educational and scientific institutions, as well as individuals involved on a contractual or other basis.

The purpose of probation is to promote the post-criminal integration of offenders into society, prevent them from committing new crimes and ensure the safety of society, its protection from crimes and their socially dangerous consequences.

The Probation Institute of the Republic of Kazakhstan is acquiring important socio-political significance for society. Since the execution of probation takes place in relation to various categories of convicts, where gender, age, social status are taken into account - education, profession, employment and more. The provision of probation and probation control in relation to juvenile offenders is of crucial importance.

The proposed scientific article examines the features of probation and probation control in relation to a minor in the Republic of Kazakhstan. The authors analyze the practical activities of the probation and probation control service in relation to young people who have committed offenses. On the basis of normative legal acts, the State notes the importance not only of identifying criminal encroachments, proper execution of court decisions taken on them, but also of creating the necessary conditions for the social rehabilitation and adaptation of minors who find themselves in the field of criminal proceedings. A key role in the implementation of probation and probation control in relation to a minor is assigned to the interaction of the probation service with state bodies, where activities are carried out to provide social assistance to this category of persons in providing housing, employment and other preventive measures. The problems and ways of solving probation control issues are considered.

Keywords: penal enforcement legislation, criminal punishment, probation, probation control, juvenile, re-socialization, integration, prevention, educational impact, local executive bodies.

Введение

Становление правовой государственности за годы независимости в Республике Казахстан становится стратегически важным направлением комплексной модернизации уголовной политики. На данном аспекте заостряет свое внимание Глава государства К-Ж. Токаев в Послании народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество», где подчеркивает, что необходимо обеспечить верховенство права и качество отправления правосудия [1].

Так, затрагивая идеи гуманизации исполнения наказаний, казахстанское уголовно-исполнительное законодательство действует в соответствии с международными стандартами. Среди них отметим Всеобщую декларацию прав человека, которая излагает фундаментальные права человека [2].

В условиях уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан заостряется особое внимание на применении альтернативных санкций в отношении несовершеннолетних осужденных. Поскольку важным соглашением, которое ратифицировано странами, взявшими на себя обязательство защищать права детей, является Конвенция Организации Объединенных Наций о правах ребенка [3].

Исходя из международной уголовно-исполнительной практики, сегодня становится очевидным, что альтернативы тюремному заключению выступают эффективными средствами обращения с правонарушителями в обществе как в интересах последних, так и социума. Об этом можно утверждать и исходя из статьи 38 Уголовного кодекса Республики Казахстан, статус несовершеннолетних осужденных, затрагиваются и статьей 68 «Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением», где по отношению к осужденным применяют принудительные меры воспитательного характера [4].

Основная часть

На сегодняшний день пробация уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан представляет собой комплекс мер социально-правового характера, которые реализуются институтом службы пробации. Понятие пробационного контроля сводится к деятельности уполномоченных органов Республики Казахстан по

осуществлению контроля за исполнением возложенных судом на осужденных обязанностей и их поведением. Более того, обозначенное понятие регулирует оказание содействия в получении социально-правовой помощи осужденных. В представленном контексте исследования обращаемся к предмету особенностей пробации и пробационного контроля в отношении несовершеннолетнего в Республике Казахстан. Поскольку институт пробации в отношении несовершеннолетних является благоприятной альтернативой лишению свободы.

В рамках исследования необходимо отметить, что вопросы пробации и пробационного контроля регламентируются Главой 5 «Осуществление пробационного контроля» Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан. Согласно статье 20 «Особенности осуществления пробационного контроля в отношении несовершеннолетних» Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан служба пробации осуществляет пробационный контроль в отношении осужденного несовершеннолетнего [5]. Положения нормативного правового акта акцентируют внимание на том, что полиция правомочна осуществлять пробационную деятельность среди лиц, не достигших совершеннолетия.

Заметим, что отдельные нормы отечественного законодательства регулируют деятельность института пробации относительно молодого человека. Так, в ходе поимки недостигшего совершеннолетия лица параллельно сотрудники связываются с законными представителями для определения причин, которые способствуют делинквентности субъекта. К профессиональным компетенциям службы пробации входит систематический анализ бытовых условий подростков. В обязательном порядке мероприятия проводятся на основе взаимодействия с компетентными органами [5].

Ключевые вопросы осуществления пробационной деятельности среди молодых людей затрагиваются в статье 18 «Особенности осуществления пробации в отношении несовершеннолетнего» Закона «О пробации» Республики Казахстан. Следует отметить, что практическая реализация профилактической деятельности среди незрелых подростков строится прежде всего на основе индивидуальных и возрастных особенностей, с привлечением семьи. Целенаправленный процесс реализации пробационных мероприятий происходит при взаимодействии с органами, осуществляющими функции по опеке и организациями, осуществляющими функции по защите прав ребенка, с гражданами, общественными объединениями, иными юридическими лицами [6].

Выделим такой аспект, что статья 19 «Осуществление пробационного контроля в отношении несовершеннолетнего» Закона «О пробации» Республики Казахстан закономерно регулирует вопросы профилактического контроля относительно молодых людей, которые не достигли восемнадцати лет.

Необходимо подчеркнуть, что в соответствии с отечественным правом институт пробации в рамках установленного контроля осуществляет совокупность последовательных действий. В частности, в ходе организации индивидуальных профилактических программ принимает активное участие педагог. Вместе с тем институт пробации, взаимодействуя с соответствующими органами в отношении несовершеннолетнего, на систематической основе анализирует особенности социально-бытовых условий [6].

Следует подчеркнуть, что комплексная пробационная деятельность регламентируется приказом «Об утверждении Правил организации деятельности службы пробации» [7]. Так, согласно параграфу 10 «Организация работы по исполнению наказаний в отношении несовершеннолетних осужденных» сотрудникам пробации необходимо проводить первоначальную беседу профилактического характера с несовершеннолетним. Обозначенное мероприятие осуществляется в присутствии законных представителей несовершеннолетнего, других необходимых специалистов.

Обозначенный нормативный правовой акт регламентирует отдельные вопросы постановки на учет, взаимодействия пробации с иными заинтересованными сторонами. Так, согласно приказу, в условиях взаимодействия анализируется состояние социально-бытовых вопросов, которые прикрепляются в номенклатурное дело и вносятся в центральную аналитическую базу данных.

Следует выделить, что сегодня активно практикуется институт досудебной пробации. На добровольной основе предполагается широкий спектр социальных услуг. Справедливо выделяется мнение международного эксперта, подчеркивающего, что пробация должна включать не только юристов, но и психологов, и социальных работников, которые должны работать в команде для достижения хороших результатов по предотвращению преступлений [8].

Таким образом, в современных условиях прерогатива ювенальной юстиции в лице института пробации и пробационного контроля направлена на оказание содействия несовершеннолетним осужденным в обретении социально-правовой помощи, не связанной с лишением свободы. Республика Казахстан в этом направлении выступает примером для соседних государств. Так, вектор практической, профилактической деятельности пробации касательно молодого поколения направляется через комплексное взаимодействие службы пробации с государственными органами, с неправительственным сектором, которые на регулярной и совместной основе реализуют индивидуальные задачи для оказания социально-правовой помощи осужденному подростку [9].

В целях соответствия международным стандартам Республика Казахстан в ходе комплексной реабилитации несовершеннолетних граждан максимально обеспечивает конституционные права и законные интересы несовершеннолетних лиц, которые оказались в сфере уголовного судопроизводства. Поэтому социальная адаптация несовершеннолетних пенитенциарной системой Республики Казахстан выступает столпом в модернизации пенитенциарной системы.

Проблемы и пути решения.

Практика уголовно-исполнительной системы показывает, что уголовная история несовершеннолетнего оказывает отрицательное воздействие на жизнедеятельность юного гражданина. Так, молодой человек будет

испытывать трудности в процессе трудоустройства. В этой ситуации проблемой выступает:

- своевременное оказание соответствующей помощи личности, нуждающейся в реинтеграции. Обозначенный вопрос является пробелом в профилактике службы пробации Республики Казахстан. Ведь тем самым оперативно решается вопрос полноценного бытия человека в социуме.

В целях искоренения вопроса видится важным развитие процедуры применения альтернативных программ, способствующих примирению сторон. Требуется обратить внимание на стадию досудебной пробации в отношении несовершеннолетних. Для этого необходимы пробационные специализированные сотрудники, которые должны быть компетентными в работе с детьми, в особенности с детьми с инвалидностью, детьми-беженцами, детьми, принадлежащими к другим меньшинствам.

Следующим вопросом, который требует качественного решения, является:

- качественное выполнение функциональных обязанностей службы пробации Республики Казахстан. Справедливым является обращение внимания на функцию связующего звена института пробации. Полагаем, что институт пробации Казахстана должен выступить узловым элементом между несовершеннолетним реабилитантом и всеми заинтересованными органами. В свете оказания профилактической деятельности в отношении молодого человека ключевым фактором выступает целенаправленная деятельность опытных сотрудников. Для эффективных результатов специалистам требуется работать на качество реабилитирующихся подростков, где у юриста-преподавателя должна быть возможность для оказания подростку необходимой помощи.

Открытым остается вопрос кадровой нехватки сотрудников, поскольку для выполнения основной функции ресоциализации наряду с психологом должен работать юрист-преподаватель, педагог-психолог, социальный работник. Ведь в ходе специфической деятельности целесообразно учитывать отдельные факторы возраста, социального окружения подростка, что позволит эффективно реализовать индивидуальную программу оказания социально-правовой помощи юному гражданину.

В перспективе предполагается, что пробация и пробационный контроль в отношении несовершеннолетнего будет направлена на ресоциализацию и становление личности, привитие жизненных навыков правопослушного, здорового образа жизни, общепринятых ценностей и правил поведения в обществе, развитие самостоятельности, возможностей получения образования.

Заключение

На основе вышеизложенного, пробационной деятельности важно развивать несколько направлений, относящихся к профилактике агрессивного поведения. Проанализировав применение национальной модели пробационного контроля среди молодежи, считаем, что пробация является возможностью переосмысления своих противоправных действий. Обозначенное обстоятельство создает правовую основу для выполнения задач профилактики рецидива преступлений среди несовершеннолетних и их ресоциализации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.

2 Всеобщая декларация прав человека: принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10.12.1948 г. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.

3 Конвенция о правах ребенка // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.unicef.org/kazakhstan/documents/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D1%85-%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0>.

4 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.

5 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>.

6 О пробации: Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 года № 38-VI ЗРК // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000038>.

7 Об утверждении Правил организации деятельности службы пробации: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 15 августа 2014 года № 511. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 17 сентября 2014 года № 9738 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14C0009738>.

8 Развитие и применение досудебной пробации обсудили в Парламенте РК. 12.02.2017 г. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.unicef.org/kazakhstan/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%81-%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D1%8B/%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B5-%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D0%B9-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8-%D0%BE%D0%B1%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%B2-%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B5-%D1%80%D0%BA>.

9 Шнарбаев Б.К., Мизанбаев А.Е. Пробация в Казахстане: исполнение наказания и осуществления пробационного контроля (теоритические и практические аспекты). - Алматы, 2016. - 400 с.

REFERENCES

- 1 Spravedlivoe gosudarstvo. Edinaya naciya. Blagopoluchnoe obshchestvo: Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.
- 2 Vseobshchaya deklaraciya prav cheloveka: Prinyata rezolyuciej 217 A (III) General'noj Assamblei OON ot 10.12.1948 g. // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.
- 3 Konvenciya o pravah rebenka // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://www.unicef.org/kazakhstan/documents/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D1%85-%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0>
- 4 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan Kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V ZRK // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
- 5 Ugolovno-ispolnitel'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 iyulya 2014 goda № 234-V ZRK // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>.
- 6 O probacii: Zakon Respubliki Kazahstan ot 30 dekabrya 2016 goda № 38-VI ZRK // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000038>.
- 7 Ob utverzhdenii Pravil organizacii deyatel'nosti sluzhby probacii: Prikaz Ministra vnutrennih del Respubliki Kazahstan ot 15 avgusta 2014 goda № 511. Zaregistririvan v Ministerstve yusticii Respubliki Kazahstan 17 sentyabrya 2014 goda № 9738 // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14C0009738>.
- 8 Razvitie i primenenie dosudebnoj probacii obsudili v Parlamente RK. 12.02.2017 g. // [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://www.unicef.org/kazakhstan/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%81-%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D1%8B/%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B5-%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D0%B9-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8-%D0%BE%D0%B1%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%B2-%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B5-%D1%80%D0%BA>.
- 9 Shnarbaev B.K., Mizanbaev A.E. Probaciya v Kazahstane: Ispolnenie nakazaniya i osushchestvleniya probacionnogo kontrolya (teoriticheskie i prakticheskie aspekty). - Almaty, 2016. - 400 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ернар Таскын - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ИІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, полиция подполковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: taskyn_ernar@mail.ru.

Калижан Женисбекович Кобландин* - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ИІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru.

Ержан Малаевич Бимолданов - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақстан Республикасы ИІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: malaev_05@mail.ru.

Таскын Ернар - доктор философии (PhD), Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, подполковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: taskyn_ernar@mail.ru.

Кобландин Калижан Женисбекович* - магистр юридических наук, Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru.

Бимолданов Ержан Малаевич - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: malaev_05@mail.ru.

Yernar Taskyn - Doctor of Philosophy (PhD), Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, Lieutenant Colonel of Police. Republic of Kazakhstan, Almaty, Utepov street, 29. E-mail: taskyn_ernar@mail.ru.

Kalizhan Koblandin* - Master of Juridical Sciences, Almaty Academy of MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, Police Colonel. Republic of Kazakhstan, Almaty, Utepov street, 29. E-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru.

Yerzhan Bimoldanov - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent), Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, Police Colonel. Republic of Kazakhstan, Almaty, Utepov street, 29. E-mail: malaev_05@mail.ru.

ВНЕДРЕНИЕ ПРОЕКТНОГО УПРАВЛЕНИЯ В СИСТЕМУ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**М.Б. Токсанова**

ассоциированный профессор (доцент)

Е.Д. Рахмет

доктор философии (PhD)

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. Статья освещает вопросы, связанные с применением проектного управления в государственном секторе, его внедрения в систему органа внутренних дел как нового метода организации деятельности.

Во вступительной части изложен понятийный аппарат в сфере проектного менеджмента со ссылкой на источники, приводится пример. Так, из понятийного аппарата Национального стандарта Республики Казахстан «Руководство управления» рассмотрены все уровни управления (*портфель, программа и проект*).

В статье также обращено внимание читателей на выгоды проектного управления, использование которых намного сократит документооборот и отчетность в госорганах и будет способствовать росту производительности труда госаппарата, что является по сути целью принимаемых мер по дебиюрократизации деятельности государственного аппарата. Отмечается, что в каждом центральном государственном и местном исполнительном органе нашей страны происходит формирование проектных офисов, в том числе в Министерстве внутренних дел, задачей которых является продвижение проектов и обеспечение улучшения позиции в проектной зрелости государственных органов.

В работе изложен первый опыт Алматинской академии МВД им. Макана Есбулатова в обучении проектному управлению руководителей среднего звена в рамках проекта «Мобильная академия», где авторами поднимаются проблемные вопросы обучения проектного управления руководителей центрального аппарата и подразделений органов внутренних дел. Определено, что непонимание сути новой модели управления будет тормозить его развитие и продвижение новых идей проектов и отсутствие механизма поощрения инициатив.

В содержании текста статьи имеется краткая информация об опыте зарубежных стран по стандартизации в сфере проектного управления на примере Германии. В каждом центральном государственном и местном исполнительном органе нашей страны началось формирование проектных офисов. В системе Министерства внутренних дел также создан Проектный офис.

В работе авторы приводят выводы для перехода от традиционного на проектное управление продвижения и правильного понимания сути проектного менеджмента в системе органов внутренних дел.

Ключевые слова: проектное управление, проект, госорган, обучение, менеджмент, бизнес-процессы, проектный офис, проектная деятельность, руководители.

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНДА ЖОБАЛЫҚ БАСҚАРУДЫ ЖҮЙЕГЕ ЕНГІЗУ**М.Б. Токсанова**

қауымдастырылған профессор (доцент)

Е.Д. Рахмет

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Мақалада мемлекеттік секторда жобалық басқаруды қолдануға, оны ішкі істер органының жүйесіне қызметті ұйымдастырудың жаңа әдісі ретінде енгізуге байланысты мәселелер баяндалады.

Кіріспе бөлімде дереккөздерге сілтеме жасай отырып, жобалық менеджмент саласындағы тұжырымдамалық аппарат көрсетілген, мысал келтірілген. Мәселен, «Басқарма басшылығы» Қазақстан Республикасы Ұлттық стандартының тұжырымдамалық аппаратынан басқарудың барлық деңгейлері (портфель, бағдарлама және жоба) қаралды.

Мақалада сондай-ақ оқырмандардың назары жобалық басқарудың артықшылықтарына аударылды, оларды пайдалану мемлекеттік органдардағы құжат айналымы мен есептілікті едәуір қысқартады және мемлекеттік аппараттың еңбек өнімділігінің өсуіне ықпал етеді, бұл іс жүзінде мемлекеттік аппараттың қызметін бюрократиядан шығару бойынша қабылданып жатқан шаралардың мақсаты болып табылады. Еліміздің әрбір орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органында жобалық кеңселер, оның ішінде Ішкі істер министрлігінде жобаларды ілгерілету және мемлекеттік органдардың жобалық жетілудегі позициясын жақсартуды қамтамасыз ету міндеті болып табылатын жобалау кеңселері қалыптасып жатқаны атап өтілді.

Жұмыста ИМ Макан Есболатов атындағы Алматы академиясының «Мобильді академия» жобасы шеңберінде орта буын басшыларын жобалық басқармаға оқытудағы алғашқы тәжірибесі баяндалған, онда авторлар орталық аппарат және ішкі істер органдары бөлімшелерінің басшыларын жобалық басқармаға оқытудың проблемалық мәселелерін көтереді. Басқарудың жаңа моделінің мәнін түсінбеу оның дамуы мен жобалардың жаңа идеяларын ілгерілетуіне және бастамаларды көтермелеу механизмінің болмауына кедергі болатыны анықталды.

Мақала мәтінінің мазмұнында Германия мысалында жобалық басқару саласындағы стандарттау бойынша шет елдердің тәжірибесі туралы қысқаша ақпарат бар. Еліміздің әрбір орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органында жобалық кеңселерді қалыптастыру басталды. Ішкі істер министрлігінің жүйесінде жобалық кеңсе де құрылды.

Жұмыста авторлар дәстүрліден жобалық басқаруға көшу және ішкі істер органдар жүйесіндегі жобалық менеджменттің мәнін дұрыс түсіну үшін тұжырымдар жасайды.

Түйін сөздер: жобалық басқару, жоба, мемлекеттік орган, оқыту, менеджмент, бизнес-процестер, жобалық кеңсе, жобалық қызмет, басшылар.

IMPLEMENTATION OF PROJECT MANAGEMENT IN THE SYSTEM INTERNAL AFFAIRS BODIES

Toksanova M.B.

Associate Professor (docent)

Rakhmet Ye.D.

Doctor of Philosophy (PhD)

Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

Annotation. The article highlights issues related to the application of project management in the public sector, its introduction into the system of the internal affairs body as a new method of organizing activities.

The introductory part outlines the conceptual framework in the field of project management with reference to sources, and provides an example. Thus, all levels of management (portfolio, program and project) are considered from the conceptual apparatus of the National Standard of the Republic of Kazakhstan «Management Management».

The article also draws readers' attention to the benefits of project management, the use of which will significantly reduce document flow and reporting in government agencies and will contribute to the growth of labor productivity of the state apparatus, which is essentially the purpose of the measures taken to de-bureaucratize the activities of the state apparatus. It is noted that in each central state and local executive body of our country, project offices are being formed, including in the Ministry of Internal Affairs, whose task is to promote projects and ensure an improved position in the project maturity of state bodies.

The paper describes the first experience of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs. Makana Esbulatova in project management training for middle managers within the framework of the Mobile Academy project, where the authors raise problematic issues of project management training for heads of the central office and departments of internal affairs bodies. It is determined that a lack of understanding of the essence of the new management model will hinder its development and promotion of new project ideas and the lack of a mechanism to encourage initiatives.

The text of the article contains brief information about the experience of foreign countries in standardization in the field of project management using the example of Germany. The formation of project offices has begun in each central state and local executive body of our country. A Project Office has also been established in the system of the Ministry of Internal Affairs.

In the paper, the authors present conclusions for the transition from traditional to project management promotion and a proper understanding of the essence of project management in the system of internal affairs bodies.

Keywords: project management, project, government agency, training, management, business processes, project office, project activity, managers.

Введение

Изучение вопросов применения проектного управления в Республике Казахстан показало, что оно связано с реализацией национальных проектов (*государственных программ*). Перечень национальных проектов утвержден Указом Президента Республики Казахстан 2021 году («*Качественное и доступное здравоохранение для каждого гражданина «Здоровая нация»*», «*Качественное образование «Образованная нация»*», «*Ұлттық рухани жаңғыру»*», проект «*Технологический рывок за счет цифровизации, науки и инноваций» - по развитию предпринимательства, «Сильные регионы – драйвер развития страны»*», «*Устойчивый экономический рост, направленный на повышение благосостояния казахстанцев»*», «*Зеленый Казахстан» - по развитию агропромышленного комплекса, «Безопасная страна»*) [1], которые по сути направлены на реализацию Национального плана развития страны до 2025 года [2].

На сегодняшний день на базе уполномоченного органа по проектному управлению создан Национальный проектный офис в структуре Офиса цифрового правительства [3].

Действующим законодательством установлены требования к Национальным стандартам проектного управления в качестве инструмента управления, который должен обеспечить:

1) управление портфелями - на уровне Аппарата Президента Республики Казахстан и Правительства Республики Казахстан;

2) управление программами - на уровне государственных органов;

3) управление проектами - на уровне непосредственной реализации конкретных проектов.

Национальная система обеспечивает все три уровня управления: управление портфелями, управление программами и управление проектами.

Надо отметить особенности - цели программ не будут выполнены, если проекты будут выполняться самостоятельно. Управление программами происходит на уровне отдельных госорганов, это, помимо реализации национальных проектов и задач, поставленных на уровне Правительства, также масштабные планы развития регионов.

В понятийном аппарате документа дается определение проекту как группе связанных проектов и других работ, соответствующих стратегическим целям организации [4].

Управление проектами осуществляется на уровне непосредственной реализации определенных проектов, которые в основном являются краткосрочными и направлены на достижение конкретных целей. Основным принципиальным требованием и по Стандартам - результатом проекта должен быть уникальный конкретный продукт (*услуга, выполненная работа, товар и т.д.*). Например, строительство поликлиники, школы, обустройство парка отдыха, ремонт здания и дороги и т.д. При этом важно учесть, что потребителям нужны качественные продукты, будь это госуслуга, объект инфраструктуры или любая выполненная работа. Качественные услуги, качество сервиса и качественный продукт становится основным вызовом времени. Как сейчас наблюдаем, традиционная система управления ориентирована на процессы и ход событий, а в проектном менеджменте акцент делается именно на достижение качественного результата и строго в установленные сроки, что соответствует принципу

дебюрократизации «приоритет сущности над формой - главенство конкретного и измеримого результата над формой работы по его достижению» [5].

Нам видится, что осуществление всей проектной деятельности государственных органов в единой информационной системе позволит сократить в разы документооборот и установленную отчетность, приведет к росту производительности труда госаппарата, что является по сути целью принимаемых мер по дебюрократизации деятельности государственного аппарата, утвержденные Главой государства.

Вместе с тем проектное управление обеспечит для граждан прозрачность и открытость процессов инициации и реализации проектов, финансируемых за счет госбюджета, а для исполнителей проектов – горизонтальные коммуникации за счет работы в рамках межведомственных проектных команд (*исключение подчиненности*).

Основная часть

Для организации проектной деятельности в нашей стране уже функционирует Национальный проектный офис - создан в формате матричной структуры. В его состав вошли сотрудники Центра проектного управления Канцелярии Премьер-Министра, Министерства национальной экономики и Центра развития проектного менеджмента в государственном управлении Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан. Миссия Центра - обеспечивать выработку единых подходов по внедрению и развитию проектного менеджмента в государственном управлении и создание соответствующей методологической базы. Центром успешно проведена работа по прохождению аккредитации по национальному стандарту СТ РК ISO 21500-2014 «Руководство по управлению проектами», что позволило осуществлять профессиональную сертификацию госслужащих в области проектного менеджмента. Отметим, что проектные офисы госорганов также могут создаваться в формате матричной структуры и не ограничиваться персоналом госоргана, что дает возможность привлекать извне нужных для проекта специалистов.

Во многих странах существуют уникальные стандарты управления проектами. Стандарты в сфере проектного управления разрабатываются и отдельными странами и даже регионами. К примеру, Федеральная счетная палата Германии в своих замечаниях 2007 г. «О бюджетном и экономическом менеджменте» подчеркнула важность структурированного подхода к реализации проектов на уровне государства. В нем также отмечено, что проекты будут эффективными, если соблюдаются определенные требования: планирование, формат, время, контроль. Поэтому было разработано руководство «Praxisleitfaden Projekt management für die öffentliche Verwaltung», предназначенное для поддержки управления проектами в государственном управлении и обмена опытом с помощью унифицированных терминов.

С начала 2021 года в каждом центральном государственном и местном исполнительном органе нашей страны началось формирование проектных офисов. В системе Министерства внутренних дел также создан Проектный офис.

Мы приходим к выводу по опыту развитых государств, что наиболее эффективным методом получения измеримого эффекта от реализации государственного управления является проектное управление. Для реализации данной модели необходимо отказаться от сложившейся традиционной модели с присущей ей «строгой регламентации поручений» в сторону управления ориентированной на процессы и получения результатов. И это - самое сложное в продвижении проектного управления.

В настоящее время Министерством внутренних дел по принципам проектного управления реализуются проекты в рамках Дорожной карты по исполнению предвыборной программы «Аманат», Нацпроекта «Технологический рывок за счет цифровизации, инновации и науки» и других программных документов системы государственного планирования. «Если каждый правильно выполняет свою работу в конкретном проекте, то, конечно, он быстро добьется результата. К примеру, сервисная модель работы полиции, которую мы запустили, стремительно достигает успехов. А расследование дел занимало два месяца, то сегодня за два дня оно может быть завершено и отправлено для вынесения решения. И проектный подход, несомненно, позволит улучшить работу полиции», – отметил Марат Ахметжанов [6].

МВД стало уделять внимание на обучение сотрудников проектного менеджменту. Так, организованы обучения сотрудников центральных аппаратов МВД на базе Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, где также прошли курс более 20-ти сотрудников Алматинской академии МВД им. Макана Есбулатова. Сертифицированными специалистами на базе ведомственного ВУЗа проводятся тренинги по темам: «Стратегический менеджмент» и «Проектное управление».

Центр проектного менеджмента Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан является единственной аккредитованной организацией, осуществляющей обучение и сертификацию Национальному стандарту СТ РК ISO 21500–2014 [7, с. 173].

Эффективность менеджмента в управленческой деятельности органов внутренних дел можно обеспечить лишь на основе строго определенных, научно обоснованных, взаимосвязанных и взаимообусловленных принципов, представляющих исходные правила, требования, нормы деятельности по упорядочению всей системы управления [8, с. 97].

На сегодняшний день запущены ряд проектов, которые по праву принадлежат Алматинской академии МВД имени Макана Есбулатова.

О проекте «Мобильная академия»: разработан рабочей группой под руководством кандидата юридических наук, доктора политических наук, профессора, генерал-майора полиции Сайтбекова А.М., который занимал должность начальника Академии. Проект был успешно реализован в 2022 году в ряде регионов страны и масштабирован -

Министерство внутренних дел, оценив выгоды проекта, утвердил план проведения курса подготовки среднего и начальствующего состава также другими ведомственными учебными заведениями на 2023 год. Проект на сегодняшний день продолжается.

В рамках проекта в регионы выезжают профессорско-преподавательский состав в количестве 3-4 сотрудника, которыми предоставляется максимальная информация по определенной теме (тема ежегодно утверждается приказом МВД).

Занятия проводятся по 4 дня, и в первый день слушатели проходят входное тестирование на знание по заданной теме. Как показывает анализ по проекту за 2023 год, результаты входных тестирований практически всегда «плачевные» - из 20 вопросов верными были от 3 до 9 в среднем, что свидетельствовало о слабом знании и понимании сущности проектного управления. Отрядом отметить, что после окончания курса они достигли от 13 до 20 правильных ответов. Кроме того, за период обучения слушатели, работая в группе и обучившись навыкам составления устава проекта, разработали ряд проектов, направленных на решение существующих проблемных вопросов в деятельности ОВД, реализация которых соответствует критериям SMART - конкретно, достижимо, измеримо, актуально и в срок. Презентация проектов проходила в присутствии руководств региона, которые отметили значимость идей, возможность их реализации и дали высокую оценку работе над проектами, представленные в виде слайдов и расчетов. Над проектами работали по группам, сами определяли темы, такие как: «Новый функционал Поток-2», «Swindle kill», «Транзит», «Цифровизация аналитических процессов - ЭСРП» и др.

Презентация проектов показала, что слушатели успешно освоили методы стратегического анализа и планирования в практической деятельности руководства органов внутренних дел, у них сформированы знания в области проектного управления в государственных органах, выработаны навыки работы с методами, применяемых для внедрения проблемно-ориентированной деятельности полиции и формами партнерства с сообществом в рамках реализации проекта сервисной модели полиции.

Таким образом, по результатам изучения курса повышения квалификации за 2023 год на тему: «Проектное управление в деятельности ОВД», полагаясь на основополагающий принцип для государственных служащих, установленных в Концепции государственного управления – принципа непрерывного повышения знаний, навыков и умений в тесной взаимосвязи с потребностями государственных органов для среднего начальствующего состава, поставлена была задача приобрести дополнительные компетенции.

Одним из важных моментов обучения является понимание необходимости трансформации мышления в сторону ориентации на результат, персонализации ответственности и эффективных коммуникаций со всеми заинтересованными сторонами, что и требует переход на проектный подход.

В Концепции государственного управления четко подмечено, что «... важным вектором реформы деятельности государственного аппарата должно стать полномасштабное изменение бизнес-процессов, направленное, в том числе, на делегирование, сокращение этапов согласования и каскадов поручений, персонализацию ответственности... В целях повышения эффективности деятельности государственных органов будет внедрен проектный подход и регламентированы вопросы проектного менеджмента. Для этого будет обеспечен переход от линейно-функциональной к матричной структуре государственных органов» [9].

В документе также отмечено о необходимости улучшать корпоративную и организационную культуру на государственной службе и предложены пути достижения - «... для этого следует развивать институт трансформационных лидеров, распространить практику прохождения стажировок государственных служащих в квазигосударственных, частных и международных организациях, а также внедрить механизмы поощрения инициатив и рационализаторских предложений по совершенствованию деятельности подразделения, государственного органа, отрасли».

Интересен тот факт, что еще в 1997 году в Стратегии «Казахстан -2030» было заложено следующее: «Работа каждого министерства, ведомства, акимата, равно как само региональное развитие, должна быть подчинена общегосударственной стратегии с четко определенными целями и конкретными задачами. Безусловно, это потребует новых подходов и новой методики. Стратегическое планирование, финансовое программирование и проектный менеджмент должны стать сутью обновлений в государственном управлении ближайшего будущего» [10].

По нашему мнению, сложность внедрения проектных подходов в системе внутренних дел - в непонимании сути изменений и отсутствии необходимых знаний в области проектного управления. Многие первые руководители на местах не прошли обучение на уровне Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, не сертифицированы. В этой связи понимаем, насколько важно введение института контрактных служащих, который позволит привлекать профессионалов со специальными знаниями на период реализации государственных инициатив и отраслевых проектов.

Результаты обучения в рамках проекта «Мобильная академия» и на факультете подготовки первых руководителей органов внутренних дел по теме «Проектное управление в деятельности ОВД» на базе Алматинской академии МВД показали, что руководители старшего и среднего звена готовы работать по проектному управлению, однако идеи проектов не оцениваются должным образом и отсутствуют последовательность и решительность в продвижении проектов, т.е. действительно отсутствуют механизмы поощрения инициатив.

Изучение законодательных норм показало, что основные правовые акты, позволяющие активному внедрению проектного управления в деятельность государственных органов, утверждены в 2021 году:

1. Административный процедурно-процессуальный кодекс (статья 43-1, введен с 1 июля 2021 года).

2. Концепция развития государственного управления в Республике Казахстан до 2030 года (Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 года № 522).

3. Приказ Министерства национальной экономики «Об утверждении Типового регламента проектного управления государственных органов» (от 13 января 2022 года за № 2).

4. Совместный приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан и Председателя Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан «О некоторых вопросах национальных проектов» (август 2021 года).

Заключение

В своем интервью в программе «Диалог» для Хабар-24 Жанар Тайжанова, руководитель Центра развития проектного менеджмента в государственном управлении, отметила, что проектное управление призывает к налаживанию горизонтальной коммуникации, любой проект на выходе должен иметь конкретный результат и свои выгоды – в государственном секторе это должно привести к экономике бюджетных средств. «..Надо перестать имитировать бурную деятельность... Успешным будет проект считаться, если все население будет довольна результатом. Чтобы управлять проектом, надо этому учиться. Это не только опыт, это определенный набор знаний, навыков и умений, которые должны давать ВУЗы. Государственные служащие проходят только недельные курсы в Академии госуправления при Президенте Республики Казахстан» [11].

Вместе с тем, на наш взгляд, для правильного понимания сути проектного управления в системе органов внутренних дел и перехода на новую модель управления необходимо:

- пройти обучение всем первым руководителям центрального аппарата МВД и руководителям департаментов областей, столицы и городов республиканского значения в Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан;

- разработать и утвердить приказом Министра внутренних дел План проектной деятельности в системе ОВД с приложением методических рекомендации;

- кураторами проектов и менеджерами назначать сертифицированных сотрудников или привлеченных специалистов;

- широко освещать успешные проекты, пути достижения их цели и полученные выгоды.

Таким образом, все цели создаваемых проектов в ОВД должны быть направлены на решение данных и иных задач органов внутренних дел, возложенные законами Республики Казахстан и актами Президента Республики Казахстан.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об утверждении перечня национальных проектов: Указ Президента Республики Казахстан от 7 октября 2021 года № 670 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://akorda.kz/ru/ob-utverzhdanii-perechnya-nacionalnyh-proektov-1391918>.

2 Об утверждении Национального плана развития страны до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 г. № 636 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U180000636>.

3 О некоторых вопросах Офиса цифрового правительства: Распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан от 20 мая 2022 г. № 94-р // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R220000094#z0>.

4 Национальный стандарт Республики Казахстан Руководство по управлению проектами СТ РК ISO 21500-2014 (ISO 21500:2012 Guidance on project management, IDT) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39196466.

5 О мерах по де бюрократизации деятельности государственного аппарата: Указ Президента Республики Казахстан от 13 апреля 2022 года № 872 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000872>.

6 Информация о ходе семинара в МВД // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/press/news/details/378367?lang=ru>.

7 Купжанов А.У. Внедрение проектного управления в систему государственных органов // Молодой ученый. – 2022. – № 11 (406). – С. 173-174 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/406/89440/> (дата обращения: 03.03.2024).

8 Мишковская В.В., Карпекин А.В., Аубакирова Г.А. К вопросу об особенностях менеджмента в управленческой деятельности органов внутренних дел // «Хабаршы – Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. – 2023. – № 1(79). – С. 93-99.

9 Об утверждении Концепции развития государственного управления в Республике Казахстан до 2030 года: Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 года № 522 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U210000522>.

10 Стратегия «Казахстан – 2030» // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970002030_.

11 «Казахстанские специалисты уже справляются лучше зарубежных»: интервью Жанар Тайжановой «Диалог» Хабар 24 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=kP1juO9yFas> (дата обращения: 03.03.2024).

REFERENCES

- 1 Ob utverzhdenii perechnya nacional'nyh proektov: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 7 oktyabrya 2021 goda № 670 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://akorda.kz/ru/ob-utverzhdenii-perechnya-nacionalnyh-proektov-1391918>.
- 2 Ob utverzhdenii Nacional'nogo plana razvitiya strany do 2025 goda i priznanii utrativshimi silu nekotoryh ukazov Prezidenta respubliky Kazahstan: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 15 fevralya 2018 g. № 636 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636>.
- 3 O nekotoryh voprosah Ofisa cifrovogo pravitel'stva: Rasporyazhenie Prem'er-Ministra Respubliki Kazahstan ot 20 maya 2022 g. № 94-r // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2200000094#z0>.
- 4 Nacional'nyj standart Respubliki Kazahstan Rukovodstvo po upravleniyu proektami ST RK ISO 21500-2014 (ISO 21500:2012 Guidance on project management, IDT) // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39196466.
- 5 O merah po debyurokratizacii deyatel'nosti gosudarstvennogo apparata: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 13 aprelya 2022 goda № 872 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000872>.
- 6 Informaciya o hode seminaru v MVD // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/press/news/details/378367?lang=ru>.
- 7 Kupzhanov A.U. Vnedrenie proektnogo upravleniya v sistemu gosudarstvennyh organov // Molodoj uchenyj. – 2022. – № 11 (406). – S. 173-174 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://moluch.ru/archive/406/89440/> (data obrashcheniya: 03.03.2024).
- 8 Mishkovskaya V.V., Karpekin A.V., Aubakirova G.A. K voprosu ob osobennostyah menedzhmenta v upravlencheskoj deyatel'nosti organov vnutrennih del // «Habarshy – Vestnik» Karagandinskoj akademii MVD RK im. B. Bejsenova. – 2023. – № 1(79). – S. 93-99.
- 9 Ob utverzhdenii Konceptcii razvitiya gosudarstvennogo upravleniya v Respublike Kazahstan do 2030 goda: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 26 fevralya 2021 goda № 522 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522>.
- 10 Strategiya «Kazahstan – 2030» // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970002030_.
- 11 «Kazahstanskije specialisty uzhe spravlyayutsya luchshe zarubezhnyh»: interv'y u Zhanar Tajzhanovoj «Dialog» Habar 24 // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: <https://www.youtube.com/watch?v=kP1juO9yFas> (data obrashcheniya: 03.03.2024).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Майя Булатовна Токсанова - қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының құқық қорғау қызметі басқару кафедраның бастығы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: Maya.toksanova@mail.ru.

Ерлан Даутказыұлы Рахмет - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының доценті. Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Өтепов к-сі, 29. E-mail: erlan-rahmet@mail.ru.

Токсанова Майя Булатовна - ассоциированный профессор (доцент), начальник кафедры управления правоохранительной деятельности Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: Maya.toksanova@mail.ru

Рахмет Ерлан Даутказыұлы - доктор философии (PhD), доцент кафедры административно-правовых дисциплин Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова. Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: erlan-rahmet@mail.ru.

Maya Toksanova - Associate Professor (docent), Head of the Department of Law Enforcement Management of the Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov, police Colonel. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов str. 29. E-mail: Maya.toksanova@mail.ru.

Yerlan Rakhmet - Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov. I. Republic of Kazakhstan, Almaty, Uteпов str. 29. E-mail: erlan-rahmet@mail.ru.

КАЧЕСТВО ПРОИЗВОДСТВА ПО ДЕЛАМ ОБ УГОЛОВНЫХ ПРОСТУПКАХ**Б.К. Шнарбаев**

доктор юридических наук, доцент

Костанайский филиал Челябинского государственного университета, Республика Казахстан, г. Костанай

Аннотация. В целях ускорения и упрощения уголовного судопроизводства по преступлениям небольшой тяжести и уголовным проступкам принят институт приказного производства. Это предусматривает элемент необязательного присутствия виновного лица при судебном разбирательстве, которое заканчивается наказанием в виде штрафа. Приказное производство должно быть окончено в течение 5 суток, при полном признании вины, причиненного ущерба и готовности возместить его. По уголовным проступкам предусмотрена самостоятельность органа дознания при направлении материалов самостоятельно в суд, а по преступлениям небольшой тяжести - согласование с прокурором, который направляет материалы в суд.

Для того чтобы обеспечить реализацию указанного института, исключить нарушения законности и конституционных прав граждан при расследовании проступков, необходимо обеспечить правильную квалификацию уголовных проступков, обратить внимание на личность виновного, совершившего уголовный проступок, с учетом его возможностей по исполнению приговора суда, в рамках применяемого в отношении его приказного производства, т.е. уплаты назначаемого наказания в виде штрафа, и только при наличии данного условия принимать данное решение. Неисполнение указанных требований приводит к отрицательным результатам при расследовании уголовных проступков.

Приказное производство слабо применяется сотрудниками органов дознания территориальных подразделений и составляет очень маленький процент оконченных в порядке приказного производства, причиной этого является неплатежеспособность привлеченных к ответственности виновных лиц.

Сотрудники дознания перестали использовать эту форму окончания производства по делу, так как фактически несут ответственность за результаты только они. Указанные причины явного уклонения и нежелания направлять материалы в суд в порядке приказного производства требуют своего рассмотрения.

МВД принимает меры по контролю за качеством производства по делам об уголовных проступках и законностью итоговых решений, в том числе на предмет правильности квалификации уголовного правонарушения, уделив особое внимание материалам, находящимся в производстве, для обеспечения действий, направленных на установление фактических обстоятельств дела, необходимых для определения квалификации совершенного правонарушения. По уголовным делам, связанным с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов, прекурсоров, особое внимание уделять способам их обнаружения и изъятия, с дачей соответствующей оценки.

Но контроль, осуществляемый ведомственными органами, и надзор прокуратуры в полной мере не могут обеспечить качество расследования. Причины этого заключаются в излишней регламентации самой процедуры, которая не приводит к упрощению и ускорению.

Ключевые слова: уголовный проступок, преступления небольшой тяжести, упрощение расследования, приказное производство, штраф, возвращение на доследование, неплатежеспособность, сроки давности, меры пресечения.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ТЕРІС ҚЫЛЫҚТАР ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША ІС ЖҮРГІЗУДІҢ САПАСЫ**Б.К. Шнарбаев**

заң ғылымдарының докторы, доцент

Челябі мемлекеттік университетінің Қостанай филиалы, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Аңдатпа. Ұсақ қылмыстар мен қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша қылмыстық сот ісін жүргізуді жеделдету және оңайлату мақсатында жазбаша іс жүргізу тәртібі қабылданған. Бұл айыппұлмен аяқталатын сот талқылауы кезінде кінәлі тұлғаның ерікті түрде қатысу элементін қарастырады. Жазбаша іс жүргізу кінәсін толық мойындап, келтірілген залалды және оны өтеуге дайын 5 күн ішінде аяқталуы тиіс. Қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша материалдарды сотқа өз бетінше жіберу кезінде тергеу органының тәуелсіздігі, ал онша ауыр емес қылмыстар бойынша материалдарды сотқа жіберетін прокурормен келісу көзделеді.

Аталған институттың іске асырылуын қамтамасыз ету, теріс қылықтарды тергеу кезінде азаматтардың заңдылықтары мен конституциялық құқықтарының бұзылуын болдырмау үшін қылмыстық теріс қылықтардың дұрыс саралануын қамтамасыз ету, қылмыстық теріс қылық жасаған кінәлінің жеке басына оның бұйрық өндірісіне қатысты қолданылатын, яғни тағайындалатын айыппұл түріндегі жазаны төлеу шеңберінде сот үкімін орындау жөніндегі мүмкіндіктерін ескере отырып, оның жеке басына назар аудару қажет және осы шарт болған жағдайда ғана осы шешімді қабылдау қажет. Бұл талаптарды орындамау қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеуде теріс нәтижелерге әкеледі.

Жазбаша іс жүргізуді аумақтық бөлімшелердің тергеу органдарының қызметкерлері сирек қолданылады және жазбаша іс жүргізу тәртібімен аяқталғандардың өте аз пайызын құрайды, оның себебі жауапкершілікке тартылған кінәлі тұлғалардың дәрменсіздігі болып табылады.

Анықтаушылар іс жүргізуді тоқтатудың бұл түрін қолдануды тоқтатты, өйткені іс жүзінде нәтижеге тек солар ғана жауапты. Көрсетілген себептерді сотқа жазбаша іс жүргізу тәртібімен материалдарды жіберуден жалтарудың және жіберуден бас тартудың себептері оларды қарауды талап етеді.

ІІМ жасалған құқық бұзушылықтың біліктілігін айқындау үшін қажетті істің нақты мән-жайларын анықтауға бағытталған іс-қимылдарды қамтамасыз ету үшін өндірістегі материалдарға ерекше назар аударып, қылмыстық теріс қылықтар туралы істер бойынша іс жүргізу сапасын және қорытынды шешімдердің заңдылығын, оның ішінде қылмыстық құқық бұзушылықтың дұрыс саралануын бақылау жөнінде шаралар қабылдайды.

Есірткі құралдарының, психотроптық заттардың, сол тектестердің, прекурсорлардың заңсыз айналымына байланысты

кылмыстық істер бойынша тиісті баға бере отырып, оларды анықтау және алу әдістеріне ерекше назар аудару қажет.

Бірақ ведомстволық органдардың бақылауы мен прокуратураның қадағалауы тергеудің сапалы жүргізілуін толық қамтамасыз ете алмайды. Мұның себептері процедураның өзін шамадан тыс реттеуде жатыр, бұл оңайлатуға және жеделдетуге әкелмейді.

Түйін сөздер: кылмыстық құқық бұзушылық, ұсақ қылмыстар, тергеуді жеңілдету, жазбаша іс жүргізу, айыппұл, қосымша тергеуге қайтару, төлем қабілетсіздігі, ескіру мерзімі, алдын алу шаралары.

QUALITY OF PRODUCTION ON BUSINESSES ABOUT CRIMINAL MISCONDUCTS

Shnarbayev B.K.

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor

Kostanay branch of the Chelyabinsk State University, Republic of Kazakhstan, Kostanay

Annotation. In order to speed up and simplify criminal proceedings for minor crimes and criminal offenses, the institution of writ proceedings has been adopted. This provides for the element of optional presence of the guilty person during the trial, which ends in a fine. The writ proceedings must be completed within 5 days, with a full admission of guilt, the damage caused and a willingness to compensate for it. For criminal offenses, the independence of the investigative body is provided for when sending materials independently to the court, and for minor crimes, coordination with the prosecutor, who sends the materials to the court.

In order to ensure the implementation of this institution, to exclude violations of the rule of law and constitutional rights of citizens during the investigation of offenses, it is necessary to ensure the correct qualification of criminal offenses, to pay attention to the identity of the perpetrator who committed the criminal offense, taking into account his ability to execute the court sentence, within the framework applicable to his writ proceedings, i.e. payment of the imposed punishment in the form of a fine, and only if this condition exists, make this decision. Failure to comply with these requirements leads to negative results in the investigation of criminal offense.

Writ proceedings are poorly used by employees of the investigative bodies of territorial divisions and make up a very small percentage of those completed in the order of writ proceedings, the reason for this is the insolvency of the guilty persons brought to justice.

The inquiry officers have stopped using this form of ending the proceedings, since in fact only they are responsible for the results. The indicated reasons for the obvious evasion and reluctance to send materials to the court in the order of writ proceedings require their consideration.

The Ministry of Internal Affairs is taking measures to control the quality of proceedings in cases of criminal offenses and the legality of the final decisions, including the correct qualification of the criminal offense, paying special attention to the materials in the proceedings, to ensure actions aimed at establishing the factual circumstances of the case necessary for determining the qualifications of the offense committed. In criminal cases related to the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues, precursors, special attention should be paid to the methods of their detection and seizure, with the appropriate assessment.

But the control exercised by departmental bodies and the supervision of the prosecutor's office cannot fully ensure the quality of the investigation. The reasons for this lie in the excessive regulation of the procedure itself, which does not lead to simplification and acceleration.

Keywords: criminal offense, minor crimes, simplification of investigation, writ proceedings, fine, return for further investigation, insolvency, statute of limitations, preventive measures.

Введение

Слабая процессуальная осуществимость противодействия некоторым видам преступности вкпе с омоложением кадрового состава правоохранительных органов и снижением уровня профессионализма их сотрудников заставляют законодателя облегчать задачу правоприменителю, например, введением новых норм-компромиссов в законодательство криминального цикла. Нормы, регламентирующие снижение наказания для лиц, признавших свою вину, либо заключивших процессуальное соглашение о сотрудничестве, введены для снижения энергозатрат в процессе доказывания и судебного рассмотрения уголовных дел.

Для ускорения и упрощения уголовного судопроизводства по преступлениям небольшой тяжести и уголовным проступкам законодатель ввел новый институт - приказное производство. Это упрощение предусматривает и элемент необязательного присутствия виновного лица при судебном разбирательстве, которое заканчивается наказанием в виде штрафа. Приказное производство должно быть окончено в течение 5 суток при полном признании вины, причиненного ущерба и готовности возместить его. По уголовным проступкам предусмотрена самостоятельность органа дознания при направлении материалов самостоятельно в суд, а по преступлениям небольшой тяжести - согласование с прокурором, который направляет материалы в суд.

Вместе с тем в практике правоприменительных органов институт приказного производства не находит широкого применения, что привело к тому, что в отдельных подразделениях процент оконченных уголовных дел составляет минимальное число, что явилось следствием зарегламентированности этого института. Отсутствие средств для выплаты штрафа стало основанием для возврата дел для дополнительного расследования, соответственно это влияет на показатели сотрудников дознания, которые соответственно в результате этого не стремятся заканчивать дела в порядке приказного производства.

Сотрудники дознания перестали использовать эту форму окончания производства по делу, так как фактически несут ответственность за результаты только они. Указанные причины явного уклонения и нежелания направлять материалы в суд в порядке приказного производства требуют своего рассмотрения.

Для исправления ситуации МВД РК как основной правоприменитель принимает меры в порядке контроля за производством дознания, обращая вопросы на определение квалификации деяний, но отсутствие надлежащих штатов сотрудников дознания не позволяет обеспечить качество производства по исследуемой категории деяний.

Основная часть

Закон Республики Казахстан от 21 декабря 2017 года № 118-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности» [1] статьей 1 внес изменения и дополнения в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года [2]. Кодекс дополнен разделом 13-1 Приказное производство. Глава 64-1. Порядок приказного производства.

Статья 629-1 УПК РК «Основания применения приказного производства» предусматривает в части 2, что «по уголовным проступкам и преступлениям небольшой тяжести дело подлежит рассмотрению в порядке приказного производства».

Особенностью указанного института приказного производства является то, что виновное лицо не вызывается в суд, а судья имеет право назначить лишь наказание в виде штрафа. Указанный порядок охватывает уголовные проступки и преступления небольшой тяжести и основаниями его применения является признание подозреваемым лицом подозрения, согласие с собранными доказательствами, размером причиненного ущерба и применением в отношении него приказного производства. При решении вопроса о применении приказного порядка лицо, осуществляющее досудебное расследование, в течение 5 суток должно окончить его составлением постановления о применении приказного производства. Уголовное дело по уголовным проступкам направляется начальником органа дознания напрямую в суд, а по преступлениям небольшой тяжести - через прокурора.

Для того чтобы обеспечить реализацию указанного института, исключить нарушения законности и конституционных прав граждан при расследовании проступков, необходимо обеспечить правильную квалификацию уголовных проступков, обратить внимание на личность виновного, совершившего уголовный проступок, с учетом его возможностей по исполнению приговора суда, в рамках применяемого в отношении его приказного производства, т.е. уплаты назначаемого наказания в виде штрафа, и только при наличии данного условия принимать данное решение. Неисполнение указанных требований приводит к отрицательным результатам при расследовании уголовных проступков, приведем типичные примеры из судебной практики.

Приговором суда Алматинского района № 2 г. Астана по уголовному делу приказного производства, оконченому инспектором УАП ДВД г. Астана в отношении гр-на В.Е. по ст. 346 ч.1 УК РК, назначено наказание в виде штрафа в размере 50 МРП, т.е. 120 250 тенге. Однако неразъяснение гр-ну В.Е. органом расследования порядка и последний рассмотрение уголовного дела в порядке приказного производства, а также формального подхода начальника УАП ДВД г. Астана, согласовавшего постановление о применении приказного производства, повлекло неправильное понимание закона и внесения последним ходатайства на приговор суда, что послужило основанием отмены приговора и возвращения дела органу досудебного расследования.

Жаркаинским районным судом Акмолинской области возвращено уголовное дело приказного производства в отношении гр-на Б.П. по факту мелкого хищения дизельного топлива, окончено оперуполномоченным ОКП Жаркаинского РОВД и согласованное начальником РОВД. Основанием явились следующие нарушения: в заявлении подозреваемый и представитель потерпевшей стороны не указали о согласии рассмотрения дела без исследования обстоятельств, вызова и участия их в судебном рассмотрении, в постановлении о приказном производстве не указаны способ и место совершения уголовного правонарушения, отсутствовали сведения о платежеспособности, в доверенности представителя потерпевшего не указано о полномочии представлять интересы потерпевшего в уголовном процессе.

Бостандыкским районным судом № 2 г. Алматы возвращено уголовное дело по ст. 296 ч. 2 УК РК в отношении гр-на М.А., окончено участковым инспектором полиции МПС УВД Бостандыкского района и согласованное начальником УВД района, в связи с необходимостью назначения иного наказания, чем штраф, т.к. в ходатайстве отсутствует согласие гр-на М.А. на штраф.

Ескельдинским районным судом возвращено уголовное дело в отношении гр-на К.Е. по факту употребления наркотического средства, окончено участковым инспектором полиции МПС Ескельдинского РОВД и согласованное заместителем начальника РОВД, в связи с неплатежеспособностью подозреваемого.

Судом г. Текели возвращено уголовное дело по факту употребления наркотического средства гр-ном Л.А., окончено оперуполномоченным ОКП ОВД г. Текели и согласованное начальником этого же ОВД, в связи с отсутствием документов, удостоверяющих личность.

Для того чтобы описать состояние с применением института приказного производства достаточно привести статистику департамента полиции одной области, где дознанием, в порядке приказного производства, окончено 7 дел против 7 дел за аналогичный период 2022 года.

Работа в данном направлении не проводится всеми территориальными подразделениями, очень маленький процент оконченных в порядке приказного производства по причине неплатежеспособности привлеченных к ответственности.

Возникает вопрос, насколько правильно ставится вопрос о принятии мер сотрудниками полиции обеспечения платежеспособности лиц, совершивших уголовные правонарушения, является ли это его обязанностью. На наш взгляд, это неправильно. Подозреваемый в совершении преступления и уголовного проступка должен нести ответственность, и это его обязанность возмещения ущерба. Для этого есть органы исполнения наказания, которые имеют для этого свои ресурсы и возможности.

Приведенные примеры наглядно свидетельствуют о неправильном понимании сущности и значения приказного производства, которое имеет свое начало с протокольной формы досудебной подготовки материалов. А.Д. Бойков писал, что «по делам о преступлениях, не представляющих большой общественной опасности, вместо трудоемкого расследования, завершающегося обвинительным заключением, орган дознания составляет протокол об обстоятельствах

преступления, к которому приобщаются объяснения правонарушителя и очевидцев, справка о наличии или отсутствии судимости, характеристика с места учебы или работы и другие имеющие значение материалы» [3]. В современной практике органов дознания дело обстоит иначе. Вместо упрощения мы получаем усложнение и более того основания, которые не имеют отношение к сотруднику дознания.

Рост преступности, в том числе и не тяжкой, требовал решения проблемы рационального использования сил и средств правоохранительных органов. Острота данной проблемы могла быть снята за счет возможности особого упрощенного порядка расследования введенного УПК РК (2014 г.) и рассмотрения в суде на основании применяемого только к проступкам процессуального порядка.

УПК РК 2014 года в Главе 55 «Особенности производства по делам об уголовных проступках» регламентирует исследуемый порядок расследования.

Статья 189 УПК РК (2014 г.) «Формы досудебного расследования» регламентирует формы досудебного расследования, а именно: 1. Досудебное расследование производится в форме дознания, предварительного следствия и протокольной форме. 4. Начальник органа дознания по делам об уголовных проступках в случае невозможности в сроки, установленные статьей 526 настоящего Кодекса, обеспечить полноту и всесторонность установления подлежащих доказыванию по делу обстоятельств вправе назначить дознание с уведомлением прокурора в течение суток. 5. Начальник органа дознания вправе назначить производство предварительного следствия также в случаях, когда в установленный частью второй статьи 192 настоящего Кодекса срок невозможно обеспечить достаточность и полноту исследования обстоятельств дела.

Статья 526 УПК РК «Протокольная форма досудебного расследования» регламентирует общий порядок указанной формы досудебного расследования по уголовным проступкам:

1. Орган дознания составляет протокол об уголовном проступке в отношении подозреваемого немедленно, если он установлен. При отсутствии лица протокол может быть составлен с момента его фактического установления в пределах срока давности привлечения к ответственности.

2. При необходимости выяснения обстоятельств уголовного проступка, данных о совершившем его лице, его месте нахождения протокол об уголовном проступке составляется в срок до трех суток.

3. В случае, когда требуется проведение экспертизы или получение заключения специалиста, протокол об уголовном проступке составляется в течение суток с момента получения соответствующего заключения.

4. По уголовному делу в отношении нескольких уголовных правонарушений, в числе которых, кроме преступлений, имеются уголовный проступок либо уголовные проступки, производство осуществляется в форме дознания либо предварительного следствия.

Статья 527 УПК РК «Порядок составления протокола» регламентирует процедурные моменты составляемого протокола об уголовных проступках:

1. Об обстоятельствах совершенного уголовного проступка в отношении подозреваемого составляется протокол, в котором указывается: время и место его составления, кем составлен протокол, данные о личности подозреваемого, место и время совершения уголовного проступка, событие, его способы, мотивы, последствия и другие существенные обстоятельства, фактические данные, подтверждающие наличие уголовного проступка и виновность правонарушителя, признаки состава уголовного проступка, предусмотренного Особенной частью УК РК, данные о потерпевшем, характер и размер причиненного ему ущерба.

2. Лицо, осуществляющее досудебное расследование, вправе произвести только те следственные и иные процессуальные действия, результаты которых фиксируют следы уголовного правонарушения и иные доказательства вины подозреваемого, обвиняемого. Лицо, осуществляющее досудебное расследование, вправе ограничиться собранными доказательствами, если установленные обстоятельства дела не оспариваются подозреваемым и его защитником, потерпевшим. При назначении по делу об уголовном проступке дознания в порядке, предусмотренном частью четвертой статьи 189 УПК РК, досудебное расследование завершается составлением протокола об уголовном проступке.

3. У подозреваемого, обвиняемого, подсудимого может быть отобрано обязательство о явке по вызовам органов дознания, суда и сообщения им о перемене места жительства.

Но в УПК не установлены конкретные сроки расследования уголовных проступков, в ч. 2 ст. 192 УПК РК указано: «Досудебное расследование по делам дознания не должно превышать один месяц и два месяца по делам предварительного следствия. Данные сроки прокурор вправе пересмотреть, установив разумный срок досудебного расследования». В практике сроки по уголовным проступкам не продлеваются, вместе с тем не предусмотрено, каким образом расследовать уголовные проступки свыше 2-х месяцев.

В целом ситуация с расследованием уголовных проступков только органами внутренних дел в разрезе республики и отдельных областей на основании обзора о состоянии расследования уголовных проступков за 2016 год, подготовленного Следственным департаментом МВД РК, носит следующий характер. В 2015 году органами внутренних дел зарегистрировано заявлений и сообщений об уголовных проступках 91699, в 2016 году - 78933, что на 13,9% меньше предыдущего года. В 2016 году больше всего зарегистрировано фактов мелкого хищения – 19389 (24,6%), незаконного оборота наркотиков – 10201 (12,9%), самоуправств – 8010 (10,1), дорожно-транспортных происшествий – 6911 (8,8%), угроз – 4923 (6,2%), а также другие уголовные проступки, составившие в совокупности 37,4% от общего количества.

Снижение регистрации связано с усилением требований МВД РК по обеспечению обоснованности регистрации в ЕРДР, в результате чего на 10468 дел, или 19,7%, снизилось количество уголовных дел, прекращенных производством по реабилитирующим основаниям (с 53016 до 42548). В результате чего произошло снижение общего количества (с учетом снятых с учета) оконченных производством дел с 75761 до 68515 (на 7246 дел или 9,6%).

В 2016 году без учета дел, прекращенных по реабилитирующим основаниям, окончено производством 25967 дел, что на 3222 дела больше, чем в 2015 году, при этом их доля от находившихся в производстве так же увеличилась с 57,6% до 58,5%.

Всего прекращено производством 56724 дела, что составило 82,8%, из них четвертая часть по нереабилитирующим основаниям – 14176 дел, или 25%, от числа прекращенных. По реабилитирующим основаниям прекращено 42548 (75%) от общего числа прекращенных дел или 48,9% от числа находившихся в производстве уголовных проступков. В основном это по сообщениям о самоуправствах (5684), незаконном обращении с наркотическими средствами (5171), мелком хищении (5055), дорожно-транспортных происшествиях – (4611), угрозах (4247), причинениях имущественного ущерба (2663), неосторожном повреждении чужого имущества (2393). Это свидетельство слабого контроля за обоснованностью регистрации в ЕРДР.

К примеру, из 4923 уголовных дел, зарегистрированных по сообщениям об угрозах (ст. 115 УК РК), по реабилитирующим основаниям прекращено 4247 (86,2%). Угрозы имели место в ходе ссор, на почве семейно-бытовых отношений между родственниками, соседями, а также по малозначительным поводам от неизвестных лиц на улице и по телефону. Во всех указанных случаях у потерпевших отсутствовали реальные опасения приведения этих угроз в исполнение.

Аналогично ситуация обстоит по сообщениям о неосторожном повреждении чужого имущества (ст. 204 ч. 1 УК РК), из 2707 дел прекращено по реабилитирующим основаниям 2393, или 88,4%, потому что, несмотря на отсутствие крупного ущерба, необходимого для данного состава преступления, такие сообщения регистрируются в ЕРДР. Например, ОВД г. Балхаш зарегистрировано заявление гр-ки Б.П. в отношении ее супруга, который в состоянии алкогольного опьянения разбил оконное стекло стоимостью 15000 тенге. Уголовное дело прекращено за отсутствием состава уголовного правонарушения.

Продолжается практика регистрации дорожно-транспортных происшествий, не содержащих признаки уголовного правонарушения. Так, из 6911 уголовных дел, зарегистрированных по ч. 1 ст. 345 УК РК (Нарушение лицом, управляющим автомобилем, троллейбусом, трамваем либо другим механическим транспортным средством, правил дорожного движения или эксплуатации транспортных средств, повлекшее по неосторожности причинение средней тяжести вреда здоровью человека), за отсутствием состава уголовного правонарушения прекращено 2530 (36,6%). Аналогичные примеры необоснованной регистрации сообщений характерны и по другим составам уголовных правонарушений, вместе с тем принятие преждевременных решений, без обеспечения полноты расследования, стали причинами отмены 3194 постановлений о прекращении производства (2720 – по реабилитирующим и 474 – нереабилитирующим), из которых 527 повторных, всего по 2667 делам об уголовных проступках. Отмененные решения о прекращении принимались по уголовным делам о фактах самоуправства (413), незаконного обращения с наркотическими средствами (327), дорожно-транспортных происшествий (285), мелкого хищения (254), причинения имущественного ущерба путем обмана (200), нарушения правил охраны труда (197), угроз (168) и т.д.

В последующем по ним приняты следующие решения: вновь прекращено 2293 (86%) (1890 по реабилитирующим и 403 нереабилитирующим основаниям); направлено в суд 28 дел; прерывался срок расследования по 71 делу.

В 2016 году при росте оконченных производством дел (без снятых с учета), в суд направлено 11791 дело, что на 1252 меньше, чем в 2015 году (13043). Несмотря на снижение нагрузки по направленным в суд делам, качество их расследования ухудшилось. Так, из 15631 дела, направленного прокурору в протокольной форме, для производства дознания или предварительного следствия (в порядке п.3 ч.3 ст.528 УПК РК) возвращено почти каждое четвертое дело – 3781 или 24,2% (в 2015 году – 3721 из 16112 или 23,1%). Основную их часть составили дела по фактам мелкого хищения – 1366, незаконного оборота наркотических средств – 863, самоуправств – 314, дорожно-транспортных происшествий – 250, управления транспортным средством в состоянии опьянения – 249, незаконной порубки – 210.

Основной причиной, по которой возвращено 1521 дело (40,2%), является нарушение требований норм УПК, в том числе в связи: с нарушением сроков расследования уголовных дел в протокольной форме – 717 дел; с нарушением требований УПК РК при составлении протоколов об уголовных проступках – по 75 делам; с неправильной квалификацией – 6 дел; необеспечение полноты расследования – 1119 дел (29,6%), в том числе в связи с необходимостью проведения дополнительных следственных действий – 242, экспертиз -54, с отсутствием характеризующих материалов – 156, документов, удостоверяющих личность – 68.

Наряду с вышеуказанными причинами, более четверти дел 1081, или 28,6%, возвращены прокурорами для обеспечения полноты расследования в части возможности применения статьи 68 УК РК в связи с возмещением ущерба для проведения дополнительного разъяснения потерпевшим их права на примирение, а также полученным в ходе проверки согласием на возможность примирения.

Допущенные технические ошибки стали основаниями для возвращения 60 уголовных дел.

Анализ судебно-следственной практики расследования уголовных проступков по линии МВД РК свидетельствует, что имели место нарушения требований уголовно-процессуального законодательства, несмотря на принимаемые меры, о которых уже говорилось выше, характер допускаемых нарушений остается типичным. Слабое обеспечение полного и всестороннего расследования проступков, не полное определение обстоятельств, необходимых для правильной оценки действий подозреваемого лица, приводят к тому, что судами республики возвращено 27 дел о проступках, оконченных в порядке приказного производства, в том числе о незаконном обороте наркотических средств – 16, управление транспортным средством в состоянии алкогольного опьянения – 4, самоуправства, подделки документов и мелкого хищения – по 2, незаконного ношения холодного оружия – по 1.

Основаниями возвращения послужили: невозможность исполнения наказания в виде штрафа – 7; неправильное составление процессуальных документов – 9; поступившее ходатайство об отмене приговора суда – 2; неправильная

квалификация – 1; истекли сроки (5 дневные) для направления в суд; наличие дополнительного наказания – 3; нарушение подсудности – 1; отсутствие в материалах дела документов, удостоверяющих личность – 1; при введении в базу ЕРДР материалов Е-уголовного дела не указана квалификация статьи Уголовного кодекса – 2.

Указанные нарушения подтверждаются примерами из судебной практики, которые приводятся не с целью выставления негатива в практике правоохранительных органов, а чтобы извлечь из них ошибки, которые не допускать и исключить в последующем.

Судами возвращены уголовные дела по следующим причинам:

- в связи с наличием дополнительного наказания - лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью сроком на три года;
- при введении в базу ЕРДР материалов Е-уголовного дела не указана квалификация статьи Уголовного кодекса;
- в связи с непризнанием К.Е. гражданским ответчиком;
- уголовное дело подлежало рассмотрению в другом районном суде, по территориальности;
- нарушения пятидневного срока вынесения постановления о применении приказного производства;
- подозреваемый неоднократно привлекался к уголовной ответственности, но должных выводов не сделал, суд пришел к выводу о необходимости назначения иного, чем штраф, уголовного наказания;
- в связи с отсутствием в ходатайстве суммы причиненного ущерба, неверно датирована сохранный расписка, в заявлении потерпевшей о согласии рассмотрения дела в приказном производстве указана другая фамилия подозреваемого;
- в ходатайстве начальник ОВД просит применить приказное производство по факту совершения уголовного правонарушения по ч. 2 ст. 296 УК РК, тогда как дело направлено в суд по ст. 296 УК. В постановлении о применении приказного производства не указаны смягчающие обстоятельства, предусмотренные ст. 53 УК РК, копия постановления не направлена защитнику; отсутствие в ходатайстве согласия о рассмотрении дела без его участия;
- в связи с неверно указанными анкетными данными подозреваемого и не приобщением к материалам дела заключения судебно-наркологической экспертизы;
- не указано время составления процессуальных документов, заключение эксперта не переведено на казахский язык.

Вместе с тем имеют место и нарушения противоправного характера со стороны сотрудников полиции, которые допускаются в силу ложных интересов службы.

Имеют место нарушения законности, к которым относятся: необоснованно начатые и находящиеся в производстве досудебные расследования по покушениям на проступок; факты укрытия органом уголовного преследования преступления от учета. Имеют место манипуляции, связанные с занижением квалификации при регистрации преступлений, с отнесением их к уголовным проступкам. Так, Северным ОП УВД г. Павлодара по заявлению гр-на Н.Е. начато досудебное расследование по факту хищения со двора его дома имущества на общую сумму 10 тысяч тенге. Несмотря на тот факт, что сумма ущерба в результате совершенного преступления превысила 2 МРП, уголовное дело необоснованно квалифицировано по ч. 1 ст. 187 УК. Только после указания Следственного департамента уголовное дело переквалифицировано на ст. 188 УК. Аналогичные факты имели место в ДВД Кызылординской области по уголовному делу, зарегистрированному по факту кражи у гр-на Т.Ж. аккумулятора, стоимостью 6 тысяч тенге и ДВД г. Алматы по уголовному делу по факту кражи с салона автомашины имущества гр-на С. В., стоимостью 45 тысяч тенге.

Факты краж чужого имущества, грабежей квалифицируются как мелкое хищение (ст. 187 УК), в том числе кражи, совершенные путем незаконного доступа в информационную систему как неправомерный доступ в информационно-коммуникационную систему (ст. 205 УК). Например, факт кражи денежных средств гр-на Б. посредством интернета с его счета в АО «Нурбанк» на общую сумму 113.230 тенге зарегистрирован по ст. 205 ч. 1 УК и только по результатам заслушивания в МВД переквалифицирован на ст. 188 ч.2 п. 4 УК (кража, совершенная путем незаконного доступа в информационную систему).

Изучение уголовных дел по ст. 195 УК (причинение имущественного ущерба собственнику или иному владельцу имущества путем обмана или злоупотребления доверием при отсутствии признаков хищения) показывает, что в большинстве случаев имеются признаки мошенничества. В результате проверок были переквалифицированы 403 уголовных дела со статьи 195 на статью 190 УК РК.

Факты занижения квалификации преступлений отражаются и в поступающих жалобах граждан в МВД.

МВД принимает меры по контролю за качеством производства по делам об уголовных проступках и законностью итоговых решений. Вместе с тем контроль, осуществляемый ведомственными органами, и надзор прокуратуры в полной мере не могут обеспечить качество расследования. Причины этого заключаются в излишней регламентации самой процедуры, которая не приводит к упрощению и ускорению. Досудебная подготовка материалов в протокольной форме материалов имеет большую историю в МВД СССР, которую фактически отразили в лекции, посвященной сущности и значению протокольной формы досудебной подготовки материалов, ветераны уголовно-процессуальной науки А.А. Рзаев и К.У. Ташибаев. Обратимся к некоторым разделам лекции, где указаны этапы введения, норм, регламентировавших порядок досудебной подготовки материалов. Первые нормы были введены Указом Президиума Верховного Совета СССР от 26 июля 1966 года «Об усилении ответственности за хулиганство» по делам о простом хулиганстве.

В дальнейшем, исходя из практической целесообразности и соображений процессуальной экономии, законодатель расширил сферу применения ускоренного порядка судопроизводства. Указом Президиума Верховного Совета Казахской ССР от 3 июля 1975 года ускоренный порядок судопроизводства был распространен на дела о мелком хищении государственного и общественного имущества.

Приказом МВД СССР от 18 февраля 1985 года № 30 производство дознания и досудебной подготовки материалов протокольной формы было возложено на инспекторов по дознанию и фактически на инспекторов всех служб ОВД. МВД Казахской ССР соответственно для обеспечения исполнения законодательства о расширении компетенции органов дознания выделило свыше 2 тысяч работников, имеющих юридическое образование и опыт работы [4].

Обращение к отдельным элементам истории протокольной формы досудебной подготовки материалов свидетельствует, что на различных этапах правоприменитель обращался к этой форме судопроизводства, но положительную практику не сохранил.

Заключение

Рассмотрев современное состояние, понимание и содержание преступлений небольшой тяжести и уголовных проступков в современном законодательстве, мною определены основные доводы в пользу и против уголовного проступка. Рассмотрение ситуации, связанной с введением в законодательство Казахстана уголовного проступка, также требует определения основных недостатков и недочетов законодателя и практики, с целью исключения их из практики для того, чтобы определить основные направления совершенствования указанного института.

Сложности, определенные в практике при применении законодательства по уголовным проступкам в последующем, будут преодолены, но необходим постоянный мониторинг данного института в разрезе других отраслей права, для чего считаю необходимым обратить внимание на следующие аспекты:

1. Анализ уголовных проступков, находящихся в производстве нештатных сотрудников дознания, свидетельствует, что нарушения конституционных прав граждан допускаются в основном ими, что подтверждает некомпетентность сотрудников в расследовании уголовных дел, т.к. на сотрудниках нештатного дознания возлагаются и другие функциональные обязанности.

2. Дознание по уголовным проступкам должно осуществляться штатными дознавателями.

3. Статьи, по которым вообще не производилась регистрация, исключить с УК и перевести в Административный кодекс, либо производство осуществлять в форме дознания.

4. Следует пересмотреть механизм дознания и последующего предварительного следствия по уголовным проступкам в части продления сроков расследования, избрания меры пресечения, прерывания производства и т.д.

5. Исключить практику возвращения материалов органу дознания из суда по причине неплатежеспособности виновного лица.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности: Закон Республики Казахстан от 21 декабря 2017 года № 118-VI ЗРК // Казахстанская правда. - 2018. - 21 декабря 2018.

2 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изм. и доп. по сост. на 18.05.2024 г.).

3 Бойков А.Д. Перспективы развития уголовного судопроизводства // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1985. – Вып. 43. – С. 49.

4 Рзаев А.А., Ташибаев К.У. Протокольная форма досудебной подготовки материалов: лекция. – Караганда. Карагандинская высшая школа МВД СССР, 1989. – С. 4-6.

REFERENCES

1 O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam modernizacii processual'nyh osnov pravoohranitel'noj dejatel'nosti: Zakon Respubliki Kazahstan ot 21 dekabrya 2017 goda № 118-VI ZRK //Kazahstanskaja pravda. - 2018. - 21 dekabrya 2018.

2 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 ijulja 2014 goda № 231-V (s izm. i dop. po sost. na 18.05.2024 g.).

3 Bojkov A.D. Perspektivy razvitija ugolovnogogo sudoproizvodstva // Voprosy bor'by s prestupnost'ju. – M., 1985. – Vyp. 43. – S. 49.

4 Rzaev A.A., Tashibaev K.U. Protokol'naja forma dosudebnoj podgotovki materialov: lekcija. – Karaganda. Karagandinskaja vysshaja shkola MVD SSSR, 1989. – S. 4-6.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Булатбек Кабдушевич Шнарбаев - заң ғылымдарының докторы, доцент, Челябин мемлекеттік университетінің Қостанай филиалы заң кафедрасының профессоры. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., Бородин к., 168А. E-mail: shnarbaev@mail.ru.

Шнарбаев Булатбек Кабдушевич - доктор юридических наук, доцент, профессор кафедры права Костанайского филиала Челябинского государственного университета. Республика Казахстан, г. Костанай, ул. А. Бородина, 168А. E-mail: shnarbaev@mail.ru.

Bulatbek Shnarbayev - Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Law in the Kostanay branch of the Chelyabinsk State University. Republic of Kazakhstan, Kostanay, A. Borodin str., 168 A. E-mail: shnarbaev@mail.ru.

УГОЛОВНЫЕ ПРОСТУПКИ И ПРОБЛЕМЫ ИХ РЕАЛИЗАЦИИ**Б.К. Шнарбаев**

доктор юридических наук, доцент

Костанайский филиал Челябинского государственного университета, Республика Казахстан, г. Костанай

Аннотация. Уголовным проступком признается совершенное виновно деяние (действие либо бездействие), не представляющее большой общественной опасности, причинившее незначительный вред либо создавшее угрозу причинения вреда личности, организации, обществу или государству, за совершение которого предусмотрено наказание в виде штрафа, исправительных работ, привлечения к общественным работам, ареста (ч. 3 ст. 10 УК РК).

В состав уголовных проступков также вошли 55 составов административных правонарушений. Перевод составов административных правонарушений в разряд уголовных проступков направлен был на усиление защиты лиц, привлекаемых к ответственности, что позволит в обязательном порядке иметь защитника, обеспечить исполнение процессуальных гарантий, предусмотренных Уголовно-процессуальным кодексом. Вместе с тем никакого упрощения или экономии ресурсов места не имеет, уголовное дело расследуется в полном объеме, т.к. было уже сказано, экспертизы, другие следственные действия требуются в полном объеме, потому что надзорный орган не направит такое дело в суд.

Сложности по уголовным проступкам возникают сразу, мера пресечения не отбирается, обязательство о явке, как правило, не исполняется. Объявление в розыск при отсутствии меры пресечения носит бессмысленный характер.

По мнению практиков, введение института уголовных проступков фактически вместо упрощения досудебного расследования привело к усложнению, в то время санкции при нахождении данных статей в Административном кодексе не отличались от санкций этих же нарушений, которые переведены в УК РК.

Уголовные проступки не влияют на учет преступности по причине их разграничения от преступлений. Это тоже фактор, влияющий на отношение к их раскрытию и расследованию. К сожалению, это создает условия для латентной преступности. Поэтому вопрос об отнесении того или иного преступления небольшой тяжести к категории уголовного проступка должен происходить с учетом не только самого деяния, но и лица, его совершившего.

Рассматривая современное состояние, понимание и содержание преступлений небольшой тяжести и уголовных проступков в современном законодательстве, были определены основные доводы в пользу и против уголовного проступка. Рассмотрение ситуации, связанной с введением в законодательство Казахстана уголовного проступка, также требует определения основных недостатков и недочетов законодателя и практики, с целью исключения их из практики для того, чтобы определить основные направления совершенствования указанного института. Механизм реализации уголовной ответственности по уголовным проступкам требует уточнения по многим институтам уголовного и уголовно-процессуального права.

Ключевые слова: уголовный проступок, преступления небольшой тяжести, упрощение расследования, административный арест, сроки давности, меры пресечения, преюдиция.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ТЕРІС ҚЫЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ**Б.К. Шнарбаев**

заң ғылымдарының докторы, доцент

Челябі мемлекеттік университетінің Қостанай филиалы, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Аңдатпа. Қоғамға үлкен қауіп төндірмейтін, елеусіз зиян келтірген не жеке адамға, ұйымға, қоғамға немесе мемлекетке зиян келтіру кәсірін төндірген, жасалғаны үшін айыппұл, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, қамаққа алу түріндегі жаза көзделген, кінәлі жасалған әрекет (іс-әрекет не әрекетсіздік) қылмыстық теріс қылық деп танылады (ҚР ҚК-нің 10-б. 3-6.).

Қылмыстық теріс қылықтар құрамына сондай-ақ әкімшілік құқық бұзушылықтардың 55 құрамы кірді. Әкімшілік құқық бұзушылықтар құрамын қылмыстық теріс қылықтар қатарына ауыстыру жауапкершілікке тартылатын адамдарды қорғауды күшейтуге бағытталған, бұл міндетті түрде қорғаушының болуына, Қылмыстық іс жүргізу кодексінде көзделген іс жүргізу кепілдіктерінің орындалуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ешқандай да оңайлатудың немесе ресурстарды үнемдеудің орны жоқ, қылмыстық іс толық көлемде тергелуде, себебі айтылған, сараптамалар, басқа да тергеу әрекеттері толығымен талап етіледі.

Қылмыстық теріс қылықтар бойынша қиындықтар бірден туындайды, бұлтартпау шарасы алынбайды, келу туралы міндеттеме, әдетте, орындалмайды. Бұлтартпау шарасы болмаған кезде іздестіру жариялаудың мәні жоқ.

Практиктердің пікірінше, қылмыстық теріс қылықтар институтын енгізу сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жеңілдетудің орнына күрделенуге әкелді, ал Әкімшілік кодексте аталған баптарды табу кезіндегі санкциялар ҚР ҚК-ге аударылған осы бұзушылықтардан айырмашылығы жоқ.

Қылмыстық теріс қылықтар қылмыстардың қылмыстардан аражігін ажырату себебінен оларды есепке алуға әсер етпейді. Бұл да олардың ашылуы мен тергелуіне ықпал ететін фактор. Өкінішке қарай, бұл жасырын қылмысқа жағдай жасайды. Сондықтан қандай да болмасын ауыр емес қылмысты қылмыстық теріс қылық санатына жатқызу туралы мәселе әрекеттің өзін ғана емес, оны жасаған адамды да ескере отырып жүргізілуге тиіс.

Қазіргі заманғы заңнамадағы онша ауыр емес қылмыстар мен қылмыстық теріс қылықтардың қазіргі жай-күйін, түсінігі мен мазмұнын қарай отырып, қылмыстық теріс қылықтың пайдасына және оған қарсы негізгі дәлелдер айқындалды. Қазақстан заңдарына қылмыстық теріс қылық енгізуге байланысты жағдайды қарау, сондай-ақ аталған институтты жетілдірудің негізгі бағыттарын айқындау үшін оларды практикіден алып тастау мақсатында заң шығарушының және практиканың негізгі кемшіліктері мен кемшіліктерін айқындауды талап етеді. Қылмыстық теріс қылықтар бойынша қылмыстық жауаптылықты іске асыру тетігі қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу құқығының көптеген институттары бойынша нақтылауды талап етеді.

Түйін сөздер: Қылмыстық теріс қылық, онша ауыр емес қылмыстар, тергеуді жеңілдету, әкімшілік қамауға алу, ескіру мерзімдері, бұлтартпау шаралары, преюдиция.

CRIMINAL MISCONDUCTS AND PROBLEMS OF THEIR REALIZATION

Shnarbayev B.K.

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor

Kostanay branch of the Chelyabinsk State University, Republic of Kazakhstan, Kostanay

Annotation. The perfect confesses criminal misconduct an act (action or inaction), not presenting a large public danger, causing insignificant harm or creating the threat of damnification to personality, organization, society or state, is guilty, for the feaseance of that punishment as a fine, correctional works, bringing in is envisaged to social works, arrest (ч. 3 items 10 УК РК).

In the complement of criminal misconducts 55 compositions of administrative crimes entered also. Translation of compositions of administrative crimes in the digit of criminal misconducts was sent to strengthening of defence of the persons brought to the account, that will allow without fail to have a defender, provide execution of the judicial guarantees envisaged by the code of criminal procedure.

At the same time has no simplification or economy of resources of place, a criminal case is investigated in full, as it was already said, examinations, other inquisitional actions are required in full, because a supervisory organ will not direct such business in a court.

Complications on criminal misconducts arise up at once, the measure of suppression is not taken away, an obligation about appearance as a rule is made default. Announcement in a search in default of measure of suppression carries senseless character.

In opinion of practical workers introduction of institute of criminal misconducts actually instead of simplification of pre-trial investigation resulted in complication, at that time approvals at being of these reasons in an administrative code did not differ from approvals of the same violations that is translated in УК РК.

Criminal misconducts do not influence on the account of criminality, by reason of their differentiation from crimes. It is a factor influencing on attitude toward their opening and investigation too. Unfortunately, it creates terms for a latent crime.

Therefore a question about subsuming of one or another crime of small weight criminal misconduct must take place with the account of not only act but also person his accomplishing.

Examining the modern state, understanding and maintenance of crimes of small weight and criminal misconducts in a modern legislation, basic reasons were certain, in a benefit and against criminal misconduct.

Consideration of the situation related to introduction to the legislation of Kazakhstan of criminal misconduct requires determination of basic defects and shortages of legislator and practice also, with the purpose of exception of them from practice, in order that to define basic directions of perfection of the indicated institute. The mechanism of realization of criminal responsibility on criminal misconducts requires clarification on many institutes of criminal and уголовно-процессуального law.

Keywords: criminal misconduct, crimes of small weight, simplification of investigation, administrative arrest, limitations, measure of suppression, преюдиция.

Введение

Уголовный кодекс Республики Казахстан 2014 г. [1] ввел понятия «уголовные правонарушения», «преступление» и «уголовный проступок». Казалось бы, все вопросы разрешены, но актуальность исследования указанного деления на преступления и уголовные проступки остается ввиду того, что при определении категории уголовных проступков законодатель в УК РК 2014 г. не исходил из ранее предлагаемой идеи перевода всех преступлений небольшой тяжести и части преступлений средней тяжести в уголовные проступки. Формирование уголовных проступков произошло за счет части преступлений небольшой тяжести и административных правонарушений. Какими критериями руководствовался законодатель в этом вопросе в настоящее время и что будет побуждать его расширить или сузить категорию уголовных проступков сегодня является вопросом, требующим своего разрешения. Однозначно, что преступления небольшой тяжести составили основу уголовных проступков.

В УК РК находится 171 состав уголовных проступков. В эту категорию переведено 104 состава преступлений небольшой тяжести, из которых 20 составов преступлений, в качестве меры наказания ранее имели санкцию «лишение свободы».

В состав уголовных проступков вошли 55 составов административных правонарушений. Перевод составов административных правонарушений в разряд уголовных проступков направлен на усиление защиты лиц, привлекаемых к ответственности, что позволит в обязательном порядке иметь защитника, обеспечить исполнение процессуальных гарантий, предусмотренных уголовно-процессуальным кодексом. По 55 составам административных правонарушений, которые посягают на личность, семью и права несовершеннолетних, здоровье и нравственность населения, экологию, общественную безопасность и общественный порядок, безопасность в сфере транспорта, ранее в административном законодательстве в качестве меры административного взыскания был предусмотрен административный арест. Фактически реализованы положения проекта концепции УК РК 2014 года, где предусматривалось, что в число проступков автоматически попадают административные правонарушения, наказуемые арестом, слишком высоким штрафом или, допустим, лишением профессиональных разрешений (лицензий), а также нынешние преступления, максимально наказуемые до нескольких лет лишения свободы.

Но арест у нас как мера уголовного наказания в настоящее время не реализован, что привело к тому, что в практике осужденные за уголовные проступки могли бы подвергнуться административному аресту за административное правонарушение, но не могут быть наказаны за уголовный проступок.

Акцент с арестом сделан с целью обращения внимания законодателя на преждевременность криминализации или, наоборот, декриминализации, при неготовности к реализации наказания, что приводит к нежелательным последствиям.

Это серьезная недоработка, т.к. фактически привела к безнаказанности, особенно в отношении категории лиц, которая реально ощущала эту меру за административные правонарушения, которые криминализированы в статью 296 ч. 1, 2, 3 УК РК «Незаконное обращение с наркотическими средствами, психотропными веществами,

их аналогами без цели сбыта». Практики приводят довольно убедительные аргументы против криминализации этого состава по причине усложненности дознания по ним, сложности рассмотрения в судах, которые требуют точной доказательственной базы (поняты, записи с видеорегистраторов), но это не аргумент против законного доказывания. Причина кроется в том, что задержания по статье 296 осуществляются как правило не сотрудниками специализированных подразделений, а рядовыми сотрудниками при патрулировании, проверке документов и т.д. В итоге приводит к большому проценту прекращенных производством дел. Тогда как в административном порядке достаточно было составления протокола об административном правонарушении. Ранее для направления административного материала в суд требовалось составление нескольких документов (рапорт должностного лица, объяснения понятых, виновного лица и административный протокол), то в настоящее время органы прокуратуры в целях обеспечения полноты требуют проведения фактически полного объема дознания или предварительного следствия. Но, как правило, по таким уголовным проступкам проводится весь спектр следственных действий, экспертизы, кроме криминалистической на наркотики, судебно-психиатрические в отношении лица, т.к. в большинстве своем они состоят на учете в ПНД. Никакого упрощения или экономии ресурсов места не имеет, уголовное дело расследуется в полном объеме, т.к. было уже сказано, что экспертизы, другие следственные действия требуются в полном объеме, потому что надзорный орган не направит такое дело в суд.

Основная часть

В статье аргументированно изложены основные проблемные вопросы, которые требуют своего разрешения при дальнейшей реализации положений, имеющих отношение к преступлениям небольшой тяжести и уголовным проступкам.

Сложности по уголовным проступкам возникают сразу, мера пресечения не отбирается, обязательство о явке как правило не исполняется. Объявление в розыск при отсутствии меры пресечения носит бессмысленный характер.

По мнению практиков, введение института уголовных проступков фактически вместо упрощения досудебного расследования привело к усложнению, в то время санкции при нахождении данных статей в Административном кодексе не отличались от санкций этих же нарушений, которые переведены в УК РК.

Таким образом, на практике одно уголовное дело данной категории при направлении в суд составляет от 60 до 100 листов с учетом проведения других обязательных следственных действий (осмотр вещественного доказательства, постановление о признании в качестве вещественного доказательства, характеризующие материалы, обязательство о явке и т.д.), тогда как ранее административные материалы по правонарушениям направлялись в суд в количестве 15-20 листов.

Другое объяснение перевода указанных административных правонарушений в уголовные проступки содержится в том, что в практической деятельности по ним невозможно было сразу привлечь лицо к административной ответственности, соответственно составить протокол и направить материалы на рассмотрение в уполномоченный орган, как это предусмотрено для административного судопроизводства в целом. Это было связано с определением степени тяжести вреда, причиненного здоровью, при нарушении, к примеру, правил дорожного движения, повлекшего причинение вреда здоровью, что влечет назначение и производство судебно-медицинской экспертизы только по истечении 21 дня для установления вреда причиненного потерпевшему. Соответственно, какой вред был причинен: средней тяжести или тяжкий вред здоровью, что в итоге влияет на квалификацию деяния. Аналогично, соответствующие судебно-технические экспертизы нужно проводить и по фактам нарушения правил безопасности при строительстве, эксплуатации или ремонте магистральных трубопроводов, недоброкачественного ремонта транспортных средств и выпуска их в эксплуатацию с техническими неисправностями и т.д.

В состав уголовных проступков также вошли ряд деяний, которые ранее не были предусмотрены ни Кодексом об административных правонарушениях, ни уголовным законодательством, например такие составы, как самовольное пользование недрами, нарушение правил охраны рыбных запасов и др.

В Концепции проекта Уголовного кодекса РК (2014 г.) на эти аспекты обращалось внимание, что «существующее сейчас деление противоправных деяний на административные правонарушения и уголовные преступления также не обеспечивает надежной защиты охраняемых правонарушений. В отдельных случаях возникают сложности с определением общественной опасности некоторых деяний и соответственно с отнесением их к категории административных правонарушений либо уголовных преступлений. Между тем отнесение ряда из них к категории административных правонарушений не всегда оправданно ввиду излишней мягкости, а перевод их в разряд преступлений сомнителен ввиду чрезмерной репрессивности.

Вместе с тем преступность небольшой тяжести не столь безобидна, как это может показаться на первый взгляд. Кардинальное изменение соотношения удельного веса и средней тяжести с тяжкими и особо тяжкими преступлениями, произошедшее примерно за последние десять лет действия УК РФ 1996 г. (с 40 до 80%), опережающий рост преступлений небольшой тяжести в сравнении с преступлениями средней тяжести в последние пять лет объясняется главным образом не качественными изменениями преступности в стране, а неоднократными «бумажными» переделами законодателем содержания категорий преступлений [2].

На долю преступлений небольшой тяжести в совокупности с преступлениями средней тяжести приходится около 60-70% от числа нераскрытых преступлений. Более половины осужденных за преступления небольшой тяжести – трудоспособные лица, но без определенного рода занятий. С учетом характеристики преступности небольшой тяжести в разряд уголовных проступков может быть переведена так называемая первичная преступность, в фактическом, а не юридическом значении этого понятия, это около 50-60% регистрируемых сегодня преступлений

небольшой тяжести.

Уголовные проступки не влияют на учет преступности по причине их разграничения от преступлений. Это тоже фактор, влияющий на отношение к их раскрытию и расследованию. К сожалению, это создает условия для латентной преступности.

Поэтому вопрос об отнесении того или иного преступления небольшой тяжести к категории уголовного проступка должен происходить с учетом не только самого деяния, но и лица, его совершившего.

Исходя из данных критериев поступает и казахстанский законодатель, который по инициативе правоприменителя мониторит преступность. Так, в соответствии с Законом Республики Казахстан от 27 декабря 2019 г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам совершенствования уголовного, уголовного процессуального законодательства и усиления защиты прав личности» [3] ряд составов из уголовных проступков переведены в категорию преступлений небольшой тяжести:

1) незаконная добыча рыбных ресурсов, других водных животных или растений (ст. 335 УК РК), деяния предусмотренные ч. 1, 2 переведены из уголовных проступков в категорию преступлений небольшой тяжести, по ч. 1: штраф - 3 000 МРП (160), общественные работы - 800 часов (160), ограничение либо лишение свободы - 3 лет, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью - 5 лет (3); по ч. 2: штраф - 4 000 МРП (200), общественные работы - 1 000 часов (200), лишение свободы - 4 года, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью - 5 лет (3);

2) незаконная охота (ст. 337 УК РК), деяния, предусмотренные ч. 1, 2 переведены из уголовных проступков в категорию преступлений небольшой тяжести, по ч. 1: штраф - 3 000 МРП (160), общественные работы - 800 часов (160), лишение свободы - 3 года, лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью - 3 лет (2), с конфискацией имущества; по ч. 2: штраф до 4 000 МРП (200), общественные работы - 1 000 часов (200), лишение свободы - 4 лет, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью - 3 лет (1), с конфискацией имущества;

3) управление транспортным средством лицом, лишенным права управления транспортными средствами и находящимся в состоянии алкогольного, наркотического и (или) токсикоманического опьянения, а равно передача управления транспортным средством такому лицу или допуск к управлению транспортным средством такого лица (ст. 346 УК РК), по ч. 1: деяние переведено из уголовных проступков в категорию преступлений небольшой тяжести, соответственно, установлены следующие размеры наказаний: штраф либо исправительные работы до 5 000 МРП (200), общественные работы до 1 200 часов (200), ограничение либо лишение свободы до 5 лет, с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью (3).

Мониторинг законодательства в силу объективных обстоятельств должен идти постоянно, чтобы не допустить бесконтрольности, которое может привести к криминализации или ослаблению борьбы с негативными проявлениями, примеров в этом случае можно привести более чем достаточно.

А.В. Наумов указывал на чрезвычайно тесную связь между административными деликтными и уголовно-правовыми охранительными отношениями, которая, в свою очередь, дает основание считать, что различия между предметами правового регулирования этих отраслей права в данной части относительны, они могут объективно даже совпадать, а субъективно переходить друг в друга [4].

«Непроходимая граница» между административным правонарушением и преступлением в социальной реальности отсутствует, она лишь условно проведена правотворческими органами в законодательстве. Здесь абсолютно верно обращение к позиции Европейского Суда по правам человека, который однозначно высказался, что «не важно, как назовет национальный законодатель соответствующие наказуемые публичными санкциями деяния – уголовными правонарушениями (Франция), мелкими правонарушениями (Германия) или административными правонарушениями (Россия), ЕСПЧ их в любом случае относит к *criminal matter* (уголовной сфере) с точки зрения обязанности государства обеспечивать лицо надлежащими процессуальными гарантиями, установленными Конвенцией, при предъявлении обвинения [5].

Европейский суд по правам человека в Страсбурге, который в ряде важнейших решений (например, дело Оцтюрка против Германии - решение ЕСПЧ от 21 февраля 1984 г.) напомнил, что любые «административные правонарушения» остаются частью уголовного права в широком смысле (*criminal matter* или *matière pénale*). Иными словами, отмечает Леонид Витальевич Головкин, государство вправе декриминализировать и вывести за границы формального уголовного права определенные деяния, терминологически обозначив их, как ему угодно, но при этом оно обязано сохранить при производстве по ним всю полноту гарантий, предусмотренных для «уголовных дел» (презумпция невиновности, право на защиту, право на обжалование и др.) [6].

Эти аргументы являются основанием для того, чтобы поставить вопрос о механизме реализации уголовной ответственности по уголовным проступкам, а именно:

1. Реализация уголовной ответственности за совершение уголовных проступков происходит на льготных условиях, об этом свидетельствуют нормы Общей части УК РК: исключение факта множественности (ч. 1 ст. 12 УК РК), определение окончательного наказания за совершение нескольких проступков путем поглощения менее строгого наказания более строгим (ст. 58 УК РК), незначительное число условий, при соблюдении которых лицо, совершившее уголовный проступок, может быть освобождено от уголовной ответственности и наказания (ст. 65, 68, 69, 70, 71, 76, 77 УК РК), отсутствие судимости после осуждения за совершение уголовного проступка (ст. 79 УК РК), сюда входят также минимальные сроки давности и отсутствие судимости.

Статья 12 УК РК «Неоднократность уголовных правонарушений» в части первой гласит, что «преступление и уголовный проступок не образуют между собой неоднократность». По этому поводу можно привести выдержку из Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 25 декабря 2006 года № 11 «О квалификации неоднократности и совокупности преступлений», в пункте втором которого говорится, что «квалифицирующий признак неоднократность совершения преступлений охватывает и случаи судимости за ранее совершенные преступления, при условии, что судимость за них не была снята или погашена и если в диспозиции статьи УК судимости не указаны в качестве самостоятельного квалифицирующего признака этого преступления. При квалификации деяния по признаку неоднократности не учитываются прежние неснятые или непогашенные судимости за совершение преступлений в несовершеннолетнем возрасте». В части пятой статьи 12 УК РК предусмотрено, что «в случаях, когда неоднократность уголовных проступков предусмотрена настоящим Кодексом в качестве обстоятельства, влекущего за собой более строгое наказание, совершенные лицом уголовные проступки квалифицируются по соответствующей части статьи Особенной части настоящего Кодекса, предусматривающей наказание за неоднократность уголовных проступков» [7].

В этом случае, для усиления ответственности за повторное совершение уголовного проступка, можно рассмотреть точку зрения А. Кибальник, являющегося последовательным противником административной преюдиции в УК РФ, и исходя из очевидного факта, что неоднократное или многократное совершение административного проступка не превращает его в общественно опасное деяние, полагает возможным ввести в УК собственно уголовно-правовую преюдицию. Ее смысл состоит в том, что повторное совершение проступка в течение года после вступления в силу приговора за ранее совершенный аналогичный проступок должно расцениваться как преступление (со всеми вытекающими последствиями). Автор полагает возможным «преюдициальные» составы административных правонарушений перевести в разряд уголовных проступков. «Перерастание» повторного совершения уголовного проступка в преступление может конструктивно быть отражено в квалифицированной части нормы о самом уголовном проступке. Замена административной преюдиции на уголовно-правовую позволит решить принципиально важные вопросы разграничения сфер применения норм уголовного и административно-деликтного права, а повторное совершение проступка будет свидетельствовать о действительном усилении характера общественной опасности совершенного деяния (в качестве примера ситуация с повторным управлением автомобилем в состоянии опьянения) [8].

В нашем случае лицо, совершившее неоднократно уголовный проступок в течение одного года, будет привлечено как совершившее преступление.

2. Статья 24 УК РК «Приготовление к преступлению и покушение на преступление».

В ч. 4 ст. 24 УК РК законодатель исключает уголовную ответственность за покушение на уголовный проступок и преступление небольшой тяжести.

Но, к сожалению, время не стоит на месте и проблемы могут иметь место. А.Ю. Решетников, рассматривая вопрос о возможных точках соприкосновения и приладки категорий «уголовный проступок» и «неоконченное преступление», стремится определить возможность наказуемости юридически незавершенных уголовно-правовых проступков. Автор пишет, если проступок по своей сути менее опасен, нежели преступление, то, по-видимому, сомнительна и сама идея наказуемости неоконченных проступков. Эта идея не вызывает особых сомнений применительно к случаям приготовления к уголовному проступку, поскольку согласно положениям ч. 2 ст. 30 УК РФ ненаказуемы приготовления к преступлениям небольшой и средней тяжести. С учетом этого вряд ли будет справедливо утверждать, что достаточной степенью вредоносности обладают приготовительные действия к менее опасным криминальным посягательствам – к уголовным проступкам.

Вместе с тем вопрос о возможности привлечения к уголовной ответственности за покушение на уголовный проступок заслуживает отдельного обсуждения. Если подойти к этому вопросу с формальных позиций и обратить внимание на те виды преступных посягательств, которые указаны в УК РФ и «претендуют» на звание уголовного проступка, то не существует принципиальных препятствий к тому, чтобы признать невозможным покушение на них. К примеру, нарушение правил дорожного движения лицом, подвергнутым административному наказанию (ст. 264 УК РФ), признается оконченным преступлением с момента начала движения транспортного средства, управляемого лицом, находящимся в состоянии опьянения. И если водитель транспортного средства был привлечен к административной ответственности за управление транспортным средством в состоянии опьянения и вновь осознанно пытается выполнить действия по управлению транспортным средством, будучи в нетрезвом состоянии, однако начать движение ему не удастся по независящим от него обстоятельствам, то налицо покушение на преступление. Обладает ли это деяние достаточной степенью общественной опасности, чтобы быть признанным преступным – вопрос непростой. Возможно ли применять в этой ситуации положения ч. 2 ст. 14 УК РФ? По-видимому, этот вопрос должен решаться индивидуально. Вместе с тем, с учетом содержащихся в ч. 3 ст. 30 УК РФ предписаний и принимая во внимание умышленный характер преступления с административной преюдицией, предусмотренного ст. 264 УК РФ, с формальных позиций это деяние (по сути уголовный проступок) вполне заслуживает уголовно-правовой оценки. Если обратиться к опыту законодательного регулирования вопроса об ответственности за неоконченные уголовные проступки зарубежных государств, к примеру, Уголовное уложение ФРГ (§ 12 абз. 1) в зависимости от тяжести деликтов предусматривает двухуровневую систему, согласно которой все они подразделяются на уголовные преступления и проступки (в основу деления заложена санкция - § 12 абз. 2). Применительно к последним в § 23 абз. 1 Уголовного уложения ФРГ содержится специальное указание. Покушение на совершение уголовного проступка наказывается лишь тогда, когда это специально установлено

законом.

Подобно российскому законодателю немецкий правотворец пошел по пути криминализации управления транспортным средством в состоянии опьянения (§ 316). Санкция за совершение этого преступления указывает, что данное деяние отнесено к категории уголовных проступков. К классу уголовных проступков отнесены также и случаи управления транспортным средством в состоянии опьянения, которые «создают опасность для физической целостности или жизни другого человека или для чужих вещей, имеющих значительную ценность» (§ 315a, § 315c). Наказуемым является покушение на нарушение правил безопасности дорожного движения в состоянии опьянения (§ 315c абз. 2). Таким образом, вопрос об опасности незавершенных уголовных проступков применительно к транспортным нарушениям решен дифференцированно на уровне буквы закона [9].

Представители судебной системы Казахстана констатировали, что наиболее часто рассматривались в судах уголовные проступки по ст. 346 УК РК «Управление транспортным средством лицом, лишенным права управления транспортными средствами, находящимся в состоянии алкогольного, наркотического и (или) токсикоманического опьянения, либо передача такому лицу управления транспортным средством, а равно допуск такого лица к управлению транспортным средством, совершенный должностным лицом или собственником либо владельцем транспортного средства».

В соответствии с Законом Республики Казахстан от 27 декабря 2019 г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам совершенствования уголовного, уголовного процессуального законодательства и усиления защиты прав личности» [3], управление транспортным средством лицом, лишенным права управления транспортными средствами и находящимся в состоянии алкогольного, наркотического и (или) токсикоманического опьянения, а равно передача управления транспортным средством такому лицу или допуск к управлению транспортным средством такого лица (ст. 346 УК РК), по ч. 1: деяние переведено из уголовных проступков в категорию преступлений небольшой тяжести, соответственно, установлены следующие размеры наказаний: штраф либо исправительные работы до 5 000 МРП (200), общественные работы до 1 200 часов (200), ограничение либо лишение свободы до 5 лет, с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью (3).

Это не решение вопроса, потому что в перспективе, когда количество уголовных правонарушений возрастет за счет разделения всех деяний на преступления и проступки, нерешенность на уровне буквы закона вопроса о малозначительности деяний закономерно приведет к попиранию идеи законности уголовного преследования, не позволит реализовать главный заявленный и второстепенный завуалированный посылы реформирования уголовного законодательства – сокращение уголовной репрессии и разгрузки судов.

В правоприменительной практике имеют место указания «не допускать фактов регистрации в ЕРДР покушений на уголовные проступки, а при их регистрации незамедлительно прекращать на основании п.2 ч. 1 ст. 35 УПК РК».

А это объективно вытекает из практики, которая предлагает рассмотреть вопрос об уголовной ответственности за покушение на совершение уголовного проступка. За период 2023 года в ДП Костанайской области в номенклатурном деле (наряд) оставлено 87 фактов покушения на мелкое хищение в связи с задержанием лиц на месте происшествия (продавцы, охрана магазина и т.п.). Это с учетом тех, которые выявлены.

А.Ю. Решетников, подняв серьезную проблему, которая будет иметь место в практике в последующем, предлагает пути решения по аналогии зарубежного законодателя. Он считает, что применительно к проблемам уголовной ответственности за незавершенные уголовные проступки наиболее оптимальным видится установление ответственности за покушения на них в специально оговоренных в законе случаях, предпосылками чему должна стать ревизия всей номенклатуры деяний, претендующих на роль проступка [9]. Эта проблема имеет место и в отечественном законодательстве, в котором все обстоит так же.

3. Статья 71 УК РК «Освобождение от уголовной ответственности в связи с истечением срока давности» в части 1 устанавливает, что «лицо освобождается от уголовной ответственности, если со дня совершения уголовного правонарушения истекли следующие сроки: 1) один год после совершения уголовного проступка.

Насколько это правильно? Правоприменитель вынужденно использует эту норму как возможность разрешения по существу.

Практика расследования уголовных проступков свидетельствует, что по ним, согласно положениям ч. 3 ст. 71 УК РК, «течение сроков давности по уголовным проступкам независимо от совершения нового уголовного правонарушения не приостанавливается и не прерывается», в связи с этим на уголовные проступки не распространяются положения статьи 45 УПК РК «Приостановление судебного производства по делу и прерывание сроков досудебного расследования» [10], в части шестой которой говорится, что «приостановленное дело подлежит прекращению по истечении сроков давности, установленных уголовным законом, если по делу нет сведений о прерывании течения срока давности».

Какие это может иметь последствия для уголовных проступков? На примере работы ДВД двух областей Казахстана мы можем представить, какой остаток уголовных проступков создается вследствие тех или иных обстоятельств, в том числе за неустановлением лица, совершившего уголовное правонарушение (п. 1 ч. 7 ст. 45 УПК РК). В 2017 г. органами внутренних дел Костанайской области зарегистрировано 2 744 проступка, а в производстве (с учетом дел «прошлых лет») находилось 4 189 дел по проступкам, из них 1 041 направлено в суд, 846 прекращены по нереабилитирующим основаниям, а 1 111 – со снятием с учета. За 1 квартал 2018 г. ими начато 725 досудебных расследований, в производстве находилось 2 877 дел, в т.ч. 433 направлены в суд, по 58 расследования прекращены по нереабилитирующим основаниям, а по 353 по реабилитирующим.

По состоянию на февраль 2018 г. ДВД Павлодарской области окончено производством лишь 170 дел, или 9,3%, от числа находившихся (1833). Кроме того, всеми подразделениями ДВД, наделенными функциями дознания, направлено в суд только 61 дело, из них в протокольной форме – 49, в порядке приказного производства – 12. Значительный остаток уголовных дел данной категории (1663) свидетельствует о недостаточно проводимой работе по принятию по ним окончательных процессуальных решений.

На начало 2017 года по республике в остатке находилось 16905 дел об уголовных проступках, из них длительное время расследовалось – 14873 дела, или 88% (свыше месяца – 1223, свыше 2-х месяцев – 1052; свыше 3-х месяцев – 2786; свыше 6-ти месяцев – 2605; свыше 9-ти месяцев – 2013; свыше 12-ти месяцев – 5194 дел). При этом почти треть их часть (4553, или 30,6%) составляли уголовные дела по контактным и очевидным правонарушениям, таким как самоуправство (ч. 1, 2 ст. 389 УК) – 1488, незаконное обращение с наркотическими средствами (ч. 1, 2, 3 ст. 296 УК) – 988, дорожно-транспортные происшествия - (ч. 1 ст. 345 УК) - 786, использование подложных документов (ч. 3 ст. 385 УК) – 510, нарушение правил охраны труда (ч. 1, 2 ст. 156 УК) – 419, оказание неповиновения и оскорбление представителей власти (ст. 378, 379 УК) – 222, заведомо ложный донос (ч. 1 ст. 419 УК) – 83, управление транспортным средством в состоянии опьянения (ч. 1 ст. 346 УК) – 57.

Заключение

Сложности, определенные в практике при применении законодательства по уголовным проступкам в последующем, будут преодолены, но необходим постоянный мониторинг данного института в разрезе других отраслей права, для чего считаю необходимым обратить внимание на следующие аспекты:

1. Если следовать логике противников уголовного проступка, то мы никогда не сможем разрешить проблему репрессивности законодательства.

2. Необходим взвешенный подход, который предполагает оценку каждого отдельно взятого преступления на предмет возможности отнесения его к уголовным проступкам. Если исходить из каждого отдельного состава преступления, конечно, можно привести аргументы об опасности деяния, последствиях его совершения, взаимосвязи с другими последствиями, обосновать его повышенную общественную опасность, тем самым исключить любое деяние из разряда потенциальных уголовных проступков. В результате та самая криминальная избыточность никогда не уменьшится, а репрессивность останется.

3. Проблема разграничения деяний, а также определения уголовных проступков полностью не разрешена, она требует интенсификации исследований преступлений небольшой тяжести и уголовных проступков.

4. Следует обратиться к возможностям моделирования введения новых институтов права, или формы судопроизводства, а также отказа от устоявшихся исторически институтов. В стране достаточно научно-исследовательских институтов, центров, лабораторий различной ведомственной направленности, а также ведомственных вузов различного профиля. Достаточно создать соведомственные рабочие группы, чтобы исключить ведомственный подход и соответственно интересы, с привлечением опытных сотрудников суда, прокуратуры, МВД и других правоохранительных органов для того, чтобы в зависимости от сложности рассматриваемого проекта проработать, смоделировать последующую реализацию института уголовного проступка в лабораторных условиях. Исключить ошибки, скоррелировать его с другими институтами права. В итоге мы избежим частых изменений в законодательстве, будет меньше ошибок и недостатков, о которых говорилось выше.

Перспективность предлагаемого метода моделирования законопроектов налицо. Данную систему можно использовать не только по отдельным институтам права, но и по блокам кодексов, чтобы исключить разного рода коллизии в кодексах. Ведь в совокупности законодательство направлено на решение одной задачи, ясности и возможности применения его в практике.

Построение вероятностной модели последующей реализации уголовного проступка позволит заблаговременно определить объем предстоящей работы, пути реализации, определить следственную и судебную практику, влияние на борьбу с правонарушениями и ряд многих вопросов. Отпадет необходимость в разработке ведомственных инструкций и приказов, которые превалируют и искажают настоящее предназначение норм законодательства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 01.05.2024 г.).

2 Состояние и тенденции преступности в Российской Федерации: криминологический и уголовно правовой справочник / под ред. А.Я. Сухарева, С.И. Гирько. - М., 2007. - С. 81–82.

3 О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам совершенствования уголовного, уголовного процессуального законодательства и усиления защиты прав личности: Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 г. (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2023 г.).

4 Наумов А.В. Взаимосвязь уголовного и административного права в правоприменительной деятельности органов внутренних дел. - М., 1990. - С. 23.

5 Application No. 8544/79. v. Germany. Judgment of 21 February 1984 (дело «Оцтюрк против Германии»); Application No. 59261/00. Menesheva v. Russia. Judgment of 9 March 2006.

6 Головкин Л.В. Анализ проекта Концепции Уголовного кодекса Республики Казахстан (новая редакция). - Астана, 2011.

7 О квалификации неоднократности и совокупности преступлений: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 25 декабря 2006 года № 11 (с изм. и доп. по сост. на 11.12.2020 г.) // Бюллетень

Верховного Суда РК. - 2007. - N 1.

8 Кибальник А. Уголовный проступок и его правовые последствия // Уголовное право. - 2017. - № 4. - С. 65-67.

9 Решетников А.Ю. Уголовный проступок и неоконченное преступление: точки соприкосновения // Уголовное право. - 2017. - № 4. - С. 104-108.

10 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изм. и доп. по сост. на 18.05.2024 г.).

REFERENCES

1 Uголовnyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 ijulja 2014 goda № 226-V (s izm. i dop. po sost. na 01.05.2024 g.).

2 Sostojanie i tendencii prestupnosti v Rossijskoj Federacii: kriminologicheskij i ugovolno pravovoj spravochnik / pod red. A.Ja. Suhareva, S.I. Gir'ko. - M., 2007. - S. 81–82.

3 O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty RK po voprosam sovershenstvovanija ugovolnogo, ugovolnogo processual'nogo zakonodatel'stva i usilenija zashhity prav lichnosti: Zakon Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrya 2019 g. (s izm. i dop. po sost. na 01.01.2023 g.).

4 Naumov A.V. Vzaimosvjaz' ugovolnogo i administrativnogo prava v pravoprimeritel'noj dejatel'nosti organov vnutrennih del. - M., 1990. - S. 23.

5 Application No. 8544/79. v. Germany. Judgment of 21 February 1984 (delo «Ostjurk protiv Germanii»); Application No. 59261/00. Menesheva v. Russia. Judgment of 9 March 2006.

6 Golovko L.V. Analiz proekta Konceptcii Ugovolnogo kodeksa Respubliki Kazahstan (novaja redakcija). - Astana, 2011.

7 O kvalifikacii neodnokratnosti i sovokupnosti prestuplenij: Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 25 dekabrya 2006 goda № 11 (s izm. i dop. po sost. na 11.12.2020 g.) // Bjulleten' Verhovnogo Suda RK. - 2007. - N 1.

8 Kibal'nik A. Uголовnyj prostupok i ego pravovye posledstvija // Uголовное право. - 2017. - № 4. - С. 65-67.

9 Reshetnikov A.Ju. Uголовnyj prostupok i neokonchennoe prestuplenie: tochki soprikosnovenija // Uголовное право. - 2017. - № 4. - С. 104-108.

10 Uголовно-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 ijulja 2014 goda № 231-V (s izm. i dop. po sost. na 18.05.2024 g.).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Булатбек Кабдушевич Шнарбаев - заң ғылымдарының докторы, доцент, Челябині мемлекеттік университетінің Қостанай филиалы заң кафедрасының профессоры. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., Бородин к-сі, 168А. E-mail: shnarbaev@mail.ru.

Шнарбаев Булатбек Кабдушевич - доктор юридических наук, доцент, профессор кафедры права Костанайского филиала Челябинского государственного университета. Республика Казахстан, г. Костанай, ул. А. Бородина, 168А. E-mail: shnarbaev@mail.ru.

Bulatbek Shnarbayev - Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Law in the Kostanay branch of the Chelyabinsk State University. Republic of Kazakhstan, Kostanay, A. Borodin str., 168 A. E-mail: shnarbaev@mail.ru.

КӘСІПТІК ОҚЫТУ ЖӘНЕ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ БІЛІКТІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ДАЯРЛАУ

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ПОДГОТОВКА КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

УДК 343.85

DOI: 10.47450/2306-451X-2024-81-2-159-164

АКТУАЛЬНОСТЬ МЕТОДА «CASE-STUDY» В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Е.М. Баймуханов

кандидат политических наук

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Л. Сатыбалды

кандидат юридических наук

Кокшетауский университет им. А. Мырзахметова, Республика Казахстан

А.Т. Садвакасова

доктор философии (PhD)

Карагандинский университет Казпотребсоюза, Республика Казахстан

Аннотация. В данной научной статье рассматривается эффективность и значимость использования метода «Case-study» в образовательном процессе высших учебных заведениях МВД Республики Казахстан. Также отмечается важность соответствия правовой, практической, психологической подготовки будущих сотрудников полиции ожиданиям общества и государства. Подчеркивается особая роль ВУЗов МВД РК в образовании будущих сотрудников полиции. При подготовке данной работы использовались следующие научные методы научного исследования: аналитический, метод сопоставления информации, а также эмпирический метод. Авторами оценивается эффективность и значимость метода «Case-study» для образовательного процесса в ВУЗах МВД РК. Подчеркивается, что главной задачей ведомственных организаций образования является качественная и всесторонняя подготовка полицейских новой формации, способных эффективно осуществлять свои профессиональные обязанности в условиях современных вызовов и угроз.

В статье обоснована практическая направленность метода «Case-study» как одного из интерактивных методов обучения, его способность сочетать теоретические и практические элементы различных областей знаний, развивать аналитические навыки и формировать у курсантов глубокое понимание юридических концепций. Рассмотрены мнения зарубежных специалистов относительно эффективности применения рассматриваемого метода в образовательном процессе, на основе которых выявлены основные его преимущества. Кроме того, на основе анализа процесса обучения в ВУЗах МВД РК в статье рассматриваются проблемы, с которыми сталкиваются преподаватели и курсанты при использовании метода «Case-study». Авторами предлагаются конкретные способы преодоления существующих проблем. Предложено авторское понятие метода «Case-study». В заключении авторами предлагается внести изменения в действующее казахстанское законодательство в сфере образования, в целях законодательной регламентации внедрения инновационных методов в процесс обучения будущих сотрудников МВД РК.

Ключевые слова: ведомственное образование, учебный процесс, педагогическая технология обучения, интерактивные методы обучения, case-study, кейс-метод, анализ кейсов, аналитический процесс, метод моделирования ситуаций, мысленный эксперимент, дискуссия, мозговой штурм, системный анализ, методы проблемного и игрового обучения.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ
«CASE-STUDY» ӘДІСІНІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ**

Е.М. Баймұханов
саяси ғылымдарының кандидаты
Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы
Л. Сатыбалды
заң ғылымдарының кандидаты
А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Қазақстан Республикасы
А.Т. Садвакасова
философия докторы (PhD)
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Бұл ғылыми мақалада Қазақстан Республикасы ІІМ жоғары оқу орындарында «Case-study» әдісін қолданудың тиімділігі мен маңыздылығы қарастырылады. Сондай-ақ, болашақ полиция қызметкерлерінің құқықтық, практикалық, психологиялық даярлығының қоғам мен мемлекеттің күтулеріне сәйкестігінің маңыздылығы атап өтіледі. ҚР ІІМ жоғары оқу орындарының болашақ полиция қызметкерлерін тәрбиелеудегі ерекше рөлі атап өтілді. Бұл жұмысты дайындауда ғылыми зерттеудің келесі ғылыми әдістері қолданылды: аналитикалық, ақпаратты салыстыру әдісі, сонымен қатар эмпирикалық әдіс. Авторлар ҚР ІІМ жоғары оқу орындарындағы білім беру процесі үшін «Case-study» әдісінің тиімділігі мен маңыздылығын бағалайды. Ведомстволық білім беру ұйымдарының басты міндеті қазіргі заманғы сын-қатерлер мен қауіп-қатерлер жағдайында өздерінің кәсіби міндеттерін тиімді жүзеге асыруға қабілетті жаңа формациядағы полицейлерді сапалы және жан-жақты даярлау болып табылады.

Мақалада оқытудың интерактивті әдістерінің бірі ретінде «Case-study» әдісінің практикалық бағыты, оның әртүрлі білім салаларының теориялық және практикалық элементтерін біріктіру, аналитикалық дағдыларды дамыту және курсанттарда құқықтық ұғымдарды терең түсінуді қалыптастыру қабілеті негізделген. Қарастырылып отырған әдісті білім беру процесінде қолданудың тиімділігіне қатысты шетелдік мамандардың пікірлері қаралды, олардың негізінде оның негізгі артықшылықтары анықталды. Сонымен қатар, ҚР ІІМ жоғары оқу орындарында оқу процесін талдау негізінде мақалада оқытушылар мен курсанттардың «Case-study» әдісін қолдану кезінде кездесетін проблемалары қарастырылады. Авторлар бар қиындықтарды жеңудің нақты жолдарын ұсынады. «Case-study» әдісінің авторлық тұжырымдамасы ұсынылған. Қорытындылай келе, авторлар ҚР ІІМ болашақ қызметкерлерін оқыту процесіне инновациялық әдістерді енгізуді заңнамалық реттеу мақсатында білім беру саласындағы қолданыстағы қазақстандық заңнамаға өзгерістер енгізуді ұсынады.

Түйін сөздер: ведомстволық білім беру, оқу процесі, оқытудың педагогикалық технологиясы, оқытудың интерактивті әдістері, case-study, кейс-әдіс, кейстерді талдау, Аналитикалық процесс, жағдайларды модельдеу әдісі, ой эксперименті, пікірталас, ми шабуылы, жүйелік талдау, проблемалық және ойын оқыту әдістері.

**RELEVANCE OF THE «CASE-STUDY» METHOD IN THE EDUCATIONAL PROCESS
OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Baimukhanov E.M.
candidate of political sciences
Karaganda Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov
Satybaldy L.
Candidate of Juridical Sciences
Korshetau University named after A. Myrzakhmetov, Republic of Kazakhstan
Sadvakasova A.T.
Karaganda University of Kazpotreboyzov, Republic of Kazakhstan

Annotation. This scientific article considers the effectiveness and significance of the use of the «Case-study» method in the educational higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. The importance of compliance of legal, practical, psychological training of future police officers with the expectations of society and the state is also noted. The special role of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan in the education of future police officers is emphasized. The following scientific methods of scientific research were used in the preparation of this work: analytical, method of comparing information, as well as empirical method. The authors evaluate the effectiveness and significance of the method «Case-study» for the educational process in the universities of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. It is emphasized that the main task of departmental educational organizations is the qualitative and comprehensive training of police officers of a new formation, who are able to effectively carry out their professional duties in the conditions of modern challenges and threats. The article substantiates the practical orientation of the «Case-study» method as one of the interactive teaching methods, its ability to combine theoretical and practical elements of different areas of knowledge, to develop analytical skills and to form a deep understanding of legal concepts in cadets. The opinions of foreign specialists concerning the effectiveness of the application of the method in the educational process are considered, on the basis of which its main advantages are revealed. In addition, based on the analysis of the learning process in the universities of the Ministry of Internal Affairs of the RK, the article considers the problems faced by teachers and cadets when using the method of "Case-study". The authors propose specific ways to overcome the existing problems. The author's concept of «Case-study» method is proposed. In conclusion, the authors propose to amend the current Kazakhstani legislation in the field of education in order to legally regulate the introduction of innovative methods in the training process of future employees of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: departmental education, educational process, pedagogical learning technology, interactive teaching methods, case study, case method, case analysis, analytical process, situation modeling method, thought experiment, discussion, brainstorming, system analysis, problem and game learning methods.

Введение

Основной целью высших учебных заведений Министерства внутренних дел Республики Казахстан (ВУЗов МВД РК) является подготовка высококвалифицированных кадров для службы в органах внутренних дел по образовательным программам высшего, послевузовского и дополнительного образования. Учебный процесс ВУЗов МВД РК ориентирован на профессиональное развитие и становление личности на основе государственных и общечеловеческих ценностей, достижений науки и практики, служебной дисциплины и корпоративной культуры [1].

Актуальность вопроса подготовки высокопрофессионального кадрового корпуса в ведомственных ВУЗах связана с текущими потребностями казахстанского общества, системы образования и правоохранительной системы. Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Кемелевич Токаев на заседании коллегии Министерства внутренних дел, состоявшемся в октябре 2020 года, акцентировал свое внимание на критической необходимости адаптации функционирования органов внутренних дел к ожиданиям общественности. Глава государства подчеркнул значимость переориентации полицейской работы на принципы социальной направленности, прозрачности и ответственности перед обществом [2].

Современный полицейский должен обладать не только профессиональными компетенциями в правоохранительной деятельности, но и уметь выполнять служебные обязанности в проблемных ситуациях исходя из сформированного мировоззрения и профессионально-нравственной позиции, стрессоустойчивости и умения коммуницировать с гражданами и СМИ. Таким образом, на сегодняшний день главная задача ведомственных организаций образования – это качественная и всесторонняя подготовка полицейских новой формации, способных эффективно осуществлять свои профессиональные обязанности в условиях современных вызовов и угроз. Кроме того, актуальность избранной тематики связана с повсеместным внедрением в практическую деятельность сотрудников МВД процесса цифровизации [3, с. 150], требующего особого подхода к осуществлению своих профессиональных функций.

Основная часть

Для понятия сущности исследуемой проблематики использованы следующие методы научного исследования: аналитический (позволивший рассмотреть законодательные акты и нормативные документы, определяющие требования к образовательным программам и методам обучения в ВУЗах РК), сопоставления информации (позволивший выявить основные направления деятельности учебного процесса), эмпирический метод (позволивший установить, что интерактивные методы обучения практически не применяются в ВУЗах МВД).

Справедливо отметим, что для максимального приближения содержания обучения будущих сотрудников ОВД к практической деятельности внедрение интерактивных технологий обучения, направленных на моделирование профессиональной деятельности в учебном процессе, является неотъемлемой составляющей. Так, в Законе Республики Казахстан «Об образовании» указывается, что высшее учебное заведение вправе обеспечить организацию, создание и развитие цифровых интерактивных образовательных ресурсов (ст. 43-1) [4].

Одним из методов интерактивного обучения является «Case-study» - (от англ. обучающий случай) метод анализа конкретных ситуаций. Использование метода «Case-study» дает возможность сочетать теоретические и практические элементы различных областей знаний, таких как: юриспруденция, психология, социология, педагогика, информационные технологии и др.

В научном сообществе существует два подхода к пониманию происхождения термина «Case-study»: одна группа ученых связывает его с английским словом «case» (дело, случай, обстоятельство), другая – с латинским «casus» (казус, проблема, трудноразрешимая ситуация). Кроме того, само понимание метода кейса и его применения носит обширный характер. Так, например, Е. Шимутин определяет метод «Case-study» как педагогическую технологию обучения, основанную на реальных или приближенных к реальности ситуациях, с последующим их анализом, оценкой и принятием обоснованных решений [5].

Профессор Гарварда Э. Тоул характеризует метод «Case-study» как инструмент, способствующий ускорению образовательного процесса за счет интеграции практического опыта в учебную деятельность [6].

Дж. Уильямс описывает «Case-study» как один из методов совместного обучения, который развивает внутреннюю и внешнюю мотивацию обучающихся, поощряет их саморефлексию и критическую рефлексию, позволяет проводить научные исследования, интегрирует теоретические знания и практические навыки [7].

В свою очередь, Ш.И. Бобохужаев и З.Ю. Юлдашев отмечают, что данный метод способствует формированию и развитию компетенций аналитического осмысления ситуаций, оценки альтернативных вариантов и приобретения навыков решения прикладных задач [8].

Изучив научные труды вышеуказанных авторов, представляется возможным сделать выводы о том, что метод «Case-study» эффективен для формирования и развития у обучающихся таких ключевых компетенций, как:

- аналитические умения в виде обработки информации, умение выявлять отсутствующие данные, различие между критически важной и второстепенной информацией, анализ объемных данных в ограниченные сроки, способность к структурированному и логическому мышлению, генерирование гипотез и предположений, а также логическое и обоснованное представление результатов;
- творческие способности, включающие в себя нестандартное мышление, креативность и способность предлагать альтернативные решения проблем, недоступные через логический подход;
- навыки межличностного взаимодействия (soft skills), такие как управление командой, разрешение конфликтных

ситуаций, эффективное выражение мыслей и защита собственной точки зрения, участие в дебатах, убеждение и нахождение компромиссов, презентация решений перед аудиторией, внимание к аргументам оппонентов, контроль над собственным поведением и эмоциями.

В научной литературе существует множество подходов к классификации кейсов. На наш взгляд, наиболее приемлемой для правовых дисциплин является классификация С. Алямкина, который выделяет три основных вида юридических кейсов:

- практические кейсы основаны на материалах судебной и следственной практики, включающих конкретные жизненные ситуации с указанием дат, особенностей событий и фактов. Процесс обучения курсантов с использованием практических кейсов предполагает обязательное применение действующего законодательства при анализе конкретных уголовных дел;

- обучающие кейсы через моделирование реалистичных сценариев с пошаговыми алгоритмами обеспечивают приобретение навыков выполнения профессиональных функций. Например, применение обучающих кейсов эффективно способствует формированию и усовершенствованию навыков составления процессуальных документов у обучающихся, являющихся неотъемлемой частью ежедневных профессиональных задач органов внутренних дел;

- научно-исследовательские кейсы способствуют приобретению новых знаний о ситуации, ее проблематике и методах ее разрешения. Этот вид кейс-метода предполагает проведение научного исследования в рамках конкретной ситуации, где обучающиеся анализируют научные комментарии к законодательству, изучают научные труды ученых-правоведов [9].

Таким образом, метод «Case-study» представляет собой интегративную интерактивную образовательную стратегию, объединяющую в себе различные методологии познавательной активности, включая симуляцию ситуаций, проведение мысленных экспериментов, организацию дискуссий, применение техники мозгового штурма, выполнение системного анализа, а также использование проблемно-ориентированных и игровых подходов к обучению.

Следует подчеркнуть, что некоторые элементы метода «Case-study» применяются в учебном процессе высших учебных заведений МВД Республики Казахстан. Однако, проведенный анализ рабочих учебных программ (Syllabus) большинства юридических дисциплин, а также опрос преподавателей показал, что основными видами работ во время семинарских, практических занятий, самостоятельных работ курсантов являются устные ответы, выступление с докладом, а также письменные работы (конспекты, таблицы, глоссарии, рефераты), в то время как на интерактивные и практико-ориентированные задания отведено не более 20-30 % учебного времени.

Таким образом, несмотря на свою доказанную эффективность, кейс-метод не получил широкого применения в учебном процессе. На наш взгляд, данная проблема связана с тем, что данный метод законодательно не закреплен как один из основополагающих методов обучения. Как было указано выше, в Законе «Об образовании» присутствует лишь общая фраза о необходимости внедрения инновационных методов в процесс обучения. Кроме того, в приказе Министра внутренних дел Республики Казахстан от 13 января 2016 года № 23 «Об утверждении Правил деятельности военных, специальных учебных заведений Министерства внутренних дел Республики Казахстан» [10] нет ни слова о внедрении инновационных методов обучения.

Вместе с тем стоит отметить, что, несмотря на множество преимуществ метода «Case-study», существуют следующие проблемы при его внедрении в учебный процесс:

- создание кейсов представляет собой трудоемкий и многозадачный процесс, который требует от преподавателя не только обширных знаний и опыта, но и постоянного изучения различных источников информации, анализа текущих тенденций в развитии науки и практики, мониторинга изменений в законодательстве и в общественных отношениях [11];

- ограниченность учебного времени для обсуждения сценариев по методу «Case-study».

Однако, несмотря на высокую степень трудоемкости кейсов, их эффективность в практико-ориентированном обучении курсантов ВУЗов МВД чрезвычайно высока. В этой связи для успешного преодоления вызовов, связанных с применением метода «Case-study» в учебном процессе ВУЗов МВД РК, предлагаем следующие меры:

1. Необходимо разработать и внедрить специализированные курсы для преподавателей, направленные на разработку качественных обучающих кейсов. Кроме того, представляется возможным составить методические рекомендации, которые могут служить ресурсом для обучения преподавателей.

2. Предварительная подготовка курсантов к занятию по кейс-методу также требует особого внимания. Такая подготовка должна включать в себя проведение вводных лекций или семинаров для обеспечения курсантов базовыми знаниями по рассматриваемой теме, предоставление дополнительных учебных материалов для закрепления основных концепций.

3. Решение проблемы, заключающейся в ограниченности учебного времени, может включать в себя оптимизацию процесса обучения, гибкое управление учебным временем, использование дополнительных ресурсов для самостоятельного изучения.

Заключение

Подводя итоги, считаем, что в ВУЗах МВД внедрение интерактивных методов практически не применяется, поскольку данное положение не имеет законодательной регламентации.

Так, считаем необходимым внести изменения в действующее казахстанское законодательство в сфере образования:

1. Предлагаем в Закон Республики Казахстан «Об образовании» внести следующие изменения: в п. 4 ч. 3. ст.

31, регламентирующий обязанности педагога, осуществляющего профессиональную деятельность в организации высшего и (или) послевузовского образования, изложить в следующей редакции: «развивать у обучающихся жизненные навыки, компетенцию, самостоятельность, творческие способности, используя интерактивные методы обучения».

2. В приказ МВД РК от 13 января 2016 года № 23, в Параграф 1 предлагаем включить следующие пункты:

1) 50-1. В соответствии с положениями Закона РК «Об образовании», при определении методов обучения, следует ориентироваться на внедрение инновационных методов, в частности метода «Case-study».

2) 50-2. Метод «Case-study» - интегративная интерактивная образовательная стратегия, объединяющая в себе различные методологии познавательной активности, включая симуляцию ситуаций, проведение мысленных экспериментов, организацию дискуссий, применение техники мозгового штурма, выполнение системного анализа, а также использование проблемно-ориентированных и игровых подходов к обучению.

Таким образом, вышеуказанные предложения позволят создать условия для дальнейшего развития метода «Case-study» в учебном процессе высших учебных заведений МВД РК, при этом учитывая специфику профессионального ведомственного образования. Предложенные меры, на наш взгляд, создадут устойчивую основу для подготовки высококвалифицированных кадров, способных успешно справляться с задачами, возложенными на сотрудников.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Официальный сайт Министерства внутренних дел Республики Казахстан. Учебные заведения // <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/activities/10766?lang=ru>.

2 Выступление Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Кемелевича Токаева на расширенном заседании коллегии Министерства внутренних дел 29 октября 2020 года // https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/glava-gosudarstva-provel-rasshirennoe-zasedanie-kollegii-ministerstva-vnutrennih-del.

3 Байгелов Е.С., Байгалиев А.Б. Организационно-правовые аспекты расследования уголовных дел в электронном формате // *ҒЫЛЫМ - НАУКА*. – 2023. - №4 (79). - С. 148-155.

4 Об образовании: Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2024 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747.

5 Шимутина Е. Анализ конкретных ситуаций, ситуационные задачи и упражнения, кейс-метод (Case Study). Кейс-технологии в учебном процессе // *Народное образование*. – 2009. – № 2. – С. 172–180.

6 Тоул Э. О методе «Case-study» // <https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/11/resources/565>.

7 Williams J. Designing Neighbourhoods for Social Interaction: The Case of Cohousing // *Journal of Urban Design* - 2005. - №10 (2). - P.195-227.

8 Бобохужаев, Ш.И., Юлдашев З.Ю. PR Инновационные методы обучения: особенности кейс-стади метода обучения и пути его практического использования. - Ташкент, 2006. – 88 с.

9 Алямкин С.Н. Применение кейс-метода в преподавании правовых дисциплин // <https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie>.

10 Об утверждении Правил деятельности военных, специальных учебных заведений Министерства внутренних дел Республики Казахстан: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 13 января 2016 года № 23 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013141>.

11 Махотин Д.А. Метод анализа конкретных ситуаций (кейсов) как педагогическая технология // *Вестник РМАТ*. - 2014. - №1 // <https://cyberleninka.ru/article/n/metod-analiza-konkretnyh-situatsiy-keysov-kak-pedagogicheskaya-tehnologiya>.

REFERENCES

1 Oficial'nyj cajt Ministerstva vnutrennih del Respubliki Kazahstan. Uchebnye zavedenija // <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/activities/10766?lang=ru>.

2 Vystuplenie Prezidenta Respubliki Kazahstan Kasym-Zhomarta Kemelevicha Tokaeva na rasshirennom zasedanii kollegii Ministerstva vnutrennih del 29 oktjabrja 2020 goda // https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/glava-gosudarstva-provel-rasshirennoe-zasedanie-kollegii-ministerstva-vnutrennih-del.

3 Bajgelov E.S., Bajgaliev A.B. Organizacionno-pravovye aspekty rassledovaniya ugolovnyh del v jelektronnom formate // *FYLYM - NAUKA*. – 2023. - №4 (79). - S. 148-155.

4 Ob obrazovanii: Zakon Respubliki Kazahstan ot 27 ijulja 2007 goda № 319-III (s izm. i dop. po sost. na 01.01.2024 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747.

5 Shimutina E. Analiz konkretnyh situacij, situacionnye zadachi i uprazhnenija, kejs-metod (Case Study). Kejs-tehnologii v uchebnom processe // *Narodnoe obrazovanie*. – 2009. – № 2. – S. 172–180.

6 Toul Je. O metode «Case-study» // <https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/11/resources/565>.

7 Williams J. Designing Neighbourhoods for Social Interaction: The Case of Cohousing // *Journal of Urban Design* - 2005. - №10 (2). - P.195-227.

8 Bobohuzhaev, Sh.I., Juldashv Z.Ju. PR Innovacionnye metody obuchenija: osobennosti kejs-stadi metoda obuchenija i puti ego prakticheskogo ispol'zovanija. - Tashkent, 2006. – 88 s.

9 Aljamkin S.N. Primenenie kejs-metoda v prepodavanii pravovyh disciplin // <https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie>.

10 Ob utverzhdenii Pravil dejatel'nosti voennyh, special'nyh uchebnyh zavedenij Ministerstva vnutrennih del

---

Respubliki Kazahstan: prikaz Ministra vnutrennih del Respubliki Kazahstan ot 13 janvarja 2016 goda № 23 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013141>.

11 Mahotin D.A. Metod analiza konkretnyh situacij (kejsov) kak pedagogicheskaja tehnologija // Vestnik RMAT. - 2014. - №1 // <https://cyberleninka.ru/article/n/metod-analiza-konkretnyh-situatsiy-keysov-kak-pedagogicheskaya-tehnologiya>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ербақыт Мұхамедқалиұлы Баймұханов – саяси ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының бастығы, полиция подполковнигі. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Ермеков к-сі, 124. E-mail: e.baimuhanov@kra.gov.kz.

Лаура Сатыбалды - заң ғылымдарының кандидаты, А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің заңтану кафедрасының доценті. Қазақстан Республикасы, Көкшетау қ., М. Әуезов к-сі, 189а. E-mail: north_kz@mail.ru.

Адель Талгатовна Садвакасова – философия докторы (PhD), Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің экономикалық және құқықтық зерттеулер ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академическая к-сі, 9. E-mail: adel_sadvakasova@mail.ru.

Баймуханов Ербақыт Бухаметқалиевич – кандидат политических наук, начальник кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, подполковник полиции. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Ермакова, 124. E-mail: e.baimuhanov@kra.gov.kz.

Сатыбалды Лаура – кандидат юридических наук, доцент кафедры юриспруденции Кокшетауского университета им. А. Мырзахметова. Республика Казахстан, г. Кокшетау, ул. М. Ауэзова, 189а. E-mail: north_kz@mail.ru.

Садвакасова Адель Талгатовна – доктор философии (PhD), старший научный сотрудник научно-исследовательского института экономических и правовых исследований Карагандинского университета Казпотребсоюза. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: adel_sadvakasova@mail.ru.

Yerbakyt Baimukhanov - Candidate of Political Sciences, Head of the Department of Professional and Psychological Training and Management of Internal Affairs of the Karaganda Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Lieutenant Colonel of Police. Republic of Kazakhstan, Karaganda, 124, Ermekov str. E-mail: e.baimuhanov@kra.gov.kz

Laura Satybaldy - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor of the Department of Jurisprudence of the Kokshetau University named after A. Myrzakhmetov. Republic of Kazakhstan, Kokshetau, 189a M. Auezov str. E-mail: north_kz@mail.ru.

Adel Sadvakasova - Doctor of Philosophy (PhD), Senior Scientific Associate of the Research Institute of Economic and Legal Studies of the Karaganda University of Kazpotrebsoyuz. Republic of Kazakhstan, Karaganda, Akademicheskaya str. 9. E-mail: adel_sadvakasova@mail.ru.

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ІЛІМНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

УДК 342.26

DOI: 10.47450/2306-451X-2024-81-2-165-170

ДИНАМИКА РОССИЙСКОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ В АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ БУКЕЕВСКОЙ ОРДЫ

А.А. Бейсеевкандидат филологических наук, магистр юридических наук
Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. В статье рассматриваются правовые основы функционирования российской системы управления, существовавшие в Букеевской Орде, образованной в начале XIX в. в междуречье Волги и Урала. Автор статьи на примере административно-правовых реформ, инициированных российской властью в Букеевском ханстве, анализирует особенности социально-экономических, государственно-правовых преобразований и процессов трансформации казахского общества в правовом поле Российской империи.

Анализируются отдельные результаты политики российской администрации, проводимой в Букеевском ханстве, когда на основе традиционного типа хозяйствования была создана эффективная система органов власти и управления в ханстве. Проведенный анализ позволяет рассматривать обычно-правовые институты в Букеевской Орде как единую систему в процессе становления, развития в ранний период ханства и последующей адаптации в условиях вновь создаваемых государственно-политических институтов власти и управления, представляя собой наследственную монархию наподобие самодержавия в Российской империи. Автор статьи обращает особое внимание, что, несмотря на определенные успехи в административной и экономической сфере, колониальная политика российских властей, направленная на уничтожение казахской государственности, имела в целом негативное значение для кочевого казахского общества.

На примере административно-правовых реформ, инициированных российской властью в Казахской степи, автор анализирует особенности социально-экономических, государственно-правовых преобразований и процессов трансформации казахского общества. Как отмечается, все эти процессы привели к ослаблению патриархально-родовых учреждений и обычно-правовых институтов, характерных для кочевого казахского общества, а также к ослаблению ханской власти и потере ее авторитета в народе. Обосновывается мысль о том, что инкорпорация Букеевской Орды в правовое поле Российской империи способствовала восприятию ряда гражданско-правовых институтов, предопределивших дальнейшее развитие Казахстана в XIX-XX вв.

Ключевые слова: Букеевская Орда, Российская администрация, Ханская ставка, Ханский совет, система местного самоуправления, пограничные органы, центральная власть.

БӨКЕЙ ОРДАСЫНЫҢ ӘКІМШІЛІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ КЕҢІСТІГІНДЕГІ РЕСЕЙЛІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ДИНАМИКАСЫ

А.А. Бейсеевфилология ғылымдарының кандидаты, заң ғылымдарының магистрі
Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аңдатпа. Мақалада XIX ғасырдың басында құрылған Бөкей Ордасында болған ресейлік басқару жүйесінің жұмыс істеуінің құқықтық негіздері қарастырылады. Мақаланың авторы Бөкей хандығында Ресей билігі бастамашылық еткен әкімшілік-құқықтық реформалар мысалында Ресей империясының құқықтық өрісіндегі қазақ қоғамының әлеуметтік-экономикалық, мемлекеттік-құқықтық өзгерістері мен трансформация процестерінің ерекшеліктерін талдайды.

Бөкей хандығында жүргізіліп жатқан Ресей әкімшілігінің саясатының жекелеген нәтижелері хандықта билік пен басқарудың тиімді жүйесі дәстүрлі басқару түрі негізінде құрылған кезде талданады. Жүргізілген талдау Бөкей ордасындағы әдетте құқықтық институттарды хандықтың алғашқы кезеңіндегі қалыптасу, даму және кейіннен жаңадан құрылған билік пен басқарудың мемлекеттік-саяси институттары жағдайында бейімделу процесінде біртұтас жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, бұл Ресей империясындағы автократия сияқты тұқым қуалайтын монархияны білдіреді. Мақала авторы әкімшілік және экономикалық саладағы белгілі бір жетістіктерге қарамастан, қазақ мемлекеттілігін жоюға бағытталған Ресей билігінің отаршылдық саясаты көшпелі қазақ қоғамы үшін жалпы теріс мәнге ие болғанына ерекше назар аударады.

Қазақ даласында Ресей билігі бастамашылық еткен әкімшілік-құқықтық реформалар мысалында автор қазақ қоғамының әлеуметтік-экономикалық, мемлекеттік-құқықтық өзгерістері мен трансформация процестерінің ерекшеліктерін талдайды. Атап өтілгендей, бұл процестердің барлығы көшпелі қазақ қоғамына тән патриархалдық-рулық мекемелер мен әдетте құқықтық институттардың әлсіреуіне, сондай-ақ хан билігінің әлсіреуіне және оның халық ішіндегі беделінің жоғалуына әкелді. Бөкей Ордасының Ресей империясының құқықтық өрісіне енуі XIX-XX ғасырларда Қазақстанның одан әрі дамуын алдын ала анықтаған бірқатар азаматтық-құқықтық институттарды қабылдауға ықпал етті деген ой негізделеді.

Түйін сөздер: Бөкей Ордасы, Ресей әкімшілігі, хан ставкасы, Хан кеңесі, жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі, шекара органдары, орталық билік.

**DYNAMICS OF THE RUSSIAN MANAGEMENT SYSTEM
IN THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL SPACE OF THE BUKEYEVSKAYA HORDE**

Beiseev A.A.

Candidate of Philological Sciences, Master of Juridical Sciences

Karaganda Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The article examines the legal foundations of the functioning of the Russian management system that existed in the Bukeyev Horde, formed at the beginning of the XIX century, in the interfluvium of the Volga and the Urals. Using the example of administrative and legal reforms initiated by the Russian government in the Bukeyev Khanate, the author analyzes the features of socio-economic, state-legal transformations and processes of transformation of Kazakh society in the legal field of the Russian Empire.

The article analyzes the individual results of the policy of the Russian administration conducted in the Bukeyev Khanate, when an effective system of government and management in the khanate was created on the basis of the traditional type of management. The analysis allows us to consider the customary legal institutions in the Bukeyev Horde as a single system in the process of formation, development in the early period of the khanate and subsequent adaptation in the conditions of newly created state-political institutions of power and management, representing a hereditary monarchy like autocracy in the Russian Empire. The author of the article draws special attention to the fact that, despite certain successes in the administrative and economic sphere, the colonial policy of the Russian authorities aimed at the destruction of the Kazakh statehood had a generally negative impact on the nomadic Kazakh society.

Using the example of administrative and legal reforms initiated by the Russian government in the Kazakh steppe, the author analyzes the features of socio-economic, state-legal transformations and transformation processes of the Kazakh society. As noted, all these processes have led to the weakening of patriarchal and tribal institutions and customary legal institutions characteristic of the nomadic Kazakh society, as well as to the weakening of the khan's power and the loss of its authority among the people. The idea is substantiated that the incorporation of the Bukeyev Horde into the legal field of the Russian Empire contributed to the perception of a number of civil law institutions that predetermined the further development of Kazakhstan in the XIX – XX centuries.

Keywords: Bukeyevskaya Horde, Russian administration, Khan's rate, Khan's Council, local government system, border authorities, central government.

Введение

Изучение исторического опыта становления и развития российско-казахстанских отношений приобретает особую значимость и актуальность в контексте межгосударственного сотрудничества и реализации внешнеполитического курса современной России и Казахстана на дальнейшее укрепление интеграционных процессов. Несмотря на огромный интерес к межгосударственным отношениям России и Казахстана на разных этапах исторического развития политико-правовой аспект данной проблемы был изучен недостаточно. В советской историографии этнорегионы были лишены субъектности и не рассматривались как авторы исторического процесса. После крушения социалистической модели развития государства в условиях деидеологизации возник исторический плюрализм, и, как следствие, произошла регионализация историко-правовой науки. Положительной стороной исторического плюрализма стало то, что исчезла зависимость от европоцентристских концепций, расширилось исследовательское поле проблем государственности и правовых институтов народов постсоветского пространства, в том числе казахского народа [1, с. 42].

В этом смысле исторический опыт государственно-правовых отношений России и Казахстана, в контексте административно-правовой трансформации Букеевского ханства, представляет значительный интерес и может дать ответы на множество современных вызовов и угроз. Полагаем, что полученные выводы станут определенным вкладом в выработку общих подходов в исследовании истории государства и права Казахстана, будут способствовать популяризации историко-правовых знаний, воспитанию патриотизма и консолидации общества в процессе развития и укрепления Казахстана как независимого и суверенного государства.

Основная часть

Букеевская Орда или, как еще ее называли по отношению к метрополии, Внутренняя Орда была образована в 1801 г. на землях Астраханской губернии между нижним течением Волги и рекой Уралом из переселенного, с разрешения российского правительства, кочевого населения Младшего жуза во главе с султаном Букеем. Как сообщают источники, вначале на правобережье Урала откочевало около пяти тысяч семей, в последующие годы население региона насчитывало более тридцати тысяч кибиток [2, с. 17].

Ханство было создано по обоюдной инициативе как российской, так и казахской стороны. Образование Внутренней Орды было связано с напряженной внутренней и внешнеполитической обстановкой, сложившейся в Младшем жузе в тот период. После подавления народного восстания, руководимого батыром Срым Датовым (1783-1797 гг.), гонения и преследования родовых общин, сочувствующих батыру приняли широкие масштабы. Хозяйственный спад и междоусобные столкновения вынуждали часть казахского населения Младшего жуза искать убежища на правобережье Урала. Как справедливо отмечал С.З. Зиманов в своей монографии «Россия и Букеевское ханство»: «Правительство в новых условиях сочло необходимым пойти «навстречу» желаниям казахского населения. Этим оно рассчитывало войти в доверие к народу, что было важно для успешного проведения колониальной политики. Уступая территорию, правительство намеревалось также в той или иной степени разрядить напряженность социальной борьбы в Младшем жузе, принимавшую антиколониальный характер» [2, с. 23].

Заручившись поддержкой Астраханского военного губернатора Кнорринга, атаман Астраханского казачьего войска полковник Попов сумел убедить султана Букея, занимавшего должность председателя ханского совета

в Младшем жузе, основать собственное ханство на правом берегу Урала при прямой поддержке российских властей. Указом Павла I от 11 марта 1801 г. атаману Попову за труды «и успешное поведение в усмирении киргиз-кайсацких народов» был пожалован чин генерал-майора. И уже указом Александра I от 17 июля 1808 г. контроль над казахами Букеевского ханства был возложен на астраханскую и оренбургскую администрацию, перекочевка казахов Младшего жуза в Букеевское ханство допускалась только с разрешения Оренбургской пограничной комиссии. Букеевское ханство имело общую границу с казачьими и крестьянскими поселениями Астраханской, Саратовской и Оренбургской губерний, с военными укреплениями вдоль Урала и районами, прилегающими к Каспийскому морю. Это было небольшое владение, территория которого занимала 350 верст с востока на запад и 200 – с севера на юг [3, с. 133]. Двойственность подчинения и неопределенность подведомственности Букеевской Орды была связана с соперничеством региональных администраций, прежде всего астраханской и оренбургской, за контроль над вассальным казахским государством [4, с. 80]. И так, в 1812 г. внук хана Абулхаира - султан Букей был официально признан ханом Внутренней орды.

Российская администрация этими действиями, с одной стороны, хотела восстановить подорванные позиции в результате народных волнений в Младшем жузе, длившихся без малого около четырнадцати лет, с другой стороны, власть хотела умножить число отдельных владений и тем самым предотвратить политическое объединение Казахской степи.

Правительство серьезно рассчитывало, что позитивные изменения в хозяйстве и экономический рост, который последует за образованием Внутренней орды, под надзором официальных властей, умиротворит степное население и казахскую знать, станет образцом того, что может дать близость к Российской империи для других казахских земель.

Политика российской администрации, проводимая в Букеевском ханстве, приносила свои плоды. Султан Букей, Шигай, Жангир, поочередно занимавшие должности хана, придерживались общей политической линии российских властей. Хозяйственная жизнь в ханстве стала налаживаться, удалось привязать хозяйственные коллективы к определенным местностям и кочевым путям, была ограничена барымта. Торговые связи с русскими губерниями приобрели устойчивый характер, Внутренняя орда становится значительным поставщиком скота и продукции скотоводства для метрополии. На основе традиционной организации была создана эффективная система органов власти и управления в ханстве.

Но вместе с тем идея «образцового» ханского владения неизбежно приближалась к своему краху. Этому в немалой степени способствовал курс на централизацию власти и управления в орде в руках хана и его ближайших сановников, ослабление традиционных связей хана с кочевыми коллективами и их предводителями. Навязывание населению воли пограничных органов привело к ослаблению ханской власти и потери ее авторитета в народе. Российские власти получили бунтующий народ, восставший против хана и султанов, под руководством Исатая Тайманова и Махамбета Утемисова в 1836-1838 гг.

Принимая во внимание, некоторым образом, идеологизированный характер высказывания, считаем справедливым утверждение академика С.З. Зиманова, который отмечал следующее: «Политическое влияние, связанное с проведением колониальной политики и направленное на уничтожение казахской национальной государственности и на превращение края в обычную колониальную территорию с вытекающими отсюда последствиями, имело негативное значение. Наоборот, экономические связи и идейное обогащение русского, имевшего богатые демократические и революционные традиции, и казахского народов и связанное с ними хозяйственное, культурное и идейно-политическое влияние на казахское общество имели не только общецивилизаторское значение» [2, с. 34].

В экономическом отношении в Букеевском ханстве первостепенная роль отводилась скотоводству и животноводческой продукции. Со второй четверти XIX века поголовье скота составляло 2 млн. голов. Ежегодно до 400 тыс. голов различного вида скота и его продукции обменивалось на продовольственные и промышленные товары из России [2, с. 39].

Торговые ярмарки в ханстве становились все более многоязычными и разноязычными. Одним из наиболее значительных торговых центров была Ханская ставка. Учрежденная в 1832 году при ней ярмарка функционировала два раза в год: весной – с 15 апреля по 15 мая и осенью – с 15 сентября по 15 октября. По сведениям ханской канцелярии, в 1839 году товаров и продукции было реализовано на сумму 1 237 400 рублей [2, с. 39].

По ханскому приказу строились плотины на реках и артезианские колодцы для орошения полей. Так, в 30-х годах XIX века на реке Торгунь была построена плотина и образован пруд длиной в 25 верст, который использовался для орошения огромной территории и получения стабильного урожая. Для улучшения местных пород лошадей приобретались породистые жеребцы с государственных заводов. Представители ханской власти, поддерживаемые российской администрацией, поощряли переход казахского кочевого населения к оседлости и полuosедлости.

На месте кочевьев возникали населенные пункты, которые становились административными и культурными центрами Внутренней орды. Наиболее значительным среди них было селение Ханская ставка (Хан-Кала), основанное в 1826 году. Здесь, помимо администрации хана, размещались соборная мечеть, которую курировал главный мулла ханства (ахун), школа с обучением на казахском и русском языках, «оружейная комната» - подобие музея, где была собрана коллекция древнего казахского оружия, размещались служители ханского двора (туленгуты).

Земли, занимаемые Букеевским ханством, считались государственной собственностью Российской империи, однако правительство не вмешивалось в систему землевладения ханства, в результате чего лучшие и удобные земельные угодья были распределены среди султанов, ходжей, наиболее влиятельных биев и старшин, являвшихся

социальной опорой ханской власти в Орде.

Небольшие участки земли, отведенные под общее пользование, не могли удовлетворить потребности большей части населения, стало сокращаться количество скота и кочевники целыми аулами уходили за пределы ханства в поисках новых пастбищ. Все эти процессы не могли не привести к ослаблению патриархально-родовых учреждений и обычно-правовых институтов, характерных для кочевого казахского общества.

Уже в 40-х годах XIX века Ханская ставка превратилась в полном смысле этого слова в купеческое селение. Большинство ее жителей составляли купцы и коммерсанты. У некоторых купцов оборотный капитал достигал полумиллиона рублей [2, с. 73].

Большое внимание уделялось имперской администрацией реализации действий по подготовке местных кадров в кадетских корпусах Оренбурга и Омска, в лице которых администрация приобретала преданных престолу проводников колониальной политики в Степном крае. Благодаря деятельности хана Жангира при всех крупных родовых коллективах были открыты начальные мусульманские школы, где поощрялось преподавание русского языка. В Ханской ставке была открыта Центральная школа, в которой должны были обучать русской и татарской грамоте с ежегодным набором 30-40 человек. Наиболее талантливым из них хан выделял стипендию для дальнейшего обучения в учебных заведениях России. При таких благоприятных условиях выросла целая плеяда казахских ученых-просветителей и общественных деятелей, к которым можно отнести Салыка Бабажанова, Бахтыкерей Кулманова и других.

В конце XIX — начале XX в. знакомство новых элитарных групп (в лице казахской интеллигенции) с европейскими либеральными идеями, формирование нового мировоззрения по политическому и экономическому обустройству Казахской степи способствовали развитию национальной печати, общественно-политических объединений и возникновению национальных отделений общероссийских политических партий. Именно этот период был заложен новый фундамент для дальнейшего общественного мировоззрения, выработано кредо демократических основ и принят тот сценарий и ход истории, который сегодня стал возможным в современном и независимом Казахстане [5, с. 97].

В 1824 году в г. Уральске был провозглашен ханом сын Букея - султан Жангир, правивший ханством более двадцати лет и ставший последним ханом Букеевской орды. Хан Жангир поддерживал тесные связи с высшими органами российской власти, имел важные государственные награды и воинский чин генерал-майора, а также являлся почетным членом Казанского университета.

Ханская власть в Орде представляла собой наследственную монархию наподобие самодержавия в Российской империи. Получив значительные полномочия над подвластным населением, хан сосредоточил в своих руках всю административную, судебную и законодательную власть. Он мог рассматривать широкий круг уголовных дел, по которым судились казахи Внутренней орды: по общим уголовным законам по делам об измене, неповиновении власти, побеге за границу, убийстве, фальшивомонетничестве, кражах казенного и общественного имущества, поджигательстве, насилии, грабеже, барыже, и др. Недовольные судебными решениями хана могли жаловаться в пограничные власти. Однако Оренбургское губернаторство, как правило, не реагировало на подобные жалобы. Кроме того, хан считался судом второй инстанции по делам, которые рассматривали родовые начальники и ханские бии. В свою очередь, Военный суд в Уральске и Оренбургская пограничная комиссия производили следствие и проводили суд по делам, изъятым из ведения хана [2, с. 101].

При хане постоянно находился Ханский совет, в который входили 12 биев – по одному от каждого родового управления и особо уполномоченный уголовный следователь, решающий при необходимости судебные дела на месте. Ханский совет имел совещательные функции с правом представлять хану на рассмотрение свои соображения по отдельным вопросам, а иногда и проекты новых правил и поправок к существующим нормам. Члены Совета привлекались для составления сборника обычно-правовых норм – ереже, которыми должны были руководствоваться местные и ханские суды при решении судебных тяжб.

В каждом родовом управлении были наместник-родоправитель и ханский бий – член Ханского совета. Родоправители собирали налоги, следили за порядком и выполнением ханских распоряжений и указаний российской администрации, через них пополнялась ханская казна. Ханские бии доводили до населения политику верховной власти на местах и, соответственно, осведомляли хана о нуждах и состоянии кочевых коллективов.

Уже при хане Жангире в пограничных участках создается особый аппарат управления, состоящий из десяти «ханских депутатов» по числу десяти пограничных участков, в обязанности которых входил контроль за передвижением населения через границу, розыск обвиняемых, разбор судебных дел по поручению хана и др.

Также при хане находилась канцелярия, разделенная на русскую, или основную, и татарскую части. В основную часть канцелярии входили управитель, его помощник, специальный следователь, переводчик и 2-3 писца. В состав татарской части канцелярии входили управитель, его помощник и 1-2 писца [2, с. 124].

В составе аппарата управления при хане находились есаулы, группа базарных султанов, группа ханских вестовых, а также военная команда, которая обеспечивала безопасность хана и его семьи, в составе казаков и калмыков, находящихся на военной службе.

Есаулы общим количеством 14 человек привлекались для выполнения специальных поручений хана в пределах своих хозяйств и кочевий. Ими были преимущественно старшины, стоявшие во главе отделений родов. Базарные султаны собирали торговые пошлины и отстаивали интересы населения в торговых пунктах внутри ханства. Для сообщения центральной власти с родовыми отделениями использовались ханские вестовые с постоянным пребыванием в Ханской ставке, находившихся на денежном довольствии родов, от которых они

были представлены. В состав военной команды входили 100 казаков Астраханского казачьего войска во главе со штабс-офицером и двумя обер офицерами, 25 уральских казаков с обер офицером и 50 астраханских калмыков, находившихся на военной службе [2, с. 124].

В системе местного самоуправления центральную власть представляли официально утвержденные в должности Оренбургским губернатором родоправители - султаны, многие из которых находились в семейно-родственной связи с ханской фамильной династией. Каждый род имел своих влиятельных старейшин, официально именуемых мурзами. Род делился на подроды – отделения, во главе которых стояли официально признанные властями старшины. Самой низовой хозяйственно-административной единицей был аул.

Заключение

В дальнейшей перспективе российские власти планировали ограничить ханскую власть и усилить влияние пограничных органов, в связи с чем в правительственных кругах активно обсуждался проект реорганизации управления ханством. Как было отмечено академиком С.З. Зимановым, глубоко занимавшемся этой проблемой, «особенности развития и само возникновения Букеевского ханства тем и интересны для истории Казахстана, что в нем наиболее концентрировано проявились процессы, которые позднее захватили весь Казахстан» [2, с. 170].

Опираясь на противоречия внутри казахских элитарных групп и межэтнические противоречия между «инородцами», губернские власти сумели добиться ослабления позиций правящих кругов Казахской степи. Со времен реформ О.А. Игельстрома российские власти приступают к постепенному введению территориального принципа в систему управления Степью вместо существовавшего прежде родоплеменного управления. В 1801 г. с образованием Букеевской орды впервые на практике была введена система управления, основанная на административно-территориальных принципах с включением казахов в чиновничий аппарат российской администрации [6, с. 118].

Вместе с тем «цивилизаторская» направленность национальной политики Российской империи не смогла кардинальным образом изменить традиционную систему социальных связей и ценностей казахского общества, что во многом было связано с родоплеменным сознанием, которое «при воздействии извне – колониальной политики России, выполняло защитную функцию по сохранению генетического кода казахского этноса, защитило его от полного растворения и выступило интегрирующим фактором процесса казахского нациообразования» [7, с. 170].

В целом, история развития российско-казахстанских связей, в том числе и в сфере межгосударственных отношений, продолжает оставаться одной из ключевых тем в исследованиях как российских, так и казахстанских ученых. Однако внутренние механизмы данного процесса изучены недостаточно. Основные принципы и методы политики России на вновь присоединяемых территориях были выработаны на протяжении многих веков. При установлении российской административно-правовой системы в Казахстане был использован опыт, примененный в других регионах, в частности в Башкирии [1, с. 48].

Таким образом, административно-правовые реформы, инициированные российской властью в Букеевском ханстве, стали одной из отправных точек социально-экономических, государственно-правовых преобразований и процессов трансформации казахского общества. Рассмотренный в данной статье процесс административно-территориального реформирования Букеевского ханства предоставит необходимую основу для интерпретации ряда гражданско-правовых институтов, предопределивших дальнейшее развитие Казахстана в рамках современного независимого государства. В связи с этим, представляется необходимым продолжить и углубить существующие исследования, посвященные вопросам реформирования традиционного казахского общества в современном правовом контексте.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Буканова Р.Г., Бейсеев А.А., Муратова С.Р. Формирование административно-правовой системы Казахстана в составе Российской империи в XVIII – первой половине XIX вв. // Абуевские чтения - I: материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 85-летию Заслуженного деятеля Казахстана, доктора исторических наук, профессора Абуева Кадыржан Кабиденұлы. Казахстан, Кокшетау, 26 января 2024 г. - Кокшетау, 2024. - С.42-49.

2 Зиманов С.З. Россия и Букеевское ханство. - Алматы: Наука, 1982. – 171 с.

3 История Казахской ССР. - Алма-Ата, 1979. - Т. III. – 145 с.

4 Почекаев Р.Ю. Между Санкт-Петербургом, Оренбургом и Астраханью: отношения Букеевского ханства с центральными и пограничными властями Российской империи. // Формирование эффективной системы управления и самоуправления на Южном Урале в XVIII – XX в.в.: сб. науч. трудов / отв. ред. Г.Э. Емалетдинова. – Уфа; Стерлитамак: Стерлитамакский филиал БашГУ, 2014 – С. 73-87.

5 Бейсеев А.А. Формирование оппозиционного и национально-освободительного движения в Казахстане в начале XX в. // «Хабаршы - Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. – 2022. - №3 . – С. 96-101.

6 Бейсеев А.А. К вопросу об изучении истории государственно-правовых взаимоотношений Казахстана и России в XIX — начале XX века // «Хабаршы - Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. – 2021. - №4 . – С. 117-122.

7 Лысенко Ю.А., Анисимова И.В., Тарасова Е.В., Стурова М.В. Традиционное казахское общество в национальной политике Российской империи: концептуальные основы и механизмы реализации (XIX – начало XX в.). Документы и извлечения / коллектив авторов. - Барнаул, 2014. – 272 с.

REFERENCES

- 1 Bukanova R.G., Beiseev A.A., Muratova S.R. Formirovanie administrativno-pravovoj sistemy Kazahstana v sostave Rossijskoj imperii v XVIII – pervoj polovine XIX vv. // Abuevskie chtenija - I: materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii, posvjashhennoj 85-letiju Zasluzhennogo dejatelja Kazahstana, doktora istoricheskikh nauk, professora Abueva Kadyrzhan Kabidenyly. Kazahstan, Kokshetau, 26 janvarja 2024 g. - Kokshetau, 2024. - С.42-49.
- 2 Zimanov S.Z. Rossiya i Bukeevskoe hanstvo. - Almaty: Nauka, 1982. – 171 с.
- 3 Istorija Kazahskoj SSR. - Alma-Ata, 1979. - Т. III. – 145 с.
- 4 Pochekaev R.Ju. Mezhdu Sankt-Peterburgom, Orenburgom i Astrahan’ju: otnoshenija Bukeevskogo hanstva s central’nymi i pograničnymi vlastjami Rossijskoj imperii. // Formirovanie jeffektivnoj sistemy upravlenija i samoupravlenija na Juzhnom Urale v XVIII – XX v.v.: sb. nauch. trudov / otv. red. G.Je. Emaletdinova. – Ufa; Sterlitamak: Sterlitamakskij filial Bash GU, 2014 – S. 73-87.
- 5 Beiseev A.A. Formirovanie oppozicionnogo i nacional’no-osvoboditel’nogo dvizhenija v Kazahstane v nachale XX v. // «Habarshy - Vestnik» Karagandinskoj akademii MVD RK im. B. Beisenova. – 2022. - №3 . – S. 96-101.
- 6 Beiseev A.A. K voprosu ob izuchenii istorii gosudarstvenno-pravovyh vzaimootnoshenij Kazhstana i Rossii v XIX — nachale XX veka // «Habarshy - Vestnik» Karagandinskoj akademii MVD RK im. B. Beisenova. – 2021. - №4 . – S. 117-122.
- 7 Lysenko Ju.A., Anisimova I.V., Tarasova E.V., Sturova M.V. Tradicionnoe kazahskoe obshhestvo v nacional’noj politike Rossijskoj imperii: konceptual’nye osnovy i mehanizmy realizacii (XIX – nachalo HH v.). Dokumenty i izvlechenija / kollektiv avtorov. - Barnaul, 2014. – 272 s.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Айдар Амангелдіұлы Бейсеєв - филология ғылымдарының кандидаты, заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы жоспарлау және бақылау бөлімінің бастығы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Ермеков к-сі, 124. E-mail:aidar2030@mail.ru.

Бейсеєв Айдар Амангельдыевич - кандидат филологических наук, магистр юридических наук, начальник отдела планирования и контроля Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail:aidar2030@mail.ru.

Aidar Beiseev - Candidate of Philological Sciences, Master of Juridical Sciences, Head of the Planning and Control Department of the Karaganda Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Police Colonel. Republic of Kazakhstan, Karagandy, Ermekov st., 124. E-mail:aidar2030@mail.ru.

ШЕТЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ

ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА РУБЕЖОМ

UDC 343.27

DOI: 10.47450/2306-451X-2024-81-2-171-174

DIFFERENT MEASURES OF CRIMINAL INFLUENCE IN THE FOREIGN COUNTRIES LEGISLATION

Baisseitova A.T.

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent)

Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M.E. Yesbulatov

Annotation. The research of foreign experience is of interest from the stand point of identifying possible ways to improve the domestic criminal law based on the knowledge gained. The author analyzed the legislation of several foreign countries, which provides, as by legal consequences of committing the crime, in addition to penalties and other measures are also under criminal law, and they are usually considered as part of the institute "security measures."

The effectiveness of the fight against crime and criminal law protection of human rights and freedoms, the interests of the state and society, as is well known, largely depends on the adequacy of the criminal law to modern realities of social reality, its compliance with the needs of practice.

Historical experience and practice indicate that measures of criminal legal impact, as a rule, are closely interrelated and interact with specific conditions and epoch, the general way of life of society, the state of the economy and finances of the state, its socio-political order, moral and ethical traditions and legal views, customs and habits, and also, ideological stereotypes that exist in society.

The social needs of increasing the effectiveness of countering crime highlight the need to study and understand the essence of specific measures of this counteraction. The search for new ways to understand and solve problems related to the role of criminal punishment and other measures in combating crime is becoming urgent.

The crisis of punishment, due to its obvious social inefficiency, forces us to look for ways to further improve the state response to crime.

The formation of ideas of modern penal policy, the development of the institution of criminal law measures and the formation of this category in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan and foreign countries are characterized by complexity, duration and inconsistency. It is obvious that by conducting a comprehensive study of the institute of criminal law measures in the criminal law of foreign countries, it is possible to develop ways to reform it aimed at ensuring legal protection and protection of the highest value of the state - the human being.

Keywords: different measures of criminal legal influence, suspended sentence, compulsory medical measures, compulsory educational measures, security measures.

ШЕТЕЛДЕРДІҢ ЗАҢНАМАСЫНДА ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ҰҚПАЛ ЕТУДІҢ ӨЗГЕ ДЕ ШАРАЛАРЫ

Ә.Т. Байсейітова

заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (доцент)

Қазақстан Республикасы ИІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. шетелдік тәжірибені зерттеу алынған білім негізінде отандық қылмыстық заңнаманы жетілдірудің мүмкін жолдарын анықтау тұрғысынан қызығушылық тудырады. Автор бір қатар шетелдердің заңнамасына талдау жасады, ол қылмыстық әрекеттің құқықтық салдары ретінде жазадан басқа қылмыстық-құқықтық ұқпал етудің басқада шараларын қарастырады және оларды «қауіпсіздік шаралары» институты шеңберінде қарастырады.

Қылмысқа қарсы күрестің және адамның құқықтары мен бостандықтарын, мемлекет пен қоғамның мүдделерін қылмыстық-құқықтық қорғаудың тиімділігі, өздеріңіз білетіндей, қылмыстық заңның әлеуметтік шындықтың қазіргі шындықтарына сәйкестігіне, оның практика қажеттіліктеріне сәйкестігіне байланысты.

Тарихи тәжірибе мен тәжірибе қылмыстық-құқықтық ұқпал ету шаралары, әдетте, нақты жағдайлар мен дәуірмен, қоғамның жалпы өмір салтымен, мемлекеттің экономикасы мен қаржысының жай-күйімен, оның қоғамдық-саяси тәртібімен, моральдық-этикалық дәстүрлерімен және құқықтық көзқарастарымен, әдет-ғұрыптары мен әдеттерімен тығыз байланыста және өзара әрекеттесетіндігін көрсетеді. сондай-ақ қоғамда бар идеологиялық стереотиптер.

Қылмысқа қарсы іс-қимылдың тиімділігін арттырудың әлеуметтік қажеттіліктері осы қарсылықтың нақты шараларының мәнін зерттеу, білу қажеттілігін алға тартады. Қылмыстық жазаның және қылмысқа қарсы іс-қимылдағы өзге де шаралардың рөліне байланысты проблемаларды түсінудің және шешудің жаңа тәсілдерін іздеу өзекті болып отыр.

Оның айқын әлеуметтік тиімсіздігінен туындаған жазалау дағдарысы қылмысқа мемлекеттік ден қоюды одан әрі жетілдіру жолдарын іздеуге мәжбүр етеді.

Қазіргі пенальти саясатының идеяларын қалыптастыру, қылмыстық-құқықтық ықпал ету шаралары институтын дамыту және Қазақстан Республикасы мен шет елдердің қылмыстық заңнамасында осы санаттың қалыптасуы күрделілігімен, ұзақтығымен және қарама-қайшылығымен сипатталады. Шет елдердің қылмыстық құқығындағы қылмыстық-құқықтық ықпал ету шаралары институтына кешенді зерттеу жүргізу арқылы адам мемлекетінің құқықтық қорғалуын және жоғары құндылығын қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған оны реформалау жолдарын әзірлеуге болатыны анық.

Түйін сөздер: қылмыстық-құқықтық ықпал етудің өзгеде шаралары, шартты түрде соттау, медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары, тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шаралары, қауіпсіздік шаралары.

ИНЫЕ МЕРЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Байсеитова А. Т.

доктор юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)
Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Е. Есбулатова

Аннотация. Исследование зарубежного опыта представляет интерес с позиции выявления возможных путей совершенствования отечественного уголовного законодательства на основе полученных знаний. Автором проанализировано законодательство ряда зарубежных стран, которое предусматривает в качестве правовых последствий совершения преступного деяния, помимо наказания, также и иные меры уголовно-правового воздействия, и их принято рассматривать в рамках института «мер безопасности».

Эффективность борьбы с преступностью и уголовно-правовой защиты прав и свобод человека, интересов государства и общества, как известно, во многом зависит от адекватности уголовного закона современным реалиям социальной действительности, его соответствия нуждам практики.

Исторический опыт и практика свидетельствуют о том, что меры уголовно-правового воздействия, как правило, находятся в тесной взаимосвязи и взаимодействии с конкретными условиями и эпохой, общим укладом жизни общества, состоянием экономики и финансов государства, его общественно-политическим порядком, морально-этическими традициями и правовыми взглядами, обычаями и привычками, а также идеологическими стереотипами, существующими в обществе.

Социальные потребности повышения эффективности противодействия преступности выдвигают на первый план необходимость изучения, познания сущности конкретных мер этого противодействия. Актуальным становится поиск новых способов понимания и решения проблем, связанных с ролью уголовного наказания и иных мер в деле противодействия преступности.

Кризис наказания, обусловленный его явной социальной неэффективностью, заставляет искать пути дальнейшего совершенствования государственного реагирования на преступление.

Формирование идей современной пенальной политики, развитие института мер уголовно-правового воздействия и становление этой категории в уголовном законодательстве Республики Казахстан и зарубежных стран характеризуются сложностью, продолжительностью и противоречивостью. Очевидно, что путем проведения комплексного исследования института мер уголовно-правового воздействия в уголовном праве зарубежных стран можно разработать пути его реформирования, направленные на обеспечение правовой охраны и защиту высшей ценности государства – человека.

Ключевые слова: иные меры уголовно-правового воздействия, условное осуждение, принудительные меры медицинского характера, принудительные меры воспитательного воздействия, меры безопасности.

Introduction

For legal science, the use of comparative law is especially important, because it helps to establish how the same legal problem is solved in different countries, expands the horizons of legal research, and allows you to consider, both positive and negative foreign legal experience [1, p. 31].

The research of foreign experience is of interest from the point of view of identifying possible ways to improve domestic criminal legislation based on the acquired knowledge.

The main part

The legislation of several foreign countries provides for other measures of criminal influence as legal consequences of committing a criminal act, in addition to punishment, and they are usually considered within the framework of the institute of "security measures". Security measures, in foreign criminal legislation, are an independent type of measures of criminal legal influence, which differ from punishment.

Thus, the Model of the United States Criminal Code, which is an exemplary legislative act for each of the states, provides the application of security measures against persons who pose a threat to society.

Security measures applied in the United States in accordance with this regulation include: 1) imprisonment for an indefinite period; 2) compulsory medical measures; 3) castration; 4) compulsory educational measures; 5) measures of influence on legal entities [2, p. 123].

Criminal law enforcement measures in the United States are primarily aimed at eliminating the threat of committing a crime (Article 4.08. of the model of the Criminal Code of the United States) and are more often applied to sexually dangerous individuals or to so-called "sexual psychopaths" - "defective offenders" who are prone to committing sexual crimes.

The Criminal Code of the Federal Republic of Germany provides in the special chapter "Management and safety measures" for the use of the following measures: placement in a psychiatric hospital; placement in an isolation facility for alcoholics or drug addicts; preventive detention; establishment of supervision; deprivation of the right to drive a motor vehicle; ban on the profession [3, p. 56].

At the same time, the court has the right to impose these measures both together with the punishment and instead of it, and the terms depend not on the severity of the crime committed, but on the degree of danger of the persons (Section 25 of the Criminal Code of Germany).

According to the Criminal Code of Germany the division of legal consequences of an act is determined depending on the presence or absence of guilt: a) punitive measures that necessarily presuppose the guilt of the subject for the act; b) corrective and security measures are applied even in the absence of guilt and are aimed at the prevention of crimes according to their goals and historical origin [4, pp. 292-293].

Note worthy are the measures of criminal influence provided for in the Criminal Code of the Federal Republic of Germany, such as placement in a psychiatric hospital for persons who acted in a state of reduced sanity (Section 21) and placement in a medical institution for alcoholics and drug addicts (section 64), which, within the meaning of section 67 of the Criminal Code of the Federal Republic of Germany, to avoid punishment.

In this case, conducting a course of treatment, before the punishment is imposed. It creates favorable conditions for achieving the goals of punishment and will eliminate the existing mental and behavioral abnormalities and mental illnesses of these individuals. As a rule, people who are addicted to psychoactive substances are difficult to apply correctional measures.

The criminal law of England provides for a system of preventive measures like the compulsory measures of educational influence provided for by the Kazakh legislator.

This group of measures is aimed at deterring minors from committing anti-social acts carried out in the form of pre-trial orders. They are applied to persons from the age of 10 who have not previously committed crimes, or who have committed minor crimes. These measures include: the obligation to refrain from staying and visiting certain places, the obligation to refrain from performing certain actions, the prohibition of being on the street after a certain time of day, the prohibition of anti-social behavior, etc. [5, p.68].

England has developed a system of preventive measures implemented in the form of a pre-trial court order. It should be noted that not all the preventive measures, in our understanding, relate to other measures of a criminal-legal nature. The purpose of some preventive measures is not only to prevent crimes, but also other acts that violate public order. For example, a law prohibiting a person's antisocial behavior may be issued against any person over the age of 10 whose actions cause or are likely to cause distress to others.

According to G.A. Esakov, these orders, although they do not follow the commission of a crime, are undoubtedly of criminal law origin. In this respect, English criminal law follows the current trends in the development of criminal law, whereby means of the latter, the legislator seeks to prevent possible criminal manifestations at their earliest stages [6, p. 108].

The French criminal legislation does not have a similar institution of other measures of criminal law impact, officially fixed, although along with the concept of "punishment", the category of "security measures" is also provided.

Under French law, security measures pursue preventive goals by neutralizing or resocializing the perpetrator of a criminal act to eliminate his "dangerous condition".

Security measures under the French Criminal Code include: measures of protection, assistance, supervision and education; certain types of police punishments that pursue preventive goals; measures that are recognized as mandatory for execution by convicted persons when they are granted a stay of execution or appointment; punishments with placement on probation or with a prescription, or within the frame work of the early release [7, p. 32].

In general, security measures are usually divided into two types: personal and real.

Personal security measures are addressed to the violator himself, who is considered as a carrier of certain criminal tendencies, which the applied security measures are designed to eliminate. Their main purpose is to prevent an individual from committing a criminal act.

Real security measures are aimed at eliminating any dangerous situation. They are expressed: in the confiscation of harmful or dangerous tools that can serve as a means of committing a crime or misdemeanor, or in the imposition of certain duties on individuals for the purpose of non - payment; there-emergence of a dangerous situation from the point of view of criminal law.

Thus, the analysis of foreign criminal legislation, which regulates the institution of other measures of criminal legal influence, shows that for most of the countries studied, in addition to punishment, they also include other measures of state coercion against persons who have committed acts prohibited by criminal law. And their peculiarity is that these measures pursue a preventive goal, which is achieved by neutralizing, eliminating the causes and conditions that contribute to the commission of a crime.

There is a wide variety of both established legal consequences and non-punitive measures, mostly reduced to "security measures". The meaning of "other measures of a criminal-legal nature" and "security measures" provided for by the legislation of almost all Western states is to strengthen the correctional and preventive impact of the criminal law without abandoning punishment through additional measures applied to certain persons who have committed crimes [8, pp. 51-58].

The criminal-legal meaning of "security measures", put into them by the western legislator is as follows: 1) ensuring the security of the public from persons who pose a criminal threat (protective function); 2) deterring such persons from committing repeated illegal acts (preventive and preventive function).

Compulsory medical measures in foreign countries involve applying them not only to persons who have committed an act prohibited by law in a state of insanity or who have a mental disorder and pose a threat, but also to persons

who have committed a crime and are addicted to psychoactive substances, as well as to persons who commit crimes against sexual orientation.

Compulsory measures of educational influence applied to minors who have committed an act prohibited by criminal law are regulated in all foreign countries as measures other than punishment that pursue preventive goals. These measures are applied within the framework of the juvenile justice system established in several States, which implies, inter alia, the existence of special regulations regulating the criminal liability of minors, as well as special courts dealing with their cases. It is customary to divide the measures applied to minors into treatment in an open environment and treatment in a closed environment. Priority is given to the first group of measures. Along with the special measures applied to minors, they are also subject to general criminal law measures such as probation. When applying other measures of a criminal law nature, members of the public are actively involved, filling up to a certain extent the existing shortage of specialists in this field of activity.

Conclusion

In **conclusion** it should be noted that our comparative analysis is an important step in studying the institution of different measures of criminal law impact and allows us to objectively assess the domestic criminal legislation in regulating this issue and determine the general direction for its improvement.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Саидов А.Х. Сравнительное правоведение. – М.: Юрист, 2003. – 448 с.
- 2 Козочкин И.Д. Уголовное право США: успехи и проблемы реформирования. – СПб.: Юрид. Центр Пресс, 2007. – 476 с.
- 3 Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия / Перевод с немецкого / Пер.: Рачкова Н.С.; Предисл.: Йешек Г.; Науч. ред. и вступ. ст.: Шестаков Д.А. - СПб.: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2003. - 524 с.
- 4 Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 560 с.
- 5 Уголовный кодекс Швеции / науч. ред. Н.Ф. Кузнецова, С.С. Беляева. - СПб.: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2001. – 320 с.
- 6 Есаков Г.А., Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право зарубежных стран: учебное пособие. - Москва: Проспект, 2011. – 336 с.
- 7 Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л.В. Головки; Н.Е. Крыловой. – СПб.: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2002. – 650 с.
- 8 Келина С.Г. Наказание и иные меры уголовно-правового характера // Государство и право. - 2007. - № 6. - С. 51 - 58.

REFERENCES

- 1 Saidov A.H. Sravnitel'noe pravovedenie. – M.: YUrist, 2003. – 448 s.
- 2 Kozochkin I.D. Ugolovnoe pravo SSHA: uspekhi i problemy reformirovaniya. – SPb.: YUrid. Centr Press, 2007. – 476 s.
- 3 Ugolovnyj kodeks Federativnoj Respubliki Germaniya / Perevod s nemeckogo / Per.: Rachkova N.S.; Predisl.: Jeshek G.; Nauch. red. i vstup. st.: SHestakov D.A. - SPb.: Izd-vo «YUrid. centr Press», 2003. - 524 s.
- 4 ZHalinskij A.E. Sovremennoe nemeckoe ugolovnoe pravo. - M.: TK Velbi, Izd-vo Prospekt, 2004. – 560 s.
- 5 Ugolovnyj kodeks SHvecii / nauch. red. N.F. Kuznecova, S.S. Belyaeva. - SPb.: Izd-vo «YUrid. centr Press», 2001. – 320 s.
- 6 Esakov G.A., Krylova N.E., Serebrennikova A.V. Ugolovnoe pravo zarubezhnyh stran: uchebnoe posobie. - Moskva: Prospekt, 2011. – 336 s.
- 7 Ugolovnyj kodeks Francii / nauch. red. L.V. Golovko; N.E. Krylovoj. – SPb.: Izd-vo «YUrid. centr Press», 2002. – 650 s.
- 8 Kelina S.G. Nakazanie i inye mery ugolovno-pravovogo haraktera // Gosudarstvo i pravo. - 2007. - № 6. - S. 51 - 58.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Әлия Темірханқызы Байсейітова - заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақстан Республикасы ПІМ М. Есболатов ат. Алматы академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің бастығы, полиция полковнигі. 050000, Алматы қ., Н. Назарбаев даңғ., 262 үй. e-mail: baliya76@mail.ru.

Байсеитова Әлия Темирхановна - доктор юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), начальник факультета послевузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, полковник полиции. 050000, г. Алматы, пр. Н. Назарбаева, д. 262. e-mail: baliya76@mail.ru.

Baisseitova Aliya Temirkhanovna - Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Head of the Faculty of Postgraduate Education of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov, police colonel, 050000, Almaty, N. Nazarbayev av., 262. e-mail: baliya76@mail.ru.

К ВОПРОСУ О РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА РАЗУМНОГО СРОКА УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО СЛЕДСТВИЯ**А.Х. Мамий**

Краснодарский университет МВД России, Российская Федерация, г. Краснодар

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются особенности понимания и применения принципа разумного срока уголовного судопроизводства, закрепленного в статье 6.1 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации при осуществлении предварительного следствия. Данный принцип выступает в качестве основополагающего для множества институтов уголовного процесса, поскольку детерминирует основной вектор построения и классификации процессуальных сроков на различных стадиях уголовного процесса. Основная причина законодательной фиксации принципа разумного срока уголовного судопроизводства строится на понимании критериев ограничения сроков рассмотрения сообщения о преступлении, предварительного расследования, рассмотрения уголовного дела судом, а также исходит из возможности подачи иска потерпевшим или иным заинтересованным лицом в случае нарушения данного принципа, что в том числе закрепляет обязанность по соблюдению прав и законных интересов потерпевшего или иных заинтересованных лиц, которую должны соблюдать такие участники уголовного судопроизводства, ответственность которых подразумевает принятие всех мер по окончанию уголовного процесса в сроки, установленные законодателем.

Автором анализируются положения указанной статьи с учетом мнения Конституционного суда Российской Федерации, Пленума Верховного суда Российской Федерации и исследований в области изучения принципа разумного срока уголовного судопроизводства, а также говорится о взаимосвязи данного принципа с осуществлением предварительного следствия и особенностями продления его сроков.

В заключении исследования подчеркивается важность понимания требований положения 6.1 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации как основополагающего принципа уголовного процесса, несмотря на вариативность изложенных процессуальных сроков в Уголовно-процессуальном кодексе Российской Федерации.

Ключевые слова: разумный срок уголовного судопроизводства, уголовный процесс, следователь, Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации, предварительное следствие, процессуальные сроки.

АЛДЫН АЛА ТЕРГЕУДІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ КЕЗІНДЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДІҢ АҚЫЛҒА ҚОНЫМДЫ МЕРЗІМІ ҚАҒИДАТЫН ІСКЕ АСЫРУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ**А.Х. Мамий**

Ресей ИМ Краснодар университеті, Ресей Федерациясы, Краснодар қ.

Андатпа. Мақалада алдын ала тергеуді жүзеге асыру кезінде Ресей Федерациясының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 6.1-бабында бекітілген қылмыстық іс жүргізудің ақылға қонымды мерзімі мерзімі қағидатын түсіну және қолдану ерекшеліктері қарастырылады. Бұл қағида қылмыстық процестің көптеген институттары үшін негіз болып табылады, өйткені ол қылмыстық процестің әртүрлі кезеңдеріндегі іс жүргізу мерзімдерін құру мен жіктеудің негізгі векторын анықтайды. Қылмыстық сот ісін жүргізудің ақылға қонымды мерзімі қағидатын заңнамалық бекітудің негізгі себебі қылмыс туралы хабарламаны қарау, алдын ала тергеу, қылмыстық істі соттың қарау мерзімдерін шектеу критерийлерін түсінуге негізделеді, сондай-ақ жәбірленушінің немесе өзге де мүдделі тұлғаның осы қағида бұзылған жағдайда талап қою мүмкіндігінен туындайды, оның ішінде жәбірленушінің құқықтары мен заңды мүдделерін сақтау жөніндегі міндет бекітіледі немесе қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушылар сақтауға тиіс өзге де мүдделі тұлғалар, олардың жауапкершілігі заң шығарушы белгілеген мерзімде қылмыстық процестің аяқталуы бойынша барлық шараларды қабылдауды білдіреді.

Автор осы баптың ережелерін Ресей Федерациясының Конституциялық сотының, Ресей Федерациясының Жоғарғы Соты Пленумының және қылмыстық сот ісін жүргізудің ақылға қонымды мерзімінің принципін зерттеу саласындағы зерттеулердің пікірін ескере отырып талдайды, сонымен қатар бұл принциптің алдын ала тергеумен және оның мерзімдерін ұзарту ерекшеліктерімен байланысы туралы айтады.

Зерттеу қорытындысында Ресей Федерациясының Қылмыстық іс жүргізу кодексіндегі белгіленген іс жүргізу мерзімдерінің өзгергіштігіне қарамастан, Ресей Федерациясының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 6.1 ережесінің талаптарын қылмыстық процестің негізгі принципі ретінде түсінудің маңыздылығы атап өтілді.

Түйін сөздер: қылмыстық іс жүргізудің ақылға қонымды мерзімі, қылмыстық іс жүргізу, тергеуші, Ресей Федерациясының Қылмыстық іс жүргізу кодексі, алдын ала тергеу, іс жүргізу мерзімі.

ON THE ISSUE OF THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF A RATIONAL PERIOD OF CRIMINAL PROCEEDINGS DURING THE IMPLEMENTATION OF THE PRELIMINARY INVESTIGATION**Mamiy A.H.**

Krasnodar University of the MIA of Russia, Russian Federation, Krasnodar

Annotation. This article examines the specifics of understanding and applying the principle of a reasonable period of criminal proceedings, enshrined in Article 6.1 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation. This principle acts as a fundamental one for many institutions of the criminal process, since it determines the main vector of construction and classification of procedural deadlines at various stages of the criminal process. The main reason for the legislative fixation of the principle of a reasonable

period of criminal proceedings is based on an understanding of the criteria for limiting the time limits for consideration of a crime report, preliminary investigation, consideration of a criminal case by a court, and also proceeds from the possibility of filing a claim by a victim or other interested person in case of violation of this principle, which, among other things, establishes the obligation to respect the rights and legitimate interests of the victim or other interested parties, which must be observed by such participants in criminal proceedings, whose responsibility implies taking all measures at the end of the criminal process within the time limits set by the legislator.

The author analyzes the provisions of this article, taking into account the opinion of the Constitutional Court of the Russian Federation, the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation and research in the field of studying the principle of a reasonable period of criminal proceedings, and also talks about the relationship of this principle with the procedure for extending the period of preliminary investigation.

The conclusion of the study emphasizes the importance of understanding the requirements of regulation 6.1 of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation as a fundamental principle of criminal procedure, despite the variability of the stated procedural deadlines in the Criminal Procedure Code of the Russian Federation.

Keywords: reasonable period of criminal proceedings, criminal procedure, investigator, Criminal Procedure Code of the Russian Federation, preliminary investigation, procedural deadlines.

Введение

В организации любого вида деятельности в целях упорядочивания и общего их понимания участниками этих действий лежат определенные принципы, которые формируют некий фундамент, на базе которого формируется дополнительные правила поведения для участников определенных социальных процессов. В этой связи, например, уместно вспомнить требования положений Конституции Российской Федерации, где, в частности, в статье 19 [1] говорится о принципе равенства, иными словами в контексте наделения правами и свободами человека и гражданина, а также порядка их реализации необходимо установить такие правила, которые в равной степени должны быть справедливы для всех. Принципы лежат в основе множеств российских отраслей права, в том числе, это касается уголовного процесса, что подтверждается наличием второй главы Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации (далее – УПК РФ) [2], которая закрепляет принципы уголовного судопроизводства.

Одним из неоднозначных принципов в УПК РФ является принцип разумного срока уголовного судопроизводства, закрепленный в статье 6.1 УПК РФ, где в части первой данной нормы сказано, что «уголовное судопроизводство осуществляется в разумный срок» [2]. Интересно, что такая формулировка построена не в диалектической модальности, то есть в ней не содержится требование, на которое должны ориентироваться органы и должностные лица, участвующие в уголовном процессе, а принцип разумного срока уголовного судопроизводства транслируется в УПК РФ как некий факт, то есть как нечто, что уже существует и от чего невозможно отступить. Однако есть основания полагать, что не всегда данный принцип уголовного судопроизводства работает в полной мере, на что, в том числе, намекает сам законодатель, допуская в указанной статье подачу иска для «потерпевшего или иного заинтересованного лица» [2] в случае нарушения данного принципа. Основной же вопрос, который требует дополнительных пояснений, касается срока, в течение которого уголовное судопроизводство считается разумным, поскольку какой-то определенный срок в данной статье не указывается, однако требования положений статьи 6.1 УПК РФ «подсказывают», как именно возможно определить разумный срок уголовного судопроизводства.

Методы исследования. Основу методологического исследования составляют категории и принципы диалектического материализма, а также общенаучные и частонаучные методы познания: сравнительно-правовой, формально-логической, системный, социологический анализ.

Основная часть

Изучение статьи 6.1 УПК РФ дает понимание разумного срока уголовного производства. Толкование разумного срока должно осуществляться с учетом таких обстоятельств, «как своевременность обращения лица, которому деянием, запрещенным уголовным законом, причинен вред, с заявлением о преступлении, правовая и фактическая сложность материалов проверки сообщения о преступлении или уголовного дела, поведение участников уголовного судопроизводства, достаточность и эффективность действий суда, прокурора, руководителя следственного органа, следователя, органа дознания, начальника органа дознания, начальника подразделения дознания, дознавателя, производимых в целях своевременного осуществления уголовного преследования или рассмотрения уголовного дела, и общая продолжительность уголовного судопроизводства» [2]. При этом «общая продолжительность уголовного судопроизводства» [2] означает то время, в течение которого дело находится в производстве конкретного органа [3], а «общая продолжительность уголовного судопроизводства определяется с момента начала осуществления уголовного преследования до момента принятия решения по результатам досудебного производства либо вступления в законную силу итогового судебного решения» [2].

Однако трудно сказать, что это целиком позволяет объективно подходить к оценке разумного срока уголовного судопроизводства. Стоит обратить внимание на некоторые возможные противоречия, которые возникают при сравнении и толковании различных частей статьи 6.1 УПК РФ. Выше отмечено, что, разумный срок целесообразно оценивать исходя, например, из поведения «участников уголовного судопроизводства, достаточность и эффективность действий суда, прокурора, руководителя следственного органа, следователя» [2]. Часть 4 статьи 6.1 УПК РФ говорит о том, что организация работы органов, вовлеченных в уголовный процесс, не может восприниматься в качестве основания «для превышения разумных сроков осуществления уголовного судопроизводства» [2]. Это может вызвать некоторую озабоченность природой разумного срока, учитывая, что в густонаселенных муниципальных образованиях и субъектах РФ, есть сложности с кадровым обеспечением органов предварительного следствия системы МВД России, а также необходимо указать на то, что

в таких административно-территориальных единицах уровень преступности может быть на порядок выше, чем в менее населенных районах. Эти факторы в значительной степени влияют на объективность принимаемых мер руководством подразделений, осуществляющих предварительное расследование, хотя согласно части 4 статьи 6.1 УПК РФ это не может быть основанием для увеличения разумного срока, но если, например потерпевший проживает в отдаленном районе и чтобы добраться до отдела полиции ему необходимо ждать транспорт, который ходит раз в неделю, то это в порядке вещей, поскольку такое явление отражает специфику поведения участника уголовного производства, который в силу объективных причин не может явиться в отдел полиции для проведения следственных действия.

Некую ясность в понимание разумного срока вносит Конституционный суд РФ, говоря, что «признание за заинтересованным лицом права на подачу заявления о присуждении компенсации предполагает достаточно высокую степень очевидности отступления от разумного срока» [4]. Можно сказать, что Конституционный суд РФ, указывая на «высокую степень очевидности» [4], говорит, что при определении временного промежутка разумного срока следует руководствоваться здравым смыслом и принимать во внимание все сложности, которые фактически привели к увеличению срока доследственной проверки или, например, срока предварительного следствия.

В контексте понимания разумного срока уголовного судопроизводства в деятельности следователя важно обратить внимание на часть 4 и 5 статьи 162 УПК РФ, то есть на те нормы, которые закрепляют условия продления срока предварительного следствия, поскольку именно за несоблюдение указанных требований следователей органов внутренних дел Российской Федерации довольно часто привлекают к дисциплинарной ответственности по факту нарушения разумного срока уголовного судопроизводства. Возможные проблемы с продлением срока предварительного следствия и пониманием разумного срока уголовного судопроизводства возникают при не совсем корректной интерпретации особой сложности расследования, о которой говорится в части 5 статьи 162 УПК РФ. Не вызывает сомнений такие случаи нарушений разумного срока уголовного судопроизводства, которые отражают фиктивность продления срока предварительного следствия, то есть, когда следователь выступает с ходатайством о продлении срока, например, на пятый или шестой месяц, но при этом фактически им не проводится следственные и иные процессуальные действия.

Иногда в деятельности следователя могут возникнуть ситуации, когда практически все следственные действия проведены, место нахождения подозреваемого известно, он здоров, но руководитель следственного органа требует, чтобы обязательно был допрошен единственный свидетель совершения преступления, который непосредственно видел, как разворачивались события, в результате которых, по первоначальной версии потерпевшего, ему был нанесен вред. В производстве автора исследования ранее находилось уголовное дело, возбужденное по факту открытого хищения чужого имущества, совершенного с незаконным проникновением в жилище. Потерпевший в ходе допроса указал на конкретное лицо, которое похитило принадлежащее ему имущество, назвал его полные данные, включая место фактического проживания. Потенциальный подозреваемый в ходе допроса показал, что причастность к данному действию полностью отрицает, несмотря на то, что похищенное имущество было найдено в его квартире. На очной ставке потерпевший отказался от своих первоначальных показаний. Следствие пришло к выводу о том, что, возможно, потенциальный подозреваемый мог оказать давление на потерпевшего, после чего последний отказался от своих показаний. Выходом из такой ситуации следствие считало допрос свидетеля, который находился в квартире потерпевшего в момент совершения действий, в результате которых имущество потерпевшего было похищено, однако местонахождение свидетеля ни следствие, ни орган дознания, в который следователем направлялось поручение, установить не смогли. Какое решение принимать по уголовному делу в такой ситуации? Можно ли продлевать срок предварительного следствия в надежде на то, что рано или поздно орган дознания установит местонахождение свидетеля или что он сам выйдет на связь со следствием, а если такого не произойдет, то какое есть основание для приостановления предварительного следствия? Как поступить в этой ситуации так, чтобы не нарушить требования части 1 статьи 6.1 и части 1 статьи 73 УПК РФ? Насколько с позиции действующего уголовно-процессуального законодательства признать доказательством объяснение очевидца грабежа, данное на стадии проверки сообщения о преступлении? Вероятно, что в такой ситуации следствие будет исходить из сложившейся практики в регионе и позиции прокуратуры.

Нетривиальное представление о природе разумного срока уголовного производства дает Аширбекова М.Т., говоря о том, что определенная вариативность, присущая такому явлению уголовного процесса, необходима для обеспечения прав и свобод человека в конкретном случае. Аширбекова М.Т. пишет: «Разумный срок судопроизводства как правовое явление отличается от определенных законом процессуальных сроков, поскольку выступает продуктом естественно-правового типа правопонимания и «привязано» к правам человека. Иными словами, предпосланное для частного лица – участника уголовного процесса право на разумный срок служит правовым средством защиты его от беспокойства, нравственных страданий, связанных с неоправданной длительностью ожидания исхода дела» [5, с. 53].

Полухин В.М. относительно специфики принципа разумного срока уголовного судопроизводства и взаимосвязи иных сроков, указанных в УПК РФ, с данным принципом пишет: «Для того, чтобы соблюдение принципа разумного срока в уголовном судопроизводстве стало возможным и эффективным, необходимы соответствующие этой цели уголовные процессуально-правовые средства. Ведь само оценочное понятие «разумный срок» можно соотнести с определенным ориентиром, достижение которого требует такой системы процессуальных средств, которая в совокупности своих элементов способна устранять или предотвращать препятствия для соблюдения такого

срока» [6, с. 116]. Таким образом, можно сказать, что некоторая неопределенность разумного срока в уголовном производстве позволяет конкретизировать иные сроки, указанные в УПК РФ, поскольку данный принцип есть не что иное, как указатель, позволяющий детерминировать императивный характер иных процессуальных сроков, которые тоже при необходимости можно увеличивать (что, в частности, помогает продлить срок следствия) или уменьшать (не воспрещается окончить предварительное следствие раньше срока, указанного в части 1 статьи 162 УПК РФ).

Заключение

В заключение полагаем необходимым сказать, что правоприменителям не следует забывать о том, что разумный срок уголовного судопроизводства по тому смыслу, который заложил в нем законодатель, выступает в качестве принципа, и, возможно, было бы не совсем корректно, рассматривая поправки в УПК РФ, говорить о необходимости уточнения разумного срока, поскольку такой подход ставит под сомнение основополагающий характер данной нормы, а также требует трудоемкого пересмотра иных сроков, указанных в УПК РФ, включая также переоценку их разумности и эффективности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Конституция Российской Федерации (принята на всенародном голосовании 12 декабря 1993 г.) (с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 1 июля 2020 г.) // ИПО «Гарант» [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://ivo.garant.ru/proxy/share?data=q4Og0aLnpN5Pvp_qlYq147fgsY2U8J695LfQTvO68Je67rPXuuq-0LGZ_Jjy31ih6KLXo5zqkfKM4IbkkOKm4LbyjfCcteGzwk2106TquOTzufG54Ingj-G74MQ= (дата обращения 09.03.2024).

2 Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 г. № 174-ФЗ (УПК РФ) (с изменениями и дополнениями) // ИПО «Гарант» [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://ivo.garant.ru/proxy/share?data=q4Og0aLnpN5Pvp_qlYqz6LrouuGJjZDxqzbWR7ju8o_xo7vQsuu72L7asZr8mgK0-aDbotujk-qe8obj-Wm4qjhkvKS8ay02EO10LXbpd-45_Oy8InijeO-4Y4YrA== (дата обращения 09.03.2024).

3 О некоторых вопросах, возникающих при рассмотрении дел о присуждении компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок: Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 29 марта 2016 г. № 11 // ИПО «Гарант» [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://ivo.garant.ru/proxy/share?data=q4Og0aLnpN5Pvp_qlYqx57SMpPCavNO24r6bGvGiu9qy6bvWv-Kxk_yb8t2oykmj5KOQ6p7yg-CM5JnjOC486nwg7TRsvu90k6k4rnR87rxtOC75ovghеH2 (дата обращения 09.03.2024).

4 По делу о проверке конституционности положений части 1 статьи 1 Федерального закона «О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок» и части третьей статьи 6.1 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобами граждан В.В. Курочкина, А.Б. Михайлова и А.С. Русинова: Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 11 ноября 2014 г. № 28-П // ИПО «Гарант» [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://ivo.garant.ru/proxy/share?data=q4Og0aLnpN5Pvp_qlYq14N79qPLUv9u45fKDAPPrv9a56rnRsOLynfCZtcCg01K08vKI8JzigeKK_Yf9jOKp_aXyxb_dpOO12VSP1LSX66Dms-ax4YzkhKw= (дата обращения 09.03.2024).

5 Аширбекова М.Т. О существе понятия разумного срока уголовного судопроизводства // Теория и практика общественного развития. - 2022. - № 5. - С. 51-54 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://doi.org/10.24158/tipor.2022.5.8>.

6 Полухин В.М. Понятие и признаки процессуальных средств, используемых в ходе деятельности, обеспечивающей разумный срок уголовного процесса // Теория и практика общественного развития. - 2022. - № 3. - С. 113-117 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://doi.org/10.24158/tipor.2022.3.15>.

REFERENCES

1 Konstituciya Rossijskoj Federacii (prinyata na vsenarodnom golosovanii 12 dekabrya 1993 g.) (s izmeneniyami, odobrennymi v hode obshcherossijskogo golosovaniya 1 iyulya 2020 g.) // IPO «Garant» [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: http://ivo.garant.ru/proxy/share?data=q4Og0aLnpN5Pvp_qlYq147fgsY2U8J695LfQTvO68Je67rPXuuq-0LGZ_Jjy31ih6KLXo5zqkfKM4IbkkOKm4LbyjfCcteGzwk2106TquOTzufG54Ingj-G74MQ= (data obrashcheniya 09.03.2024).

2 Uголовно-processual'nyj kodeks Rossijskoj Federacii ot 18 dekabrya 2001 g. № 174-FZ (UPK RF) (s izmeneniyami i dopolneniyami) // IPO «Garant» [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: http://ivo.garant.ru/proxy/share?data=q4Og0aLnpN5Pvp_qlYqz6LrouuGJjZDxqzbWR7ju8o_xo7vQsuu72L7asZr8mgK0-aDbotujk-qe8obj-Wm4qjhkvKS8ay02EO10LXbpd-45_Oy8InijeO-4Y4YrA== (data obrashcheniya 09.03.2024).

3 O nekotoryh voprosah, vznikayushchih pri rassmotrenii del o prisuzhdenii kompensacii za narushenie prava na sudoproizvodstvo v razumnyj srok ili prava na ispolnenie sudebnogo akta v razumnyj srok: Postanovlenie Plenuma Verhovnogo Suda Rossijskoj Federacii ot 29 marta 2016 g. № 11 // IPO «Garant» [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: http://ivo.garant.ru/proxy/share?data=q4Og0aLnpN5Pvp_qlYqx57SMpPCavNO24r6bGvGiu9qy6bvWv-Kxk_yb8t2oykmj5KOQ6p7yg-CM5JnjOC486nwg7TRsvu90k6k4rnR87rxtOC75ovghеH2 (data obrashcheniya 09.03.2024).

4 Po delu o proverke konstitucionnosti polozhenij chasti 1 stat'i 1 Federal'nogo zakona «O kompensacii za narushenie prava na sudoproizvodstvo v razumnyj srok ili prava na ispolnenie sudebnogo akta v razumnyj srok» i chasti tret'ej stat'i 6.1 Uголовно-processual'nogo kodeksa Rossijskoj Federacii v svyazi s zhalobami grazhdan V.V. Kurochkina, A.B. Mihajlova i A.S. Rusinova: Postanovlenie Konstitucionnogo Suda Rossijskoj Federacii ot 11 noyabrya 2014 g. № 28-P

// IPO «Garant» [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: http://ivo.garant.ru/proxy/share?data=q4Og0aLnpN5Pvp_qlYq14N79qPLUv9u45fKDAPPv9a56rnRsOLynfCZtcCg01K08vKI8JzigeKK_Yf9jOKp_aXyxb_dpOO12VSP1LSX66Dms-ax4YzkhKw= (data obrashcheniya 09.03.2024).

5 Ashirbekova M.T. O sushchestve ponyatiya razumnogo sroka ugovnogo sudoproizvodstva // Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya. - 2022. - № 5. - S. 51-54 [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <https://doi.org/10.24158/tipor.2022.5.8.>

6 Poluhin V.M. Ponyatie i priznaki processual'nyh sredstv, ispol'zuemyh v hode deyatel'nosti, obespechivayushchej razumnyj srok ugovnogo processa // Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya. - 2022. - № 3. - S. 113-117 [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <https://doi.org/10.24158/tipor.2022.3.15.>

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛИМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Аслан Хазретович Мамий - Ресей ИМ Краснодар университетінің қылмыстық іс жүргізу кафедрасының оқытушысы. Ресей Федерациясы, Краснодар қ., Ярославская к-сі, 128. E-mail: aslan230390@mail.ru.

Мамий Аслан Хазретович – преподаватель кафедры уголовного процесса Краснодарского университета МВД России. Российская Федерация, г. Краснодара, ул. Ярославская, 128. E-mail: aslan230390@mail.ru.

Aslan Mamiy – lecturer at the Department of Criminal Procedure of the Krasnodar University of the MIA of the Russian Federation. Russian Federation, Krasnodar, 128 Yaroslavskaya str. E-mail: aslan230390@mail.ru.

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

ӘОЖ 34.07

DOI: 10.47450/2306-451X-2024-81-2-180-184

ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫ ТУРАЛЫ БІРЕР СӨЗ

А. Асабаева

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Е. Серімов

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Андатпа. Мақалада полиция органдарының бұқаралық ақпарат құралдары, әлеуметтік желілермен өзара байланысы етене қарастырылады. Өйткені басқа қоғамдық ұйымдар сияқты полицияның сервистік қызметінде әлеуметтік медианы пайдалануы көптеген артықшылықтар береді. Авторлар сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік желілерден айырмашылықтары, әлеуметтік желілердің өзіне тән ерекшеліктері туралы сөз қозғайды. Бұл бұқаралық ақпарат құралдарындағы кәсіби журналистерге тәуелді болмай, ақпаратты кең көлемде, тез таратуға мүмкіндік береді. Мәселен, қажеттілікке қарай жоғалған адамдар туралы ақпарат беру осының қатарына жатады. Сонымен қатар, авторлар полиция органдарының әлеуметтік желілерді пайдалануда азаматтар және қоғамдық ұйымдармен кері байланыс орнатудың, ақпарат алудың тиімді механизмін ұсынады. Бұндай механизм полиция органдарының немесе полиция қызметкерлерінің әрекеттеріне шағымдарды, сондай-ақ қылмыстар мен күдіктілер туралы ақпаратты қарастыруды қамтиды. Әлеуметтік медианы пайдалану сонымен қатар жұртшылықты жұмылдыруға және оның жоспарлау мен шешім қабылдау процестеріне қатысуына ықпал ететіні дәлелденеді. Бұл тәсіл полицияның қоғаммен қарым-қатынас орнатуы тиімділігін едәуір жақсарты алады. Сонымен бірге, бұқаралық ақпарат құралдары мен әлеуметтік желілер полицияға азаматтармен өзара түсіністікпен әрекеттесуге жағдай жасайды. Авторлар шағын зерттеуінде полиция мен азаматтардың әлеуметтік желілер арқылы қарым-қатынасы сенімділікті арттыруға көмектесетінін дәлелдеуге ұмтылады. Сондықтан, егер полиция әлеуметтік желілерде тиімді болса, бұл оның имиджіне және қоғаммен қарым-қатынасына оң әсер етеді деген қорытынды жасайды.

Қазақстанның медиалық ландшафты мен цифрландырудың заманауи динамикасы құқық қорғау органдарын қоса алғанда, барлық қоғамдық салалар тарапынан жедел байланыс орнатып, бейімделуді талап етеді. Полиция органдарының қызметінде қарқынды дамып келе жатқан әлеуметтік медиа және онлайн платформалар өзекті бола түсуде.

Түйін сөздер: полиция органдары, бұқаралық ақпарат құралдары, әлеуметтік желі, іс-қимыл, қоғамдық сенім, кері байланыс, қауіпсіздік, т.б.

НЕСКОЛЬКО СЛОВ О СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В СЛУЖБЕ ПОЛИЦИИ

А. Асабаева

магистр юридических наук, докторант

Е. Серимов

кандидат юридических наук

Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. Использование полицией социальных сетей, так же как и другими общественными организациями, предоставляет множество преимуществ. Авторы в статье доказывают, что использование средств массовой информации, социальных сетей позволяет быстро распространять информацию среди широкой аудитории, минуя посредников, например, в случаях, когда необходимо донести информацию о пропавших без вести лицах. Кроме того, социальные сети предоставляют эффективный механизм для получения обратной связи и информации от граждан и организаций. Эта информация включает в себя жалобы на действия органов полиции или ее сотрудников, а также информацию о преступлениях и подозреваемых. Использование социальных сетей также способствует мобилизации общественности и ее участию в процессах планирования и принятия решений. По мнению авторов, такой подход может значительно улучшить эффективность деятельности полиции, особенно в части взаимодействия с общественностью.

В то же время социальные сети предоставляют полиции возможность взаимодействия с гражданами в менее негативном контексте. Авторы указывают на то, что взаимоотношения между полицией и гражданами через социальные сети могут способствовать укреплению доверия. Следовательно, если полиция эффективно участвует в социальных сетях, это может оказать позитивное воздействие на ее имидж и отношения с общественностью.

Современная динамика медийного ландшафта и цифровизации Казахстана требует немедленной реакции и адаптации со

стороны всех общественных сфер, включая правоохранительные органы. Печатная пресса и телевидение, хоть и имеют свою аудиторию, становятся менее актуальными в сравнении с быстро развивающимися социальными сетями и онлайн-платформами.

Ключевые слова: органы полиции, средства массовой информации, социальные сети, действия, общественное доверие, обратная связь, безопасность.

A FEW WORDS ABOUT THE MEDIA INFORMATION IN THE POLICE SERVICE

Assabayeva A.

Master of Juridical Sciences, doctoral student

Serimov E.

Candidate of Juridical Sciences

Karaganda Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The use of social media by the police, as well as by other public organizations, provides many advantages. The authors of the article prove that the use of mass media and social networks allows you to quickly disseminate information to a wide audience, bypassing intermediaries, for example, in cases where it is necessary to convey information about missing persons. In addition, social networks provide an effective mechanism for receiving feedback and information from citizens and organizations. This information includes complaints about the actions of the police or its employees, as well as information about crimes and suspects. The use of social media also helps to mobilize the public and its participation in planning and decision-making processes. According to the authors, this approach can significantly improve the effectiveness of police activities, especially in terms of interaction with the public.

At the same time, social media provides the police with the opportunity to interact with citizens in a less negative context. The authors point out that the relationship between the police and citizens through social networks can help build trust. The current dynamics of the media landscape and digitalization of Kazakhstan require an immediate response and adaptation from all public spheres, including law enforcement agencies. Print media and television, although they have their own audience, are becoming less relevant compared to the rapidly developing social networks and online platforms.

Keywords: police, media, social media, actions, public trust, feedback, security.

Кіріспе

Соңғы жылдары әлеуметтік желілерді пайдаланушылар санының күрт өсуі байқалады. Қазіргі уақытта әлеуметтік желілердің қоғаммен байланыс орнату, қарым-қатынас және ең бастысы, күнделікті өмірде болып жататын құбылыстар туралы ой алмасудағы маңызы артты. Мемлекеттік ұйымдар мен мемлекеттік қызметтерде кеңінен қолданыла бастады.

Демократияның негізі принциптерінің бірі болып табылатын ашықтық қағидатына сәйкес полицияның іс-қимылы, полиция қызметін реформалаудағы кемшіліктер мен жетістіктер жөнінде жұртшылықты хабардар етудің ең тиімді және пәрменді тәсілі - бұқаралық ақпарат құралдарын (бұдан әрі - БАҚ), әлеуметтік желілерді (бұдан әрі - ӘЖ) оңтайлы пайдалану десек, артық кетпейміз [1, б. 20].

Мемлекет басшысы Қ.-Ж.К. Тоқаев 2022 жылғы 16 наурыздағы Қазақстан халқына Жолдауында қазіргі прогрессивті ел үшін бәсекеге қабілетті және тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдарының болуы аса маңызды екенін атап көрсетті. Отандық БАҚ-тың Қазақстанда және әлемде болып жатқан үдерістерге өзіндік көзқарасы бар. Бұған шынайы ақпарат қауіпсіздігі мен елдің недологиясы тікелей тәуелді [2].

Негізгі бөлім

Осындай орайда, ең алдымен жариялауға қандай ақпарат ұсыну керектігін анықтайтын негізгі қағидаттарды айқындап алу қажет деп білеміз, бұлардың қатарына: 1) қоғамдық сенім деңгейін арттыратын; 2) қауіпсіздік сезімін тудыратын; 3) полиция қызметтерінің міндеттері мен жұмысы туралы жалпы сипаттағы; 4) жария етілмеуі керек ақпарат; 5) полицияның тергеуіне кедергі келтіретін мәліметтер туралы; 6) қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысты немесе кінәсіздік презумпциясы мәселесін қозғайтын құпия сипаттағы ақпараттар жатады.

Сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарымен табысты әріптестік баспасөз хатшыларының функцияларын нақты анықтайтын және полицейлерге баспасөз жұмысы бойынша тренинг бағдарламаларын анықтаудағы басшылыққа алатын қағидаттарды да әзірлеу талап етіледі [3, б. 42, 16].

БАҚ - полиция мен қоғам арасында етене байланыс орнатуда маңызды құрал болып саналады. Жергілікті БАҚ-пен мақсатты әрі белсенді әріптестік қарым-қатынас орнату полицияны маңызды ақпаратпен қамтып, қоғамның жаңаруына түрткі болып, ықпал етеді. Ол алдын алу, құқық бұзушылық, қылмыстық оқиғалар туралы, ондағы полиция органдарының іске асырған шаралары туралы ақпаратты қамтуы мүмкін.

Сонымен қатар, полицияның жергілікті БАҚ-пен әріптестігі қоғаммен сенімді қарым-қатынас орнату және коммуникациядағы кедергілерді азайту үшін де қажет. Жергілікті бұқаралық ақпарат құралдары полицияның халыққа қолжетімді болуына, «жұртқа жақын полиция» қағидатын жүзеге асыру үшін керек. Олардың жұмысы жөнінде түсінікті және қолжетімді форматта байланыс жасауға көмек бола алады.

Сондай-ақ полицияға жергілікті БАҚ-пен әріптестікте болуы қоғаммен құнды кері байланыс орнатып, полиция қызметінің сапасын арттыратын ұсыныстар алуына, қылмыстылықтың деңгейін төмендетуге де көмек беруі мүмкін. Мұның өзі қоғаммен өзара байланыста мейлінше тиімді болмақ. Өйткені азаматтармен өзара сенімді қарым-қатынас орнатуды басты қағидат деп білетін полицияның сервистік қызметінде БАҚ-тың маңызы ерекше.

Қоғам мен полиция арасындағы өзара қатынас қоғамдық қауіпсіздік пен құқықты тиімді пайдаланудың негізгі өзегі болып табылады.

Осы бағытта БАҚ арқылы азаматтармен серіктестік қарым-қатынас орнату үшін алты басымдықты атап өтуге болады. Санамалап өтсек, оларға мыналар жатады:

- *ашықтық және ақпараттандыру*: БАҚ полиция қызметін барынша ашық жариялай алады, қоғамдағы болып жатқан жағдайлар, оқиғалар тізбегі және полиция органдарының іс-әрекеттері туралы ақпарат береді. Құқық қорғау операциялары және тергеу нәтижелері туралы бұқаралық жариялау өзара сенім мен құрметті қалыптастыруға ықпал етеді. Сондай-ақ, азаматтарға полиция қызметінің күрделілігі мен жауапкершілігін барынша түсінуге мүмкіндік береді;

- *жағымды мысалдар мен ынтымақтастық*: полиция қызметкерлері азаматтарға көмектесіп, қандай да бір проблемаларын шешкені және қауіпсіздікті қамтамасыз еткені сынды полицияның қоғаммен ынтымақтастығының жағымды мысалдарын БАҚ-тың ұсынуы полицияға жұртшылық сенімінің артуына және оның жағымды бейнесін қалыптастыруға мүмкіндік береді;

- *есептілік және бақылау*: БАҚ «күзетші» бағамдаушы рөлін атқарады және ол арқылы қызметтік өкілетін асыра пайдаланған, азаматтардың құқықтары бұзылуына қатысты полиция әрекеттеріне баға бере алады. Бұл мәселені көпшілік алдында талқылау полиция органдарының қоғам алдындағы жауапкершілігін арттырып, мейлінше ашық диалог құруға мүмкіндік береді;

- *білім беру бағдарламаларын жасау*: БАҚ білім беру бағдарламалары, телехабарлар, мақалалар және адам құқықтары жөніндегі сарапшылармен, құқық қорғау органдарының өкілдерімен, қоғам белсенділерімен сұхбаттар жасау және мақалалар жариялауды ұйымдастыра алады. Бұл азаматтарға полицияның құқықтары мен міндеттері туралы түсінікті жақсартып, сонымен бірге, стереотиптері мен біржақтылықты жұмсарту түсер еді;

- *ашық диалог*: БАҚ ашық диалог пен пікір алмасуды қалыптастыру үшін көпшілік арасында жария талқылауды, полиция қызметкерлерімен және қоғамдық ұйымдар өкілдерімен кездесулер ұйымдастыра алады. Бұл азаматтар мен полиция арасындағы күрделі мәселелерді анықтауға, ортақ шешім дайындауға көмектеседі;

- *процедуралар мен құқықтарды түсіндіру*: БАҚ жүйелі түрде құқықтарды және полициямен өзара әрекет шараларын түсіндіре алады. Ол азаматтардың мол ақпарат алып, өздерінің қорғалғандықтарын сезінуге ықпал етеді.

Полицияның БАҚ-пен өзара қарым-қатынасы әрі қоғам мен құқық қорғау органдары арасында сенім мен ынтымақтастықты арттыруға, сондай-ақ қылмыстылықтың азайып, қауіпсіздікті қамтамасыз етуге әсер етеді.

Цифрландыру және Интернет дәуірінде адамдар әлеуметтік желілерде белсенділік танытуда. Әлеуметтік желілер байланыстың, ақпарат алмасудың және көңіл көтерудің күнделікті өмірлік ажырамас бөлігіне айналды. Әйткенмен, әлеуметтік желілердің мұндай басымдықтарымен қатар, сенімсіз және жалған ақпараттардың таралуының да ықтималдығы бар.

Осыған байланысты алдымен әлеуметтік желі және Интернет түсінігінің анықтамасын, сондай-ақ оған тән белгілердің өзін түсініп алу қажет. Егер Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V «Ақпараттандыру туралы» Заңына жүгінсек, оның «Осы Заңда қолданылатын негізгі түсініктер» аталатын 1-бабының 4 тармағында «ақпараттандыру объектілері – электрондық ақпараттық ресурстар, бағдарламалық камтылым, интернет-ресурс және ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылым» делінеді [4].

2023 жылдың 10 шілдесінде Қазақстан Республикасының № 18-VIII «Онлайн-платформалар және онлайн жарнама туралы» Заңы қабылданды, онда Қазақстан Республикасы аумағында қызмет ететін онлайн-платформалар, сондай-ақ, Қазақстан Республикасы аумағында онлайн-жарнамаларды сақтау, тарату, орналастыру, шығару барысында туындайтын қоғамдық қатынастар реттеледі [5]. Осы Заңның 1-бабының 10-тармағында онлайн-платформаның түсінігі нақты берілген. «Онлайн-платформа – қаржылық көрсетілетін қызметтер ұсынуға және электрондық коммерцияға арналған интернет-ресурстар және (немесе) интернет желісінде жұмыс істейтін бағдарламалық камтылымды, және (немесе) лездік хабар алмасу сервисін қоспағанда, онлайн-платформаны пайдаланушының өзі ашқан аккаунт, жария қоғамдастық арқылы онлайн-платформадағы контентті алуға, жасауға және (немесе) орналастыруға, және (немесе) таратуға, және (немесе) сақтауға арналған интернет-ресурс және (немесе) интернет желісінде жұмыс істейтін бағдарламалық камтылым, және (немесе) лездік хабар алмасу сервисі» [5]. Аталған Заңның «Пайдаланушылардың құқықтары мен міндеттері» туралы сөз болатын 16-бабының 2-тармағында жалған ақпаратты таратпаудың тәртібі көрсетілген.

Салыстырмалы әдіс. Интернеттен ақпарат алатын адамдар қатары көбейді, ал әлеуметтік желі жаңалықтар мен білімнің маңызды көзіне айналды. Дегенмен, ақпараттың мұндай легінде шынайы ақпаратты жалған ақпараттан айыруда кейде қиындық тудырады.

Жалған ақпараттар әлеуметтік желілер арқылы жылдам әрі кең тарайды, бұл азаматтарды шатастырып қоймай, қоғамдық қауіпсіздікке де қауіп төндіруі мүмкін.

Осындай негативті аспектілерге қарамастан технологиялық даму және Интернеттің қолжетімділігі әлеуметтік желіні сөйлесудің, тәжірибе алмасудың, ақпаратпен бөлісудің қолайлы құралы етіп отыр. Олар азаматтарға достарымен, әріптестерімен бірігуге, жаңалықтар мен оқиғаларды бақылап отыруға, тіпті, бизнес жүргізуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік желілердің артықшылығын барынша қолданып, сонымен бірге, жалған ақпараттан сақтау үшін адамдарды ақпараттарды сыни бағалауға және жалғандарды анықтауға үйретіп, оқыту қажеттігі туындайды.

Әлеуметтік желілер - сөйлесуге, өзара қарым-қатынасқа, сондай-ақ виртуалды қоғамдастық аясында контентті қалыптастыруға ықпал ететін, жеңілдететін веб-платформа. Бұл желілердің форматы әртүрлі, мәселен, ортақ мақсатта қолдануға арналған «Facebook», бейнежазба және фотолармен алмасуға арналған «Instagram» және «YouTube», сондай-ақ микроблогтар (мысалы, «Twitter»). Әлеуметтік медианың ақпаратты беру, қолдану және

таратудың динамикасын өзгерте отырып, медиа-жүйеге елеулі әсері барын атап өту қажет. Дәстүрлі БАҚ-қа қарағанда әлеуметтік желілер (бұдан әрі – ӘЖ) орталықтандырылмаған және «көптеген-көп» коммуникация жүйесіне қатысуға негізделген.

Джеймс П. Уолш, Кристофер О'Коннор әлеуметтік желілер, әсіресе, жастар арасында кең таралған технология және олар негізгі ақпарат көзі ретінде дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарын ығыстырып келеді деп санайды [6, б. 2].

Дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдары мен ақпараттық әлеуметтік желілер арасында қандай айырмашылықтар бар? Соларға тоқталып өтсек.

Бұқаралық ақпарат құралдары, соның ішінде газеттер, радио, теледидар, Интернет және журналдар танымал бұқаралық ақпарат құралдары болып табылады. «Бұқаралық ақпарат құралдары» термині қоғамға ақпаратты кеңінен тарату үшін қолданылатын медиа технологияларды білдіреді.

БАҚ-тың басты міндеті телевизиялық хабарлар арқылы түрлі және сенімді ақпараттарды, фильмдерді, баспа өнімдерін және онлайн ресурстарды ұсыну болып табылады.

Ал әлеуметтік медиа (әлеуметтік желі - ӘЖ) - бұл жаңалықтармен бөлісу платформасы ғана емес, сонымен қатар азаматтар өз өмірлерімен, пікірлерімен бөлісе алатын және бүкіл әлем бойынша орналасқан жеріне қарамастан басқалармен байланыс орната алатын кеңістік. Интернет және ӘЖ түрлі адамдармен байланысты қамтамасыз ететін қазіргі виртуальды әлемге айналды. ӘЖ хат алмасуға, телефонмен сөйлесуге және пост жариялаудың виртуалды кеңістігі ретінде көрініс тапты. Пайдаланушылар Facebook и WhatsApp, Instagram және YouTube секілді платформаларда өз профильдері бар. Бұл қосымшалардың және веб-сайттардың көпшілігі мобильді телефондар, планшеттер, ноутбук, компьютер секілді түрлі құрылғылар арқылы қолжетімді [7].

Бұқаралық ақпарат құралына тән ерекшеліктер қайсы десек, оған мыналарды бөліп айтар едік:

- БАҚ-тан ақпарат әдетте күнделікті жаңалықтар мен оқиғаларды қадағалап отыратын кәсіби журналистерден келеді. Полицейлер өздері туралы ақпараттың қалай ұсынылатындығын қадағалауы шектеулі;

- БАҚ әдетте жаңалықтарды дайындауға және жариялауға уақыт жіберіп алады. Ақпарат белгілі бір кідіріспен таратылады;

- БАҚ-пен өзара әрекеттесу көбінесе ресми баспасөз мәслихаттары мен прессрелиздер арқылы жүзеге асырылады. Оның өзі белгілі бір тақырыптарға шектеу қойылған теледидарлардағы немесе интернет платформалардағы ресми арналармен іске асады;

- негізінен БАҚ ақпаратты жеткізу үшін алдын ала дайындалған мәтінді, фотосуреттер мен бейнелерді пайдаланады;

- БАҚ оқиғаларға үшінші тараптың көзқарасы мен талдауын ұсынады. Қоғам көбіне ақпараттың пассивті тұтынушысы болып табылады.

Ал егер *әлеуметтік желілердің* ерекшеліктерін аңдайтын болсақ, онда полиция органдары өздерінің қызметтік міндеттерін жүзеге асыру, қоғаммен байланыс орнату және имиджін арттыру үшін әлеуметтік желілердегі аккаунттарды тиімді пайдалану керек деген қорытынды жасаймыз;

- полиция органдары өздерінің әлеуметтік желілердегі ресми аккаунттары (бейіні) арқылы ақпаратты дайындауға және таратуға белсенді қатыса алады. Әр бөлімдердегі БАҚ-қа жауапты ішкі және сыртқы коммуникация тобының қызметкерлері көпшілікке ақпаратты қалай және қашан беретінін өзденің бақылауында болады;

- ӘЖ-де ақпарат лезде жарияланады және тез таралады, бұл полицейлерге хабардар болуға және оқиғаларға тез жауап беруге мүмкіндік береді;

- полиция органдары әлеуметтік желілер арқылы қоғаммен тікелей қарым-қатынас жасай алады, сұрақтар мен түсініктемелерге жауап бере алады, бұл азаматтармен тікелей байланысқа шығуға ықпал етеді;

- ӘЖ азаматтардың қауіпсіздігін қорғау үшін қажет мәтінді, фотосуреттерді, бейнелерді, тікелей эфирлерді және жедел жаңартуларды қоса алғанда, форматтардың кең ауқымын қамтығанын жөн санайды;

- ӘЖ қоғамға оқиғаларды талқылауға және түсіндіруге белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Азаматтар өз пікірлерін ашық әрі еркін білдіре алады және оқиғалар туралы куәлік ете алады.

Қорытынды

Түйіндей айтқанда, бұл айырмашылықтар әлеуметтік медианың құқық қорғау органдарының қоғаммен өзара әрекеттесу тәсілдерін қалай өзгертетінін және олардың ақпараттық кеңістікке қаншалықты тез және серпінді әсер ететінін көрсетеді. Бүгін де әлеуметтік желілердің қоғаммен байланыс орнату, қарым-қатынас және ең бастысы, күнделікті өмірде болып жататын құбылыстар туралы ой алмасудағы маңызы артып отыр. Мемлекеттік ұйымдар мен мемлекеттік қызметтерде кеңінен қолданылып жатыр. Полиция органдарының әлеуметтік желіні тиімді пайдалануы қоғамның көзқарасы дұрыс қалыптасуына және полиция қызметкерлерінің оң имиджін қалыптастыруға септігін тигізетін еді.

Әлеуметтік желілер арқылы полицияның қоғаммен байланысы - бұл әртүрлі көзқарас тұрғысынан қарастырылатын күрделі тақырып екенін мойындау қажет. Сондықтан да біздің бұл мақаламыз зерттеушілерге пайдалы болады деген ойдамыз. Әлемнің өзгеруіне алып келген Интернет желісінің маңыздылығын және қауіптілігін әлі де кең ауқымда зерделеу керек деп есептейміз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Ежегодный доклад о деятельности ОБСЕ. – 2006 – С. 20 // [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/1/24696.pdf>.

2 Новый Казахстан: путь обновления и модернизации: Послание Главы государства К. Токаева народу Казахстана // [Электрондық ресурс] - Кіру режимі: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953>.

3 Purdy David W. Community Policing. – Vienna, 2007 – P. 16-42.

4 Об информатизации: Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗРК // [Электрондық ресурс] - Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418>.

5 Об онлайн-платформах и онлайн-рекламе: Закон Республики Казахстан от 10 июля 2023 года № 18-VIII ЗРК // [Электрондық ресурс] - Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2300000018>.

6 James P. Walsh. Christopher O'Connor. Social media and policing: A review of recent research. – Ontario, 2018 – P. 2.

7 Mass Media vs Social Media: Difference and Comparison // [Электрондық ресурс] - Кіру режимі: <https://askanydifference.com/ru/difference-between-mass-media-and-social-media/>.

REFERENCES

1 Ezhegodnyj doklad o dejatel'nosti OBSE. – 2006 – S. 20 // [Elektronnyy resurs] - Kiru rezhimi: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/1/24696.pdf>.

2 Novyj Kazahstan: put' obnovenija i modernizacii: Poslanie Glavy gosudarstva K. Tokaeva narodu Kazahstana // [Elektronnyy resurs] - Kiru rezhimi: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953>.

3 Purdy David W. Community Policing. – Vienna, 2007 – P. 16-42.

4 Ob informatizacii: Zakon Respubliki Kazahstan ot 24 nojabrja 2015 goda № 418-V ZRK // [Elektronnyy resurs]. - Kiru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418>.

5 Ob onlajn-platformah i onlajn-reklame: Zakon Respubliki Kazahstan ot 10 ijulja 2023 goda № 18-VIII ZRK // [Elektronnyy resurs] - Kiru rezhimi: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2300000018>.

6 James P. Walsh. Christopher O'Connor. Social media and policing: A review of recent research. – Ontario, 2018 – P. 2.

7 Mass Media vs Social Media: Difference and Comparison // [Elektronnyy resurs] - Kiru rezhimi: <https://askanydifference.com/ru/difference-between-mass-media-and-social-media/>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ақбота Асабаева - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты, полиция майоры. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Еркемов к-сі, 124. E-mail: Assabayeva777@mail.ru.

Елеужан Серимов - заң ғылымдарының кандидаты, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының ҒЗИ ПО тарихын зерттеу орталығының ғылыми қызметкері. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Еркемов к-сі, 124. E-mail: mr.serim@mail.ru.

Асабаева Ақбота - магистр юридических наук, докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, майор полиции. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Еркемова, 124. E-mail: Assabayeva777@mail.ru.

Серимов Елеужан - кандидат юридических наук, научный сотрудник Центра изучения истории ОВД НИИ Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Еркемова, 124. E-mail: mr.serim@mail.ru.

Akbota Assabayeva - Master of Juridical Sciences, doctoral student of the Karaganda Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, mayor of police. Republic of Kazakhstan, Karaganda, Ermekov str. 124. E-mail address: assabayeva777@mail.ru.

Eleuzhan Serimov - Candidate of Juridical Sciences, Researcher at the Center for the Study of History of the Department of Internal Affairs of the Scientific Research Institute of the Karaganda Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Republic of Kazakhstan, Karaganda, Ermekov str. 124. E-mail: mr.serim@mail.ru.

**СПЕЦИАЛЬНО-КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ МОШЕННИЧЕСТВА,
СОВЕРШАЕМОГО С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ****А.Б. Курумбаева**

магистр юридических наук, докторант

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. Настоящая статья представляет собой криминологическое исследование мошенничества, реализующегося с использованием информационных систем. В ходе анализа рассматриваются актуальные меры криминологической и уголовно-правовой профилактики кибермошенничества.

Основная цель работы - выработка криминологически обоснованных рекомендаций и стратегий предупреждения мошенничества в информационных системах. Представленный анализ может служить основой для формирования эффективных мер безопасности и борьбы с киберпреступлениями, а также привлечения внимания к вопросам профилактики такого рода правонарушений в современном обществе. Работа предоставляет комплексный взгляд на криминологические аспекты мошенничества с использованием информационных систем, внедряя в дискурс предупреждение и противодействие данному виду преступлений.

Статья заканчивается предложением конкретных криминологически обоснованных стратегий предупреждения мошенничества с использованием информационных систем.

В качестве важных моментов можно отметить выводы о факторах, которые влияют на совершение мошеннических действий с использованием информационных систем, а так же комплексном подходе к информационному и техническому обеспечению, в том числе в принятии комплекса мер по профилактике.

Угроза мошенничества, связанного с использованием информационных систем, по мнению авторов, требует объединения усилий всех заинтересованных сторон: государственных органов, отраслевых структур и частного сектора для предотвращения данного явления.

Кроме того, авторы считают, что важным аспектом предотвращения мошеннических действий с использованием информационных систем является также последовательное увеличение перечня компьютерных преступлений путем внедрения в уголовное законодательство Республики Казахстан аналогичную с Беларуским ответственность дропов, что лишит кибермошенников одного из основных инструментов их незаконной деятельности.

Ключевые слова: киберпреступления, кибермошенничество, криминология, уголовное право, профилактика.

**АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП ЖАСАЛАТЫН АЛАЯҚТЫҚТЫҢ
АРНАЙЫ-КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ АЛДЫН АЛУ****А.Б. Курумбаева**

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аңдатпа. Бұл мақала ақпараттық жүйелерді пайдалана отырып іске асырылатын алаяқтықты криминологиялық зерттеу болып табылады. Талдау барысында кибер алаяқтықтың криминологиялық және қылмыстық-құқықтық профилактикасының өзекті шаралары қарастырылады.

Жұмыстың негізгі мақсаты - ақпараттық жүйелердегі алаяқтықтың алдын алу бойынша криминологиялық негізделген ұсыныстар мен стратегияларды әзірлеу. Ұсынылған талдау киберқылмыстарға қарсы тиімді қауіпсіздік шараларын қалыптастыруға, сондай-ақ қазіргі қоғамда осындай құқық бұзушылықтардың алдын алу мәселелеріне назар аударуға негіз бола алады. Жұмыс ақпараттық жүйелерді қолдана отырып, алаяқтықтың криминологиялық аспектілеріне жан-жақты көзқарас береді, дискурста қылмыстың осы түріне қарсы ескерту мен қарсылықты енгізеді.

Мақала ақпараттық жүйелерді пайдалана отырып, алаяқтықтың алдын алудың нақты криминологиялық негізделген стратегияларын ұсынумен аяқталады.

Маңызды сәттер ретінде авторлардың ақпараттық жүйелерді пайдалана отырып, алаяқтық әрекеттерді жасауға әсер ететін факторлар туралы тұжырымдарын, сондай-ақ ақпараттық және техникалық қамтамасыз етудің кешенді тәсілін, оның ішінде профилактикалық шаралар кешенін қабылдауды атап өтуге болады.

Авторлардың пікірінше, ақпараттық жүйелерді қолданумен байланысты алаяқтық қауіп барлық мүдделі тараптардың мемлекеттік органдардың, салалық құрылымдардың және жеке сектордың осы құбылыстың алдын алу үшін күш-жігерін біріктіруді талап етеді.

Сонымен қатар, авторлар ақпараттық жүйелерді пайдалана отырып, алаяқтық әрекеттердің алдын алудың маңызды аспектісі компьютерлік қылмыстардың тізбесін дәйекті түрде ұлғайту болып табылады, Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасына Беларусьпен аналогтық дроптар үшін жауапкершілікті енгізуді ұсынады, бұл кибералаяқтарды олардың заңсыз қызметінің негізгі құралдарының бірінен айырады деп санайды.

Түйін сөздер: киберқылмыс, кибер алаяқтық, криминология, қылмыстық құқық, алдын алу.

**SPECIAL CRIMINOLOGICAL PREVENTION OF FRAUD COMMITTED
USING INFORMATION SYSTEMS**

Kurumbayeva A.B.

Master of Juridical Sciences, Doctoral Student

Karaganda Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. This article is a criminological study of fraud carried out using information systems. The analysis examines current measures of criminological and criminal law prevention of cybercrime.

The main purpose of the work is to develop criminologically sound recommendations and strategies for preventing fraud in information systems. The presented analysis can serve as a basis for the formation of effective security measures and the fight against cybercrime, as well as drawing attention to the prevention of such offenses in modern society. The work provides a comprehensive look at the criminological aspects of fraud using information systems, introducing prevention and counteraction to this type of crime into the discourse.

The article ends with a proposal of specific criminologically sound strategies for preventing fraud using information systems.

As an important point, the authors' conclusions can be noted about the factors that influence the commission of fraudulent actions using information systems, as well as an integrated approach to information and technical support, including the adoption of a set of preventive measures.

The threat of fraud associated with the use of information systems, according to the authors, requires the combined efforts of all stakeholders: government agencies, industry structures and the private sector to prevent this phenomenon.

In addition, the authors believe that an important aspect of preventing fraudulent actions using information systems is also a consistent increase in the list of computer crimes, through the introduction into the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan, the responsibility of drops should be analogous with Belarusian, which will deprive cybercriminals of one of the main tools of their illegal activities.

Keywords: cybercrime, cyberbullying, criminology, criminal law, prevention.

Введение

С внедрением новых информационных технологий и расширением интернет-пространства криминальные элементы все чаще обращаются к высокоэффективным схемам, основанным на использовании информационных систем. Эти атаки охватывают различные сферы, включая финансы, личную жизнь, корпоративные структуры и государственные органы, создавая серьезные вызовы для правоохранительных органов и общества в целом.

Необходимость глубокого анализа этого феномена обусловлена динамикой развития киберпреступлений. Изощренные методы, используемые преступниками, требуют комплексного понимания и внимания со стороны исследователей, законодателей и специалистов в области кибербезопасности.

В научном мире считают, что наиболее эффективным методом предотвращения подобного рода преступлений является не интенсивная борьба с преступностью в виде репрессий, а эффективная профилактика со стороны институтов общества и государства. Чтобы избежать негативных последствий, связанных с киберпреступностью, необходимо снизить уровень социальной нагрузки и уменьшить уровень ее негативных последствий. Это будет способствовать улучшению экономической ситуации в стране, а также ее политической и нравственной атмосферы.

Методы

Методологической базой исследования являются методы эмпирического и теоретического исследования: исторический, формально-логический, сравнительно-правовой, статистический, системно-структурный и конкретно-социологические методы.

Основная часть

Планирование мероприятий, направленных на предотвращение правонарушений, напрямую связано с содержанием криминальных факторов, которые ее порождают. Исходя из того факта, что проблема, связанная с причинным комплексом мошенничества, в том числе с использованием информационных систем, не получила должного внимания со стороны криминологов, можно сделать вывод о том, что она является недостаточно изученной.

Обращаясь к факторам, которые являются внутренними нравственно-психологическими основаниями мошенничества, Стрижов Е.Ю. говорит о:

1) одобрительном отношении значительной части экономически активного населения к обману и мошенничеству; 2) преобладании в сознании молодежи ценностей денег, гедонизма, личного успеха; 3) пренебрежительном отношении к честному производительному труду и к умеренному потреблению материальных благ; 4) ориентации большинства молодых людей на моральные нормы индивидуализма и прагматизма [1, с. 13].

Анализируя причины женского мошенничества, Чикишева Н.А. акцентирует свое внимание на этом вопросе, отмечает о: 1) низкой квалификации труда женщин и низком уровне его оплаты; 2) возрастающей напряженности в обществе, всеобщей беспомощности, злобности; 3) более активном участии женщин в общественном производстве; 4) существенном ослаблении такого социального института, как семья [2, с. 78].

Ключевые факторы мошенничества с использованием информационных систем, по мнению Комарова А.А., можно разделить на несколько групп: 1) особенности современных сетевых технологий, предоставляющих возможности для успешного ведения преступной деятельности (анонимность, оперативность, возможность массового воздействия); 2) отсутствие социально- правового контроля со стороны общества за процессами информатизации; 3) недостатки правового регулирования (в сфере электронной торговли, защиты прав потребителей); 4) недостатки правоохранительной деятельности [3, с. 89-94].

В результате проведенного изучения данного вопроса позволило нам прийти к умозаключению, что основными

факторами для совершения мошеннических действий в сфере компьютерной информации являются следующие:

- 1) в области информационной безопасности наблюдается недостаточная культура среди населения;
- 2) программы, направленные на совершенствование систем защиты платежей, финансируются в недостаточном количестве;
- 3) при подборе и расстановке кадров в компаниях, предоставляющих услуги телематических услуг связи, а также в кредитных организациях, существуют некоторые проблемы;
- 4) по статистике, некоторые кредитные организации имеют недостаточные возможности по обеспечению защиты своих клиентов от злоумышленников, а также не могут эффективно взаимодействовать с правоохранительными органами;
- 5) отдельные проблемы имеются в сфере регулирования трудовых отношений, обеспечения информационной безопасности и электронной коммерции;
- 6) недостаточная эффективность применения норм уголовного права, которые имеют двойную защиту. В данном случае речь идет о статьях, которые перечислены в Главе 7 Уголовного кодекса РК.

Научное сообщество традиционно рассматривает предупреждение как общесоциальную проблему, и более узкое значение имеет в криминологическом аспекте. Помощь в предотвращении негативных явлений в обществе может быть оказана посредством общесоциального предупреждения. Оно включает в себя деятельность по улучшению социальной жизни общества (политическая, экономическая, нравственная и т.д.), а также способствует уменьшению негативных проявлений в обществе [4, с. 331]. Кроме того, специально-криминологическое предупреждение непосредственно направлено на устранение причин и условий, способствующих совершению преступлений [5, с. 96].

Важно отметить, что система общественного предупреждения играет ключевую роль в предотвращении правонарушений. Их цель - это восстановление экономической стабильности в стране, улучшение работы органов власти, направленных на совершенствование административного ресурса и налаживание должного нормативного регулирования. Кроме того, они способствуют созданию правовой практики, которая может предотвратить правонарушительные действия. Уголовно-политические задачи, связанные с превенцией, требуют наличия благоприятного фона развития общества и государства. Остается открытым вопрос о специфике этих мер, если они используются в столь разнообразных ситуациях мошенничества с использованием информационных систем.

Обращая внимание на то, что общество и государство играют большую роль в предотвращении мошенничества при использовании информационных систем, следует принять к сведению тот факт, что создание эффективной превентивной стратегии должно осуществляться с помощью комплексного подхода к информационному, просветительскому и техническому обеспечению.

Не следует говорить, что в последние годы не было предпринято никаких мер для повышения уровня цифровой грамотности населения.

Вместе с тем, как справедливо отмечает Сынгаевский Д.В., правоохранительные органы как участники предупредительной деятельности не проявляют должной активности в улучшении культуры информационной безопасности, а также в распространении информации о способах и приемах совершения правонарушений в сети Интернет [6, с. 128].

Комаров А.А. предложил создать единый централизованный информационный ресурс, который будет способен предотвратить мошенничество с использованием информационных систем и при этом будет иметь государственную поддержку и обратную связь с правоохранительными органами. Мы считаем, что это предложение имеет право на существование [3, с. 165].

В целом, из всего комплекса мер, направленных на борьбу с компьютерным мошенничеством, наиболее эффективными и действенными кажутся меры, которые направлены на техническое обеспечение.

Одной из самых важных организационно-технических мер, направленных на предупреждение мошенничества в сфере компьютерной информации, на наш взгляд, является создание на основе взаимодействия государственных органов, отраслевых структур и общественных организаций системы мониторинга информационных ресурсов на предмет обнаружения угроз связанных с распространением сведений о неизвестных правоохранительным органам методах и способах компьютерного мошенничества в целях дальнейшего блокирования данных ресурсов.

В продвижении данного вопроса нам кажется будет актуальным привлечение частного сектора, а именно ряда компаний деятельность которых направлена на разработку специального программного обеспечения, способного оказать помощь правоохранительным органам Республики Казахстан в противодействии киберпреступлениям. В настоящее время мы можем выделить деятельность в этом направлении таких компаний как, «Kazdream» и «Seven Hills».

Как основное направление предотвращения правонарушений следует рассмотреть уголовно-правовое воздействие на факторы, которые способствуют их совершению, за которое отвечает применение норм с двойной превенцией, основным механизмом осуществления профилактической функции данных является установление санкций за общественно опасные действия, которые не несут большой угрозы для общества, но могут привести к совершению действий, которые не имеют большого значения для общества, которые будут более значимы по степени и масштабу последствий, чем те, которые не несут никакой угрозы.

Неоднозначным образом в теории уголовного права объясняется двойной превентивный эффект данных норм. На наш взгляд, представляется уместным согласиться с мнением некоторых авторов о том, что правонарушение, предусмотренное нормой с двойной превенцией, не может быть признано в качестве первопричины другого правонарушения. В основе лежит жесткая, однозначная детерминация. Она означает, что причинная связь между ними отсутствует. Например, в случае вовлечения несовершеннолетнего в совершение преступления, это не означает, что он станет участником преступления, а продажа оружия какому-либо лицу не является неизбежным

процессом совершения им преступления [7, с. 117].

Одновременно, в кодифицированном уголовном законодательстве Республики Казахстан есть ряд норм, которые предусматривают ответственность за преступления, которые способствуют совершению мошенничества с использованием информационных систем. Прежде всего, к числу таких норм следует отнести нормы об ответственности за неправомерный доступ к информации, в информационную систему или сеть телекоммуникаций (ст. 205 УК РК), неправомерное завладение информацией (ст. 208 УК РК), создание, использование или распространение вредоносных компьютерных программ и программных продуктов (ст. 210 УК РК), неправомерные изменение идентификационного кода абонентского устройства сотовой связи, устройства идентификации абонента, а также создание, использование, распространение программ для изменения идентификационного кода абонентского устройства (ст. 213 УК РК) [8].

Следует отметить, что проблемы законодательного определения и практического применения уголовно-правовых норм об ответственности за преступления с использованием информационных систем достаточно активно разрабатываются в доктрине уголовного права.

Интересный пример, слабости нормы уголовного права которые применяются к правонарушителям в сфере информационных технологий и их преступлениям, наглядно демонстрируются в представленной компаниями-разработчиками средств защиты информации в странах СНГ.

Согласно докладу, подготовленному компанией «Лаборатория Касперского» в 2022 году, ее продуктами были обнаружены попытки кражи денежных средств из банковских счетов посредством онлайн-доступа к ним на 376 742 персональных компьютерах пользователей. Программы-вымогатели обнаружены на 271 215 компьютерах пользователей. В течение года веб-антивирусом компании было выявлено 101 612 333 уникальных вредоносных объектов (скрипты, эксплойты, исполняемые файлы и т. д.). Решения «Лаборатории Касперского» отразили 505 879 385 атак, проводившихся с интернет-ресурсов, размещенных в разных странах мира. Всего 29,4 % компьютеров пользователей Интернета в течение года хотя бы раз подвергались веб-атаке. Файловым антивирусом компании на компьютерах пользователей выявлено более 4 миллионов вредоносных и потенциально нежелательных программ [9].

Несомненно то, что эффективное предупреждение мошеннических действий в области компьютерных технологий может быть достигнуто только при условии эффективного использования правовых норм, которые предусматривают ст.ст. 205, 208, 210 и 213 УК РК. Согласно нашей точке зрения, для того чтобы они смогли эффективно бороться с киберпреступностью и компьютерным мошенничеством в сфере информационных систем, необходимо устранить факторы, которые снижают их эффективность: ошибки и просчеты, допущенные при разработке данных норм; а также избирательность их применения.

Помимо этого мы считаем, что необходимо проводить последовательное увеличение перечня компьютерных преступлений для предотвращения мошеннических действий с использованием информационных систем. С учетом того, что мы не ставили перед собой цель в рамках данной статьи подробно рассмотреть социально-правовую обусловленность тех или иных запретов, отметим, что актуальной потребностью является решение вопроса о криминализации так называемых «дропов».

Так к примеру в уголовном законодательстве Республики Беларусь предусмотрена ответственность за изготовление в целях сбыта либо сбыт поддельных банковских платежных карточек, иных платежных инструментов и средств платежа, а равно совершенное из корыстных побуждений незаконное распространение реквизитов банковских платежных карточек либо аутентификационных данных, посредством которых возможно получение доступа к счетам либо электронным кошелькам (статья 222 «Незаконный оборот средств платежа и (или) инструментов») [10].

По нашему мнению, в уголовное законодательство Республики Казахстан следует внедрить аналогичную ответственность дропов, что лишит кибермошенников одного из основных инструментов их незаконной деятельности.

И наконец, представляется, что на уровне специального криминологического предупреждения мошенничества в сфере компьютерной информации действенной мерой мог бы стать запрет на осуществление трудовой деятельности в кредитно-финансовой сфере, а также в области информационных (информационно-телекоммуникационных) технологий лицам, ранее привлекавшимся к ответственности по ст. 190 УК РК. Если рассматривать данное последствие судимости в контексте общего права, то оно по своим возможностям и потенциалу не менее эффективно, чем уголовное наказание. Для предотвращения хищений и злоупотреблений, необходимо соблюдать бессрочный характер ограничения. Это позволит не только полностью исключить лиц, которые могут быть причастны к совершению правонарушений в сфере финансов и обращения информации граждан и организаций, но и станет мощным сдерживающим фактором для работников соответствующих учреждений и организаций.

Заключение

Резюмируя изложенное, необходимо отметить следующие выводы:

1. В результате проведенного исследования было установлено, что основными факторами для совершения мошеннических действий в сфере компьютерной информации являются следующие:

- 1) в области информационной безопасности наблюдается недостаточная культура среди населения;
- 2) программы, направленные на совершенствование систем защиты платежей, финансируются в недостаточном количестве;
- 3) при подборе и расстановке кадров в компаниях, предоставляющих услуги телематических услуг связи, а также в кредитных организациях, существуют некоторые проблемы;
- 4) по статистике некоторые кредитные организации имеют недостаточные возможности по обеспечению защиты своих клиентов от злоумышленников, а также не могут эффективно взаимодействовать с правоохранительными органами;
- 5) отдельные проблемы имеются в сфере регулирования трудовых отношений, обеспечения информационной

безопасности и электронной коммерции;

б) недостаточная эффективность применения норм уголовного права, которые имеют двойную защиту. В данном случае речь идет о статьях, которые перечислены в главе 7 Уголовного кодекса РК.

2. Исходя из того, что уголовно-правовое регулирование играет важную роль в разрешении проблемы предотвращения мошенничества в сфере информационных технологий и является одним из основных инструментов для предотвращения подобных правонарушений, следует сделать вывод о том, что создание эффективной превентивной стратегии будет заключаться в комплексном подходе к информационному и техническому обеспечению, а также в принятии комплекса мер по профилактике.

3. В связи с возросшей угрозой мошенничества с использованием информационных систем, необходимо объединить усилия государственных органов, отраслевых структур и частного сектора для предотвращения данного явления.

4. По нашему мнению, в уголовное законодательство Республики Казахстан следует внедрить аналогичную Республике Беларусь ответственность дропов, что лишит кибермошенников одного из основных инструментов их незаконной деятельности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Стрижов Е.Ю. Нравственно-психологические детерминанты мошенничества: автореф. дис. ... доктора психологических наук. - М., 2011. - 49 с.

2 Чикишева Н.А. Женское мошенничество: криминологическая и виктимологическая характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Владивосток, 2011. - 23 с.

3 Комаров А. А. Криминологические аспекты мошенничества в глобальной сети Интернет: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Пятигорск, 2010. - 26 с.

4 Криминология / под ред. Г.А. Аванесова. - М., 2010. - 574 с.

5 Жалинский А.Э. Специальное предупреждение преступлений в СССР. - Львов, 1976. - 194 с.

6 Сынгаевский Д. В. Предупреждение ряда мошеннических схем // СПС Консультант-Плюс. - 2013. - № 2(3). - 215 с.

7 Ображиев К.В., Шуйский А.С. Уголовно-правовые нормы с двойной превенцией: понятие, сущность и виды // Законы России: опыт, анализ, практика. - 2009. - № 12. - 122 с.

8 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года.

9 Официальный сайт АО «Лаборатория Касперского» // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://go.kaspersky.com/rs/802-IJN-40/images/KSB_statistics_2022_ru_final.pdf (дата обращения: 14.01.2024 г.).

10 Уголовный кодекс Республики Беларусь от 13 июня 1996 года.

REFERENCES

1 Strizhov E.Ju. Nравstvenno-psihologicheskie determinanty moshennichestva: avtoref. dis. ... doktora psihologicheskikh nauk. - M., 2011. - 49 s.

2 Chikisheva N.A. Zhenskoe moshennichestvo: kriminologicheskaja i viktimologicheskaja harakteristika: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. - Vladivostok, 2011. - 23 s.

3 Komarov A. A. Kriminologicheskie aspekty moshennichestva v global'noj seti Internet: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. - Pjatigorsk, 2010. - 26 s.

4 Kriminologija / pod red. G.A. Avanesova. - M., 2010. - 574 s.

5 Zhalinskij A.Je. Special'noe preduprezhdenie prestuplenij v SSSR. - L'vov, 1976. - 194 s.

6 Syngaevskij D. V. Preduprezhdenie rjada moshennicheskikh shem // SPS Konsul'tant-Pljus. - 2013. - № 2(3). - 215 s.

7 Obrazhiev K.V., Shujskij A.S. Ugolovno-pravovye normy s dvojnoj prevenciej: ponjatie, sushhnost' i vidy // Zakony Rossii: opyt, analiz, praktika. - 2009. - № 12. - 122 s.

8 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 ijulja 2014 goda.

9 Oficial'nyj sajt AO «Laboratorija Kasperskogo» // [Elektronnyj resurs] - Rezhim dostupa: https://go.kaspersky.com/rs/802-IJN-40/images/KSB_statistics_2022_ru_final.pdf (data obrashhenija: 14.01.2024 g.).

10 Ugolovnyj kodeks Respubliki Belarus' ot 13 ijunja 1996 goda.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Айнұр Бекежанқызы Курымбаева - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты, полиция майоры. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Ондасынова, 3. E-mail: ainura77707@mail.ru.

Курумбаева Айнур Бекежановна - магистр юридических наук, докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им.Б. Бейсенова», майор полиции. Республика Казахстан, г. Караганда, Ондасынова 3. E-mail: ainura77707@mail.ru.

Ainur Kurumbayeva - Master of Juridical Sciences, doctoral student of the Karaganda Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, police major. Republic of Kazakhstan, Karaganda, Ondasynov str. 3. E-mail: ainura77707@mail.ru.

ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ҚАҚЫНДА**Б. Өмірзаққызы**

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аңдатпа. Мақалада қазіргі таңдағы ең өзекті мәселелердің бірі зорлық-зомбылық мәселесі зерттеледі. Еліміздің Ата Заңы адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға кепілдік береді. Осыған орай, зорлық-зомбылық фактісіне қарсы адамдардың құқықтарының қорғауда болу қажеттігін ҚР Конституциясының 17-бабы адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмаушылық және ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге не жазалауға болмайтындығы туралы тікелей айтады. Зорлық-зомбылық құрбандары саналатын әйелдердің проблемасы – барлық елдер заң шеңберінде тыйым салуға талпынып жатқан үлкен мәселе, әрі жиі қайталанатын қылмыстар санатына жатады. Бүгінгі кезде зорлық-зомбылыққа тап болған әйелдердің нақты санын дәл айту мүмкін емес. Себебі, олардың барлығы арнайы органдарға барып шағымданбайды. Шағымданған жағдайдың өзінде оқиғаның бар шындығы айтылмай қалуы мүмкін екендігін құзырлы орган қызметкерлері де жасырмайды. Өйткені, бойын үрей билеген қыз баласы, ер азаматтармен ашылып сөйлеспек түгілі, айтатын ойын жинақтай алмай абдырап қалатыны ақиқат. Сонымен қатар мемлекеттік органдар тарапынан жасалатын жұмыстардың әлсіздігі, қоршаған ортаның әйел затын кінәлап сөгуі, әйелдердің өміріне қорқыныш пен сенімсіздік сезімін тудырады. Зорлық-зомбылықтан қорқу әйелдерге өмірлеріне тұрақты кедергі болып табылады және олардың маңызды әрекеттерге қол жеткізуін шектейді. Байқап отырғанымыздай, криминологиялық профилактиканың қолданыстағы тетігі оларды уақытылы анықтау мен алдын алу үшін жеткіліксіз болып шықты. Жалпы әйел адамдарға жасалатын зорлық-зомбылыққа зерттеушілердің анықтамалары, сарапшылардың пікірлері қарастырылған. Зорлық-зомбылық қылмысының алдын алудың оңтайлы бағыттары мен құралдарын жете білу керек екендігі түсіндірілген.

Түйін сөздер: қылмыстық қол сұғушылық, жәбірленуші, қасақана, зорлық-зомбылық, еркінен тыс, әйел, құрбан.

О НЕКОТОРЫХ ХАРАКТЕРИСТИКАХ НАСИЛЬСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ**Өмірзаққызы Б.**

магистр юридических наук, докторант

Қарагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. В статье исследуется одна из самых актуальных проблем современности - проблема насилия. Основной Закон страны гарантирует защиту прав и законных интересов людей. В этой связи необходимость защиты прав людей против факта насилия прямо упоминается в статье 17 Конституции РК о неприкосновенности человеческого достоинства и о том, что никто не может быть подвергнут пыткам, насилию, другому жестокому обращению или оскорблению человеческого достоинства либо наказанию. Проблема женщин, которые считаются жертвами насилия, является серьезной проблемой, которую все страны пытаются запретить в рамках закона, и часто подпадает под категорию повторяющихся преступлений. Сегодня невозможно точно сказать точное количество женщин, подвергшихся насилию. Потому что не все они идут в специальные органы и жалуются. Даже в случае жалобы компетентный орган не скрывает, что существующая реальность инцидента может остаться невысказанной. В конце концов, это правда, что девушка с ужасом сбивается с толку, не имея возможности открыться и рассказать обо всем мужскому полу. Кроме того, слабость работы со стороны государственных органов, обвинительный упрек в женском предмете окружающей среды вызывает у женщин чувство страха и недоверия к своей жизни. Страх насилия является постоянным препятствием для женщин в их жизни и ограничивает их доступ к важным действиям. Как мы видим, существующего механизма криминологической профилактики оказалось недостаточно для их своевременного выявления и профилактики. Рассмотрены определения исследователей, мнения экспертов о насилии над женщинами в целом. Разъясняется, что необходимо достичь оптимальных направлений и средств профилактики насильственных преступлений.

Ключевые слова: преступное посягательство, потерпевшая, умышленное, насильственное, произвольное, женщина, жертва.

ABOUT SOME CHARACTERISTICS OF VIOLENT CRIMES**Omirezakkyzy B.**

master in Juridical Sciences, doctoral student

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The article examines one of the most pressing problems of our time - the problem of violence. The law of the country guarantees the protection of the rights and legitimate interests of people. In this regard, the need to protect people's rights against violence is explicitly mentioned in article 17 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan On the inviolability of human dignity and that no one can be subjected to torture, violence, other ill-treatment or insult to human dignity or punishment. The problem of women who are considered victims of violence is a serious problem that all countries are trying to prohibit within the framework of the law, and often falls under the category of recurring crimes. Today, it is impossible to accurately say the exact number of women who have been abused. Because not all of them go to special authorities and complain. Even in the case of a complaint, the competent authority does not hide that the existing reality of the incident may remain unspoken. In the end, it's true that a girl is terribly confused, not being able to open up and tell the male sex about everything. In addition, the weakness of the work on the part of government agencies, an accusatory rebuke of the female subject of the environment, causes women to feel fear and distrust of their lives. Fear of violence is a constant obstacle for women in their lives and limits their access to important actions. As we can see, the existing mechanism of criminological prevention turned out to be insufficient for their timely detection and prevention.

The definitions of researchers and expert opinions on violence against women in general are considered. It is explained that it is necessary to achieve optimal directions and means of preventing violent crimes.

Keywords: criminal assault, victim, intentional, violent, arbitrary, woman, victim.

Кіріспе

Әлеуметтік құбылыс ретіндегі зорлық-зомбылық адами қарым-қатынастар саласы бойынша ізденіс, зерттеулерге ден қояр болсақ, олардың небір өркениеттер мен әлеуметтік-экономикалық формацияларда орын алған құбылыс екенін айғақтайды. Олар қоғамның дамуында әр нақты тарихи кезеңінің әлеуметтік процестерімен айқындалып, өзгеріп отыратыны аңдалады [1, б. 34]. Сонымен қатар зорлық-зомбылықты әлеуметтік болмыстың маңызды, әрі ажырамас бөлігі ретінде философия, медицина, психология, әлеуметтану секілді көптеген ғылымдар тарапынан ұдайы зерттеліп келеді. «Зорлық-зомбылық» деген ұғымның өзі де күні бүгінге дейін көпмәнді әрі даулы болып келеді, оның тамыры ықылым кезеңдерге барып тіреледі [2, б. 19].

Зорлық-зомбылықтың мазмұны заң шығарушы тарапынан әлі нақты анықтала қойған жоқ, осыған орай ғылыми әдебиеттерде бұған байланысты көптеген пікірлер айтылып жүр. Соларға экскурс шолу жасап өтсек дейміз.

Зерттеушілердің зорлық-зомбылық туралы әр кезеңдерде мынадай анықтамалар келтіретіні бар:

- жәбірленушінің денесіне (тәніне) қолсұғушылық, тұрақты бір өзгешеліктер қалдырмаса да, бір сәттік ауырсынуды, не тіпті жағымсыз сезімді тудырады [3, б. 47];

- басқа адамға физикалық әсер етудің барлық түрлері [4, б.11];

- адам ағзасына еркінен тыс жасалған қоғамдық қауіпті, құқыққа қайшы әсер ету [5, б. 3];

- адамның денесіне өз еркінен тыс психикасына қоғамдық қауіпті заңсыз құқыққа қайшы әсер ету [6, б. 15];

- басқа адамға оның санасы мен еркіне қарсы немесе оған қосымша бағытталған, оған елеулі зиян келтіретін, не осындай зиян келтіру қаупін тудыратын құқыққа қайшы, қасақана, физикалық әрі (немесе) психикалық ықпал ету;

- адамға (немесе адамдар тобына) өзге адамдар тарапынан оның еркінен тыс немесе оған қарсы жасалған және оған органикалық, физиологиялық немесе психикалық жарақат келтіруі мүмкін және оның пікір білдіру немесе әрекет бостандығын шектейтін сыртқы қасақана және заңсыз әсер ету [7];

- адамның денесіне қол тигізбеушілікке қарсы келетін тікелей физикалық ықпал ету, сонымен бірге мазмұны құқық бұзушылықтың қай түріне жататынын көрсететін адамға қауіпті зиян келтіру;

- денеге энергиялық (дене) немесе ақпараттық (психикалық) әсер ету арқылы жәбірленушіге оның еркіне қайшы физикалық немесе психикалық зиян келтіруге қасақана заңсыз зиян келтіру түріндегі адамның жеке қауіпсіздігіне (адамның мүшелері, ұлпалары, физиологиялық қызметтері, психикасы) қылмыстық қол сұғушылық [8];

- жәбірленушіге (қарсы немесе еркінен тыс) қасақана физикалық немесе психикалық зиян келтіру түріндегі адамның жеке қауіпсіздігіне қылмыстық қол сұғушылық [9];

- қажетті еркін білдіруіне қайшы келетін, басқа адамның физикалық және (немесе) психикалық аясына қоғамдық қауіпті, құқыққа қайшы, қасақана әсер ету, соның салдарынан жеке адамның құқықтары мен бостандықтары бұзылады [10, б. 45];

- адамның келісімінсіз, саналы, мақсатты түрде зиянды әсер ету [11, б. 11].

Негізгі бөлім

Сарапшылар көрсеткен зорлық-зомбылықтың барлық негізгі белгілерін қамтитын бұл пікірлердің соңғысы зорлық-зомбылықтың мазмұны мен сипатын барынша дәл көрсететіндей. Сонымен қатар, зорлық-зомбылық санатына жататын әрекеттердің шеңберін нақтырақ көрсетуге мүмкіндік беретін кейбір жайттарды атап өтпеу мүмкін емес.

Біріншіден, бұны тек тірі адамдарға жасалған әрекеттер деп санаймыз (өлген адамдарға қарсы әрекеттің кез келген түрі зорлық-зомбылық емес).

Екіншіден, адам емес, сондай-ақ бейсаналық күйде болған немесе тиісті мақсаты жоқ адамдар жасаған әрекеттерді зорлық-зомбылық деп санауға болмайды.

Үшіншіден, кейбір жағдайларда зорлық-зомбылық оны қолданатын адамның келісімімен жүзеге асырылатын ықпал ретінде қарастырылуы мүмкін (мысалы, заң шығарушы тарапынан мұндай ықпал етуге тікелей тыйым салынса).

Төртіншіден, белгілі бір мінез-құлық әрекетін зорлық-зомбылық деп тану үшін меншік иесінің денсаулығына анықталған зиян келтіру міндетті емес.

Сәйкесінше, заң біреудің өмірін, денсаулығын, психикалық жағдайын, бостандығын (мемлекетпен, жақындарымен, адаммен) қорғаса да, зорлық-зомбылықтың мәні жеке тұлғаның (адамның) қол сұғылмауға тиістісіне қол сұғуымен өлшенеді.

Зорлық-зомбылықты бұлайша түсіну адам өліміне, сондай-ақ денсаулыққа әртүрлі зиян келтіруге бағытталған әрекеттердің кең ауқымын зорлық-зомбылыққа жатқызатын қазіргі заманғы заңнама талаптарына толығымен сәйкес келеді. Мүліктік жағдайдағы сияқты жеке бастың тұтастығы, бір жағынан, нақты адамның жеке құқықтарын, екінші жағынан, адамға (нақты адамдарға) зиянды әсер етудің алдын алу үшін белгілі бір міндеттерді қамтиды. Сондықтан көп жағдайда зорлық-зомбылықта заңсыз әрекет болып табылады деп білеміз. Осының ішінен әйелдерге қатыстысын бөле-жара алатын болсақ, әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықта әлеуметтік қысымның дәрежесі жоғары келеді, негізінен:

- әйелдердің өздеріне қарсы жасалған кейбір әрекеттер туралы хабарлауына кедергі болатын ұят сезімі;

- әйелдердің құқықтық көмекке немесе қорғауға жеткіліксіз қолжетімділігі;

- мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың қолданыстағы құқықтық нормалар туралы ақпаратты тарату және олардың сақталуын қамтамасыз ету бойынша жұмыстың тым әлсіз жүргізілуі;

- зорлық-зомбылықтың себептері мен салдарын жою бойынша тәрбиелік және басқа да шаралардың аздығы.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы әйелдердің өміріне қорқыныш пен сенімсіздік сезімін тудырады және

олардың теңдікке қол жеткізуге деген ұмтылысын жүзеге асыруға кедергі [11, 60].

Зорлық-зомбылықтан қорқу әйелдерге тұрақты кедергі болып табылады және олардың маңызды әрекеттерге қол жеткізуін шектейді. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық қоғамның әрбір мүшесі үшін де, жалпы қоғам үшін де жоғары әлеуметтік-экономикалық және денсаулықты емдеу шығындармен байланысты келеді әрі әйелдерді әлеуметтік қатынастар аясында бағынышты жағдайға мәжбүрлейтін негізгі әлеуметтік механизмдердің бірі болып табылады.

Тарихи дереккөздерге жүгінсек, әйелдерді (қыздарды) қылмыстық қол сұғушылықтардан әлеуметтік-құқықтық қорғау институттары адамзат өркениетінің бүкіл даму процесінде қалыптасқанын атап өтеміз.

Ежелгі алғашқы қоғамдарда жыныс пен жас бойынша бөлінуден басқа еңбек бөлінісі болмаған. Ер адамдарда дене күшін қолданумен байланысты міндеттер болды - аң аулау және жаулардан қорғау, яғни сыртқы қауіптен сақтану. Әйел «жеңілдірек» жұмыспен айналысты - тамақ дайындау, балаларды күту, бұл оның үйде үнемі болуын талап етті [12, б. 3].

Тарихи тұрғыдан бұл бөлініс үйден тыс орындалатын функциялардың ерлердің артықшылығына айналуымен және ер адамның жеке басының, әдетте, қоғамдық «қызметте» жүзеге асырылуымен негізделген. Үй шаруасы әйелдің құзіретіне жүктеліп, оның тұлғасы отбасылық міндеттердің тар шеңберінде қалыптасты. Осының нәтижесінде әйелді барлық мәдениеттер тәуелсіз тұлға ретінде емес, отбасылық қарым-қатынастар контекстінде әрқашан ер адамға, атап айтқанда, әкесіне, күйеуіне немесе қамқоршысына тәуелді «екінші» әлеуметтік тіршілік иесі ретінде қабылдады. Сондықтан әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық, соның ішінде оның қылмыстық түрлері негізінен неке институттарында қолдауға ие болды, ал ер адамның әйелі мен балаларын физикалық күш қолдану арқылы бақылауға және жазалауға моральдық құқығы XX ғасырға дейін дерлік болды [13, б. 3].

Қазақтардың әдет-ғұрып құқығында мүліктік қылмыстардың арнайы құқықтық түсінігі болмаған. Меншік қатынастарына қарсы қылмыстардың барлығы дерлік бір атаумен «ұрлық» деп аталды. Қазақтың «ұры» сөзі ұры дегенді білдіреді. Қарақшылық пен тонау қазақ қоғамында етене белгілі болғанымен, бұл терминдердің қазіргідей мағынасы болмады. Мәселен, тонау дегеніміз ауылдарға кез келген қарулы шабуыл жасау, мүлікті күштеп тартып алу, мал ұрлау және адамдарды тұтқынға алу дегенді білдіреді.

Тәуке ханның «Жеті жарғы» ережелері және кейінгі әдет-ғұрып құқығы нормалары бойынша зорлық-зомбылықпен әрі кісі өлтірумен қатар жүретін ұрлық пен зорлық-зомбылық, ұрлық пен кісі өлтіру сияқты жазаланған. «Кімде-кім ұрлықты да, кісі өлтіруді де бірге істесе, екі құн өтейді» [13, б. 45].

Осындай ережелер негізінде қазақтардың әдет-ғұрып құқығында қарақшылықтың жазалануы қамтамасыз етілді. Сондықтан жалпы қылмыстық құқықтың меншік қатынастарына қарсы қылмыстарды қарастыратын ережелерін қамтыған кезде, Т. Құлтелеевтің пікірінше, тонау қылмыстың жеке түрі ретінде бөлектелмейді [12, б. 46].

Қазақ әдет-ғұрып құқығындағы «тонау» ұғымының да тонау, ұрлық ұғымдарынан мүлде айырмашылығы болмаған. Н.И. Гродеков «...қырғыздарда ұрлық, тонау ұғымдарын білдіретін арнайы сөздер жоқ. Ұрлық – ұрлық немесе тонау, ұры – ұры, қарақшы, жалпылай айтқанда қылмыскер, ұрыламақ – ұрлау, тартып алмақ – тартып алу, тонау» [12, б. 12].

Міндеттер. Айтылған мәселелерге қатысты алдымен мынадай міндеттерді шешіп алған абзал.

Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың ұғым мен түсінігін толықтай анықтауға қол жеткізу үшін:

- әйелдерге қарсы жасалған қылмыстардың мәнін түсіну;
- әйелдер құрбан етілген зорлық-зомбылық деңгейінің, құрылымының және динамикасының заңдылықтарын анықтау;
- әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық қылмыстарының механизмін зерттеу;
- әйелдерге және олардың құрбандарына зорлық-зомбылықпен қол сұғушылық жасағандардың жеке тұлғалық ерекшеліктерін ашу, сондай-ақ осы санаттағы қылмыстардың әлеуметтік-құқықтық салдарын бағалау;
- әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық қылмыстарын жасауды анықтайтын негізгі факторларды белгілеу;
- әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық қылмыстарының алдын алудың ұйымдастырушылық-құқықтық негіздерін, оның ішінде қылмыстың осы түрі үшін сотталған адамдарға қылмыстық жаза қолдану тәжірибесін қарастыру;
- зорлық-зомбылық әрекеттерінің алдын алуды жақсарту бойынша ұсыныстар әзірлеу керек болады.

Қорытынды

Ғылыми мақаламызда түйіндей келе мына бағыттарды айқындап алғанымыз жөн:

- зорлық-зомбылық қол сұғушылықтарының әлеуметтік-құқықтық сипатын;
  - қол сұғушылықтарының аталған түрін жасау кезіндегі қылмыстық және жәбірленушінің мінез-құлық механизмінің кейбір ерекшеліктерін;
  - қылмыстық ниетті жүзеге асыру процесіне әсер ететін факторларды;
  - зорлық-зомбылық қылмысының алдын алудың оңтайлы бағыттары мен құралдарын жете білу керек.
- Абсолютті, құрылымдық-үлестік көрсеткіштер бойынша да өсу тенденциясының болуы, негізінен ұялы байланыс құралдарын, сондай-ақ ақшаны және әр түрлі құжаттарды заңсыз тартып алумен байланысты қылмыстарға байланысты;
- бұл қылмыстардың негізінен қалалық сипаты;
  - бұрын қылмыстық жауапкершілікке тартылған, оның ішінде тағайындалған қылмыстық жазаны іс жүзінде өтемеген адамдар жасаған қылмыстардың қоғамдық қауіптілігінің артуы;
  - көшеде қылмыс жасау кезінде жәбірленушілерге бірнеше есе аз мүліктік залал келтіру, ал пәтерлерге, үй-жайларға немесе басқа сақтау орындарына заңсыз кірумен байланысты шабуылдар кезінде көбірек;
  - қылмыстардың басымдылығы «бірыңғай» сипаты, онда кінәлінің денсаулығына зиян келтірместен күш қолданамын деп қорқыту арқылы өзінің пайдакүнемдік мақсатына жетуі;
  - денсаулыққа зиян келтірілмейтін қылмыстардың, сондай-ақ куәлардың қатысуынсыз жасалған және ұсақ мүліктік зиян келтірген әрекеттердің жоғары жасырындығы және т.б.

Сол себепті зерттеу нәтижелері бойынша жәбірленушелерді жыныстық зорлық-зомбылықтан заңнамалық тұрғыдан

корғауды қамтамасыз ету қажеттілігі туындауда. Жыныстық қылмыстармен виктимологиялық күресу мақсатында елімізде «Виктимологиялық алдын алу» туралы заңды қабылдау қажет. Онда жәбірленушілерге өтемақы төлеу тетіктерін әзірлеу, ол үшін тиісті мемлекеттік және қоғамдық қорлар құру, сондай-ақ осындай қылмыс түрлерін жасаған адамдардың келтірілген залалды өтеу тетіктерін белгілеу қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Корзун И.В. Теоретические и прикладные проблемы социально-правового контроля и предупреждения преступности среди женщин (по материалам Республики Казахстан): дис. ... д-ра юрид.наук. – Алматы, 2001. – 221 с.
- 2 Тугельбаева Б.Г. Проблемы предупреждения преступного насилия в отношении женщин: монография. – Бишкек, 2003. – 376 с.
- 3 Тагер С. Два вида насилия // Административный вестник. – 1927. – № 9. – 305 с.
- 4 Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами. – М., 1969. – 290 с.
- 5 Уголовное право: общая часть / под ред. Козаченко И.Я., Незнамовой З.А. – М., 1998. – 240 с.
- 6 Иванцова И. Основные положения концепции общественно опасного насилия в уголовном праве // Уголовное право. – 2004. – № 4. – 235 с.
- 7 Сердюк Л.В. Насильники и их жертвы: криминологическое и уголовно-правовое исследование. – Уфа, 2002. – 240 с.
- 8 Хомутов В. Насилие, как признак, квалифицирующий склонение к потреблению наркотиков // Российская юстиция. – 2003. – № 8.
- 9 Шарапов Р.Д. Насилие в уголовном праве (понятие, квалификация, совершенствование механизма уголовно-правового предупреждения): автореф. дис. ... д-ра юрид.наук. – Екатеринбург, 2006. – 63 с.
- 10 Доклад IV Всемирной конференции по положению женщин (ООН). – Пекин, 1995. М/д акты // SQ 245\3(6) INT, 1967. Doc. «B» P.3-4. Декларация об искоренении насилия в отношении женщин (провозглашенная резолюцией 48/104 Генеральной Ассамблеи ООН от 20.12.1993 // Пекинская платформа действий / Документы ООН о детях. Женщинах и образовании: сб. документов – М: Народное образование, 1995. – 112 с.
- 11 Марцев А.И. Диалектика и вопросы теории уголовного права. – Красноярск, 1990. – 210 с.
- 12 Материалы по казахскому обычному праву / сост.: Культелеев Т.М., Масевич М.Г., Шакаев Г.Б. – Алматы: Жалын, 1998. – 464 с.
- 13 Фукс С.Л. Обычное право казахов в XVII-первой половине XIX вв. – Алма-Ата: Наука, 1981. – 224 с.

REFERENCES

- 1 Korzun I.V. Teoreticheskie i prikladnye problemy social'no-pravovogo kontrolja i preduprezhdenija prestupnosti sredi zhenshhin (po materialam Respubliki Kazahstan): dis. ... d-ra jurid.nauk. – Almaty, 2001. – 221 s.
- 2 Tugel'baeva B.G. Problemy preduprezhdenija prestupnogo nasilija v otnoshenii zhenshhin: monografija. – Bishkek, 2003. – 376 s.
- 3 Tager S. Dva vida nasilija // Administrativnyj vestnik. – 1927. – № 9. – 305 s.
- 4 Gauhman L.D. Bor'ba s nasil'stvennymi posjagatel'stvami. – M., 1969. – 290 s.
- 5 Ugolovnoe pravo: obshhaja chast' / pod red. Kozachenko I.Ja., Neznamovoj Z.A. – M., 1998. – 240 s.
- 6 Ivancova I. Osnovnye polozhenija koncepcii obshhestvenno opasnogo nasilija v ugolovnom prave // Ugolovnoe pravo. – 2004. – № 4. – 235 s.
- 7 Serdjuk L.V. Nasil'niki i ih zhertvy: kriminologicheskoe i ugolovno-pravovoe issledovanie. – Ufa, 2002. – 240 s.
- 8 Homutov V. Nasilie, kak priznak, kvalificirujushhij sklonenie k potrebleniju narkotikov // Rossijskaja justicija. – 2003. – № 8.
- 9 Sharapov R.D. Nasilie v ugolovnom prave (ponjatje, kvalifikacija, sovershenstvovanie mehanizma ugolovno-pravovogo preduprezhdenija): avtoref. dis. ... d-ra jurid.nauk. – Ekaterinburg, 2006. – 63 s.
- 10 Doklad IV Vsemirnoj konferencii po polozheniju zhenshhin (OON). – Pekin, 1995. M/d akty // SQ 245\3(6) INT, 1967. Doc. «B» P.3-4. Deklaracija ob iskorenenii nasilija v otnoshenii zhenshhin (provzglashennaja rezoljuciej 48/104 General'noj Assamblei OON ot 20.12.1993 // Pekinskaja platforma dejstvij / Dokumenty OON o detjah. Zhenshhinah i obrazovanii: sb. dokumentov – M: Narodnoe obrazovanie, 1995. – 112 s.
- 11 Marcev A.I. Dialektika i voprosy teorii ugolovnogogo prava. – Krasnojarsk, 1990. – 210 s.
- 12 Materialy po kazahskomu obychnomu pravu / sost.: Kul'teleev T.M., Masevich M.G., Shakaev G.B. – Almaty: Zhalyln, 1998. – 464 s.
- 13 Fuks S.L. Obychnoe pravo kazahov v XVII-pervoj polovine XIX vv. – Alma-Ata: Nauka, 1981. – 224 s.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ботакөз Өмірзаққызы - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты, полиция капитаны. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Ермеков к-сі, 124. E-mail: bota_18.90@mail.ru.

Өмірзаққызы Ботакөз - магистр юридических наук, докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, капитан полиции. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: bota_18.90@mail.ru

Botakoz Omirzakkyzy - master in Juridical Sciences, doctoral student of the Karaganda Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, police captain. Karaganda, Ermekov str., 124. E-mail: bota_18.90@mail.ru.

**СТЕГАНОГРАФИЯ КАК ОДИН ИЗ ВАЖНЫХ ВОПРОСОВ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ
УГОЛОВНОГО ПРАВОСУДИЯ И ИДЕНТИФИКАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ ЛИЦ****Е.Н. Токжанов**

докторант

Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Косшы

А.Р. Баргаринов

кандидат юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Статья рассматривает стеганографию как метод скрытой передачи информации в контексте идентификации осужденных лиц в уголовном правосудии. Авторы исследуют историю стеганографии в уголовном правосудии, понятие стеганографии и ее отличие от криптографии, основные принципы встраивания информации в носитель и современные методы стеганографии. Также обсуждаются вызовы и риски, связанные с использованием стеганографии в данной области, и перспективы ее развития. В статье также рассматриваются примеры практического применения стеганографии в уголовном правосудии и анализируются этические и юридические аспекты использования данного метода. Авторы выделяют потенциал стеганографии для обеспечения конфиденциальности коммуникаций в рамках правоохранительных операций, а также оценивает возможные последствия раскрытия таких техник для защиты информации и обеспечения справедливости в судебных процессах.

В рамках уголовного правосудия стеганография занимает важное место, так как позволяет скрывать информацию внутри видео-, аудио- или изображений, обходя методы традиционной криптографии. Анализ истории стеганографии в уголовном правосудии позволяет лучше понять ее эволюцию, начиная с древних методов использования невидимых чернил или скрытых сообщений в изображениях.

Отличие стеганографии от криптографии заключается в том, что первая стремится скрыть сам факт обмена информацией, в то время как вторая скрывает содержимое сообщения. Это делает стеганографию особенно привлекательной для использования в уголовном правосудии, где анонимность и конфиденциальность могут играть ключевую роль в расследованиях и судебных процессах.

В статье также рассматриваются основные принципы встраивания информации в носитель, такие как LSB (Least Significant Bit) метод, использование пространства цветов в изображениях или даже звуковые частоты в аудиофайлах. Современные методы стеганографии включают в себя разработку специализированных программ и алгоритмов, что открывает новые возможности для скрытой передачи информации.

Обсуждение вызовов и рисков, связанных с использованием стеганографии в уголовном правосудии, представляет собой важный аспект статьи. Эти вызовы включают в себя возможность злоупотребления техниками стеганографии для террористических или преступных целей, а также сложности в обнаружении и раскрытии скрытой информации. Тем не менее, авторы выделяют потенциал стеганографии для обеспечения конфиденциальности коммуникаций в рамках правоохранительных операций.

Ключевые слова: идентификация осужденных, информационная безопасность, криптография, методы стеганографии, перспективы, риски, скрытая коммуникация, средства обнаружения, стеганография, технологический прогресс, уголовное правосудие, вызовы, законодательство, этика.

**СТЕГАНОГРАФИЯ ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ ЖӘНЕ
СОТТАЛҒАНДАРДЫ АНЫҚТАУДЫҢ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ БІРІ РЕТІНДЕ****Е.Н. Токжанов**

докторант

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ.

А.Р. Баргаринов

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Андатпа. Мақалада стеганография қылмыстық сот төрелігінде сотталғандарды анықтау контекстінде ақпаратты жасырын беру әдісі ретінде қарастырылады. Авторлар қылмыстық сот төрелігіндегі стеганографияның тарихын, стеганография түсінігін және оның криптографиядан айырмашылығын, ақпаратты тасымалдаушыға енгізудің негізгі принциптерін және стеганографияның заманауи әдістерін зерттейді. Сондай-ақ осы салада стеганографияны қолданумен байланысты қиындықтар мен тәуекелдер, оның даму перспективалары талқыланады. Мақалада сонымен қатар қылмыстық сот төрелігінде стеганографияны практикалық қолдану мысалдары қарастырылып, осы әдісті қолданудың этикалық және құқықтық аспектілері талданады. Авторлар құқық қорғау операцияларында коммуникациялардың құпиялылығын қамтамасыз ету үшін стеганографияның әлеуетін көрсетеді, сондай-ақ ақпаратты қорғау және сот процесінде әділеттілікті қамтамасыз етудің мұндай әдістерін ашудың ықтимал салдарын бағалайды.

Стеганография қылмыстық сот төрелігінде маңызды рөл атқарады, себебі ол ақпаратты дәстүрлі криптографиялық әдістерді айналып өтіп, бейне, аудио немесе суреттер ішінде жасыруға мүмкіндік береді. Қылмыстық сот төрелігіндегі стеганографияның тарихына көз жүгіртсек, көрінбейтін сияны немесе кескіндердегі жасырын хабарламаларды қолданудың ежелгі әдістерінен бастап, оның эволюциясы туралы түсінік береді.

Стеганографияның криптографиядан айырмашылығы мынада: біріншісі ақпарат алмасу фактісін жасыруға тырысады, ал екіншісі хабарламаның мазмұнын жасырады. Бұл стеганографияны қылмыстық сот төрелігінде қолдану үшін әсіресе тартымды етеді, мұнда жасырындық пен құпиялық тергеулер мен сот процестерінде маңызды рөл атқара алады.

Мақалада сонымен қатар LSB (Least Significant Bit) әдісі, кескіндердегі түс кеңістігін пайдалану немесе тіпті аудио файлдардағы дыбыс жиіліктері сияқты ақпарат тасушыға енгізудің негізгі принциптері қарастырылады. Қазіргі заманғы стеганография әдістері ақпаратты жасырын беру үшін жаңа мүмкіндіктер ашатын арнайы бағдарламалар мен алгоритмдерді жасауды қамтиды.

Қылмыстық сот төрелігінде стеганографияны қолданумен байланысты қиындықтар мен тәуекелдерді талқылау мақаланың маңызды аспектісі болып табылады. Бұл қиындықтарға лаңкестік немесе қылмыстық мақсаттарда стеганография әдістерін теріс пайдалану мүмкіндігі, сондай-ақ жасырын ақпаратты табу және ашу қиындықтары жатады. Дегенмен, авторлар құқық қорғау операцияларында коммуникациялардың құпиялылығын қамтамасыз ету үшін стеганографияның әлеуетін атап көрсетеді.

Түйін сөздер: сотталғандарды сәйкестендіру, ақпараттық қауіпсіздік, криптография, стеганография әдістері, перспективалар, тәуекелдер, жасырын байланыс, анықтау құралдары, стеганография, технологиялық прогресс, қылмыстық сот төрелігі, қиындықтар, заңнама, этика.

STEGANOGRAPHY AS ONE OF THE IMPORTANT ISSUES IN THE MODERN WORLD OF CRIMINAL JUSTICE AND IDENTIFICATION OF CONVICTED PERSONS

Tokzhanov Y.N.

Doctoral Student

Academy of Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy

Bargarinov A.R.

Candidate of Juridical Sciences

Kostanay Academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyrbayev

Annotation. The article considers steganography as a method of covert transmission of information in the context of identification of convicted persons in criminal justice. The authors explore the history of steganography in criminal justice, the concept of steganography and its difference from cryptography, the basic principles of embedding information into a carrier and modern methods of steganography. The challenges and risks associated with the use of steganography in this field and the prospects for its development are also discussed. The article also examines examples of the practical application of steganography in criminal justice and analyzes the ethical and legal aspects of using this method. The authors highlight the potential of steganography to ensure the confidentiality of communications in law enforcement operations, and also assesses the possible consequences of disclosing such techniques for information protection and ensuring fairness in lawsuits.

Within the framework of criminal justice, steganography occupies an important place, as it allows you to hide information inside video, audio or images, bypassing the methods of traditional cryptography. Analyzing the history of steganography in criminal justice provides a better understanding of its evolution, starting with ancient methods of using invisible ink or hidden messages in images.

The difference between steganography and cryptography is that the former seeks to hide the very fact of information exchange, while the latter hides the contents of the message. This makes steganography particularly attractive for use in criminal justice, where anonymity and confidentiality can play a key role in investigations and trials.

The article also discusses the basic principles of embedding information into media, such as the LSB (Least Significant Bit) method, the use of color space in images, or even sound frequencies in audio files. Modern methods of steganography include the development of specialized programs and algorithms, which opens up new possibilities for the hidden transmission of information.

The discussion of the challenges and risks associated with the use of steganography in criminal justice is an important aspect of the article. These challenges include the possibility of misuse of steganography techniques for terrorist or criminal purposes, as well as difficulties in detecting and disclosing hidden information. Nevertheless, the author highlights the potential of steganography to ensure the confidentiality of communications in law enforcement operations.

Keywords: identification of convicts, information security, cryptography, steganography methods, prospects, risks, hidden communication, detection tools, steganography, technological progress, criminal justice, challenges, legislation, ethics.

Введение

Стеганография как искусство скрытой коммуникации и передачи информации имеет древние корни и долгую историю применения. Она приобрела новое измерение в современном мире, особенно в контексте уголовного правосудия и идентификации осужденных лиц. Стеганография представляет собой метод, позволяющий внедрять информацию в различные носители, такие как изображения, аудиофайлы, видеоролики и даже текстовые документы, без вызывающего подозрения изменения внешнего вида данных.

«Исследования и разработки в области стеганографии становятся все более популярными в современном информационном обществе наряду с широким использованием цифровых форматов мультимедиа и существующими проблемами управления цифровыми ресурсами и контроля использования прав собственности на компьютерные файлы. Вместе с тем, решение задачи сокрытия информации является важной проблемой в условиях развитой инфраструктуры сетевого общения пользователей интернет - участников открытого и неконтролируемого взаимодействия в медиа пространстве» [1, с. 3].

В данной статье мы проведем обзор становления и развития института стеганографии в идентификации осужденных лиц. Мы рассмотрим исторические корни стеганографии в уголовном правосудии, принципы ее работы, современные методы применения и вызовы, стоящие перед этой технологией. Также будут рассмотрены перспективы ее развития и этические аспекты использования.

Исследование института стеганографии в идентификации осужденных лиц открывает перед нами увлекательный мир современных технологий и юридических аспектов, действующих на стыке киберпространства и уголовного правосудия.

Основная часть

История стеганографии в идентификации осужденных является увлекательным путешествием в мир секретных методов передачи информации и ее сокрытия. В этом разделе мы рассмотрим эту историю с основными этапами и событиями.

Древний мир:

- первые известные упоминания о стеганографии уходят в древние времена. В Древнем Египте и Греции, а также в Римской империи, были использованы методы сокрытия секретной информации в письменных посланиях, в том числе при расследовании преступлений и передаче сведений об осужденных;

- шифровальные методы и специальные маркировки документов стали инструментами, позволяющими обеспечивать конфиденциальность и устанавливать личности подозреваемых и осужденных.

Средние века:

- в средние века стеганография продолжила развиваться. Здесь активно использовались тайные письма, в которых информация скрывалась с помощью сложных кодов и символов;

- важной частью стеганографии стали специальные методы сокрытия информации в изображениях и текстах, что давало возможность осуществлять передачу информации в среде, где контроль был строже.

Современное время:

- с развитием компьютерных технологий и Интернета стеганография стала гораздо более сложной и эффективной. Сокрытие информации в цифровых данных, таких как изображения, аудиофайлы и видеоролики, стало стандартной практикой в киберпреступности и уголовного правосудия на протяжении многих веков.

- специализированные программы и алгоритмы были разработаны для обнаружения и извлечения скрытой информации, но стеганографы также совершенствовали методы, чтобы оставаться незамеченными.

Современные вызовы:

- современные вызовы включают в себя угрозы кибербезопасности, терроризм и преступления в виртуальном пространстве. Стеганография стала одним из инструментов, используемых преступниками для скрытой коммуникации;

- правоохранительные органы и судебные системы разрабатывают методы и технологии для более эффективной идентификации и борьбы с использованием стеганографии в преступной деятельности.

История стеганографии в идентификации осужденных представляет собой богатую и интересную область исследования, которая отражает эволюцию технологии и уголовного правосудия на протяжении многих веков. В современном мире стеганография продолжает играть важную роль в идентификации осужденных и обеспечении безопасности общества [2, с. 26-34].

Эти примеры демонстрируют, что стеганография была неотъемлемой частью уголовного правосудия и расследований на протяжении многих веков. С течением времени методы и технологии стеганографии стали более сложными и усовершенствованными, что привело к ее широкому использованию в современном мире для идентификации осужденных и расследования преступлений.

Многие не различают стенографию от криптографии. Стеганография и криптография — это два различных метода обеспечения безопасности и конфиденциальности информации, и они имеют разные цели и подходы. Вот понятие стеганографии и его отличие от криптографии:

Стеганография — это искусство скрытой коммуникации и передачи информации, при которой информация внедряется в носитель (такой как изображение, аудиофайл, видеоролик) таким образом, чтобы изменения были незаметными для обычного наблюдателя.

Основная цель стеганографии - скрыть факт существования секретной информации, а не ее смысл. Это означает, что даже если кто-то обнаружит скрытую информацию, ему может быть трудно определить, что это именно секретная информация.

Пример: внедрение текстового сообщения в младшие биты цветовых компонентов пикселей изображения.

Криптография - это наука об обеспечении конфиденциальности, целостности и аутентичности информации с использованием математических и алгоритмических методов.

Основная цель криптографии - обеспечить безопасность данных путем их шифрования, что делает информацию непонятной и недоступной для неавторизованных лиц.

Пример: зашифрование текстового сообщения с использованием ключа и алгоритма шифрования, такого как AES или RSA.

Отличие между стеганографией и криптографией заключается в том, что стеганография скрывает сам факт наличия секретной информации, в то время как криптография обеспечивает конфиденциальность самих данных. Криптография делает информацию непонятной для посторонних, но факт ее существования обычно является очевидным. Стеганография, напротив, скрывает саму информацию, делая ее невидимой или незаметной.

Основные принципы встраивания информации в носитель в контексте стеганографии включают в себя различные методы и стратегии для сокрытия данных в выбранном носителе так, чтобы изменения были незаметными для обычного наблюдателя. Вот некоторые из этих принципов:

Носитель - это медиа-файл, в который будет внедрена информация. Это может быть изображение, аудиофайл, видеоролик, текстовый документ и т. д. Важно выбрать носитель, который подходит для конкретной задачи и обладает достаточной естественной изменчивостью.

Существует множество методов встраивания информации в носитель, такие как замена младших битов, использование частотных характеристик, применение алгоритмов для сжатия и т. д. Метод выбирается в зависимости от характеристик носителя и требуемой стойкости стеганографической операции.

Важно определить максимальный объем информации, который можно встроить в выбранный носитель, не вызывая существенных изменений в его внешнем виде. Это связано с балансом между скрытностью и объемом данных.

Ключ - это секретное значение или параметр, который используется для встраивания и извлечения информации. Ключ может определять местоположение, способ и порядок встраивания, что делает процесс стеганографии более безопасным.

Стойкость стеганографической операции определяет, насколько трудно обнаружить внедренную информацию или

изменения в носителе. Важно обеспечивать стойкость к атакам, направленным на раскрытие скрытой информации.

После встраивания информации в носитель важно провести тестирование и оценку качества, чтобы убедиться, что изменения незаметны и не повреждают целостность носителя.

Стеганографические методы могут быть уязвимы для атак и анализа. Поэтому важно учитывать защиту от попыток обнаружения или изменения внедренной информации [3].

Эти принципы являются основными в стеганографии и помогают обеспечить успешное внедрение информации в носитель с минимальным воздействием на его внешний вид и стойкостью к обнаружению.

Современные методы стеганографии продолжают развиваться вместе с технологическими достижениями и средствами обнаружения скрытой информации. Вот несколько современных методов стеганографии:

Замена младших битов (LSB):

Этот метод заключается в замене младших битов цифровых данных (например, цветовых компонентов пикселей в изображении или аудио-семплов) на биты секретной информации.

Младшие биты менее заметны для человеческого восприятия и обычно не влияют на качество носителя.

Изменение статистических характеристик:

Этот метод включает в себя изменение статистических характеристик носителя, таких как распределение яркости, частотные компоненты или дисперсия.

Внедрение информации может быть осуществлено путем манипуляции с данными таким образом, чтобы изменения были незаметными.

Аудио-стеганография используется для внедрения информации в аудиофайлы. Методы включают изменение амплитуды звуковых сигналов, изменение частоты дискретизации или использование методов Фурье-преобразования.

Аудио-стеганография может использоваться для передачи секретных сообщений в аудиофайлах или для маркировки аудио-контента.

В текстовых документах, таких как электронные книги или документы формата PDF, можно внедрять информацию путем изменения незаметных параметров шрифтов, промежутков между буквами или цветовых атрибутов текста.

Этот метод часто используется для маркировки текстовых документов или для внедрения информации в текстовые файлы.

Сетевая стеганография позволяет скрывать информацию в сетевом трафике. Это может включать в себя изменение временных интервалов между пакетами данных или внедрение данных в заголовки сетевых пакетов. Сетевая стеганография может использоваться для скрытой коммуникации в сети или для обхода средств обнаружения вредоносных программ.

Использование стеганографии в идентификации осужденных и в уголовном правосудии в целом сопряжено с рядом вызовов и рисков, которые следует учитывать:

Одним из главных вызовов является соблюдение законодательства и этических норм при использовании стеганографии. Неконтролируемое применение стеганографии может нарушать права человека и привести к недопустимым нарушениям конфиденциальности [4, с. 15-28].

Использование стеганографии для установления доказательств является сложным процессом, требующим особой внимательности. Внедрение скрытой информации должно быть выполнено таким образом, чтобы суд признал ее как допустимую и надежную, иначе она рискует быть отклоненной.

Чем более сложные методы стеганографии применяются, тем сложнее обнаружить скрытую информацию. Это может создать проблемы для средств обнаружения, поскольку преступники могут использовать стеганографию для скрытой коммуникации.

Средства обнаружения стеганографии подвержены ошибкам, включая ложноположительные (когда информация неправомерно считается скрытой) и ложноотрицательные (когда скрытая информация не обнаруживается) результаты.

Методы стеганографии могут быть сложными для анализа и интерпретации. Специалисты в этой области должны обладать соответствующей квалификацией и опытом для успешного обнаружения и анализа скрытой информации. С развитием технологий стеганографии средства обнаружения также должны совершенствоваться, чтобы оставаться эффективными. Это требует постоянного обновления методов и инструментов.

В реальных расследованиях может потребоваться скрытое внедрение или извлечение информации в реальном времени, что представляет вызов для средств обнаружения.

Распространение и использование стеганографии может создать угрозу для конфиденциальности и безопасности данных, так как злоумышленники могут использовать ее для скрытой передачи информации.

Использование стеганографии в идентификации осужденных требует сбалансированного подхода, учитывающего не только необходимость обеспечения законности и этики, но и эффективного расследования и защиты общества от преступности. Это также подчеркивает важность обучения и квалификации специалистов в области стеганографии и уголовного правосудия.

Развитие стеганографии в идентификации осужденных имеет перспективы, которые могут повлиять на уровень эффективности и безопасности правоохранительных органов и судебных систем. Некоторые из перспектив развития стеганографии включают улучшение методов, сочетание с другими технологиями, такими как распознавание лиц и биометрическая идентификация, а также необходимость обучения персонала и развития законодательной базы для регулирования использования этой технологии и защиты прав граждан [5, с. 30-42].

Перспективы развития стеганографии в идентификации осужденных связаны с балансом между улучшением методов и средств обнаружения и соблюдением законности и этики. Эта область будет продолжать развиваться вместе с технологическими изменениями и потребностями правоохранительных органов и судебных систем.

Заключение

Стеганография как искусство скрытой передачи информации имеет важное значение в современном мире уголовного правосудия и идентификации осужденных лиц. Она предоставляет средства для скрытой коммуникации, маркировки

документов и доказательств, а также для обеспечения конфиденциальности и безопасности информации. Развитие стеганографии продолжается, и вместе с тем она представляет вызовы и риски для правоохранительных органов и судебных систем.

Исторические корни стеганографии в уголовном правосудии уходят далеко назад, и она продолжает развиваться вместе с технологическими изменениями. Понятие стеганографии и отличие от криптографии позволяют понять, как эта технология функционирует.

Основные принципы встраивания информации в носитель включают изменение данных таким образом, чтобы изменения были незаметными, и использование различных методов для разных типов носителей.

Современные методы стеганографии становятся все более сложными и эффективными, что представляет как вызов для средств обнаружения, так и возможность для скрытой коммуникации и защиты конфиденциальных данных.

Применение стеганографии в идентификации осужденных требует осторожности и соблюдения законодательных норм и этических принципов, чтобы обеспечить законность и надежность этой технологии. Она может быть мощным инструментом для сбора доказательств и раскрытия преступлений.

Успешные примеры применения стеганографии в расследованиях подчеркивают ее эффективность, но также подчеркивают необходимость баланса между использованием этой технологии и соблюдением законности и этики.

Технологический прогресс имеет влияние на развитие стеганографии, делая ее более эффективной и стойкой к обнаружению. Однако это также создает вызовы для средств обнаружения и защиты информации.

Использование стеганографии в идентификации осужденных сопряжено с вызовами и рисками, такими как соблюдение законности, стойкость к обнаружению и возможность ложных результатов.

Перспективы развития стеганографии в идентификации осужденных включают улучшение методов, использование искусственного интеллекта и сетевой стеганографии, а также баланс между безопасностью и конфиденциальностью.

В целом, стеганография остается важным инструментом в уголовном правосудии и идентификации осужденных, и ее развитие продолжит вносить значительный вклад в сферу правопорядка и безопасности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Кувшинов С.С. Методы и алгоритмы сокрытия больших объемов данных на основе стеганографии: автореф. дис. ... канд. техн. наук: 05.13.19. - СПб., 2010. - 19 с.

2 Johnson N.F., & Jajodia S. (1998). Steganography: Seeing the Unseen. IEEE Computer, 31(2), 26-34.

3 Katzenbeisser S., & Petitcolas F.A. (2000). Information Hiding Techniques for Steganography and Digital Watermarking. Artech House.

4 Johnson M. L., & Smith P.R. (2010). Legal and Ethical Implications of Digital Forensics // Journal of Digital Forensics, Security and Law, 5(4), 15-28.

5 Li J., & Yuan Y. (2016). Applications of Steganography in Criminal Investigations. Digital Investigation, 17, 30-42.

REFERENCES

1 Kuvshinov S.S. Metody i algoritmy sokrytiya bol'shikh ob'emov dannyh na osnove steganografii: avtoref. dis. ... kand. tekhn. nauk: 05.13.19. - SPb., 2010. - 19 s.

2 Johnson, N. F., & Jajodia, S. (1998). Steganography: Seeing the Unseen. IEEE Computer, 31(2), 26-34.

3 Katzenbeisser S., & Petitcolas F. A. (2000). Information Hiding Techniques for Steganography and Digital Watermarking. Artech House.

4 Johnson M. L., & Smith P. R. (2010). Legal and Ethical Implications of Digital Forensics. Journal of Digital Forensics, Security and Law, 5(4), 15-28.

5 Li J., & Yuan Y. (2016). Applications of Steganography in Criminal Investigations. Digital Investigation, 17, 30-42.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛЕМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ербол Нағашыбайұлы Токжанов - Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, полиция подполковнигі. Қазақстан Республикасы, Қосшы Қ., Республика к-сі 16/1. E-mail: tokzhanov@mail.ru.

Аслан Рамазанович Баргаринов - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының жедел-іздістіру қызметі кафедрасының бастығы, полиция подполковнигі. Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: pradik111777@mail.ru.

Токжанов Ербол Нағашыбаевич - докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, подполковник полиции. Республика Казахстан, г. Косшы, ул. Республика, 16/1. E-mail: tokzhanov@mail.ru.

Баргаринов Аслан Рамазанович - кандидат юридических наук, начальник кафедры оперативно-розыскной деятельности Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, подполковник полиции. Республика Казахстан, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: pradik111777@mail.ru.

Yerbol Tokzhanov - Doctoral student of the Academy of Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Police Lieutenant Colonel. Republic of Kazakhstan, Kosshy, 16/1 Republika str. E-mail: tokzhanov@mail.ru.

Aslan Bargarinov - Candidate of Juridical Sciences, Head of the Department of Operational Investigative Activities of the Kostanay Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, Police Lieutenant Colonel. Republic of Kazakhstan, Kostanay, Abai Ave., 11. E-mail: pradik111777@mail.ru.

**«ҒЫЛЫМ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫНДА
ЖАРИЯЛАНАТЫН МАҚАЛАЛАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР**

МАҚАЛАНЫ ЖУРНАЛДА ЖАРИЯЛАУ ҮШІН ҚОЙЫЛАТЫН ШАРТТАР:

- мақалада бұрын-соңды жарияланбаған және басқа басылымдарда жариялауға арналмаған, «Құқық» мамандығы саласындағы өзіндік ғылыми зерттеулердің нәтижелері қамтылуы тиіс. Ғылыми мақалада ғылыми зерттеудің, эксперименталды немесе аналитикалық қызметтің аралық немесе түпкілікті нәтижелері баяндалуы қажет. Мақала бұрын жарияланбаған және жаңалығы бар авторлық әзірлемелерді, қорытындыларды, ұсынымдарды қамтуы тиіс; немесе жалпы тақырыпқа байланысты бұрын жарияланған ғылыми мақалаларды қарауға (жүйелі шолу) арналуы керек. Мақалада шетелдік зерттеушілердің ұқсас мәселелер бойынша ғылыми еңбектеріне шолулар мазмұндалуы керек, сонымен қатар «Ғылым-Наука» журналының алдыңғы шығарылымдарындағы кемінде бір мақалаға (DOI көрсетілген) сілтеме болуы тиіс;

- ӘОЖ (әмбебап ондық жіктеу) болуы тиіс;

- үш тілде (қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс және ағылшын) жазылған автор(лар) туралы деректер, мақаланың атауы, аңдатпа және түйін сөздер және әдебиеттің транслитерацияланған тізімі болуы тиіс;

- тең авторлық 3 автордан артық болмау керек;

- авторы (авторлары) қол қойған 6-8 бет көлемдік мақалалар. Көлемі 8 беттен асатын мақаланы қабылдау бас редактормен келісіледі;

- мақалада мемлекеттік құпияны қамтитын мәліметтер және «Қызметте пайдалану үшін» деген белгісі бар мәліметтер жоқ екендігі туралы автордың анықтамасы болу керек;

- журналға жазылу түбіртегінің көшірмесі болу керек. Журналдың индексі - 75383.

МАҚАЛАНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ БӨЛІКТЕРІНІҢ ОРНАЛАСУ ТӘРТІБІ:

1. Мақаланың құрылымы:

- ӘОЖ (әмбебап ондық жіктеу);

- мақаланың атауы (тақырыбы) (қалың бас әріптермен), автордың (авторлардың) толық Т.А.Ә., оның ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, аффилиациясы (ұйымының атауы), елдің атауы және барлық жарияланым авторларының (оның ішінде негізгі авторын көрсете отырып) пошталық мекен-жайы, электрондық адресі қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде. Егер ұйымның атауында қала көрсетілмеген болса, онда ұйымның атауынан кейін үтір арқылы қала мен елдің аты жазылады (Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы құқық қорғау органдары академиясы, Астана қ.). Егер мақаланы бірнеше автор дайындаған болса, олар туралы деректер мақалаға қосқан үлестерінің маңыздылығына байланысты тәртіппен көрсетіледі;

- аңдатпа қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде (аңдатпада зерттеудің мәні мен қолданылған әдістері баяндалады, неғұрлым маңызды нәтижелер мен олардың маңыздылығы жинақталады, аңдатпа көлемі – 200-300 сөз);

- түйін сөздер – олар мақала мәтінін іздеуге және оның пәндік саласын анықтауға арналған (қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде);

- мақала мәтіні. Мақала мәтінінің құрылымы:

кіріспе;

әдебиетке шолу;

негізгі бөлім (әдіснама, нәтижелер);

қорытынды (қорытынды және зерттеудің одан әрі перспективалары);

- әдебиеттер тізімі - мақаланы дайындау кезінде пайдаланылған ақпараттық көздер мақаланың соңында орналасады.

Ақпараттық көздер оларға мақалада сілтеме жасау тәртібімен орналастырылады. Сілтемелер нөмірі мақала мәтінінде тік жақшада рәсімделеді, мысалы: [1, б. 15]. Мақалада қолданылған әдебиеттер тізімі «ГОСТ 7.1-2003. Мемлекеттік стандарт. Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелеріне» сәйкес рәсімделеді. Интернет-ресурстарға сілтеме жасағанда авторы, мәтіннің тақырыбы, алынған көзі, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған уақыты көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа да жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді;

- мақалада пайдаланылған әдебиеттің (дереккөздердің) транслитерацияланған тізімі.

2. Мақаланың соңында: «мақала бірінші рет жарияланады» деген жазба болуы керек және жазба жазылған күн мен автордың (авторлардың) қолы қойылады.

3. Суреттер (графикалық материалдар) барлық бөлшектерінің айқын көрсетілуін қамтамасыз ететін форматта анық салынған және нөмірленген, қол қойылған болуы және электрондық тасығышта ұсынылуы керек.

4. Жарияланатын мақаланың сапасын, нәтижелердің дұрыс және дұрыс мазмұндалуын қамтамасыз ету мақсатында бір жақты жасырын («соқыр») рецензиялауды қолдана отырып, мақалалар тиісті тақырып бойынша ғалымдардың немесе мамандардың рецензиялауынан өтеді. Мақалалардың авторларына рецензия жіберілмейді.

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛҒА МАТЕРИАЛДАРДЫ ҰСЫНУ ТӘРТІБІ

1. Автор А4 форматындағы ақ қағазға басылған екі дана қолжазбаны өзі немесе пошта арқылы хатпен тікелей бас редактордың атына жолдайды. Қолжазбадағы мәтін интервалы – 1, кітап бағдарлы; шрифті Times New Roman, биіктігі 14. Барлық ақшetterі - 2 см. Мәтін ені бойынша тасымалсыз пішімделуі тиіс, абзацтың басында шегініс - 1 см. Мақаланың тақырыбы ортасында пішімделеді. Мақала мәтінінде автоматты түрде нөмірлеу қолданылмауы тиіс. Мәтін автормен оқылып, редакциялық түзетуден өткізілуі міндетті және соңғы бетте автордың қолы қойылуы тиіс. «Word» мәтіндік редакторының форматындағы қолжазбаны электрондық пошта арқылы да жіберуге болады. Кейін автор мақаланың басып шығарылған даналарын жолдауға міндетті.

2. Редакция қажетті түзетулер мен қысқартулар жасауға, сондай-ақ, оның пікірінше, журнал талаптарына сәйкес келмейтін мақалаларды қабылдамауға құқылы. Мақала қабылданбаған жағдайда, редколлегия оның себептері бойынша пікірталасқа жол бермеу құқығын сақтайды. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер, дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды.

3. Редакция жариялау мерзімі бойынша өзіне міндеттеме алмайды. Материалдар олардың редакцияға түсу кезектілігі тәртібімен жарияланады. Егер материал авторға пысықтауға жіберілсе, онда қайта өңделген материалдың авторы қайтарған күн мақала келіп түскен күн болып есептеледі.

4. Қолжазбаларды («Ғылым» журналына мақала» деген белгімен) редакцияға oonirigir@kostacademy.edu.kz электрондық поштасына және келесі пошталық мекенжайға жолдауға болады:

110005, Қостанай қ., ҚР ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, ФЗЖРБЖҰБ. Тел.: 8 (7142) 26-02-80 (120).
Факс 8 (7142) 26-57-40.

**ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К СТАТЬЯМ, ПУБЛИКУЕМЫМ
В МЕЖДУНАРОДНОМ НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ҒЫЛЫМ»****УСЛОВИЯ ДЛЯ РАЗМЕЩЕНИЯ СТАТЬИ В ЖУРНАЛЕ:**

- статья должна содержать результаты оригинальных научных исследований в области соответствующей группы специальностей «Право», ранее не опубликованных и не предназначенных к публикации в других изданиях. В научной статье должны быть изложены собственные выводы и промежуточные или окончательные результаты научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности. Статья должна содержать авторские разработки, выводы, рекомендации, ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвящена рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор). В содержании статьи должны быть обзоры научных трудов зарубежных исследователей по аналогичной проблеме, также ссылки не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Ғылым» с указанием DOI. Автор обязан сообщить редколлегии при представлении статьи и других материалов, были ли они опубликованы или представлены в иные издания;

- наличие УДК (универсальная десятичная классификация);
- данные об авторе(ах), название статьи, аннотация, ключевые слова на трех языках (казахский (кроме зарубежных авторов), русский и английский) и транслитерированный список литературы;
- соавторство предполагает не более 3-х авторов;
- рукопись статьи объемом от 6-8 стр., подписанная автором (авторами). Статьи объемом больше 8 страниц согласовываются с главным редактором;
- справка от имени автора о том, что в статье отсутствуют сведения, содержащие государственные секреты, а также сведения с грифом «Для служебного пользования»;
- копия квитанции о подписке на журнал. Индекс журнала - 75383.

ПОРЯДОК РАСПОЛОЖЕНИЯ СТРУКТУРНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ СТАТЬИ:**1. Структура статьи:**

- УДК (универсальная десятичная классификация);
- название (заголовок) статьи (прописными буквами, полужирным шрифтом), полные Ф.И.О. автора(ов), его ученая степень, ученое звание, аффилиации (название организации), название страны, и почтовые и электронные адреса всех авторов публикаций (в том числе с указанием основного автора) на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках. Если в названии организации явно не указан город, то через запятую после названия организации указывается город и страна (Академия правоохранительных органов при Генеральной Прокуратуре Республики Казахстан, г. Астана). Если статья подготовлена несколькими авторами, их данные указываются в порядке значимости вклада каждого автора в статью;

- аннотация на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках (в аннотации излагаются суть и использованные методы исследования, суммируются наиболее важные результаты и их значимость, объем аннотации – 200-300 слов.);

- ключевые слова - предназначены для поиска текста статьи и определения ее предметной области (на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках);

- текст статьи. Структура текста статьи включает в себя:

введение;

обзор литературы;

основная часть (методология, результаты);

заключение (выводы и дальнейшие перспективы исследования);

- список литературы - список использованных при подготовке статьи информационных источников располагается в конце статьи. Перечисление источников дается в порядке ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с. 15]. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, дата его открытия. Не разрешаются ссылки на частные сообщения, отчеты, незащищенные диссертации и другие неопубликованные материалы;

- транслитерированный список литературы (используемых источников) к статье.

2. В конце статьи должна быть запись: «статья публикуется впервые», ставится дата и подпись автора (авторов).

3. Рисунки (графический материал) должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе.

4. Статьи проходят рецензирование учеными или специалистами по соответствующей тематике с применением слепого рецензирования с целью обеспечения качества публикуемой статьи, корректности и достоверности изложения результатов без направления рецензии авторам статей.

ПОРЯДОК ПРЕДСТАВЛЕНИЯ МАТЕРИАЛОВ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

1. Рукопись должна быть представлена лично или направлена по почте заказным письмом непосредственно главному редактору в двух экземплярах, распечатанных через 1 интервал на белой бумаге формата А4, ориентация книжная; шрифт Times New Roman, высота 14. Все поля – 2 см. Текст должен быть отформатирован по ширине без переносов, отступ в начале абзаца – 1 см. Заголовок статьи форматируется по центру. В тексте статьи не должна использоваться автоматическая нумерация. Текст обязательно должен быть отредактирован, вычитан автором и подписан на последней странице. Возможна пересылка по электронной почте в формате текстового редактора «Word» с последующим предоставлением распечатанных экземпляров.

2. Редакция имеет право производить необходимые правки и сокращения, а также отклонять статьи, которые, по ее мнению, не соответствуют требованиям журнала. Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой право не вести дискуссию по мотивам отклонения. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат.

3. Редакция не берет на себя обязательства по срокам публикации. Материалы печатаются в порядке очередности их поступления в редакцию. Если материал направляется автору на доработку, то датой поступления считается дата возвращения автором переработанного материала.

4. Рукописи (с пометкой «статья в Ғылым») направляются в редакцию на e-mail: oonirir@kostacademy.edu.kz и по почтовому адресу: 110005, г. Костанай, пр. Абая, 11, Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, ООНИИРИП.

Тел.: 8 (7142) 26-02-80 (120). Факс 8 (7142) 26-57-40.

Журналдың шығу мерзімділігі - үш айда бір рет.
«Ғылым» журналына жазылу индексі – 75383.
«Қазпошта» АҚ пошталық байланысының кез келген бөлімінде
жазылуға болады.

Автордың пікірі редакцияның көзқарасын білдірмейді.
Редакцияға келіп түскен материалдар авторға қайтарылмайды.
Тапсырылған материалдар үшін автор жауапты.
Мақала көшірмелері берілмейді, авторларға қаламақы төленбейді.
Материалдарды қайта басу кезінде журналға сілтеме жасау шарт.

*****

Периодичность выпуска журнала - один раз в три месяца.
Подписной индекс журнала «Ғылым» – 75383.
Подписку можно произвести в любом почтовом отделении
АО «Казпочта».

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции.
Рукописи авторам не возвращаются.
За достоверность предоставленных материалов
ответственность несет автор.

Оттиски статей не выдаются, гонорар авторам не выплачивается.
При перепечатке материалов ссылка на журнал обязательна.

**Журнал ҚР ҒИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу және
редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру
бөлімінде теріліп, беттелді**

Редакторлар:

Кайралапова Г.С., Айтмағанбетова Г.Б.
Компьютерде беттеу: Довгань О.В.

Басуға 2024 ж. 20.06 берілді.
Пішімі 60x84¹/₈. Ризографиялық басылыс.
Көлемі 25 б.т. Таралымы 200 д.
2024 ж. маусым. Тапсырыс №1211

«Принт Центр» Типографиясында басылды
Қостанай қ., Бородин к., 235
Тел./факс: 8 (7142) 55-66-99
e-mail: 87142556699@mail.ru

© ҚР ҒИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

**Журнал набран и сверстан в отделе
организации научно-исследовательской и
редакционно-издательской работы Костанайской
академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева**

Редакторы:

Кайралапова Г.С., Айтмағанбетова Г.Б.
Компьютерная верстка: Довгань О.В.

Подписано в печать 20.06.2024 г.
Формат 60x84¹/₈. Печать ризография.
Объем 25 п.л. Тираж 200 экз.
Июнь 2024 г. Заказ №1211

Отпечатано в Типографии «Принт Центр»
г. Костанай, ул. Бородин, 235
Тел./факс: 8 (7142) 55-66-99
e-mail: 87142556699@mail.ru

© Костанайская академия МВД РК
им. Ш. Кабылбаева

2024 жылға жазылыңыздар
Индексі: 75383